

Szilágyi, Sándor

A MAGYAR

FORRADALOM TÖRTÉNETE

1848- és 49-ben.

SZILÁGYI SÁNDORTÓL.

PEST, 1850.

HECKENAST GUSZTÁV SAJÁTJA.

LC Control Number

2002 544556

T a r t a l o m.

1848.

Első fejezet.

Kossuth követté választatik. Pozsonyi országgyűlés. Felirat márcz. 3-kán. Országos ülés márcz. 14- és 15-én, bécsi küldöttség. Márcz. 15-dike Pesten, egy nyomda lefoglaltatik, a tizenkét pont, Petőfi nemzeti dala, rendfentartási bizottmány, Táncsics kiszabadittatik, a forradalom meginneplése. Az első ministerium engedményezése. István nádor helytartó. Batthyány rendelete a rendfentartás ügyében, országgyűlési nyilatkozat a teendők iránt. Első magyar ministerium. A pénz- és hadügyi tárczák megadása kétséges, rendelete a pesti választmánynak. A ministeri s urbéri törvény feletti viták. Horvát mozgalmak, rácز deputatio. Erdélyi mozgalmak. Az országgyűlés bezárása

lap.

7

Második fejezet.

Kossuth élete, születésétől 1847-ig. A ministerium Pestre érkezik, a biztossági választmány eloszlása. Statusadósság ügye. A nádor megérkezik, zsidó craval, bécsi duputatio. Erdélyi ügyek . . .

34

Harmadik fejezet.

A Márczius és Pálffy Albert, Ottinger a nemzetőri tanács elnöke, horvát mozgalmak, Gay szónoklata s követsége, kikindai vérengzés. 100,000 fegyver megrendeltetik, átírat a bécsi kormány rendelkezései ügyében. Macskazene Léderernél s annak következményei, vegyes t. szék. Erdélyi deputatio az unio ügyében, a Horvátok mozgalma s Hrabowszki mint királyi biztos. Honvédek első felállása, ebéd a kolosvári küldöttségnek, Wesselényi indítványa, petitio ez ügyben. Frankfurti követség

43

Negyedik fejezet.

Május 6-ki leiratok a horvát mozgalmak ügyében, horvát osztály. Bécsi mozgalom, külügyminister átírata a király lejövetele ügyében, proclamatio a ministeriumtól a néphez. Önkéntes adakozások, első magyar bankjegyek, kamarautalványok, Szemere átírata Hrabowszkyhoz. Horvát ministerium alkotása. Rajasich és a hospodár Zágrábban, a bán a királyi udvarba hivatik, a jun. 5-diki horvát ülés betiltása. Károly-laktanyái craval, kir. intézkedés a katonaság iránt. A bán hivatalától elmozdittatik. Erdélyi mozgalmak. Unio. Alvidéki fegyveres összeütközések, Joannovics, Kiss Ernő, karloviczi összeütközés

lap.

53

Ötödik fejezet.

A parlament és felsőház megnyitása, a nádor trónbeszéde, ez utóbbi elnökei. János főhg sikeretlen próbája a magyar és horvát egyenlenséget lecsillapítani, horvát mozgalmak. Haulik Zágrábba érkezése, dictatorság kikiáltása, Kukulyevich szónoklata, a bán levele Innsbruckból, a bán megérkezése. Ellenzék a ministeriumban, jul. 11-diki ülés, 200,000 katona s 60,000,000 költség megszavaztatik. Erdélyi mozgalmak, Janku, a biztrai tábor, oláhok és fegyverzés, az erd. udvari canc. felosztatása, b. Vay királyi biztos

74

Hatodik fejezet.

Mindkét részről érélyes készülétek. Julius 11-diki verseczi, julius 13-ki sz.-tamási, jul. 17-ki ófutaki, jul. 18-diki földvári csaták. Jul. 20-ki parlamenti ülés az Olaszhon ellen adandó segély véggett. Kossuth szónoklata, a ministeri politica, a válaszfelirat bevégezése jul. 25-én, pro et contra vitatások, az azt Innsbruckba vitt bizottmány. Alvidéki hadjáratok a római sánczok ellen. Parlamenti viták a katonaság ügyében. Alvidéki csaták a ráczok ellen

95

Hetedik fejezet.

Tarasi ütközet. Verseczi csata. Fehértemplom megtámadása. Moldva elégetése. Blomberg, Nugent és Mayerhoffer találkozása. A perlaszi tábor bevétele, sept. 4-iki parlament. Beöthy kormánybiztos. Bécsi deputatio. Oláh és szász mozgalmak Erdélyben, oláh comité, b. Vay intézkedései, a bán visszatétele, a ministerek lemondása. Kossuth és Szemere. Batthyány, hadi készülétek s határozatok, a bán beütése; új ministerium. Sept. 11—17-diki határozatok

121

Nyolczadik fejezet.

lap.

Kossuth szózata a lefolyt eseményekről, lemondott szász képviselők, a bán találkozása a nádorral, gr. Szécheny letünése a politikai térről, a képviselőház küldöttei Bécsben, a bán egy csapata Székesfehérvárt. Pulszki tudósítása Bécsből. Sz.-Tamás szerencsés ostroma sept. 21-én. A bán elfogott levelei . . . 148

Kilenczedik fejezet.

Sánczolat a Gellérthegyen, Kossuth körutja a népfölkelés ügyében. Hurbán, Stur és Hodzsa Miavánál, honvédelmi bizottmány, a nádor leköszönése, Lamberg kat. parancsnok, b. Vay miniszterelnök, ülés sept. 27-én estve, a ház határozatai. Lamberg meggyilkoltatása s a ház nyilatkozata. Sept. 29-diki csata Fehérvár alatt, készültek a nép és ház részéről . . . , 161

Tizedik fejezet.

Fligelli elfogatása. A pákozdi csata s a képviselő háznak eziránti határozata. A bának Bécs felé menése. Roth és Philippovics lefegyvereztetése Perczel által. Récsei kineveztetése miniszterelnökké s a háznak eziránti határozata 168

Tizenegyedik fejezet.

Az oct. 6-ki bécsi forradalom, a honvédelmi bizottmány rendszeresítése, Kossuth elnöke, többi tagjai, képviselő vadászcsoport, a honvédelmi bizottmány rendelete a várparancsnokokhoz a tricolor kitüzése iránt. Récsey lemondása, határozat (oct. 10-én) a nádor ügyében s (oct. 11-én) Roth és Philippovics tárgyában, továbbá (oct. 14-kén) a Lajtha átlépése (17-kén) át nem lépése ügyében, a várak ügye, Komárom, Arad, Temesvár, szerb mozgalmak, az ország 9 felőli megtámadtatása, Kottorónál diadal, Windischgrätz herczeg tábornagy, erdélyi mozgalmak, agyagfalvi gyűlés 181

Tizenkettedik fejezet.

Aradi események. Arad bombáztatása oct. 22-én és 23-án. Eszéket megszállja Batthyány K., Simunits Czáránál beüt. Kossuth a pahrendorfí táborban, Móga és Görgei. Parlamentirozás hg. Windischgrätzszel, Ivánka elfogatása, a schwechati ütközet . . . 199

Tizenharmadik fejezet.

	lap.
Temerin és Járek közti csata, kath. főpapok fölirata, Legedics és Simunich, Kossuth jelentése a felvidéki dolgokról, Bem szándékolt megöletése, Perczel, Damjanich és Batthyány K. diadalaik, a lagerdorfi csata, Windischgrätz emlékirata, Görgei válasza, Görgei forradalom előtti élte, az erdélyi dolgok Kolosvár elestéig.	210

Tizennegyedik fejezet.

Perczelnek letenyei, Görgeinek pozsonyi tudósításai. Karassai s földvári diadalog, a dec. 4-iki parlament, a dec. 7-iki parlament, Ferencz József trónra lépte	234
--	-----

Tizenötödik fejezet.

A hadsereg esküje. Batthyány L. újra képviselővé választatik, Schlick beütése, Mészáros ellene küldetik, a feldunai hadsereg szózata, Hurbán megveretik, Damjanics beveszi Alibunárt, kormányi intézkedések	249
---	-----

Tizenhatodik fejezet.

Windischgrätz operatiója kezdete. Csatak dec. 15—19-ig. Mosonnyi csata. Perczel fölrendeltetik. Damjanics diadala az alvidéken. Görgei visszavonulása. Levelezés Görgei, Kossuth, Perczel és Csányi közt. A cs. sereg mozdulata. Moori csata. Parlamenti ülés dec. 31-én	260
--	-----

1849.**Első fejezet.**

Menekvés Budapestről. A kormány távozása. Csányi, Hajnik, Görgei, Perczel, Mack Pesten. Windischgrätz s az országgyűlés küldöttei. Windischgrätz bevonulása Pestre. Görgei Vácson. Batthyány elfogatik. Szala-Egerszeg eleste. Szikszói és bárczai csatak. Götz Zsolnán. Suplikác. Kiss Ernő Krepajig vonul. A parlament megnyitása Debreczenben jan. 9-kén. Kossuth beszéde. Bem Erdélyben. Áron Gábor	275
---	-----

Második fejezet.

Pest ostromállapotba tétele, a fegyverek beszédése iránti rendelet, Havas J. kir. biztos. A magyar kormány első működései Deb-

reczenben, bankgyár, fegyverkészítés. Pártok Debreczenben, Nyáry, Hunfalvi, Kazinczy, Kovács, a jan. 13-iki országgyűlés, határozat a letartóztatott küldöttek ügyében. Hadjárat jan. végeig 287

Harmadik fejezet.

Klapka Tarczalnál győz. Perczel szolnoki diadala. A követi lajstrom átvizsgálása. Enyed szomorú sorsa. Csatarajzok a branyicskói győzelemig. Aradi, szegedi csaták. Miskolcz visszafoglalása. Eszék capitulál. Simunich és Ordódy. Guyon. A febr. 10-iki ülés. Viták a Közlöny felett. Nyáry és Kossuth feleletei. Pest állapota jan. és februárban 300

Negyedik fejezet.

A lapok Debreczenben. Esti lapok. Átvonulás a Stureczen. Korotnoki csata. Branyicskói csata. Csányi és Bem. Piskii csata. Leiningen Czibakházánál. Klapka Kompoltnál. A kápolnai ütközet. Bem hadjárata 315

Ötödik fejezet.

Machinációk az Esti lapok ellen. Szolnok bevétele Damjanich által. Kossuth jelentése. Szeben és Brassó bevétele. A márczius 19-iki ülés a Zichy-perben 328

Hatodik fejezet.

Perczel hadjárata. Madarászpárt bukása. Jelentés a Zichyfélé ingóságok ügyében. Görgei hadjárata. Csaták: Hatvan-, Tápió-Bicske-, Isaszegnél, a magyar seregek előnyomulása. Apr. 14-ike Debreczenben, függetlenség. Welden főparancsnok. Asboth a Rákoson. Pest odahagyása. Nagy-Sarlói ütközet. Komárom felszabadítása az ostromzár alól 343

Hetedik fejezet.

Irányi budapesti kormánybiztos. Buda ostroma és bevétele, levezés Hentzi és Görgei közt. Perczel alvidéki hadjárata. Uzdini csata. Bem a Bánátban, orsovai deputatio. A Szemere ministerium kinevezése s beigtatása. Orosz interventio s eziránti rendeletek. Hétszemélyes és kir. táblák. A felső hadsereg vezényletét a király veszi át. Proclamatiója 369

Nyolczadik fejezet.

lap.

Csorna, Zsigrád és peredi csaták. Arad capitulál. Hadi tervelések, követség Görgeihez, Miskolcz eleste, szaladás Pestről, győri és komáromi csaták, Görgei a hadi törvényszék elébe hivatik, magyar sergek állása. A magyar hadsergek huzódása. Váci csata Sasz és Görgei közt. Ez utóbbi huzódása Losonczig. Guyon diadala Verbász- és Hegyesnél. A kormány működési kezdete Szegeden. Az orosz hadsereg beütése Erdélybe. Brassó s Beszterczevidék eleste. Bem napiparancsa. Korponai Tiszafürednél. Vetter visszafoglalja a Bácskaságot. Erdélyi hadjárat. Bem visszavonulása Taczig. Móczok elleni csaták. Vasvári eleste 386

Kilenczedik fejezet.

A parlament megnyitása Szegeden. Szemere beszéde az ország állásáról. Hunfalvi interpellatiója. Kossuth levele Görgeihez. Görgei Miskolczon. Zsolnai csata. Geszthelyi csata. Görgei vonulása Nyiregyházáig. Visoczki s Perczel levonulása Szegedig. Szász-Régen eleste. Bem diadalai Székelyföldön. Bem hadjárata Moldvában. A segesvári csata jul. 31-kén. Szegedi viszonyok. Kossuth találkozása Bemmel. Perczel fenyegetései a kormány irányában, a haditanács határozata ennek letétele iránt. Aulich reDELETE s annak napi parancsa. Kossuth utazása Madarasig, találkozási Görgeivel. A conferencia Görgeit fővezérré teszi. Jul. 28-diki ülés, a nemzetiségi egyenjogúság kimondása. Szemere beszéde. A zsidók emancipatiója. A szegedi lőpor-raktár a légbe röpül. Szemere Görgeihez utazik. Szeged elfoglalása 397

Tizedik fejezet.

Klapka kiütése Komáromból. Görgei Nyiregyházán. Görgei állása Nagy-Sándorhoz. Debreczeni csata s annak következményei. Bem hadjárata. Szeben bevétele s elvesztése. Károlyfehérvár felzabeditása. Bem Dévára vonul 409

Utolsó fejezet.

A kormány Aradon. Uj-Szegedi, szőregi csaták. A kormány Uj-Aradon és Lugoson. Bem Lugosra érkezik. Temesvár ostroma. Kis-Becskereki csata. A magyar sergek állása ezután. Görgei feladja a berettyóvonalt, alkudozása az oroszokkal, propagandája, Nagy-Sándor csatát vesz Uj-Aradnál. A magyar hadsergek állása. Kossuth lelépett a kormányról. Görgei dictator. Görgei fegyverlerakása. Arad capitulál. Az erdélyi sergek fegyverletétele. Vécsey Boros-Jenőnél. Lugos odahagyása. Elvonulás Lugosról. Kmety hőstette. Kimenekülések. Munkács, Pétervárad, Komárom capitulálnak 415

Frankhon a magyar forradalmakra századok óta csodálatos hatást gyakorol.

Midőn Rákóczy „inclytæ gentis hungaræ vulnera“-it enyhíteni kuruczokat gyűjtött zászlója alá, a francia kormány aranyat küldte számára.

Elkezdődék a jacobins-ek mozgalma. Elkezdék ezek művöket, melly a Bastille falával századok rendszerét volt megdöntendő. S Martinovics és a magyar jacobins-ek ezek nyomdokin indulának; mit azok akartak Frankhont illetőleg, azt akarták ezek édes hazájokban kivinni, orvosolni a sérelmeket, úgy hogy ki azok utjában áll, elsodortassék, mint ott.

S midőn 1830-ban a juliusi felkelők Louis Philippet trónra segíték, az ottani mozgalom árnyrajzát Magyarország akkori történetének lapjain fölhaláljuk.

E mozgalmak egyike sem törhetett ki. Tétettek rendszabályok, korán történtek intézkedések, mik a hamv alatt lappangó tüzet, mielőtt lángban kitörhete, elfojtották.

De az oltás egyszer sem volt gyökeres, egyszer sem intézkedésnek akkép, hogy az alkalmazott ellenszer percznyi hatásunál biztosított legyen.

S ime a harmadszor megszólamlott francia kakas felkölté Europát a Kárpátokig, mellyek szikláiban hangja megtört. Mozgalmat idézett elő mindenüt s mozgalma leghosszabban tartó, legnagyobb-szerű volt Magyarhonban.

S hihető, hogy ha ő nem adja meg az első impulsust, a kitérés elhalasztódik, mint példája volt a legfőbb ok, megteremtő azt, bár az előzményekben is találunk eleget, mint találunk Frankhonban XVI. Lajos előtt.

Mi Frankhonban a XVI-ik előtti Lajosok kora, az volt édes hazánkban a XIX-ik század első felének kormánya, önkénytelenül minden arra intézteték, hogy a felingerült kedélyek nagyszerű forradalomban törjenek ki. Még Voltaire irományai meg a contract social sem maradtak el. Szécheny és Kossuth irományaiban találjuk fel azokat.

E hasábok szűk köre nem engedi meg futó croquisnál egyebet mutatni be olvasóinknak.

József császár halálával intézvényei is sirba szálltak. Megsem-

misité önmaga azokat, megsemmisité utóda a haladás zászlóját sok tekintetben lobogtató II. Lipót, ki elég ügyes politikával az előzményekért fölingerült kedélyek lecsendesítésére vette azt kezébe. S valóban a garantiáért porosz kormányhoz fordult 1790-ki országgyűlés a Leopold nádor beigtatásakor mondott beszédbe letett ígéretek által lecsendesült. A rendek kaptak az alkalmon, ez ígéretek törvénybe iktaták, s utóbb utódaik basisul rendesen felhasználták. (Lásd az 1790-iki, 2, 3, 10 és 12-ik t. cikkeket). Ez országgyűlés a hon történetében új epocha első lépcsője.

A reform-, azon időtájban ugynevezett francia pártnak akkor volt legnagyobb hatalma. Azután a ministerium mindent elkövetett, gyöngíteni az őt terhelő befolyást. Már az 1796-diki I. Ferencz által összehívott országgyűlés mutatá azt világosan, mikor az a sérelmek orvoslása helyett a francziák ellen segílyt kért. József nádorra ez ülésben választatott.

Gyakran panaszkodának a kormány ellen a megyei gyűlések általánossá vált panaszuk lecsendesítésére, miközben a democratia eszméji mint sugár, melly magának mindenüvé utat talál, terjedének, 1802-ben új országgyűlés hivatott össze, mellyben a béke megkötését jelenté. Továbbá Semsey Endre kir. személynök maga szabta a gyűlés elébe a végrehajtandó kötelességeket egy szabadelvű beszéddel, melly arra látszék mutatni, hogy a kormány külkörülményeitől kényszerítve, a reformpárt hajlama után tör. Pedig a regia propositiók egészen másképen valának szerkesztvel Adó neveltetett, katonák szaporítottak, s az ígélet nem váltatott be. Ezek történtek az 1805-diki országgyűlésen, mik a már ingerelt kedélyeket még jobban ingerlék.

S mégis, midőn Napoleon beütésének hire terjengett, az országgyűlés az udvar kívánatait teljesité, azonkívül jövedelme 6-át is felajánlván. De az insurgensi kapitányságtól elmozdított b. Vay visszatétele az országgyűlés hatalmát mutatá.

Eljött az 1809-dik év, beütött Napoleon, kiosztá proclamatióit, mellyekben függetlenségének kivivására szólítja a magyart.

Austria sorsa e perczben tagadhatlanul Magyarhontól függött. S a nemzet, melly sérelmei nem orvoslása miatt ingerült állapotban volt, elvetette azt.

Két év mulva a kormány (1811) a papirospénz értékét egyötödére szállitá, s még annak is az országgyűléstől kért biztosítékot. Ez s több kívánatokkal azonban a rendek erélyessége, kik ellenálltak, mint egy ember, daczolt, mi mindig a reformpárt erejét nevelte.

1811. után helyreállván a rend, a kormány is kevesebbet gondolt Magyarhonnal, mignem 1820-ban viszont kiűtöttek Olaszthonban a zavarok, mellyeknek lecsendesítésére a kormány Magyarhontól indirect módon segílyt erőszakolván, az egész ország nyilt zendülésben

tört ki, mely miatt a megyék autonómiája felfüggesztetvén, cs. biztosok küldettek szét mindenfelé, elintézni a közigazgatást.

De a biztosok elejébe mindenütt töméntelen akadályok gördítetének. Mint egy ember az egész ország ellenállt, mig nem 1825-ben országgyűlés hirdetteték.

Gondolni lehete, hogy a vihar ennek első napjaiban leend a legnagyobb. A királyi tárgyalások előterjesztése előtt fenhangon tolmácslá haragját, kimondá, hogy a bűnt a megbánás, mellyel mentegeté magát a kormány, nem törli el, s az árulók fejére halált kért. Eredmény lön, hogy az országjogait biztosító törvények hozattak. Jogaikat 1830-ban, mikor kiűtött torradalom a közéletre nyilvános hatást gyakorolt, azzal szaporiták, hogy a magyar ezredekhez csak magyar tiszték neveztetnek ki.

Az 1832-diki hongyülés alsóházában a reformpárt hatalma megnőtt, ugyanis indirect uton próbálta a kormány saját embereit választatni követekké, s a nemesség direct uton a magáéit, a reformereket választá. A lengyel mozgalomnak nem kis hatása volt rá.

A megyék Varsónak segítségül több mint százezer embert ajánlának, minek teljesülését a czár az északi szláv vidékeken támasztott cholerazendülés által gátolta meg. Ugyane tárgy az 1832-dik és 35-diki országgyűléseken nem kevés vitatkozás tárgya volt, Oroszhon ellen nyílt háborut kívánván, mellyet azonban a kormány hallgatással mellőze.

Az 1832-diki hongyülés már megkezdte a népterheinek enyhítését, melly a későbbi országgyűléseknek folytonos tendenciája volt. A kezdeményező Szécheny volt. De a conservativ párt, melly 1825-től e napig a nemesség egyakaratu ellenállásában nem létezék, ekkor fejlődék ki, a bécsi kamarához támaszkodva a reformereknek ellenálláskörül. Az országgyűlés 3 évig tartott, eredménye 9 törvény kicsikarása volt.

S a mint a reformpárt terjede, a mint nyíltabban folyamodék a kormány a repressaliákhoz, azon arányban terjedének az országban a forradalmi eszmék, kiknek követői mindezeknél többet vártak. Nevelte az ország elégületlenségét Lovassy s néhány ifjunak elfogatása és eliteltetése.

Kossuth is köztük vala. A viták lythographizálásával foglalkozék, ezáltal terjesztvén pártja eszméit s ezáltal szerezvén magának népszerűséget.

Következő országgyűléseken a kormány és conservativ párt arra törtek, hogy a reformerek haladási működéseit gátolják, s hogy a kicsikart jogokat csökkentsék, változtatásokat tehetvén azokon.

Nem sikerült, valamint a kivánt ujonczok is az elfogottaknak adandó amnestia föltétele alatt szavaztattak meg. Nem látta a kormány czélszerűnek tovább is ujjat huzni a naponkiut hatalmasuló szabadelvűekkel, megadta az amnestiát, de azon politikához folya-

modék, hogy a reformereket nyíltan pártolá, titkon pedig adminisztrátorai és párthivei által a szabadelvűek követekké választatását gátlá.

1843-ban az országgyűlésen mindemellett több volt a szabadelvűek száma. Aug. 29-én meghatározzák a szabad földbirhatás jogát. E nap a mohácsi vész 318-dik évnapja volt. Ráczélovza kimondá az öreg Palóczy, hogy a rendek azóta egy nap sem mozdíták annyira elő a hon javát, mint az nap.

1844. oct. 28-kán Szécheny diszöltözetben jelent meg az országgyűlésen. Felhozá Bluchert, ki a lipcei ütközet napján fölékiteté magát s csatát nyert. Pártjának ő is nevezetes csatát vivott ki, a nemesség adófizetésének megkezdését. Sokan az önkéntes adófizetők sorába iratták magokat.

Jogokat víva ki a nép számára, igyekezének azt saját ügyöknek megnyerni. Méltán várhatának sokat e colossustól, ha hozzájuk csatlakozik.

Ezenben a sajtó agitatói is fejlődének. Kossuth Pesti Hirlapja s más füzetek sokat tettek arra, hogy a reformerek hatalma, ereje nőjön. Az említett lapnak köszönheté Kossuth, hogy mint pártvezér elül lobogtathatá a haladás zászlóját, daczára hogy Széchenyi befolyását csonkítani igyekvék.

Az ezután alapított védegyelet, pesti iparegyelet, ellenzéki kör, nem valának egyéb, mint hévmérői a reformerek hatalmának. Ezek tünteték ki legfőkép azoknak roppant erejét.

E korszak figyelmes szemlélője át fogja látni, hogy annak egész 67 évi folyama alatt kormány- és reformpárt mikép álltak egymással szemben.

Ez igénytelen soroknak nem vala más czélja, mint kimutatni, mint diadalmaskodék ez amannak repressáliáin, s minden kivivott diadal által mikép növekedett hatalma.

Az utolsó időben Vezuv alá temetett tűz vala. Igen kis földingás kívántaték hozzá hogy kitörjön, elsodrólág mint az, s kétszeres erővel mint összenyomott mézga.

Amannak rendszere magában hordozá a bukás magvait. Emazét nap nap után érlelé, mint nyár a fák gyümölcsét. S midőn ez megért, lehervadt a másik.

Azonban valljuk meg: autonómie és 800-ados kiváltságok igen alkalmasak valának ennek céljait előmozdítani.

De térjünk a dologra.

1848.

Első fejezet.

Kossuth követté választatik. Pozsonyi országgyűlés. Felirat márcz. 3-án. — Országos ülés márcz. 14. és 15-én, bécsi küldöttség. — Márcz. 15-dike Pesten, egy nyomda lefoglaltatik, a tizenkét pont, Petőfi nemzeti dala, rendfentartási bizottmány, Táncsics kiszabadittatik, a forradalom meginneplése. — Az első ministerium engedményezése, István nádor helytartó, Batthyány rendelete a rendfentartás ügyében, országgyűlési nyilatkozat a teendők iránt. — Első magyar ministerium. — A pénz- és hadügyi tárczák megadása kétséges, rendelete a pesti választmánynak. — A ministeri s urbéri törvény feletti viták. — Horvát mozgalmak, rác deputatio. — Erdélyi mozgalmak. — Az országgyűlés bezárása.

I.

1847, oct. 17-én zajos csapattal teltek meg Pest utczái. Rákóczy zene kíséretében roppant tömeg vonult el azokon a megyeház felé.

Elül, büszkén száguldó ménen, köznemesi öltönyben egy férfi ment, gyönyörű antik arczczal, simított hosszú szakállal. A mint leemelte fővegét s lobogtatá a rákötött veres szalagot, e verset szavalva :

Egy halálom egy életem :

Kossuth Lajos a követem !

a kopasz fej bárkit is tiszteletre gerjeszte. Gr. Batthyány Lajos volt ez, a magyar forradalom Liancourt-ja.

Kormány és párthivei önkénytelenül remegve a vihartól, mindent elkövetének meggátolni azt, mi a főnebbi két sorban elmondva van. Mert már akkor az igénytelen nemes család sarja a reformerek vezére volt.

Mind hasztalan. Kit helyette követnek néztek ki, a küzdelem lehetlensége miatt ő maga is visszalépett.

1847. nov. 7-én Pozsonyban összegyűltek a követek. A legtöbbnek szabadelvű utasítása volt, s a legtöbbet az eszme lelkesité, hogy az 1790-ben megkezdett küzdelmet folytassák.

Már kezdetén az országgyűlésnek lehete látni, hogy ez az eddig lefolytaknál zajosabb leend. A reform- és conservativ párt gyűléseket

tartának, a parlamenti hadra mindenik megkésztíté terveit, mint a sejtelem emberei nagy dolgok előestéjén

Az országgyűlést az uralkodó személyesen nyitá meg, s a törvények értelmében tudatá teendőit a rendekkel, kiknek első tettük volt az az időben nagy népszerűséggel bíró István főherceget nádorrá kikiáltani.

Első nevezetesebb viták a válaszfelirat felett voltak. A conservatív párt csak köszönetet akart szavazni, a reformerek sérelmeket is akartak felhozni. Az alsó házban az utóbbi ment keresztül, a főrendeknél megbukott.

Ki nem ismeri a római szónoknak Catilina ellen mondott *quo-usque tandem-ját*? mikint az, keseredett és mennydörgő hangon kelet ki Kossuth is a felsőház stabilismusa ellen. A felirat egyszerűen elvették.

De az ügy legyőzve még sem volt. Sikerült Kossuthnak az adminisztrátorok ügyét szőnyegre hozni. Ezek, a kormány által saját embereiből helyettesített megyei főhivatalnokok, megyéjükre igen nagy befolyást gyakoroltak. S e befolyást csak a legitimitás terére visszatérés csökkentheté. Ellenök mondott philippikájánál csak az volt hatalmasb, mellyben a partium visszacsatlását sürgeté. Ez igen nagyszerű diadal vala. Az összes conservatív párt egyhanguan beleegyezni kényteték.

Ben a teremben, a termen kívül, mint az egész magyar hazában. a kedélyek fölizgatva voltak. Volt az ország nyugalmában valami, melly az ég bitorához hasonlított a vihar előestéjén.

24 órai rövid folyam alatt a bourbonok tronusát megégeté a párisi nép. A forradalom mint a villám, melly a lég minden régióját átkuszálta, mignem egy fa lombjait fölguytja.

Márcz. 3-kán Balog Kornél indítványt tön, hogy kéressék meg az uralkodó a bank állásáról tudatni az országgyűlést. Ki hitte volna, hogy a gyuananyagot e szikra boritandja lángba?

Kossuth a percz hatalmát, a kedélyek állapotát felhasználta s a következő felirati indítványt tevé :

Fölséges stb. A legujabb időben kifejlett események mulasztatlan kötelességül teszik : figyelmünket azokra fordítani, miket fölséged iránti hűségünk, az összes birodalom iránti törvényes viszonyaink és hazánk iránti kötelességünk megkíván.

Historiánkra visszatekintve, előttünk áll annak emlékezete : hogy három század óta alkotmányos életünket a kor igényeihez képest nemcsak ki nem fejthettük, sőt leginkább fentartására kelle minden gondjainkat forditanunk.

Ennek oka : hogy fölséged birodalmi kormánya nem levén alkotmányos irányu, ugy kormányunk önállásával mint alkotmányos életünkkel öszhangzásban nem lehetett.

Eddig ezen irány csak alkotmányosságunk kifejlődését hátrál-

tatta, most úgy látjuk, hogy ha tovább is folytattatik és a birodalmi kormány az alkotmányossággal öszhangzásba nem hozatik, fölséged trónját és a pragmatica sanctiónál fogva kedvelt kapcsolatokhoz kötött birodalmat elláthatlan következményekbe bonyolíthatja, hazánkra pedig kimondhatlan kárt árasztthat.

Fölséged minket reformokra hívott össze; mi régi ohajtásunkat látjuk ezáltal teljesedve, és buzgó készséggel fogtunk a munkához.

Elhatároztuk, hogy a közösteheviseles alapján a nép közterheiben, mellyekkel az a megyei közigazgatást eddig egyedül fedezi, osztani fogunk, s az ország új szükségének pótlásáról is hasonló alapon gondoskodandunk.

Elhatároztuk, hogy az urbéri viszonyokból kibontakozást kármentesítéssel összekötve eszközöljük, s ezáltal a nép és nemesség közti érdekeket kiegyenlítve, hazánk boldogságának gyarapításával fölséged trónját megszilárdítjuk.

A katonai élelmezés és szállásolás terheinek megkönnyebbitése gondjaink főbbjei közé tartozik.

A királyi városok és szabad kerületek közigazgatási és politicalai rendezését halaszthatlan tárgynak tekintjük, s a népnek is politicalai jogokban illő részesítésére az időt elérkezettnek véljük.

Hogy földmivelésünk, műiparunk, kereskedésünk felvirágzására sikeres lépések tétessenek, hazánk méltán várja.

De alkotmányos életünk is valódi képviselheti irányban igényel fejlődést, — szellemi érdekeink a szabadság alapján ápolást követelnek. — Honvédelmi rendszerünk nemzeti jellemünknek s a honlajosok különböző osztályai érdekegységének alapján gyökeres átalakítást kíván; ez pedig úgy fölséged királyi széke, mint hazánk bátorléte tekintetéből nem halasztható intézkedést tesz szükségessé.

A magyar közállomány jövedelmeinek és szükségének számbavételét és felelős kezelés alá vételét tovább nem halaszthatjuk, mert csak így teljesíthetjük azon alkotmányos tisztünket, hogy úgy fölséged királyi székének diszéről, mint hazánk közszükségeinek és minden jogszerű köteleességeknél fedezéséről sikerrel intézkedhessünk.

Sokban e kérdések közül az örökös tartományokkál érdektalálkozás kiegyenlítésének szüksége forog fen, mire önálló nemzeti jogaink és érdekeink megóvása mellett örömet nyujtunk segédkezett.

De arról is meg vagyunk győződve, hogy alkotmányos életünk kifejtésére s nemzetünk szellemi és anyagi javára hozandó törvényeink csak áltál nyerhetnek életet és valóságot, ha végrehajtásukkal minden más befolyástól független nemzeti kormány lesz megbízva, melly a többség alkotmányos elvének legyen felelős kifolyása — s ezért collegiális kormányrendszerünknek magyar felelős ministeriummá átalakítását minden reformjaink alapfeltételének s lényeges biztosítékának tekintjük.

Ekként fogtuk fel hivatásunkat.

Ezeket fölségeddel egyetértve az országgyűlésen szerencsésen megoldani elhatározott komoly szándokunk.

Ezt várja tőlünk a haza, ezt várják a nép milliói, ezt sugallja a hűség és ragaszkodás ösztöne, mellyel felséged uralkodó háza iránt tántoríthatlanul viseltetünk; mert meg vagyunk győződve, hogy csak ezek által fektethetjük hazánkban a békét, nyugalmat és bizalmas egyetértést oly szilárd alapra, miszerint azt váratlan eseményviharok meg ne ingassák, s a békének és elégedésnek illy biztosításával szerezhethetjük csak meg az erők azon lelkesült öszhangzását és gyarapodását, mellyre felséged uralkodóháza minden viszonyok közt nyugodtan támaszkodhassék.

Ámde felséged velünk együtt érezni fogja, miként ezeknek eszközésére béke kell, és kellenek zavartalan, nyugodt viszonyok.

És e tekintetben lehetetlen aggodalommal nem tapasztalnunk a nyugalom bomladozásának azon jeleit, mellyek a *pragmatica sancti*ónál fogva velünk egyesült birodalom némely részeiben mutatkoznak, s mellyeknek súlyát a legujabb külső események előre láthatlan fejleményei sokszerűen növelhetik.

Nem akarjuk felséged atyai szívét a bomladozás ama jeleinek részletes felemlegetésével szomorítani; nem a pénzvizonyok tekintetében már is érezhető hatást fejtegetni; de a hűség ösztöne s a rajtunk fekvő felelősség kényszerít kimondani: hogy mi valamint a jelentkező bajok valódi kútfejét és saját elmaradásunk egyik főokát is a birodalmi kormányrendszer természetében találjuk: úgy erősen meg vagyunk győződve, hogy felséged az elkövetkezhető balesemények legbiztosabb óvszerét, hű népeinek legbarátságosabb egyetértését, a monarchia különböző tartományainak legerősebb forrasztékát s mindezek által fölséges trónjának s az uralkodóháznak legrendíthetlenebb támaszát abban találandja fel, ha fejedelmi székét minden uralkodói viszonyaiban a kor szükségei által multhatlanul igényelt alkotmányos institutiókkal környezendi.

Azonban felséges úr! az események isten kezében vannak. Mi bizunk a gondviselés ótalmában, de érezzük a kötelességet: gondoskodni, hogy felséged hű Magyarországot a bizonytalan jövődőlés nélkül ne lepje meg. E gondoskodás halaszthatlan kellékeihez számítjuk mi a fenemlített átalakulási kérdéseknek még ez országgyűlésen alkotmányos iránybani megoldását, és aggódunk, hogy a szokásos országgyűlési alkudozások és kormányszéki tárgyalások collegiális rendszerszülte hosszadalmassága, a felséged atyai szándokának s hazánk méltó váradalmassának megfelelő sikert veszélyesen késleltetheti.

És azért a királyi szék iránti tántoríthatlan hűségünk szilárd bizalmával esedezünk felségednek: méltóztassék a fenforgó rendkívüli körülmények tekintetbevételével, legkegyelmeseb királyi akaratának teljhatalmu organumai, egyszersmind a fenálló törvények szerint

hazánk legfőbb kormányzékének, a magyar királyi helytartótanácsnak tagjai gyanánt a közigazgatás külön ágainak megfelelő számban oly egyéneket az országgyűlésre utasítani, kik mint a végrehajtó hatalomnak a hozandó törvények szerinti alakban gyakorlatára felséged kegyelmes bizalmával előlegesen kijelölt alkotmányos organumok — és kiknek, mint ilyeneknek, személyes felelősségük alá leszen a hozandó törvények végrehajtása is helyezendő — országgyűlési tárgyalásainkban közvetlen részt vegyenek s felséged királyi szándoka iránt az országrendeit tájékozva, s a kellő felvilágosításokat és kimutatásokat a kormány részéről, különösen a pénzviszonyok tekintetében is megadva, a fenforgó fontos kérdések megoldását oly sikerrel előmozdítsák : miszerint a hozandó üdvös törvények mihamarabb felséged kegyelmes helybenhagyása alá terjesztethessenek, s általuk a jelen körülmények bármi váratlan fordulatának esetére is biztosítva legyen hazánkban a béke, megszilárdítva a bizalmas nyugalom, s ezeknek alapján kifejthető azon szellemi erő és anyagi tehetség, mellyben felséged tántorithatlan hűségünk mellett, a bizonytalan jövőendő minden eseményei között, királyiszékének legrendithetlenebb támaszát fogja feltalálhatni.

Kik egyébiránt stb.

Mindkét ház általános lelkesedéssel sajátjává tevé az indítványt.

II.

Ezután a kedélyek meglehetősen nyugodtan maradtak Pozsonyban márcz. 14-ig, mikor az azelőtti napi bécsi események hire, a tudomás Metternich bukásáról oda felhatott. A lelkesedés általános vala. Csak egy párt vala, lehete ottan — a reformereké. Gyűlés és nép ebbe olvadtak össze.

Kossuth indítványára határozattá lön : hogy a fenidézett felírás tárgyalását sürgezzék s adják meg a sajtószabadságot. Estve pedig a naphősének Kossuthnak fáklyás zenét csinált az ifjuság, melly alkalommal ez Batthyányt mint leendő miniszterelnököt bemutató.

Az országos ülés, miután a felírás tárgyalásakor maga sem remélt annyit mint most, a közös teherviselés elvének elfogadása után, annak némelly pontjai iránt következő értelmezést tön :

„Határozata a KK. és RR-nek azon felirási javaslat némelly kifejezéseinek értelmezése iránt, mellyet az országgyűlési teendőkre nézve a mélt. főrendekhez átküldöttek.

„A KK. és RR. kijelentik : hogy azon felirási javaslatukban, mellyet az országgyűlési teendők iránt a mélt. főRR-hez átküldöttek, a szellemi kifejlődés ápolása szükségének megemlítése által a népnevelést, vallási jogok viszonzosságát, az eskütszékek létesítését és a sajtószabadságot, ugyszinte a nemzeti erőnek egyesítés szempontjából az Erdélylyeli egyesület is, nevezet szerint értetni kívánják,

továbbá, hogy ott, hol a képviseleti rendszernek alkotmányos iránybani fejlődését, határozott kívánataik sorába helyezik, ezen általános kifejezés alatt nevezet szerint az országgyűlésnek Pesten évenként leendő tartása szükségét is czélozták kifejezni; miután évenkénti országgyűlések tartása a kormány felelősségével válhatlan kapcsolatban áll.“

Az orsz. küldöttség márcz. 15-kén Bécsbe ment tagjainak névsora:

A főRR. táblája részéről : báró Vay Miklós koronaőr, Lonovics József csanádi püspök, Rajacsics József karloviczai érsek, hg Eszterházy Pál örökös sopronyi főispán, báró Perényi Zsigmond ugoecsi főispán, gr. Károlyi György békesi főispán, Tihanyi Ferencz temesi gróf, ifj. Majláth György baranyai főispán, gr. Batthyány Lajos, gr. Cziráky János, gr. Szapáry Antal, gr. Teleky László, báró Venkheim Béla.

A tek. KK. és RR. táblája részéről : Zarka János királyi személynök, Ghyecz Kálmán nádori ítélőmester, Bernáth Zsigmond Ungh, Szemere Bertalan Borsod, gr. Andrassy Manó Torna, Szentiványi Károly Gömör, gr. Andrassy Gyula Zemplén, Schnée László Heves, Gábel István Abauj, Radics Miklós Heves, Darvas Pál Gömör, Bükk Zsigmond Borsod, Bónis Sámuel Szabolcs, Bohus János Arad, Papszász Lajos Bihar, Biró Imre Arad, Babarczy Antal Csongrád, Rónay János Csanád, Mánn József Máramaros, Kállay Menyhért Szabolcs, Tomcsányi József Békés, Asztalos Pál Máramaros, Desewffy Jób Nógrád, Tarnóczy Kázmér Nyitra, Kossuth Lajos Pest, Szentkirályi Móríc Pest, báró Révay Simon Turóc, Olgyay Titus Pozsony, Ruttkay István Zólyom, Justh József Turóc, Kubicza Pál Trencsin, Rakovszky Móríc Liptó, Pázmándy Dénes Komárom, gr. Széchenyi István Moson, Madarász László Somogy, Vidoss József Vass, Hunkár Antal Veszprém, Csúzy Pál Zala, Somsich Pál Baranya, Horváth László Fehér, Szabó Miklós Vass, Gaál Eduárd Tolna, Tolnay Károly Zala megyék követei, Jozipovich Antal turmezei gróf, Fogthüi János Hajdu kerület követe, Máriássy Gábor egri, gr. Forgách Ágoston pozsonyi, Daróczy Zsigmond pécsi, Mericzay Antal váci káptalanok követei, Házmán Ferencz Buda, Haader Pál Székesfehérvár, Hergesell Ferencz Győr, Martini Fridrik Sopron, Pitroff János Nagy-Szombat, Renyey Ferdinánd Szeged, Komlóssy Lajos Debreczen, Tóth Lőrincz Breznóbánya, Stanaczky András Szatmár-Németi, Károlyi István Pest városok követei.

III.

A bécsi és pozsonyi mozgalmak kiütése előtt volt már Pesten zavar. A fiatalság reformlakomat akart tartani. Az ellenzék márcz. 12-diki gyűlésében Irinyi József általános határozattal tizenkét pont-

nak országgyűlés elébe terjesztésére feliratot készített, mellyben ki-
mondák, hogy kivivásáért mindent készek áldozni.

A bécsi események hírére azonban a fiatalság, melly az alkot-
mányosság korlátain belül maradni késznek nyilatkozik, nem akarva
tovább is „a formák életölő korlátai közt maradni, — márcz. 15-én
— a 12 pontot, a lelánczott Tytan, a sajtó fölszabadítása által életbe
léptetni határozza.

Landerer és Heckenast nyomdája elébe ment.

E jelenet kicsinyben képe volt az egész forradalomnak. Mint
tengerbe siető folyam, vagy mint Alpról lehengerülő hógomoly per-
czenként nőtt, mignem megsemmisült, mint azt a tenger elnyeli,
vagy ezt felolvasztja a nap.

Ottan egy sajtót lefoglalt s következő két nyomtatványt készít-
teté el :

Mit kíván a magyar nemzet ?

Legyen béke, szabadság és egyetértés!

- 1) Kívánjuk a sajtó szabadságát, censura eltörlését.
- 2) Felelős ministeriumot Budapesten.
- 3) Évenkinti országgyűlést Pesten.
- 4) Törvény előtti egyenlőséget, polgári és vallási tekintetben.
- 5) Nemzeti őrsereg.
- 6) Közös teherviselés.
- 7) Urbéri viszonyok megszüntetése.
- 8) Esküdtszék, képviselő, egyenlőség alapján.
- 9) Nemzeti bank.
- 10) A katonaság esküdjék meg az alkotmányra; magyar kato-
náinkat ne vigyék külföldre, a külföldieket vigyék el tőlünk.
- 11) A politicalai statusfogyók szabadon bocsáttassanak.
- 12) Unio (Erdélylyel).

Végül: Egyenlőség, szabadság, testvériség!

Az ikertestvér mellett méltólag állott Petőfi Sándor következő
lelkes költeménye :

Nemzeti dal.

Talpra magyar, hi a haza!
Itt az idő, most vagy soha!
Rabok legyünk vagy szabadok?
Ez a kérdés, válasszatok! —
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

Rabok voltunk mostanáig,
 Kárhozottak ősapáink,
 Kik szabadon éltek haltak,
 Szolgaföldön nem nyughatnak.
 A magyarok istenére
 Esküszünk,
 Esküszünk, hogy rabok tovább
 Nem leszünk.

Sehonnai bitang ember,
 Ki most ha kell, halni nem mer,
 Kinek drágább rongyélete,
 Mint a haza becsülete.
 A magyarok istenére
 Esküszünk,
 Esküszünk, hogy rabok tovább
 Nem leszünk.

Fényesebb a láncznál a kard,
 Jobban ékesíti az a kart,
 És mi mégis lánczot hordtunk!
 Ide veled régi kardunk!
 A magyarok istenére
 Esküszünk,
 Esküszünk, hogy rabok tovább
 Nem leszünk.

A magyar név megint szép lesz,
 Méltó régi nagy híréhez,
 Mit rákentek a századok,
 Lemossuk a gyalázatot.
 A magyarok istenére
 Esküszünk,
 Esküszünk, hogy rabok tovább
 Nem leszünk.

Hol sirjaink domborúlnak,
 Ünokáink leborulnak,
 És áldó imádság mellett
 Mondják el szent neveinket.
 A magyarok istenére
 Esküszünk,
 Esküszünk, hogy rabok tovább
 Nem leszünk.

A mozgalmat az nap délutánján a fiatalság folytatá. Első tette volt a 12 pontnak a muzeumban letétele. A városházhoz ment onnan, hol a rendfentartása végett egy 14 tagból álló bizottmány kinevezésével foglalkozának. A 14 tag névsora : Rottenbiller Lipót, Kacs-kovics Lajos, Staffenberger István, Molnár György, Klauzál Gábor, Thót Gáspár, Gyurkovics Máté, Irinyi József, Petőfi Sándor, Vas-váry Pál, Irányi Dániel, Hengel Alajos, Egressy Samu.

Elhatározzák a király- és nádornál az országgyűlés Pestre áttételét szorgalmazni, a katonai parancsnokságnál pedig eszközölni, hogy a rendfentartásába a katonaság ne vegyüljön. Elhatározzák a „Nép-könyveért“ és „Józan eszeért“ elfogott Táncsics, — azelőtt Stánscics Mihált börtönéből kiszabadítani. Ennek eszközlésére a helytartótanács-hoz bizottmányt küldtek, melly gr. Almássy Mór és gr. Török Bálint tagjai által azt eszközlé is. Hasztalan próba volna leirni az öröm mámor-rát. Tánscis fiákerének lovai kifogattak s az ifjuság huzta azt Pestre. Ha csak sejti is további működését ez, bizonynal az innepélyt elhagyta volna.

Estve a nemzeti színházban Bank bánt adták. Betolongott a tö-tömeg s a színházi rendet akademiára változtatá.

Másnap Budapest meginneplé szerencsés kezdetű forradalmát, a békés átalakulást, mint nevezék, első lánczsemét egy ötnegyedéves véres küzdelemnek.

A két város — köztük a budai királyi lak — fényesen kivilá-gittaték. Háromszinü zászlót lobogtatott majd minden ablak, s majd minden ablakból hófehér kezek nemzeti szalagrózsákat, vagy virágo-kat hánytak alá. S mint az utcák színe fényben uszott, s mint vissza-tükrözé az ősz Duna e fényt, olly rózsaszín vala az emberek kedélye s olly rózsaszinben tükrözé vissza a kedélyt az utcákon hangzó ujongás, örömjaj.

A bizottmánynak első institutiói közé tartozék a nemzetörtséget organizálni, azt fegyverrel s ismertetőjelekkel, hogy önmaga levén a rend öre, a rend annál biztosabban fentartassék.

Továbbá az utcák nevei közül többen megváltoztattattak. A hatvani „szabadsajtó utca“ a városháztér „márcz. 15-dike tere“ sat. nevet nyetek. A pilvax (kávéház) is ekkor keresztelteték el „for-radalmi csarnoknak.“

IV.

A pozsonyi országgyűlési küldöttség csakugyan fölment Bécsbe, eszközölni ottan, hogy említettük felirási javaslat életbe léptetessék. István főherczeg vezette őket, vele volt Kossuth is, kinek szekere elől kifogták a lovakat, tiszteletöröket rendeltek sat.

S ha szólt e férfi hozzájok, ki ezelőtt egyik büszkeségének hitte, hogy nem látta Bécsset, szavait kimondhatlan lelkesedéssel fogadták.

Éltöket, karokat ajánlák fel a bécsi ifjak, ha kell, a magyar ügyért s magyar testvérekért.

A kabinetben azonban a magyar ministerium ügye nem a legjobb lában állt. Sokkal fontosabb volt e lépés, mellynek alapját kikivivni akarák, 1790-ik év törvényeiben keresék, hogysem annak meggátlására mindent el ne próbáltak volna.

De hasztalan.

Bécs utcáin már folyt vér, már volt példa rá, hogy a legmagasb személyek közül egy sértelmekkel illeteték. S ha viszont ennek nem akarák magokat kitenni, mert ez mint a nyilvános ingerültség mutatá, csakugyan bekövetkezett volna, mindenre hajolni kénytetének.

Igy lón, hogy István nádor, ki ez ügy megnyeréseért a családi konferenciában is mindent elkövetett, a diadalt ministerelnök Batthyányval következő sorokkal tudathatá :

„Kedves gróf Batthyány! Ezennel tudósítom önt, hogy ő fölsége meg levén győződve, miként a fenforgó körülmények sürgetőleg megkívánják, hogy azon felelős magyar ministerium, mellynek alakításában ő fölsége mai napon kelt k. k. leirata által megegyezett, haladéktalanul összeszerkeztessék és activitásba lépjen, engem felhatalmazni méltóztatott, hogy önt a törvények értelmében független magyar ministerium elnökévé kinevezvén, ön ministertársait belátása szerint akként és olly számban tegye legfelsőbb k. megerősítés végett javaslatba, a mint azt a ministerium feladatához a minister társai törvények utján meghatározandó hatásköréhez és saját felelősségéhez képest szükségesnek itéli. Egyébiránt legnagyobb hajlandósággal maradok méltóságodnak legszivesebb jóakarója. István m. k. nádor.“

Ez engedményezést a nádoron kívül gr. Szécheny, Kossuth, hg Eszterházy, gr. Batthyány L., és Cziráky J. közremunkálásának tulajdoníthatni.

Ugyanez alkalommal István nádor Magyarország teljhatalmu kormányzójává nevezeték ki.

V.

Gondolhatni, mennyi lelkesedéssel, az öröm milly kitöréseivel fogadta az egész ország a 12 pontokat. Egy kurta hó sem folyt le s már is minden helység sajátjává tevő azokat.

Mínthogy azonban itt-ott a rendzavarásra próbák történtek s a 800-ados iga alól felszabadult nép az új nyeresemények idvességét sehogy sem tudá élvezni, s épen azért könnyen csábítható volt, gr. Batthyány következő rendelettel igyekvék a rendet helyreállítani.

„Tisztelt törvényhatósági elnök ur! Az események rendkívüli gyorsasága miatt még talán szét sem küldhetett k. k. körlevél hiányában a mellékelve olvasható nádor főhercegi kinevező iratra

hivatkozva, első és haladéktalan kötelességemnek tartom a törvényhatóságok fejeit, elnökeit és így önt is, uram, ő felsége nevében s a polgári hűség kötelességeire hivatalosan felhívni és megbizni, hogy a közbéke és nyugalom fentartására minden tekintélyöket, hatásukat, alárendelteiket erélyesen felhasználni s az erőszakos és ingerlő eljárásokon kívül minden segéd módokat igénybe venni, — a csend és népkedély bujtogatóira és a most még fenálló viszonyok netalán tapodóira nézve pedig a törvények rendeletét szigoruan alkalmazni siesse nek; nehogy ministerium és országgyűlés, mint az átalakulás és törvényesség organumai, a nagy és nehéz munka megoldásában kicsapongások, vagy időelőtti követelések által akadályoztassanak, s a nemzet boldogsága, mielőtt alkotmányos tökélyét elérné, zavartassék. És míg egyfelől törvényes köreiket és hatalmukat a státuszpolgárok irányában igénybe veendik, hazafiúlag törekedjenek másfelől a nemzetben a bizodalom lelkét és nyugtató érzelmeit a nemzetszerető királyi felség s nádor főherczeg, mint szinte a törvényesség organumai iránt is, gerjeszteni és öregbiteni, szóval: polgári és hivatalos erélylyel eszközölni azt, hogy a hon magához méltólag s boldogságát elősegítőleg érezze át a nemzeti szabadság első örömeit. És mind ennek pontos és hűséges teljesültét annál biztosabban várom és reménylem, minthogy valamint én a kormányzat eredményeiről felelősséget vállaltam, úgy a törvényhatóságok elnökeit felelősökké teszem mindazon nem remélhető zavarok és botrányokra nézve, mellyek az átalában nem várt hanyagságból vagy egykedvüségből származnának. Pozsony, márcz. 17-én 1848. Hazafiúi üdvözléssel s teljes bizodalommal tisztelt törvényhatósági elnök urnak kötelezettje

Gr. Batthyány Lajos s. k.
nemzeti ministerelnök.“

A pozsonyi országgyűlés pedig egy követséget nevezett ki, melly Pestre lemelve, a fővárossal a nyereményeket s az önmaga által maga elébe szabott teendőket tudassa.

E küldöttség márcz. 20-án a rendfentartási bizottmány ülésében megjelent. Gr. Keglevich mondta el lejöttük czélját s a kk. és rr. nyilatkozatát Szentiványi K. olvasta fel. A teendőket illető része itt következik:

„Egy szabad alkotmányos országban úgy a törvényhozó mint a végrehajtó hatalomnak szoros öszhangzásban kell lennie. Mindkettőt csak oly egyének gyakorolhatják sikerrel, kik a nemzet többsége akaratának kifolyásai. Hazánkban már a törvényhozói hatalom sem gyakoroltatott mindig az összes nemzet érdekében. Országgyűlésünk csak a nemzet egy részének képviselője. A végrehajtó hatalom pedig a nemzeten kívül álló idegen elemekre levén bizva, a megalkotott korszerű törvényeknek jótékony hatását a végrehajtásban többnyire meghiusítá.

Ezeknél fogva a karok és rendek a teendők elsőjének tartják,

melly minden más alkotmányos törekvéseinknek szilárd alapját képezendi, a végrehajtó hatalomnak akkénti alakítását, hogy ez az összes nemzet többsége akaratóból legyen kénytelen meríteni minden erejét. Ugy vannak a kk. és rr. meggyőződve, hogy minden idegen hatalomtól független felelős magyar ministerium az, melly békés átalakulásunknak s az összes nép boldogságának lehetőségét foglalja magában és midőn az ekkép alakítandó ministerium elnökévé gróf Batthyány Lajos nevezetett ki, azon ministerium alakításával megbízott, melly által a nádor, mint a király távollétében törvényes teljhatalmu helytartója, az országot a haza szívéből Budapestről kormányozandja.

A képviseleti tábla egyrészt alkotmányos szabadságunk kifejlését most már a ministerium hatáskörének és felelőségének törvény által leendő minélelőbbi meghatározása által garantirozva lenni látja, míg másrészt a törvényhozói hatalomnak, az országgyűlésnek — olly összeszerkesztését tartja szükségesnek, melly képviseleti alapra fektetve, az összes magyar nemzet többsége akarátának erőteljes, méltó organuma legyen. Mellyért is jelen országgyűlés nem tartja hivatva lenni magát arra, hogy mindazon törvények részletes kidolgozásába és megállapításába ereszkedjék, mellyek a nemzet boldogságának felvirágzására általában szükségesek.

Sőt ugy van meggyőződve, hogy törvény által meghatározván az alapokat, mellyen a képviseleti rendszer szerint néhány hónap alatt Pesten tartandó országgyűlés alakittassék, mindazon törvények alkotását, mellyek az ország belbékéjének és a nemzeti szabadságnak biztosítása végett rögtöni intézkedést nem kívánnak, az ezen Pesten tartandó nemzeti gyűlésre halaszsa.

Ennek folytában halaszthatatlannak tartja még ez országgyűlésen :

1) Az új kormányzasi rendszernek, a felelős ministeriumnak törvény általi körülírását és megállapítását.

2) A Pesten rövid idő alatt tartandó országgyűlésnek képviseleti alapra fektetett szerkesztési módját.

3) A közös teherviselésnek minden közterhekre nézve az ország minden lakosaira egyenlően leendő kiterjesztését és életbeléptetését.

4) Az urbéri viszonyoknak a magánbirtokosokra nézve közállományi kárpótlás mellett megszüntetését.

5) Az ország belbékéjének és szabadságának fentartása végett a nemzetőrségnek azonnali felállítását.

6) A censura eltörlésével a sajtószabadságnak esküdtszéki institúcióval biztosítását.

Az országos kk. és rr. kijelentik, hogy miudezen tárgyaknak főbb elemeikben törvény által még ez országgyűlésen néhány rövid nap alatt okvetlen leendő elintézése után a jelen körülményekben törvényhozói kötelességöket befejezettek lenni gondolják, és meg

vannak győződve, hogy addig is, míg a közelebbi országgyűlés Pesten, mint az összes nemzet többsége akarátának képviseleti alapra fektetett kifolyása, e haza boldogsága felvirágzására célzó részletes törvényeket alkotand, fenséges nádorunknak, mint teljes hatalommal ellátott helytartónak, gróf Batthyány Lajosnak mint miniszerelnöknek s az általa választandó és ő felsége által megerősítendő miniszer-társainak személyeikbe fektetett bizalom e haza minden egyes polgárait lelkesíteni fogja; a tulajdon szentségének sérthetlen megőrzése mellett, a közbéke és rend fentartására.“

VI.

Az országgyűlés ezenben ernyedetlen szorgalommal folytató működéseit. Napjában többször ült össze s egymásra hozá a törvényeket. Gondolni lehet, hogy kevés vitákra adának e törvények alkalmat, olly módon és akkép levén azok szerkesztve, mint azt a reformpárt várta.

E törvények kifolyásai valának ugyan a korszellemnek, de sok, a nemzetiséget illetőleg, palladeni institutiókat egy tollvonással semmivé tön. Eddig választó csak magyar nemes leheté, ezentúl idegen ajku népek is befolytak. S megsemmisült mindenek felett a megyei autonomia, mellynek nem kis befolyása volt a puszták oázaként egyedül álló maroknyi népét keletnek megvédeni. Hogy e törvények a centralisatio létesítésére voltak fektetve, bizonyos. Ebben hívék az elveszett palladinsek helyett az ujat feltalálni s abban, hogy Batthyány ministerei névsorába egy idegen ajkut betenni feledett.

A márcz. 23-diki ülésben olvasta fel azok névsorát, kiket mint leendő ministereket megerősítés végett előterjeszte.

Ezek:

Elnök gróf Batthyány Lajos. Sarja egy dús, elterjedt oligarcha családnak, mellynek tagjai 300 év óta datálják oppositionalis szellemöket. Magyar vala mindenek fölött, bár ajkai töredeazve beszélték a magyar nyelvet. Kossuthnak barátja vala, eszközül akarta annak tehetségeit fölhasználni. De túlszárnyaltaték általa s ő lön az eszköz. Eddig a mágnási táblának volt tagja, sok kérdésben vezére. Ósz, kopasz ember volt, hozszu tisztos szakállal, gyönyörü görög arczczal.

Belügy: Szemere Bertalan. Kisdud ember, kedves de untalan mosolygó vonásokkal. Rendesen Borsodmegye küldte az országgyűlésre. Beszédei szív és ész kifolyásai. Mennydörögni soha sem hallottam őt, de igen szív és észhez szólani, mellynek hurjait csudálatosan tudta pengetni. Szónoklatában annyi a logikai rend, hogy e tekintetben az első sorából nem hagyhatni ki.

Austriávali viszonyok: h g Eszterházy Pál. Azelőtt az angol udvarnál austriai követkép működék.

Pénzügy : Kossuth Lajos. Alább jellemzendem.

Hadügy : Mészáros Lázár. Alább róla is.

Közlekedés : gr. Széchenyi István. Első, ki a reformot a tettek mezejére vitte át. A tiszaszabályozási társulat, a gőzhajók, a lófuttatás a Rákos terén, magyar t. társaság nyílt emlékei, s ha illyent valaha akarna neki a nemzet emelni :

..... morzsa fűvénykét

Tégyen rá kinek élt : szirtmagas oszlopa lesz.

Mint író Hiteltől — Keletnépeig számtalan iratokkal, mint szónok a felső s utolszor az alsóházban tartott beszédeivel nevezetes emeltyüje volt a pártnak, kezdetben a reformer-, utóbb a középuton lévőkének, mellyhez tartozék.

Cultus és nevelés : b. Eötvös József. Mint író szépirodalmi művek közrebocsátása által szerze magának tekintélyt. Három regényt irt : A Karthausi mély érzelmiség, a Falujegyzője a népelet és megyei viszonyok helyes festései, Magyarország 1514-ben — historiai tévedései mellett is — ügyes jellemzés és szerkezet által tünteté ki magát. Kedélyes szelid ember, sok jó akarattal, de annál kevesebb ministeri tehetséggel.

Földmivelés és ipar : Kluzái Gábor. Talpig becsületes jámbor magyar ember, ki Csongrád megyét nem egy országgyűlésen képviselte. Rendesen az országgyűlés megrikatójának nevezték, mint ki legjobban a szívhez szólt.

Igazságügy : Déak Ferencz. Legvelősebb, legérettebb capacitás. A többi országgyűléseken Zalamegye követe volt. Ez utolsóban azonban, a forintos párt megbuktatván az adó kérdését, nem vett részt márcz. 20-ig. Mentora, irányadója s gyakran mérséklője volt* az országgyűlésnek. Bajos is volna megítélni, mi volt több beszédeiben : velősség, vagy elragadó szépség?

Végig nézve e névsoron, a legheterogenebb anyagokat összevegyitve látjuk. Oligarchák, democraták együtt ülnek egymás mellett, hogy egy ujjaszületendő ország első alapköveit tegyék le. S köztük és fölöttük egy férfi, kinek követendő elveiben nem osztkoznak s ki mégis elmondható, ha épen úgy kelle, de vos sine vos.

Mindannyian régi bajnokai valának az oppositiónak. Centralisatióért küzdöttek, s most a centralisatio elérve, sanctionálva s csak a kivitel gondjai terhelék vállalkat.

Rájok nézve megváltozott a küzdelem tere.

Kik eddig oppositio valának, most remélheték, hogy nem sokára magok váltandnak farkasszemet az oppositíóval.

VII.

De e névsorozat még ekkor csak projectum volt, s híre terjengett, hogy nem is fog megerősített, legalább a pénz- és hadügyi

tárczák el leendnek véve. E miatt átalános volt az ingerültség, mert ugymondák, a kormány felelőssége ezek nélkül neveltség. Voltak, kik benne a biralom kapcsainak megtágulását látták.

Az ingerültség akkorára nőtt, hogy a pesti rendfentartási bizottság, melynek körében, a márcz. 25-én leérkezett Szemere is részt vett, jelöl annak, hogy sem saját, sem a népek reményeit kárhóztatni kedve nincs, következő placatot bocsáta ki márcz. 27-én :

„Europa nagyobb része küzdött s kivivta az utóbbi időben a szabadság és jogegyenlőség elveit. Magyarország is fellelkesült e szent ügyben. A pesti 12 pont által s részint az országgyűlés által is ledöntettek azon korlátok, melyek az ország fiait különszakasztották. Az urbéri viszonyok megszüntetve, a közös teherviseles meghatározva, a népképviselőlet és nemzetőrség elve kimondva, a sajtó bilincsei összetörve : szabad a föld, szabad az ember, ki e földet lakja, szabad a szellem; nincs többé nemes és nemnemes, polgár és nem-polgár, mindnyájan egyenlő fiai vagyunk Magyarországnak, osztozók annak minden jogaiban és minden terheiben. A szabadság és jogegyenlőség a vész pillanataiban egygyé olvadt nemzet közvéleménye s az országgyűlés által egyértelműleg kimondva s elfogadva van. Ezeknek biztosításaul nem volt egyéb hátra, mint hogy a nemzet összes ügyei önálló magyar kormány, magyar felelős ministerium által kezeltessenek. Ez meg is ígértetett.

Ő felsége a magyar király gróf Batthyány Lajost felhatalmazta önálló magyar kormány alakítására.

Jogunk, sőt kötelességünk azt hinni és honfiaink előtt annak hitelt szerezn, hogy a mit ő felsége V-dik Ferdinand saját neve aláírásával megerősített, az szent és visszavonhatatlan.

Jogunk van követelni, hogy a nemzet minden ügyei a nemzet többsége kifolyásának, a magyar felelős kormánynak kezében legyenek.

Ez volna szabadságunk és függetlenségünk koronája és biztositéka, s ez, tisztelt hazafiak, most veszélyezve van.

A régi országnyomorgató rendszer barátai arra kívánják birni felséges királyunkat, hogy a had- és a pénzügyet, — tehát a nemzet idegét és véret, — a nemzeti magyar kormány kezéből kivegye s igy királyi szent szavát álmagyarázatok által meghiusítsa.

Mi ezen czél ellen, mely kijátszása volna a nemzet igazságos követelésének s nyílt megcsalása a nemzetnek, határozottan tiltakozunk.

A *pragmatica sanctio*, melyben a nemzetnek s az országló háznak jogai kölcsönösen biztosítva vannak, kétoldalu kötés; eddig csak egyik, része volt életben, mely az országló ház javát érdekl; jelenleg szükség, hogy kormányunk függetlenségének biztosításával másik része is teljeselebe lépjen, a nemzet jogai is biztosittassanak.

A nemzet vérét áldozta a pragmatica sanctio egyik részeért, ugyanazt fogja tenni, ha kell, másik részeért is.

Azon tanácsosok, kik a jó fejedelemnek a nemzet kívánságaival ellenkezést tanácsolnak, nyíltan kijelentjük, nemcsak a nemzetnek, hanem a dynastiának is ellenségei, mert a dynastia érdekével játszanak.

Igy érzünk, így nyilatkozunk mi, s hasonló érzelmre számolunk az egész országban.

Éljen a király, éljen a szabadság, éljen a magyar független felelős kormány!“

VIII.

Lássuk a pozsonyi dolgokat.

Kik megbizva valának törvények alkotásával — legfőképp Szemere mig Pozsonyban volt — egymásután terjeszték azokat az országgyűlés elébe, s az határozva fölöttük, küldte sanctionálás végett.

Kettő volt nagyobb : az urbériség eltörlése és ministerium alkotása.

Főlküldettek azok is rendesen. Azonban a nádornak néhány napi küzdelem kívántatott rá, mig azokra választ tudott eszközölni s az is olyan vala, hogy a már kifejlődésnek indult erőt izgatott állapotba hozni igen is alkalmas volt.

Márcz. 29-én összeültek a rendek, izgatott kedéllyel, mintha a bekövetkezendő vihar iránt sejtelveik lettek volna.

S valóban a két rendbeli leirat felolvasását a harag zaja nem egyszer szakasztotta félbe. A ministeri t. javaslat széles körében az első által tetemesen csonkították, a másodikban pedig figyelmeztetve voltak a rendek az urbériség ollyszerü megszüntetéséből eredhető károokra.

Felolvasás után gr. Batthyány Lajos miniszterelnök az előbbeni kir. válaszra vonatkozólag így nyilatkozott : „E kir. válasz az én meggyőződésem szerint sem a nemzet törvényes igényeinek, sem az országos rendek méltányos várakozásának eleget nem tesz (hangok : igaz! igaz!). Azért minden további indokolás nélkül arra kérem ő fenséget, hogy hatályos közbenjárása által a k. kir. válasznak olly módni átalakítását eszközölje, miszerint beváltassék ő felségének azon szava : hogy Magyarországnak független felelős magyar ministeriumot adni kíván. Mert ha az nem történik : én mind magam, mind társaim nevében kinyilatkoztatom, hogy a felelős ministerséget elvállalni így képesek nem vagyunk s arra magunkat jogosítva nem érezzük.“

A fenséges nádor erre így válaszolt : „A mostani komoly és nagyszerü pillanatban Magyarország jövője döntetik el. S e pillanatban méltóságtok hazafiuságához azon forró ohajtásonat intézem, hogy most azon fontos hivatalról, mellyre általam s az összes nemzet bizo-

dalma által felhiva vannak, ne mondjanak le. Mert itt ünnepélyesen szavamat adom, hogy mindazon észrevételeket, mellyeket a felelős ministerek nekem e tárgyban átadni fognak, ő felségénél nemcsak előterjeszteni, de átvenni is fogom (éljenzés); és ettől, ha kell, állásunkat is függővé teszem! “(Tartós éljenzés.)

Gr. Batthyány L. „E nyilatkozat következtében mi is állásunkat ahhoz kötjük, hogy herczegséged tisztében szerencsésen fog-e eljárni vagy sem.“

Ez elegyes ülésben történt, honnau rendi terembe mentek át, magokkal vive a harag kitörését. Indokait e haragnak Kossuthnak következő szavaiban találjuk leleplezve :

Kérdeztetvén : felolvastassék-e újra a bécsi leirat ? „Azt gondolom, uraim, hogy eleget hallottunk, midőn kétszer hallottuk, s a két felolvasás elég volt arra, hogy minden becsületes magyar határozott véleményt képezzen magának a dologról. Röviden akarok szólni s azon higgadsággal, mellyben azon férfias elhatározottság fekszik, hogy akármí történéjk bár, de a Bécsben játszott intriguek nem fognak célt érni Magyarországon. Megmondom véleményemet mindkét leiratra. Az elsőt tekintve, úgy veszem, hogy az urbéri tartozások megszüntetésének elve a leiratban is sanctionálva van; a mennyiben mégis a földmivelés fenakadása, fenyegető éhség s isten tudja minő rémképek miatt újabb tárgyalás alá akarják vétetni a kérdést, kijelentem, hogy erre hajlandó teljességgel nem vagyok, s határozatilag újra is kimondatni kívánom, hogy a rr., most már királyi beleegyezéssel is az urbéri tartozásokat visszahozhatlanul megszüntették; legfelebb a néphez lehetne szót intézni egy manifestumban, mellyben a közjólét szempontjából arra kéressék, de ne parancsolassék, hogy ne hagyja a földeket műveletlenül, és ezt a népnek saját jó érzésére, hazafiságára bízni. A második leiratot a mi illeti, az országgyűlés hallotta a ministerek nyilatkozatát, hallotta, hogy a nádor e dologhoz saját állását kötötte hozzá. Részletekbe nem bocsátkozom, de kimondom, hogy ezen leirat lázasztó gúny s könnyelmű játékúzás a trónnal, a hazával. És kik üzik e játékot? az egészen átlengő szellem nem más, mint, hogy a gyűlöletes burocracia ezentul is maradjon meg Bécsben, s a magyar független ministerium Budán ne legyen egyéb, mint alacsony postahivatal, mint volt a helyt. tanács. És ezen emberek nem gondolnak az austriai ház jövőjével, nem gondolnak a polgárvérrrel, melly illy eljárás után patakokban folyhat; ugyanazon perczen, midőn a király kimondá, hogy „felelős magyar ministerium lesz,“ előállanak a királyi szó szentségét megnyirbálni, nem kimélve azon nymbust, azon pietást, mellynek a királyi név körül lengeni kell, hacsak azt minden fényétől s tekintélyétől meg nem akarják fosztani, s oda viszik a dolgot, hogy a nép hitét veszítse a királyi szó iránt. Ezeket látva, lelkem mélyében megbotránykodom; s látva, hogy e perczen is, midőn az adott királyi

szó szerint ő felségének más tanácsadója nem lehet Magyarország ügyeire nézve, mint a kinevezett első felelős minister gróf Batthyány Lajos, még folyvást Lajos főherceg, kinek semmi befolyása nem lehet a magyar dolgokra, kinek erre semmi legkisebb joga nincs, mert nem ül trónon, nem is koronaörökös, nem is nádor, s meg gr. Hardigok, Windischgrätzek s isten tudja, még kinek befolyásától függnék dolgaink; a legmélyebben el kell keseredni mindnyájunknak, látva, hogy még most is ott állnak a dolgok, mikép a megbukott cancellár, és azon ember, kit nem akarok nevezni, ki itt éveken át a lélekvásárlás gyalázatos eszköze volt, és b. Jósika erdélyi cancellár, kinek a magyar dolgokhoz semmi törvényes szólása nem lehet, ezek adnak tanácsot a törvényesen erre hivatott magyar minister helyett. Ezt látva, kinyilatkoztatom, hogy teljes bizodalmat helyezek ugyan a főherceg nádor férfiasságában, ki a dolgot rendbe hozni ígérte, s remélem, hogy adott szavát lehető legrövidebb idő alatt beváltja; de ha ez nem történik, akkor vessenek számot magokkal, kik e dolognak okozói voltak, s én Apponyit, Jósikát, Wirknert, hazaárulással vádolva, proscibáltatni kívánom.“

Estve viszont ülés volt, mellyben a már viszont elkészült határozatok felolvastattak. Az elsőre ez volt határozat:

„A kk. és rr. ő felségének koronás királyunknak azon királyi szavát, minélfogva egy felelős független magyar ministerium alakításában megegyezett, szentnek és sérthetlennel tekintvén, mindazt, mi ezen királyi szót bármi részben meghiusithatná, a nemzet és trón irányában, ugyanazon bureaucratia maradványai által, melly az austriai ház uralkodása alatt egyesült népek jövődjét kockára tette, vakmerően üzött játéknál egyébként nem tekinthetik; vakmerőnek a kifejezés teljes értelme szerint, mert a királyi adott szó szentsége kétségbe nem hozhatik a nélkül, hogy a hit maga is a király iránt csorbát ne szenvedjen.

Mindazonáltal bizván ő főhercegségének a nádornak szilárd, elhatározott kijelentésében; miszerint ő felségénél eszközölni ígérte, hogy a felelős ministerium iránti törvény akként hagyassék helyben, mint azt megalkotni a nemzet megnyugtatóra szükséges, és a kérdésnek ekkénti megoldásához tulajdon állását kötötte hozzá: bizván továbbá, hogy a királyi akaraton győzelmet nem veendek olly egyének, kiknek az ország sorsa felett intézkedni sem jogát sem hivatását el nem ismerik. A nádor kir. helytartó által önként nemes lélekkel ajánlott közbenjárásnak sikerét a lehető legrövidebb idő alatt elvárják, azon elszánt indulattal, mellyet a haza felett legelő pillanatok igényelnek.“

Az urbériség megszüntetésére küldött választ pedig úgy tekintvén, mint a melly által a t. javaslat helybenhagyatik, további vitatkozást nemcsak szükségesnek nem látnak, de felüggesztésébe sem egyeznek bele.

E perczben a keblekben egy hit élt : vagy szép uton, vagy erőszakkal, de mindenesetre kivivandják e törvény szentesítését.

Pestre ez események hire márcz. 29-én este ért el. Rögtön népgyűlés tartaték a muzeum terén. Az ingerültség nagyohb volt mondhatni még mint Pozsonyban is. Hogy erőszak nem tört ki, egyedül a dolgok élén állók szilárdságának s biztatásainak köszönhetni.

Térjünk Pozsonyba vissza.

A nádor Bécsbe utazott, s eljárásának eredményeül uralkodó nagybátyjának következő hozzáintézett kéziratát mutatá be :

„Kedves öcsém, fenséges főherczeg nádor ur! A független felelős ministerium alakítása iránt készült s az országos kk. és rr. által f. hó 23-kán kelt felírásukkal királyi jóváhagyásom alá bocsátott törvénycikkre nézve, folyó hó 28-án kelt legfelsőbb válaszom folytán, királyi jóváhagyásomat atyai szándokom újabb bizonyosságaul az orszá-nosan egybegyűlt kk. és rr-nek azon határozott kijelentéssel kívá-gom tudtukra adatni : mikint a felterjesztett törvénycikk 1. §-sa érintett válaszom értelmében e szavakkal : „szent és sérthetetlen“ végez-tessék ; a 2. §. pedig így fejeztessék be : „s ez esetben a mostani nádor cs. kir. főherczeg Istvánnak személye hasonlóképen sérthetetlen ;“ a 3. §-ust illetőleg, az érsekek, püspökök, prépostok s apátoknak az illető magyar minister ellenjegyzései melletti kinevezését átruház-hatlan apostoli királyi hatóságomhoz számítom, s azt, valamint az ország zászlósainak kinevezését, a kegyelmezés jogának gyakorlását, a nemességnek, czimeknek s rendeknek osztását is mindig az illető felelős minister ellenjegyzése mellett, egyenesen magamnak fentartom. Ennek folytában tehát a 18-dik szakasz után külön szakaszban kimon-dandó lesz : hogy a fenemlített s egyenesen magamnak tartott tár-gyakat a személyem mellé rendelt felelős minister a mellette levő álladalmi tanácsokkal és személyzettel fogja kezelni.

A 6-ik §-ust illetőleg pedig arra kívánom a hű kk. és rr. fel-szólítani : hogy addig is, mig azon közállodalmi költségek aránya iránt, mellyek az összes birodalmat közösen érdeklik, kölcsönös érte-kezés után a jövő törvényhozás királyi megegyezésemmel intézked-nék, királyi udvaromnak fentartásához s a közös diplomatiához és a magyar hadsereghez megkívántató különféle katonai testületek ellátására szükséges költségekről leendő beszámítás iránt jóváha-gyásom mellett ideiglenes rendelkezés tétessék. Végre a honvédelmi ministeriumot illetőleg, valamint a honvédelmi szerkezet s a környül-állások szükségéhez képesti hadiajánlatok körüli rendelkezést a tör-vényhozás köréhez, a rendes katonaságnak az országban elhelyezését s béke idejében alkalmazását pedig a királyi helytartónak, a felelős magyar ministerium utján gyakorlandó kormányzatához tartozónak elismerem ; úgy vizont a hű kk. és rr.-nek királyi házam s a pragmatica sanctióval szentesített birodalmi kapocs iránti hű ragasz-kodásuktól bizton várom : miként önként átlátandják, hogy a magyar

hadseregnek az ország határain kívüli alkalmazása, nem különben a katonai hivatalokrai kinevezések, a szükséges birodalmi összhangzás végett egyenesen csak legfelsőbb királyi elhatározásomtól függhetnek, az ez esetekbeni ellenjegyzés tehát a folyvást királyi személyem körül leendő miniszterre leszen bizandó.

S ezek azon észrevételek, mellyekhez a felterjesztett törvény-czikket alkalmaztatni kívánom. “

Bécs, márcz. 31. 1848.

Ferdinánd s. k.

A ministerek átvették tárczájukat, a kedélyek lecsendesültek s az országgyűlés folytatá működéseit.

Ez volt az első küzdelem, ez volt a legfőbb nyeremény. S az öröm kétszeres vala, mint munka után édesebb a nyugalom.

IX.

Az alvidékekkel azonban a dolog sehogy sem volt tisztában.

A horvátok közt az ingerültség már éledni kezdett. A pesti rendfentartási bizottmány azt következő placattal lecsendesíteni vélte. Azt hívé, hogy ez elég leendő, őket 30 pontból álló kívánataikról visszalépésre birni.

„Horvátok, szeretett testvéreink! Háromszáz éves elnyomás után valahára a függetlenség s szabadság küszöbére léptünk. A mit kivivtunk”, a mi javunkra s a tiétekre egyaránt vivtuk ki. A jelszó, melly alatt küzdünk, s ha kell, még fogunk küzdeni, nem a nemzetiség, hanem a minden nemzetiséget, minden érdeket magában foglaló függetlenség és szabadság szent neve. Az ügy közös, a miénk ügy, mint a tiétek. Az ellenség közös: az austriai zsarnok bureaucratia. Ez ellen kell hogy egyesüljünk, magyar, horvát, szerb, német, oláh és minden népfaj, melly e hazát lakja. Csak így őrizhetjük meg, csak így vivhatjuk ki az ország önállóságát, szabadságát.

Barátaink! A jó és balsors között nyolcz századon által hiven megőrzött barátság szent nevében szólunk hozzátok, kedves atyánkfiai. A testvér meg fogja érteni testvérenek őszinte szavát. Horvátok! Mindenre, a mi szent előttetek, kérünk: ne viszálkodjunk! Feledjék a nyelvkülönbséget, kik a közszabadság érdekében egyek vagyunk. Ne hallgassunk azokra, kik bennünket egymás ellen ingerelnek, mert azok a mi közös gyöngítésünkre, elnyomásunkra akarják felhasználni a viszálkodást. Testvérek! egyesüljünk! Kelt Pesten, 1848. évi márcz. 31-én. A pestvárosi rendre ügyelő bizottmány.”

Másik nyilvános jele volt a szerb deputatio, mellyet Kostics Sándor vezetett.

Következő pontokból álló petitíót nyújtotta be:

I. „A szerbek a magyar nemzetiséget s a magyar nyelv diplomati-
cai méltóságát, ezek elsőbbségét és hatalmát minden közállodalmi és

hazai viszonyokban, Magyarországon, szives készséggel elismerik, és viszont kívánják, hogy a magok nemzetisége is megismertessék és nyelvük szabad használása, a magok tulajdon ügyeiben, az egyházi szolgálatokban és azok körüli beligazgatásban törvény által megerősítettessék.

II. Vallásuk függetlensége, szabadsága s más keresztény vallásokkal viszonyos egyenlősége, szentegyházi, iskolai s egyéb képzőintézetek, valamint köz, elidegeníthetlen alapítványai és egyéb nemzeti intézetek nemzeti gyülekezetek általi szabad rendezése s igazgatása, szinte törvény által megerősítettessék.

III. Jövendőben a püspökségek, az egyházi szabályok-meghatározta egy évi szünet után üresek ne maradhassanak, és így a már régt megürült bácsi püspökség azonnal és még a nemzeti gyülekezet előtt töltsék be.

IV. A zárdák birtokaikra nézve törvény által biztosítottassanak; elvett birtokaik adassanak vissza; azok rendeltetése, valamint a kezelésmód is nemzeti gyülekezet hatása alá essenek.

V. Hogy mind első (consistorium), mind főlebbviteli bíróságú szentzékekhez (appellatorium) aránylagos számmal és döntő szavazattal ellátott világi óhitű egyének alkalmaztassanak összes dolgokban, mellyek, valamint azelőtt is, szerb nyelven lesznek vezetendők.

VI. A keleti hitvallás bármily megtámadás ellen, kiváltképen pedig unio és propaganda ellen, tökéletességgel biztosítottassék és a szentegyházak, mellyek erőszakkal vagy álnokul és ámitással elfogaltattak, ugyanazon hitvallásuaknak adassanak azonnal vissza.

VII. Nemzeti gyülekezet minden évi szeptember 13-dik napján, úgy is, mint egyházunk új éve napján, esztendőnként, felsőbb helyről való engedelem nyerése megszüntetésével, Ujvidéken, mint legnépesebb szerb község helyén, tartassék és a gyülekezeti követek választásában részesüljenek mindazok, kik papibért fizetnek.

VIII. A nemzeti gyülekezet haladék nélkül, még pedig jelen országgyűlés elosztatása előtt, de mindenestre a jövő országgyűlés összehívata előtt, tartatni engedtessek, és abban világi osztályból 100, egyháziak közül 25, határszélből 50, és pedig ezen utóbbiak közül 20 katonai, 30 polgári egyén; végtére dalmaták közül 10 képviselők részesüljenek.

IX. A nemzeti gyülekezet jogosítottassék föl, nemcsak érsek- és püspököket, hanem iskolai főigazgatót s nemzeti elidegeníthetlen és iskolai közalapítványok felett örökös segédek (Assistens), a kik, mint számoló kezelők, egy gyülekezettől a másikig, ennek számadásukat előterjeszteni kötelesek leendenek, szabadon választani.

X. A gyülekezeti tanácskozások nyilvánosan tartassanak, hatáskörei s tárgyai pedig, valamint az egész organizatiója, mellyet az első gyülekezet kidolgozand, országgyűlésileg törvény által megerősítettessenek.

XI. Érsekünknek és püspökeinknek országgyűlési szavazat és ülési jog, méltóságaikhoz képest és hivataloskodási kor szerint, a római kath. érsekek és püspökök között adassék meg.

XII. Az 1792 : 10. és 1844 : 5. törvényczikk értelmében, szerb nemzetből való egyének, valamint a legfelsőbb és felsőbb, ugy egyéb törvényhatóságokhoz leendő tisztalkalmaztatáskor, illő tekintetbe vétessenek, és mostani körülmények között azok tetteleg alkalmaztassanak.

XIII. A kikindai és tiszamelléki kerületek jogosittassanak fel, ismeretes érdemeik következtében, ülésel és szavazattal bíró követeket országgyűlésre küldhetni.

XIV. A határőrségi egyházi és iskolai dolgok rendezése, valamint iskolai igazgatónak kineveztetése, nemzeti gyülekezettől függjön, továbbá a határvidékek political tekintetben a többi országrészekkel egyenlő helyzetbe tétessenek, a hűbéri (feudalis) kötelék, valamint más, a magyar alkotmány urbéri hatalma volt lakóira nézve megszüntetett, reájok nézve is megszüntetessék : hogy ők is földjük iránt tulajdoni jogot nyerjenek, és minden egyéb szabadságokat és jótétéményeket, mellyekben az egész hon részesül, új törvény szerint, valószággal élvezhessenek.

XV. A végvidéki katonák, szolgálatok tekintetében, hacsak tettegesen abban vannak és járnak el, a hadi törvények alá rendeltessenek ; ezen szolgálatok irányában pedig mindazon jogokat, mellyeket a magyar nemzeti őrsereg új törvény értelmében élvezni fog, szinte élvezék ; nevezetesen önmagok tiszteket választthassanak, annyival is inkább, minthogy ezen jogot a nemzet fegyverrel megérdemelvén, azelőtt is gyakorolta k. kiváltságai szerint és azokból csak idővel kiesett legyen.

XVI. A rom. kath. hitről más vallásra szabad átmenetről rendelkező 1844-dik évi 3-dik czikk a vegyesházasságok teljes szabadságával együtt az óhitűekre is kiterjesztessék.

Meggyőződve levén, hogy dicsőségesen országló fejedelmünk kegyelme és az őszinte hazai kormány és törvényhozó test nagylekületei, emez igazságon alapult és mérsékelt kívánataink- és kérelmeinket meghallgatni és sikeresíteni fogják, a szerbek és többi óhitűek jobbágyi hódolattal szent ígéretüket teszik : hogy egész szívükből és lelkükből, vagyonaik és önmagok feláldozásával, a hon javának előmozdításában törekedendnek : hogy az alkotmányos király és édes hazánk iránt, érdemdús eldődeiket nemcsak utánozni, hanem fölülhaladni fogják. Kelt Ujvidéken, 1848-ik évi márcz. hó 15—27. tartott szerb és egyéb óhitű községek gyülekezetéből.“

Egyéb eszközökről azonban nem gondoskodának a hamv alá rejtett tüzet kioltani. Csak kis szél kívántatott, hogy a láng fellobogjon — s e szél a szláv ajkuak uralkodójokhoz ragaszkodás fölhasználása volt.

X.

Néhány szót az erdélyi dolgokról.

Néhány év óta már folyt a vita a felett, hogy Magyarhonnak Erdélyhez kapcsolt része — a partium — visszacsatoltassék. 1844 ki országgyűlésen t. cikk is alkottaték ez iránt.

A reincorporatióval célja voll az ellenzéknek Magyarhon erejének nevelése s Erdélynek gyöngítése által az uniónak minélhamarabbi létrejöttét eszközölni.

A márcziusi törvények által a reincorporatio csakugyan meg is történt.

Hogy a febr. és márcziusi események hire Erdélyt is átvillanyozta, gondolhatni.

A magyar és székely rész devise-je volt föltétlen unio, s épen ez volt az, mellyre a szászok sajtáságos statutumaik féltése által aggálylyal tekintének.

Márcz. 20-án Bethlen Ádám előleges tanácskozmányt tarta Kolozsvárt, mellynek következtében másnap reggel a tanács és választó közönség nyílt ülést tartta.

Ezen ülésben a főkormányhoz következő felirást küldék :

„Felséges királyi főkormányzszék! Azon rendkívüli világesemények, mellyek a közelebbi időkben életbe léptek, azon aggasztó körülmény, melly szerint az osztrák nagy birodalom több tartományai-ban is csendzavarások történtek; azon őszinte hű ragaszkodás és mély hódolat, mellyel urunk ő felségéhez és az osztrák felséges uralkodó házhoz eleitől fogva viseltettünk; azon szeretet, mellyel kedves hazánkhoz, szülőtte városunkhoz, hazánk és városunk alkotmányához olly szorosán köttetünk; azon megfontolás végre, hogy polgári alkotmányunk, szeretett hazánk, városunk épségben fentartára, felvirágzása, a hazafiak és polgáraink jólléte és előmenetele, urunk ő felsége és az osztrák felséges uralkodóház szelid atyai országglásának rendithetetlen fenmaradásától függ, mulasztthatatlan polgári kötelességünk ké teszük, városunk békét és rendet szerető alkotmányos polgáraink nevében a f. kir. főkormányzszék előtt a bizodalom legtisztább szavaival alázatosan kijelenteni : miként uralkodó felséges fejedelmünkhez, a fels. osztrák házhoz, valamint eddig, ugy ennekutána is, bármi viszontagság között tántorithatlan hűséggel ragaszkodunk, fejedelmi székét külellenség és belviszály ellen oltalmazzuk, s az alkotmányos monarchiai igazgatásaért, mint egyedül üdvösért, szivvérünket is feláldozzuk.

Midőn azonban ezen hű ragaszkodásunkat és mély hódolatunkat a f. k. főkormányzszék előtt kinyilatkoztatjuk, azon fiui bizodalomtól és polgári kötelességtől, mellyel hódolati bizodalomunknál fogva urunk ő felségéhez tartozunk, vezetettve, eltitkolhatónak nem tartjuk, mikép a jelen körülmények közt, midőn az ingerültségnek némi jelei

már is mutatkoznak és a történhető kitérés bennünk méltó aggodalmat gerjeszt, az uralkodás, közcsend, élet- és vagyonbátorság fenntartása, részint azok megzavarhatása, megelőzése tekintetéből nemzeti polgári őrsereg felállításáról gondoskodni kénytelen kötelességünknek ismerjük, mely a közbátorság épségben fenntartásáról érelyesen gondoskodjék; egyuttal alázatosan jelentjük, hogy ezen polgári őrsereg felállítása eszközlésére választmányt is neveztünk.

Továbbá helytartósági intézkedésünkön kívül az egész honra kiterjedő országos rendelkezések is mellőzhetetlenek levén, alázatos tisztelettel kérjük a felséges k. főkormányzásokat, méltóztatásuk közölni, hogy országgyűlés legsietősebben hívassék egybe, hol felséges fejedelmünkkel a sürgetőleg teendőket felett a hon minden lakói megnyugtatóására törvényes intézkedések tétethessenek s hol

Jelesen a törvény előtti egyenlőség, közteherviselés törvénynyé alakítása, a kor kívánatával és az emberiség jogával megegyezőleg, intéztessék el.

Ezenkívül a trón, alkotmány és nemzetiség rendithetlen állását egyedül csak Erdélynek Magyarhonnali egyesülése biztosíthatván, a két hon uniója törvényszabta uton eszközöltessék.

Végre a szellemi szabad közlekedés alkotmányunk életere levén, addig is, míg az unio útján és maga rendén teljes sajtószabadság létesíthetnék, a hírlapi sajtónak szabad mozgalom engedessék.

Felséges főkormány! Polgári hűségünket, a felséges fejedelemtől és az osztrák felséges uralkodó házáért számtalanszor peccéltük vérünkkel, azon polgári hűségünket tesszük le most is a felséges trón elébe, de mint alkotmányos polgárokhoz illik, fel kelle tárnunk melléje az általunk célra vezetőknél gondolt eszközöket is; alázattal folyamodunk azért a felséges k. főkormányhoz, hogy mérlegelve az időt és körülményeket, tántoríthatatlan állandó hűségünkről atyáskodó felséges fejedelmünket bizonyossá tenni és alázatos kérelmünk tárgyában siető intézkedését megtenni méltóztatásuk.

A nemzetország pedig rögtön szervezve lön, de a sajtó az unio meg nem estéig nem szabadíttaték fel.

S ezzel a kedélyek lecsendesültek, a nyugalom helyreállt s mi sem zavarta azt többé néhány héten át.

XI.

A pozsonyi országgyűlés ezenben megalkotá azon törvényeket, melyeket jövőre nézve az ország új rendezése basisaul fel akart használni. S a törvények mindenike sanctionáltaték.

Bekövetkezett az országgyűlés befejezése, befejezése egyszersemind a véres drama előjátékának.

A befejezés napjával apr. 11-dike tüzetett ki, mely alkalommal

az uralkodó, a királyné, testvére s a trónörökös Bécsből Pozsonyba mentek.

A reggel 8 órakor tartott elegyes ülésből küldöttség nevezetvén ki, az az uralkodónak s családjának bemutatott hódolatára, örömnilvánítására, ő felségétől következő választ nyere :

„Örömmel jöttem hozzátok, mert kedves magyar népemet most is olyannak találom, mint mindenkor tapasztaltam; s azért kívánva kívánom a hú rendeket magam körül látni.“

A királynénak az országos küldöttség üdvözlő beszédére adott válasza :

„Quod saepe alias testabar, esse mihi nobilis gentis hungaræ erga me studia longè gratissima, hoc non verbis solum inçlytæ deputationi huic significo, sed toto etiam pectore sentio. Cupio eam felicem, et partæ per avos nominis hungarici gloriæ seris etiam in nepotibus parem. Atque hoc est, quod cunctis regni ordinibus referri peto.“

Főherczeg Ferencz Károlynak az országos küldöttség üdvözlő beszédére adott felelete :

„Kedvesen veszem az országos rendeknek jeles küldöttség által nyilvánított üdvözlését. Ugy tartom, hogy minden, mit e nemes lelkü nemzet és ennek nemzetisége dicső felvirágzására csak ohajtani lehetett, azon törvényekben, mellyek szentesítése ünnepében részt venni különös nyereségemnek tartom, bőven föllelhető. Senki a magyar névnek dicsőségét nálamnál jobban nem kívánhatja. Mit is e jeles küldöttség által az országosan egybegyült rendeknek válaszkép jelentetni kérek.“

10 órakor a primási belső palotában a szentesített t. czikkek átadása következett. A miniszerelnök vette át azokat az uralkodó kezéből, az öröm, hála és tisztelet rezgő hangján üdvözölve őt.

Az uralkodó következőleg szólott :

„Hív magyar nemzetemnek szivemből ohajtom boldogságát; mert abban találom fel a magamét is. A mit tehát ennek elérésére tőlem kívánt, nemcsak teljesítettem, hanem királyi szavammal erősítve, ezennel által is adom neked kedves öcsém, s általad az egész nemzetnek, úgy, mint kinek hűségében leli szivem legfőbb vigasztalását s gazdagságát.“

Kitörő lelkesedés örömhangjai tölték el a termet, mellyeket István főherczeg nádor erős és mély érczhangja némitott el néhány perczre. Szép beszéde, melly a jelenlevőket mélyen megindította s mellynek egyes helyei lelkesült felkiáltásokkal szakítottak meg, következő :

„Nagyobb örömmel nem tölthette volna el felséged hív magyarjait, mint, hogy ezen örökre emlékezetes országgyűlés berekesztésére személyesen körünkben megjelenni méltóztatott.

Egy boldogított háládatos nép környezi itt felséged királyi

székét, s a nemzet szive soha forróbb szeretettel, több hűséggel nem dobogott fejedelme iránt, mint dobog most felségedért, ki a jelen törvények szentesítése által honunk ujjaalkotója lett.

Szegény a nyelv, hogy ezért felségednek illő köszönetet mond-hasson; hálaikat tetteink fogják bizonyithatni. Mert valamint új, életerős alpra fektettetett ezen törvények által a magyar alkotmány, ugy biztosabb alapot nyer általunk azon szent frigy is, melly e hazát felségedhez s királyi házához édes kapocscsal köti.

Legyen isten áldása fölségeden, koszorúzza hir és szerencse fejét, ezt óhajtjuk szívünk mélyéből, s magunkat és édes hazánkat felséged királyi kegyelmébe hódolattal ajánljuk.“

Ő felsége a király s a karzaton megjelent királyné s ez utóbbi-nak kíséretében levő Ferencz Károly és Ferencz József főherczegek dörgő éljenektől kísértetve eltávozván a teremből, az országgyűlés visszatért saját házához, s elegendes ülésben a 31 t. czikk, az utóbbi napok óriási eredményei, felolvastatván, az országgyűlést befejező búcsubeszédnek tartattak :

A nádor főherczeg így szólt : „Méltóságos főrendek! tek. kk. és rr.!

Urunk királyunk jelen országgyűlést berekesztvén, ezen alkalommal utószor gyülekeztünk egybe.

Ha visszanezünk országos tanácskozásainkra, ha ezek eredményeit tekintjük, bátran el lehet mondanunk : hogy a jelen törvényhozás örökre nevezetes fog lenni hazánk évlapjaiban, mert általa nyertük meg azon alapot, mellyen egy új alkotmány dicső temploma emelkedhetik.

De épen ezért, mert most saját kezünkbe van letéve nemzetünk sorsa, a törvényhozó testület tagjainak magasztos kötelességei koránsem szűnnek meg, hanem csak változnak; s innen haza térvén, mindnyájunk hazafias kötelessége, őszintén azon törekedni : hogy az itt elért átalakulás, melly viszonyaink legmélyébe hat, az országgyűlés által adott irányban, békesen s így üdvösen menjen át az életbe is.

Egyetértés és méltányosság legyen jelszavunk, nehogy egymás közt meghasonlva, valamikép akkor játszuk el az ígéret földét, midőn még küszöbén is alig léptünk át.

Fogadják most már az országos rendek szives köszönetemet irántami bizodalomukért, mellyet ez országgyűlés folyama alatt sokszor s örömmel tapasztaltam, s mellynek édes emlékének keblem megőrzendi.

S midőn ezuttal a törvényhozási elnökségtől végbúcsut veszek, kérem az országos rendeket, hogy azon új pályán, mellyet változott viszonyainknál fogva ő felsége előmbé tűzött, engem eddig tanusított ragaszkodásukkal kísérni meg ne szünjenek.

Én mindnyájunk iránt az maradok, ki eddig voltam.“

Az utolsó beszédet kir. személynök Zarka J. tartotta.

Összesen 31 t. cikket alkotott ez országgyűlés, inkább az ottani reformerpárt. Tagadni nem lehet, hogy magok e törvények által az ország és birodalom közt fenállt kapcsolat annyira meg van tágitva, hogy alapjai gyanánt tekinthetni a jövő separatisticus tendentiájának. De alkotóiktól a tárgyismeretet, alaposságot, a körülmények ügyes felhasználását megtagadni nem lehet.

Tagadhatlanul az újabb reformeszmék a megalkatott t. cikkekben befoglaltattak. S mellynek eddig önálló létele nem volt, a nép részesült a jogokban, mik őt mint embert illeték, s mellyektől az őskor feudalismusa által kizáraték.

Ez méltányos vala, bár meg kell vallanunk, a sláv és oláh törzsek közt elszórt 5 milliónyi magyarság rovására történt.

Mindamellett erről s ennek túlnyomóságáról nem feledkezének meg egészen. Bizonyos fentartott jogok által vélék azt biztosíthatni.

A következmény megmutatta, hogy épen ezek valának azok, miket a magyarság elleni lázítás alapjául felhasználtak s felhasználattak a befoglalt tárgyak elferdítése által.

Második fejezet.

Kossuth élete, születésétől 1847-ig. A ministerium Pestre érkezik, a biztossági választmány eloszlása. Statusadósság ügye. A nádor megérkezik, zsidó craval, bécsi deputatio. Erdélyi ügyek.

I.

1802
sept-1

Kossuth szegény ns szüléktől (atyja gr. Andrassy család ügyvéde volt) származék Monókon Zemplénmegyében 1806. apr. 27-én. Már fiatal korában a sárospataki ref. tanodában, hol gyakorlá tanulmányait, lángeszének csalhatlan bizonyosságait adta. Azok végeztével ügyvédi pályára szánta magát.

22)

Mint név- és vagyonnélküli ügyvéd gróf Szapárynénál egy állomást elfogadni kénytetett. Mint legtöbbnyire a körülményeket, ügyesen felhasználta őe helyzetét is. Lángszónoklata által a megyén meglehetősen befolyásra tett szert. Alig hogy kitünni kezdett, a rágalom nyelve talált utat nevéhez. Dolgokkal vádolák, miknek nyomán — bár azok alaptalansága napfényre jött — távozni kényteték.

Pestre ment. Hány jogtudós, hány ügyvéd nem volt itten? Lelke röptét e pálya nem elégitheté ki. Mint szavazatnélküli helyettes az 1832-ki országgyűlésre Pozsonyban megjelent. Próbált ugyan egyszer szónokolni, de mint kezdő akadozék.

1

Olly pályára lépett tehát, hol toll- és észre volt szükség. A korlátolt sajtó mellett az országgyűlési szónoklatokat kiadni nyomtatásban tilos vala. Egy országgyűlési lapot szerkeszte tehát, bár kezdetben — mint Kölcey naplójában feljegyzé — azt a rr. hitele miatt reábizni vonakodának. Leírta, bírálatta a viták folyamát, a tárgyakat, s másolatilag az ország minden szögletébe szétküldé. Utóbb — midőn látta, hogy e mű a köztetszést megnyerte — lithographiroztatá lapját.

Alig képzelhetni, mekkora tekintélyt és befolyást szerzett neki ez egyszerű mű. A megyék e lapokat kapva kapták, mindenfelé olvasák s terjeszték általa az oppositio szellemét, annyira, hogy nem egy conservativ megye megváltoztatta követeinek adott conservativ utasításait.

A kormány betiltá. De a sajtót az oppositio felszólalására gróf

Revitzki megvásárolta. Ezáltal kevesbszer jelent ugyan meg hetenként s ára tetemesen növekedett, de előfizetői, olvasói száma is azon arányban nőtt. A szegényebbek társulatokban, a vagyonosbak külön szerezték meg.

II.

Az országgyűlés bevégeztével (1836) e lap metamorphosison ment át. Ugyanis a sajtót Pestre tette át s a megyei gyűlésekről irt tudósításait litographiroztatá. Nem gondolhatni, mennyire növelé e lap az oppositíót. A fiatalok tömegestül jelentek meg a gyűléseken, szónokoltak, s boldog volt, kit e lap patriotismusáért megdicsért. Ez által annyira elterjedt, hogy majd mindenik megyének rendes tudósítója lön.

A kormány egy rendelettel e lap folytatását megtiltá, vagy a censura által meghatározott korlátok közé utalá, mit ha Kossuth nem akarna, sajtójának lefoglalását rendelé. Kilencz hó alatt hiában próbálták ismételt parancsokkal e czélt elérni.

Végre a nádor rendeletet kapott a sajtót lefoglalni s Kossuthot elfogatni, s felségsértésért pörbe idézni. Kossuth protestált most is mint ezelőtt, s mivel magyar törvények szerint censura nincs, magát egyenesen a megyék pártfogásába ajánlá.

Hasztalan. A nádor betegsége miatt a rendelet teljesítését gróf Cziráky vállalá el. Kossuth s vele többen elfogattak az előbbi Fejes, volt kir. ügyvéd által, budai nyári lakában, honnan gránátosok a várba kísérték. (1837.)

Ott két csinos szobája volt, papirt, könyveket kívánata szerint nyert. Komolyabb politikai studiumra fogsági unalmában kezdte magát adni. A francia nyelvet is itt tanulta meg, valamint itt ismerkedett meg a jelesebb forradalmi művekkel. — Lefoglalt papirai közt az oppositio főnökeivel folytatott levelezéseit is megtalálták, azonban kevésbé vették számba.

Hire, nymbusa ezáltal tetemesen nőtt. S valamint itt idejét ügyesen felhasználta, neve is azon arányban növekedett. E kiképzés megszerezte neki a forradalmi eszméket. Lelkében fölkelt a gondolat, hazájának szabadabb működési tért, institutiókat szerezni.

Mit ezután tett, e lelkével összeforrt gondolat kivitelére számított előkészületek voltak. Lángész, akarat, készség, megvalának benne, csak a körülményeket kelle előkészíteni.

E börtönben fejlett ki viszonya nejével Meszlényi Susannával, egy székesfehérvári nemes hölgygyel, ki vele levelezett, könyveket küldött be, s kiszabadulása után (1841.) oltárnál — a vegyes házassági kérdések ekkor levén napirenden — evang. lelkész által megesküdött vele.

Felsőszékesrévén néhány oppositionalis főnökök tanácsa

szerint védte magát, kiknek sympathiáját Wesselényi barátsága által nyerte meg. A hétszemélyes tábla 4 évi börtönre ítélte. (1839.)

III.

Ez évben országgyűlés nyílt meg. A kormány 38,000 ujonczot kért. Az elítéltekért támadt közfelindulást s részvétet az oppositio olly ügyesen fel tudta használni, hogy többségre vergődván, az ujonczokat csak amnestia feltétele alatt szavazták meg.

A conservatívek tanácsláak a kormánynak, hogy a főbbrangu elítéltek sententiáját ne vegye teljesevésbe, a megadandó amnestia által csökkenvén a kormány tekintélye. Ekkép legjobbnak vélték megoldatni az amnestia népszerüvé lett kérdését. A ministerek azonban sem egyikkel sem másikkal nem gondoltak sokat.

Fél évig folyt a parlamentarís vita, az oppositio (kik még a magyar nyelv diplomaticai rangra emelését is kívánták) s conservatívek közt hol egyiknek hol másíknak levén előnye.

Thiersnek Frankhonban ministerré lette okozá, hogy Metternich a rekruták kérdését sietteté.

S mivel remélek, hogy gr. Majláth több sikerrel működend a kanczellári helyzetben, mint az előttei gróf Pálffy : azzá kinevezék. Egyszermind minden további zavart kerülni akartak, s egyszerre 1840-ben váratlanul, reménytelenül egy leiratban megküldik az amnestiát. Az oppositio további kívánatait szóvali ígéretekkel csön-desíték le. Ujonczok és adó megszavaztattak.

Kossuth börtönét a fiatalság, az oppositio ujongása közt hagyta el, kik családja számára 10,000 frtot gyűjtének.

1841-ben egy meglepő dolog történt. Ő, ki hirlapszerkesztésért záratott el, ez év jan. 1-jén mint a „Pesti Hírlap“ szerkesztője lépett fel. A lap első számában elárulá, hogy az oppositio organuma, s rövid idő alatt annyira elhírhedett, mint ezt várni is alig leheté. S valóban Kossuth szerkesztését sok ügyességgel folytatá. Vézérezíkkéi, szívégyainak stereotyp-kíadásai, ostorozták a megyei s városi visszaéléseket, emelni akarták a polgárságnak társadalmi jelentőségét, lerombolni a nemesi kiváltságok nymbusát, szóval : először reformot, másodsor reformot s századsor reformot akartak.

Jövedelméből magának Esztergommegyében mezei jószágoeskat vásárolt, akarván e megyében is szavazattal birni, azonkívíl hogy napi szükségéi fényesen el voltak látva.

E kitünő agitátorí tapíntattal szerkesztett lap csakhamar irányt adott a megyei közszellemnek s megszerezte Kossuthnak Pestmegye gyűlésein a legnagyobb befolyást.

A küzdhomokra, megvívni Kossuththal, egy férfi lépett föl, tudomány, patriotís mus s belátás által imponáló. Gr. Dessewffy Aurél volt. S midőn Kossuth a feudális vár faláit, bástyáit recognoscírozni

kezdte, hogy feltalálja a pontot, mellyen legnagyobb haszonnal rés lőhető, ő is megkezdte vele mithridatesi harcát, melly ifju életébe került.

A conservatívek befolyása növekedni kezdett, a D. Auréltól szerkesztett Világ által gyöngítvén az agitator befolyását. De e növekedés csak ideig óráig tartott. D. Aurél kora sirba szállt. Sa „Világ“ ugy járt, mint macedói Sándor biralma — a vezérek közt feloszlott. Mit ezután tett, a működés, igen gyakran gyöngesége, határozatlansága miatt növelte Kossuth befolyását.

Széchenyi, Dessewffy Emil s Zsedényi, az ultraconservatívól fel Kossuthig, e három fokozati főnök s különösen ez utóbbi változandó szerencsével léptek fel Pestmegye gyűlésein az ekkor még csak magyar O'Connel, utóbb magyar Rienzi ellen, s bárha ott a conservatív ügyet lábra nem kaphatták, mindenesetre nem egyszer kő valának ezen opponens főnök lábai előtt, min át kelle bukni. Bár Dessewffy Aurélban nem kis támaszokat vesztek el, meg tudák gátolni Kossuthnak 1843-ban követté leendett választatását.

Az első jelesen a „Kelet népe nyugoton“ czimű könyvével (1841) Kossuth doctrináit ügyesen meg tudta támadni. Kiméletlen satirával, látnoki szellemmel megjóslá, hogy ez Voltaire azon tanát követi tán öntudatlanul: „batir est beau, mais detruire est sublime.“ Akkortájban az összes magyar világ figyelmét magára vonta, nevezetes polemikára adott alkalmat, s ma már sokan elmondják: „most értem én gr. Széchenyt.“

Hatása az lön, mire a gróf — bámulandó emberismerete mellett is — nem számított. Nevelte az agitator népszerűségét, csökkenté a grófét, kit ezutánra előbb aristocratának s azután magyarnak mondanak.

IV.

Az ekközben megnyílt 1843-diki országgyűlésre Kossuth nem választatott el követnek. E helyett az országgyűlési tudósításokat közlé, bár censura mellett, de az oppositio érdekében.

Pénzérdekek miatt e laptól visszalépett. Ő maga akart egyet kiadni. Bécsbe utazott s Metternichchel beszélt ez iránt. A conservatívek tanácsláak az engedély megadását, miáltal ő másszerű agitatori szereptől elvonva, működéseit a censura korlátai közt folytathatta volna. E tanács elvettetett s Kossuth azon biztatást kapá, hogy, ha a kormány érdekében folytatja működéseit, nevezetes segélyt nyerend.

Nem fogadta el, s miután körülmény és sors ekkép viszont nevelte befolyását, a direct politikai agitatioók terrenumára lépett.

Egy kereskedelmi társaságot tervezett 1000 actiával pr. 500 pfrt., mellyből azonban csak 370 ft fizettetett be. Csak felületes kereskedelmi ismeretei voltak, s mint ki ritkán tudá embereit megválasz-

tani, ifj. Szabó Pállal, könnyelmű fumei banquerotte kereskedővel szövetkezék, kit a társulat, mint legtöbb actiával bírót, elnökévé is választott.

Ideig-óráig csak fenállta e társulat, de Szabónak könnyelműsége által — a sánta ördög ide is el tudta helyettesét küldeni bájos női alakban — megbukék. Szabó elszökött. Atyja megfizette ugyan a fia-okozta károkat, hanem a hitel megingott s természetesen azt lábraállítani phalanx- vagy strielzi erővel sem lehetett volna; annyival kevésbé semmi basis, elragadó szavak s biztosítékot nem ígérő előzmények.

Csaknem ez időben alkotá a védegyeletet. E szerint minden tagja a társulatnak szükségeit honi terményekkel s gyártmányokkal tartozék ellátni, mindenki egyet, a belföldön nem található vagy jobb külföldi cikkeket kivehetvén belőle. Ez eszme csakhamar népszerűvé lett. Fő-, közép- és alsóranguak egyaránt siettek az ország minden részébe szétküldözött ivekre följegyezni magokat, melly legelőbb mutatá ki az oppositiónak roppant erejét. Jegyzővé Kossuthot nevezék ki, kinek 1000 pengőt adtak fizetésül, mellyel azonban kijönni nem tudott. A nyomtatási költségeken kívül ez volt egyetlen költsége a társulatnak.

Mint anomalia följegyzést érdemel az általa tervezett fumei vasut is, mellynek fölállítására oda utat is tett.

Hason szorgalommal ápolá az általa alakított pesti iparegyelet is, melly által hasonlólag szélesbült hatásköre.

E különböző czimű és jellemű társulatok tagjai az oppositio férfiból telvén ki, mind megannyi politicai propagandákká alakultak, terjesztvén és növelvén az agitator népszerűségét.

E társulatoknak köszöni Kossuth Batthyány Lajos gróffali ismeretségét s később kitejlett viszonyát is, ki mint vagyonos ember s főnöke az opponens aristocratiának, hatalmas egidejeül szolgált.

V.

Péntek nap vala, apr. 14-dike. Gr. Batthyány, Kossuth és Szécheny ez nap, Deák és Eötvös az azelőttin érkeztek Pestre. Az emberek kedélye, az innepélyesség, mi a két város arcán látható volt, minden mutatá az öröm mámorát. S készitének olly elfogadást, minőt csak a legőszintébb szivesség készithet.

A nemzetőrség már délután 2 órakor kiállt, a központi választmány egyenruhába öltözött, s egy koszorut átnyujtandó hölgsereg (50 tagból álló) a casinóban várták megérkezésüket.

Est lón. Az ég elborult, zápor ömlött alá s kioltá az innepély emelésére készített világitást, gyönyörű transparenteket. De mindenki türelmesen bevárta megérkezésüket. Végre annak megtörténtét ágyuszók hirdeté. Az volt ám még az öröm! Vasváry Pál üdvözölte

öket. Onnan a miniszerelnök szállására mentek, hol a nemzetörség fáklvás zene kíséretében elvonult.

Másnap a biztossági választmány feloszlottnak nyilvánítá magát, hatalmát a kormány kezébe tevén le. Tagadhatlanul sok érdeme van a választmánynak, mint a melly népszerűsége által a közbátorság és rend fentartására sokat tett. Hitelesített jegyzökönyvét a museumba tették le, megörzés végett s historiai emlék gyanánt.

A ministerek — Mészároset kivéve — mindnyájan Pesten valának. Az öreg tárczáját ideiglenesen az elnök vette át. Apr. 16-kán köv. rendelettel kezdék meg működésöket :

„Az országgyűlés eloszolván, a hazának közkormányzását a törvények értelmében általvettük.

Midőn ezt a haza minden törvényhatóságaival s egyes polgá-raival tudatjuk, felhiva érezzük magunkat kinyilatkoztatni : mikint nemcsak közgyűléseinket igazgatni, hanem a további kifejlődést is előkészíteni és biztosítani tisztünk levén, ennek érdekében a nemzetnek és minden egyes honpolgárnak törvényes szabadságát s a rendet, mint a szabadság feltételét, hatalmunkban álló minden eszközökkel védeni és fentartani kötelességünknek ismerendjük.

Minélfogva a törvény nevében a hatóságoktól, egyes tisztviselőktől és a haza minden polgáraitól hazafiai közremunkálást kívánunk, megvárva azon engedelmességet, mellyel a törvényeknek mindenki tartozik.

Eljárásunkról annak idejében felelni ugy tartjuk kötelességünknek, mint dicsőségünknek.“

Előrendeleteik közé tartozik az adminisztrátorok eleresztése s az udv. cancelláriának feloszlatása, melly Bécsben apr. 16-án történt meg. Bucsuszónoklatokat Szögyény László és gr. Teleki Ferencz tartottak.

VI.

Mindezek mellett tagadni nem lehet, Pesten s az országban ingerültség uralkodott. Kitörés fokán nem állt, de elhallgatni a ministerium sem tudta, s csöndesíteni is csak annyiban, hogy a támadt kedélyzavar kitörését elhalaszták.

Oka ennek a statusadósság ügye volt.

Austria ugyanis a mult időktől fenhagyott adósságai által anynyira túlterhelheték, hogy annak kiegyenlítése erejét minden tekintetben túlhaladta volna. Apr. 7-én tehát azon számítással, hogy az még az országgyűlést működve érendi, köv. kézirat küldetett a nádorhoz :

„Kedves öcsém főherczeg István! A felelős magyar ministerium alakítása tárgyában 1848. márcz. havában magyar rendeimhez kiadott intézvényem, valamint annak a rendek általi elfogadtatása

nyilvános lapok útján a magyar státusaim felelős ministeriumának is tudomására jutván, az utóbbi szükségesnek tartotta nálam a végett sürgetőleg lépést tenni, hogy minden aggodalom elhárítása végett a nagylelkű magyar nemzet és képviselői által mondatnék ki, miszerint az egész osztrák monarchián fekvő közös státusadósság igazságos arányban a magyar korona alatt levő tartományokra is átruháztassék.

Minthogy ezen intézkedések által Magyarországomnak többi státusaimhozi alapviszonyai, mikép ezek a pragm. sanctió által megállapítottak, nem változtak, sem változni nem fognak; s mivel az én nem-magyar státusaim ministeriuma által nyilvánított aggodalom a magyar nemzet nagylelkű érzeméneinek megfelelő őszinte nyilatkozat által könnyen és hamar megszüntethetik; és mivel e tárgyban az országgyűlés legközelebb leendő bevégeztetése miatt formaszerinti törvényes intézkedés keresztül nem vihető: ezeknek következtében ezennel kedveltségedet sürgetőleg felhivom, hogy az ország rendjeivel illő módon annak szükségességét tudassa, miszerint birodalmam nyilvános hitelének fentartására részökről oly őszinte jelentés történjék, hogy általa magyar tartományaimnak a közös státusadósságban részvétele iránti minden aggodalom nyugtatólag megszüntetessék. A rendek illetően őszinte nyilatkozata létrejöttében a birodalom véderői, mellyek jelenben a birodalom üdvére és javára minden erők egyesítését kívánják, feltűnő növekedést nyerendnek, a bizodalom megerősödik, és a nagylelkű érzeményeknek, miket a magyar nemzet minden fontos időszakokban tanusított, új jele fog adatni.

Az én hű magyar nemzetem, valamint kedveltséged, ki iránt ezen nemzet méltán teljes bizodalommal viseltetik, el fognak ezáltal távoztatni minden okot a tartományaim eddig egyesült népei közti oly fontos és kívánatos egység megzavarására, és teljesítendik legbensőbb kívánatomat a legszorosabb összeköttetés fentartása iránt.

Személyes tudomás végett hozzáteszem még, hogy az esetben, ha a státusadósságban részvét aránya felett valami tájékozás szükségeltetnék, kedveltséged azon szempontból indulhatand ki, miszerint Magyarországnak az összes monarchiához viszonya illő mértékben vétetnék tekintetbe, ha reá az összes státusadósság mintegy negyedrészre, 10 milliónyi mennyiségű évenkénti adóban ruháztatnék. Bécs, apr. 7-én 1848. Ferdinánd m. k.“

Azonban a kormány alakítása körüli egyezkedések alkalmával illy követelések nem forogván fen, egy másik leirat küldetett, mellyben már csak a diplomatia közös költségei említettnek.

A lapok azon hitegetése, hogy ez semmi egyéb börsespeculatiónál, a kedélyeket sok tekintetben csöndesíté.

VII.

Ismét innepélyt írok le. Fényest, nagyszerűt, örömtelit mint az előbbi vala. Apr. 18-án főherceg István a „nádor“ című gőzösön megérkezett. S őt is szónoklatokkal idvezelték, füzéreket neki is vittek a hölgyek. Kinek, mint-hivék, az engedményezések kivivása körül annyi az érdeme, a szeretet őszinte hangján mutatták be hódolatukat.

Mint minden illyszerű forradalom alkalmával, találkoznak itt is bujtogatók, kik az ingerült kedélyeket félrevezetni tudák. Gondosan ápolák a tüzet, hogy el ne aludják s olajat töltöttek rá, hogy éledjen.

A népnek a zsidók elleni érzelmeit használták fel legelőbb. Bujtogatják őket, hogy őket a nemzetőrség soraiban ne tőrjék el.

Apr. 19-n Pesten az ingerlés következménye kitörésben mutatkozik. Már kora reggel nyiltan, de még csak szóval, felléptek ellenök. Délután már többre mentek. Bezúrták az ablakokat s az utcán a zsidókat ütlegekkel illették. S ki őket rendre akarta utalni, volt legyen bár keresztény vagy katona, — mint megtörtént egy nemzetőri tiszttel, — hasonló sorsban részesült. Azon este elterjedt a hír, hogy a zsidók a királyutezában az elmenőket kövekkel hajgálják, fejükre forró olajat töltenek, ez kedélyeket még ingerültebbé tevő, úgy, hogy a nemzetőrségnek s katonaságnak alig sikerült a zajt lecsendesíteni. Azonban egész éjjel katonaság czirkált Pest utcáin.

Pozsonyban hasonló föllépés történt.

Ennek a nyomán az összes ministerium következő rendelettel akarta a hasonló történhető rendetlenségeknek elejét venni:

„1) A tegnapi zavargások folytatói, előidézői, a békes polgárok személy- és vagyonsbiztosságának megtámadói ellen bűnvádi vizsgálat s bírói eljárás rendeltetett.

2) A kiket a törvény közrendelleni bujtogatások miatt bűnösnek találand, azok az okozott károkért s költségekért is felelőssékké tétetnek.

3) A közönség felszólittatik, hogy zavarokra vezethető célztalan csoportozásoktól óvakodjék. Meghagyatik egyszersmind, hogy ha a rendnek s nyugalomnak megzavarása akkép folytattatnék, s a csoportozat az illető polgári hatóság biztosának a törvény nevében teendő háromszori felszólítására sem oszlanék el békesen, általa az elosztás minden illy esetben fegyveres erővel fog eszközöltetni.

4) Nemcsak a rendnek s közcsendnek tekintete, hanem a nép jogainak sértetlen fentartása is megkívánja, hogy a népgyűlések rendetlen zavarrá és lázongó csoportozásokká ne fajuljanak; e végre tehát Budapestet illetőleg rendőrileg ezennel ideiglenesen rendeltetik:

Népgyűlést senki össze nem hívhat, hacsak annak idejét, helyét s világosan kifejezett célját a városi törvényhatóság elnökének 24

órával előbb be nem jelenti, s ha illy előleges bejelentés nélkül valaki népgyűlést hívna össze, a hatóságnak kötelessége leendő a népgyűlést meggátolni, vagy ha már összejött, elszéleszteni. Az összehívó pedig rendőrileg feleletre vonatik.“

Ezenben Bécsből fényes küldöttség érkezett Pestre. Számát 300-ra tehetni, tagjai részint Bécsben lakó magyarok, részint nemzetőrök, részint követek voltak. A husvét innepét itt tölték. Nagy innepellyel, lelkesedéssel fogadtattak.

VIII.

Egy pár hét telt már el. S mégis Erdélyben a régi kerékvágásból mi sem mozdult ki. Institutiók, kormányzási rendszer, minden maradt a régi.

A kormányzó gr. Teleki akarta is nem is a forradalmat. Mikor kiütött, ellene nem mondott, de sem mellette, sem ellene nem dolgozék.

Irt ugyan Bécsbe, hogy országgyűlést engedjenek, de választ nem kapván, mit sem intézkedett.

Ezenben a székely nép némelly agitatorok működése következtében választmányt nevezett ki, melly Kolosvárra ment, sürgetni az országgyűlést.

Apr. 8-kán érkezett meg. Másnap missiója nyomán fölment a kormányzóhoz.

5 S ez törvényadta jogánál fogva május 29-ére országgyűlést hirdetett.

Harmadik fejezet.

A Marczius és Pálffy Albert, Ottinger a nemzetőri tanács elnöke, horvát mozgalmak, Gay szónoklata s követsége, kikindai vérengzés. 100,000 fegyver megrendeltetik, átirat a bécsi kormány rendelkezései ügyében. — Macskazene Lederernél s annak következményei, vegyes t. szék. — Erdélyi deputatio az unio ügyében, a horvátok mozgalmá s Hrabowszki mint kir. biztos. — Honvédek első felállása, ebéd a kolosvári küldöttségnek, Wesselényi indítványa, petitio ez ügyben. — Frankfurti követség.

I.

A mint felszabadult a sajtó, gyorsabban, erélyesebben kezdte rögtön mozogni. Pálffy Albert, azelőtt beszélyíró, eleven eszű, szép tehetségű fiatal ember, megindítá a „Marczius tizenötödik“-ét, még pedig ellenzéki szellemben.

Kezdetben igen furcsán volt Pest s az ország e lappal. Első megjelenése mindjárt nagy zajt csinált. „Nem kell táblabíró-politika“ volt jelszava, s a táblabírákat ugyancsak kezdte is piszkolni. Szidta a ministeriumot is, különösen a Szemere frizurájával volt sok baja. Kettős oka volt hát a t. bírának rá haragudni, kik csakugyan mindenfelől küldék a bizalmi szavazókat.

A többi lapok is, mindamellet komolyabb és higgadtabb szellemben, bizonyos pontban zugolódának. E két pont volt: a nemzetőrség lassu rendezése, mellynek elnökévé elvégre apr. 23-dikán. Ottinger neveztetett ki.

A másik tárgy a horvát mozgalom volt.

Ugyanis a Haller elküldése által megürült horvátbáni helyre b. Jellachich nevezteték ki, az udvarnak és népek e kegyencze. S valóban az uj bán a különben is ingerült kedélyekre igen tudott és akart hatni. Feladatául tűzte ki a magyar kormány megbuktatását, mellynek működéseiben a dynastia jogai s a szláv ajku népek igényei elnyomását kereste. S miután e nép közt találkozának a magyar ügynek barátai, kik minden áron ellenműködtek ennek szélesbitésében, az illyenek ellen rögtönitélő bíróságot hirdetett.

Ezenkívül a horvát földöni sajtó is ereje szerint segíté elő mű-

ködését, míg mások is találkoznak, kik a szónoklat behálózó erejét használták fel, melly igen sokszor túlzó szenvedélyességbe tört át.

Igy például dr. Gay Dvoranában, az illir gyűlhelyen, nemcsak a ministerium, de a magyar faj ellen általán kikelt, mint mellyet véleménye szerint ázsiai aristocrata honába kelle visszaküldeni. Illyszerü szónoklatoknak voltak fáklýás és macskazenék eredményei, mellyek egyikében nemcsak a ministerium, de a nádor arczépe is egy hatalmas autodafé-n megégettettek.

Ugyancsak Gay vezetése alatt egy deputatio ment fel illir nemzeti öltönyben Bécsbe a trón elébe egy 31 pontú petitiót terjeszteni, melly által a magyar nép nyereményei megsemmisítendettek. Jól fogadtattak.

Jellachich hatalma, a határörvidék parancsnokságát is kezébe vevén, növekedett. Ez bátoritá őt nyilt kimondására annak, hogy sem a magyar alkirálynak sem a ministeriumnak engedelmeskedni nem fog.

A későbbi vérfellegek előjelei husvétkor mutatkoznak legelőbb a rácz vidékeken. Nagy-Kikindában fölkel a nép, elkergette a katonaságot s gyilkolta a magyarságot. Bujtogatás következménye.

Alakítani kezdett vendée-jában első tette volt rögtönítélő bíróság alakítása. Ez ügybeni levele :

„Alispán ur! Elhatároztam, hogy mind Turopolya községeinek huszonnégy birái, mind a pokupszkoí, poszáviai szabadosok előljárói, különösen a topolovecziek minélelőbb jelenjenek meg előttem; különösen pedig ezen báni parancsomnál fogva tegyen rendelkezet, hogy a turopolyaiak már holnapután itt Zágrábban előttem megjelenjenek. Jelentse pedig mind a turopolyaiaknak mind a szabadosoknak részemről, hogy én őket, ha ezen báni parancsomnak nem engedelmeskednének, mint lázadókat fogom tekinteni, s velök mint ilyenekkel kellőleg fogok bánni. Továbbá parancsolom, hogy ezen Zágrábmegye kebelében a rögtön ítélő bíróságot tüstént hirdesse ki azok ellen, kik a nemzet közt akármimódon a király, haza és nemzetiség pártolói ellen lázítani merészelnének. Mi ezen báni parancsom kihirdetését és végrehajtását illeti, önt és valamennyi hivatalnokot a legsúlyosabb felelősség alá teszem. Zágrábban, april 19-én 1848. Báró Jellachich m. p. bán.“

II.

Lássuk a kormány intézvényeit a kelő zivatarok ellenében.

Első volt, hogy a pesti vasöntő és gépkészítő társulattal egyeséget kötött, melly szerint e részvénytársulat a nemzetőrség felfegyverzésére 100,000 db. puskát szállítson.

A másik pedig, észrevevén, hogy a bécsi kormány titkosan rendelkezik a magyarhoni katonai parancsnóságokkal s ezek engedel-

meskednek neki : külügyminister Eszterházyhoz átiratot küldött, eszközölni ennek megszüntetését.

„Nem csekély megütközéssel vette a magyar ministerium azon értesítést, hogy a bécsi főhadikormány s illetőleg a bécsi hadügyminister a magyarországi és kapcsolt részekbeli katonai parancsnokságokkal még mindig rendelkezik. Miután tehát a közelebbi országgyűlésen alkotott törvényczikkek értelmében Magyarországon és a kapcsolt részekben a végrehajtó hatalom s általában minden rendelkezés kizárólag a magyar ministerium által gyakoroltathatik, e részben pedig, miként tapasztalható, a bécsi hadügyi ministerium részéről mindeddig semmi kellő utasítás ki nem bocsáttatott : a magyar ministerium a magyarországi és kapcsolt részekbeli minden hadi főparancsnokságoknak már folyó hó 16-án tudtára adta, miszerint az említett törvény értelmében, parancsaikat kizárólag ezen ministeriumtól veendik, s minden engedetlenség a törvény elleni ellenszegülésnek fog tekintetni; ugyanazon főparancsnokságoknak egyszersmind az is meghagyatván hogy a kezelések alatt létező fegyvertárakról s hadi készülletekről ide a ministeriumhoz haladék nélkül részletes tudósítást adjanak; a temesi főparancsnokság Damianichot a Rukavina-ezredtől Olaszországból tüstént visszahivassa, végre a budai, a keze alatt levő fegyvertárak s hadi szerek megvizsgálására kiküldött biztosság eljárása tekintetében megkívántató rendelkezést azonnal megtegye.

Mindezekről a külügyi minister a végett tudósított, hogy a bécsi haditanácsnak s illetőleg hadministeriumnak tudtára adja és jelentse ki Bécsben, mikép a magyar ministerium legjobb akarat mellett sem hátráltathatja, hogy a közvélemény külsőleg is ki ne törjön, ha az Olaszországban levő sereg visszajötte még soká elmarad. Sürgesse tehát az orsz. kiegyenlítést. Végre sürgesse a törvényeknek minélhamarabbi leküldetését.“

III.

Ha az utolsó posonyi országgyűlés előjátéka volt a forradalmi részének, következő jelenetet a hadi rész előjátéka gyanánt tekinthetni.

Május 10-ike este volt.

Kik a forradalmat Pesten eszközlék, kik lényeges reformot akartak, nem barátkozhatának meg az eszmével, hogy a régi rendszer emberei a dolgok folyamára befolyást gyakoroljanak. Természetes ellenszenvök volt ellenök, mert nem hihették, hogy képesek legyenek azok a most átment elvek consolidálását eszközölni. Macskazenéjökkel kezdetben csak ezeket tisztelik meg.

Hire futamodván azonban, hogy b. Lederer főhadiparancsnok a nemzetőrség részére kívántató fegyvereket a budai fegyvertárból

azon szín alatt, mintha ottan olyanok nem találtatnának, kiadni vonakodik, az ingerültség ellene, ki pedig ezelőtt a tiszteletnek nem kis polczán állta, a tetőpontra hágott.

Mint említém, maj. 10-ike esti 10 óra volt.

Mintegy 400 mindenféle macskazeneinstrumentumokkal fölkészült fiatal ember, töméntelen lézzengő tömegtől kísérve, a főhadiparancsnok szállására megy, ellenszenvét tetteleg bebizonyítandó.

Gondatlanságuk, a fiatal hév, feledteté velők, mi egy katonának becsülete, s hogy épen e pont az, mellyet olly érzékenyen megtámadni készülnek.

S miután tervüket titokban egyáltalán nem tarták, módot nyújtanak a katonaságnak is, minden módot elkövetni a visszatorlásra.

S csakugyan alighogy fölértek s a repedt fazék- és vaskanálconcert megkezdett: az adott trombitajelre fölnyitak a fegyvergyár kapui.

Eddig comoedia volt. A tragoedia csak most kezdődik.

Hallgatóság és zenészek két tűz közé vétettek. Egyfelől a fegyvergyár kapui nyitak meg s rohant elő egy osztály százsz vasas. Másfelől a cs. istállók mögül a granátosok rohantak elő. Vallatás után kiviláglott, hogy a katonáknak tüzet borszesz is adott.

Csakugyan tekintet nélkül, hogy hallgató-e valaki vagy zenész, szurony- és karddal közikbe vágta. Néhány halott s néhány sebesült lón áldozat.

Egy része azonban a katonaságnak utat nyitván a tömegnek a menekülhetésre, ezek Pestre szaladtak. Egy perc alatt minden utcán „fegyverre“ kiáltás hangzott s a harangok zúgni kezdettek.

Zaj és zavar késő éjig tartott.

S hogy az ingerült kedélyek kitörései véresb eseményeket nem idéztek elő, egyedül azon körülménynek köszönhetni, hogy a ministertanács rögtön összeült, s a dolog megvizsgálására bizottmányt nevezett ki.

Elnöke volt Zoltán álladalmi titkár, a katonai részről vezérőrnagy Ottinger, a polgári részről Nyáry Pál elnökölt.

Meg kell vallani, hogy Nyárynak itt nehéz helyzete volt. Akkép és úgy működni itt, hogy az ingerült kedélyek csillapuljanak, nem könnyű feladat volt.

S épen e pontnál adá ő ügyességének, belátásának legfényesebb jeleit.

Lederer Bécsbe távozóék, helyette pedig gróf Boyneburg Mór nevezteték ki.

IV.

Még april. 29-kén járt Pesten egy követség Erdélyből, mellynek missiója volt kieszközölni, hogy az akkortájban általános tiszteletben részesülő nádor nyissa meg az erdélyi országgyűlést, s mondja ki az uniót. Hivék, hogy a szász nemzet ellenzésének ez leendő leghatalmasb ellensúlya. De ezt kieszközölni nem tudá, hanem biztatást nyert, hogy csakugyan a dynastiának egy tagja teendő.

A deputatio eljárása-okozta általános örömmel sajátságos ellentétben állt a horvátok és rácok mozgalma.

A horvátok a hozzájuk kinevezett főispánoknak, jelesen a zágrábmegyeiek Jozipovichnak, megtagadták az engedelmességet. Ezért s a már említett előzményekért altábornagy Hrabowszki Horvátország és Slavóniában kir. biztos sá nevezteték ki.

Az eziránti rendeletet aláírta az alkirály, ellenjegyezte Szemere belügyminister.

Az oklevél okait fejtegeti :

„Miután ön mint Horvát-, Tót- és Dalmát-országok bánja, azon országokbeli minden törvényhatósághoz, hatósághoz és hivatalnokokhoz olly értelmű körlevelet bocsátott szélyel, miszerint a Magyarország és kapcsolt részek közt századok óta testvérileg fenálló és a legujabb törvények által legkevesebbé sem változtatott alkotmányserü viszonyt megváltozottnak nyilvánítván, megparancsolá, hogy kivüle senkimástól sem parancsot elfogadni, sem annak engedelmeskedni, sem senkinek hivatalos jelentést tenni ne merészeljenek ;

Miután annak ellenére, hogy a rögtön-bírósnak hatalmát a felelős ministerek egyikének ellenjegyzése mellett csak én adhatom meg és csak én vonhatom vissza, ön nemcsak kihirdette a rögtön-bírósnak a kapcsolt részekben, Szerém-, Verőcze-, Pozsegamegyékben és a bennök kebelezett kir. városokban, s még ollyan törvényhatóságban is, melly azzal a tölem megnyert jognál fogva már birt, hanem annak körét egyoldalú irányban olly vétségekre is kiterjesztette, mellyek az eddigi szabályok szerint a rögtönítélőszék elébe soha nem tartoztak, és e fölségi joggal a báni hatáskörön túlterjeszkedőleg élt a nélkül, hogy azt avagy csak utólagosan is bejelentette s mielőtt báni hivatalába beigtattatott s kellő esküjét letette volna ;

Miután ő felsége koronás királyunk és az 1848 : III. t. cz. által a végrehajtó hatalomnak a felelős ministerium általi gyakorlására teljes hatalommal ugy az országban mint az ahhoz kapcsolt részekben én ruháztattam fel :

A belügyminister előterjesztésére rendelem, a mint következik.

1) Önnek, mint Horvát-, Tóth- és Dalmát-országok kinevezett, de be nem igtatott bánjának említett körlevele az alkotmánynyal és törvényekkel merőben ellenkezőnek jelentetik ki.

2) Az ön által jogtalanul kihirdetett és egyoldalú irányban a legfelsőbb szabályokon túlterjesztett rögtönbiróság s az annak folytában netalán megkezdett vizsgálat és hozatott ítélet érvénytelen.

3) Meghagyatik, hogy mind fenebbemlített körlevelét, mind a rögtönbiróság iránti rendeletét ellenkező rendelet kibocsátásával azonnal vonja vissza, és e rendelet vételétől számitandó harmadnap alatt ennek mint lett teljesítéséről engemet futár által értesítsen.

4) E mai napon kelt rendeletemnél fogva meghagytam minden törvényhatóságnak és Szerém-, Pozsega-, Verőcze-megyéknek s Eszék városnak is, hogy minden rendeleteimnek, melyeket felelős minister ellenjegyzése mellett kiadok, engedelmeskedni a törvényekben kijelölt szigorú büntetésnek terhe alatt tartoznak.

5) Jelen rendeletem végrehajtása a belügyministerre bízatik. Budapest, május 10-én 1848. István, nádor s királyi helytartó. Belügyminister, Szemere Bertalan.“

V.

Május elején Pest utcáin szokatlan vig kedélyű toborzók jártak szét. Ezek egészen másszerűek voltak, mint az ezelőttiek. Kávészínű átilában, veres sinórral, fejükön vörös siphával toborzottak.

Egyikök nemzeti zászlót vitt s a ritka szép, nemes tartású fiak büszkén szemlélék annak lobogását, s olykorollykor a szívrázó Ráczy hangjait mennydörgő „éljen“ kiáltással szakaszták félbe.

Volt valami szivemelő e jelenetben. Zene, ifjaink kedélye, a szokatlan öröm, mely az idézett felkiáltásokban talált magának utat, minden, minden önkénytelenül úgy összevágott emelni azt.

Ezek az első toborzó honvédek voltak, kik önkéntes nemzetörököt kerestek az alvidékeken pusztító rácz vendée ellen.

Keletkezése a forradalom legérdekesb jelenetei egyike, mennyiben ilyen kisszerű körülmény hozta létre a csakhamar olly hatalmasság lett, annyira elszaporodott sergeket.

Említettük, hogy az unió ügyében Kolosvár küldöttséget küldött Pestre.

Ezek tiszteletére a radickör apr. 30-án banquet-et rendezett, melyben a pesti reformerpárt legjelentékenyebb tagjai részt vettek.

A tagok már mind együtt voltak.

A toastok sorát b. Wesselényi Miklós felső házi tag s belsőszónoki főispán kezdte.

Wesselényi ősz gladiator volt az oppositio sorában, ki Erdélyben ellenzéket alakított ernyedetlen szorgalma által. Utóbb felség-sértést perbe idéztetett s száműzetett. Graefenbergben tölté az időt, hol azonban megvakult.

Toastjának a hadseregére vonatkozó pontja:

„Polgártársaim! fegyverre minden, ki azt csak valamennyire is bírja! — Használjunk föl sajtót, a szónak hatalmát s a petitio jogát, igaz ügyünk mellett minden becsületes ember s az egész világ rokonérzetét felkölteni. Tudassuk e hon lakosaival s tudassuk a föld minden népeivel az illirek merényének vétkességét s az orosz kormány átkos czélzatát. Szóljunk magunk az illirek s horvátok jobbjai józanabb eszéhez s helyesebb érzetéhez. Mondjuk meg nekik, minő kétes az ut, merre csábítatnak, s hogy hasonlíthatatlanul jobb reájok nézve a szabadságot, mellyet olly örömet osztunk meg velök, élvezni velünk, s azt együtt összes erővel védve folyvást és biztosan élvezni, mintsem vér és átok bérén vásárolni valamit, minek eredménye nagyon is bizonytalan. Szólítsuk fel tót honfitársainkat a kivívott közös szabadság nevében, mondjuk meg nekik: hogy habár fajrokonai is azok, kik miellenünk törnek: de az ő szabadságuk ellen is törnek azok, s rájuk is a régi roszak özönét akarják vissza-idézni. És mondjuk a mornarchia minden részeinek, mellyekre mostan általánosan derült az alkotmányosság napja: miként Jellachich illireivel nemcsak miellenünk, hanem szintugy izent ellenök háborut. Azt akarja ő semmivé tenni, miért Bécs nemes fiainak vérök folyt s mit a legjobb király áldásként nyujtott hű népeinek. Járuljunk továbbá illó petitioval ministeriumunkhoz; kérjük meg azt, szólítsa fel jó királyunkat, hogy sem mint magyar király, sem mint többi tartományainak fejedelme ne szenvedje azon egyenesen személye ellen intézett csufos rágalmat, mintha azt, mint jósága, helyesség-érzete s jót eszközlő hatalma teljességében önkéntesen tett, csak gyalázó kényszerítés következtében tette volna.

Illy szellemben, illy célra szólalunk mi fel mindenütt és untalan; de tegyünk is a mellett, tegyünk mindent, a mit csak a legfeszítettebb áldozat mellett tenni képesek lehetünk. Fegyverre azért! legyünk szilárdul elhatározva, küzdeni ernyedetlen; s ha a sors enyészetet mért ránk, ne korcsosodás s lankadtság sorvasztó rut halálával muljunk ki a nemzetek közül. Rabigában görnyedni egy nyomoru élet fentarthatásáért gyalázó! Ne engedjük soha, hogy a szolgáltság mirigye nemzetiségünket s szabadságunkat izmonként rot-hassza le rólunk, és ugy undor halált haljunk; lehető legdrágábban eladva s habár mindent, de a becsületet el nem vesztvé, szálljunk a dicsők sirjába.

Fegyverre polgártársak! elszánt ember kevés is sokat tehet. Engem a balsors megfosztott attól, hogy zászlót ragadva fölkereshessem a helyet, hol legtöbb a veszély s legméltóbb a küzdés. De így

is nemzetünknek néhány ellenségét fojtandja meg ez izmos két kar, mielőtt honomnak még szabad földén elvérzendem. Élet vagy enyészet vár-e nemzetünkre, isten kezében áll; de a mi kezünkben van becsületünk s a nemzet becsülete. Azért éljünk vagy haljunk, de maradjunk magyarok s szabadok végleheletünkig.“

Mint gondolni lehet, beszédét szokatlan lelkesedéssel fogadták. S bár harsogott az éljen s bár lelkesedésök mutatá, hogy nem közösleges eredményt mutathatandnak fel, de ez indítványnak vég-eredményét senki sem merete remélni.

Határozattá lőn tehát, hogy a radickör a ministeriumhoz petitiót nyujt. S valóban az megkészlűt. Teleky László (mint elnök) és Reók irták alá.

Előrebocsátva ennek folytán az alvidéki bonyodalmakat minden áron kiegyenlítani, felszólíták a ministeriumot, emissariusait szétküldenii a ráczok és horvátok közé, az oláhajkuakat hivatalba tenni. A magyar hadsereg iránt ezt irák:

„Kétséget nem szenved, hogy a magyar föld, nemzetiség, szabadság veszélyben van. Kell tehát, hogy a vészharang meghú-zassék.

Intézkedéseinknek czélszerűn, erélyesen, rögtön kell meg-történni.

Ezekre nézve legyen szabad azon bizalomteljes ragaszkodásunk-nál fogva, mellyel önök iránt viseltetünk, huzafui kötelességtől ve-zéreltetve, igénytelen szót emelnünk.

Tapasztalásból merített régi, igaz mondat az: hogy „ki békét akar, harczhoz készüljön.“ Más részről tudva van, hogy slavonita s horvát testvéreink nagyobb része velünk tart, de hogy a bár kisebb, de erélyesebb, rakonczátlankodó illir párt által elnyomatik. Öket illy állapotban hagynunk nem szabad, elhagyni menthetlen hanyag-ság, bűn volna. De nekünk is minden ellenséges megrohanást visszazaverni hazafui kötelességünk. Ezeknél fogva mi mindenekelőtt egy hadseregnek felállítását látjuk elkerülhetlenül szükségesnek. És mivel országgyűlést most rögtön egybehívni nem lehet, e hadsereget országos toborzás utján, önkénytesekből véljük összeállítandó-nak, mellyhez a rögtön rendelkezésünkre állható magyar katonaság hozzásoroltassék. Szükségesnek tartjuk továbbá, hogy e sereg egyik fontos tényezőjeül, magyarokból, tüzérsereg álltassék fel; hogy a hon lakosai pénz-, élelem- s más nembeli adakozásokra felszólittassanak, s hogy ezek iránt az intézkedés minél czélszerűbben, minél gyorsabban megtörténhessék, a haditanács több szakértő, erélyes egyénekkel szaporittassék.“

Jellachich mozgalmai ellen következőt kérték :

„Jellachich pedig, ki mint tisztviselő s polgár egyaránt vétkezett, mint hűtelen hivatalnok hivatalától elmozdittassék, a hazán elköve-tett árulásaért pedig törvény értelmében szigoruan megbüntettessék.“

VI.

A német alkotmányozó ülés május 18-án volt összeülendő. Négy nappal előtte elhatározá a magyar kormány Frankfurtba követeket küldeni. Főherczeg István alkirály kinevezte Pázmándy Dénest és Szalay Lászlót.

É missio alapokait köv. két okirat mutatja:

„Én István Ferencz Victor, csász. kir. herczeg, austriai főherczeg, Magyarország nádora s kir. helytartója s az összes magyar ministerium Pázmándy Dienes s Szalay László urakat megbiztuk, hogy Németországnak Austriahozi viszonyát, melly utolsóval Magyarország a *pragmatica sanctio* értelmében szorosán össze van csatolva, májushó folyamában majnai Frankfurtban megujtandó s új és *constitucionalis* alapon szabályozandó német parlament által, a Bécsbeni magyar miniszterrel herczeg Esterházyval s általa az austriai ministeriummal, minden fenebbi viszonyokat, mennyiben Magyarhont is érdeklik, megvitassák, ezért Frankfurtba menjenek, s ott a magyar és német álladalmak közti barátságos viszonynak, mellynek tovább is fenállását bensőleg kívánjuk, megtartása s gyarapítása fölött úgy *politikai* mint kereskedelmi tekintetben, a két nemzetkölesönös önállósága, szabadsága s anyagi jólléte érdekében, örködjenek, s a mi a fenebbi czél elérésére szolgál s előmozdítandó, véghezvigyék s előmozdítsák. Budán, máj. 4-én 1848. Főherczeg István m. p., nádor és kir. helytartó. Gr. Batthyány Lajos m. p.“

„Európa jelenlegi viszonyai közt Austria sorsa a frankfurti német nemzetgyűlésben döntethetik el, s épen ezért e gyűlés határozatai Magyarhont nézve közvetlen érdekűek. A ministerium ez okoknál fogva szükségesnek találta Frankfurtba kormánymeghatalmazottakat küldeni következő *instructióval*:

1) Magyarhon *sympathiáját* a német érdekek, mint a *civilisatio* eleme iránt, ki kell mondania s igyekeznie meggyőzni a németeket, hogy Magyarhontban s az erős magyar nemzetiségben legjobb s legbiztosabb szövetségesre találunk.

2) Magyarhon csak azon esetben lehet erős, Európa tekintete előtt fontos s valóban hasznóhajtó testvéries szövetséges Némethonnak, ha saját (magyar) nemzetisége egide-je alatt fejlődik ki; igyekezzék tehát a követség, hogy a frankfurti gyűlés azon határozatai, mellyek az austriai monarchia- s illetőleg Magyarhontra vonatkoznak, ez alaprészert értelmében szerkesztessenek.

3) Magyarhon a német elemben nem olvadhat fel, mert ezáltal elvesztené *organicus* erejét, melly a magyar nemzetiségen alapul, s mint nyomoru bastárdtörzs, nemcsak Némethonnak nem hozna hasznót, hanem önhatárai közt is elnyomorulna.

4) Magyarhont kellemetlenül érintené, ha az osztrák monar-

chia ollymódon alakíttatnék át, mellynek következtében a monarchia azon provinciái, mellyek eddig a német szövetséghez tartoztak, szláv álladalmakká alakíttatnának. Ez értelembeni átídomítás az említett provinciák political sympathiáját olly pályára vezethetné, melly a német nemzetétől különböző vagy ellenséges folyamú, s ezáltal egy már is óriási hatalom túlsulya még növeltetnék, azon hatalomé, mellynek Európa nyugoti álladalmairai növekedő befolyása Magyarhon fenállását annyira veszélyeztetné, hogy ha Németország az austriai birodalomnak illyszerü átalakítását saját érdeke ellen létrejönni engedné: Magyarhon kényszerítve volna, szövetségeseit a német birodalmon kívül keresni.

5) Magyarhon kereskedelmi szempontból a német vámszövetség kiegészítő részét nem képezheti ugyan, de a nevezett hely követeinek azon nyilatkozatot kell letenniök, hogy Magyarhonra nézve a political viszony, melly Magyar- és Némethon közt létezendik, kereskedelmi szempontból is irányadó leend.“

S a két követ csakugyan elutazék.

Negyedik fejezet.

Május 6-iki leiratok a horvát mozgalmak ügyében, horvát osztály. — Bécsi mozgalom, külügym. átírata a király lejövetele ügyében, proclamatio a ministeriumtól a néphez. — Önkéntes adakozások, első magyar bankjegyek, kamarautalványok, Szemere átírata Hrabowszkyhoz. — Horvát minist. alkatása, Rajasich és a hospodár Zágrábban, a bán a kir. udvarba hivatik, a jun. 5-iki horvát ülés betiltása. — Károly-laktanyai craval, kir. intézkedés a katonaság iránt. — A bán hivatalától elmozdítatik. — Erdélyi mozgalmak. Unio. — Alvidéki fegyveres összeütközések, Joannovits, Kiss Ernő, karlovitzi összeütközés.

I.

Illyszerüen állának a dolgok. A magyar kormány veszélyezve látta kivivott institutióit. Ugy tetsze neki, hogy az udvar némi sympathiát árul el azok irányában, kik eddigi működése ellen kardot rántottak.

Kapkodott tehát a kormány mindenfelé s a külügyminister által következő két leiratot eszközlé:

„Kedves öcsém, főherczeg István! Miután hir szerint Horvátországunkban több helyeken elkülönzési törekvések merültek fel, mellyek Magyarországgal és összes monarchiámmal való egységre nézve következeiseikben fölötte veszélyesekké válhatnának: meghagyom kedvességednek, hogy szükség esetére egy ön előtt alkalmasnak látszó egyént szükséges felhatalmazásokkal ellátva királyi biztosul Horvátországba kiküldjön, kinek is kötelessége lesz, hasonló merényletek elnyomására a szükséges rendszabályokhoz minden erélyel nyulni.“

„Kedves báró Jellachich! Határozott és rendithetlen akaratom, a Magyarország koronája alatt egyesült tartományok kormányának egységét, királyi szavam- s koronázási eskümhöz hiven, a törvények értelmében fentartani, és sohasem fogom megengedni, hogy a magyar korona alatti tartományok közt fenálló törvényes kapocs önkényes rendeletek vagy egyoldalú határozatok által tágittassék. Minélfogva odautasítom önt, hogy királyi helytartóm parancsainak és az általam kinevezett felelős magyar ministerium rendeleteinek,

és az ahhoz kapcsolt tartományoknak törvényes kormányzását az 1848. III. t. cikk által biztam, a kormányzás minden ágaiban szorosán engedelmeskedjék, s ezen királyi akaratom teljesítésére hivatalos hatáskörében minden tekintetben felügyeljen.“

Másfelől, részint hogy a horvátok igazságos kívánatainak eleget tegyenek, részint mivel a mozgalmakat ezáltal vélék legsikeresebben lecsendesíthetni, a ministeriumban horvát osztályt állítottak fel következő rendelet által:

„A horvátországi viszonyok figyelembevételével szükségesnek találtatott, miszerint azonkívül, hogy a kapcsolt részekből hivatalokra egyének alkalmaztatnak, a belügy- és igazságministeri munkakörben külön horvát osztály állittassék, annak meghatározása ez osztály dolgaira és személyzetére nézve mi viszonyban álljon a többi osztálylyal, az illető ministerek belrendelkezésére tartozván.“

Mindamellett sem a fenebbi leiratnak sem ez intézkedésnek nem lett kívánt sikere, ha egy közbejött körülmény nem mozditja elő a magyar ügyet.

II.

E körülmény következő volt.

A sturmpetitióért támasztott bécsi forradalom máj. 15-én okot adott a királynak Bécsből eltávozni.

Alkirály és ministerium mindent elkövettek megnyerni őt a Budára lejövetelre, hogy a márcziusi törvények szerint félévet ottan lakjon. Megbízták a külügyministert, kieszközölni. Ez azonban több eredményt felmutatni nem tudott, mint következő Innsbruck máj. 26-án kelt átiratát:

„Ő felsége urunk királyunk, hivatalom és kir. helytartónk ő fensége s a magyar ministeri tanács külön meghagyása következtében ideérkeztemről tegnap estve értesülvén, ma délutáni egy órakerkülönös meghallgatás végett kiváló kegyelemmel fogadni méltóztatott.

Diszteljes megbízatásom s keblem sugallata szerint a magyar nemzetnek ő felségéhez s a dynastiához hűragaszkodását tőlem kitelhetőleg tolmácslandó, bizonyossá tevém ő felségét, miszerint a mostani magyar nemzedék, méltó ivadéka elődeinek, kész életét s vérért áldozni királyaért. Ezen hódolatteljes kinyilatkoztatással összekapcsolám a magyar nemzet abbeli kérelmét, miszerint ő felsége, felséges családjával együtt Magyarország székvárosába jöni, s ezáltal a nemzet nem körülményszülte, hanem régi, az uralkodóház magyar trónjával egyidős óhaját teljesíteni méltóztassék, jót állván, hogy fiúi szeretettel s nyílt karokkal fog fogadtatni; mert valamint erős a magyarnak hite, miszerint királya felkent személyében hazája dicsőséges jövődjének legbiztosabb zálogát birandja, ugy büszkőn

elmondhatja, hogy az uralkodó ház a magyar névtől elszakaszthatlan hű és hűségben legszilárdabb oszlopát lelendi.

Ő felsége kegyelmesen a legbensőbb közszónettel fogadá ezen egy szabad, nagylelkű s hűség esküjétől átható nemzethez illő nyilatkozatot, forrón óhajtván azon pillanatot, melly hű magyarjai közé vezethetendi, de meghatározását a jelen körülmények még nem engedik.“

A ministerium e perczen a bécsi forradalmat ellenzette s hogy annak ragálya által a nép el ne ragadtassék s a legitimitas teréről lépést okul ne lehessen felhozni, a királynak le nem jövetelére következő felszólítást adott ki:

„Épen most vettük futár által azon tudósítást, hogy felséges királyunk Bécs városát váratlanul elhagyta s utját Innsbruck felé vette.

Sietünk ezt a közönséggel tudatni, nehogy e hir más alakban s tán elferdítésekkel terjesztve, okot adjon nyugtalanságra, s eszközül szolgáljon izgatásokra, mellyeket a haza jelen körülményei között kerülni s távoztatni minden honpolgárnak legszentebb kötelessége.

Meg vagyunk győződve, hogy a magyar nemzetnek legforróbb óhajtása teljesülne, ha ő felsége, Bécsből távoztával, egyenesen hű magyarjai közé jött volna, hol szentséges személyét buzgó lelkesedéssel környezné azon nép, melly szabadságához s törvényes fejlődéséhez szeretetben, hűségben ingadozni soha nem fog. S nem is késtünk a nemzetnek ezen forró óhajtását azonnal ő felsége elébe terjeszteni, bizodalmat kérve s remélve a jó királytól, azon néphez, melly századokon keresztül e bizodalmat épen a veszélyek legnehezebb óráiban olly igen megérdemlette, s melly azt megcsalni bizonyosan képes nem volna soha. És mivel azon alkotmányos viszony, azon hűség és ragaszkodás, melly nemzetünket törvényes királyunk személyéhez s az uralkodó házhoz köti, változást nem szenvedhet által, hogy ő felsége birodalmának valamely más részébe tette által tartózkodása helyét, hg Eszterházy Pált, mint ő felsége személyéhez rendelt felelős magyar ministert utasítottuk, hogy urunkat királyunkat mostani tartózkodása helyére azonnal kövesse, s törvény-szabta állásában magas személye mellett maradjon.

Polgárok! Európai események segítették elő hazánkban is az egész nemzet rég óhajtott szabadságának létrehozását; de az egész nemzet egyesült ereje s osztatlan közremunkálása szükséges arra, hogy az európai mozgalmaknak sokféle irányban zavargó rohama veszélybe ne döntse hazánkat, nemzetünket s annak kivivott szabadságát. Mi erónk s tehetségünk szerint teljesítendjük a reánk bízott kötelességet, de hogy nehéz feladatunkban eljárassunk, a nemzetnek buzgó s erélyes támogatására van szükségünk.

Szükségesnek tartottuk az országgyűlésnek minélelőbbi összehívását, s annak határnapjául f. é. juliushónapnak 2-ik napját tűz-

tük ki, s azt ő fölségéhez is felterjesztettük. De rendkívüli körülményeink között addig is minden egyes polgárnak szent kötelessége, mindent elkövetni, hogy a hazát fenyegethető veszélyek megelőztessenek.

A hazának szent nevében szólítjuk fel tehát a honnak minden polgárát, legyenek erősek és állhatatosak a hon és szabadság iránti szeretetben s a törvényes fejedelem iránti hűségben, legyenek egyetértők, s mellőzve minden viszálykodást, mi erónket megtörhetné, egy célra egyesülve munkálkodjanak a haza megmentésén. Felszólítjuk a hon polgárait, hogy azon önkéntes seregnek, mely iránt a rendelet már kibocsátott, minél nagyobb számban s minél gyorsabban állítását minden módon segítsék elő. Felszólítjuk végre, hogy midőn most a hazát vész fenyegeti, tegyék a haza oltárára áldozatul vagyonuknak is valamely részét, s adjanak a hon védelmére — kitől egyébként nem telik — kölcsönképen pénzt vagy egyéb olly vagyon, mit könnyen pénzzé lehet fordítani.

Bizunk a nemzet lelkesedésében és azon honszeretetben, mely e hazát a legsúlyosabb körülmények között is megmentette; hisszük, hogy e felszólításunk nem fog siker nélkül elhangzani; ugyanazért a belügyminister e mai napon kelt rendeletében közhírré teszi az ajánlatok beszédésének módját és helyeit.

Budapest, május 19-én 1848.“

Továbbá jul. elsejére hirdeté azt első pesti magyar parlament megnyitását, mellyre először voltak népképviselők meghíva.

III.

A ministeriumra nézve e perczek voltak a legterhesebbek, legcriticusabbak. Alulról fenyegetve, fölülről nem tudák a dolgok tiszta állását. A nemzet erejére támasztott institutiókhoz kelle tehát folyamodnia s ezt annál inkább elérni remélte, mert Mészáros hadügyminister május 23-án végre megérkezett.

Másnap népgyűlés tartaték, mellyen határozattá lón a haza oltárára önkéntes adakozásokkal járulni.

Leirhatlan, mekkora lelkesedéssel fogadák ez intézkedést. Mindenki, főúr és pór, dús és szegény, sietett dús adományát vagy fillérét bemutatni. Többi közt a pesti nagy casino 20,000 pfrtot s gr. Széchenyi egy mázsa ezüstöt adott sat., ekkép az adományozás rövid idő alatt több millióra nőtt.

Az alkirály beleegyezésével ez időben bocsátották ki az 1 és 2 pfrtos bankjegyeket s továbbá 5% kamarai utalványokat 2,000,000 pfrt értékig.

A nádor pedig a horvát mozgalmak ügyében Hrabovszkyhoz következő rendeletet bocsátott.

„Miatán az 1848. III. t cz. ő fölségének az országbóli távollété-

ben engem mint nádort és teljeshatalmu királyi helytartót, a korona egysége és a birodalom kapcsának épségében tartása mellett, a törvény és alkotmány ösvényén gyakorlandó végrehajtó hatalommal felruházott: a ministerek meghallgatása után el nem mulasztám, az összes ministerium alakulása előtt kinevezett b. Jellachich Józsefhez azon parancsot juttatni, miszerint bizonyos határnapig Budán személyesen megjelenni köteletségének ismerje; hogy ugy a tartományi gyűlés iránt, mellyen báni méltóságába vala igtatandó, valamint egyéb viszonyok rendezése iránt is, a külön érdekek lehető kielégítésére a szükséges intézkedések eszközöltethessenek.

Báró Jellachich József azonban, ki hivatalába igtatva nincs, sem tiszti esküjét még le nem tette, mellőzván a törvényes parancsot, nemcsak meg nem jelent, hanem az ország és kapcsolt részek közötti viszonyt az újabban alkotott törvények által megváltozottaknak, megszakadottaknak nyilvánítván, a hatóságoknak és álladalmi tiszteteknek szigoruan megparancsolá, hogy kivűle senkimástól sem parancsot elfogadni, sem annak engedelmeskedni, sem senkinek hivatalos jelentést tenni ne merészljenek, sőt a kapcsolt részekben a rögtönbirósági jogot kihirdettétvén, ennek körét olly irányban és olly vétségekre is kiterjesztette, mellyek a rögtönítélőszék elébe sohasem tarthatnak, miáltal felségi jogba vágni merészkedett.

Ő felsége e tényekről értesülvén, azon vallásosságnál fogva, mellyet a törvény és alkotmány iránt mindig tanusított és mellyet hű nemzetének esküvel biztosított, nem késett nevezett bánnak május 7-én kelt sajátkezű legmagasabb leiratának tartalmában szigoruan meghagyni, miszerint parancsaimat és a felelős ministerek rendeleteit haladéktalanul teljesíteni elengedhetlen köteletségének tekintse.

Ennélfogva folyó évi máj. 10-én kelt rendeletemben az érintett körlevelet, ugy a rögtönbirósági jogot érvénytelennek és megszüntnek nyilatkoztatván, meghagytam, hogy mindkettőt azonnal vonja vissza.

Időközben báró Jellachich József, ki beigtatás hiányában törvényes hatóságot vagy báni hatalmat nem is gyakorolhat, — ellenszegülését folytatja, és részint hivatalos, részint hitelt érdemlő tudósítások szerint törvénytelenséget törvénytelenséggel tetéz.

Tudniillik: Pozsega-, Verőcze- és Szerém-megyékben, mellyek még a törvényes bánnal is csak felebbezési és országhatárnyai viszonyban állanak, a hatósági felsőbbiséget jogosítatlanul megragadta; tisztében maga sem levén megerősítve, mégis Horvátországban főispánokat nevezni és így a fejedelmi hatalmat elsajátítani merészkedik; a hivatalnokokat, hatóságokat és tisztviselőket a törvény, a helytartói parancsok és ministeri rendeletek iránti engedelmesség alól felmenteni, sőt épen és egyenesen az engedelmesek ellen büntetéseket szabni bátorzkodott; az országos kincstár részleteit letartó-

tatja; a hatóságok pénztáraitól, sőt a korona jövedelmeiről is rendelkezni merészel és ezen törvényellenes bitorlásokat Fiume kerületére is kiterjeszteni törekszik.

Minthogy pedig illy cselekvések, a mennyiben a hely színén szerzendő hiteles adatokból és bizonyságokból valóknak tapasztaltának, a Hármasköny I. 14. cz. és az 1723: 9. t. cz. értelmében hűtlenségi bünt foglalnának magokban; ennélfogva

Önnek, mint királyi biztosnak és melléje segédkirályi biztosképen adott királyi tanácsnok, Zsitvai Józsefnek, rendelem és parancsolom:

1) Ő felsége sajátkezü legmagasabb leiratát, mind azt, mellyben báró Jellachich Józsefnek az irántam és a magyar ministerium iránt engedelmesség meghagyatik, mind azt, minek alapján is a király nevében teljeshatalmu biztosképen ime küldetik ki, Horvátországban, Pozsega-, Verőcze- és Szerémmegyében, ugy a határvidéken, a hatóságokban, a helységekben és illetőleg ezredekben kihirdettvén, minden alkalmas módon a nép tudomására juttatandja; báró Jellachich József parancsainak teljesítésétől mindenkit eltilt; ellenben ön rendeletei iránt engedelmességre mindenkit kötelezend. — A rögtönbirósági jogot hirdettesse ki, a hatóságokat e biróságok tüsténti szabályszeres alakítására, vagy ha az időnyerés ugy kívánja, a biztosilag alakítottaknak elismerésére sikeresen utasítsa; és ezeket a koronaegység, a közrend és béke erőszakos háborítói ellen gyors és szigoru eljárásra felszólítsa.

2) Horvátországban, Szerém-, Verőcze-, Pozsegamegyékben, valamint az illető királyi városokban a törvényes hatóságokat helyreállítandja, és azokat a kir. helytartói és ministeri rendeletek feleletteher alatti teljesítésére és törvényes engedelmességre kötelezendi.

3) A báró Jellachich József által hivatalokra és tisztségekre tett kinevezések törvénytelenek és így érvénytelenek levén, és azoknak jelenképen nyilvánítatván, a törvényesen választott vagy nevezett tisztviselőket ismét hivatalaikba igtatandja.

4) Mindazokat, kik a koronaegység és az országos kapcsolat tetteles felbontásának kísérletében, a közrend, a személy- és vagyonszármazás megtámadásában bujtogatás vagy erőszak útján résztvettenek és vesznek, személyválogatás nélkül a büntető igazság kezeibe átszolgáltatja.

5) Báró Jellachich Józsefet, ha a fenforgó és említett súlyos vád iránt a hely színén is teljes bizonyosságot szerzett, a királyi ügyigazgatóság előleges kihallgatása mellett, azonnal hűtlenségi (nota infidelitatis) perbe fogassa és katonai tisztségétől felfüggeszse; azon tény pedig, miszerint a király és ország elleni hűtlensége miatt büntetést alá vétetett, minden polgári és katonai hatóságokkal közölje, olly meghagyással, miszerint ezek közhírré tenni tartozzanak: hogy

ki az ő rendeleteit teljesíteni, vagy az én törvényes parancsaimnak az engedelmisséget megtagadni merészelné, mint részes a hűtlenségben, büntárs gyanánt szinte azon bűnvád alá vonatik. Az eljárás eszközölhetése végett ezennel Eötvös József királyi ügyigazgatót, Fésüs György királyi ügyvédet és Zerpák Eduard Horvátországban kir. ügyészt meléje rendelem.

6) Báró Jellachich József elősorolt merényei által Horvátországban a közállapot rendkívül meg levén zavarva, helyreállítására rendkívüli eszközöket és hatalmat is szükségel. Ennélfogva önt apostoli királyunk nevében a polgári és katonai hatóságnak hathatós, ugyszinte a báni hivatalt illető minden hatalomnak is ideiglenes gyakorlatára feljogosítom és megbizom.

7) Különösen felhatalmazom, hogy az ország és kapcsolt részeihez tartozó minden örvidékekben a téveszmékkal csábítgatott valamennyi ezredeket hathatós nyilatkozványban nyelvök és vallásuk iránt a törvény értelmében biztosítsa és nyugtassa meg. Hogy továbbá mind azokban, mellyek törvényhozási intézkedést nem igényelnek, u. m. a szabad költözés, az ipar és kereskedés üzésének, a tudományok mivelhetésének, az őrvonali szolgálat könnyíthetésének és megszorításának, az őrnapi díjazásának, a testi büntetés eltörlésének és az állodalmi közmunka megszüntetésének tárgyában, mindazon engedélyeket tetteleg adhassa és nyilváníthassa, mellyek az illetők részéről valóságos jótétemények gyanánt fogadtatnak, és a határőri vitézeket meggyőzni képesek, miképen a magyar nemzet eltökélett szándoka, határőrvidéki testvéreit, valamint a haza többi polgárait, hasonló szeretettel ápolni, és szabadságukat, jóllétöket előmozdítani. Mindezt azonban a végek védelmére szükséges katonai szerkezetnek, módosítással bár, de kellő fentartása mellett.

Hogy pedig rendeleteimet akadéktalanul végrehajthassa, azoknak elengedhetlen és állandó fogamatot szerezhessen és a törvényes állapotot minden áron visszaállíthassa: parancsai alá helyezem s rendelkezésére bizom a kapcsolt részekben is létező és rendezendő nemzeti őrsereget, az ott tanyázó katonaságot és az örvidékek ezredeit, a kik felszólításainak a legterhesebb fenyték terhe alatt engedelmeskedni tartoznak.

Jelentését az eredményekről időről időre a belügyministerhez intézendí.

IV.

De a bán a horvát földön megkezdett működését e célra fölvetett emberei segélyével folytatá. Horvát ministeriumot alkotott, sőt a só- s nyilvános pénztárakat is lefoglalta. A szláv ajkuak teljesen kezére dolgoztak, de nem a németek.

Mit Hrabovszky ellene tehetett, keveset nyomott a latban. Máj. 31-iki találkozásuk is eredmény nélkül folyt le.

Jun. 2-án Rajasich patriarcha Zágrábba érkezett. A legnagyobb innepélyvel, harangzúgással fogadták. Első nyilatkozata a horvát és illir vendée-unionak, mellynek nagyobb tekintélyt adott Obrenovits Milos hospodárnak megérkezése.

Ezenben a bán a királynak egy máj. 19-iki kézírata által a kir. udvarhoz hivaték. Azon elterjesztett hir, mintha ezáltal a bán élete veszélyezve volna, igen nagy ingerültséget idézett elő. Nem ereszték. S csak azon mosolygva adott biztosítása, hogy ő tudand magáról gondoskodni, nyugtatá meg némileg a kedélyeket. A határszélen cordon vonatott. A lapok pedig a monarchia nevét és érdekét használták fel működésök mentésére.

A bán ezenben megjárta Bécsset, mialatt a király a junius 5-diki horvát ülés betiltása iránt következő rendeletet bocsátá hozzá :

„Miatán az 1791 : 58. törvényczikk világos rendelete szerint a Horvát-, Tót- és Dalmátországok tartományi gyűlése csak legfelsőbb engedelmem előleges kinyerése mellett hirdettethetik ki, ön mégis ennek ellenére a határnapot f. évi junius 5-ére önhatalmulag kitűzte : megparancsolom önnek, hogy ezen tartományi gyűlést, mellyet különben törvénytelen összejövételnek s az ott hozandott határozatokat érvényteleneknek kellene tekintenem, rögtön tiltsa be, s a közelebbi felvilágosítás és a Horvátországban jelenleg uralkodó zavaroknak, ha lehet békés kiegyenlitése végett, jelen legfelsőbb parancsom vétele után 24 óra alatt udvaromban Innsbruckban jelenjen meg. Innsbruckban, május 29-én 1848. Ferdinánd. s. k.“

V.

Pesten e közben egy kis craval volt.

A ceccopierik s önkéntes nemzetőrök a Károly-laktanyában összeveszván, fegyverrel támadták meg egymást.

Az illy laktanyai czivódások a legborzasztóbbak szoktak lenni. A harangok félreverettek. A nemzetőrség egy percz alatt talpon volt. A ministerium a laktanya felé sietett. Mészáros páratlan bátorságának fényes tanuságát adta. Több golyó füttyölt el mellette s ő még sem vonult vissza.

Csakugyan késő éjjel sikerült a zendülőket lecsendesíteni.

Következő placat a dolog állását legtisztábban tünteti elő:

„Midőn a haza veszélyben van, csak a hazafiak egyetértése mentheti meg azt.

Hazánk alsó része a pártütők által megtámadtatott.

Az ellenség visszaverése végett minden karnak egyesülni kell.

Ha egymás között háborgunk, csak ellenségünk erejét neveljük, mert önmagunkat gyöngítjük.

A hazát nem ellenségünk ereje, hanem saját gyöngeségünk vesztheti csak el.

Ha akarjuk hogy a király közünkbe jöjjon, ha akarjuk, hogy a magyar haza épsége, szabadsága, becsülete veszélyeztetve ne legyen: csak egy eszme, egy gondolat, egy érzelem foglaljon el bennünket, és ez a haza védelme. Minden indulat, minden háborgás, minden kitörés, mi ettől elvonhat, legszebb, legszentebb kincsünket teszi kockára.

Lángoló honszeretet, férfias higgadtsággal, megfeszített erély a körülményeknek gyors de komoly megfontolásával párosulva teszi lehetővé a fenyegető veszélyek elhárítását.

Megbüntetésére azon borzasztó eseménynek, melly tegnap az itt tanyázó olasz katonaság egy része által elkövettetett, minden lépések megtétettek.

A további vérontástól, melyet ez maga után vonhatott volna, megkímélt az isteni gondviselés és a főváros polgárainak, a fővárosi nemzetőrségnek s a rend és csend helyreállítása végett kirendelt sor-katonaságnak férfias de higgadt és fölgerjedésben is megfontoló szelleme.

Ennek egyik diadala az is, hogy az olasz katonaság illető századai ő fensége által is felszólíttatván, fegyvereiket önként lerakták, és a nyugodt polgárok ezrei közt mentek a gőzhajóra, mellyen Komáromba szállítottak fegyvertelenül, hol ellenök a bűnvizsgálat folytatatni s a törvényt itélni fog.

Azon tiszték pedig, kik a tegnapi szerencsétlen éjszakán a szenvedélytől vétekre ragadt csapatnál voltak, és azon katonák, kiket a rögtöni elővizsgálat súlyosabb váddal terhel, itt maradnak letartóztatva, hogy az önkénytes honvédsereg tisztjeinek s közvitézeinek befolyásával ellenök a törvényes eljárás haladéktalanul folytattassék s bevégeztessék.

A tegnap éji szerencsétlenségnek politicalai jelleme nincs. Egy közönséges veszekedés színében jelenik az meg, melly véres összeütközéssé fajult. Legsiralmasabb a dologban az, hogy többen estek ez összeütközésben mindkét részről áldozatul, kiknek nemes hivatásuk lett volna, vérüket a haza elleneinek visszaverésében ontani.

A vész e honra az Alduna felől tornyosúl, kinek erő van karjában, kinek szive van keblében, ki fillérel vagy kincscsel bir, ott az alkalom, sőt szükség, áldozatul hozni mindazt az imádott hazának megmentésére. Ott van a csatatér, melly a király s alkotmány iránt hűséget esküdött katonára, a hazáért vérével, életével áldozni kész honpolgárra vár.

Mindaz ellensége e hazának, mindaz a hon ellenségeinek kezére dolgozik, a ki a mult éji szomorú történetből alkalmat merít a polgárság és katonaság és a különböző nemzetiségek között viszálykodást,

háborúságot, bizalmatlanságot terjeszteni. Mert a hazának minden-
kire szüksége van.

Tehát félre minden személyes érdekekkel, a haza maga van
veszélyben, tehát : a haza mindenek előtt.

A főváros polgárságának, mely magát férfiasan nyugodt vise-
letével e mai napon a nemzet köszönetére érdemesíté, megnyugtató-
sára fog szolgálni annak tudomása, miszerint a ministerium intézke-
dett, hogy a kik nemtelen czéloktól vezéreltetve, a honpolgárok
különböző osztályait egymás ellen lázítják s kik a magyar nemzet
ellen bujtogatnak, bármi helyzetben legyenek is, a legszigorubban
megbüntetessenek, s hogy e végett a perczek szomorú kénytelen-
sége szerint s a setétben olálkodó árulás megsemmisítése végett
országszerte rögtönítelő bíróságok állittattak. Az ármány, az árulás,
nem fog büntetlenül dűlni e nemzet ereiben.

Polgárok örködjetek a fővárosi rend és nyugalom felett. A ki
ezt elősegíti, a hazát segíti megmenteni. Míg a szív egészséges, a
távol tagok sebei meggyógyíthatók, de ha a szív beteg, a test
meghal.

Egyesüljön minden igaz hazafi az ország megmentésére.“

Juu. 12-én rögtönítelő bíróság hirdettetéek.

A katonaságnak pedig a nemzetörségbe átlépése iránt a király
köv. 4 pontu rendeletet adta ki :

„1) A magyar ezredek tulajdonosai a törvényhozás további ren-
delkezéseig az ezredek tiszteit a hadnagytól kezdve bezárólag a
kapitányig ezentúl is azon megszorítással nevezik ki, hogy kinevező
rendelvényüket a magyar hadügyministerium helybenhagyása alá
terjesztvén, csak jóváhagyó jegyzésével ellátva küldhetik át az illető
ezrednek. A magyar hadügyministerium ezen tulajdonosi jog igazsá-
gos gyakorlata felett örködni, és ha a kinevezés ellen méltó kifogás
forogna fen, a tulajdonost más egyén kinevezésére s illetőleg fel-
terjesztésére utasítandja, a nádorhuszárok ezrede tulajdonosára ezen
megszorítás ki nem terjedvén.

2) A stabális tisztségekre kinevezendő egyének neveit az ezredek
tulajdonosai magyar hadügyministeremnek terjesztendik fel, ki ezen
felterjesztést vagy helybenhagyó, vagy más egyént felajánlandó saját
véleménye kíséretében, a legmagasabb személyem körüli ministerem
által nekem be fogja mutatni, legfelsőbb elhatározásom pedig ugyan-
azon ministerium ellenjegyzése mellett magyar hadügyministerem-
nek, rendeletem foganatosítása és az austriai hadügyministerem kellő
értesítése végett ki fog adatni.

3) Az őrnagyvezéreknek kinevezendő magyar ezredek nevei
és a magyar hadügyministerium alá rendelt főhadi kormányzóikrai
kinevezések magyar hadügyministerem által, ki magát a fenforgó
körülményekhez képest az austriai hadügyministeremmel eleve érte-

kezésbe teendi, legkegyelmesebb elhatározásom alá a személyem körüli ministerem utján terjesztendők.

4) A határőri ezredeknél eddig az udvari haditanács által beöltött katonai hivatalokrai kinevezések, az illető ezrednek meghallgatása mellett, magyar hadügyministeremet illetik, a horvátországi bán tulajdonosi jogainak gyakorlata iránt az eddigi szokás megmaradván; a stabális tisztek magyar hadügyministerem felterjesztésére, mely a személyem körüli ministerem utján bemutatandó, általam nevezetnek ki.“

VI.

A folytatott zendítésekért a ministerium erélyes föllépése következtében a bán hivatalától elmozdittaték. A király ezt, valamint eddigi tettei rugóját, s ezután működése zsinórmértékét köv. proclamatioval tudatá az illir és horvát néppel:

„Mi első Ferdinánd stb. Biztosítjuk Horvát- és Tótországnak minden lakosait cs. királyi kegyelmünkről és kegyelmességünkről, midőn hozzájuk következő nyilatkozatunkat kibocsátjuk:

Horvátok és szlavoniták. Minél jobban esett atyai szívünknek azon hiedelem, hogy midőn mi, hű népeink kívánatához képest az alkotmányos szabadság jótéteményeit minden lakosokra kiterjesztettük, ezáltal az isteni gondviseléstől kormányunk alá bizott népeket, irántunk és kir. trónunk iránt örök hálára és rendithetlen hűségre köteleztük, egyszersmind őket a közös jogok és szabadságok által benső testvéri összetartásra buzdítottuk, s jóllétök előmozdítására tág mezőt nyitottunk; annál fájdalmasabban sujtott bennünket azon szomorú tapasztalás, hogy mi ebbeli biztos várakozásunkban, épen bennetek, csatlakoztunk.

Bennetek horvátok és szlavoniták, kik nyolcz századok leforgása óta, ugyanazon korona alatt, Magyarország sorsában osztozva, egyedül azon kapocsnak köszönhetitek alkotmányos szabadságtokat, melyet annyi évszázadok leforgása alatt a szláv nép között csak ti valátok szerencsések megtarthatni.

Bennetek kellett csatlakoznunk, bennetek, kik nemcsak a magyar alkotmány-engedte jogokban és szabadságokban egyenlőn osztoztatok, hanem eddig szeplőtlen megőrzött hűségtek igazságos jutalmául fönséges őseink kegyelmességéből még különös jogokat, szabadalmakat és szabadságokat is nyerve, nagyobb előjogok birtokában vagytok, mint Magyarországunk szent koronája alatt akármellyik alattvaló.

Bennetek kellett csatlakoznunk, kikkel Magyarország és a hozzákapcsolt részek utolsó országgyűlése, saját királyi akaratunkhoz képest, az alkotmányos szabadság és jogegyenlőség minden jótéteményeit testvériesen megosztotta.

A magyarországi törvényhozás az urbéri tartozásokat nálatok szintűre megszüntette, mint Magyarországon, s nálatok is a jobbágyok minden terheltség nélkül szabad földbirtokokká lettek; a földesuraknak az urbéri tartozásokért kárpótlás fog adatni, mit ti, magatok emberségéből, a legnagyobb áldozatok mellett sem lettetek volna képesek megadni; a honnan erre, minden terheltestek nélkül legfelsőbb jóváhagyusunknál fogva, jelzőlegül kamarai javaink fognak lekötteni, s biztosítva ezáltal leszen.

Az alkotmányos képviselőlet joga nálatok szintűre kiterjesztetett a népre, mint Magyarországon; minélfogva nemcsak a nemesség, hanem még a többi lakosok is, a határőrökkel együtt, követeik által részt vesznek mind a közös törvényhozásban, mind önnön kiváltságos gyűlésekben s így közvetlen befolyástok által, tulajdon jólléteket előmozdithatjátok.

Eddigelé a nemesség kevésbé vett részt a közös teherviselésben; mostantól kezdve meg van az osztva a törvény értelménél fogva egyenlőn a lakosok közt minden rangkülönbség nélkül; s ezáltal súlyos teher vétetett le vállaitokról.

Nemzetiségtek s kiváltságos jogaitok, mellyeket illetőleg benetek némellyek gonoszszándoku, álnok hírek által aggodalmat akartak támasztani, veszélyeztetve épen nincsenek, sőt inkább kiterjesztvék és megerősítvék s minden megtámadás ellen biztosítvák; mert anyanyelvetek használata nemcsak iskoláitokban és egyházaitokban nagyon örök időkre törvényesen biztosítva, hanem a nálatok eddig használt latin nyelv helyett nyilvános gyűléseken is bevéttetett.

Rágalmazó nyelv azon hiedelemre akart benneteket tántorítani, mintha a magyar nemzet nyelveteket elnyomni, vagy annak további fejlődését gátolni akarná. Mi biztosítunk benneteket, hogy ezek egyáltalában hazug koholmányok, sőt inkább elismerésre talál, hogy ti, lemondva a holt latin nyelvről, született nyelveteket mivelní és terjeszteni törekedtek; a törvényhozás benneteket ezen törekvésektekben gyámolítani, s egyházi szolgálókat, kikre lelkiüdvösségtek s gyermekeitek vallásos neveltetése bizva nagyon, az állodalom költségén illendő fizetéssel ellátni szándékozik.

Nyolcz százada, mióta a magyarokkal össze vagytok köttetve, s ezen idők lefolyta alatt mindenkor méltánlyattal viseltetett a törvényhozás nemzetiségtek iránt; miképen tudtátok tehát elhinni, hogy ugyanazon törvényhozás most ellenséges indulattal akar fellépni született nyelvetek irányában, mellyet ugyanazon törvényhozás nyolcz századok óta mindig védelmezett; s mégis a helyett, hogy nemzetiségtek biztosítását, az alkotmányos szabadságnak veletek történt megosztását testvéri elismeréssel fogadtátok volna, találkoztak köztetek emberek, kik köszönet, szeretet s a nekünk tartozott hűség helyett az eszeveszett gyanusítás zászlóját tűzték ki, kik a magyarokról azt állítják, hogy ellenségeitek, s kik e két nemzet közt, min-

den kigondolható eszközökkel meghasonlást igyekezzenek előidézni; olyan emberek, kik polgártársaitok közül azokat, kik benneteket felvilágosítani akartak, üldözőbe vették, s megrettentés által, a személybátorságot veszélyeztetve, lakhelyöket odahagyni kényszerítették.

Ezen rakoncátlanságon támadt keserü fájalmunkat, valljon nem nevelte-e azon szomorú aggodalom, hogy ezen büntetésre méltó kihágások vezéreül épen egy férfiú lépett fel, kit Mi, kir. kegyelmünk tanubizonyítványaival elhalmozva, hazátokban a rend és törvény öréül rendeltünk, hogy ő visszaélve azon hivattal, mellyre kegyelmességünkéből emeltetett, nemhogy, mint kötelessége lett volna, az eltántorított polgárokat jobb utra térítette volna, sőt felekezetestég lelkétől vezéreltetve, a szenvedélyeket még nagyobb fokra élesztette, igen megfélekezve alattvalói esküjéről, a Magyarországgali összeköttetés, tehát szent koronánk épsége (integritas) és királyi tekintélyünk ellen megtámadásokra mert vetemülni.

Eddigél Magyarországon és a kapcsolt tartományokban a végrehajtó hatalmat magy. udv. kancelláriánk s kir. helytartótanácsunk, a katonai ügyekben pedig udvari haditanácsunk utján gyakoroltuk, és az ekként kibocsátott parancsainknak mindenkor engedelmeskedtek Horvát-, Tót-és Dalmátország bánjai, miként ők az ezelőtti időkben, a más uton és más alakban kibocsátott parancsoknak, a magyar törvényhatóságoknak engedelmeskedni kötelesek valának, a szerint, a mint végrehajtó hatalmunk gyakorlatának módja és alakja, országgyűlésen, jóváhagyásunk mellett, elhatározottat.

Az utolsó magyar országgyűlésen, szabad királyi akarattunktól vezéreltetve, országos hű karaink hozzánk felterjesztett kérelmének következtében, kegyelmesen megerősítettük azon törvényczikket, mellynek erejénél fogva kedvelt öcsénk, fenséges főherczeg István, Magyarország nádora, Magyarországból távollétünk ideje alatt teljes hatalmu kir. helytartónak lőn kinyilatkoztatva, kinek is, mint ilyennek, a végrehajtó hatalmat ugyanakkor kinevezett magyar ministeriumunkkal együtt gyakorolni kötelessége, melly ministerium a volt udvari kancelláriának, helytartótanácsnak, udv. kamarának és udv. tanácsnak eddigi hatáskörét magában foglalja.

Horvát-, Tót- és Dalmátországunk bánja tehát köteles, hacsak felségsértési bünt nem akar elkövetni, kir. helytartónk s magyar ministeriumunk utján kibocsátott kir. parancsainknak úgy engedelmeskedni, mint tisztí elődjei magyar udv. kancelláriánk, helytartótanácsunk, udv. kamaránk és udvari haditanácsunk rendeleteinek engedelmeskedtek.

Mindezek daczára báró Jellachich József, kit Magyar-, Horvát-, Dalmát- és Tótországunk bánjává kegyelmesen kinevezni méltóztattunk, mint mondják, eléggé vakmerő volt, ezen tartozott engedelmeséget megtagadni.

Mi Magyar-, Horvát-, Dalmát- és Tótország királya, Mi, kinek személye előttetek szent, mondjuk nektek horvátok és szlavoniták, szent a törvény is, és szentnek kell lennie; Mi esküt tettünk az élő istenre, hogy Mi magyar koronánk épségét, az alkotmányt és törvényt mind magunk megőrizzük és megtartjuk, mind mások által megtartatjuk.

Mi meg fogjuk tartani királyi eskünket, Mi kegyelmesek vagyunk hű alattvalóink iránt, elnézzük bűneiket, de kérlelhetlenek és szigorúak a megkonokult árulók iránt, és mindazokat az igazság karjai közé vettetjük, kik királyi eskünkkel vakmerőjátékot űzni merészelnek; ki a törvény ellen feltámad, királyi trónusunk ellen támad az fel, mellynek talpkövét a törvények teszik; és báró Jellachich ellen vád van emelve, hogy társaival együtt nemcsak feltámadott a törvények ellen, sőt hozzá kibocsátott atyai intéseink daczára az engedetlenségben még meg is maradott.

Kedvelt öcsénk fenséges főhg István, Magyarország nádorának és magyar ministeriumunknak első gondja az vala, miszerint báró Jellachichot szólítsa fel, hogy ő a ti nemzetiségtek, jogaitok és szabadságtok biztosítása tekintetéből tegye magát velök kölcsönös egyetértésbe, hogy így az egyéb teendő között a ti tartománygyűléstek is minélelőbb összehivassék, hol a törvények valának kihirdetendők, mellyeknek áldását töletek megvonni nem akartuk, s erre a bán vala hivatalába nyilvánosan beiktatandó, melly beiktatás nélkül ő törvényes tisztviselőnek nem tekintethetik.

A bán ellen vád van emelve, hogy ő ezen felszólításnak, ámbár az ismételve megtéetett, sőt tulajdon világos parancsunk által arra, hogy kir. helytartónk és magyar ministeriumunk rendeleteinek hódoljon, még meg is intetett és kötelességévé tétetett, épen nem engedelmeskedett, hanem a mint mondják, még a törvényhatóságokat is felhívta, hogy ők is hasonlókép ne engedelmeskedjenek, és mind ezeket, mind a népet, erőszakos eszközök által a magyar korona ellen erőszakos lépésekre kényszerítette.

Nektek tanuknak kell lennetek mindazokról, mellyekkel a bán vádoltatik; nektek látnotok kellett, hogy ő üldözte mindazokat, kik Horvátországnak Magyarországgali összeköttetését fentartani akarták, kiket hivatalukból kénye-kedve szerint letett, hogy azok ellen, kik az ő politikájának nem hódoltak, rögtönitő bíróságot hirdetett, ezáltal számos családokat megszökésre és kiköltözésre kényszerítvén.

Nektek látnotok kellett, hogy a bán a törvényesen kinevezett főispánoknak lehetlenné tette hivatalukba lépniök, hogy kamarai pénztárunkat erőhatalommal lefoglalta, sőt ezen erőszakoskodások végrehajtására tulajdon fegyveres erőnket használta.

Nektek tudnotok kell, hogy ő országgyűlés nélkül saját kénye szerint rátok új adót vetett, hogy ő minden felhatalmazás nélkül, a népet fegyverfogásra kényszeríteni törekedett, mit a törvényhozó

testület meghatalmazása nélkül még Mi magunk sem parancsolhatunk meg.

Ti tanubizonyosságot tehettek, miszerint ő eltűrte, hogy társai a népet koholmányokkal és álhirekkel a magyarok ellen bujtogassák, mintha ezek miatt nemzetiségtek veszélyben forogna; eltűrte, hogy a törvényellenesen összehívott gyűléseken a magyarok ellen nyíltan lázító beszédek tartattak, erőszakos kinevezések történtek, sőt, hogy ezen rakoncátlansággal járnai szokott ingerültség Magyarországon már is rablással és öldökléssel határos vérengző összeütközéseket idézett elő.

Ti tudjátok azon bántalmat, mely királyi házunk egyik főnséges tagján, kir. helytartónk főherczeg Istvánon, az ismételt törvényellenes kihágások szinpadául magát odaengedő Zággráb városban a köztéren a bán szeme láttára gazmódon elkövettetett; tudnotok kell, valljon büntetés alá vonta-e a vétkeket?

Nektek lehetetlen nem tudnotok, hogy ő a törvényes rend helyreállítása végett királyi biztosunkul kinevezett báró Hrabovszky János belső titkos tanácsosunk és altábornagy unktól a tartozott engedelmességet valósággal megtagadta.

Álhirek által netalán tévutra vezérlett alattvalóink sorsán atyaiag aggódván, megkísértjük az utolsó lépést, mielőtt ezen vádat meghallgatnók, s a vádlottnak maga igazolására személyes alkalmat adánk, midőn őtet az általa királyi megegyezésünk nélkül, mit a törvény kíván meg, f. évi junius 5-kére kihirdetett tartománygyűlésnek visszahívására, saját kezünkkel irt parancsunkban felszólítottuk, s neki a horvátországi zavarok kiegyenlítése tekintetéből, hogy udvarunknál személyesen megjelenjék, megparancsoltuk.

Jellachich azonban sem ezen parancsunknak, sem előbbi rendeleteinknek nem engedelmeskedett, és sem a tartománygyűlést vissza nem hívta, sem a kiszabott időre udvarunknál meg nem jelent.

Miután az ellene emelt vádakhöz ezen legfelsőbb parancsunk iránti konok engedetlenség is hozzájárult, nem vala számunkra egyéb teendő, mint megsértett királyi tekintélyünk helyreállítása s a törvények fentartása tekintetéből belső titkos tanácsos- és altábornagyunkat b. Hrabovszky János hívünket, kir. biztosunkul kiküldeniünk, hogy ezen törvényellenes eljárásokat vizsgálja meg; báró Jellachich Józsefet netalán létező büntársaival együtt a vádnak megfelelő perbe fogassa, s őtet, míg csak magát teljesen nem igazolandja, báni méltóságából s minden egyéb katonai tisztségéből tegye le, titeket szigoruan intve, hogy mindazon kihágásoktól vonjátok vissza magatokat, melyek koronánktól szakadásra czéloznak, a törvényhatóságoknak pedig hasonló büntetés alatt megparancsolva, hogy báró Jellachichal vagy netalán létező vádtársaival a

hivatalos érintkezést azonnal szakasszák meg s királyi biztosunk rendeleteinek feltétlenül engedelmeskedjenek.

Horvátok és szlavoniták! Királyi szavunk kezeskedik nemzeti-ségték- és szabadságtokról s igazságos kívánataitok megadásáról; ne adjatok tehát hitelt azon ámitó balsuttogásoknak, melyek által benneteket jogellenes czélok kivitelére tántoritani, hazátokat pedig rabszolgaságra s végtelen nyomorra juttatni akarják.

Hallgassatok királytok jótakaró szavára, mely hozzátok szól, hallgassatok királytok szavára, ki nemzetiségtéket és jogaitokat királyi hatalmával mindenkor fogja védelmezni, de a ki szinte szilárdul elszánt, magyar koronájának és a törvényeknek tekintetét akár-miféle megtámadás ellen egész erejével fentartani.

Tartsátok tehát magatokat szorosan a törvényes engedelmességhez s a nekünk tartozott hűséghez; ne áraszatok hazátokra, magatokra és gyermekeitekre engedetlenségték által inséget és nyomort; mutassátok meg ezen megnehezült időkben, hogy ti fönséges házunknak még mindig a régi hivei vagytok.

Ezen szózat közzétételére és terjesztésére ezennel felhivunk minden hű alattvalót. Kelt Innsbruck városunkban, junius 10-dik napján 1840. Ferdinand, s. k.“

A határőrökhez: „Mi első Ferdinand, isten kedvező kegyelméből austriai császár, Magyar- és Csehország apostoli, ugy Horvát-, Tót-, Dalmát-, Galliczia- s Lodomér-országok e néven ötödik királya, Ráma-, Szerb- és Bolgárország, nem különben Lombardia, Velence, Illiria és Jeruzsálem királya, Austria főhercege sat. adjuk ezennel tudokra határőreinknek:

Miután mi hajlandóknak éreztük magunkat, hogy Magyarországunknak és a hozzákapesolt Horvát- és Tótországnak saját s Budán székelő felelős ministeriumot adjunk, a ti hazátok jobb kormányzása s ügyeitek gyorsabb elintézése tekintetéből egyuttal arra is elhatároztuk magunkat, hogy az ugymondott határőrvidéket ezen ministeriumnak, mely minden tetteért nekünk és az egész országnak felelős, alárendeljük, s jövendőben minden parancsainkat nem a haditanács, hanem fönséges főherceg István, Magyarország nádora s királyi helytartónk és a magyar hadügyministerium utján juttassuk hozzátok: ezen parancsok iránti hódoló készségiül tehát mutassátok hozzánk továbbra is azon engedelmességet, melyet irántunk és a haza iránt eddigelé olly hű szófogadással bizonyítottatok.

Határőrök! Szívünknek jól esik, hogy nektek kitartó hűségtek és vitézségtek velünk annyiszor éreztetett bizonyítványiért a méltó jutalmat megadhatjuk.

Miután ti nemzetiségték, vallástok és nyelvetek sérthetlensége felől általunk és az ország alkotmánya által örök időkre biztosítva vagytok, királyi helytartóknak és magyar ministeriumunknak

együttal szent kötelességévé tettük, hogy kívánataitokat meghallgassák, a mire szükségtek van, megismerjék, s benneteket azután, mindazon könnyítésekben és kedvezményekben haladéktalanul részesítsenek, mellyek az új törvényekkel és katonai kormányzások természetével összeférők, és a mellyben a kapcsolt országok számára adott alkotmány által minden hű polgár egyaránt osztozik; másrésztől azonban titeket is felszólítunk, hogy kir. helytartónknak és a magyar ministeriumnak, mint jelenleges alkotmány szerű organuma inknak, mindenkor és mindenben szótfogadjatok, s ellenszegülés által a magatok s maradékaitok javát kockára ne tegyétek, s császári házuk iránt mindenha mutatott tántorithatatlan ragaszkodások historiai hírét be ne szennyezzétek. Királyi helytartónknak és magyar ministeriumunknak továbbá kötelességében álland, egyházi szolgáitoknak jobb és biztosabb állásáról, nemkülönben nemzeti iskoláitoknak felvirágozásáról haladéktalanul gondoskodni, s végre a katonai községekkel s minden egyéb, a határörvidékeken lakó polgárokkal mindazon alkotmányos szabadságokat megosztani, mellyekkel az ország többi városai és polgárai törvényesen meg vannak örvendeztetve.

Végzetre tudtotokra adjuk, miszerint Mi altábornagy és tótországi hadi főkormányzónkat, báró Hrabovszkyt, Horvát- és Tótországban biztosul kineveztük azon meghagyással, hogy a magyar koronától elszakadásra czélzó bujtogatások, különösen pedig báró Jellachich József horvátországi bánnak, mind világos utasításainkba és parancsainkba, mind a törvényekbe ütköző magaviselete felett tartson nyomozást, kit Mi ezeknél fogva addig, mig magát teljesen nem igazolandja, a báni méltóságtól és mindenféle katonai tisztségtől felfüggesztünk, s nektek ezennel megparancsoljuk, hogy báró Jellachich Józsefnek semmiben ne engedelmeskedjete, ellenben báró Hrabovszky cs. kir. altábornagyunknak feltétlenül mindenben szót fogadjatok. Kelt Innsbruck városunkban, junius 10-én. 1848.

Ferdinánd s. k.“

VII.

Térjünk át az erdélyi dolgokra.

A magyar ügy ege itt is borulni kezdett. A szász- és oláhok közt bujtogatók ütöttek fel fejöket, kiknek „nem kell unio“ volt jelszavuk. De főbb bujtogatók mindenestre a szászok voltak, kik az oláhok miveletlenségét igen fel tudták használni. Nagyszerű Romániával kecsgettették az eddig elnyomott népfajt és boszura igerlék.

E czélból Balásfalván nagyszerű népgyűlést tartottak, mellyben a „román“ nép kívánatait constatirozták. Több mint 10,000 ember gyűlt oda. Hogy mind e dolgoknál a monarchia érdeke volt a palást, mellyel takaróztak, emliteni is fölösleges.

A szászok- és oláhoknak ezenben a kir. udvarba küldött deputatiójuk semmi eredményt sem tudott felmutatni. Jelesen az előbbieket, (s az utóbbiak is ehhez hasonlókat) köv. választ nyercék:

„Miután erdélyi nagyfejedelemségemnek Magyarországgal egybekapcsolása az erdélyi rendek által valamennyi szász követek hozzájárulásával egyhangulag elhatározottat és általam meg is erősített volt, ezáltal pedig Erdélyben levő szász alattvalóimnak sem nevezetisége, sem pedig szabadalma veszélyeztetve, sőt inkább megszilárdítva és megerősítve volnának, örvendek önöknek nyilváníthatni, hogy aggodalmaik alytalank, és én önöket azon fogadással bocsátom utnak hazájukba, hogy az én hív szászaimat, valamint eddig, úgy ezután is jogaikban és szabadságaiban oltalmazni fogom, kiket kir. kegyemről és indulatomról biztosítok.“

Az országgyűlés máj. 28-ára csakugyan összeült.

Kir. biztos b. Puchner erd. főhadiparancsnok volt.

Második ülésének, mellyen kimondta az uniót, részletei sok tekintetben közlésre méltók.

Reggel 10 óra volt.

Zaj, mozgalom, élénkség mindenfelé, minden mutatta, milly nagyszerű nap elébe néz.

Az utcákon csoportosuló tömeg a tegnap érkezett szebeni követek ellenvéleményéről beszélt. Sokan szenvedélyes kitérésektől tartottak.

Már jókor reggel el voltak foglalva a karzatok, s a terem csarnokain és monostorutezán kiszorult sokaság tolongott.

A fuladásig megtölt terem a legmeglepőbb látványt nyújtá. A karzatokon kokárdák, tollak, zászlók lobogtak, s a hallgatóság arczán a legfeszültebb várakozás ült.

A terem jobb részén külön állvány emelkedett a nők számára, de ennek is egyik része férfaktól lón elfoglalva.

A trón mellett balfelől a királyi hivatalosok padjai huzódtak el. A mult 1847-ik országgyűlés hősei közül egyet sem lehetett itt látni. Helyettök egy szegletet a hallgatóságtól helyéről kiszorított pesti küldöttség foglalt el, mint képviselője Magyarhon rokonszenvének.

Jobbfelől a követi padokon Erdély népszerű férfiai állottak. A trónnal szemben a taxalis és szász követek. Középen a kir. táblától körülült asztal s az utolsó elnöki szék.

Az ajtóknál nemzetörök állottak, mert a kiszorult sokaság mindegyre betolakodott. Mint méhkas, zúgott a terem.

A falakon Magyarhon czimere, „éljen a király, nádor, m. ministerium“ feliratok díszlettek.

Tíz óra után gyülekezni kedenek az országgyűlési tagok. Riadó éjjennel fogadja a terem régi kedveltjeit. Midőn Wesselényi M. be-

lép, szünni nem akaró örömjaj keletkezik; ugyanez történik Lemény megjelenésekor is.

A terem megtelik. Alig van egy talpalatnyi szabad tér. Az utcán „éljen az unio!” kiáltás harsog.

Az elnök megnyitja a gyűlést.

B. Wesselényi Miklós rövid és velős szavakkal felhozá, mikép jelen körülmények közt Erdély egyik mulhatlan teendője az unio. „Unio” harsoga a terem negyedórahosszant s viszhangozá a tömeg, melly az utcái tért elfoglalá.

Ekkor Szász Károly feláll s elnöki kijelentést kér. Kemény Domonkos felszólítja azokat, kiknek aggodalmok van, hogy szóljanak.

Minden szem a szász követek felé fordul. Siri csend újra, s feszült várakozás.

A brassói követ feláll s a többek közt így szól: „Az uniot a pragmatica sanctio épségben tartása mellett küldőim nevében pártolom.”

A szász követek iszonyu éljen közt mindnyájan felállanak s az örömben ittasult gyűlésnek meghajtják magokat.

Kemény Dénes hosszan beszélt az unio céljáról, hasznairól, elmondta, mit várhatunk tőle, s felfejtő, hogy a bujtogatott népnek ez az egyetlen üdv Beszéde egyik részében a szászokra és oláhokra vonatkozott.

Erre Schmidt szebeni követ alaptalanoknak nyilvánítja mindazon rágalmakat, mellyek a szászokról keringenek. Tetszészaj. Feljök hire volt, hogy itt a szász követ élete nincs bátorságban. „En nem hittem s annak legnagyobb bizonyosága, hogy itt vagyok.”

Kün a nép Schmidt és Lemény nevét kiabálja, a kik is leménének.

Köszönte a szász nemzet nevében a magyar nép üdvözlétét. Elbeszélte azt is, mint nyilatkoztak a teremben, sat.

Lemény püspöknek egy székert hoztak, s a pátriarchakinézésü tisztes ősz arra felállva, ihletessen szólalt meg. Az oláh nemzetnek személyébeni megtiszteltetését kedves üdvözléttel viszonzotta. Egyességre, a haza- és királyhoz hű ragaszkodásra, hívta fel a tömeget, ugyanezt igérvén az oláh nemzet részéről is. „Éljenek az oláhok, szászok,” hangzott mindenfelől, s diadalmenettel kísérté be a népet a terembe.

Még némi szónoklatok után a kormányzó kimondja az összes akarattal elfogadott uniot.

Az unio iránti t. cikk. köv. leirat által szentesítették:

„Első Ferdinánd isten kegyelméből stb. Méltóságos, tisztelendő, nagyságos s. b. Erdély nagyfejedelemségünknek Magyarországgal egygyéalakításáról szóló és általatok hű k-ink és r-ink által, f. évi pünkösdhava 30-án kelt alázatos felirástok mellett megerősítés végett előnkbe felterjesztett törvényjavaslatot általánosán kegyelmesen

megegerősítettük, mellyet ezennel olly meghagyással küldünk vissza, hogy azt legfelsőbb királyi megszentetésünk végett fölségünk elébe felküldeni siessetek.

Kiknek többire császári királyi kegyelmünkkel kegyesen hajlandók maradunk. Kelt Innsbruck kir. városunkban, szent Ivánhó 10-dik napján, az urnak ezer nyolczszáz negyvennyolczadik, országlásunknak pedig tizennegyedik évében.“

VIII.

Az alvidékek közül Karlowitz tája volt az első, melly mozogni kezdett.

Jun. 8-án a mozgalom már kitörésre fajult. Fegyveres ellenál-lásról eddig szó sem volt, de kik alatt a dolgokat intézték, látták, hogy itt más mód nincs megkezdett művet folytatni, mint épen ez.

Azon éjjel ugyanis több mint ezer ember Tittelbe ütött, hol a csajkás zászlóaljjal fraternizált s bizonyos Joannovits vezérlete alatt nyolcz ágyuval Ó-Becse felé ment, utjokban az elégületleneket magokhoz véve, kikkel számuk csakhamar 7000-re nőtt.

Estve a római sánczokban Nagy-Kodniczára értek, s az őskor e mesésszerű hagyományai mögött bivouquiroztak.

Készületlen gyülevész felbujtatott nép volt azon időben. Kevés de ügyesen felhasznált erő is megtörhette volna azt. E helyett azonban első megtöréséről nem gondoskodának. Hannover-huszárezre-des Kiss Ernő küldetett ellenük, de igen kicsiny erővel.

Hrabovszky kir. biztos ezenben átlátta, hogy az egyes helycsapatok elleni küzdelem mire sem vezet. Elhatározta egy merész csapással tövében megingatni, s ha lehet kiirtani a keletkező vendékat.

Karlowitzban ugyanis gyűlés tartaték, azonkívül ottan volt a még májusban alakult szerb központi választmány. Körülbelől 6,000 szlávajku jobbadán fegyveres ember lehetett ottan jelen.

Ezt akarta Hrabovszky szétverni.

Jun. 11-én reggeli 6 órakor sokkal csekélyebb számu erővel megtámadá. Kemény golyózáporral fogadtaték. Késő estig tartott az eredmény nélküli vérontás, lövöldözés, mellynek következtében Karlovitz egy része lángok áldozata lett.

Ezenben a rácz erő folytonosan nőtt. Tittelből ágyuk vitettek át, s a sereg száma csakhamar 15,000-re szaporodék.

Hrabovszky átlátta, hogy illy erő ellen, melly kellő vitézséggel megsemmisithette volna őt, hasztalan védené magát. Jun. 16-án tehát egy proclamatiót bocsáta ki a római sánczokbani határőrökhez, mellyben nekik mint félrevezetetteknek bocsánatot ígér, s egyszerűsmind 14 napi fegyverszünetet kötött.

Ezen rácz mozgalom élén Stratimirovich állt, egy rajongó fiatal ember, ki inkább a körülményeknek, mint önmagának köszönhető a kivívott eredményeket. Lefoglalá a titteli fegyvergyárt, lőporos szekereket, ágyukat, az arra járó gőzösöket sat.

E harc kezdeténél sajátságosabb valamit találni is alig lehet!

Mindkét oldalon egy fanatizált nép, mellynek egyike mint másika a monarchia nevében s érdekében harczolt.

Mindkét oldalon küzdő cs. kir. hadvezérek, cs. kir. katonák, kik egy urat ismerének, egy egyenruhát hordának.

Eddig egymás mellett állott ágyuk állítottak egymással szembe, egy koronaország fiai onták egymás véré..... S ugyanazon egy név alatt!

Jun. 22-én alezredes Dreihann a Fehértemplomnál levő ráczo-
kat s hadi készleteket kiadta a ráczoknak.

Ugyanez időben tábornok Ottinger Szeged és Zombor közt felütötte táborát, hogy a rácz mozgalom ellen vezesse rendes és önkéntes katonáit.

Ötödik fejezet.

A parlament és felsőház megnyitása, nádor trónbeszéde, ez utóbbi elnökei. — János főhg sikertelen próbája a magyar és horvát egyenetlenséget lecsillapítani, horvát mozgalmak, Haulik Zágrábba érkezése, dictatorság kikiáltása, Kukulyevich szónoklata, a bán levele Innsbruckból, a bán megérkezése. — Ellenzék a ministeriumban, jul, 11-diki ülés, 200,000 katonas 60,000,000 költség megszavaztatik. — Erdélyi mozgalmak, Janku, a bisztrai tábor, oláhok és fegyverés, az erd. udv. canc. felosztatása, b. Vay kir. biztos.

I.

Az 1848-dik év második felének kezdete nevezetes események előhajnalaként tekintendő.

Értem a parlament megnyitását jul. 5-én. Az azelőtti nap előkészítő nemzetgyűlés volt. Korelnökül Palóczy s ideiglenes jegyzők választattak.

A lelkesedés, melly minden arczon olvasható volt, az öröm, melly mindenki szemében csillogott, a szokatlan fényes rendezetnek nagyobb innceplyességet kölesönözött.

11 ³/₄ órakor ágyuk dörgése hirdetéek, hogy a budai Mátyás palotából a menet elindult.

Az ut a hely színéig mindenütt nemzetörökkel s sorkatonákkal volt ellepve, kik közt a menetet Perczel Mór rendőri osztályfőnök vezette.

A ministerek párosával ülve szekérben a nádor után mentek, kit a meghívó küldöttség fogadott s vezetett a terembe.

A roppant tömeg lelkesedését leirni lehetetlen volna.

A ministerek két oldalt állva maradtak; jobbról a ministerelnök, a pénzügyi, a közoktatási és a közlekedési, balról: a belügy-, a kereskedelmi, igazság- és hadügyi ministerek.

A ház tagjai, ugy a jelenvolt felsőtáblai tagok, az érkezöket állva fogadák.

Az örömjaj lecsillapultával ő főnsége ekként szólt:

„Főlséges urunk királyunk, hű magyar népének országgyűlését

folyó hó 2-ára méltóztatott kegyelmesen összehíni. Atyai legkegyelmesebb szándoka volt, ez országgyűlést ön felséges személyében megnyitni s vezérleni. De hű népeinek mély fájdmára súlyos betegség gátolja ő fölségét ezen atyai szándokának teljesítésében; s legkegy. kir. rendelete által én vagyok megbizva, hogy felséges nevében és személyében ezen országgyűlést megnyissam.

Általodom tehát ezen kegy. kir. rendeletet, s általodom ezenel ő fölségének azon kegy. kir. rendeletét is, mellyben ő fölsége, legkegyelmesebb urunk királyunk, az ország rendei kegyelmesen tudokra adja, hogy addig, mig betegsége általi akadályoztatása tart s e miatt hű magyarjai közt meg nem jelenhet, Magyar- s velegegyben Erdélyországban és minden Magyarországhoz kapcsolt országokban, ide értve a határőrvidékeket is, fölséges királyi személye képviselőjének engem méltóztatott kegyelmesen kinevezni.“

Ekkor a belügyminister felolvasta a kir. rendeletet.

Ő fölsége pedig ekkép folytatá:

„Én tehát ő fölségének, dicsőségesen uralkodó királyunknak, ötödik Ferdinándnak fölséges nevében és személyében a jelen országgyűlést ezennel megnyitom.

Az országnak rendkívüli körülményei tették szükségessé, hogy nem várva mindazon javaslatoknak s intézkedéseknek előkészítését s bevégzését, mellyeket ő felsége felelős ministeriumának a közelebb lefolyt országgyűlés rendeleténél s megbizásánál fogva előkészíteni s bevégezni kell vala, ezen országgyűlés haladék nélkül összehivassék. — Horvátországban nyílt lázadás van; — Magyarország aldunai vidékén fegyveres csoportok zavarták meg az ország békéjét; s valamint ő felségének legforróbb óhajtása, hogy a polgári háboru elkerültessék, ugy más részről meg van győződve ő felsége, hogy a nemzetnek összegyűlt képviselői gondoskodásuk első és legfőbb tárgyának tekintendik mindazon eszközöknek előállítását, mik a megzavart békének helyreállítására s a magyar szent korona épségének megóvására s a törvények sérthetlen szentségének ótalmára szükségesek.

Az ország védelme s pénzügye lesznek tehát azon főtárgyak, mellyekre a jelen rendkívüli körülmények között, ő felsége nevében, a nemzet képviselőinek figyelmét s gondoskodását különösen felhívom.

Ő felségének felelős ministerei elő fogják terjeszteni az e tárgyakra vonatkozó javaslatokat. Biztosan reméli ő felsége, hogy a nemzet képviselői gyorsan és czélszerűen fognak intézkedni mindazokról, miket a honnak biztossága s boldogsága mindenekelőtt megkíván.

Fájdalmas érzéssel s legmélyebb nehezteléssel értette ő felsége, hogy ámbár ő az ország minden lakosainak boldogságát mindenkor atyai szíven viselve, ön kegyes indulatának sugallatát követte akkor,

midőn a legközelebb lefolyt országgyűlésen hű magyar nemzetének kérelmére legfelsőbb királyi helybenhagyásával szentesítette azon törvényeket, mellyek a hon jobblétének felvirágzására a kor igényei szerint szükségesek valának; találkoztak mégis, különösen a kapcsolt országokban s Magyarországnak aldunai vidékén roszakaratu lázítók, kik az országnak különnyelvű s vallásu lakosait álhírekkel s rémitésekkel egymás ellen ingerelték, s azon álkoholmánnyal, mintha az említett törvények nem ő fölsége kir. akaratának szabad kifolyásai volnának, arra izgatták: hogy a törvények rendeletének s a törvényes hatalomnak tettelesen ellenszegüljenek; sőt némellyek annyira vetemedtek lázításaikban, hogy a tetteleges ellenszegülést, ő felségének s fölséges kir. házának érdekében, ő felsége, vagy királyi háza tudtával s elnézésével törtéteknek hirdetgették. — Az ország minden nyelvű és vallásu lakosainak megnyugtására tehát, felséges urunk királyunk legkegyelmesebb különös meghagyása folytán s fölséges nevében és személyében ezennel kijelentem: hogy ő felsége erősen s változhatlanul el van határozva, magyar kir. koronájának egységét s épségét minden külmeztámadás ellen kir. hatalmával megvédeni s az általa szentesített törvényeket mindenkor sértetlenül fentartani. S a mint egyrésztől ő felsége a hon polgárainak törvény által biztosított szabadságát senki által csonkíttatni nem engedi: ugy másrésztől mind ő maga mind királyi házának minden tagjai szigoruan kárhoztatják azoknak vakmerőségét, kik bármelly törvényelleni cselekvést vagy a törvényes hatalom iránti engedetlenséget, ő felsége legmagasabb akaratával megférhetőlek vagy épen királyi háza érdekében történhetőnek merik állítani.

Erdélyországnak Magyarországgali egybeolvadását a legszivesebb atyai indulattal szentesítette ő felsége, azért is, mert ezáltal igazán kedvelt hű magyar- és erdélyországi népének buzgó óhaját teljesíthette; de azért is, mert az ekképen egybeforrt két ország most már egy országgá alakulva, erejének, felvirágzásának egyesült kifejlődésével még erősebb támasza leend a trónnak és szabadságnak. Ő felségének magyar ministeriuma elő fogja terjeszteni mindazokat, mik ezen már megtörtént egybeolvadás részleteire nézve a törvényhozás által még elintézendők.

A külvizonyokat illetőleg: a lombard-velencei királyságban, hol a sardiniai királynak s némelly más olaszországi hatalmasságoknak ellenséges sergei is harczzal támadták meg ő felségének seregeit, a háborut bevégezni nem lehetett. — Minden egyéb külhatalmasságokkal sértetlenül fenáll a békes egyetértés, mellynek állandóságán annyival kevésbbé kételkedik ő felsége, minthogy fejedelmi legfőbb gondoljai közé számította mindenkor, semmit el nem mulasztani, mi királyi széke méltóságának s hű népei biztosságának és jogszerű érdekeinek sérelme nélkül a külhatalmasságokkal békes egyetértést szilárdíthatja, s méltán reméli, hogy valamint ő más

hatalmasságok belviszonyaira nézve a nem-avatkozás elvét követi, úgy ezen nem-avatkozás a külhatalmasságok részéről is teljes mértékben fog viszonztatni.

Nem kételkedik ő felsége, hogy az országgyűlés a királyi széknek és alkotmányos szabadságnak elválaszthatlanul egyesült érdekében haladék nélkül fog intézkedni mindazokról, miket a hon java olly igen sürgetőleg kíván. — Én pedig ő felségének legmagasabb meghagyását teljesítem, midőn az országgyűlést s az egész hű nemzetet felséges urunk királyunknak legmagasabb kegyelméről s atyai legszivesebb indulatáról bizonyosokká teszem.“

A trónbeszéd után, mellynek több helyei kitünő tetszéssel fogadtattak, a miniserelnök ő felsége nevében az országgyűlést megnyitottnak nyilvánítván, a nádor s királyi helytartó, a ministerium és udvara kíséretében, miként jött, riadó éljenekkel üdvözlötve eltávozott.“

Ugyanez nap a felsőház is megnyilt. Elnöke b. Majláth György, alelnöke b. Perényi volt.

Népképviselési parlament s felsőház együtt furcsa ellentét, oka ennek azonban, hogy a felsőházat, mint magyar oligarchai institutiót, a nemzetiség palladiumaul meg akarták tartani.

II.

A magyar és horvát viszonyok kiegyenlítésére főhg János nyert bizományt a király által. E bizománynak azonban semmi eredménye sem lön.

A bán eltávozása után a horvátok sajátságosan kezdettek mozogni. Kilátszék ebből, hogy támadásuknak kezdetben egészen más tendenciája volt, mint a monarchia érdekét fentartani, s ha néhány főnöknek ez volt is jelszava, de nem a tömegé.

A Zágrábba érkezett Haulik püspököt a legnagyobb innepélylyel fogadták. De sokkal fontosabb volt az ezutáni tartományi gyűlés: „Jun. 21-n reggel hire futott, hogy a bán hivatalából letétetett. Mindenki feszült figyelemmel várta a délután 4 órára kitűzött tartománygyűlést. Megnyitásakor Lentulay elnök egy iratot adott át a jegyzőnek, Karloviczról a szerb bizottmánytól küldöttet, ekkor Verbanich ügyvéd rögtöni határozathozatalra kérte fel a rendeket az iránt, hogy a mint hitelesen tudja, Magyarországból sürgöny küldetett volna Turopolýára Pogledichhoz, s ezt a postatiszt kiadni vonakodik. Azonnal elrendeltetett: Pisachich György szolgabíró vezérlete alatt egy zászlóalj nemzetőrség rögtön menjen a postára, s erőhatalommal is vegye el a levelet; hogyha pedig a levél már tovább küldetett, menjen két biztos katonai segélylyel s előfogattal a goriczai postára, és ha már itt sem találják, menjenek Pogledich

házára azon nyilatkozattal, hogy ha ki nem adja, azt fegyverrel is elveendik.

Alig mentek ki a biztosok a teremből, a mint Havliesek berrhan s hozza a sürgönyt, melyet saját kezével ragadott el az ország-uton lovagló hirnöktől, s a tárczával s több más levelekkel együtt az asztalra veti. Mindezek olvasás s köröztetés végett átadattak az elnöknek. Ezután olvastatott a szerb irat.

Ebben értesítés tétetik a karloviczi ütközetről, gyors segedelem kéretik, és mondatik, hogy Hrabovszky tábornok a hivatalától megfosztott bán elleni vizsgálatok tételére kir. biztosul lépett föl, a nélkül, hogy a kir. rendeletet közzölte volna.

Már maga is ez irat hatalmas zajt gerjesztett a gyűlésen; ez azonban akkor érte legfőbb fokát, midőn az időközben felbontott sürgönyből az elnök, a kir. szózatot s a határőrökhöz intézett proclamatiót kivéve s felolvasás végett átadá. Ezek felolvasása után szörnyű zaj támadt. Verbanich szólott először; rövid bevezetés után felkiáltva: „prodanismo, vidanismo, prevarenismo“ „el vagyunk árulva.“ S fölhevíté az egész nemzetet rögtöni fölkelésre a magyarok ellen, kívánta, hogy Zágrábban s minden városokban és falvakban azonnal félreveretessenek a harangok, taraczk- és ágyulövések tétessenek, és mindenki talpon legyen; a vonakodókat le kell szurni, a királyt pedig a nemzet árulójául ki kell ünnepélyesen jelenteni. Zsivió! helyes.“

Utána Kukuljevich szónokolt, ki egy 8 pontu kívánatot terjesztett elő, melyben a király letételét s dictatorság kikiáltását kívánta. S mindezt 3 kicsiny megye néhány excentricus embere! S valóban Verbancsics ki is nevezett egy bizotmányt.

Az illy nagy zajjal kezdett mozgalomnak furesa vége lön. Ugyanis a bánnak egy levele érkezett, melyben tudatja, hogy fölég Ferencz Károly által nagy kitüntetéssel fogadtaték, a nép pedig fáklyás zenével tisztelte meg. Melly is rögtön placat által közhírré téteték.

Jun. 29-én a bán is megérkezett s a lehető legnagyobb innepélyel fogadtaték.

Megérkezése által az ingerült kedélyek teljesen lecsillapultak.

A rácok pedig jun. 30-án Sz. Mihály községet kiprédálván s fölégtevén, Alibunáron kezdettek toborzani s erőt gyűjteni.

III.

A parlamentben ezenben a ministerium ellen ellenzék kezdett alakulni. Vezére Nyári Pál volt, főbb tagjai Madarász László és Perczel Mór. Ez a ministeriumnak a rác és horvátok irányában követett politicájával elégületlen vala, s annak megváltoztatását akarta minden áron eszközölni.

A nemzetgyűlés legnagyobb momentumai egyike jul. 11-én volt.

„Kossuth hosszú éljenzések közt a szószékre lép. Uraim! (Felkiáltások : üljön le) engedelmet kérek, ha majd ki fogok fáradni. Midőn a szószékre lépek, hogy önöket felhívjam, uraim : „mentsék meg a hazát,“ e percznek irtózatossága szoritva hat keblemre. Ugy érzem magamat, mintha isten kezembe adta volna a tárogatót, mely fölkiáltja a halottakat, hogy ha vétkesek, vagy gyöngék, örök halálba sülyedjenek; ha pedig van bennök életerő, örök életre ébredjenek. Ugy áll e perczben a nemzet sorsa. Uraim! önök kezében, és isten kezökbe adta a mai határozattal a nemzet életét, de kezökbe adta a nemzet halálát is. Önök határozni fognak. De épen, mert a percz illy nagyszerű, feltettem magamban, nem folyamodni az ékesszólás fegyveréhez. Lehetlen nem hinnem, lehetlen meggyőződve nem lennem, hogy bármiben különbözzenek is a vélemények e házban, a haza szent szeretete, a haza becsületének, a haza önállásának, a haza szabadságának olyan érzete, hogy azért utolsó csepp vérét is kész a ház feladni : mindnyájunkkal közös. (Eljen.) És a hol ezen érzés közös, ott nem kell buzdítani, ott a hideg észnek kell az eszközök között választani csak. Uraim! a haza veszélyben van. E szót elég volna tán száraz ridegen kimondani; mert hiszen a homály a szabadság napjának felvirultával lehullott a nemzetről, és önök látják, miként áll a hon. Önök tudják, hogy az országban dispositiójukra levő sorkatonaságon kívül közel 12,000 önkénytes honvédsereg állítottatott. Önök tudják, hogy a törvényhatóságok föl voltak szólítva a nemzetőrségi seregek mobilisatiójára, miszerint legyen erő, képes megvédeni a hont, megtorolni a bünt odalent a széleken. És e felhívás a nemzetben viszhangra talált. Ha a nemzet nem érezte volna, hogy veszély van, nem talált volna nála viszhangra. Ez maga elég mutatványa annak, hogy a veszélynek érzete közös. De én azért mégis úgy gondolom, hogy köteles vagyok önöknek uraim nagyobb szerű vonásokban csak, és ezuttal nem minden apró részleteiben a haza állapotának némi rajzát előterjeszteni.

A mint a mult országgyűlés széteszlott, és az első felelős magyar ministerium hivatalába lépett, üres pénztárral, fegyver nélkül, honvéderő nélkül: lehetlen volt mély fájdalommal nem éreznie a nemzet állapotának irtózatossá elhanyagolását. Én egyike voltam azon számosoknak, kik éveken keresztül figyelmeztették a hatalmat és figyelmeztették a nemzetet: legyen igazságos a nép iránt; mert késő lesz egyszer. Talán még a hazafiuságnak közös érzete és a közös lelkesedés a késő szót s annak egész súlyát fejünkről elháríthatja. De annyi bizonyos, hogy elkésett a nemzet és a hatalom az igazságosságban; s mivel ezen percz elkésett, azon percz, mellyben először volt igazságos a nép iránt, bomlásnak indította a népi viszonyokat. Ezen viszonyok közt vettük át a kormányt, megtámadtva árulás, párttűzés, reactionális mozgalom és mindazon szenvedélyek által, mellyeket átkos örökségül hagyott reánk Metternich politi-

kája. Alig voltunk a kormányban, sőt még csak össze sem jöhettünk mindnyájan, már a leghitelesebb tudósításokat vettük arról: hogy a pánszláv mozgalmak a felvidéket nyílt lázadásba borítani szándékoznak nemcsak, hanem a napot is kitűzték már, mikor török az ki Selmecezen. Nagyobbszerű vonásokban akarok csak szólani: azért itt megállapodom, és csak annyit mondok, hogy a felföld nyugodtan van. De ezen nyugalom nem a biztosságnak nyugalma, és meg lehet, sőt valószínű, hogy ez tűz, melly a hamu alatt lappang. Az ország közepén maga azon magyar faj között is, melly életrevalóságát amott a drávavonalnál és az ó-kéri tábor táján mindennap mutatja, nehéz volt a népnek a hosszas szolgaság után megbarátkozni a szabadság eszméjével, és tájékozni magát annak első viszonyai közt; mert nem hiányoznak bujtogatók, kik a népben aggodalmat költöttek, még azon nem mondom adományok, hanem igazságok iránt is, mellyeket a mult országgyűlés neki megadott. 9 hét mult el azóta; az ország belje nyugodt, s a magyar faj áldozatra kész, önként, nem kényszerítve viszi életét oda, hova fölszólittatik.

Hovárország nyílt pártütésben van. Sok évek folytak le azóta uraim! mióta e hazában nem egy, nem két ember figyelmezteté a hatalmat, hogy midőn az illir bujtogatókat szitogatja, szitogatja mondom, s nemcsak elnézi, kigyót ápol kebelében, melly az uralkodó háznak vesztét fogja maga után következtetni. Azt gondolták azon urak ott lent, hogy mivel a lázas állapot, mellyben Europa van, megingatta az országnak minden oszlopaít a fönlevő viszonyokra nézve, már most büntetlenül nyílt pártütésben törhetnek ki. És, uraim! hogy e pártütésre a magyar valamelly alapos okot szolgáltatott volna, e perczben is, nem tekintve azt, hogy pártütés van, felszólítanám önöket, legyenek Horvátország iránt igazságosak, és hogy igazságosak levén, nem fegyverrel, hanem az igazság szent szavával, annak megadásával csillapítsák le a lázadást. Így levén lelkesítve, kötelesnek érzem magamat egy futó pillanatot vetni Horvátországnak Magyarország irányábani viszonyaira. Önök előtt tudva van uraim! hogy a nemzet még azon időben is, mikor a különösen kegyelt kiváltságosoknak osztotta a maga jogait, Horvátországot minden jogokban részesítette. Nem volt e nemzetnek Árpád korától egy joga sem, mellyet, mióta Horvátország velünk kapcsolatban van, vele a nemzet még ne osztott volna testvériesen (igaz); és nemcsak, de midőn megosztott vele minden jogot, azonkívül még adott neki, e nemzetnek, magunknak terhére különös kiváltságokat. Azt látom a historiában uraim! hogy egy nagy birodalomnak egyes része nem részesül a közös jogokban úgy, mint Irland nem mindenben, mivel Anglia bir; — de hogy egy nemzet tömege, a nemzetnek nagyobb része önmagát tagadja ki jogokból egy bizonyos kevesebbségnek kedvéért, — ezen nagylelkűségre példát csak Magyarhon adott a horvátok irányában (igaz). Tehát hol van a multban azon ok, mi-

nél fogva, ha már a haza megmentésére fegyvert fogunk is kezünkbe, szívünkben érzeni lennének kénytelenek, hogy a pártütést mi provocáltuk. A multban erre ok nincs. Vagy talán a legközelebbi országgyűlés, melly új időszakot nyitott e nemzet életében, tett változtatást a régi viszonyokon? Azt mondom, nem. A melly jogokat kivívtunk magunknak, nekik is kivívtuk. A melly szabadságot a népnek megadott a hatalom, az országgyűlés Horvátország népének is megadta; a melly kármentesítést az itteni nemességnek resolválta Magyarország, saját erszényének rovására, mert a parányi Horvátország nem bírja, az ő kármentesítését is elvállalta. És a hol nemzetiségi tekintetben, nem jól felfogva bár és hibásan képzelve, de mégis aggodalom volt, annak megnyugtatóására hatott, midőn kimondotta a mult országgyűlés, hogy a horvátoknak közéletökben saját hazájukban, saját törvényhatóságaikban, nyelvökkel, saját szabályaik következtében is élni tökéletes joguk van. Municipális jogokat nemcsak nem csorbitotta, sőt azokat még gyarapította. Van-e magasztosabb jog, mint a képviselők választásáról rendelkezni, a melly képviselők hivatva vannak törvényt szabni, szabadságot adni, védeni az országot? és az országgyűlés azt mondotta: „ti horvát barátaink! magatok osszátok fel, miképen válasszátok képviselőiteket. Ezáltal municipális állásában és ezen municipális körben nemzeti önállását Horvátországnak a mult országgyűlés elismerte. Tehát ha a multban nem volt ok, melly ezen pártütésnek a természeti jognál fogva valamelly szint adhasson, a mult országgyűlésnek cselekvényei okot bizonyosan nem szolgáltatottak. Avagy talán a ministerium? mi egy lépést tettünk, uraim! miért önöknek felelősek vagyunk. Ha sikerült volna e lépéssel lecsillapítani a fellázadt kedélyeket, örömmre szolgált volna azt megemliteni, hogy azon érzéssel emlitem meg, hogy a ministerium némi részben túlment a törvényen; hanem ment azért, mert lehetlennek látta el nem fogadni a törvény természetes következményeit. Ha az országgyűlés elismerte azt, hogy a horvátoknak beldolgaikat saját nyelvükön folytatni joguk van, a ministerium a körülmények szerint hivatva érezte magát arra, hogy nemzetiségöknek ez elismerését a kormánynyali érintkezésekbe is vegye be és ismerje el, midőn azt határozta, hogy velük magyar nyelven és a magyar nyelv mellé egyszersmind az ő nyelvökre fordításban levelez és intézkedéseit úgy küldi hozzájuk. — A horvátok a báni hatalomban igen nagy sulyt helyeztek. A mult országgyűlés ezen báni hatalmat nemcsak sértetlenül hagyá, hanem annak egyszersmind az ország összes kormányzatábai befolyását biztosította, midőn törvény által meghívta a bánt, hogy vegyen részt azon állodalmi tanácsban, melly a kir. helytartó körül a nemzet sorsa fölött intézkedik. És a ministerium ennek következtében semmit sem tartott sürgetőbbnek, mint azon bánt, kit az igazságnak és szabadságnak ostroma alatt leszállott hatalom lételének utolsó perczében átok

gyanánt tolt nyakunkra, hogy megkísértse, valljon nem lehetne-e a kárhozatos reakció ördögét visszaidézni. A ministerium mégis egyáltalában nem vonakodott első perczben is a bánt felszólítani, foglalja el székét István királyi helytartó állodalmi tanácsában, és a ministerekkel értekezzék arról, miképen lehetne Horvátországnak nyugalmit, békejét, csendét biztosítani, mik Horvátország azon igazságos kívánatai, mellyek teljesítésére, ha ez a ministerium kezében van, késznek nyilatkozott; ha pedig nincs, késznek nyilatkozott arra, hogy önök előtt indítványt tegyen, és annak elfogadásához állását is kösse. A bán meg nem jelent, makacsul visszautasította a felszólítást, s pártütésre támaszkodván, s annak élére vetvén magát, a magyar koronától prononciált elszakadásnak terén áll. Nem tagadom, hogy Horvátországnak vannak sok részletes sérelmei, mellyek még a mai napig sincsenek orvosolva, de azokat nem a ministerium, nem a nemzet okozta; ezen sérelmek hagyomány gyanánt maradtak reánk a mult kormánytól; a nemzet pedig azon sérelmeket magáévá tette minden időben, s mindent elkövetett orvoslásukért, épen úgy, mint saját sérelmei tárgyában. És az bizonyosan egyike volt a felszólítás okainak, miérthogy Jellachichot, mint ő fölsége által akkor kinevezve volt bánt felszólítottuk, hogy érintkezésbe tegye magát a ministeriummal, hogy rögtön intézkedhessünk a sérelmek megszüntetése iránt, mert a ministerium felhatalmazva, de kötelesnek is érezte magát arra, hogy a hol a törvény sértve van, azt a maga épségébe visszahelyezze. De a bán még csak annak lehetőségét is elvágta pártütés által, hogy a horvátoknak az 1815-ki tartományi gyűlésből ő felségéhez felterjesztett kívánataikra nézve a ministerium határozatát velök közölhette volna. És mégis mindezen viszonyok közt, midőn a ministerium nem tájékozhatta magát a körülményekben, nem mulasztott el semmit, mit Horvátország és a határszélek megnyugtatóására vélt czélszerűnek. A határvidékek képviseleti joggal ruháztattak fel a mult országgyűlés által; — nyertek tehát egy olly jogot, mellyel nem birtak soha, mióta a határőrvidék áll. A ministerium annak valósitására nézve nemcsak megtette az intézkedéseket, mellyek hatalmában állottak, hanem egyszersmind keresve kereste az alkalmat, mit tehessen azon népség megnyugtatóására; és b. Hrabovszki főhadiparancsnokot, mint kir. biztost megbizta és felhatalmazta, hogy a határőrvidékeknek a föld tulajdonát adja meg, mint meg van adva a magyarföldön lakó urbéri jobbágyoknak. Felhatalmazta arra, hogy a robotokat, mellyek az állodalom irányában ott fennálltak, törölje el. Felhatalmazta arra, hogy az iparnak, kereskedésnek, művészetnek üzésére szabadságot adjon nekik, mellyel eddig nem birtak; és a szabad költözködést mindenkép könnyitse, és egyszersmind felhívta arra, hogy a nép maga községenként vagy kerületenként válasszon maga közül embereket, kik ide feljövén, tájékozzák a ministeriumot, és

tolmácsolják előtte a népnek ottani kívánatait, ha volna még valami, mit ezenkívül számukra jogszerűen adni lehet, azt a ministerium nyomban megadhatta. S pártütéssel, lázadással feleltek ezen elcsábított szerencsétlen emberek, úgy, hogy azon jótétemények valószínűsítésére sem lehetett alkalom, melyeket a ministerium hetek előtt megadni elhatározott.

A nemzetiségről már szólottam. A többek közt egyike volt azon vidékek sérelmeinek, hogy a tengeri sóval élő szávai rész a drága istriai sót kénytelen vásárlani, és a siciliai sónak behozatala meg nem engedtetik. Fiumének ez régi kívánsága volt, s az országgyűlés előtt gyakran ismételtetett. Mi megengedtük a siciliai só behozatalát, és a só árát tetemesen leszállítottuk. Szóval semmit egyáltalában el nem mulasztottunk, mit ott a kedélyek megnyugtatóására tennünk lehetett, a nemzet szabadsága és jogainak határáig. Mi tehát uraim a horvát pártütést sem a ministerium, sem a nemzet részéről legkevesebb ok által is provocálnak el nem ismerjük. Hanem hiszen az a különös, ha egy nép kevesli a szabadságot, mellyel bír, s többnek kivivására fegyvert ragad, kétes játékot üz bár — mert az illy fegyvernek két éle van — ezt meg tudom fogni, de mikor azt mondja valamely nép: nekem sok a te szabadságod, nekem nem kell a mit adsz, hanem megyek görbülni a régi absolutismus járma alá — azt megfogni nem tudom. Pedig a dolog körülbelől így áll. Mert ugynevezett petitiójukban, mellyet a zágrábi conventiculomból ő felségéhez felküldöttek, egyenesen azt kérik, hogy el akarnak Magyarországtól szakadni, nem a végett, hogy önálló egészen elszakadt független nemzet legyenek, hanem hogy magokat az austriai ministeriumnak vessék alá. Ez uraim a hajdani Vendée szerepe, mellyet részünkről nem provocált senki, és a fejedelem iránti affectált hűség leple alatt reactionális ármány létezik. Vagy kérdem én, hűség jele-e, nem akarni tartozni a magyar koronához, melly mint symboluma ez ország népeinek, ő felségének és dynastiájának e perczen nemcsak legerősebb támasza, de mondhatom egyedüli biztos támassza. (Helyeslés.) Avagy a hűség jele-e, nem akarni engedelmeskedni a m. ministeriumnak, hanem akarni engedelmeskedni az austriai ministeriumnak, melly erőtlenségében az aulától veszi parancsait, melly annyi erővel sem birt, hogy urát, királyát ősi városában meg tudta volna védeni, hogy földönfutóvá ne legyen. (Helyes.) Kérdem én, nem nagyobb hűség-e a magyar koronától függeni, azon koronától, melly, mint symboluma ezen országnak, azon perczen, midőn a bécsi ministerium gyáva gyöngesége miatt fejedelme ősi várát elhagyja, nem él vissza e perczezel arra, hogy elszakítsa a kapcsolatot, melly köte és az ősi várából kiüzött fejedelem közt van, hanem egy szívvel-lélekkel arra kérte a királyt: jöjjön közünkbe, támaszkodjék hűségünkre, mi megvédjük a pokol ellen is. (Éljen.) Vagy nagyobb hűség talán azon bé-

csi ministeriumtól akarni függeni, melly, ha volna (mert most nincs) és megkérdeztetnék: ki hát tulajdonkép a te urad, kitől veszed a parancsot: császártól-e, az aulától, a bécsi birodalmi országgyűléstől, vagy pedig a frankfurti Reichsverwesertől? E kérdésekre nem tudna felelni, ki azt sem tudja, hogy fejedelme alá lesz-e vetve a frankfurti gyűlésnek, és be fog-e Austria olvadni a nagy Németországba, vagy a kis Bécs fogja absorbeálni a nagy Németországot és ők azt mondják, hogy ők a hűség érzeténél fogva rebellálnak V. Ferdinánd ellen. (Kaczagnak). Azonban őszintén megvallom, mikép én a szabadság érzetének a tömegekre nézve olly erős hatását hiszem, miszerint lehetetlen meg nem győződnöm, hogy maga azon affectált hűség is még affectátióban is csak puszta ürügy, melyel más czélok fedeztetnek; a vezérek részéről fedeztetik a reactionális mozgalom; más részről pedig kapcsolatban van ezen eszme az austriai birodalom szláv alaprai állításával. Azt mondják; Bécsbe fogunk küldeni követeket: csinálni fogunk a szláv elemnek többséget; Austria megszűnik német birodalom lenni, és majd a csehek alól a szláv déli birodalom fogja felütni jövőjét. Ez kétes játék, majd határoz felette alkalmasint Európa, mert ha mi nem birunk felette, európai kérdéssé válik; de annyi bizonyos, hogy ezen combináció, ha huz valamit maga után, az austriai háznak vesztét huzza maga után. Erről nincs kétség.

Elmondottam uraim önök előtt, mit tettünk a horvát nemzet irányában a megnyugtására. Még egy lépés van, melyet említenem kell. Azt láttuk minden jelekből, hogy ha István főherceg királyi helytartó s nádor parancsol, és a magyar ministerium rendelkezik, s ezen rendeletek s parancsok ellenében pártot ütnek, és azt mondják: mi a fejedelem nevében nem engedelmeskedünk, és mivel ezt tapasztalók, kötelességünknek tartottuk megkérni a királyt nyiltan, őszintén — hiszen nincs terrorismus alatt, mert Innsbruckban van hű tyroljai közt — adja tudtára a népeknek, mi hát az ő királyi akarata? ő felsége nyiltan, őszintén tudtára adta népeinek, a mit vallásosságától s a mit a törvény iránt tartozó kötelességétől várni lehetett. És midőn ő felségének ezen parancsai hozzájok érkeztek, ismét azt mondták rá: ez sem a király akarata, a terroristicus magyar ministerium kényszeríté a királyt olly szóknak mondására, melyeket ő nem értett. Ezt mi tapasztalva, azt gondoltuk, hogy meg kell kísérteni, ezen ürügynek elvágni minden alapját; azért kéreessel járultunk ő felségéhez, hogy miután Jellachich és párthivei nemcsak hajdan hatalomban volt, most pedig a megbukott camarilla körébe tartozók titkos szitogatásra hivatkoznak, hanem még a dynastia némelly tagjairól is azt mondják, hogy kedves előtük pártütés. Tehát megkérdezők ő felségét, méltóztassék a dynastiának egyik tagját, kit nem gyanusithatnak, mint István főherceget, hogy segítette megtörni a király hatalmát, küldené oda

Horvátországba, Zágrábba, hogy mondja meg előszóval a népeknek, hogy az rágalom, mit a fejedelem- és dynastiára mondanak, és hogy ő felségének az az akarata, mellyet junius 10-diki manifestumában proclamált, mellyben Jellachichot minden hivatalától felfüggesztette, és a horvátországi pártütést felségsértésnek nyilatkoztatta, és b. Hrabovszkyt megbizta arra, hogy törvényes intézkedéseit, ellenökben, ha kell, fegyverrel is vigye keresztül. Ő felsége méltóztatott János főherceget e tekintetben intermediatióra megkérni; János főhg. mint tudva van a ház előtt, időközben az austriai birodalombeli császári képviselővé lett kinevezve; és erre támaszkodva, midőn kijelenté, hogy a kiegyenlítés megkísértését szívesen elvállalja; hogy Horvátországba menjen, ezen körülménynél fogva lehetetlenségnek nyilatkoztatta. Mi ő felségének nem késünk kijelenteni, mikép vélekedésünk szerint ő fensége sikeres eljárásának basisa és induló pontja épen az, hogy Horvátországban a dynastiának olly tagja, minő ő, előszóval világosítsa fel, hogy a dynastia és a fejedelem valósággal pártütésnek nyilatkoztatta a horvátországi mozgalmakat. — És kinyilatkoztattuk azt, hogy kételkedünk, miszerint e kiegyenlítési eljárásának sikere lehessen, ha ezen első alapot elmellőzi; de kinyilatkoztattuk másodsor azt is, hogy Horvátországnak, legyen az bár pártütésben, azon állást, mintha önálló ország, önálló hatalommal alkudnék, el nem ismerjük. Horvátország irányában mi minden méltányos és igazságos kívánatokra hajolni készek vagyunk, de Jellachich nem áll al pari a magyar királyhoz; a magyar király megbocsáthat, de Jellachich szerepe az engedelmesség. (Helyes). Azért kinyilatkoztattuk, miszerint mi a horvátországi viszonyok kiegyenlítésében azon utat látnók legcélszerűbbnek és legsikeresebnek, hogy ha ő fensége méltóztatnék a maga részéről is közbenjárni, Horvátországban a tartományi gyűlés megtartatván; hogy t. i. véleményök tökéletes szabadságával nyilatkozhassanak a horvátok, rendezzék el a követválasztást, küldjenek ide képviselőket, s azok által terjesszék elő kívánataikat, mellyeket, — ehhez állásunkat is kötjük — ha kívánságaik méltányosak s igazságosak lesznek, a magyar nemzet nem fog késni teljesíteni, ha pedig nem teljesitené, mi készek vagyunk lelépni. És ha más kívánságai lesznek a törvényesen tartandó tartományi gyűlésnek, mellyeknek törvény, jog és igazság szerinti teljesítésére maga a kormány is hatalommal bír: azokat terjesszék fel a kormánynak, és a kormány irántok nyilatkozni fog. Ő fensége János főhg. a német birodalom Reichsverweserjévé nevezetvén, talán tegnapelőtt, ha jól tudom a napot, Frankfurtba utazott, néhány nap mulva visszajön, akkor meg fogjuk látni, valljon az ezen alaponi kiegyenlítésnek sikere lehet-e, vagy nem. De a horvátok azon kívánságát, hogy ha kiegyenlítésről van szó, Magyarország részéről minden hadi készülétek szüntessenek meg, indignato pectore vetettük vissza magunktól,

kötelességünknek tartottuk kijelenteni, hogy jöjön bármi, mi jöni akar, a magyar készülni fog, a kormány is készül minden erejével, s azért hitta össze az országgyűlést, hogy annál nagyobb erővel készüljön. Nem volna tanácsos, de önök sem fogják kívánni, hogy tábláját mutassam elő számszerint azon erőnek, mely az erélyes és a haza hálájára érdemes Csányi biztos intézkedése alatt a Dráva partjánál annyit mutathat, hogy valóban tekintélyes erő, és a horvát lázadók, kik régóta szeretnének spekulálni a szép magyar föld kenyerére, borára, e perczig Magyarország földét megtámadni nem merték, nem is merhették a nélkül, hogy visszaverettek volna mindamellett, hogy szerkezetöknél fogva a multból fegyveresen készen voltak, nekünk pedig még csak készülni kell.

A másik dolog ott lent a szerb lázadás.

Mi az okokat illeti, erről uraim nincs mit mondanom, mert itt a dialecticára nem nyilik többé tér. Magyarorszáiban különböző népek laknak, de a ki Magyarország belsejében külön országot akar alkotni, az olly lázító, olly pártütő, kinek statariummal kell felelni. (Tetszés, helyeslés.) Hanem uraim, a polgárvér ontása még a bűnösöknél is nagy dolog; s azért a kormány tekintetbe véve azt, hogy illy izgalmas és lázas korban, mint a mellyben most vagyunk, az elcsábított tömegeket a polgárháboru minden szerencsétlen iszonyaiba borítani néhány nagyravágyó bűnösnek vétke miatt, olly cselekvés, mellyet ha a honról elháríthatunk, megérdemlettük istennek s embereknek is helyeslését. E tekintetből sem akartunk semmit kísérletlenül hagyni. Azért, a mi kívánságok itt fenforoghattak, ezek teljesítésére nézve intézkedtünk. De hiszen az ország integritása sérelme nélkül már nem lehetett máskép intézkedni, mint hogy azon vallás számára, hova a szerbek Magyarorszáiban tartoznak, hijjuk össze azon congressust, mellyet a mult kormány számos éveken át össze nem hitt. E részben megtörtént a rendelkezés, s Rajacsics érsek jónak látta Karloviczon egy gyűlést tartani, s ezt a szerb nemzet gyűlésének proclamálni. És itt a szomszéd Szerviából rablási vágyból betört csoportok segítségével mondották ki, hogy ők nemzet, s hoznak törvényeket s állítanak patriarchát s állítanak vojvodát. Bonyolodván oda lent a viszonyok, kir. biztosok küldettek ki. A szerémi szláv vidékre b. Hrabovszki mint péterváradí parancsnok, kit épen ezen állásánál fogva ezen czélra legalkalmasabbnak kellett itélnünk. Mert parancsnoka azon határőrvidéki ezrednek, mellynek felbujtogatására leginkább remélt támaszkodhatni a pártütés. A dunáninni vidékekre kiküldöttük a temesi grófit s főispán Csernovics Pétert, egyrészt azért, mert személyessége s érzései iránt a mult időkban is bizalommal viseltettünk; s másrészt azért, mert unokája azon Csernovics Arzennak, kihez, ugy hisszük, a szerbek pietással szitnak. A bánáti vidéken Vukovics Szabbás temesi alispán működik mint biztos. Mig ezeknek működése tartana, mi iparkodtunk seregeinket

összegyűjteni, de seregeket, erről itt többet nem szólhatok, de biztos seregeket, mondom, Magyarországon a mostani körülmények közt hirtelen összeteremteni, nem könnyű dolog. Azért úgy gondolom, hogy az országra nézve igen nagy nyereség lesz már az is, hogy ezen pártütő lázadás, míg minden iszonyaival elvonulna, csak az országot el ne borítsa addig, míg elegendő erősek leszünk, mint a sas, reájok ütni s őket semmivé tenni.

Azon időközben, míg a seregek összevonattathatnának, Csernovics Péter kir. biztos úr jónak látta a békéltetés eszközeit megkísérteni, s érintkezésbe bocsátkozván a pártütés főnökeivel, olly egyezkedést kötött, melly a hírlapokból önök előtt tudva van, és mellynek tartalma az, hogy 10 napi fegyvernyugvás adaték, hogy azon idő alatt a főnök szétoszlattatván a pártütő seregeket, őket a törvény iránti engedelmességre visszahozza. Ezen fegyvernyugvás kötésének ideje június 4-én járt le. S ezen kötést kir. biztos úr önfelelősségére tette, ő ki volt küldve kir. biztosul, felhatalmazva arra, hogy minden szükséges eszközökkel a megzavart csendet állítsa helyre. Ugy vélte, hogy azon eszköz a csend helyreállítására alkalmas lesz. E lépés olyan, melly talán azon lépések sorába tartozik, mellyeknek helyeslése vagy kárhóztatása a sikerhez van kötve. Most e perczben tekintélyes erő van ott, egy ügyes, tapasztalt, bátor s vitéz hadvezérnek parancsnoksága alatt. Az eljárási terv megállapított általa a hely színén; közöltetett a hadügyminister ural, ki azt végkép megállapította. Hogy mikép fog és mikép kell egy tábornoknak a harc mezején eljárni, úgy gondolom, az illy strategicus tervek nem a nyilvánosság elébe valók, mert nem akarjuk, nem akarhatjuk visszaidezni azon kort, midőn Magyarország aljáni török táborozás harczi menetelét a bécsi Hofkriegsrath aluszékony pamlagon intézte, és midőn elintézte, már megverettek oda lent, és ha még meg nem verettek, ez csak azért történt, mert volt egy híres hadvezér, ki a nyert parancsot zsebébe tette, és a törököt megverte. (Tetszés.)

Egyet akarok még mondani. Azon hír kezd tegnapelőtt óta rebegni, mintha újabb fegyvernyugvás köttetett volna a lázadó szerbekkel. Én és az egész ministerium erről általában semmit sem tudunk, s nem lehet hinnünk, miszerint, ha az való volna, hogy róla tudósítva nem volnánk, de még sem mondhatom azt, hogy nincsen; de csak azt, hogy semmit sem tudunk róla, s utolsó levelünk, melly július 6-ról szól, egyáltalában a fegyvernyugvásról még csak említést sem tesz. Hanem van egy uraim, mi a kebelnek fáj. Fáj az, hogy a pártütés szerte a vidékeken el levén terjedve, imitt-amott egyes specialis szerencsétlenség történik, mint történt Torontálmegye szélén Sz.-Mihályon; erre csak annyit akarok megjegyezni, hogy ha egyszer egy vidék valahol lázadásban van, én a lázadás elnyomására megbizott emberek részéről legnagyobb hibának venném, ha minden helységnek szalmafedelét, minden ember biztosságát, külön külön intézkedés

tárgyává tennék. Minden lázadásnak ezen szerencsétlensége megvan. Az elvesztett életet isten sem adja vissza; a kárt kipótolja azoknak vagyona, kik azt okozták, hanem azért, mert itt-ott egyes helyek felgyújtattak, nem lehet kivánni, hogy a tábor strategicus tervéből kimozduljon, és ide s oda is vigyen egy századot, s hagyja a római sánczokat észrevétlenül, s a körül seregeit mindenünne össze ne gyűjtse. Én sajnálom, hogy illy szerencsétlenségek történtek, de azt nem lehet kivánni a ministeriumtól, hogy a sereget oszlassa fel, s hogy minden falut külön-külön őrizzen meg. (Helyes). Itt sem szólok arról, mennyi erőnk s katonánk van, hanem örömmel csak azt mondom, hogy reményem s bizodalmamon túl fel tudott a magyar lelkesülni. Néhány évek előtt azt mondám: csak egy pontot adjon az isten, mellyre támaszkodva mondhasam, hogy a nemzet fel fog lelkesülni, és nem desperálok jövője felett. Most meghagyta isten érnem e perczet; s im nem esem kétségbe a nemzet jövője felett (zajos tetszés és zajos vihar.)

A harmadik uraim! azon viszonyok közt, mellyek fenforognak, az aldunai tartományok állapota. Mint minden nemzettől megkövetelem a magyar irányában azt, hogy dolgaiba ne avatkozzék, ugy a magyar is kétségtelenül azon tartományok beldolgaiba avatkozni nem akar. Erről tehát nem is szándokom szólni, csak annyit mondok, hogy a Pruth szélén egy hatalmas orosz sereg áll, melly fordulhat jobbra, fordulhat balra, lehet irányunkban barátságos, lehet ellenséges, de mivel lehet ez, lehet amaz, a nemzetnek készülni kell (ugy van). Eddig még nem léptek be Oláhországba, azonban a ministerium részéről az orosz követtség interpelláltatván, azt felelte, hogy koránsem a török hatalom elleni barátságatlan indulatból indította oda seregeit, hanem tartományai nyugalmának ótalmára. Egyébiránt kinyilatkoztatta, hogyha Oláh- és Moldva-országok kormányai által bejövetelre felszólittatnék, meg fogja tenni azt, mert arra az adrianoi békekötés által kötelezve van; kinyilatkoztatván azt is, hogy a magyar nemzettel szomszédságos jó egyetértésben kíván lenni, és Magyarország irányában semmi ellenséges lépést nem fog tenni mindaddig, mig a magyar nemzet kebelében valamely oly összecsoportozásokat s fegyvergyűjtéseket nem fog látni, mellyek által ő magát fenyegetve érezné.

Ez meglehet uraim! arra vonatkozott, hogy a moldva- és oláhországi viszontagságok s események következtében némely odaváló egyének Erdélybe menekültek. Mi kötelességünknek tartottuk kijelenteni, mikép a magyar nemzet vendégszerető készséggel tárja ki karjait minden üldözöttnek, minden menekvőnek, hanem azt nem fogja tűrni, hogy ezek visszaéljenek a vendégszeretettel az ország békéjének háborítására. (Tetszés, helyeslés.) Ez tehát a harmadik tényező. A negyedik a bosnyákországi szélek, hol a legujabb tudósítások szerint a bosnyákországi vezér 40—50,000-ból álló tábort

gyűjtött össze, a mint állittatik a végett, hogy Szervia ellenében felállítván, ennek nyugtalanságait figyelemmel kísérrje, s legyen elég erősa porta érdekében akkép fellépni, a mint kötelessége. Az egyik tábor Bányalukánál, a másik, nem jut eszembe a hely neve, hol felállítva van, a harmadik a montenegrinek felé vonult. Történt, hogy a bosnyákországi raják nagyobb számmal költöztek átHorvátországba, adván okul azt, hogy a török hatalom által nyomattak és üldöztettek; tehát mint menekvők jöttek át. Nem lehet tagadni, hogy a török adminisztrationak régi természete szerint némi zsarolások s elnyomások fordulnak elő: de annyit mondhatok, hogy a porta részéről a keresztényen raják irányában ellenséges lépés nem határozottatott, s így azok átjövetelét annak kell tulajdonítani, miként csak ürügyül hozták föl állítólagos elnyomatásukat, csakhogy átjöhessenek, a zavarban s rablásban osztozhatnak. És e perczig nincs semmi okunk arról kétkedni, miként a bosnyákországi seraskiernek a kordonok általi föllépése barátságos indulatból történt.

Végre, uraim! meg kell említenem Austria irányábani viszonyainkat. (Halljuk halljuk). Én igazságos akarván lenni, azt mondom, miként én természetesen meg tudom fogni, hogy a Bécs falai közt létező hatalomnak fáj Magyarország felett nem rendelkezhetni többé. De azért, mert valamelly fájdalom természetes, nem minden fájdalom jogszerű; és még kevesebbé következik, hogy valamelly fájdalom iránti könyörületességből egy nemzet a maga jogát megnyirbáltatni hajlandó legyen. (Nagy tetszés s éljenzés.) Igenis uraim! megvannak kétségtelenül, megvannak azon mozgalmak, hogy ha egyebet nem, hát legalább a pénz- és hadügyi tárczát ismét a bécsi ministerium számára visszaszerezni sikerüljön. Mert hiszen a többi majd elkövetkezik. A kinek keze egy nemzet zsebében, s kinek kezében egy nemzet fegyvere: az ezzel a nemzettel rendelkezik (igen, igen); összeköttetésben látszik nekem ezzel lenni a horvát mozgalom is; mert Jellachich azt nyilatkoztatta, hogy neki nem kell szabadság, hogy neki csak az kell, miként Magyarország had- és pénzügyi tárczája a bécsi ministeriumra bizassék. És a legutóbbi perczekben, junius utósó napjaiban lehullott egyszerre a fátyol, s a bécsi ministerium jónak látta az austriai császár nevében megizenni a magyar király ministeriumának, hogy ha minden áron meg nem alkuszik a horvátokkal, fel fogja mondani ellenünkben a neutralitást. Ezzel az austriai császár a magyar királynak hadat izent. (Kaczaj.) Lehetnek önök uraim! a ministerium iránt ilyen vagy amollyan véleménnyel, hanem azt hiszem, hogy annyi honfui szives becsületükre még számíthatunk, hogy ne kelljen hosszan mutogatnunk, miként az ilyen intentiókra ugy feleltünk, mint a nemzet becsülete megkivánta. (Tapsvihar s általános helyeslés és hosszasan tartó éljenzés). Hanem épen, midőn ezen nóta jött, s a mienk ment, ismét jött egy másik, hogy millyen rettenetes ember az a magyar pénzügyminister,

hogy Jellachichnak nem akar pénzt adni; mert természetes, hogy a mint Horvátország nyílt pártütésre lépett, azonnal a zágrábi hadi parancsnokságnak pénzt küldeni megszűntem; s nem érdemeltém volna, hogy szivjam a levegőt, hanem megérdemelném, hogy szemembe köpjön a nemzet, ha ellenségének pénzt adtam volna. (Általános tetszés és helyeslés). Hanem azt mondták: micsoda szörnyü gondolat ez s a monarchia felforgatásairai törekvés; küldünk tehát mi 100,000 ftot, — s küldtek is. Ezen tett uraim! nagyszerü boszankodásra, nemzeti haragra ébreszthetné e házat; de ne ébredjenek haragra uraim!; mert azon ministerium, melly illy politikában kereste állását, nincs többé! Az aula elfujta! (tetszés és nevetés) s én remélem azt, hogy akármilly tagokból álljon is össze az új ministerium, melly utána következik, az érezni fogja, hogy ha csak az austriai caászár iránt, — ki egyszersmind magyar király is, — a hűség ösvényéről nem akar lelépni, miszerint a pártütők részére álljon ő is császárja ellen, — ezen politikát Magyarország irányában nem követheti a nélkül, hogy Magyarországot ne provokálja, oda dobni az austriai szövetséget, s másokat keresni, hivebbeket. (Szünni nem akaró éljenzés és tapsolás.) Nincs semmi okom uraim, subsumtiót vagy neheztelést érezni az austriai nemzet iránt, neki csak erőt és kalauzt kívánok, mindkettőnek még eddig hiával volt, a mit mondék, az az austriai volt ministeriumot érdekelte s remélem, hogy e szó meg fog hallatni Bécsben is, s nem maradand nyom nélkül.

Tehát az austriai viszonyok imitt, amott az orosz hadsereg, melly még most békeséges — ott állanak a szerb lázadók, s horvátországi pártütés, panslavismusi agitátorok s imitt amott reactionalis mozgalmacskák is, mikre nézve Pestmegye érdemes alispánja s követe, ha specialitásokra ereszkedni kellene, hivatalos adatokat előterjeszthetne. Ezek együttvéve képezik azt, minélfogva mondanom kell, hogy e nemzet veszélyben van, vagyis inkább veszélyben lesz, ha e nemzet el nem határozza magát élni (tetszés). E szerint uraim hol és miben keresik az ország biztosítékát: külszövetségekben talán. Nem kicsinylem a külszövetség fontosságát, sőt azt vélném, kötelességét mulasztaná a ministerium, ha e tekintetben is mindent nem tenne, mit a nemzet biztosítása megkíván. Hivatalba lépésünk első percében a kormány mindjárt az angol hatalommal érintkezésbe bocsátkozott, őt felvilágosítván arról, minek ellenkezőjét szerették volna sokan előterjeszteni; mintha t. i. Magyarország pártütés vagy revolutio útján csikarta volna ki a fejedelemtől jogait és szabadságait — mondom őt felvilágosítván arról, hogy urunk királyunkkal tökéletesen egy téren állunk; s felvilágosítottuk azon érdekekre nézve, mellyek köztünk s közte, ha lefelé tekintünk a Dunán — közösek. És az angol hatalom részéről erre olly választ nyerénk, minőt azon nemzet liberalis gondolkozásától s egyszersmind

a maga érdekeit józanul felfogni tudó politikájától remélhetünk. Azonban arról meg lehetünk győződve, hogy az angol ott és annyira s addig fog bennünket pártolni, mennyiben egyszersmind saját érdeke fogja megkivánni.

Második Franciaország (halljuk). Én a francia nemzet, mint a szabadság személyesítője iránt az ő világban, a legnagyobb rokonszenvvel viseltetem, de ön életemet az ő ótalmazásától vagy szövetségétől föltételezve látni nem akarom. Franciaország e perczen egy második 18-iki brumairet él. Franciaország a dictaturának küszöbén áll, meglehet, hogy ebből a világ egy más Washingtonját, de az is meglehet, hogy egy más Napoleont látand, de annyi mindenetre igaz, hogy tanuság nekünk Franciaország arra, mikép nem minden láz a szabadság érdekében történik és hogy egy nemzet, midőn a szabadság kivívására törekedik, legkönnyebben jut a szolgaság jármába azáltal, ha túlhág a korlátokon (zajos taps és tetszés). Szomorú esemény olly nemzet körében mint Franciaország, hogy Párisban polgárok keze által 15,000 polgárnak vére ömlött, illyentől isten őrizzen! Egyébiránt akármin alakuljanak is a franciaországi viszonyok, legyen azon férfiből, kit az isteni gondviselés most ezen nagy dicső nemzetnek élére állított, egy második Washington, ki el tudja magától vetni a koronát, vagy egy második Napoleon, ki a népek szabadságán emelte fel dicsőségének templomát, annyi bizonyos, hogy Franciaország messze van a francia sympathiákra támaszkodhatni. Lengyelország is csak sympathiára támaszkodott; a sympathia megvolt, de Lengyelország nincs többé. (Tetszés).

A harmadik a német birodalom. Uraim! kimondom, mikép érzem annak természetes igazságát, hogy a magyar nemzet hivatva van a szabad német nemzettel és a német nemzet hivatva van a szabad magyar nemzettel szoros barátságos viszonyban élni és együtt állani őrt a nyugati civilizatio fölött. (Zajos tetszés). Ezen szempontból fogtuk fel a dolgot, midőn teendőink elsője közé számítottuk, hogy a mint Németország az egyesség felé a frankfurti gyűlés összehívása által lépést tett, azon érdemes honfiakat, kik közül egyet (az elnökre mutatva) most a tisztelt ház ezen polczra emelt. Frankfurtba küldöttünk, hol ők a magyar nemzet iránt tartozó s e nemzet által is megérdemelt tekintettel fogadtattak ugyan, de minthogy épen a frankfurti gyűlés az alakulás vajudásaiban volt, minthogy még nem jött ki a test a formából, mellyel eredménnyel lehetett volna vinni az érintést, ez csak a Reichsverweser megválasztása után az általa kinevezett ministeriummal történhetik meg, egyik küldöttünk visszatért, a másik most is ott van, hogy azon perczen, mellyben Németországon lesz kivel érintkezni, azonnal hivatalos érintkezésbe bocsátkozzék, szorosabb összefüzése iránt azon barátságnak, mellyet köztünk és Némethon közt fenállani ohajtuunk,

de úgy, hogy jogaink-, önállásunk-, nemzeti szabadságunkból senkinek barátságáért és senkinek fenyegetése miatt egy hajszálnyit is engedjünk. (Harsány helyeslés).

Tehát, mert a veszély nagy, vagyis inkább nagy lehet, ha elhárítására nem készülünk, mert minden szövetségi érintkezések mellett is élni nem fog azon nemzet, mint azon ember sem, kit nem saját életerejé tart fen, hanem csak másoknak gyámolítása. (Tetszés).

Én uraim! ezennel egy nagyszerű határozatra hívom fel önöket, (általános feszültség, harsány „halljuk!“ felkiáltással) felhívom önöket ezen határozatra: mondják ki önök azt, hogy azon rendkívüli körülményeket, mellyeknél fogva e hongyülés rendkívülieg is összehivatott, méltó tekintetbe vevék, a nemzet el van határozva koronájának, szabadságának, önállásának védelmére a legnagyobb áldozatokat is meghozni és hogy e tekintetben olly alkut, a melly a nemzetnek önállását s szabadságát legkevésbbé is sérthetné, egyáltalában el nem fogad (szélys közfelkiáltások: „ugy van!“); hanem minden méltányos kívánatokat akárki irányában is örökkén teljesíteni kész, miszerint békét eszközölhessen, ha lehet, vagy visszaverhesse a harczot, ha kell!! felhatalmazza a kormányt arra, hogy a szükséghez képest 200,000 fegyverest állíthasson, vagyis a jelen disponibilis haderőt 200,000-re emelhesse s ezen első perczben 40,000 embert mindjárt kiállíthasson és a többbit a szerint s úgy, mint a szükség fogja kívánni (köztetszés). 200,000 embernek kiállítás, fegyverrel ellátása s évi tartása 42 millióba kerül, 40,000 embernek kiállítás pedig 8—10 millióba kerül. Én uraim! elő fogom e háznak majd a következő napokban terjesztetni, midőn ez indítványom elfogadtatván, részletesen lesz tárgyalandó, finanziaális tervemet, most előre kijelentvén, mikép eszem ágában sincs a nemzettől kívánni, hogy 42 milliónyi adót fizessen; hanem úgy gondolom, hogy annyi adót viseljen, a mennyit elbir a nemzet. S e részben előlegesen is örömmre válik kijelenteni, miként tervem, mellyet előterjesztendék, olly adókulcsot foglal magában, melly azon erdélyi adókulcsal kombináltatván, mit Mária Terézia ezelőtt egy századdal megállapított, ennél kevesebb. S ha elfogadtatik s tesz a ház külön intézkedést, hogy a végrehajtás körében sikertelenül ne enyésszék el a nemzet képviselőinek áldozatkészsége, a nemzet meg fogja azt birni nagy terheletés nélkül s meg fogja menteni az országot. De a mennyiben a hadierő kiállítására, melly a körülmények szerint szükséges lennd, a kivetendett adók elegendők nem lennének: felhatalmazást fogok kérni arra, hogy hitel nyitassék a kormány számára azon határig, mellyet a képviselők kiszabnak; s azon határig vagy kölcsön, vagy papírpénz kibocsátása, vagy más finanziaális munkálat által segítsen az ország szükségein. (Helyeslés). Uraim! én abban a vélekedésben vagyok, hogy azon határozattól, mellyet a ház most indítványomra

hozand, e nemzetnek jövendője függ nemcsak, hanem nagy részben függ azon módtól is, miszerint a ház e határozatot hozni fogja. (Ugy van, igaz!) És ez az egyik ok, uraim! miért nem akartam én e kérdést a válaszfelirat vitatkozásába idomítva látni. Azt hiszem, hogy midőn egy nemzet minden oldalról fenyegettetik, de ez sejtí, érzi a bizalmat, hogy meg tudja, meg akarja, meg fogja magát menteni : akkor a haza megmentésének kérdését soha semmi kérdéstől nem kell felfüggeszteni. (Zajos tetszés s éljenzés.) Ha ma mi vagyunk e nemzet ministerei, holnap mások lehetnek, ez mind egy, a nemzet ezzel a ministeriummal vagy másokkal, kell hogy megmentse a hazát; de hogy akár ez a ministerium, akár a másik megmenthesse : a nemzetnek erőt kell teremtenie. Azért minden balmagyarázat kikerülése végett egyenesen ünnepélyesen kérem, hogy midőn azt mondom : adj a képviselőház a 200,000 főnyi katonát s az erre szükséges pénzrőnek előteremtését — (Nyáry Pál felemelkedik helyéről, példáját az egész képviselőház követi, e szó „megadja!“ harsog az egész teremben. — Szünni nem akaró lelkesedés.) Uraim! mit mondani akartam, az, hogy ne vegyék e kérdést a ministerium részéről ollyannak, mintha maga iránt bizalmat kívánna szavaztatni; — nem! a hazának megmentését akarta megszavaztatni; — meg akartam kérni önöket, uraim, hogy ha van valahol a hazában egy sajtó kebel, melly orvoslásra, ha van egy kívánság, melly kielégítésre vár : szenvedjen még egy kissé e sajtó kebel s várjon még egy kissé e kívánság, — ne függesszük fel ezektől azt, hogy megmentjük a hazát. (Zajosan kitörő helyeslés.) Ezt akartam kérni, de önök felállottak, s én leborulok e nemzet nagysága előtt s csak azt mondom : annyi energiát a kivitelben, mint a mennyi hazafuságot tapasztaltam a megajánlásban s Magyarországot a poklok kapui sem fogják megdönteni! (Szünni nem akaró lelkesedés, helyeslés és éljenzés).“

Elnök kimondá a gyűlés egyhangu határozatát : a kormány felhatalmaztatik a 200,000 fegyveres erőt kiállítani, olly hozzáadás-sal, hogy abból 40,000 ember azonnal kiállittassék; megszavaztatott továbbá a 60 millió p. frt költség.

E perczben az ellenzék elhallgatott. A szónoklat varázssereje némitotta el, vagy annak pontjaiba beleegyezett (? !)

IV.

Néhány szót az erdélyi ügyekről.

Egyszerű mozgalomnál már ez időben is több volt az oláhok fölkelése, kik jelesen Abrudbánya környékén kezdettek mozogni.

Vezérök Bunku Ábrahám volt, egy erélyes eszes férfi, ki jól tudta, hogy terveiben egyetlen mód segitendi őt : az oláhoknak magyarság elleni gyűlöletüknek felhasználása. S ennek egyetlen módja

volt, elkészíteni a népet. Jól tudá, hogy ez véráldozatot, borzasztót, vonand maga után. Jól tudá, hogy e nép gyűlöletében kérlelhetlen leend s gyilkolni nem szünend; de ez neki egy vala.

A rajzolhatlan erdélyi mézszárlásoknak alapja itt keresendő.

Bisztrán volt első táboruk, hová jun. vége felélándzsás oláhcsapatok kezdettek tolongani.

De másfelől e katonaságnak az elégtelenséghez csatlakozását több adatok mutaták. Legvilágosabb volt az oláhok felfegyverzésén kívül az, hogy a szászok és városaik, az elsőbbek nemzetőri fegyvereket, az utóbbiak pedig ágyukat summásan kaptak a gyulafehérvári várból, míg a magyarok ezért csaknem mindig hasztalan folyamodtak.

A milly erélyesen folyt ezek részéről a készület, olly lankadt volt az, mit ez ellen tenni akartak. Toborzottak önkénteseket, de a toborzás lassan folyt. A kormányzék mibe sem mert ereszkedni, intézvényei minden egyebek valának, csak célravezetők nem.

Ezenben a ministerium az erdélyi udv. cancelláriát is feloszlattas b. Vay Miklóst mint kir. biztost Erdélybe küldte.

B. Vay jun. 29-én érkezett Kolosvárra.

Hatodik fejezet.

Mindkét részről érélyes készülétek. Jul. 11-ki verseczi, jul. 13-ki sz. tamási, jul. 17-ki ófutaki, jul. 18-ki földvári csaták. Jul. 20-ki parlamenti ülés az Olaszhon ellen adandó segély végett, Kossuth szónoklata, a ministeri politika, a válaszfelirat bevégzése jul. 25-én, pro et contra vitatások, az azt Innsbruckba vitt bizottmány. Alvidéki hadjáratok a római sánczok ellen. Parlamenti viták a katonaság ügyében. Alvidéki csaták a ráczok ellen.

I.

Ellenkezőleg azon lassu és tapogató politikával, mellyel a ministerium az ügyek körül eljárta, a nemzet, mit tenni hatalmában volt, mindent megtett. Igy Lützow, Földváry és b. Lopresti szabad csapatokat állítottak fel, a nemzetőrség mindenfelől tódult a táborokba, az önkéntesek száma ezenként szaporodott s mindenki sietett adományát letenni a haza oltárára.

S illyszerü készültre valóban szükség is vala. Az alvidéki mozgalmak óránként tornyosultak, a belföldi ráczok csatlakozva külföldi szerbekkel, óránként erősödtek s a bécsi kormány nem egyszer küldött kerülő utakon pénzt és fegyvert számukra.

A magyar és rácz sergek közti összeütközések ekkor már napi renden voltak.

Jul. 11-dike délutánján volt Versecznél a jelentékenyebb csaták egyike Blomberg vezérlete alatt, kinek alig 700 embere a több mint 2000 támadó ráczokon fényes diadalt aratott. Ez utóbbiak lobogókat is vesztek el. Blomberg ezredes ügyessége tagadhatlanul sokat tett e diadal kivivására.

Pár nap mulva jul. 13-án Sz. Tamás ellen történt az első támadás. E csatában találkozunk előzőr Damjanich nevével, ki utóbb olylly nevezetes szerepet játszik.

Lássuk e csatáról hivatalos jelentést :

„E hó 13-ról 14-kére az ellenség elhelyezése, ereje és más körülményei kitudása végett vizsgatámadást rendeltem, a mellynél, ha az ellenség valami gyöngét mutatna a megtámadásban, az előnyomulást tovább is folytatnám, ha pedig erősebbnek mutatkoznék,

előbbeni állásomba (Position) visszavonulnék, a honnan azután, ismer-
vén már ellenségünk egész erejét, a valóságos megtámadást elren-
dezném. Seregemet a vizsgatámadáshoz következő rendben indítám
meg. Éder Frigyes őrnagyvezér vezérlete alatt: 2 század Don-Miguel,
4 század Vilmos, 3 század honvéd gyalog ezredet, 1 és fél század
Ferdinánd huszárokat és 6 fontos fél ágyutelepet. A második csapatot
gróf Kolowráth ezredes 6 század Ferdinánd huszár- és 1 lovas ágyu-
teleppel vezérlé. A 3-kat Danjanich honvédőrnagy 2 század Ferencz
Károly, 3 század honvéd, 1 ágyu és fél század Ferdinánd huszá-
rokkal. A negyedik csapat vezérletét Bergmann századosra bízám 1
század Ferencz Károly-, 4 század honvéd- és 2 ágyuval. Ó-Becsét
végre Csuha alezredes a nemzeti őrsereggel és 2 honvéd századdal
tartá megszállva. Összes erőnk 2400 gyalog- és 700 lovasból áll.

Ezen csekély hadierővel 3 csapatban nyomultam tehát Szent-
Tamásnak; a honnan, midőn egy ágyulövésnyire érkeztem, az ellen-
ség által, ki jól és tökéletesen el van sánczolva s kisebb és nagyobb
ágyukkal felszerelve, ágyulövésekkel fogadtattam. Erre megdördült
részünkről is az ágyuszó és a tüzelés 6 óráig tartott; de mivel ágyuink
kisebb üregűek, nem tehettek annyi kárt, mint a mennyit különben
lehetne remélnünk. Minthogy továbbá az ó-kéri nemzeti őrsereg
tábora részéről, vagy félreértésből, vagy pedig más baleset követ-
keztében, az ellenség a tett rendelet szerint hátulról nem nyugtala-
nított, szabad levén ekkép neki a tér, a római sánczokból ismét
több segítsége érkezvén, ugyannyira, hogy részéről háromszoros erő
eszélyesen vezérelve és megerősítve volt ellenünk. Minekutána egész
erejét kitudám, jónak találtam most egyelőre seregeimet hátrahuzni,
és ó-becsei állomásomra visszatérni. Részemről a veszteség 5—6
halott, 12 erősen megsebesült és 8 agyonlőtt lóból áll; de igen
hiszem, hogy jól irányzott ágyulövéseink az ellenség sorai közül
többet öltek le. Nem kedvezőleg végződött megtámadásom főered-
ménye leginkább az: hogy már most legalább ismervén az ellenség
erejét, tudom, kivel van dolgom.

Az ellenség főereje mintegy 3000 részint rendes, részint kiszol-
gált katonákból és mintegy 2000 jól felfegyverzett szerbekből áll,
kik vezérekkel és löszerekkel jól el vannak látva.

Különös megnyugtatómra szolgál továbbá, hogy összes sere-
gem a 3 órai jól irányzott ágyuzást a legnagyobb hidegvérűséggel
állá ki, halottait és sebesülteit visszavitte, de azonnal ismét vissza-
tért helyére.

Legnagyobb örömmel teszem a 3-dik honvédzászlóalj mellett
azon becsületteljes tanubizonyságot, miszerint magát a legnagyobb és
legvitézebb hidegvérűséggel viselte, maga 2 halottat és 6 erősen
sebesültet számlál.

Éder tábornok és Kolowrath ezredes mindenütt elül voltak,
magokat a legnagyobb veszedelemnek tevék ki s ritka bátorságot

tanusítottak; magam sem mellőztem el a halált okádó ágyulövések irányzatát, hogy buzdító példát adjak vitéz seregeimnek.

Damjanich őrnagy csapataival Turiát a legnagyobb bátorsággal akará elfoglalni; de mivel onnan a hidat elhordták, célját nem érthette el. Távozásomkor Turia és Szent-Tamás lángban volt. Végre nem mellőzhetem el feljelenteni, mikép gróf Károlyi Ede nemzetőrserégi százados is magát a legkitünőbb vitézséggel és bátorsággal viselte és némelly Sz. Tamásból menekülő családokat saját élte kockáztatásával a vízből kimentett.

Ugyancsak e hó 14-én Écskán és Taras helységben zendülés ütven ki, melyet a Tiszán átjött csajkások elősegítettek, a lázadás elnyomására Kis Ernő ezredes oda két lovas és két gyalog századot küldött. Tarason a parasztok magokat megadni semmikép nem akarván, erőszakkal elnyomattak, a falu pedig felgyújtatott s porrá égett. 15-kén az ezredesnek tudtára esvén, hogy az ellenség több csapatokban Écska felé nyomul, a Hannover-huszárok egy századával elébe ment, de kartácslövésekkel fogadtatott. Az ellenség jó állomást vőn, ágyuzása majd 6 óráig tartott szünet nélkül, de azért végre mégis megszalasztatott. Több százra lehet tenni veszteségét.“

A csajkások magának az ezredesnek jószágát felprédálták.

Hasonlag Ó-Futakon is jul. 17-én megverettek a szerbek. A csata egyik vezére, hg Woronieczki, kitüntette magát.

Mindezeknél jelentékenyebb csata volt a földvári, mely július 14-től 18-káig tartott.

„E hely a római sánczoktól mintegy 1400 lépésnyire levén, már fekvésénél fogva a sánczban levőknek keze ügyében van. Igy történt, hogy a július 14. és 15-diki ütközet után 16-dikán ugyan megtámadás a sánczokból nem történt s 17-dikén a miéink bírák Földvárt, akkor éjjelre kirendelt előöreinket azonban a sánczokból észrevétlenül kinyomuló lázadók egyszerre ágyulövésekkel támadták meg. Három óráig tartó lövöldözés után a mi tüzeink kisebb üregü ágyuikkal nem működhetek többé és a csataláncznak vissza kellett huzódnia. Hanem Ripp (alezredes a Ferdinánd-huszároknál) és Bergmann (százados a Ferencz Károly gyalogezrednél) rohamcsapatokra oszták a sereget s ekkép az ellenséget zavarba hozták, hátrálni kényszerítették és a miéink a hely birtokában maradtak. A szerb lázadók azalatt baromi kegyetlenséget tanusítottak, raboltak, gyilkoltak, gyujtogattak, a csecsemőknek sem kedveztek és a sérülteket megcsonkították.“

II.

Nézzünk szét a parlamentben, melynek jul. 10-én 266 szavazattal elnökévé Pázmándy Dénes (ki Frankfurtból visszatért), alelnökévé pedig 284 szavazattal Pálffy János, erdélyi ember, választattak.

Vitatási tárgya volt ez időben a v.felirat a trónbeszédre.

Ezt jul. 20-án a ministeriumnak az olasz forradalom irányában követendő politikája feletti vita zavarta meg.

Kossuth ugyanis hosszan szónokolt a ministerium politikája mellett, melly a képviselőház jegyzőkönyvében (jul. 5-ről) következő szavakban van letéve :

„Az országgyűlési trónbeszédnek a külügyekre, különösen az olaszországi háborura vonatkozó része, végtanácskozás alá vétetvén:

A ministeri tanács tekintetbe vévén az országnak több oldalról megtámadott állapotát és tekintetbe vévén azon körülményt, hogy az ország épsége- s önállásának és szabadságának biztosítása a védezközök kiállításában az országgyűléstől rendkívüli áldozatok igénybevételét teszi szükségessé : a hazát fenyegető veszélyek elhárításának kötelessége tehát mindenekfelett azt parancsolja, hogy a trónbeszédben semmi olyas ne mondassék, a mi az indulatok felzaklatásával a haza megmentésére szükséges védezközök gyors és lelkesült kiállításában akadályul szolgálhatna :

Abban állapotott meg, hogy ő fonségét megkérje, miszerint az olasz dolgokra vonatkozólag a trónbeszédben egyszerűen azon tények megemlítésére szoritkozni méltóztassék, hogy a lombardvelencei királyságban, hol ő felségének seregeit a sardiniai király s némelly más hatalmasságok seregei is megtámadák, a háborut még bevégezni nem lehetett.

Midőn azonban a ministerium ő fenségének ezen javaslatot teszi, egyszersmind közakarattal jegyzőkönyvébe iktatni elhatározá, miként ezt koránsem kívánja olly értelemben vétetni, mintha a *pragmatica sanctio*ból, mellynek alapján a birodalom kapcsolatának épségben tartását az 1848 : 3-ik t. cz. 2-dik szakasza is kikötötte, — Magyarországra háruló azon kötelezettséget, miszerint ő felségét külmeztámadás ellen védeni tartozik, kétségbe vonni akarná.

Sőt inkább az ő felsége iránti hűsége s törvény iránti engedelmességre letett esküje szerint kinyilatkoztatja a ministerium, hogy mihelyt a magyar koronának territorialis épsége tökéletesen biztosítva, annak területén a kapcsolt országokat s a határörvidékeket is világosan ide értve, a rend és törvényeink iránti engedelmesség helyreállitva és bátorságba helyezve, nem különben hazánk törvényes önállása és szabadsága minden csorbitási törekvések felhagyásával tökéletesen megóva s az austriai kormány részéről is, jogszerűség, igazság s a köztünk szövettség természete szerint nyíltan és minden kivétel és hátratarott gondolat nélkül elismerve, szóval hazánknek és királyunk koronájának materialis és moralis integritása teljes biztonságba helyezve lesz : a ministerium összesen és egyenként az országgyűlés irányában állását is kész ahhoz kötni, hogy az országban rendes hadseregnek azon része, melly az országban rendnek, békének s a nemzet jogainak és szabadságának védelmére nem szük-

séges, ő felségének kül megtámadás ellen dispositiójára bocsáttassék a *pragmatica sanctio* értelmében.

És midőn János főherczeg különös meghívása következtében, gróf Batthyány Lajos minsterelnök ő fenségével a horvát bonyodalmak iránti személyes értekezés végett most Bécsbe megyen és külügyministeriumunkat János főhg. ő felségének jun. 27-ről s az austriai ministeriumnak junius 29-ről kelt közlései tárgyában a ministeriumnak julius 4-ről kelt állapotásai nyomán személyes befolyásával támogatandja: a ministerium egyszersmind megbizza a minsterelnököt, hogy a fenebbi pontban foglalt ígéretet a szükséghez képest kijelenthesse, s ő fenségét János főherczeget, mint császári képviselőt és az austriai ministeriumot figyelmeztesse, miként ezen ígéretnek valósitása már most szoroson attól függ, hogy az austriai ministerium azon barátságatlan politikát, melyet irányunkban követni látszik, nemcsak merőben barátságossá változtassa, hanem a császári hatalom s a dynastia minden tagjai is sikeresen közredolgozzanak, hogy a magyar korona területén a törvényeink iránti hű engedelmesség, a rend és béke, mihamarabb helyreálljon s hazánknak törvényes önállása és szabadsága minden tekintetben a pénz- és hadügyek önálló, független és minden idegen avatkozásoktól ment kormányzatát is világosan ide értve, nyíltan, őszintén elismerve s megóva legyen; annyival inkább, minthogy a ministerium az összes nemzettel egyetértőleg változhatlanul el van határozva a magyar nemzetnek ő felsége által is szentesített önállásából semmi áron egy hajszálnyit sem engedni, s a szövetséges barátságra hasonló barátsággal, ellenségeskedésre jogszerű visszatöreléssel felelni.

Midőn azonban a ministerium az országban rend és béke biztos helyreállításának és az ország önálló, materialis és moralis épségének biztosítása esetére ő felségének külmegtámadás elleni ótalmasására a *pragmatica sanctio* értelmében ígérkezik, világosan megjegyezni kívánja, miként az ellen, hogy ezen ígéret a lombard-velencei olasz nemzet elnyomásábani részvét szándokára magyarázassék, világosan tiltakozik; s ez ügyben csak arra lehet a fentebbi esetben segédkezet nyújtani hajlandó, hogy a lombard-velencei nemzettel olly béke és egyesség megkötése eszközöltessék, melly egyrészt ő felsége méltóságának, másrészt az olasz nemzet jogainak, méltányos kívánatainak egyaránt megfelel.“

Ezt illető nyilatkozatának főbb pontja:

„Ez a ministerium politikája; s mit mondott ezzel a ministerium? azt mondta: ha nem ti csináltátok is a zavart ezen országban, de ti szitogatjátok azt s segitsetek nekünk rendet csinálni, szüntessétek meg a szitogatási törekvést, mellyel eddig ellenünk voltatok, ha ezt megteszitek, azon esetre nem az olasz nemzet szabadsága elnyomására, de egy méltányos, igazságos békének kieszközlésére, külmegtámadás ellen a fejedelemnek segédkezet fogunk

nyújtani és pedig azon erővel, melly az országban rendes katonaságból hazánk jogainak, szabadságának békéjének, csendének fenntartására nem szükséges, vagyis másképp megmondta az olasz népnek (ha nyilvánosságra jön ez) — „alkudjatok úgy a mint a ti nemzeti szabadságtok basisán alkudnotok lehet s alkudni kell, de ne feszítétek túl a húrt, mert akkor saját létünkkel fogunk számotvetni s ha úgy látjuk a dolgot, hogy az ottani béke helyreállítására segítséget ígérnünk kell, azon feltétel alatt, hogy előbb nálunk állítsák helyre a béke, meg fog történni, hogy ellenetek segítséget adunk. Ez a morális hatás, a mit kimondott a ministerium. S nem tagadom, még egy más tekintet is van. Körülbelől 10—12 ezer magyar hős vérzik Olaszországban, azokat mi vissza nem hozhattuk, mert a törvény, melly nekünk hatalmat adott kezünkbe, ezen sereget kin találta s ezen seregnek visszahozásához a fejedelemnek személyes hozzájárulása lett volna szükséges. Könnyű azt mondani, „uraim“ hát kötötte volna hozzá a ministerium állását, hogy vagy jöjjen haza Olaszországból a magyar katonaság, vagy lelép. Hisz még csak ez kellett volna. A sereg is kin maradt volna s azon ministerium sem lett volna, melly Magyarország hajóját ezen nehéz körülmények közt megtartá legalább addig, hogy most önöktől függjön a hazát megmenteni. Tehát a katonaságot vissza nem hozhattuk. Én nem tagadom, a magánsympathia olyan, hogy rajtam is — nem teszek belőle titkot — gyakran megtörtént, hogy ha hallottam, hogy győztek az olaszok valamely csatában, lelkem örült és sympathiámban el tudtam arról feledkezni, hogy saját magyar vitézeinknek vérén van megvásárolva az ő győzelmök. De ha mint magán-ember, el tudtam is erről feledkezni az olasz nemzet iránti sympathiából, a kormányférfinak nem szabad arról feledkezni. S még sem mondom azt, hogy tehát küldjünk oda sereget, hanem az említett morális hatást ohajtotta a ministerium gyakorolni s ezen vonalig egyetértek, hogy köttessék ott minél előbb olyan béke, melly az olasz nemzet kívánatának s egyszersmind a trón méltóságának is megfeleljen. Mert ha mindezen tekinteteket nem vettem volna is szemügyre, egy van még uraim! s nyíltan akarok szólni: könnyű mondani „had jöjjen haza az a 12 ezer magyar. De visszajön vele egyszersmind 35 ezer illir, visszajön akkor, midőn mi nem vagyunk, vagy nem voltunk készen azon 35 ezer illirnek szemébe nézni. Az ilyen körülmények közt ha azt mondtuk volna, „mind egy, vesszen a nemzeti szabadság, vesszen minden; sympathia az olasz iránt.“ Talán most már itt ülne Jellachich Budán. Én többet nem szólok, kötelességemnek tartottam a multa nézve kimondani s megismertetni a házzal a ministerium politikáját. Ezt megismertetvén, nekem semmi kívánni valóm nincs a kérdésben.“

A már alakuló, de még gyöngye ellenzék részéről hogy ez sok vitára adott alkalmat, gondolni lehet. A végeredmény lón azonban,

hogy Kossuth ajánlata győzött s győzött csak azért is, mert azon általános hit élt mindenki keblében, hogy az új institutiók élete a ministeriuméhoz vannak csatolva.

Kossuth a másnapi ülésben az általa formulázott ministeri politikát az olasz ügyre nézve felolvasá.

Ezelőtt és ezután folytatták az adresse-vitát, mellynek általános része jul. 22-én befejeztetett. Azonban még ekkor is délután 2 órakor.

Midőn a ház több izben szellőztetett és a sok ismétlésen újra kifáradt béketűrésének fonala már végkép megszakadt, azt jelenté az elnök, hogy nem kevesebb, mint 72 szónok van feljegyezve. Ezen szám megrettentette a házat s az elnöknek sikerült kimondani, hogy „az általános adress-vita be van fejezve, a részletek feletti szakaszonkénti vita pedig d. u. 4¹/₂ órakor fog folytatatni. E napon Nyári Pál, gr. Teleki László, Patay József, Táncsics Mihály és Madarász László tartottak szónoklatokat a ministerium politikája, különösen az olaszországi kérdésre nézve nyilatkozott politikája ellen, kitérve egyszersmind sok egyéb oda szorosan nem tartozó dolgokra is. A ministerek közül Deák Ferencz és Klauzál Gábor utasították vissza az ellenzéknek némelly igazságtalan és méltatlan kifejezéseit; s a ministeri politikát Pulszki Ferencz, Kazinczi Gábor, Jendrásik M., Szüllő Gy. pártolák, a két elsőbb igen jeles szónoklattal s kitünő ügyességgel.“

Az ellenzék vezér-szónokai Nyári, Teleki L. és Madarász voltak, kik a ministeri politikát gyávának, ingatagnak, az ország méltóságával össze nem férőnek, a hazát prostituálnak nyilváníták.

Afféle igen subtilis megkülönböztetések, mint p. o. hogy a népképviselők a nép közvéleményének nem képviselői, állítások, hogy ha a horvát nemzet összesége Magyarországtól külön akarna válni, mint az olasz Austriától, annak akaratát respectálni kellene, csodálatos modoru adressjavaslatok, mint p. o. Táncsicsé, mellyet felolvasott, költészet s ifjonci ábránd, mint p. o. hogyha csak egyetlen egy magyar marad is a világon, ez semmit sem tesz, csak a magyar becsület meg legyen mentve sat. nem hiányoztak az ellenzék szónoklataiban, azonban az obligát karzat, (talán azon közvélemény, mellyet a népképviselők nem képviselnek?) nagy rokonszenvvel fogadta a baloldal kifogyhatlan ékesszólását.

E viták azonban teljesen csak jul. 25-kén fejeztettek be, mikor az elnök jelenté, hogy az adresse a nádornak átadatott, ki is azt a király elébe hozandja.

A választmány, melly Innsbruckba viendi, 41 tagból állt. Elöl az Almásy Pál neve állott.

III.

Ezenben minden kiadott többszörös parancsok mellett a magyar katonaságnak hona földére térése lassan folyt. Az ezredekéből igen kevesen jöttek haza s azok is jobbadán szökve.

Gácsországban Marien-Pohlban Lenkey János Württemberg-huszárkapitány százada az elvádolt századosnak elcsukása miatt fölingereelve, elhatározá, honába szökni.

S valóban e század Fiáth Pompejusnak vezénylete alatt meg is indult. Egy káplár által azonban elárultatván, Répásy őrnagy és többek rövid tanácskozmány után Lenkey századosot küldék visszahívására. Lenkey el is indult, de a rajongó csapat által körülvételén, kényszerítették velök átuszni a Dnieszttert.

Szerencsésen hazájokba értek.

Mintigen szép jellemvonás, említést érdemel, hogy az alkapitány őket a század pénztárával megkínálván, nem fogadák el.

A bán ezenben többszörös körutakat tett, jelesen egyet Karloviczra, hol fáklyás zenét csináltak neki. Buzdítá a népet tovább is folytatni a fegyveres ellenállást. Kitartás- és engedelmességre intette őket.

A magyar kormány által Pétervárad parancsnokává kinevezett Blagojevich a bán által hiában szólíttaték fel, neki engedelmeskedni, ellenkező parancsa levén ugymond az uralkodótól, azt kereken megtagadta.

Az eddig toborzott szabad csapatok és honvédek egymásután küldettek le.

A bán július 26-án Bécsbe ment, ugyanez időre a nádor és miniserelnök meglátogatták a császári székvárost. Az utóbbiak e hó utolsó napján Budapestre, az első pedig augusztus 6-kára Zágrábba visszatértek.

Milly fényes sikert tudának felmutatni az utóbbiak, s milly keveset az elnök, mutatja az is, hogy a bán fővárosába érve, egy proclamatiót adott ki, hogy bár a vézszel, mi őt a jun. 10-iki manifestum által fenyegeté, mitsem gondolva, ment a császári fővárosba, s ott a békés kiegyenlítésnek minden módját elpróbálta: de arra még csak reményt sem nyert.

Mindamellet, hogy ez semmi egyéb nem volt, mint ösztönzése a fölkelteknak, folytatni az ellenállást, világosan mutatja, hogy a készületet sokkal jobban folytatták, mint valaha, sokkal nagyobb erejük volt, felsőbb segélyezés következtében, mit a magyar ügy ellenébe tehettek s a csász. katonák vagy sokkal lankatabban szolgáltak a magyar ügynek mint ezelőtt, vagy határozottan megtagadák a szolgálást.

A magyar ügy tovább folytatásának nevezetes előnye volt, mikép a papirpénz aug. 5-én folyamba tétetek, mellynek daczára

azonban az arany- és ezüstpénzt tetemesen vitték ki, mellynek megátlására köv. rendelet adatott ki:

„Tapasztaltatván, hogy mióta a bécsi piacon az ezüstpénz bécsi bankjegyekért — több százalék veszteséggel — nagyban összevásároltatik; hazánkban is találkoznak nyereszkedők, kik nem tekintve az országban pénz szükét, a bécsi bankjegyek felváltásának nehézségeit, a forgalomnak ebből eredő fenakadását s a népben innen származható nyugtalanságot; az ezüstpénzt nagyban összevásárolják s az austriai tartományokba, különösen Bécsbe küldözetik: holott, ha Bécsben fizetések vannak, azokat bécsi bankjegyekkel teljesíthetik.

Ámbár ugyan a fenforgó viszonyoknál, különösen azon tekintetnél fogva, hogy hazánkban a bécsi bankjegyek nagy mennyiségben vannak forgásban, az ezüstpénznek Austriából kivitele egészen el nem tiltathatik:

Mindazáltal az ezen körülményrely visszaélést eltérni annál kevesebb lehetne, minthogy az ezüstpénzben szükségét szenvedő pénzforgalomnak nyereszkedésvágyból illy módon történő csökkentése az ország több vidékein már is nyugtalanságra s a közcsend és béke megzavarására vezetett.

Annalfogva rendelem, a mint következik:

1) Az ezüst- és aranykivitel azon tartományokba, mellyek nem az austriai birodalomhoz tartoznak, valamint eddig, ugy jövedőre is, ezen rendelet visszahívásáig, tilalmaztatik.

2) Az austriai birodalomra nézve a rendes forgalom ugyan nem gátoltatik, de ha valaki magával az austriai határvonalon át 500 pfrtnál nagyobb mennyiségű ezüstpénzt akarna kivinni, vagy pedig hordókban s göngyölökben (miként ez a gőzhajókon s gyorskocsiknál gyakran tapasztaltatik) nagyobb mennyiségű ezüstpénzt akarna kiszállítani, ez csak azon esetben engedtetik meg, ha bebizonyítja, hogy az ezüstpénzt nem árueladási nyereszkedésből akarja kiszállítani. Mit ha világosan be nem bizonyítana, az ezüstpénz le fog tartóztatni s helyette a tulajdonos — névszerinti értékében — ugyanannyi bécsi bankjegyekkel fog elláttatni s ekként tökéletesen kármentesítettvén, a lefoglalt ezüstpénz az ország kincstárába fog beszo-
gátlatni.

Ezen rendelet a szokott kereskedelmi forgalomra akadályozólag már csak azért sem hatván, mivel az austriai birodalomban s különösen Bécsben, minden fizetési kötelezettségek, valamint eddig bécsi bankjegyekben teljesítettek, ugy jövedőben is teljesíthetnek: az ország 30-adi, posta- és szállítóhivatalai, ezen rendeletnek, melly egyes előfordult esetekben már ekként fogamatba is vétetett, szoros végrehajtására, személyes felelősség terhe alatt kötelezetnek. Kelt Pesten, aug. 10-én 1848. Kossuth Lajos, pénzügyminister.“

IV.

A ráczok ezenben megkezdett ellenállásukat épen annyi elkésredéssel folytatták.

Aug. 3-kán a Tiszán két ágyuval áttörtek s a kindaiakkali összeköttetésöket eszközlendő Neusinát és Bobát elfoglalták, szokások szerint utjokat rablás-, pusztítás- és gyilkolással bélyegezve.

Innen azonban Kiss Ernőnek nem sokára sikerült kiverni őket. Nagy-Becskerekről következőleg értesíté róla a ministeriumot :

„Folyó hó 4-én estve jelentésül vettem, hogy Torontálmegyében fekvő Neusina és Szárcsa helységek a ráczok által elfoglaltattak. Másnap Schiffner Schwarzenberg herczeg dzsídásezredbeli őrnagy parancsnoksága alá 2 zászlóalj gyalogságot, 2 század lovasságot, 2 zászlóalj nagybecskereki nemzetőrsereget és 2 álgut rendelvén, Szárcsa és Neusina helységek ellen kiküldöttem, ez utóbbit egyszersmind lángok martalékává tenni: minthogy hűtlen rácz lakói, a rabló-csoportokkal egyetértve, az itt lakó magyar és horvát nemeség vagyónát felgyujtották.

Schiffner őrnagy 6-án reggel Szárcsát megtámadta és fegyverrel bevette. Neusinát azonban ezen oldalról, az ellenség tüzéirenek kedvező állása végett, megtámadni nem tartá tanácsosnak. Erneszt házára tehát visszavonult s ott a Temesen átkelvén, az ellenséget visszanyomta. Neusinát azonban a beállt éj és a sereg lankadtsága miatt meg nem támadhatta, hanem a parancsnoksága alatt levő katonassággal Lázárföldre vonult. A ráczok azonban az éj sötétségét használván, Ernesztházát kirabolták és felgyujtották.

6-ik és 7-ik közti éjjel még 2 álgut, 2 zászlóalj gyalogságot és 1 század lovasságot Lázárföldre segítségükre küldöttem.

7-én reggel a Temes folyón átkeltek. Bucsák erdő Don-Miguel gyalogság által ujabban megostromoltatott; Neusina helység elfoglaltatott, felgyujtatott és semmivé tétetett. A csata után a sereg ismét Lázárföldre vonult.

Ezen ütközet alkalmával történt veszteségünk : 1 halott, több sebesült, 15-nek pedig holléte nem tudatik.

Az ellenség közül azonban számosan estek el, 44 pedig elfogatott.

A katonaság általánosan, különösen pedig a Don-Miguel ezredbeli gyalogság rettentő erővel és vitézséggel harczolt.

Az egyedüli jól felfegyverkezett aradi őrsereg 54 emberig, kik még 4 napig itt maradnak, tegnap haza ment.“

De Szent-Tamás, mint egy német író nevező, e rémuri bástyái még nem voltak megingatva, a kik ben valának, a császári és szerb nemzeti zászlót büszkébben lobogtatták, mint valaha. Az alatta történt apró csatázások egyikében gr. Zichy Ferencz elveszett. Előtte

következőleg állott az ellene kiküldött erő : Jászkun tábor a Ferenczcsatorna balpartján 2500 főből.

A jobbpartján a kecskeméti járás 2000 fő.

Feketicsen a solti járás 2500 fő 6 ágyuval.

Azonkívül Becsénél tetemes erő.

E készületek s az utban levő erő mutaták, mikép a támadás komolyabb lesz, mint valaha.

Ezenben a ráczok Fehértemplomot elfoglalva, az ottani erdőkben ütötték fel táborukat.

Aug. 2-án Blomberg ezredes elküldé Légay alezredest s Verhovszky huszár századost 6 gyalog és 2 lovas századdal, felkeresni őket. Megtámadták és szerencsésen kiverték őket, azonban Verhovszky elesett a csatában. Innen a sereg visszatért Verseczre.

Aug. 7-én az ó-becsei erő egy székely gyalog ezreddel szaporodott.

V.

A hadügyminister aug. 8-án leindult az alsó táborba, honnan azonban már 15-én visszaérkezvén, másnap a parlamentben egy ujonczozási t. javaslatot terjesztett fel. Utjáról s t. javaslatára következőket szólott :

„Mielőtt a tárgyhoz szólanék, valamit előre kell bocsátanom. Nem mondhatom, hogy megjártam Tolnát-Baranyát, de megjártam Torontál- és Bácsmegyét. Itt sokat találtam, mi későbbi időre jó reményt nyújt. Ugy tapasztaltam, hogy a katonaság, bármi faju s nyelvű legyen, kötelességét lelkesedve tölti be: s még eddig mindig nagyobb erőt verve vissza. Azonban, tán azért, folytatá szoló, mivel életemről gondoskodtak, vagy előbb, vagy később történt valami, mint ott jártam, de a mai ujság már közölni fog tudósításokat Neuzina-, Járek- és Verbászról. A katonaság tehát, mint emlitém, a kötelesség terén áll. A nemzetőrségre nézve ezen rövid táborozás katonai szempontból felette jó hatással volt, mert azonkívül, hogy némelly süvöltő bogarakat megszokván, neki bátorodtak: sokat nyertek abban is, mi táborzásnál szinte szükséges, t. i. rendben és engedelmisségben. Kiemelendő főképen az aradi tüzérség, kik mintha rendes katonák volnának, nem azt nézik, mennyi ellenség van előttük, hanem hogy hol van. A békesi lovas nemzetőrség közül többen nyilváníták, hogy tovább is a táborban maradnak. A tolnaiak megesküdtek, hogy továb csep vérig küzdenek. A jászkunok derék emberek, jó katonák s eddig is sokat tettek már; kár hogy Bácsmegyében olly nagyra nőtt a kukoricza, mert még többet is tettek volna. Az önkénytesekről csak jót és szépet lehet mondani; s ha van is köztük még némi emberi gyöngeség, ezt szoló nem akarja feltakarni. Bácsmegyéből megdicséré szoló a bajaiak és szabadkaiak derakas magok-

viseletét, s ha valamelyiket kifeledte volna, kéri az általános dicséretbe befoglaltatni. Szólok a katonai játékot ugyan szerencse-játékhoz hasonlítva, de mennyire számítani lehet a győzelemre: 100 hihetőségi ok közül 70 a mi részünkön áll. Ezenkívül megdicsérére szólok Szeged- és Baja városok hazafiúi készségét, mellyet kivált az előbbi a betegek és sebesültek ápolása körül tanusit (éljenzés). Végre személyeket nevez a ház, sőt a haza köszönetére érdemeseket, köztük első helyen Szentkirályi Móricz-ot, ki a nemzetőrségre nézve is a legjobb hatást gyakorolja, Török Gábort s a Temesben működő királyi biztost, kinek neve nem jut eszébe, Horváth főispánt, ki kötésben hordja most is karját, de hol szükség, mindenütt jelen van stb. Mindezeket a ház kitörő éljenekkel fogadá.

Ezután átment szólok napirenden levő törvényjavaslatára, megjegyezvén, miként azt, hogy arat-e azzal éljent vagy nem, nem tudja, de hogy gyakorlat és tapasztalás utján meritett meggyőződésből folyt azon javaslat, az iránt tisztában van. Ha békesebb idők volnának, hogy akkor millyen ujoncz-állítási rendszert kívánnék, megmutattam — ugymond — általános javaslatomban, mellyet azonban most tárgyalatni nem kívánok. Az új rendszer életbeléptetése időt kíván. Én tehát meggyőződésemtől elúttetve a kisebbet választám, melly a létező állapoton kevesebbet változtasson, de mégis megfelelően azon kelléknek, mit a haza védelme kíván, hogy így megvédetvén a haza, más javításokra fordíthassuk figyelmünket. Szólok sokat törte fejét s meglehet olyanon akad fel, miért talán, — ugymond, — a képviselőház szólok fejét töri be. 45 év óta huzom, mondá ezen igát s ha sokat nem tanultam is, ha engedelmisségben neveltetem is: mindig az volt iparkodásom: mindent úgy tenni, hogy lelkiismeretem s meggyőződéseim szerint a célnak megfelelően. Két mód állott ugymond előttem, új vagy régi rendszert követni. Kérem, hol van az új magyar rendszer? Ha tőlem azt kívánják, hogy két hónap alatt századok mulasztásit orvosoljam: többet feltételeznek rólam, mint mennyit lehet. A hadi tanulmányok 10—15 féle tudományokból állanak s ha az, ki tanítani akar, még maga tartozik előbb tanulni: bajosan megy a dolog. Ha én most új osztályokat formálok, a felebbvaló nem fogja ismerni alattvalóját, a pajtás pajtását; következőleg az erő nem irányoztathatik egy cél felé. Hiányzik az idő, mi veszély idején legnagyobb capitalis. Ide járul, hogy egészen új rendszer életbeléptetése ez idő szerint sok költséggel jár. De politikailag sem tanácsos az új rendszer rögtöni életbeléptetése; mert kérde szólok, ha valljon azokat, kik nincsenek mellettünk, de a kötelesség terén mégis mellettünk harezolnak, nélkülözni akarjuk-e? Az örökös tartományokkal egy kalap alatt állunk, bármennyi rés mutatkozik ezen kalapon. Nem kellene kimondani tehát, hová vezet intézkedésünk, hanem az időre bizni kivitelét. Szólok tehát mint egyenes ember, ellene nyilatkozik.

A másik rendszer, ugymond nincs, inyünkre, az enyéimre sem. Én ugyan, ugymond, feljutottam egy polczra, mit senkinek sem köszönök, de nyeltem sok boszuságot s keserüséget is. Azonban meggondoltam, hogy, ha az ujoncz a meglevők közzé berámáztatik, hol a felebbvaló ismeri alattvalóját, hol mechanikai gyakorlottság már létezik, egy hónap alatt is már hasznát lehet venni. Továbbá mostani utamban tapasztaltam, hogy rendes katonaságunk, legyen árvai, vagy lipiói, ha azt mondják neki: menj, lő, vág és tör, a mennyi kell, míg azt nem mondják: elég, s általában kivéve, egyetlen testületet, az engedelmességet egyik sem tagadta meg, de az is nem nyilatkozott ellenünk, hanem kijelenté, hogy akárhová rendrendelik, elmegy s pár nap múlva azt meg is fogjuk látni. Ha a fenlevő katonaságból a magyar szellemüeket kivennők, egyrészt emelnénk, másrészt lenyomnánk s szakadást gyaníttatnánk akkor, midőn az erő öszpontosítására legnagyobb szükség van. Én tehát sajnálva bár, tán a ház óhajta s a haza régi kívánata ellenére, a czélt tartván szemem előtt, nem akarok semmit rögtönözni, hanem azt mondom: a ház kívánhatja, hogy a katonaság magyar legyen; de adjon erre időt, másként ollyat kívánna tőlem, mire én nem vagyok képes. Ha valaki jobbat tud, mi a czélnak hamarabb s tökéletesebben megfelel, én hódolni fogok neki s mint közlegény is kész leszek alatta szolgálni. A 4-ik zászlóaljra, mi annyiakat megbotránykoztattott, seregeink messiásként várnak, ezeket jutalmazni kell, ugys a magyar seregek állnak e tekintetben leghátrább.“

T. javaslata az ellenzék részéről heves vitára adott alkalmat, aug. 21-kéig mindennap vitakoztak felette, mikor azonban kevés szótöbbséggel csakugyan elfogadták. E törvény szerint mindenki, ki a 19 évet meghaladta, mignem a kellő szám kilesz, tartozandott katonáskodni. Megváltás és toborzás megszüntetettek.

Legnevezetesebb s legfőbb tárgy volt, mi a viták folyama alatt kifejlődék: magyar commando és nemzeti színek, mellyeket a sereg-nél behozandottak.

Heves küzdés támadt a jobb- és baloldal közt, mellyek közül az első ellenzette, a másik akarta azt.

Az ellenzék főszónoka Teleki László volt. A legfinomabb ágyugolyókat lőtte ki elleneire. Beszédének fő momentuma:

„Különféle okokat hallottam az ellenvélemények támogatására, némeltyek azt mondják, hogy a katonai szellem igen jó, attól nem kell félni, mások ismét azt mondják, a katonai szellem jó, de a katonaságot a nemzeti színek felvétele felzúdítaná. Én azt gondolom, ha az efféle indokok egymás ellenében állíttatnának, tökéletesen lerontanák egymást, úgy hogy nem maradna belőlük semmi, valamint Demanx macskáiból, mellyek viaskodás közben egymást felfalták. Ha a katonaság Magyarországhoz hű és jó szellemmel viseltetik, nem gondolom, hogy a nemzeti színek felvétele felzúdítaná; ha pedig

bizunk benne, valljon milly okoskodás útján reméljük, hogy ezen ellenszegülők szelleme legyőzetik, midőn Magyarország egész ifjuságát oda szántuk, valljon nem félünk-e attól, habár egy pár hónapig is, Magyarországnak ifjusága egy olly iskolában növeltetik, mellynek nővelői nem a nemzetiség mellett, hanem ellene szoktak működni. Én azt gondolom, hogy a magyar katonaságot, szellemét jól felhasználva, akadály nélkül lehetne rögtön magyarrá változtatni, mert igen sok jó, derék és becsületes tisztet ismerek, kiknek nagy hasznát lehetne venni és ismernek barátaim is, s így a baj jelen körülmények mellett a szerkezetben van, mert én nem az egyeseknek, hanem a szerencsétlen szerkezetnek tulajdonítok mindent, melly a jó akaratnak hatását zsbibasztja el és a rossz akaratnak nyit tág tért. Mig ez fenmarad, addig a jobbaknak semmikép nem lesz hatalmukban, szellemüket nyilvánítani, hanem ha a jóakaratuakat ügyesen magunkhoz csatoljuk, azt gondolom, az átalakulási munkát rögtön keresztül lehet vinni; mert hogy ne csatlakoznék minden jó gondolkozásu hazafi azon hazához, melly a katonai érdemnek a jelen körülmények között olly kitűnőleg fényes pályát nyit, azon hazához, melly az egyformaság elvét hozta be, melly az ő irányukban is alkalmaztatni fog olly móddal, hogy nem tehet már Magyarhonban a katonaságra nézve különbséget a születés, hanem csak az érdem. Nem gondolom, hogy épen a katonák sovárognának azon régi rendszer után, mellyre ha visszatekintenek, mind megannyi mellőzését látják az érdemteljes férfiaknak, és csak a születésjogokkal bíróknak pártfogolás útjánai előmozdítását; hogy ehhez ragaszkodnak, nem hiszem, midőn olly fényes pálya nyílt e hazában, különösen mostani körülmények között, midőn a katonai érdem el fog homályosítani minden más érdemet; nem hiszem, hogy a régi modoru időbe visszakiváncokoznának, midőn holmi frakkformákért szekiroztattak a commandirók által, midőn minden haszontalan játékra minden cél nélkül kiküldettek. Tehát mivel ezt lehetetlennek gondolom, hiszem, hogy módunkban lesz a hadseregnek sympathiáját megszerezni, nemcsak a tisztekre, hanem még különösebben a közlegényekre nézve is, kiknek előléptetését biztosíthatjuk szintugy, mint a tisztékét, megszűnván reájok nézve is minden születési különbség. Mind ezt felhasználva, azt gondolom, tökéletesen magunkévá tehetjük a lehető legrövidebb idő alatt a magyar hadsereget, ugy azonban, ha magunk kormányozzuk és vezéreljük.

Azt mondják némellyek, halasszuk későbbre, és e halasztásban időnyerést látnak; én idővesztést találok, minél későbbre halasztjuk, annál nagyobb lesz az akadály életbe léptetni azt, mit törvényben kimondtunk. Még egyre vagyok bátor figyelmeztetni a képviselőket. Mi tovább mentünk mint apáink, mi mertünk annyit, hogy többet merni az egész haza veszélyeztetése nélkül immár lehetlen, mi ugy voltunk mint Cortes, elégettük mögöttünk a hajókat, és mögöttünk

nincs semmi egyéb, mint a feneketlen tenger; nekünk tovább, előre kell menni, megmondom, hogy értem. Parlamentáris kormányt akarunk felállítani és ezen parlamentáris kormány fejében szétromboltuk régi alkotmányunknak egész épületét, mellynek egyes zugában a félénk is megférhetett a maga vis resistendijével; le van rombolva már a municipium, nincs többé vis inertiae; de hogy ez veszteség ne legyen, mimódon akartuk elérni? azon hogy Magyarország összpontosulva legyen az országgyűlésen és hogy Magyarország képviselő testületének kifolyása, a ministerium, egy független önálló hatalom legyen, mellynek nemcsak joga, hanem ereje is legyen. Ha mi, miután szét döntöttük az épületet, megegyezünk abban, hogy egygyel és mással egyezkedni kelljen, ezen képviselő testületet azon helyzetbe tesszük, mellyben voltak a régi alkudozó országgyűlések, kormányunkat pedig azon állásba hozzuk, mellyben voltak a régi modoru alkudozó cancellárok, kik idegen hatalmaktól függöttek; akkor azt mondom, elértük a centralisatiót, de nem az alkotmányos centralisatiót, hanem az absolutismus centralisatióját. Azt mondják, a nép nem pártol minket, meglehet, hiszen eddig miért is pártolt volna? Az aristocratiának ügye desperált ügy volt, a népnek nincs finom nevelése, de jó tapintata fel tudja fogni a dolgokat és el szokta hagyni a desperált ügyeket. Vigyázzunk, hogy ügyünk ne váljék desperált ügygyé, mellyet megnyerni nem lehet, mert akkor a nép is elhagy bennünket és el fogunk veszni szégyennel. Még egyet mondok, Európa kivivta számunkra a szabadságot, nem mi, hanem az emberiség vitta ki s megvárja tőlünk, hogy azt megérdemeljük. Ha szemlélni fognak a népek és látni fogják, hogy mi, kiknek számára a független ministeriumot Európa vitta ki, kiknek függetlensége szentesítve volt, kiknek hatalma alá volt adva az ország, nem birtuk felfogni a tért, mellyet törvény, király és Európa nekünk általadott, s minden külellenségtől menten, belelleneinket nem birtuk legyőzni, elvesztünk erő nélkül s kénytelenek voltunk alkudozni az idegen hatalommal, a reactióval azért, hogy megmentsük magunkat s néhány hónap alatt nem birunk annyi önálló erőt előteremteni, melly az országot fentartani képes, mit fog gondolni felőlünk? kérdem tehát, miután a törvényt nekünk kivivta Európa, akarjuk-e, hogy a törvény való legyen; akarunk-e független önálló hadsereget? Ha ezt nem merjük kimondani, azt fogja Európa mondani: e nemzet nem érdemli meg, hogy szabad legyen.“

Ez ügyes szavakra a hadügyminister előszedte bombáit:

„A mostani lelkes szónoklat 12 fontos ágyu volt s még kartácsnak is beillik; hanem mivel még teljes erőmet nem adtam ki s maradt valami, hogy néhány észrevételeket tegyek, ám nem a beszéd ellen, mert tisztölöm a magyar lelkesedést s az enthusiasmust magam is előmozdítani akarom, csak hogy kevésbé tartósabbá szeretném tenni és állandóbbá. Gr. Teleki beszédében némelly figura rhetorica ellen

van kifogásom, minthogy azt kellett belőle kivennem, mintha én imádója volnék a régi rendszernek s hogy a megajánlott katonákat a szerencsétlen frakkba akarnám öltöztetni s így a régi rendszert megerősíteni. Isten ments meg ettől, nem akarom én a régi rendszert fentartani, mert ez unalmas volt és unalmát tapasztaltam magam is, de erre most nincs idő. Tegnap ugyan megtagadtam, hogy van a történetben példa, most azonban bátor vagyok előhozni, miként Törökország is akkor reformált, mikor mindene volt, de nem kész hadseregre, mellyel ellenállhatott volna ellenségeinek. És ha jól tudom a dátumot, 1825-ben történt. Ki gondolhatja, hogy én azt merészeljem mondani, miszerint nem akarok magyar hadsereget, vagy hogy szerelmes volnék a németbe. Ezt én nem mondtam, hanem azt, hogy ha még a görög istenek sem bírtak a lehetlenséggel küzdeni, én annál kevésbé bírok azzal küzdeni.“

A baloldal (még akkor, mint Kossuth nevezé, törpe minoritás) megveretett, de az események folyama csakugyan teljesedésbe vitte tervöket.

VI.

A hadügyminister alatt járta alatt két figyelmet érdemlő csata volt, aug. 10-kén Járeknél, aug. 13-kán Verbásznál. Mindkét helyt magyar fegyver vívta ki a diadalt. Lássuk részleteit.

Aug. 10-én délelőtti 10 órakor az előőrök azon hírrel rohantak a faluba, hogy a rácok azonnal megtámadják a falut. A lakosok nem hitték, mivel látván a mezőn a nemzeti zászló alatt előrehaladó sereget, nemzetőröket véltek bennök látni. Egyszerre az álgyak a falu két részéről szólani kezdenek, a készületlenül meglepett 2 század Este-gyalogok s 75 császárhuszár fegyverhez nyulnak; a lakosok, nők és gyermekek által kocsikra rakatnak a holmik, megszabadítás végett. Az ellenség három oldalról akarta a falut bevenni, de a katonaság 2 órahosszant olly vitézül tüzelt, hogy azok céljokat el nem érhatték, bár sokkal nagyobb erővel voltak. S hogy be ne keríttessenek, visszavonultak.

Vezérök Castiglione volt, kinek serege ezután tetemes erővel s egy ágyúüteggel szaporították.

A verbászi csata 13-kán reggeli 4 órakor kezdődött, mikor a rácok sáncaikból kijővén, viszont megtámadtattak. Ezek ugyanis három csapatban, 6 darab, részint 3, részint 6 fontos álgyúkkal nyomultak előre s szakadatlanul jól vitt tüzzel támadák meg előőreiket, kik egy pillanatra hátrálni kénytelenítették. Azonban de Witte őrnagy a lelkes Sándor-gyalogsággal a balszárnyon, Balázs őrnagy pedig a székelyekkel jobb szárnyon azonnal az ellenség elébe nyomult. Maga a főparancsnok Wollenhoffer tábornok is egyuttal megkezdé a támadást, a tüzéséget felállította s Jonák hadnagy a tüzer-

ütegparancsnok olly sikerrel s gyorsasággal tüzeltetett a lázadókra, hogy azoknak álgyuzása azonnal lankadni kezdett: végre sánczaikba visszanyomattak. A mieink egész Sz.-Tamásig előnyomulván, ez alkalommal a sz.-tamási földeken álló kukoricza nagyobb része a jászkunok által lekaszálatott, hogy az ellenek orzó lövésekre alkalmas helyül ne szolgálhasson.

Aug. 11-kén egy Ó-Becsére rendelt oláh zászlóalj Krassó felé vette útját, elpártolandó a magyar ügytől. Akkor még ez volt az első eset.

VII.

Aug. 19-én a magyar ügy Szent-Tamás sánczai alatt szenvedte az első tetemesebb csapást.

A mozgó hadsereg fővezére e csatáról következő jelentést küldte a hadügyministernek :

„Ma reggel 2 órakor valamennyi rendelkezhető sergem, Turia és Szent-Tamás ostromához kirendelt hadállásába kelt. 5 órakor mind a két ponton erős álgyuzás kezdődött, a melly 10 óráig, Bakonyi ezredes ur csapatánál pedig egész déli egy óráig tartott, s melly az ellenség részéről keményen viszonzotatott. Eredménye az lön, hogy mi daczára minden megerőtetésünknek és seregeink vitézségének, az említett két pont birtokába nem juthattunk, bár lankadtan, azonban jó renddel elfoglalt hadállásunkba visszakeltünk.

Midőn magamnak fentartom a jelentések későbbi vettével a történt ütközet részleteit bejelenteni, előlegesen csak annyit irhatok, miszerint : veszteségem két halottból, (báró Nefzern, Schwarzenberg-ezredbeli százados és Fiáth Würtemberg-ezredbeli főhadnagy), 9 megsebesült tiszt és mintegy 100 emorból a közvitéztől egész örmesterig és 16 lóból áll.

Seregem vitézsége és magafeláldozása általán dicséretes volt. Különösen báró Bakonyi ezredesnek vitéz és eszélyes viseletét kell kiemelnem, mi végett őt némileg kitüntetésül a hadügyministeriumhoz gyorsfutárként felküldöm, minthogy ő leginkább képes az ellenség állása- és védelmezéséről kellő felvilágosítást adhatni. B. Bakonyi ezredes urnak nyilatkozata után megnyugtathatom a közönséget, miszerint ügyeink a táborban nem állanak roszul és hihető, hogy vitéz seregünk nem sokára más s jobb fordulatot adand ügyünknek.“

B. Bechtold őrnagyvezér tudósítása a hadügyministerhez a Sz.-Tamásnál és Turiánál történt megtámadásról :

„Wollnhoffer dandársága 18-án délután 3 órakor Kis-Kérre indult, a hová ugyanaz nap 7 órakor érkezvén a helység előtti Sz.-Tamás felőli előőröket megerősítette.

Gr. Colowrat csapata Kis-Kéren keresztül Szireghre indittatott,

hogy ott Turia megtámadására készen legyen. Báró Bakonyi csapata pedig még az éjjel a csatorna balpartjání előnyomulásra a verbászi táborban készen volt.

Wollnhoffer dandársága a megtámadásra jelöltetvén ki, azon éji 12 óraker a kis-kéri táborból kiindult. Az első csapatot a székely zászlóalj képezte, melyet a ki nem kelt álgutelepek, 2 zászlóalj Sándor-gyalogság, honvéd 6-ik zászlóalj és 1 század Württemberg-husárok által fedezve, követék, a legnagyobb vigyázattal nyomultak elő. Reggel 5 óra felé a sz.-tamási sikságra érkezvén, a székely zászlóalj csatárai 600 lépésnyire Sz.-Tamáshoz közeledtek, ekkor az álgutelepeket előrendelvén a helységet erősen álguztattam; melly alkalommal a sánczok felől nagy porfelleg vala látható, miért is Lenkey kapitány századának egyik szárnyával oda ugratott, és észrevevén, hogy az ellenség egy csorda szarvasmarhát szándékozik a sánczokba hajtani, azt kemény álguztatás daczára is megszalasztatván, 131 db marhát fogott el.

Egy óráig tartó, mind a két részről kemény álguzás után, a helységbe gránátokat és bombákat parancsoltam vetni, mellyre azonnal több helyen tűz támadott, mindazonáltal a czélzott hatást, a helységet egészen lángokba borítani, el nem érhetém; minthogy rövid idő alatt a tűz mindenütt eloltatott, a miből azt következtettem, hogy az egész Sz.-Tamás lefödeleztetett.

B. Bakonyi ezredes azalatt a csatorna balpartján a sánczokat megtáadván, kemény álguztatás és kisebb fegyvertűz után a sánczokat egész elszántsággal megrohanta; mindazonáltal vitéz csapata, hősies tartása daczára, az előnyomuló túlerő miatt a czélzott sikert nem nyerheté.

Wollnhoffer vezérőrnagy parancsa következtében a sereget álgulövésnyire visszavezette és összeszedvén holtainkat és sebesülteinket, sereggemmel, melly 8 óráig folytonosan tartó csatában kifáradt, Verbászra vonultam. Az egész sereg tántorithatlan bátorságát dicsérettel meg kell említenem, melly minden rendeleteimet a legnagyobb lelkesedéssel pontosan teljesítette.

Különösen kiemelendők: Aulich alezredes, tanusított rendületlensége és ügyessége miatt; Schonat kapitány, a ki Wollnhoffer őrnagy oldalán hasznos szolgálatokat tett; Zeh tizedes, a ki egy fél 6 fontos álgutelepet ügyesen vezérelt. Különösen pedig Adler tizedes a Sándor-sorezredből, a ki élte koczkáztatásával a legveszedelmesebb álguzás között a sebesültek megmentésében kitüntette magát.

A Württemberg, huszárezred kapitánya Lenkey, derék századával a legveszélyesebb helyeken vitézsége kitűnő jeleit adá, valamint bizonyítá azt, hogy a kegyes bocsánatra minden kivétel nélkül valódilag érdemes. A század főhadnagya Fiath Pompejus, egy álgugolyó által nehéz sebet kapott s ámbár ezen derék tiszt felgyógyulásán kételkedünk, tegnaptól fogva ahhoz több reményünk nagyon.

Fiáth Pompejus az álgyutelep jobboldalán a 2-dik szárnyat vezérlé, kinek elestével Harsányi őrmester vette át a vezérletet, ki is visszavonulás alkalmával a 6-ik álgyut, mellynek rudja egy álgyugolyó által összezuzatott, kartácsok és golyók zápora közt visszahozta. Melly alkalommal Harsányi őrmester és Kaszás Samu közvitéz, hős elszántságot és vitézséget tanusítottak. Az álgyu megmentése után Harsányi őrmester, Kaszás Samu, Bodó János, Szabó István, Márkus Péter, Böszörményi Ferencz közvitézek és egynéhány honvéd a 6-ik zászlóaljtól, visszamenvén a 6-ik álgyu mellett elesett 2 tüzért is szinte megmentették. Ezek után egy segédtsízt jelentésére, miszerint a sánczoknál elesett három egyén elhozattának, ismét Harsányi őrmester, Bódog László tizedes, Juhász Ferencz őrzető, Kaszás Samu, Pereko Mihály, Szabó István, Farkas László, Katonay István, Belinessy István, Korotnoki Dani, Halassy József, Bodó János és Markus Péter önkénytesen a sánczok hosszában lementek, de senkit sem találtak, minthogy az elestek már megmentettek.

Gróf Colowrat ezredes Turia helységet megostromolandó, reggeli $\frac{1}{2}$ 5 órakor a helységhez közeledett, ekkor visszahagyván a gyalogságot, tüzerekkel és lovassággal 500 lépésnyire a helység előtt megállt s legott elrendelé az álgyuztatást, azalatt gr. Castiglione ezredes is álgyutelepével odaérkezvén, hasonlóan erősen álgyuztatott. Az ellenség 6 db 3fontos álgyuiból szinte keményen viszonzta tüzelésöket, de midőn 5 óráig tartó folytonos álgyuzás után elhallgatott volna, a Schwarzenberg zászlóalj, 2 század Wasa és 1 század Ferdinand-huszár a helység megrohanására kirendeltett, de a helység házaiban elrejtett nagyszámu ellenség által olly golyózáporral fogadtattak, hogy előbbre nyomulniok veszedelmes lett volna. Ez alkalommal esett el a derék Neffzern százados, ezenkívül 2 tiszt és több közvitéz sebet kapott.

A gyalogság visszavezetése után, az álgyutelepek ismét kiállítottak és ujonnan mind a két részről erősen tüzeltetett. Végre a sereg e naponi folytonos működése által kifáradván, délután 4 órakor visszahuzódott.

Ez alkalommal hősie viseletökért kiemelendők: a jeles Titz hadnagy vezérlete alatt levő 1-ső számu lovas álgyutelep. A rendületlenül köteleességöket teljesítő tüzerek: Hledig, Hilbert és Lux. A Schwarzenberg zászlóalj kivétel nélkül hős elszántságot tanusított, különösen Pyrker őrnagy, ki a rohamot gyalog vezette. Horváth hadnagy, Sturm őrmester, Cserepes dobos és Petrovics közvitéz, ez utóbbi leginkább személyes vitézsége miatt. A Ferdinand-huszárok osztályából Svehodolsky kapitány és Somsich főhadnagy méltó elismerést érdemelnek, kik az álgyutelep-fedezetnél a golyók özöne közt igen jó példával voltak.

Steinbach ezredesi segéd, Clement őrmester, Pausenwein kar-

trombitás és Schönberger Adolf hadfi, kik a csata alkalmával a vezérlő ezredes parancsait a leggyorsabban és tökéletesen teljesítették.“

De e veszteségnek nevezeteseb következménye volt a képviselő házban.

Ugyanis augusztus 21-kén Zákó interpellálván Mészároszt az alsó ügyek iránt, Perczel következő hatalmas philippikával lépett fel:

„Mit több hetek előtt már e szószéken megmondék s megmondék alapos okokra basirozott események után, az teljesedésbe ment. Ha egy angol vagy francia káplárt hoznának ide és azzal ítéltetnék meg azokat, a mik lent történtek több hetek előtt és történtek újabban a támadásra nézve, ki fogná mutatni, hogy a lehető legnagyobb árulás követtetett el. (Zaj). Tessék meghallgatni (Szentkirályi Móricz a terembe lép s kitörő lelkesedéssel fogadtatik). Uraim! többször mondottam, hogy veszélyben van a haza, de nem a kül-ellenség sokasága, hanem magunk ügyetlensége és gyávasága miatt. Ezen mondásom igazolva van s minden kétségen túl áll mindenki előtt, hogy a szerbek és horvátok támadása azon részről gyarapítatik és ápoltatik, melly rész iránt e nemzet hónapokon által a legnagyobb bizalmat jelentette ki, sőt tettekben is tanusította. Mindig tisztán állott szemeim előtt, hogy az azok által megbizott és azoknak föltétlen hűséget esküdött egyének, ha a legnagyobb erőt fogjuk is kezeikbe szolgáltatni, nem fognak azok ellenében olly elhatározott támadást tenni, kik azon hatalomnak eszközei. Tisztelt ház! azt mondotta az előttem szóló és helyesen mondotta, hogy habár ügyetlen és avatlan lenne, mégis belátja, hogy a hadi tervezet, melly a tegnapelőtti támadásra nézve felállított, helytelen és rozsvolt. És bizonyára mikor több hónapokig tesz valaki készüléket egy sáncznak megtámadására, midőn 20—24 ezer főből álló rendes katonasága van, midőn 48 jól felszerelt álgyuja van, 3—4 ezer jó lovasasága van, s ezen csapatokról büszkén tétetnek tudósítások; midőn az ellenfélnek jól felszerelt álgyuja nincs, mert szekereken viszi azokat s lovassága sincsen, akkor egy sáncznak be nem vétele maga már ollyan dolog, melly azt mutatja, hogy nem a közkatona vagy a magyar tiszték, kikre nézve adatokat tudnék előmutatni, hogy a legnagyobb hazafussággal viseltetnek irántunk, hanem a közlelkület, melly azokat vezeti, nem tett úgy, mint cselekedni kellett volna az ország érdekében. Tehát nem elégszem meg azzal, mit az előttem szóló követ előadott, nem elégszem meg azzal, hogy vizsgálók küldessenek ki. Azt mondom, a haza veszélyben van; mert Jellachichnak táborozása az osztrákok részéről nyilt segedelemmel láttatik el, Laibachból 3 bataillon pattantyusság küldetik Jellachichnak, pedig kettőt már kapott segítségül; de tudomásunkra van az is, hogy némelyek itt a táborból megjelentek, azoktól a ház nyomban tudomást szerezhet magának, s nem szükség, hogy investigatiókra halo-

gassuk a teendőket, hanem rendelkezéseink nyomban megtörténhetnek. Vagy várni akarunk, mint elég ügyetlenül és botorul vártunk heteken által, míg Jellachich betör; a nép ugyanis elégtelen és bizalmatlan irányunkban, hogy 6 héten által semmit sem tettünk a hazának megmentésére; azt akarjuk, hogy a nép, mint már arranézve hivatalos jelentések vannak, zúgolódásokkal lépjen föl, s a felső vidékek nyílt támadásban legyenek s közbeszorítva minden oldalról odajöjenek a dolgok, hogy gyáván általszolgáltassuk az austriaiaknak azt, mit ők tőlünk kívánnak? Nekünk kell, rögtön kell intézkedni, és pedig még ma s hogy mit tegyünk, kimondom véleményemet. Kívánom, hogy a ministerium a lépéseket tegye meg. Tisztelem a hadügyminister urat, de bocsásson meg az előttem szóló, nem bizodalmatlanságból mondom, erről most nem akarok szólni: de azt tartom, hogy nekünk, ha valaha, most kell a parlamentarizmus formákhöz ragaszkodnunk. Ha valaki nem volt képes kivinni azt, mit nekünk hónapokon által ígért, hogy t. i. halogatás által csak azért kíván elegendő erőt összegyűjteni, hogy sikertelen támadás ne történjék: akkor bár a legnagyobb bizodalommal viseltetem is azon egyén iránt, kötelességemnek tartom, mint nemzeti képviselő, kimondani, hogy most az egyszer nem kívánom kezére bízni a had vezetését. (A közép- és jobboldal nevet.) A pénzügyminister azt mondotta, ha a sereg veszteni fog is, köszönetet fog annak indítványozni. (Kossuth közbeszól: azt nem mondtam.) Ha a hadsereg vesztesége nyílt ütközetben történik, s a sereg úgy használtatik és összpontosittatik, vagy a támadás úgy történik, mint kellett volna, habár ezerek vesztek volna is el, köszönetet szavaztam volna magam is: de miután ez nem történt, az ígélet nem lett beváltva, s a katonatisztek nem tették meg kötelességöket: akkor nekünk kötelességünk nyomban gondoskodni arról, hogy a nemzetnek ott lent összegyűjtött hadereje, azon vitéz derék és magyar katonák haszontalanul ne emésztessenek föl elleneink által, kik alkotmányos állásunkkal megbarátkozni nem tudnak. Indítványom tehát a ministeriumhoz és a házhoz ez: kívánom, hogy a kir. biztos, ki, mint remélem és tudom, hatalommal volt ellátva, tehát a dolgok iránt kellő tudomással bír, e ház előtt terjessze elő a dolgokat, úgy, mint vannak, s mint neki azokról tudomása van; hogy ha nem áll az, a mit mondék, szívesen magamra mondom a kárhozzátot; mert az árulás sokkal veszélyesebb, mint az ügyetlenség: de ha jelentéséből a legkisebb adat vagy legkisebb gyanu az árulásra nézve kitetszenék, akkor ezen háznak más politikát kell követni, akkor azon lépésekhez kell folyamodni a háznak, mellyekhez egy nemzet, melly kétségbe van esve, köteles folyamodni. Tehát azon kettőt indítványozom: 1-ör. Hogy a kir. biztos ur a ház előtt a történetekre nézve tüstént hallgattassék ki, hogy adja elő híu képét a történeteknek. 2-or pedig, hogy az ő előadása következtében az

alvidékre a ház teljeshatalmu biztosokat küldjön, a kik a hazát megmentésék.“

Az árulás szó a lehető legnagyobb zajt idézett elő, Kossuth s a ministerium hatalmasul felléptek ellene; jelesen Mészáros és Kossuth következő beszédet tartottak:

Mészáros L.: „Tisztelt képviselők! A múlt napokban mondtam már, miként a vezér igen szeretné, ha veszteség helyett győzelmet jelenthetne; de most győzelmet nem jelenthetett, mert a had sorsa ugy hozza magával, hogy a sereg egyszer nyer, másszor vesz. Azonban ha egyszer vesz s azért mindjárt elveszti türelmét s bátorságát, s azt gondolja, hogy végveszélyben van, midőn ezt valaki hinnimeri, azáltal ő saját magában nem talál bizalmat és ha győzni képes lenne is, bizonyosan nem fog győzni többé. (Igaz). A megtámadás megtörtént, a mint az igen tisztelt előttem szóló úr előadá, kiről már a multkor tisztelettel emlékeztem, hogy a táborban igen sokat tett a lelkesedés fentartására; e részben most is kifejezem köszönetemet. A tisztelt biztos úr egy részben elmondá nézetemet, de engedelmet kérek, ha ezen oldalra fordulok (baloldalra) s azt mondom, hogy a ki ezen szót: árulás, kimondja, az sokat mondott, és a ki be nem bírja bizonyítani, mellyik részen van a hiba, annak megítélését a ház bölcs belátására bizom. Ha valaki valamely seregről vagy több egyének vezérletéről azt mondja, hogy árulás van benne; ebben az is foglaltatik, hogy a ki őket vezeti, az is áruló. Én azt tudtam s elkészültem rá, mielőtt Magyarországra visszajöttem, hogy itt ötven évi becsületesség füstbe mehet; arra is elkészültem, hogy hazaáru-lónak mondanak, de azt nem hittem, hogy e házban árulással vádolják azt, a mit én vezérlek. Itt már most nincs más mód, mint vagy rám mondják ki önök a ver-dictet, vagy roszalják azt, ki az árulás szót mondotta. Mikor én tárczámat átvettem, nem igényeltem magamnak olly nagy super-klugheit-tot, melly a fület is nőni tudja hallani, de a mi körülötte van, nem látja, valamint azon classicus ember, ki a mennyországba néz s a verembe esik. S mivel már a görögökről megemlékeztem, megjegyzem, miként ugy látom, azt kívánnák, hogy utánozzuk a karthágóiakat, kik csak addig szerették katonáikat, mig győztek és mikor veszettek, tettöket azonnal roszalták s őket megbüntették s végre magok is elvesztek. Miért nem utánozzuk tehát a rómaiakat, kik még a dictátoroknak s consuloknak hálát szavaztak, mert a legnagyobb veszélyben sem estek kétségbe hazájuk felől. Egyik követ úr azt mondá: hogy a leghelytelenebbül és a legügyetlenebbül vezették odalent az ügyet; a másik követtárs azt mondá, hogy egy káplár is jobban tudta volna a dolgot vezérelni, még pedig angol káplár. Ha azon káplárt gondolja, kit Wellingtonnak hívnak, az bizonyosan némelly hibákat meglátott volna; sőt az is lehet, hogy egy káplár, ki a mostani időben nagyon ujoncz, bírhat a dolgok állásáról helyes itéletet hozni; mert mostani társas

szerkezetünkben az az egyik főhiba, hogy nem bírjuk a genieket kitalálni és használni s gyakran, mivel nem vagyunk rendszerezítve, a genieek több bajt okoznak mint hasznót. A veszteség tehát megtörtént; azonban én azon seregnek, a mint ismerem, akármit tett, s akármit nem tett, részemről, ha a ház roszalná is, nyilvános köszönetet fogok mondani, nem azért, mivel vesztett, hanem mivel ezen veszteséget helyre tudja ütni. A ki életét feláldozza, akár jól, akár roszul sül el küzdés, roszalás helyett mindenesetre köszönetet érdemel. (Madarász L. nem a közlegényekről van szó). A vezéreknek is köszönetet fogok mondani, mert tapasztalásból tudom, miként kevés vezér van a világon, ki mindegyre győzött volna, hanem ha vesztett is, soha el nem csüggedett és új küzdelemre mindig készen volt, azért az illy vezérnek is köszönetet fogok szavazni. Mondatott az is, hogy olly roppant sereg, u. m. 24 ezer sorkatonaság, azonkívül 48 ágyu és 3 ezer lovasság nem birta a sánczot bevenni. Már azt tudom, hogy a 7-k huszár ezred a veronai csatát 1799-n megnyerte, de miért, azért, mert a sánczoknak hátulsó részei nyitva voltak, hol berohanhatott, sok ember elvérzett, de mégis nyert. Ámde hogy lehetett volna a lovassággal ott működni, midőn nemcsak a canalist, hanem egyebet is kellett volna átusztatni; és hol vette volna magát a 24 ezer emberből álló sorkatonaság, midőn egész Magyarországon nincs talán ennyi? azt nem tudom. Az is mondatott, miként a tisztek sem tettek eleget köteleességöknek. Mennyiben tették meg azok köteleességeiket? nem tudom, de a hol kettőt agyon lőnek s 9-et megsebesítenek, ott valami kis kötelesség mégis volt teljesítve. Szentkirályi Mór úr, ki ott a dolgok szemtanuja volt, elmondá, miként a tisztek is teljesíték köteleességüket, meglehet, hogy néhol hibáztak; de emberek vagyunk, hibázhatunk; remélem, minden hibánkat megjobbitjuk; hogy részemről a hibát, a hol előfordul, meg nem hagyom, annyi bizonyos. Visszamenve az előbbiekre mondatott, hogy sok ideig vesztegeltünk és talán elejénte könnyen legyőzhettük volna az ellenséget. Lehet, hogy megtörténhetett volna; azonban katonai dolgokban az eseményeknek vagy a vaksorsnak legkevesbé lehet helyet engedni. Ki ezen dologhoz ért, olly eszközökről gondoskodik, melyeknél fogva gondoskodásának sikerét a sors kezébe ne adja. Mi, midőn az idő elkövetkezett, elkezdtük a csatát s hogy nem voltunk elég szerencsések, az nem a mi hibánk, ha nem történtek dolgok, melyeket megváltoztatni lehetetlen volt. Végre is akármit cselekszünk, a dolgot semmi esetre el ne hamarkodjuk; rögtönözni akkor sem kell, ha, mit meg nem engedek, hibásak mi lettünk volna. Az elkövetett hibák helyrehozhatók és mert szivesebben viszik bőrüket a véres mezőre hazámfiak s a hazát inkább meg fogják menteni. A mi illeti csekély személyeknek a szin helyére való küldetését, én arra, ha kell, szivesen ráállok; hanem ha jobban fogom-e én ott a dolgot vezérelni, azt nem tudom, a mit tehetek, azt megteszem; de kimondom, hogy én az

odalent levő vezért jobbnak tartom magamnál. Otlétemnek talán azon előnye volna, hogy a seregben őket személyesen buzdíthatnám; azonban a szükséges gyakorlati tapasztalása azon vezérnek is megvan s azért én őbenne tökéletesen megbízom. Ha a most tárgyalás alatt levő, már 5 napig tartó ujonczállítási tárgyat bevégezzük, akkor ismét egy körutat tenni szándékozom a táborok minden részébe, s ezt a t. háznak előre is bejelentem; ha a ház szükségesnek látja, hogy most elmenjek, akarata szerint cselekszem s valamint most, úgy mindig készen vagyok, minden erőm- s tehetségemet felhasználva, magamat feláldozni. (Éljen).

Kossuth Lajos : „Uraim! e napokban azt mondtam a háznak, hogy ha a tudomásunkra jött csata győzelemmel végződik, remélem, hogy e ház közakarattal be fogja tudni bizonyítani azon hálát, mellyel tartozik azon honfiaknak, kik a legtöbbet, mit adni lehet, életüket adják a hazáért, s kik ezen eljárásban, midőn általános szavakkal történik a gyanusítás, talán még az életnél is többet, becsületöket is kockáztatják. Mondtam, ha a sors forgó kereke szerint veszteség találna lenni, de azon veszteség mellett megtette kiki kötelességét, én akkor is hálát s méltánylást szavaznék. Nekünk egy kimondhatlan nagy bajunk van, kimondom őszintén, a mult századok kormányainak bűnei éretlenné tették ezen nemzetet annyira, hogy hallgatni nem tud, midőn hallgatással megmenthetné a hazát, (igaz) beszél, midőn tenni kellene, s ha beszél, nem válogatja meg jól a szavakat. Engedjenek meg uraim, nem egy éretlen gyermeknemzet-e az, mellynek minden hirlapjaiban kikürtölik az ütközet óráját, úgy, hogy az ellenség 2 héttel előbb tudja, és e napokban e háznak csaknem minden tagja nem érzett nagyobb foglalatosságot, mint kérdezni, mikor lesz az ütközet s azt tovább mondani. Ugyan nyert-e valaha ütközetet azon nemzet, mellynek tribunejeiről szám szerint mondják el, mennyi ember áll a táborban, miszerint az ellenség magát commót orientálhassa mind azon erőre nézve, mellyet ellen kell vetni, mind azon perczre, mellyben megtámadtatik. Ha a hajdani Hofkriegsrath alatt, melly Magyarországon a török háborut a bécsi divánokról vezette, csak akkor nyert ütközetet a vezér, ha ellenkezőt cselekedett, mint Bécsből parancsoltak, úgy mondhatom, ha a strategicus terveket a házból dictáljuk, a vezér csak akkor fog nyerni, ha ellenkezőt cselekszik. Az e napokbani eseményekről csak annyit tudok, hogy megtámadtatott egy sáncz, melly várnak is mondható, mint azon igen tisztelt barátom, ki most e háznak tagjai közt a legéremesebb ember (hosszas éljenzés), mert ő megérezte azt, hogy itt van a tettek percze s azon helyet, hol szónoklatával kétség kívül az első sorban állana, nem foglalta el, hanem ott foglalt helyet, hol vérükkel áldoznak az emberek, ő maga is várnak nevezte. Én, a mint a világ történeteit ismerem, kevés esetet tudok, hogy várat egyszeri rohanással bevettek volna. Énnélfogva nem csüggedek, mert, ha jól

vagyok értesítve, 49 halottunk s 69 sebesültünk van. Én hazafi bánattal kísérem, a mint e ház is kíséri, az elesteket, de azt mondom, az jóformán nem is volt csata. Nem tartozom azok közé, kik a vétket palástolni, a bűnt büntetlen hagyni akarnák; de figyelmeztetek mindenkit, mérje meg a haza erejét, melly készülségen és disciplinán alapul, s ha vádol, személyre intézze vádját és bizonyítson. De ne éljen olly kifejezéssel, melly kedvetlenséget gerjeszt olly férfiakban, kik iránt, ha e ház értesülve lesz a körülményekről, köszönetet fog szavazni, mint p. o. a fővezér iránt, ki órákig állt a legveszélyesebb helyen. Nem tudom, közülünk hány ember cselekedte volna ezt, s Bakonyi (éljen), ki úgy viselte magát, hogyha győzelem koszorúzta volna is ezen lépést, nagyobb elismerést nem kívánhatott volna, mint így. S mi történik ezen házban? Az mondatik: árulás van a vezérek-nél. Én hibát palástolni, bűnt büntetlen hagyni nem akarok, de e ház compromissiójának, a haza ügye elárulásának tartom, hahogy nem fognak lépések történni, mellyek ezen itt-ott kimondott szót vagy megczáfolják, vagy speciálításra vezessék s ennek következtében elhárítsák azon rossz hatást, melly a hazát veszélybe dönthetné (helyes) s azért, hogy a hiba, ha van, ismerve, a bűn büntetve, de a rágalom is visszatörölve legyen, s meg legyen mentve azon erő, mellyre e hazának szüksége van, indítványozom: nevezzen a ház egy bizottmányt, melly által szólíttassék fel azon követ úr, ki itt árulást mondott ki a sz.-tamási táborban csatázó hadseregére nézve, hogy vádját speciálításra reducálva, bizonyítsa be, mert annyi, azt gondolom, bizonyos és kétségtelen, hogy a hadseregére ezen szónak „árulás“ kimondása (Perczel közbekiáltoz: nem a hadseregére) (rendre) kérem, én szívesen ohajtom, hogy az érdemes követ úr ezen szenvedélyességével mentse meg a hazát, én nem fogom e térre követni. Ha kimondatik az ellenség előtt állókra ezen szó: árulás, s specificumra nem vonatik, az kétségtelenül olly embereket is sérthet, kiket talán a vádló sem akart sérteni, s rossz szellemet terjeszt ott, hol jó szellemet kellene terjeszteni. Ha tehát hiba van, hogy az ismerve legyen; ha árulás van, hogy az büntetessék, de hogy illy szónak káros következtései veszélybe ne döntsék, én a követ úr hazafiságától s férfias kötelességétől megvárom, hogy azon bizottmány előtt a kellő felvilágosításokat megadja, a bizottmány referálja s a ház a tapasztaltakhoz képest intézkedjék úgy, mint a haza megmentése kívánja. (Éljen).“

E vád csakugyan visszavétetett, de Perczelnek gr. Choteckkel pártbajt kelle vivnia, mellyben jelentéktelen sebet kapott.

Ugyanez nap estéjén tartott ülésben egy kir. leirat olvastaték fel, mellyben tudatik, hogy a nádorra ruházott alkirályi hatalom megszűnt.

A leirat e következő:

„Mi első Ferdinánd, austriai császár sat. Hű Magyar- s vele

egyesült Erdélyországunk s az ahoz kapcsolt országok zászlósainak, egyházi és világi főméltóságainak, nagyainak és képviselőinek, kik az általunk Pestvárosunkba összehívott országgyűlésen egybegyűlve vannak, üdvet és kegyelmünket!

Kedves hiveink! Miután egészségünk Isten jóvoltából helyreállván, az országlást ismét átvettük, ennek folytán birodalmi fővárosunkba, Bécsbe visszaérkezvén, megszűntek azon körülmények, mellyek közt folyó évi június 26-kán kibocsátott legkegyelmesebb leiratunk szerint kedves öcsénk István főherczeg nádor és királyi helytartónknak, mint kir. felségünk teljhatalmu képviselőjének azon jogoknak ideiglenes gyakorolatára való hatalmat átadtuk, mellyek a fenálló törvények szerint legfelsőbb kir. felségünknek fen vannak tartva, ezen rendkívüli ideiglenes megbizásunk is megszűnt, miről, valamint az országlásnak ismét átvételéről hűségteket ezennel legkegyelmesebben értesítjük. Hozzátok egyébiránt cs. kir. kegyelmünkkel állandóan hajlandók maradunk. Kelt a mi őszintén kedvelt hivünk méltóságos és nagyságos herczeg Eszterházy Pál legmagasabb személyünk körüli ministerünk kezéből, birodalmi fővárosunkban Bécsben, augustus 14. az urnak 1848. esztendejében.

Ferdinánd m. k.

Minden arra mutatott, hogy a bécsi kormány elegendő erőt lát a fölkeltekben, leküzdhetni velök a magyar reformpártot.

Hetedik fejezet.

Tarasi ütközet. Verseczi csata. Fehértemplom megtámadása. Moldva elégetése, Blomberg, Nugent és Mayerhoffer találkozása. A perlaszi tábor bevétele, sept. 4-iki parlament, Beöthy kormánybiztos, bécsi deputatio, oláh és szász mozgalmak Erdélyben, oláh comité, b. Vay intézkedései, a bán visszatétele, a ministerek lemondása. Kossuth és Szemere. Bathyány hadi készületek s határozatok, a bán beütése; új ministerium. Sept. 11—17-ki határozatok.

I.

És itt kezdődik a dolgoknak új stadiuma, azon stadium, midőn a bécsi kormány a magyar kormány elébe dobva keztyűjét, nyílt ellenségeskedésre hívta föl. S ha tett is valamit a magyar ügy ellen, de nem nyíltan s bár sisakja alá néhányan ezelőtt is láttak, mit az ellenzék cselekvési modora bizonyít, de a nagyobb tömeg azt csak e nyilatkozat s illetőleg föllépés után teheté.

De lássuk az ezután nagyobb erővel folytatott szerb mozgalmat.

Aug. 20-án Tarason volt ütközet. A rácok kiütvén, visszaverettek. Taras másodszor lett lángok áldozata.

Aug. 23-án Verseczet mintegy 700 rác megáta, de a magyarok által visszaverettek. Vezérőrnagy Vitalis.

Lenkey ezredes e városba menvén őrséggel, Fehértemplom a szerbek által megtámadtatott. A helység már csaknem bevéve volt s több helyt égett, midőn a páratlanul lelkesült város pár század katonasággal s ezt valamint a nemsokára történt másodszori támadást visszaverték. Ellenben Moldva a rácok által porrá égettették, az ottani bányász önkéntesek a legvitézebb ellenállás mellett is Szászskára kénytetvén vonulni. Asboth alezredes e dologról következőleg tudósítá a hadügyministeriumot:

„Folyó hó 19-én 1000 főből álló szerb csapat a Dunán átkelvén, Berzaszka felé nyomult, mihalovaczi kapitány Simics és dobrai kapitány Radoikó által vezérelve, 22-én reggel 4½ órakor Uj-Moldovát, a hol 120 főből álló nemzetőrszázzal állottam, megtámadták. Radoikó kapitány, ki a szerbek előosztályát lóháton vezette,

Somlai hadnagy vezérlete alatt levő előőreim által lelövetett, ezen első tüzelésre még más két szerb esett el. Az első lövésre a városban készen állott 2 szakasszal azonnal előőreim segítségére siettem, s a mint a helységből kiértünk, a szerb csapat szemünkbe tünt, mely tüzelésünkre visszavonult, de már nem egyenesen az uton, hanem felfelé a hegyekre. Nemzetőreim közül egy szakaszt utánok küldvén, a másikkal és a megérkezett 4-dik szakasszal készen a csatahelyen megállottam, fél óra mulva Vidovich őrmester, ki szakaszával utánok volt küldve, visszajött azon jelentéssel, hogy az ellen részint a váradi szoros felé, részint pedig az erdőkbe és hegyekbe szaladt. Fél századot az előőrökkel a helység előtt felállítván a városba visszamentem. Midőn Ó-Moldova felől új megtámadás fenyegetne, a nemzetőrök között czélirányos rendeleteket osztván ki, az ellent ujonnan egészen az első malomig visszavertem, de itt erős helyzetbe tevén magát, erősen kezdett tüzelni. Nemzetőreim azonban egész elszántsággal előrenyomultak és a tüzelést viszonzták, de miután a szerbek által mind a két oldalról megtámadtunk, csoportaim hátrálni kezdettek. Ekkor az elent álguztatni parancsoltam, mire azonnal hátrálni kezdett, de nem levén kartácsaim, csak 3 fontos golyók, ismét annál merészebben nyomult előre. A hegyen levő öröktől azalatt azt a jelentést vettem, hogy Babakaj és Ó-Moldova felől két 100—150 főnyi csapatok közelgetnek, miért is csapatommal visszavonultam és valahányszor a szerb mutatta magát, tüzeltettem. Végre délután 5 órakor Szászkára érkeztem, egy szerb zászlót, 4 foglyot és Radoiko kapitány lovát magammal hozván. A zászlót és foglyokat Oraviczára küldöttem. Részünkről 3 halott és 12 sebesült van.

A szerbek kapitányukon kívül 21 holtat vesztek. Ez alkalommal kitünően viselte magát Somlay hadnagy, valamint Fejér kapitány is, ki mindig a csapat élén állott. Kis csapatom 5 óráig folytonosan tűzben volt és csak hátulról fenyegető veszély kényszerített visszavonulásra. Ellenségünk száma 400—500 lehetett, közülök 200 szerb, a többi végvidéki oláh és illir határőrök.

Uj-Moldovát a szerbek egészen hamuvá tették s barbároként pusztítottak, sok szegény visszamaradt németet meg is öltek, mind a két templomot, római cath. és görögöt, is lerombolták.“

Ezenben Blomberg ezredes és Nugent s consul Mayerhoffer konferenciát tartottak. Az első, Bechtold ezredes meghagyása nyomán, semmi alkuba sem akart ereszkedni.

Blomberg személyesen többed magával mind katonatisztjei közül mind a nemzetőrökből, átment az vracsevgáji táborba, hol őket Nugent és Boballich fogadták. Az elsőről mondják, hogy miveltséggel viselte magát, Boballich tolakodólag és fenhéjázólag. Blomberg azon megjegyzésére, hogy a báni hatóság nem terjeszkedvén ezen határvidékre, nem foghatja meg, mimódon jelenik meg Nugent, mint báni biztos, itt? Nugent azt felelte, hogy ők, horvátok

és ráczok, testvérek, és ügyök közös, és felszólítá Blomberg-et, hogy a császári katonasággal vonuljon vissza, hogy nekik semmi bántalmuk tőlük nem lesz, csak a magyar gárdákkal volna dolguk, mellyekkel könnyen végeznek el. Blomberg magával vitte volt a jun. 10-diki manifestumot s azt felelé, miszerint a magyar ministeriumot ismerje itt felebbvalóságnak s felszólítá őt, hogy mutasson elő ellenkező rendeletet. Mire Nugent azt mondá, hogy most még nem mutathat, de nemsokára az is meglesz. Boballichra a jövődő alezredes Blomberg rá sem nézett, mire az ingerült boszankodással neheztelt minduntalan a beszédbe vágott s midőn Blomberg figyelmét magára vonni sehogy sem tudta, előállott és sértett hangon mondá: hogy ő császári tiszt volt Don-Miguel ezredben s most alezredes azon táborban. Blomberg ekkor sem szólott. Nugent akkor vesztette el higgadtságát, midőn egy fehértemplomi lakos, tagja az ezredes kíséretének, azt mondta, hogy a császár akarata levén, miszerint a magyar ministeriumnak hódoljanak, ők nem akarnak rebellesek lenni. Nugent ekkor kitört s haragosan kiáltott: weg mit euch nach Nassau, das ist serbischer Boden. Németek levén t. i. a fehértemplomi hű lakosság szószólói. Blomberg azon észrevételére, hogy ha magokat császári seregnek tartják, miként van az, hogy a szerviánusokkal szövetségbe háboruskodnak? Nugent ismét azon nyomoru válasszal élt, hogy azokkal is testvérek. Abancourt önkénytest, ki szinte a kíséretben volt, mint lengyelt, tehát szinte testvérüket, magukhoz hívták s szemrehányással illették, általa azonban férfiasan torlattak meg. Az alkudozásnak és fegyvernyugvásnak vége lett.

II.

Pesten ezenben a belügyminister a sept. 2-kán bevett perlaszi tábornál történt csata részleteiről következő két hadjelentést tett közzé:

„Nagybecskerek, september 3-kán 1848. Tegnapi rövid tudósításom folytán jelentem, hogy az elsánczolt perlaszi tábornak három órai ostrom után elfoglalván, az ellenség tüzérei hősien elszánt seregem által mindnyájan leszuronyoztattak. Kik az ellenállók közül meg nem ölettek, futásnak eredtek és ez hihetően meg fogja retteneni a határvidékieket.

Két egyfontos, öt háromfontos és két hatfontos álgyn kívül egy bombaálgyn és tetemes mennyiségű lőszer foglaltatott el, és egy 6 fontos álgyn leszereltetett: az elfoglalt álgynak közül 6-ból egy telepet alakított.

A megtámadás tervét, a tett rendelkezéseket és a megtámadás részleteit, valamint azon tisztakat, altisztakat és közvitézek neveit, kik ezen jeles, de elszánt ütközethen magokat különösen kitüntették, akkorra fogom bejelenteni, midőn a részletes tudósításokat összeállí-

tandom; addig is különös dicsérettel említem az ostromló gyalogság parancsnokát, Vettert, a Mihály nevű ezred alezredesét, ugyszinté tábornoki tisztemet Kohlmann 52-dik számú magyar ezredbeli kapitányt, ki terjedelmes szakkörében a legzűlésebb intézkedéseket tette.

Magyarország jelen viszonyaiban e győzelem elhatározó lehet. Az elsánczolt tábor bevétele után hadamnak egy részével Perlasz felé nyomultam, mely helységet a rácz népességtől elhagyatva találtam. A többi lakosság fehér zászlóval jött előmbé, megadását és engedelmességét nyilatkoztatván a királyi főség magyar ministeriumának rendeletei iránt. A helységben, mellyet minden tekintetben kiméltem, még 30 mázsa lőport találtam.

A helység a pusztitástól megkiméltetett.

Holnap mozgó csapatokat küldök a Temes melletti Botos, Tomasovác, Orlováth és Farkasdin határhelyekre; megszállva hagyom Perlaszt is, részint az engedelmesség biztosítására, részint megóvására a rácok lehető megtámadásai irányában.“

„Nagybecskereken, sept. 3-án 1848. Kedves kötelességemnek ismerem bejelenteni, mikép a parancsnokságom alatt álló herczeg Voronyeczki pesti önkéntes két vadász-század, úgy a bihari csatában részt vett nemzetőrök és az aradi tüzerek, jóllehet csak, egyet kivéve, mind ujonczok, a tegnapi perlaszi csatában olly kitűnő bátorságot és komoly elszántságot tanusítottak, melly a legnagyobb dicséretre érdemes.

Herczeg Voronyeczki, lováról leszállván, seregét személyesen vezette az ostromba.

Kiss Pál, porosz herczeg Mihály ezredbeli kapitány a vitézséggel vezérelt bihari nemzetőrséget saját példája által annyira buzdította, hogy e tökéletlenül fegyverzett derék nemzetőrök halál-megvetéssel követték a sorkatonaság szép példáját, mert az ellenséget egy sűrű erdőből és nádasból kiűzván, legjobb sikerrel még az ostromban is részt vettek; ezen bátorság annál dicséretesebb, mivel a fegyver-forgatásban Kiss Pál kapitány fáradozásai mellet csak most gyakoroltatnak.

A pesti vadászszeregben a lelkesedés olly nagy és enyészethetetlen, hogy a kórházba érkezett sebesültek és esonkitottak is még mindig kiáltották: „éljen a magyar!“

Ez időben maga az öreg Mészáros is alant vala s nem egy ütközetet vezetett. Egy alkalommal körülkerítették s hogy el nem fogatott, csak annak köszönhető, hogy néhány huszár sietett segítségére.

Többen a főbb katonák közül, kik ezelőtt a magyar ügynek szolgáltak, ez időben átmentek a császári táborba, vagy legalább, mint Bechtold hadvezér is, lemondottak.

Minden mutatá, hogy a vihar nagyobbuló ponton áll.

III.

Mindezeket a kormány tagjai, a parlamenti férfiak, jól látták s minden tettüket odairányzák, hogy az ebből származható bajok lehetőleg ellensúlyozva legyenek. S azalatt, míg a készüléteket erősen folytaták, a „győzelemig önkéntes“ zászlóaljakat egymásután állígtatták ki, míg a ház által hozott törvények szerint az országban szerteszét szedték az ujonczokat s küldték a végett a biztosokat: a parlament is mindent el akart követni, hogy a legitimitas terén lehetőleg megmaradjon.

Sept. 4-én tehát összeült a parlament s az előre tartott conferenciák határozata nyomán Kossuth következő szónoklattal silletőleg indítványokkal lépett fel:

„Tisztelt képviselőház! Kimondhatlan szerencsétlennek érzem magamat, hogy épen a jelen perczekben, mikor minden embernek kettőztetett erőre van szüksége, engem a betegség annyira elnyomott, hogy alig tudok megállani és alig tudok szólni. (üljön le.) Akkor nem fogják hallani a mit mondok. (Tessék leülni.)

Ne méltóztassanak várni, hogy valamely hosszvas motivált előadást tegyek; csak egyszerűen és röviden kívánok szólni azon hitben, hogy a tisztelt képviselőház előadásom motivumait a körülményekben találandja.

A mult országgyűlés végével a ministerium általvette a kormányzást, esküt tevén le a hűsége a király és alkotmány iránt, és engedelmességre a törvény iránt. A haza felett összetornyosult vészeknek ellenállni a ministerium ezen helyzetben csak úgy és akkor lett volna teljesen képes, ha mindazon constituált hatalmak, a melyeknek kifolyását képezi csak egy ministerium, annak működését őszintén előmozdítják. A ministerium ilyen előmozdításra nem talált.

Ő felsége a király iránt a legtisztább hűséggel viseltetve, hónapokon keresztül csak azért esedeztünk, nem hogy ő felsége valamely rendkívüli erővel támogassa az országot, csak azért esedeztünk előtte, hogy hű magyarjai közti megjelenésével adja meg az új alkotmányból kifolyó új kormánynak azon morális tamaszt, mely a monarchia eszméjében és a magyar nemzetnek fejedelme iránti pietásában rejlik. Őt hónapon keresztül esedeztünk ezért: és még sem történt meg.

Egy hadsereggel találkoztunk pártütés és zendülés ellenében, a mely pártütés és zendülés a fejedelem nevében mondja magát működni. Mi volt természetesebb, mint, hogy ő felségétől kértük, hogy a hadsereg ő felsége által hozassék a hűség tiszta eszméjére vissza, mely nem abban áll, hogy ő felsége nevében a magyar király ellen pártot üssenek; hanem, hogy ő felsége kormányának engedelmeskedjenek. Ő cs. és kir. felsége méltóztatott e részben egy pár manifestumot kibocsátani, hanem őszintén megvallom, nekem erős meg-

győződés, hogy az ő felségét legközelebb környező körökből sok történt ezen parancsok sikerének meghiusítására. Sok történt arra nézve, hogy a hadseregben azon szellem foglaljon helyet, hogy ő felségének talán nem is az akarata, mi azon parancsokban foglaltatik. A bécsi kormány részéről, mely fejedelmünknek egységénél fogva kétségtelenül, nem mondom közredolgozni azon egy fejedelem, a magyar király koronájának épségben megtartására, tartozott volna, de legalább nehézséget nem tenni, ellenkezőt tapasztaltunk.

És mindezek ellenében a ministerium, mely hűséget a király és alkotmánynak és engedelmességet a törvénynek esküdött, igen természetes, hogy csak a törvényes eszközökkel élhetett, a mellyek minden oldalról elszibbasztatnak, míg végre nyílt kijelentéseikben nyilvánult a hadsereg nagy részéről az, hogy a határőrök, a horvátok, szóval a hadseregnek eddigi zászlója alatt küzdők ellen ők nem fognak küzdeni. Voltak, kik nem mondták ezt, de nagyrész igen. E mellett csak még a kinevezés hatalma is törvény által megkötte levén: teljes lehetlenné tétetett a ministerium kezében, hogy általalakíthassa ezen sereget.

Én, tisztelt ház! erősen meg vagyok győződve, hogy végének kell szakadni tüstént ezen állapotnak, vagy pedig a nemzet kénytelen lesz ideiglenesen olly végrehajtó hatalomról gondoskodni, melly végrehajtó hatalom ne legyen kénytelen a maga eljárásának eszközeit a törvényből, hanem a haza veszélyéből meríteni (igaz.) A ministerium, melly így meg van kötve, nem mentheti meg a házat (igaz) és ha én e perczen, míg arról a székről (a ministeri székre mutat) léptem a szószékre, csak azért tettem, mert 2 ministertársunk Bécsben van, s nem akartam, hogy az mondassék, hogy a végső kísérleti eljárásban, mellyre ki vannak küldetve, rögtönzött időelőtti lemondásom által már gátot okoztam. Én azon készséggel s elhatározással s azon meggyőződéssel, hogy az ekképen megköttött ministerium, a mint van szemközt az ellenséges hatalmakkal, nem azért, mert én vagy más a minister, hanem azért, mert ollyan ministerium a maga constitutiójában, mint a minő, meg nem mentheti a házat. Fölkérem a házat, hogy nagy határozatokra és eltökélésekre készülve, az utolsó lépések sikerének megkísértésében a még most létező ministeriumot támogassa. A ministerium Beöthy kormánybiztos urat lerendelte a táborba teljes hatalommal s azon megbizással, hogy állítsa fel a hadsereget, szóljon hozzá a hazának nevében, lelkesítse, buzdítsa őt hűségre, tegye biztossá a nemzet méltánylásáról és hálájáról a hivatást, s birjon hatalommal az ott levő hadügyministerrel egyetértőleg, rendkívülieg is tenni mindent, mit a fenforgó körülmények a haza megmentésére szükségessé tesznek. A ministerium midőn ezt tette, tette egy olly hatalom nevében, melly ma van, holnap nincs; ezen eljárásnak mélyebb, biztosabb, állandóbb alapot kell adni, s azért kérem a házat, nyilatkozzék, ha Beöthy kormánybiztosnak e rész-

beni felhatalmazását a nemzet képviselői részéről helyesli-e? (a képviselőház tagjai néhányon kívül mind felállván, helyeslést mondanak) Bechtold vezér lemondott állásáról; a ministerium felszólította a hadügyministert, ismerje kötelességének ott maradni a vész helyén, a tábornak rendben tartani, és a körülmények szerint a haza megmentésére intézkedni, s onnan el nem jöni, míg olly kezekbe nem adhatja és nem adja a vezérletet, melly kezek a harcmezőn kivított érdeknel fogva szintugy a hadseregnek, mint a nemzetnek bizalmát bírják. Kérem a házat, hogy e részben a vezérnek, egy ilyen vezérnek kinevezésére egyenesen a hadügyministert határozatilag a maga részéről utasítsa (helyes).

De, tisztelt képviselőház! velünk rút, ocsmány játék játszatik; (már régen) a mivel világnak morális ereje az igazságos ügyet támogatja, felhivom a házat a nemzet képviselőinek nevében, készítsen rögtön manifestumot Európához, mellyben el legyen mondva a magyar nemzet szenvedése, el legyen mondva a magyar nemzet joga, mérséklettsége, hűsége, minőhez hasonlót a legközelebbi időkben Európa példája nem mutat, hogy nyiltan álljon Európa előtt, miszerint annyi ármányok által mérsékelt követeléseink és elidegenithetlen jogaink alapján megdöntöttek bennünket, s bennünk a civilisatiónak egyik előbástyája és a szabadságnak egyik oszlopa rendítettik meg. Kívánom, hogy a ház appelláljon Istenre és Európának igazságszeretetére s készítsen egy manifestumot.

A ministerelnök és igazságügyi minister felküldettek a ministerium határozatából a végett, hogy egyszer már végkép lássuk tisztán, határozottan, hogyan áll ellenünkben a dynastia, hogyan áll Austria? ne mondjunk gyanusításokat, ne használjunk ellenséges indulatokat, hanem határozott tények álljanak előttünk. Esedeztünk ő felségének: méltóztassék a Magyarországbán bármi fegyverzetű hadseregnek saját aláírása alatt szétküldendő tábori parancsokban kijelenteni, miképen ő felsége minden katonától, bármi rendű, bármi fegyverzetű legyen is, szorosán megvárja és parancsolja, hogy a mig Magyarországbán van, a magyar kormány parancsai szerint a hon minden ellenségei ellen szintazon hűséggel és vitézséggel szolgáljon, mint a magyar hadseregek most ő felsége trónjának támogatására hiven és bátran szolgálnak, még a hont fenyegető veszélyeknek hírtől is elzárva.

Másodszor, kértük ő felségét, hogy a magyar nemzet, felhívása következtében, az országgyűlés elején elfogadta, sőt a válaszfeliratban ki is jelentette, miként a horvátoknak minden méltányos és igazságos kívánatait teljesíteni kész, mert nem lehet, hogy e két nemzet idegen bujtogatások következtében egymást rontsa és kétszázados kapcsát feledje, mivel tehát a horvát kérdést barátságosan kell kiegyenliteni, küldjön parancsot ő felsége Horvátországba, hogy Magyarországot megtámadni ne merészeljék. Harmadszor kértük ő fel-

ségét, méltóztassék napot határozni a közelebbi időre, mikor fog ide lejőni s méltóztassék hosszabb ittmutatása által azon morális sulyt, mely a királyság eszméjében fekszik, saját trónjának megtartására fordítani, mert azért küzdöttünk, azért vagyunk veszélyben; ha nem vezérelt volna bennünket ezen nézet s a trón iránti hűség azon napokban, mikor az austriai háznak semmi támasza nem volt a föld kerekéségén, midőn széthomlott a csekély, Olaszországban levő hadsereg, ha mondom, azon hűség nem lett volna bennünk, sok dolgok másképen állának. De átlengette mindig a hűség ezen nemzetet s ezért megkívánhatja, hogy ő felsége nyújtson segédkezet trónjának megtartására, ha azt meg akarja tartani. Azért kértük ő felségét, méltóztassék lejőni (közbeszólás: követeljük). Esedezem alássan, méltóztassék egy kis türelemmel lenni. Kértük ő felségét, méltóztassék lejőni s a hazának tudtára adni s kinyilatkoztatni, hogy a végett jön le, miszerint a törvények fentartásában, az alkotmány fentartásában s jogaink megőrzésében, mely nemzet jogaink trónusának existenciájával kapcsolatban vannak, hosszabb ittmutatása által közre kíván dolgozni; egyszersmind felküldöttük a hadügyi- s pénzügyi törvényeket szentesítés végett. Kérem a házat, addig ne tegyünk semmit, míg a siker reménye el nem érkezik; de már 8 napja, hogy fen vannak társaink, s most is hogy mennek a dolgok? Mintha a halasztás mérlegén nem feküdnék egyrésztől nemzetek sorsa s másrésztől nem feketnének koronáknak existenciája. Kérem a házat, méltóztassanak egy küldöttséget küldeni ő felségéhez; jöjünk tisztába dolgainkkal; de nem a végett menjen a küldöttség, hogy ott heteket mulasson, hanem nyisson magának utat a fejedelem trónjához, mondja meg, hogy a haza veszélyben van s veszélyben a trón, tehát akarja-e ő felsége megtenni azt, mi a nemzetnek megtartására szükséges? Nem várhatunk napokat s heteket, miután hónapokon át az intrigák minket veszélybe döntöttek; gyors határozatokat akarunk, dőjön az jobbra vagy balra, hogy számot vethessünk magunkkal, mivel tartozunk a hazának (éljen.) Ne mulasson ott ezen küldöttség 24 órát; tudni fogjuk, ha nem fogadtatik el, mit akarnak Bécsben. Kérem a házat, méltóztassanak ezt megtenni, s a ministerium részéről most kísérletlen levő utolsó lépést, mert természetesen utolsó lépés a törvényhozás részéről, támogatni s a nemzet erejével sikerre, vagy valóságra vezetni.

Végre, mert a világon lelkemnek semmi sem fáj annyira, mint, ha az ármánynak azon diadalát látom, hogy nemzetek, mellyek nem ismerhetnek nagyobb kincset a szabadságnál, ármányok következtében a szabadság szent neve alatt egymás ellen vérontásra izgattatnak, kérem a házat: méltóztassék egy kis bizottmányt nevezni, mely a ministeriummal értekezvén a horvát ügyek iránt, mely elő fogja terjeszteni mindazon hosszadalmas adatokat, mellyek kezénél vannak, e dologban terjessen elő a háznak javaslatot. Meggyőződészem sze-

rint, ha e dologban valamit tenni s a mennyit tenni kíván a ház és a mennyire van elhatározva, jobban lesz így előkészítve, mintha egy javaslattal a ministerium előállana. Mert most méltóztassanak elhinni, tiszta őszinteséggel teszem azon nyilatkozatot, hogy rendkívüli hatalmakra lesz szüksége a nemzetnek s a ministerium, melly a törvények korlátai közé van szorítva, nem mentheti meg a hazát. Én, a minister, nyilatkoztatom ki ezt a háznak. Tehát ennek nem ministeriális kérdésnek, hanem a közveszélynak és a közhaza iránti kötelesség érzetéből mindnyájunk emanatiójának kell lenni. Tehát kérem a házat, méltóztassanak egy bizottmányt kirendelni. A mondottakat mind reassummálni alig birom, ha jól emlékezem, esedeztem a háznak 1-ör Beóthy Ödön kormánybiztosra nézve; 2-or kértem a házat, hogy manifestumot bocsásson Európához, s ha kell a magyar nemzethez, mellyben világosságra legyen hozva, hová vezettetik a nemzet s ha kell, biztosok fognak neveztetni az országba a ház részéről, kik élőszóval mondják meg a népnek, hová ragadtatik, hová vezettetik, és gyűjtsék össze, ha kell, a kétségbeesés erejével a hazának összes erejét a hon megmentésére; 3-or küldöttség neveztessek ki Bécsbe; és 4-szer egy bizottmány a horvát ügyek iránti előkészítésre. Méltóztassanak megbocsátni, többet nem szólhatok, mert beteg vagyok. (Éljen, elfogadjuk, mondassék ki a végzés.)“

Ez indítványok a ház által is elfogadattván, köv. 5 határozat tétetett :

Beóthy Ödön kormánybiztos a bácsi táborban teljhatalommal ruházott fel.

Bechtold lemondván, a hadügym. maradjon mindaddig alatt, míg a nemzet más vezért nem nevez ki.

Európához és a nemzethez készítsen egy bizottmány manifestumot.

Bécsbe követség küldessék, megkérni a királyt, lejönni. De e követség 24 órán túl ne maradjon ottan.

Végre küldessék ki egy bizottmány, tervet készíteni a horvátügy kiegyenlítése körül.

S valóban a bécsi követség tagjai még az nap megválasztattak. Elnöke Pázmány volt s 100 tagból állott. El is utazának.

IV.

Ugyanazon vésznek felhői, ugyanazon ború, melly Magyarhonban, de sokkal vézesebben sokkal nagyszerűbben tornyosultak Erdély, az akkor ugynevezett „Királyhágóntúli rész“ fölött.

Távol az anyaországtól s annak kormányától, magára hagyva, a dolgokat egy gyöngye erőtelen s magát a vész perceiben feltalálni nem tudó férfiú vezette. Környülete a főkormány volt azon tes-

tület, mely medium tenere elvével mit sem tudott, mit sem akart tenni.

S ellenében ezeknek két párt, az oláh és szász, melyeket egy eszme, egy gondolat minden ellenirányu törekvések mellett is egyesített: s ez eszme a magyarság elleni gyűlölet volt.

A szászok nem engedelmeskedtek, az oláhok fegyverezték magokat s fejük volt a főhadikormány, mely maga mellett, csak azon befolyásért, mit e népre gyakorolt, egy öt tagból álló oláh comitét megszervezett, sőt a legnagyobb tisztelettel illeték: mert első eszméjük a magyar elemet semmivé tenni, egy volt s csak annak határinál kezdődék a separatisticus tervezet.

Az oláh comité tagjai voltak: Janku, Lauriani, Cipariu, Mikásu.

Gondolni lehet, mekkora lelkesedéssel s mekkora elkeserültséggel folytatták megkezdett műüket, annyival inkább, mert a visszavetés lehetlen vala.

Ezek ellenében a kormányzók s b. Vay keveset tettek. Amazok készületeit elnézték, magok nem folytatták oly erővel.

Ezredes Dobay volt a toborzás főparancsnoka, ki az Erdély részére eső ujonczokat, a már azelőtt seregredekbe kiállított 4000 sorkatonát be sem számítva, nem tudák kiállítani, igen lassan folytatták azt, annyira, hogy a Szebenbe rendelt s átállni kívánó gránátosoknak is Kolosvárt az átállást megtilták.

Nyilt kiütésre még sehol sem került a dolog, de több bujtogatónak elfogatása s felakasztása az ingerültséget csak nevelte.

Nevezetes a Baternai és Simonics ellen indított rögtönítéleti per, melyet azonban az erdélyi lapok b. Vay rendelete nyomán hallgatással mellőztek.

A dolog így történt.

B. Vay a megyék által oláh bujtogatókról tett panaszok nyomán rögtönítéleti törvényszéket hirdettetett ki.

Nem sokára ezután két század nemzetőrség s egy század honvéd kiindult Baternai és Simonics ellen. Megtalálta őket csakugyan dőzsölve és vigadva s a kevéssé ellenállni törekvő oláhokat szétverve elfogta.

Behozta Kolosvárra, hol azonban a nép félve, hogy szabadon eresztetik, meg akarta gyilkolni.

Az összeült rögtönítéleti megyei t. szék a felingerült kedélytől sokkal jobban félt, hogyszem őket halálra ne ítélte volna.

Nevezetes volt e két ember vallomása.

Elmondák, mikép czélba van véve Erdélyt Romániává alakítani. Volna öt praefectura, mindeniknek egy praefectura. A praefectusok alatt volnának a tribunusok. Maga Baternai is illy tribunus vala, ki azonban e méltósága daczára is felakasztatott.

V.

De térjünk vissza a pesti eseményekre.

A 100 tagu követség sept. 10-kén visszatért, visszatért „ibis redibis“ felelettel, semmit sem igazítva, ingerülten s ingerültséget támasztva.

Sept. 14-én, tehát 107. évnapján a híres moriamur pro rege nostro jelenetnek számolt a követség eljárásáról.

Bécsben sept. 6-kán a nép és aula fényes fáklyás zenével fogadta őket. De nem így a kormány s a kormányzásra befolyással bíró férfiak, kik sept. 7-kén bár két hét előtt nem juthatának a királyhoz, bejelenték őket.

Másnap kaptak órát a hozzá menetelre, melly azonban megváltozott. S midőn még 9-én délig sem tudtak semmi bizonyost, néhány bérkocsin a kir. lak udvarába mentek.

Elfogadtattak.

Pázmándy a királyhoz köv. beszédet intézett:

„Felséges ur!

Az Erdéllyel egybe olvadt Magyarhon nevében jövünk felséged elébe, melly a felséges uralkodóház iránt századokon át tántoríthatlan hűségének érzetében méltán megkívánja, hogy az ország jogainak sértetlen megtartásában koronázott királya által támogattassék.

Ferdinánd volt felségednek uralkodó házából az első, kinek Magyarország s Leopold, kinek Erdély önkénytesen szabad akaratából fejére tevő királyi szent koronáját.

Magyarország nem fegyverrel meghódított tartomány, hanem egy olly szabad ország, mellynek alkotmányos szabadságát, önállását és függetlenségét felséged koronázási esküjével biztosítá és megpecsételé.

Azon törvények által, mellyeket felséged folyó évi april hó 11-kén legfelsőbb királyi jóváhagyásával szentesített, a nemzetnek régen hön táplált kívánatai teljesítetttek.

És ezen a nemzet megnyugodva, régi hűséggel s a szabadságkölsönözte kettőztetett erővel készen állott a több oldalról fenyegető veszélyek közepette felségednek trónja fentartására.

Most Magyarországnak több részein pártütés van, mellynek vezérei folytonosan nyíltan azt állítják, hogy az uralkodóháznak érdekében és felséged nevében ütöttek pártot és zendültek fel a magyar nemzetnek felséged által ismételve törvényileg biztosított szabadsága és önállása ellen.

A magyar hadseregnek egyik része az austriai monarchia érdekében Olaszországban vérzik s a csatatéren diadalbabérokat arat addig, mig ugyanezen seregnek másik része arra izgattatott, hogy az ország törvényes kormányának az engedelmességet mondja fel.

Azon pártütésnek, melly Magyarország alvidékein a békes falvakat porrá égeti, ártatlan asszonyokat és gyermekeket a barbár népek szokásait túlhaladó kinzással végzi ki, mint szinte azon pártütésnek is, melly Magyarországot Horvátországból ellenséges beütéssel fenyegeti, sőt már Fiumét, a magyar kikötőt és a slavoniai megyéket is, minden legkevesebb ok nélkül el is foglalta, mozgó rugója nem lehet más, mint azon reactionalis törekvés, melly magának czélul tűzte ki, Magyarország törvényes önállását és a népnek szabadságát megsemmisíteni s a felséged dicsőült ősei s magának felségednek koronázási esküje következtében szentesített törvényeket szétépti.

A magyar törvényhozás felségednek felszólítására a haza védelme végett már két hónappal ezelőtt összegyűlt. És most kívánja e nemzet, hogy felséged a törvényhozást nagy munkájában, királyi méltóságának egész súlyával támogassa azon törekvésében, melly törekvés a haza megmentésére levén irányozva, felséged királyi trónjának sértetlen épségbeni fentartásával ugyanazonos. Ennek következtében a magyar nemzet nevében kérjük felségedet:

Méltóztassék sikeresen rendelkezni, hogy az ellenség előtt jelenleg nem álló magyar hadseregek rögtön Magyarországra vonuljanak s a ministerium rendelkezése szerint honvédelmi kötelességöket vitézül és hiven teljesítsék.

Parancsolja meg felséged királyi kegyelme elvesztésének és a törvényes büntetésnek sulya alatt, hogy mindennemű hadsereg, melly Magyarorszában van, a pártütők ellen, bárkinek nevét és zászlóját bitorolják is, a magyar törvény fentartásának és az ország védelmének kötelességét pontosan teljesitse.

A magyar nemzetnek elhatározott szándéka a horvát és magyar nemzet között felforgó nemzetiségi és beligazgatási kérdéseket még jelen országgyűlésen az egyenlőség, testvériség, szabadság és közös alkotmányosság alapján megoldani és kiegyenliteni.

Horvátország jelenleg katonai zsarnokság alatt van. És ez által Horvátország polgárai megakadályoztatnak törvényes kívánataiknak a magyar törvényhozás elébe leendő juttatásában. Tegyen azért felséged sikeres rendelkezéseket, hogy a horvát nemzet eme zsarnokság alól felszabadítva, szabadon nyilatkozhassék. A pártütőleg elfoglalt slavoniai megyék és Fiume pedig azonnal visszaadassanak.

A magyar nemzet nem kételkedik, hogy létez egy reactio, melly czélul csak önhasznát tűzte ki, és hogy ezt felséged nemcsak eltávolítani, de a büntetendőket meg is fogja büntettetni.

Kívánja a magyar nemzet, méltóztassék felségednek a Magyarország gyűlése által már fölterjesztett törvényeket királyi jóváhagyásával szentesíteni és a nemzet körébe Budapestre azonnal lejönni s a törvényhozásnak s az alkotmányos kormánynak működéseit királyi jelenlétével ön magas személyében gyámolítani és vezérleni.

Felséges ur! a magyar nemzet életének jelen perczei annyira fontosak, hogy e hű nemzetre a halogatások jelenleg a legkárosabban hathatnak. Alattvalói hűséggel kérjük azért felségedet, hogy kívánatainkat teljesíteni, különösen pedig Magyarországnban haladék nélkül megjeleneni annál inkább méltóztassék, minél bizonyosabb az, hogy ezen kérésünk teljesítése nélkül a bizodalom megingattatván, a törvényes eszközök sikeres használatában elszibbasztott magyar ministerium a belbékét és rendet helyre nem állithatja.

Felségednek gyors elhatározásától függ ezen megmérhetlen veszélyek elhárítása. Járuljon felséged királyi hatalmának mérlegbe vetésével a haza megmentéséhez és a magyar nemzet tántorithatatlan hűséggel fogja támogatni felségednek trónját.“

A királynak hideg s neheztelést eláruló válasza következő volt:

„Nehezen esik szivemnek, hogy az országos választmány által kifejezett nemzeti kívánságnak lejövetelem iránt, elgyengült egészség állapotom miatt eleget nem tehetek.

A törvényjavaslatokat meg fogom vizsgálni, s ha azokra nézve valami észrevételem volna, azt senki ne magyarázza úgy, mintha a már fenálló törvényeket félretenni vagy megsérteni akarnám.

Ismétlem, hogy eltökéllett akaratom: magyar koronám birodalmának törvényeit, integritását és jogait királyi hitem szerint fenntartani.

A mi a többi, önök által érintett pontokat illeti, ezek részint már a nemzet kívánatai szerint elintéztettek, részint a legrövidebb idő alatt a ministerium útján nyilvánítani fogom irántok szándékomat.“

Pázmándy a parlamentben fölemlíté mindazon nehézségeket, mellyekkel a király elébe juthatásig küzdeniök kellett, hogy a ministerelnök s igazságügyi minister a magokkal vitt törvények szentesítését nem tudák kieszközölni s csak mint egyszerű követek jelentek meg, s hogy herczeg Eszterházy már azelőtti nap lemondott.

Ezután felolvassa szóló István nádornak mai napon hozzáérkezett levelét, mellyben ő fönsége azt adja tudtul, hogy miután a minister-elnök hivataláról lemondott s ő fölsége ezen lemondást elfogadván, az új ministerelnök nevét megerősítés végett a fejedelem elé terjesztette, addig is, míg a megerősítés lejőne, maga személyében megragadja a kormányzás gyeploít és a két ház erélyes támogatására számít.

Szinte felolvasta szóló a volt ministerelnök gr. Batthyány levelét, melly mellett közli a házzal gr. Teleki Ádámnak, a Dráva melletti sereg főparancsnokának, tudósítását.

Gr. Teleki Ádám azon levélben tudtul adja, hogy Jellachich népe, hirszerint mintegy 20,000 ember, azon éjjel vagy holnap (a

keltet nem vehettük ki) a Dráván két helyen áttörni készül s miután ezen erőnek a mostani helyzetben ellenállnia nem lehet, hihető, hogy seregeink a Muráig vissza fognak vonulni, sőt ha Draskovichnál az erő nagy lesz, talán még a Murát is el kell hagyni, miért is a vezér segítséget kér vagy utasítást.

E perczben tehát kormány nem vala, az ország egy részében nyílt lázadás, a másiktól fenyegető sereg, Béctől mit sem remélhetőnek, vész, mindenfelől jövő, minden perczben növekedő vész.

Kossuth a terembe lép s Madarász kérdést tesz az iránt, igaz-e, hogy Jellachich hivatalába vissza van téve?

Erre s az események több részleteire körülbelül ilyenforma feleletet tett a minisiterelnök:

„Mint látom, a kir. helytartó egy iratot küldött a házhoz, melyben a ministerium lemondását elfogadva kijelenti, hogy míg az általa ő felsége elé terjesztett minisiterelnök megerősítettnek, addig a kormány gyepplőjét maga ragadja meg.

En, ki ő felsége által neveztettem ki minisiternek, tagadom, hogy István hgnek joga legyen minisiteri ellenjegyzés nélkül parancsolni ez országnak. Ha ezt elismerném: megszegném eskümet, meg kötelességemet a törvény iránt.

Ha a ministerium leköszönt is: de Szemere Bertalan azon férfiú, ki sokunk kérelmére, noha szinte lelépő-félben, kinyilatkoztatta, s köszönet neki ezen kötelesség-érzetért, hogy addig a minisiteri tollat kezében fogja tartani, míg nem lesz hatalom, mellynek a közcsend és bátorság fentartását kezei közzé teheti. Kérdem, hogy mikor Szemere Bertalan ott volt, miért nem kontrasignálta ő ezen helytartói iratot?

Es én, ki lemondtam, ezen széklet most e pillanatban ide teszem és ráülök. (Székét a minisiteri helyre teszi és ráül). En, azon hatalomnál fogva, mellyet nem egyéniségem gyöngesége, de a törvény ruházott reám, akarom látni azon embert, ki azt mondja: hogy ő parancsol azon körben, mellyet a törvény a financzminisiterre ruházott (Kossuth szószerke lép).

Ennél fogva felelek az interpellációra.“

Itt előadja szóló, hogy a bécsi ministerium készített egy értesítvényt, mellyet ő felsége augusztus 31-én a nádorhoz leküldött, azon kijelentéssel, hogy mivel ezen emlékirat okait foglalja magában azon zavaroknak, mellyekbe a minisiteri kormányzat az összes birodalmat bonyolitotta: tehát a magyar ministeriumnak ezen irat komoly megfontolását ajánlja. Egyszersmind hogy a horvát támadás lecsillapíttassék, a ministerium több tagjainak 8—10 nap alatt Bécsben leendő megjelenését kívánja ő felsége alkudozás végett.

Ezen kívánt alkudozásra nézve a bécsi ministerium, mellynek a horvát-magyar viszonyokhoz semmi törvényes köze nincs, bizonyos előző feltételeket szab, u. m.

1) hogy ezen alkudozásra b. Jellachich és a társországok küldöttei is meghivassanak.

2) Hogy Magyarország részéről a horvátok ellen minden készülék azonnal megszüntetessenek és viszont.

3) Hogy a Jellachich és Rajacsics ellen foganatba vett lépések megszüntetessenek és megsemmisítessenek.

4) Hogy a határvidékek provisorie az austriai ministerium által kormányoztassanak.

Egyszersmind tudtúl adja ő felsége, hogy a siker reményében Jellachichhoz is hasonló rendeletet küldött, hogy minden órán készen tartsa magát Bécsbe és semmit az alkudozás sikere ellen addig ne tegyen.

Ezen iratra nézve feltűnő volt, hogy a ministerium tagjainak Bécsbe menetele akkor kívántatik, midőn a ministerelnök és igazságügyi minster napok óta ott vannak a nélkül, hogy valaki hozzájok szólna, vagy tőlök értesítést, tanácsot kérzene.

A Pesten levő ministerek tehát september 4-én futár által értesítik a Bécsben levőket ezen emlékiratról, kijelentvén, hogy igenis hajlandók a horvát viszonyokat jog és méltányosság alapján kiegyenlíteni, de ő felségének a magyar dolgokban egyedüli törvényes tanácsot csak ők adhatnak, mint magyar ministerek.

Mig feleletöket várnök, ugymond, érkezik a levél tegnap, vagy tán tegnapelőtt gr. Teleki Ádám vezérőrnagy parancsnoktól, hogy báró Neustädter varasdi tábornok ő felsége nyomtatott iratával ellenkezőleg, proclamatiót bocsátott és seregeinek áttörését tudatta.

Tehát a bán Bécsbe hívásának semmi eredménye, az ellenségeskedés megtiltásának semmi nyoma, de létezik egy más, a bán hivatába visszaállító s dicsérő következő leirat :

„Kedves báró Jellachich!

A dynastiám s összes monarchia érdeke iránti hűsége- s ragaszkodásáról adott kétségtelen bizonyosságok, mellyeket ön horvátországi báná kineveztetése óta ismételve kitüntetett, valamint azon készség, mellyel ön magyar ministeriumommali kölcsönös egyétértés után kibocsátott rendeleteimnek engedelmeskedni törekedett, meggyőzőnek engem arról, hogy önnek sohasem lehetett szándokában legfelsőbb parancsoknak felségéértőleg ellenszegülni, vagy azon kapocsnak szétszakítására törekedni, melly Magyarország melléktartományait századok óta magyar koronámhoz csatolja, s mellynek jövőben is a közös jólét szilárdabb megalapítására és előmozdítására szolgálnia kell.

És azért atyai szívemnek különös megnyugvására szolgál, hogy azon ítéletemtől visszatérhetek, mellyet f. é. jun. 10-iki nyilatkozatomban ön iránt rendelendő vizsgálat s báni méltósága és katonai szolgálata alóli előleges felmentése iránt olly vádak alapján hozni késztetve valék, mellyek önnek ténylegesen bebizonyult hű ragaszkodása által teljesen megczátolvák.

Midőn e tekintetben a szükségeseket főherczeg öcsém s Magyarország nádorához kibocsátom, elvárom önnek kötelességérzetétől s loyális gondolkozásától, hogy ön állásán, mellyre bizodalمام emeli, mindenkor az összes monarchia érdekében, a magyar korona integritásának fentartására és a magyar melléktartományok viszonyainak hasznos kifejlődésére munkáland. Schönbrunn, sept. 4. 1848.

Ferdinánd, s. k.“

„A ministerium ezen állítólagos kir. rendelet valóságáról méltán kételkedett; de mivel benne az mondatik, hogy párja ide a nádorhoz is megküldetett: tehát a cultusminister kérdést tőn iránta István főhgnél. Ő kijelenté, hogy illyesmi hozzá nem érkezett, hogy az említett emlékiraton kívül mást Bécsből nem kapott stb.

Erre a ministerium rendeletet készít Teleki vezérőrnagyhoz és Csányihoz, saját ellenjegyzése mellett a nádor által is aláírandót, tudatván velők, hogy fel nem tehető, minthā ő fölsége törvényesen kiadott junius 10-iki manifestuma ellen mást törvénytelenül adott volna ki, de annak állítólagos párja a nádorhoz nem is érkezett, — nem tekinthetvén tehát az egészet egyébnek, mint ő fölsége szent nevével való galád visszaélésnek: egy talpalatnyit ne engedjenek az országból védtelenül, mig megértendi e nemzet, hogy a magyar elem ellen irtó háboru kezdetett. Azonban, mielőtt ezen rendelet elküldethetett volna, megérkeznek a ministerek Bécsből s hozzák Ferencz Károly főherczeg azon nyilatkozatát, hogy a fentebbi irat csakugyan ő fölségétől eredt és így tévedést többé feltenni nem lehet.

Azon hosszú emlékirat, mellyet ő felsége leküldött, a ház elnökénél le van téve. Az mondatik abban, hogy a *pragmatica sanctio* nemcsak a fejedelem egységét, hanem a kormányzat egységét is foglalja magában, hogy ő felségének nem volt joga a mult országgyűlési törvényeket s köztük a független ministeriumról szólót sanctionálni, hogy ez Magyarország és a birodalom javával ellenkezik, s mindezeknél fogva olly módosításokra hivatik fel a magyar ministerium, mellyeknél fogva a *pragmatica sanctio* értelmébeni egység helyreállitva legyen.

Ezek azon adatok, mellyeket az interpellatióra felhozni kötelességemnek tartám. Le vannak azok téve a ház elnökénél. Ha ugy tetszik, intézkedjék a ház, hogy ezek minden európai nyelvre lefordíttassanak, hogy egy küldöttség készitsen feleletet, nem oda, hanem istenhez és Európához szólót.“

Egyébiránt mivel gr. Teleki vezérőrnagy és parancsnok tudósítása s más privátlevelek szerint is a horvát betörés vagy máre perczben megtörtént, vagy minden pillanatban várható: szóló a házat határozatokra híja fel.

Kívánja, hogy a törvényhozás érezze, miként e vészes percz-

ben fel van ruházva azon hatalommal, melly egyedül képes megmenteni a hazát.

Én tehát — ugymond — mint azon férfi, ki lemondottam a ministerségről, de tárczámat addig, míg törvényes kormánya nem lesz e nemzetnek, mellynek átadhassam, le nem teszem, tárczám köréből egy határozatra hívom fel a házat.

Szólo előadván a jövedelemforrások csekélységét s a védelmi források szükségét, kívánja, hogy míg a sanctio megérkezik is, azon 61 millió kibocsátásáról szólo törvényre, mellyet a két ház egyértelműleg elfogadott, a ház parancsolja meg a pénzügyi ministernek, hogy az 5 ftos jegyeket a forgalomnak adja át.

Mert törvény, hogy ő fölsége bármit is csak ministerei által terjeszthet a törvényhozás elé; tehát a mit ő fölsége ministere előterjeszt, azt maga a király terjeszti elő. Ha tehát ő felségének — mint maga mondja — elgyöngült egészségét használva a camarilla, ő fölségét oda viszi, hogy a halogatás miatt a kormányzás gépezete fenakadjon s e nemzet ne védhesse magát a pártütők ellen: ezt a nemzet képviselői nem tűrhetik.

Említi szólo, miként azok, kik terjesztgetik a hirt, mintha a republica Pesten ki volna kiáltva, csak azt akarják, hogy a népet elaltassák, mintha nem az ő létele forogna szóban, hanem a trón elrablása czéloztatnék stb. Szólo felhíja a házat, hogy ezen fájdalom csak még erősítse hűségét, felhíja a házat: hogy mentse meg ő fölsége trónját, ha a fejedelem elgyöngült egészsége miatt nem látja is az árulást, melly azt környezi.

Gondoskodjék a ház olly férfiakról, kik a népnél a felvilágosításnak sikert szerezzenek.

Végre ismét a nádor levelére térvén szólo; idézi Mátyás törvényét, melly azon esetre, ha a király elgyöngült állapot miatt az országlást nem viheti, a nádort rendeli helyette mint kir. helytartót. Vigye tehát ő fölsége azon hatalmat, mellyre juliusban meg is volt bizva és pedig ő fölsége betegsége miatt, miután ezen betegség ő fölsége kijelentése szerint egész elgyöngültséggé változott. De nem viheti ezt másként, mint a felelős ministerium utján, nem adható ki másként ez iratot, mint Szemere Bertalan ellenjegyzése mellett.

E percz volt az, mellyben ministeri párt és ellenzék egymással kibékülének, kibékíté őket egy akkor minden kebelben élő eszme: „mentsék meg a hazát!“

Egy hat tagu bizottmány neveztetett tehát ki, melly rögtön fölment a nádorhoz, tudatni vele, hogy fenérintett levelét érvénytelennek nyilvánítja, s hogy a ház osztatlan ohajtásánál fogva, Kossuth és Szemere, tárczáik megtartása mellett, vezetendik a kormányt uj ministerium kinevezéseig.

A bizottmány rögtön el is indult.

Ezután Kossuth következő indítványokat tön:

, Hogy a haza jövedelmeinek aggasztó apályának fölsegelésére és a kormányzás nélkülözhetlen költségeinek fedezésére a képviselőház határozatilag hatalmazza föl a pénzügyministert addig is, míg ő felsége a pénzügyi törvényjavaslatot szentesíteni, a már készen levő 5 frtos magyar bankjegyek kibocsátására.

A hadseregre nézve pedig hatalmaztassék a ministerium föl, miszerint a följánlott hadsereg számából az illető mennyiséget a hatóságokra kivetvén, ez toborzás utján állittassék ki, és csak az így ki nem állitható mennyiség legyen a törvény által szabott categoriák szerint kiállítandó, kijelentvén, hogy az egyetlen fiúk és egyetlen vők a katonáskodás kötelességére nem fognak kényszerítettetni.

Ugy szinte, hogy ezen kiállítandó hadsereg a már kiállított honvédek rendszerén alakittassék.

Továbbá, hogy a mostani sozredekből a kinek tetszik, átjöhessen rangja és állása megtartása mellett az ujonan alakítandó magyar hadsereghez, és hogy azok, kik átjönnek, veteránoknak tekintendők, s mint ilyenek, illető javadalmaikban legott részesítettessenek.

Továbbá, hogy ezen ekként alakítandó hadsereg és minden eddig keletkezett önkéntes csapatok a haza hadseregével valamint kötelességben azonosítottatnak, úgy állásuk és javadalmaikban is egyenlítettessenek.

Vége a testőröz sereg tisztjei, mint képezett katonák, a haza seregébe sorozandók, és helyökbe mások lesznek nevezendők.

Nemkülönben, hogy az aldunai táborban működő hadügyminister is oda utasítottassék, miként az aldunai hadseregnél a jövőndő ministerium törvényes alakításáig állását megtartva, mindent ellásson és czélszerűleg elintézzzen.

A külföldön tanyázó magyar katonák pedig mielőbb hazahivassanak.“

Mindez indítványok elfogadtattak.

Ezenben a választmány visszaérkezett.

Almásy Pál, mint a választmány elnöke, jelentette, hogy megbízatásában eljárván, nádor ő fenségétől a következő választ nyerte: „Igen sajnálja, hogy a képviselők háza érvénytelennek tartja és nem fogadta el levelét; ő tudja, hogy törvényt, vagy kormányrendeletet nem bocsáthat ki ministeri ellenjegyzés nélkül, de mivel a ház elnökéhez küldött levele sem törvényt sem kormányrendeletet nem foglalván magában, azt törvényesnek hiszi, s azért sajnálja az irántai bizalmatlanságot, pedig méltán hiszi magáról, hogy a mult országgyűlés alatt az akkori nevezetes események között a nemzet bizalmát kiérdemlette. És valóban azon esetre, ha a haza bizalmát tőle elvonná, ez és csak ez esetben lenne kénytelen szeretett és imádott hazáját is elhagyni; különben pedig, míg törvényes uton jár a képviselőház, ő reá bizton számolhat mindig, ellenkező esetben pedig egy perczig sem.

VI.

Az alvidéki események sok tekintetben gyöngítették a magyar ügy állását.

Bechtold és Wollenhoffer tábornokok hivatalaikról lemondának, Blomberg dzsidásaival visszavonult, tábornok Ottinger átment a bánhoz.

Egyedül Kiss Ernő maradt meg, egy maga a minden oldalról nyomuló ellenség ellen alig küzdhetve.

S e körülménynek köszönhetik, hogy concentrált erővel Chorich vezérlete alatt Perlaszt visszafoglalták s Futak- és Kérnél sept. 6-án diadalt arattak.

Ezenkívül Becskereket visszafoglalák s Sz.-Tamás alól septemb. 11-én visszanyomták a magyarokat, hol maga Mészáros volt a vezér, ki a csatában mindenütt elülállt, daczára az ellene lőtt golyózápornak, mellette legalább 30 ágyugolyó hullott alá s hogy a szükséges hid építését siettesse, átuszta a csatornát.

Más oldalról egy rabló csapat Ellemért, s Kiss ezredes jószágát megtámadta, gyönyörű palotáját felperzselte, benne levő nagybecsű gyűjteménye, pompás keleti butorzata lángok vagy rablás martaléka lön.

Ezek ellenében Kiss Ernő egyetlen egy igen jelentékeny diadalt tudott kivívni Aradácsnál, hol a rácz sergektől 4 ágyut vett el.

S hogy a baj még növekedjék, ekkortájban lépett fel Hurbán, papból lett ezredes, a felvidékeken olly czállal, hogy a magyarok ellen szláv népfölkelést gyűjtsön.

VII.

A sept. 12-diki esti ülés folytatása volt az azelőtti nap tartottnak.

Kossuth és Szemere tudatták a nádor sajnálatát a házzal s azon nyilatkozatát, hogy ő törvényteleniséget legkevésbé sem akart elkövetni. Irománya ugyanis nem volt egyéb egyszerű tudósításnál.

Előbbi tehát e nyilatkozat nyomán felhívta a házat, hogy miután a nádor az érdeklett levél által törvényteleniséget nem követett el, hanem ő fhgségének a máreziusi napok óta hivatalos pályája valósággal nem vala rózsaágyon-fekvés, de örökös nehéz tövisekkel küzdés, mondassék ki határozatilag, hogy a ház ő főherczegségének kinyilatkoztatása által tökéletesen meg lévén nyugtatva, előbbi határozatát fentartani nem kívánja, s ezt ő fenségének küldöttség által tudtára adja, megkérvén őt egyuttal, hogy miután az ideiglenes hatalom mellyet a ház ő reá és Szemere Bertalanra ruházott, már természetesen is zsibbasztó: az 1848-diki törvényben gyökerezett törvéay hatalmánál fogva vessen véget ezen ideiglenes állapotnak.

Mielőtt a küldöttség elindult, gr. Batthyány L. lépett a szószékre, előadván, miként a nádor a ház ez utóbbi kívánságát már teljesíté is, a mennyiben szónokot bizta meg új ministerium alakításával.

Ez megtörténvén, gr. Batthyány Lajos miniszterelnök sajnálattal jelenté, hogy Csányi László kormánybiztostól épen most vett és a háznak előterjesztett levele szerint Jellachichnak előcsapata már a Dráván átkelvén, a magyar határra lépett.

Ezen jelentés következő interpellatióra szolgáltatott alkalmat, melyet Perczel Mór a miniszterelnökhöz intézett.

1) Valljon a hadvezérletre nézve biztosítva van-e a nemzet?

2) Van-e Buda vára megvédve és tétettek-e intézkedések a külföldi seregek eltávolítására?

3) Van-e Pest közelében annyi haderő, mellynél fogva Buda-Pest megvédve lehessen?

Ezen interpellatióra gr. Batthyány következőleg válaszolt: „A horvát előnyomulás meggátolására a szükséges intézkedések megtétvél, de nem tudja, végrehajtottak-e.

Az idegen katonaság iránt intézkedendik, hogy akarata a katonaság által, legyen az akár bel-, akár külföldi, akár önkéntes, elismertessék, mivel különben vagy ki fogja küldeni, vagy feloszlatni.

Buda várát és Pestet illetőleg a fenálló erőt úgy fogja használni, hogy egyrészt az ellenség hátrálva, másrészt Budapest nyugalma biztosítva legyen.“

E perczben ez nevezetes előny volt, legalább sokat tett arra, hogy a szükséges előkészületeket annál könnyebben folytathassák.

Buzgalom és fáradhatlan lankadságnak igen szép bizonyosságai a parlamentben s azon kívül történtek.

Rendelet rendeletet, intézvény intézvényt ért. Annyi és annyi-felől jövő csapás, rossz hír, mely rossz hírt, vész, mely vést követett s fölötte és közepette egy kormány, mely épen akkor fejté ki a legtöbb erélyt, az általános lelkesedést felkölteni, ébren tartani tudá, mint az őskor mesés óriása, mely ha a földhöz vereték, erősebben kelt fel onnan!

VIII.

Miniszterelnöki felhívás: „Azon vész, mely a magyar hazára és különösen a magyar nemzetre az alkotmányos szabadság újabb kivívása óta perczről perczre nehezédék, ime egész erejében kitört. A drávai vonalt az ellenség három helyen nyíltan megtámadván, hazánknak a Duna-Dráva közti részeit fegyveres erővel elfoglalni, azon földet, mellyért őseinknek annyi vére omlott, hű maradékoktól jogtalanul eltulajdonítani, a magyar nemzetet szolgává alázni törekszik. Azon kötelességnél fogva tehát, mely, mint a hazának miniszterelnö-

két, engemet a honhoz, a nemzethez csatol, fölszólítani sietek a haza minden polgárát : miszerint a lakosságot a haza szent szeretetére s a századok óta fenállott alkotmányos szabadság nemes érzetére emlékeztetve s buzdítva, azonnal tömeges felkelést rendelni, minden fegyverfogható embert kiállítani, ott, honnan az előre nyomuló ellenség részéről a veszély leginkább fenyeget, összpontosítani, az így felkelő sereget alkalmas vezető egyénekkel, élelemmel s szükséges védezőkkel ellátni s azzal az ellenséget, míg elülről a rendes hadsereg által megtámadtatik, minden oldalról nyugtalanítani, pusztítani, az eleségtől elzárni, egy szóval : mindent elkövetni szoros egyszersmind hazafiai szép kötelességének tartsa, mi a felbőszült s bennünket igazságtalanul megtámadott ellenségnek visszaverésére, visszatartására s megalázására szolgálhat és mi azt, hogy a magyar nemzet, megsértett jogait fegyverrel is kivívni, megóvni még mindig elég erős, elég hatalmas, a művelt világ előtt bebizonyíthatja. Pest, szeptember 13-kán 1848. Gróf Batthyány Lajos s. k., minis-terelnök.“

S e felszólításnak a legcsodásb sikere lőn.

Soha nép lelkesültségét jobban nem tüntette ki, mint a pesti épen akkor. Soha nép hatalma nagyobbserűnek nem tetszett mint ekkor a pestié.

A város egy kis táborhoz hasonlított.

Mindenki sietett részt venni abban s ki erre képtelen volt, adományát nyújtá. Egy napszámos tiz garast és egy kenyeret adott át, napi kereményét, mert ugymond, többje nincs.

S ez így volt minden oldalról, mindenkitől.

És minden körülmény összevágott nevelni a lelkesülést. 14-én 1200 borsodi nemzetőr, pár óra mulva a bécsi önkéntesek s pár nap mulva a tiroli vadászok sat. érkeztek meg.

Négy honvéd üteget küldtek a fenyegetett helyre, ezenkívül a Perczel Zrínyi csapatját, mely budai átállott gránátosokból állt, kik a sárga-fekete zsinórt nadrágjukról letépvén, nemzetit varrtak helyébe.

Mint mondám, a város kis tábor vala.

Ágyuk, katonák egymást válták fel s egymásután küldettek a fenyegetett helyekre. Gyakorlatok tartattak mindenfelé s a nemzetőrök soha szorgalmasbak nem valának, mint épen ekkor.

S a cs. katonaság nagy részében is e szellem élt.

Ugyanis a képviselőház azon engedelmét, hogy a honvédek közé átállhatnak, annyira használák, mikép midőn Batthyány az átállást megtiltá nekik, mintegy Budáról átjött 240 ember csaknem erővel kényszeríté, őket nekik megadni az engedelmet.

Ugyanez nap köv. rendelet küldetett szét :

„Az ország felelős ministerei, a férfiak, kiket az utósó pozsonyi országgyűlés végén ő felsége a nemzet kívánságára tanácsába hívott, tárczáikat letették.

Az 1848-ik III. t. cz. 11. és 12. §-ainak értelmében új ministerium alkotása következik.

Ezt ő felsége az országbóli távollétében, az én előterjesztésemre nevezi ki; e gond a mostani viszonyokban nem legkisebb a haza gondjai közt.

Nem olyan állapotban van az ország, hogy a végrehajtó hatalmat egy percig is nélkülözhesse.

Mi végből részemről nem késtem a ministeri hivataláról lemondott gróf Batthyány Lajos, ministerium elnökét, ő felsége jóváhagyása alá terjeszteni; sőt egyszersmind felhívtam, hogy lemondását ideiglenesen visszavéven, az időközben általam kiadandó rendeleteket ellenjegyezze s mint ideiglenes felelős minister a többi ügyeket is vezesse.

Ennek nyilatkoztatásával, felelősekké teszem a közigazgatás minden organumait a törvényes rendnek fentartásaért.

Kiszabom elengedhetlen köteletségül minden polgárnak, hogy a rendbontóknak egyenként s összesen ellenségei legyenek.

A közjő, a király, a vész által fenyegetett haza iránti hűség tegye törvénné a haza polgárainak, hogy tántorithatlanul támogassanak.

A király és haza ellenségeit ellenségeimnek tekintem; az ország törvényeit, alkotmányát, szabadságát minden ellenség ellen erőmhöz képest megvédeni, fentartani el vagyok határozva, miként ezt királyomnak és a nemzetnek esküvel fogadtam s miként ezt mint nádor s királyi helytartó köteleességemnek ismerem. Király és törvény nevében. Budapest, sept. 12-én 1848. István nádor, királyi helytartó. Gr. Batthyány L.

IX.

A bán sept. 11-én, minden ellenállás nélkül áttörvén a Dráván, pár nap alatt Csáktornyára s 14-én Kanizsára vonult, s a mint előre nyomult, többen az eddig magyarok alatt szolgált cs. ezredek közül hozzá csatlakoztak.

A sept. 13-iki parlamentben a már akkor viszont miniszerelnök Batthyány interpelláltatott az iránt, hogy a dolgok miképp állanak s miképp áll különösen a már általunk is említett átállási ügye a katonáknak?

Batthyány erre ekképp válaszolt:

„Mi az interpellatio első részét illeti, azokra nézve t. i., kik eddig átléptek a honvédseregbe a sorkatonaságból: nincs tudomásom, hogy e tettért valamelyik megbüntettetett volna. S én bizonyossá tehetem a házat, hogy tünni nem fognám, ha valaki olyan tettért büntettetnék meg, mi a tisztelt ház határozatából ered.

Mi az ezentúli átlépést illeti : én a háztól bizalom jeleül kérem, hogy ezen határozatnak fogamatba vétele az én belátásomtól függesztessék fel. Méltóztassanak végig kihallgatni, azután könnyü lesz e kérdésre nézve szavazás utján tisztába jöni.

Most mindenek előtt jelentést teszek arról, mit tegnap óta a haza védelmére tettem.

Politikám abban áll, miszerint én, ha lehet, arra birjam ő felségét, hogy az országot az invasiótól mentse meg. Ha e feltételem nem fogadtatik el ő fölsége által : akkor hivataloskodásomnak vége. A válasz után soká nem kell várni, jövő csütörtökre van ígérve. Addig is semmit el nem mulasztottam megtenni arra nézve, hogy az ellenség megtámadásában részünkről kellőleg fogadtassék. Hrabovszky altábornoktól katonai becsületszavát birom, hogy rendeleteimet pontosan teljesítendi.

Ezenkívül első teendőnek tartottam úgy intézkedni, hogy Jel-lachich utjában sikeres ellenállást találjon, és ha ezen törekvésnek sikere nem volna : a főváros, mennyire csak lehet, biztosítva legyen.

Azért a lehető legnagyobb számu és legbiztosabb csapatokat egy ellenállásra alkalmas pontra szándokom összehuzni, hol azon erő minden kellékekkel ellátva legyen. Másrészről parancsomra a főváros környéke már erősítettik. Minthogy pedig a pesti rész védelmi szerekre nézve nem alkalmas : tehát ezen szerek Budára lesznek koncentrálva, álgyuk és más becses szerek ugyanoda fognak átvitetni az újépületből és máshonnan, nehogy az ellenség által elfoglaltassanak. Hogy pedig a budai vár, mint utósó menhelye szükség esetében a visszavonuló katonaságnak, a lehető legbiztosabb kezekben legyen : a tüzérség tisztét még ma a honvéd tüzérség fogja átvenni. Gránátosaink mennek a verbászi táborba, s azért a várban nem lesz sok katonaság, de nem is szükség, mert a netalán visszavonuló sereg elegendő lesz garnisonnak.

A komáromi vár parancsnokától szinte katonai szavát biromrendeleteim teljesítése iránt. Itt a belvárosban van a Ceccopieri-ezred egy része, másik részét én rendeltem ide. Most azon parancsot adtam ki, hogy a Ceccopieri katonaság innen és Komáromból távozzék, helyette a Turszki-ezred egy része menjen oda. S így azt gondolom, hogy ha le fogok is lépni, utódom nem tehetend szemrehányást, hogy ezen becses 3—4 napot elvesztegettem.

Épen a fenebb mondott oknál fogva, hogy t. i. az erő egy ellenállásra alkalmas ponton huzassék össze, szükségesnek láttam, hogy a Vác, Szolnok, Arad és Pápa vidékén tanyázó táborok kimozdittassanak. Ezeknek hármá utnak indult az ellenség elébe, mint szinte a honvéd-tüzérség egy része és a Würtemberg-huszárok 2 divisiója. A „Hunyadi-sereg“ elindult, hogy olly diversiót csináljon, melly által az ellenséget nyugtalanítsa.

A fővárosban számolok a nemzetőrségre, hogy kötelessége teljesítésében annál serényebben járand el, mivel szerencséje van a törvényhozó testet is e város kebelében fogadhatni. A főváros iránt legyenek a ház tagjai megnyugodva abban, hogy mint mondám, a sánczok már készülnek, az álgjuk elhelyeztetnek s most nincs szükség nagyobb erőre, mint mennyit a közbátorság igényel. Ha ezen rendelkezéseket elég biztosoknak tartja a ház, szerencsésnek fogom magamat érezni; ellenkező kijelentését úgy veszem, mintha illy perczekben nem lenne bennem elég bizalma.“

S miután e politikát Kossuth is helyesnek nyilvánítá, a ház is elfogadta azt.

De a katonák átállási ügye még a sept. 14-iki ülésben is folyt. Indignálódva kérdezte ugyanis Madarász László, mi az oka, hogy Batthyány azt megtiltá? S azon felelet, hogy ez a sorkatonaság iránti bizalmatlanságból történt, nem kevés vita után megnyugtatót átket.

A másnapi ülésben miniszterelnök felolvastatá a Teleky Ádámhoz küldött legutóbbi rendeletét, mellynek értelme az, hogy a jelen rendelet vétele perczétől fogva egy talpalatnyi földet se engedjen b. Jellachichnak védtelen. Ha netalán — így szól a rendelet — ön bármi okból e feltételt el nem fogadná: átaladandja azonnal a védsereg vezérletét a rangban ön után következő tisztnek, szükség esetében addig menvén, míg egy hazafi találkozik, ki hazája földjét megvédeni első legszentebb kötelességének tartja stb.

Továbbá jelenti, hogy Pest körül a védelmi munkálatok folynak, az önkénytesek, sorkatonaság és mobilis nemzetőrség egy része ma indult utnak, holnap fog menni a másik rész.

A perlászi táborba is lement egy sokat ígérő csapat segítségül, ha talán Jellachich embereinek szándoka volna erősíteni a rácz lázadást. Egyébiránt megparancsolta szóló, hogy mihelyt ezen erő leérkezik, nyomban foglalják el a sz.-tamási sánczot. Ha ez megtörtént, nagy erő lesz ismét dispositiónk alatt, s ezzel hatalmas diversiót lehet csinálni.

Egyébiránt sajnosan kénytelen szóló kijelenteni, hogy a Dráva melletti vezérség várakozásának meg nem felelt, mert a nélkül, hogy Jellachich emberei még csak egy lövést tettek volna, táborunk már Keszthelyig vonult vissza, Jellachich pedig eddig N.-Kanizsát elfoglalta. Megemlíté szóló a nehézséget a fővezér választásában, hogy t. i. a többi tisztnek olyan alatt akarnak állani, ki rangra nézve náluk felebbvaló.

Budára nézve jelenti a miniszter-elnök, hogy a magyar tüzérség már átvette a várbeli szolgálatot; a komáromi várban pedig azonkívül, hogy Majthényi alezredes 250 önkénytesel ben van: a Turszki sorkatonaság tegnap felváltotta a Ceccopieri-eket.“

Ugyanez nap este tartott ülésben Batthyány bemutatja a háznak Csányi László a drávai táborba kiküldött kormánybiztosnak levelét, mellyben jelenti, hogy Teleki Ádám vezérőrnagy saját és tisztikara nevében kinyilatkoztatta, hogy Jellachich ellen, kivel ötöt egy eskü köti, hadakozni nem fog s ha a kormánybiztos élelmezéséről nem gondoskodik, Jellachich táborába is átmenni kész; minthogy tehát a tábor vezérlet nélkül egy perczig sem maradhat, a házat felhívja: miszerint ő fenségéhez a nádor királyi helytartóhoz rögtön küldöttség neveztessek, hogy őt a táborba indulásra ugy kérje fel, miszerint már holnap elinduljon.

Ez indítvány elfogadtatván, Pázmándy elnöklete alatt küldöttséget küldtek a nádorhoz, melly is nemsokára visszatért: a nádor oda nyilatkozott, hogy nádori és hazája iránti kötelelességeit ismerve, a táborba le fog menni, az ottani hadseregek vezérletét átvenni; megvárja azonban a képviselőháztól, hogy törvényes uton maradva, semmi olyan intézkedést nem teend, melly fenálló törvényeinkkel ellenkezne, kinyilatkoztatván továbbá, hogy miniszterelnök ural a seregek helyzete és állása iránt értekezvén, reményli, hogy a törvényhozás is a hadseregeknek szaporítása és nevelése iránti czélszerű intézkedéseket megteendi; végre biztosítja ő fensége a képviselőházat és általa a magyar nemzetet, hogy jelen nyomasztó körülmények között, ha sokak által megcsalátnék is, el van határozva, hazája iránti kötelelessége érzetében hivatalát akként vinni, hogy még holta után se lehessen e hazában senki, ki róla elmondhatná, hogy általa megcsalá'ott.

E perczben mindenki keblében két hit élt: hogy Teleki Ádám áruló s hogy a nádor a hazát meg fogja menteni.....

X.

Miniszterelnök azon értesítésére, miszerint a tisztikar megbízásából gr. Bubna őrnagy és Bárczay százados aug. 16-kán Jellachich táborába mentek, felszólítani őt, előmutatni a király azon levelét, mellyben a hazá megtámadását parancsolja s tudatni vele, hogy ingyen egy talpalatnyi földet sem engednek át, nem kis lelkesedést idézett elő.

Ugyanez nap esti ülésben Batthyány kinyilatkoztatá, hogy miután a ministerium iránt fölterjesztett feltételei nem fogadtattak el, ő megszűnt miniszterelnök lenni. Ezután felolvasá a királynak Schönbrunn, sept. 15-éről irt levelét, mellyben írja: hogy a midőn a volt ministerium tagjainak leköszönését elfogadja, egyszersmind gr. Batthyány Lajos ajánlatára nézve új ministerium alakítása iránt, szinte meglegedését nyilvánítja.

Mi a feltételeket illeti, mellyeket gr. Batthyány a ministerium

alakításához kötött : ő felsége jelenleg még nem képes e részben határozott feleletet adni.

Mondja továbbá ő felsége ezen levélben , hogy a volt ministerium több tagjai a mult országgyűlése hozott törvényeknek olly értelmezést adtak, mellyhez ő felsége nem járulhat, hogy nagybátyja János főhg foganat nélkül kísértette meg a horvát bonyodalmak kiegyenlítését : a magyar országgyűlés pedig két hónál régebben együtt van a nélkül, hogy e részben lépést tett volna ; ellenben a ház hozott olly határozatokat, mellyek sem az ország javával, sem a monarchiai összeköttetéssel meg nem egyeztethetők, sőt sept. 11-kei határozatában elhagyta a törvényes tért is a ház, midőn az 5 frtos bankjegyeket a nélkül, hogy az e részben felterjesztett törvény szentesítését elvárta volna, kibocsátását, ugyszinte az ujoncz-állítási törvényt szentesítése előtt foganatba venni határozta, mi több : a rendes katonaságnak a honvédseregbei átlépését megengedvén, ezen seregeknek zászlóaljuk hűtelen elhagyására s ez által minden kegyelet és rend felforgatására okot adni botor volt.

Mindezeknél fogva, miután a magyar és horvátországi előzmények ő felsége aggodalmaiban egy egészet képeznek, addig is, míg ő felsége a birodalmi országgyűlésre bizhatná a horvát bonyodalmak kiegyenlítésére alkalmas eszközök találását, elvárja ő felsége azon személyek felterjesztését, kikből gr. Batthyány az új ministeriumot alakítani szándékozik.“

E lemondást a ház nem fogadta el. Ujabb és nagyobb vészt látak abban, ha a haza perczig is kormány nélkül marad.

Kossuth tehát s az összes parlament felszólíták őt tovább is folytatni a kormány fonalát, ott, hol elhagyá. A gróf következő választ adá :

„Ezennel kijelentem, hogy én kötelességemnek tartom a felhívásnak engedelmeskedni s ministeriumot alakítani fogok. Egyébiránt szükségességnek látom politikám egy részét mindjárt kitárni a ház előtt. Én mindent el fogok követni, hogy Jellachich többé hazánk földéből egy tapodtat se nyerjen ; ha azonban nem lennék szerencsés őt visszavonulásra kényszeríteni : akkor kényszeríteni fogom, hogy ontsa a magyar vérét s én Pestet védeni fogom“

A sept. 17-én tartott ülésben a ministerelnök felolvassa az általa kijelölt új ministerek neveit, olly megjegyzéssel, hogy a tárczák még felosztva nincsenek, s némelyek személyesen távol levén, meg egyezsöket még nem tudhatni. Ezek : Ghiczi Kálmán, Szentkirályi Móricz, Erdödi Sándor, b. Vay Miklós, b. Kemény Dénes, b. Eötvös József és Mészáros Lázár.

Madarász L. okát kérdezvén, miért nincs bejelentve a 8-dik minister is ? a ministerelnök, mint kivehetők, azt válaszolá, hogy 8-dikat is fog felterjeszteni, de a személy iránt nincsen tisztában.

Nagy figyelmet gerjesztett Komárom város következő levele :

„A magyar képviselőháznak. Komárom vára, mindamellett, hogy benne Majtényi alezredes urra¹ 240 önkéntes van, a hazaáruló Mercz kezében van; hazaáruló: mert tagadja, hogy a miniszerelnöknek becsületszóval engedelmességet ígért volna. S több napok óta alattomos fortélyal, rendelet magyarázatása ürügye alatt, csukva tartja a vár kapuit s ostrom-védő helyzetben van. Ma a gőzösön érkezett Vilmos ezred zászlóalja tiszteivel hosszasan beszélgetve, nappal mindnyájunk szemeláttára gőzösön Gönyőre küldötte, s ugyanazt éjjelre, titkon a komáromi várba visszarendelte. Jóllehet Majthényi alezredesnek becsületszóval fogadá, hogy tudta nélkül a várba semmi katonát nem bocsátand és nála nélkül semminemű intézkedéseket nem teend. Hitelesen értesítettvén estve a felől, a tanács rögtön közgyűlést hívott össze s Majthényi alezredes, Besze János őrnagy, Csapi János és Csuszi János őrnagyokkal egyetemben elhatároztuk, a dolog mibenlétét a várparancsnoktól küldöttség által kitudni, tudatván vele egyszersmind gyűlésünk azon határozatát is, melly szerint tetteleges bejövetelüket tetteleg meggátolandjuk. Ennek következtében a parancsnok nyiltan bevallá, hogy ezen katonaság rendeletére jó vissza s minthogy a hidon, melly úgy is kinyittaték, át nem jöhet, a túlparton levő s e napokban 6 ágyuval megerősített Ó-Szőny feletti erősségben helyezé el őket további rendelkezéseig. Árulás az egész. A parancsnok senkit, sőt a köztünk létező Majthényi alezredest sem bocsátja be eddig a várba. Schaurott mérnök-alezredes rendelkezik ros akaratával. A vár, ha rögtön nádori aláírással s miniszeri ellenjegyzéssel ellátott szigoru parancs Merczhez nem érkezik, részünkről veszve van, mert nemzetőri erő a vár ellen sohasem győzhet, csak nádor és nemzeti parancs nyitandja meg a kapukat; de az is csak úgy, ha egy órát sem mulaszt el a nemzet. Ezen aggodalom-szülte levelünket mind ő fenségének a nádornak, mind a miniszerelnökhez futár által megküldeni hazafiúi szent kötelességünknek tartottuk. Kelt Komáromban, sept. 15-én 1848. éjféltör tartott közgyűlésünkből.“

Határozat lón, addig várni, mig a várparancsnok a hozzá küldött levélre válaszol.

S a mint tornyosult a vész, s a mint növekedett a vihar, a kormány naponként több erélyt tudott kifejteni, a nép naponként lelkesültebb vala. Az első bizott ennek óriási erejében s az utóbbi teljes hittel csüngött azon.

Nyolczadik fejezet.

Kossuth szózata az elfolyt eseményekről, lemondott szász képviselők, a bán találkozása a nádorral, gr. Szécheny letünése a politikai térről, a képviselőház küldöttei Bécsben, a bán egy csapata Székesfehérvárt, Pulszki tudósítása Bécsből, Sz.-Tamás szerencsés ostroma sept. 21-én, a bán elfogott levelei.

I.

E pár nap volt az, midőn Kossuth nem ült a kormánypolczon. De hatásköre azért nem csonkult, mert ha eddig a kormány hódolt akarátának e pár nap alatt tudá a népet annyira megnyerni, hogy a kormány az általa követett politikát kövesse. A nevét viselő s ekkorban legtekintélyesb lap hasábjain szebbnél szebb s bámulandó agitatói tehetséggel szerkesztett felszólításokat bocsátott közre.

„Lemondásom s mi utánna következett“ című czikke megjelent a Kossuth hirlap sept. 19-iki számában historiai oklevélként, magában foglalván az akkori idők történeteit rugóival a közlést megérdemli.

„Kötelességemnek érzem, röviden számot adni polgártársaimnak.

A martiusi napok nem ember műve. Az örökkévaló istené.

Nekem csak annyi művem volt benne, hogy határozottan megragadám az események fonalát.

Mielőtt Bécsbe menénk az országgyűlés küldöttei, Batthyány Lajost, leendő első magyar minster-elnöknek kiáltám ki a pozsonyi erkélyről a nép ezereinek, s isten azt mondá „Amen.“

Ugy lőn.

Egy perczig Bécsben magában olly hatalom állott kezemben, mellynek emlékezetére is borzadok.

Intésemről függött, mi történjék a bécsi „Burg“-gal.

És én azt mondám az austriai háznak. „Hived vagyok; nekem nem kell semmi, én nem ismerem nagyravágyást eddig. Adja meg a király Magyarországnak, a mihez ennek régi joga van, a mire 14 király megesküdött s esküjét egy sem tartotta meg; adja meg neki

önálló független kormányzatát „und ich werde Ruhe schaffen dem Hause Österreich in Wien.“

Ugy lón.

És mi loyalis magyarok beértük a legszorosabb igazsággal, kevesebbel mint az igazsággal; midőn minden kezünkben volt.

Elég kábák voltunk azt hinni, hálásak lesznek a magyar nemzet iránt; mégcsak seregeinket sem hívtuk vissza külföldről.

A pragmatica sanctio iránti gyöngédségből hagytuk kün, támogatni a roskadozó ház oszlopait; ben pedig megszenvedtük az idegen tis teket, idegen zsoldosokat s ettük saját kegyerünkkel, fizettük keserves véres verejtékünkkel.

S mi lett belőle? miként hálálták meg? Seregeink vérével győzelmet vittak ki s díjul a magyar szabadságot akarják eltiporni; — az idegen seregek pedig összeesküdtek az őket tápláló hazánk ellen.

Bécsből megjövének a mint nevezének : „magyar argonauták.“

Kértem a ministerelnököt, hagyjon ki engem ministeri combinatiójából, gyomromból utálom a hivatalt.

Azt mondák : nem lehet; nélkülém nem alakulhat ministerium, nem meri senki a finacztárczát elvállalni.

Engednem kellett. Meghozám az áldozatot, a legnagyobbat életemben. Ministerré lettem, s a sok kegymosoly csak úgy özönlött reám le a magasból.

S én megboraztam önmagamtól, midőn a sanctio napján a trónus lépcsőzetéhez kellett állanom. Es mondám magamban „Mindenható Isten! miért mérted reám e pohárt.“

Elkövetkeztek a kezdődő vésznek napjai. Elvem volt : igazság, de az igazság mellett kérlelhetlen szigor a kigyófaj ellen, a hol csak fejét felemeli.

Azt mondák : diplomatizáljunk, ne kísértsük energiával a fatumot. Hiszen lehetetlen, hogy elhagyjanak; lehetetlen, hogy ne támogassanak királyi esküvel szentesített törvény s igazság mellett.

És diplomatizáltunk. És megcsalták szegény hazánkat, rútul, iszonyatosan.

Midőn világos volt, hogy megcsaltak, mondám : „Az idő ugyan veszve van, most 10,000 ember kell, hol két ezer elég volt volna.“ Azonban bátorság, energia; még veszve nincsen semmi.

És mondák : igen, energia, de a „törvényes formák között“ azon túl nem lehet lépni, akármi történik.

No mondám : formák miatt elvesz a haza. De biz az csak úgy ment, hogy ha valamelly parancsnok elárult, irtak neki régi híres löcsei formára „Herr N. N. soll sich äussern, miért árulta el az országot?“,

Jellachich nem úgy bánt a dologgal, akasztófát állított annak számára, a ki nem akart párttűt lenni, s mikor elég erős volt, azt mondá a péterváradí főhadikormányzónak, a nálánál öregebb, rendjelekkel rakott, érdem s nem párttűtés által emelkedett Feldmarschal-lieutenant Hraboszkynak : „Kendet a császár tette ide, én pedig leteszem, menjen kend pokolba!“

És elment, mondván : majd „satisfactiót kér a császártól“, a császár pedig azt mondá : „Mein lieber Jellachich, ön derék, hű loyális, pártfogóm; biztosítom önt magas császári kegyelmemről.“

És mi mindig „törvényes formákról“ és „diplomatiáról“ és „militair regulement“-ról és „Aeusserungok“-ról beszélgettünk.

Százsor mondám : „resignálok“, azt felelék : „Az istenért ne, szétbomlik a ministerium, soha sem lesz többé magyar financzminister. Én leszek felelős a haza szabadságaért.“

Kinos egy helyzet volt. Öt hónapon át soha egy nyugodt pillanatot, soha egy, mellyben magammal elégedett lehettem volna.

Időközben a császár megszökött Bécsből. Más nemzet azt mondta volna, a mit a nemzetek mondani szoktak, midőn fejedelmök megszökökik.

Mi mindig hű, mindig loyális magyarok, kettőztettük hűségünket. A „Martius“ szerkesztője perbe fogatott, mert azt hirlé, hogy István főherczeg ideiglenesen kezébe vevé az országlást. Könyörögtünk, hogy jöjön a király hű körünkbe, s elég naivok voltunk hinni, hogy megteszi, annyival inkább, mert meg is ígérte, miként előtte 14 ősei ezerszer megígérték; és 300 esztendőön át alig töltöttek 300 napot Magyarországon.

Ekkor a vezérpolitika az volt : „Budapest nyugodt legyen minden áron, különben a király el nem jő“, és Budapesten e nyugalom végett annyi katona vesztegelt, mennyivel Kis Ernő kiirtotta volna a rabló szerbeket.

Majd mindinkább világhosságra jöttek a reactio ármányai; a katonai parancsnokok részint haboztak, részint nem engedelmeskedtek; a bécsi „Hofkriegsrath“ épületének személyzete mindenütt bemártotta kezét a magyarországi katonaság dolgaiba; Jellachich nyíltan revoltált; külföldről a magyar katonát nem adták ide, hermetice elzárták a magyar kormányhatalmi közlekedéstől, ha valamely magyar ezrednek magyarhonbai bejövetelét megengedték is, a végrehajtás elmaradt. Maga a király is parancsolt, mégsem lett semmi sikere s azt mondák Bécsből; „mi mindent megtevének, de ez s ez ezredes, ez s ez parancsnok nem engedelmeskedik.“

Átalában ő felsége a király kevés kivétellel, mind addig, míg Olaszországban Radeczky nem győzött, mindig kiadta a törvényes parancsokat, Jellachichot párttűtőnek nyilatkoztatta; a hadi főparancsnokságoknak, határőröknek megparancsolta, hogy a magyar hadügyministernek engedelmeskedjenek. Amde parancsainak ritkán

engedelmeskedett valaki, s az ellenséges szellemű főtisztelnél azon maxima uralkodott, hogy nem az a fejedelem akarátja, a mit ír, hanem az, a mit „mások a fejedelem legközelebbi körében mondanak.“

Igy űzte a camarilla velünk s a király nevével a legrútább játékot.

János főherczeg nem ment Horvátországba a fejedelem törvényes akarátát tudtul adni a népnek s határőröknek. Jellachich ellenben, kit a király pártütőnek nyilatkoztatott, Bécsben a legnagyobb kitüntetéssel fogadtatott. Bécsből, mint mondák „tévedésből“ ágyukat, löszert, puskát, fegyvereket küldöttek neki; küldöttek pénzt, nehogy a szegény határőrök szükségét szenvedjenek; a közös harminczadi hivataloknak megparancsolták, hogy a magyar jövedelmeiket Jellachichnak adják ki nyugtatvány mellett; a Fiume védelmére rendelt magyar gránátosokat „tévedésből“ Radeczkykez küldék; Dreyhahn alezredest, ki Fehértemplomot olly rútol elárulá „tévedésből“ ezredessé tették; Mayerhoffer austriai consul és tábornok „nehogy polgárvér ontassék“, a határőr-ezredeket fellázította, s a rabló szerbekkel cimborált, miután először Bécsben, onnan Zágrábban megfordult; Sz.-Tamás körül árulás tette semmivé igazságos reményeinket. A magyar hadügyminister rendeletei ellen minden ember „alázatos remonstratiókat tett“, és senki sem engedelmeskedett; a bécsi ministerium a horvátok részére felmondta a neutralitást ellenünk; a birodalmi országgyűlés előtt a fellázadt rabló szerbeket „Waffenbrüdereknék“, az ellenöki háborut „természetelleninek“ nevezte; a tót, oláh vidékiek Bécsből lázadásra izgattattak; Erdély az unio megtörésére bujtogattatott, szóval: mindenütt pártütés, árulás, lázadás és mindenütt a fejedelem iránti hűség és loyaltás nevében a törvény ellen.

Ezalatt hűtelen vezéreink bácsi táborunkat, melly jól vezetve elég volt volna a szerbeket akár kiirtani, kéthónapi tétlenségben, szabad ég alatt örökösen nyugtalanított állásban elkínözva, elkedvetlenítették, jobb felét betegségnek adák martalékul, végre csatába vezették; a hadi tanácsban megállapított dispositiókat éjjel megváltoztatták a nélkül, hogy a hű és becsületes csapatvezéreket a változásról értesítették volna, s midőn Bakonyi mind czekeknek ellenére már a sánczot meghágtá, a győzelem perczében hátrálót fuvattak.

Irtózatós!

Majd ismét Temerin s Járek esett áldozatul, mit a szerb gyujtogatónak egy kardvágás nélkül feladtak; s visszafoglalni nem is próbáltak. Előbb pedig Földvárt elfoglalák, s elfoglalván visszavonultak, átadták a szerbeknek s három héten át nézték egy puskalövésnyiről, mikint csinálnak ellenünk egy ujjabb erősséget.

Végre pedig főtisztek s egész seregek — az idegenek kö-

zól — nyíltan kijelentették, hogy a határőrök ellen nem fognak küzdeni.

Elvették pénzünket, s elárulták törvéyünket, és azt katonai becsületnek keresztelték.

Tényeket mondtam el. Ügyekeztem, lelkem s minden tehetőségem szerint a vést ellensúlyozni, de a hadi tárcza nem volt kezemben, én csak szólhattam, tennem nem lehetett, lemondásomat pedig a legfőbb veszélynek mondá mindenki s én hónapokon át azon kínos helyzetben valék, hogy együtt kellett egy olly politika felelőségének színét viselnem, melly vagy nem egyezett az én nézetemmel, vagy későn fogadtatott el, vagy a foganatbavételnél megtörött.

Végre a bajok annyira nőttek, ugyanazon egy fejedelemnek egyik ministeriuma velünk olly ellenséges lábra tette magát, hogy a dolog már tovább így nem maradhatott.

Tisztába kellett elvégre jőni, akar-e a király magyar koronája épségének, hú magyar nemzete törvényes önállásának s a király által esküvel erősített törvényeinek megvédésében, minket gyámolítani vagy pedig nem?

Mert ezen irtózatós állapot tovább nem huzható halasztható, hogy a pártütők, lázadók, de még a rablók is, a fejedelem nevében borítsák vérbe-lángba az országot, irtó-háborút viseljenek a magyar faj ellen, a fejedelem közvetlen köréből szójék Magyarország ellen az összeesküvést, ha a fejedelem a törvény érdekében parancsol valamit, azt a királyi udvarból tegyék semmivé, a pártütők pedig azzal lázítsák a népet, hogy akkor tesz a királynak kedves dolgot, ha a király törvényes rendeleteinek ellene szegül.

Azért hát, mert ezen borzasztó játék tovább nem tűrhető, a ministerium elvégre belátta, hogy a diplomatizálásnak véget kell vetni, s a király akaratával tisztába jőni.

Felment tehát két minister Bécsbe a királyhoz következő törvényes kivánatokkal:

1. Jőjön le az országba.

2. Összehitta az országgyűlést a végett, hogy a hon védelmére pénzről és katonáról gondoskodják. Megvan a két törvény: tehát sanctionálja.

3. Ha a magyar katona vérzik érette Olaszországban, tegye kötelességévé az országban idegen katonának, hogy engedelmessédjék a kormánynak s védje a törvényt a pártütés ellen, s nyilatkoztassa becstelenné, a ki azt nem teszi.

4. Tiltsa meg Jellachichnak, hogy Magyarországot ne merje megtámadni.

Ha e szó: „királyi eskü“ szent, lehet-e ezeket megtagadni?

Azonban mi történt? ministereink oda voltak 10 napig, s komolyan senki még csak szóba sem állott velök.

Hanem időközben ministereink otlételét teljesen ignorálva, ő felsége aláírása alatt kelt kézirat kíséretében a bécsi ministerium az ismeretes emlékiratot küldötte le Budára, mely emlékiratnál nagyobb politicalai bünt nem mutathat a historia.

Hazánk vérben-lángban van a király nevének bitorlása mellett izgatott pártütés által; mi arra kérjük a királyt: segítsen minket királyi tekintélyével, a hazát, a királyi széket s a törvényt megvédeni; s nekünk egy emlékirattal felelnek, mellynek tartalma: „a törvény, mellyre a király megesküdött, semmit sem ér, Magyarország szűnjék meg önálló ország lenni s a német ministerium által Bécsből kormányoztassék, miszerint pénzünkről jövődöben se számoljanak, mint ekkorig nem számoltak, magyar vitézeink tovább is a népek szabadságának elnyomására fordítottassanak, mint ekkorig fordítottak, minket pedig idegen zsoldosok tartsanak igában mint eddig tartottak és legyünk tovább is egy gyarmattartomány, szükégre, nyomoruságra kárhoztatva, mint eddig valánk.“

Ez volt a felelet igazságos kívánatainkra; ez volt a hála hűségünkért, ez volt a köszönet a dynastiához ragaszkodásunkért.

De még ez sem volt elég. Ministeriumunk küldöttei ott vesztegeltek Bécsben eredmény nélkül. Velök e dolgról nem is szólottak. Az országgyűlés látván a camarilla tacticáját, miszerint halogatással akarja hazánkat elveszteni: küldöttséget küldött Bécsbe a ministerium kívánatainak teljesítését a nemzet nevében követelni.

É: minő választ kapott?

Azt, hogy ő felsége beteg, tehát nem jöhet az országba. A törvények sanctiojáról majd gondolkozni fog, s ha volna is ellenök észrevétele, senki arra ne magyarázza, mintha a törvényeket nem akarná megtartani; a többi kívánatok iránt pedig részint már intézkedett, részint majd a ministerium utján kiadandja határozatát.

Szóval: e küldöttség is egészen hiában járt, de mégis. . . nem járt hiában, mert magával hozta ujság gyanánt ő felségének neve alatt kelt egy kéziratot Jellachichhoz, mellyben őt, ki a törvény ellen fellázadt, ki ő felsége törvényes rendeleteinek fegyveres kézzel ellene szegült, kit ő felsége pártütőnek nyilatkoztatott, most minden ministeri ellenjegyzés nélkül, tehát a törvény ellenére, hivatalaiba, mellyekről gyanusítások alapján függesztette fel, visszahelyezi, őtet eddigi eljárásáért (t. i. hogy a törvény s törvényes kormány ellen fellázadt) megdicséri, s azon várakozását jelenti ki, hogy tovább is az összes birodalom érdekében olly hű! loyalis! ember lesz, mint eddig volt.

Valóban illy rettenetes dolgok csak onnan magyarázhatók, hogy a király, mint maga is mondja, beteg; de már az csakugyan türhetetlen állapot, hogy a király betegségével a titkos camarilla, a nem felelős udvari tanácsadók annyira visszaéljenek, hogy szegény

hazánknak szabadságát, alkotmányát, nemzeti lételet semmivé tegyék; s a király és törvény elleni pártütésre a beteg királynak mintegy helyeslését függesszék reá.

Az ország ekként el levén árulva, a királytól, kinek ministerei valánk, elgyengült egészsége miatt így el levén hagyatva, s a pártütés ellenünk a királyi név tekintélyével gyámolítva: a ministeriumnak természetesen resignálnia kellett.

István nádor a lemondást elfogadta, de más minister-elnököt mindjárt nem nevezett, az ország tehát felelős kormány nélkül volt.

Azon ponton állottunk, hogy a mire a bécsi cselszövények működtek, a mi végett Jellachich fellázadt, t. i. hogy ne legyen magyar ministerium, csakugyan teljesedni fog s visszaesünk a bécsi camarilla járma alá.

Ezt nem engedhetők. A képviselő ház kötelezte a lelépett ministeriumot, folytassa hivatalát addig, míg más ministerium alakittatik; a többiek nem akarták, én és Szemere kötelességünknek véltük megtenni; s a ház osztatlan bizalommal kíséré cselekvésünket, mellyet arra használtunk, hogy letegyük a magyar hadseregnek alapját, s pénzerőt biztosítsunk az ország védelmére.

Fent nagyon haragudtak; de mi azt mondók: itt az országban ministeri ellenjegyzés nélkül senki sem parancsolhat, tessék ministerelnököt nevezni, annak kezeibe letesszük a hatalmat, de másnak nem.

Használt; mi letétetlenné tettük magunkat, de a ministeri kormányformát s vele Magyarország önállását megmentettük.

Gróf Batthyány Lajos ministerelnökké neveztetvén, új ministerium alakításával bizatott meg.

Egyszersmind megérkezett a hir, hogy a pártütő Jellachich beütött az országba.

Batthyány a ministerium alakítására feltételül kötötte, hogy ezen pártütőt ő felsége az országból kiharancsolja.

Három napig vártunk a válaszra. Ezalatt érkezett hire Teleky Ádám borzasztó árulásának. Ezalatt szólítottatott fel a nádor, hogy mint az ország főkapitánya, nádori kötelessége szerint menjen személyesen védeni az országot. Mit ő teljesített is.

Végre megérkezett a király válasza. Batthyány ministerelnöknek elfogadtatott, de a pártütőnek az országbóli kiharancsoltatása iránt ő felsége azt mondá, hadd lássa először, minő egyéneket teend Batthyány javaslatba ministerekké, s neheztelőleg szólt, miért toborzunk katonát s miért bocsátunk ki papirospénzt.

Értsétek jól meg hazámfiak!

A beteg király nevében az adatik tudunkra, hogy az, valljon ő felsége kiharancsolja-e a vétkes pártütőt, ki hazánkat jogtalanul

megtámadá s Budának elfoglalásával fenyegetőzik, attól függ : Péter vagy Pál lesz-e ministeri candidatus ?

S a beteg király nevében roszeják, hogy védeni akarjuk az országot, védeni a királyi széket a pártütés ellen, mellyel az udvari cselszövény hazánkat megszállotta.

Tehát sanctio nélkül szabad volt pártot ütni ? de mi védelem nélkül görbüljünk meg a járom alá, s adjuk fel hazánkat gyáván, hűtlenül !

Irtózatos ! minő játékot üznek a beteg király esküjével.

Sokan roszeják talán, hogy ezen elválasztó perczben azon bizalomnál fogva, melly a legközelebbi napokban csekély személyem iránt nyilvánult, nem ragadtam kezeimbe a hatalom gyepelőjét a haza megmentésére.

Nem, hazámfiak, én ezt nem tevém, sőt minden erőmmel oda dolgoztam, hogy gróf Batthyányt reá bírjuk, alakítson ministeriumot, még pedig akként alakítsa : hogy én, s minden olly név melőlözve legyen, melly ürügyül szolgálhatna a királyi helybenhagyást megtagadni.

Istenemre esküszöm, csak így lehetett a haza megmentésére időt nyerni.

Elmondom röviden okaimat :

A nemzet elébe vetett kelepce nagyon is világos volt.

Bármi borzasztó tömege nehezedett is hazánkra az árulásnak, mégis van a jogban s igazságban annyi erő, hogy nem mernék a beteg király nevében Jellachichnak az országbai beütését világosan megparancsolni; nem mernék a katonaságot a törvény iránti engedetlen-ségre világosan utasítani.

Ámde most azt gondolák : Batthyány feltétele nem lévén elfogadva, ő le fog mondani az elnökségről, új elnököt rögtön nem lehet nevezni, mert a beteg király Bécsben van, a nádor a táborba ment, kormány nélkül azonban az ország egy perczig sem lehet, azt hitték tehát, hogy a sok hitszegés által méltán felingerlett országgyűlés ragadja kezébe a végrehajtóhatalmat, s vagy dictaturát, vagy provisorius kormányt állítand.

És ekkor készen van az árulás által annyira ohajtott ürügy, a beteg király nevében azt mondani : imhol Kossuth, Nyáry vagy nem tudom ki, kezökbe ragadták jogtalanul a kormányt, kivetköztették a nádort törvényes hatóságából, kivették a király kezéből a kormánynevezési jogot, most tehát már a király parancsolja, hogy Jellachich nyomuljon előre Budáig, űzze el a király jogait bitorló kormányt s helyezze be ez s ez ministereket, kik között pénz- és hadügyi, kereskedési s külügyi ministerek nem voltak volna, a többiek pedig azon vétkes camarillának tagjai voltak volna, melly hónapok óta ármánykodik hazánk szabadsága ellen s kész vért ontani, az országot lángba

borítani, a királyi széket a hitszegés útján veszélybe dönteni, csak-hog elveszett hatalmát, minden áron visszakerítse.

Ehez járult még, hogy a nádor a helyett, hogy most az ország védelmében vezérkedik, itt hagyta volna az országot s jöttek volna parancsok királyi névvel, hogy a katonaság ne merjen a provisorius kormánynak engedelmeskedni, Jellachich ellen ne merjen senki harczolni, ne merjen senki önkénytesnek beállani, ne a magyar banknotát elfogadni, szóval lesve lesték az ürügyet, hogy az ország védelmi ereje elzsibbasztatván, a szegény magyar nemzet védtelenül semmisüljön meg s kitöröltessék a nemzetek sorából.

S most ítéljen minden igaz hazafi. Nem követtem volna-e el a hazát veszélyeztető bünt, ha az irántam nyilatkozó bizalomtól elszédítettve s engedve azon méltó indignationának, melly minden igaz magyar kebelt elfoglal, megadtam volna az árulásnak azon ürügyet, mellyre olly régen hiában várakozik.

Nem, én azt mondom, ha van egy mákszemnyi érdem életemben, ha van, a miért hazámfiai szives hajlandóságát megérdemlem, azáltal érdemeltem meg, hogy ezt nem tevém.

A képviselőház pedig, mert egyhangu nyilatkozatával Batthyányt, ministerium alakítására reábirta s Batthyány, hogy ezt elvállalta, a nemzet köszönetére érdemes.

Most csak az minden hazafi teendője, hogy készüljön a védelemre mindaddig, míg a nagy bajjal tartogatott törvényességi formák megbuktatására az ármány és árulás újabb ürügyet nem talál.

Keresend s találand kétségtelenül, mint a farkas Aesopus meséjében a bárány ellen talált. De már csak holnap is készültebbek leszünk, mint tegnap valánk, s a farkas nem bárányokra fog bennünk találni.

Gondolkozatok, lelkesüljetek s fegyverre, fegyverre! az elárult hon védelmében a hazánkat megszállott ellenség ellen. Őt megbuktatva, megbuktatjuk a gyalázatos camarillát, s a szegény beteg király s a szegény elárult hon mentve leszen.“

II.

A képviselőház által a nádornak a bánnal határozott találkozósa sept. 21-én történekedett Kiliti mellett a Balaton partjain, hová a bán főhadiszállását áttette.

De a bán azon szín alatt, hogy a magyarok hűtlenségétől fél, nem jelent meg s a nádor, daczára, hogy a háznak pár nap előt mindent ígért, Bécsbe utazott, a nélkül, hogy valakinek szólt volna. E perczig mindenki azt hívé, hogy a nádor vezére a magyar pártnak s hogy az ügynök ő nem csak színből apostola.

A képviselőházban sept. 19-én két nevezetes tárgy forgott fen. T. i. déclőtt a felett vitatkoztak, hogy hat százsz képviselő lemon-

dott, délután pedig az elnök felolvasá Csányi kormánybiztosnak egy levelét, hogy a Teleki Ádám ellen emelt vádai félreértésen alapulnak, miután ő és tisztikara csakugyan harczolni fog.

Ezenben gr. Széchenyi némi örültségi rohamok miatt Döbblingbe kényteték utazni. A verestollasok színléssel vádolák őt, de annak valótlanságát mind a közvélemény, mind a lapok bebizonyíták. Ekkép és illy körülmények közt kelle a legbuzgóbb, legmunkásabb honfiak egyikének a politikai térről lelépnie.

Sept. 20-án este érkeztek meg a lirodalmi országgyűléshez küldött képviselők.

„Kedden, a benyújtott megbízó levél nyomán a küldöttség elvagy el nem fogadtatása tárgyalatott. A baloldal melegen küzdött az elfogadás mellett, melly ellen a jobboldal és a közép főleg azon okból keltek ki, minthogy a ház szabályai tiltják a küldöttségek elfogadását. Voltak közvetítő indítványok is, jelesül, hogy ne az egész ház, hanem csupán választmány előtt adjuk elő megbízatásunkat, mások pedig azt kívánták, hogy az elnökség útján nyujtsuk be írásban kívánatunkat. Melly utóbbi indítvány, miután az ülésbeni fogadás 186 szóval 108 ellen, tehát 78 többséggel megbukott, határozattá is lőn.

Ezen eredményről magánlag értesülvén, a küldöttség abban ál'apodék meg, miszerint az elnökség útján érintkezni nem fog, közvetlen érintkezésre az országgyűléssel levén csak megbizva.

Este 9 órakor fáklás menettel tiszteltetett meg a küldöttség. Jelen lehetett vagy 30,000 ember. Lelkes democrat szellemű szónoklatok tartattak a nép közül s viszonzattal a küldöttség tagjai részéről.“

Sept. 24-én a bán főhadiszállása Siófokon volt, honnan azonban már 27-én seregének egy osztálya Székesfehérvárba ért. Utközben kiadott proclamatiója :

„Bajtársaim! A horvát- és szlavonországi határvidéki őrseregek átlépnek magam vezérlete alatt Magyarországnak a ti oltalmatokra bizott földjére. Ne nézzetek minket elleneknek, az austriai lobogók emelkednek sorainkban, a kétfejű sas, jelképe száz meg száz csatatéren a dicsőségnek és becsületnek, nem válhatik lázadás és árulás jelképévé. Fegyverhez nyultunk oltalmára nemcsak jogainknak, hanem egyszersmind fentartására szeretett fejedelmünk jogainak is, mellyekkel egy gonosz párt, nem figyelve egy nemeskeblű s hiv nemzet nagy többségének igaz érzelmeire, vétkes céljaival visszaélni nem átkodik. Már is tetézte ezen párt a birodalom felbontására célzó ármányát, midőn határozatai által a fejedelem és a haza iránti szeretettel egybeforrasztott seregben az elkülönzés szellemét ébresztteni, a bizalmatlanság s gyűlölség magvát hinteni s ezáltal az összes birodalomnak ezen erős védfalát lerombolni iparkodik. Vitézek, az austriai hadsereghez, mellyhez büszkén számítjuk magunkat, ti osztjátok ezen

ármány tekintetére felindult boszankodásunkat! fegyvereteket soha sem fogjátok testvéreitek ellen fordítani, kik császárukért s ennek jogaiért, mellyek egyszersmind a népek jogainak legszilárdabb védfalai, életöket feláldozni mindenkor készek. Olaszország csatatérein visszaszerzé egy dicső hős legyőzhetlen vitézeivel a koronának egyik drága gyöngyét. Egy szó vezeté, egy szellem éleszté ezen seregeket nemzetiség minden különbsége nélkül: győzelemmel lőn jutalmazva egységök. Nem jutott ugyan részünkkül vérünket onthatni ezen magasatos czélért; mindazáltal azon boldogító öntudat, melly szerint olaszországi vitézeinket testvéreinknek nevezhetjük, éreztesse mivélünk azon nagybecsü szerencsét, melly szerint egyesítve az austriai színek kötelékével, késő maradékinknak a becsület és vitézség példáját hagyhatjuk örökségül. Éljen az austriai hadsereg egysége! éljen kegyelmes császáruk s királyunk! Dráva partján, sept. havában 1848. Jellachich m. k. tábornagy és bán.“

III.

Pesten, september 27-kén következő placat nem kis figyelmet ébresztett:

„Azon futár, kit én folyó hó 23-án Pulszky Ferencz külügyministeri álladalmi titkár urhoz azon utasítással küldék fel Bécsbe, miszerint levelem vettével azonnal kérje ki ő felségének azon határozott válaszát, mellyet ő az általam kijelelt ministertársaim megerősítésére és azon feltételre, mellyhez ezen ministerium megalakítását köté, (t. i. Jellachichnak az országból rögtöni kipanacsoltatását) adni méltóztatik, megérkezett.

Ezen felszólításom folytán Pulszky álladalmi titkár urtól ugyan csak futár által folyó hó 24-éről következő választ nyertem:

Ma 8 óra után jött meg méltóságod futára, s tüstént kértem audentiát, egy óraker délben rendeltetem Ferencz Károly főherceghez, kitől azon választ nyertem, hogy írásban meg fogom kapni ő felségének elhatározását, mert a csend és rend fentariása a földolog s szükséges, hogy loyális uton egyenlítették ki minden, ugy a mint ő felsége megígérte.“ Kelt Budapesten, sept. 25-én 1848.

Gr. Batthyány L.“

Más nevezetes tárgya volt a közbeszédnek, hogy Sz.-Tamás alól sept. 21-én a magyar sergek visszanyomattak. A Pesti Hirlapnak e tárgyról irt cikke sok tekintetben nevezetes.

„Hadügyministerünk sept. 21-én nagy hibát követett el.

A tény, melly mellette, de ellene is szól, ez:

Sz.-Tamás ostroma alatt ő több főtiszt körözetében olly ponton állott, hová legtöbb ágyugolyó irányoztaték.

Volt egy percz, voltak több, vagy tán voltak sok perczek, midőn hadtársai, kik szinte bátor s magokat kitüntetett egyénekből állottak,

lovaikról leszállván, a földre feküdtek, hogy a golyó fölöttük röpjön el, mert életöket, melyet soha félelemből nem kimélték, eredmény nélkül kockáztatni a közügyre nézve károsnak tarták.

A hadügyminister lován maradt, daczára ezer kéréseknek, ezer esdekléseknek.

Csak az isten különös csodája tartá meg őt számunkra.

Továbbá a hadügyminister, midőn seregeinkben rendetlenség támadt, s egy hidon nagy bajjal lehetett volna áthatolni, a csatornába ugrék s golyózápor közt uszván a másik partra, a zavart előbb megszünteté s ugy uszott táborkarához ismét vissza.

A képviselőház e hős tettekért egyértelműleg fejezte ki köszönetét és teljes méltánylását.

Hadügyminister urnak a házelnök fogja ezt levél által megvinni.

Mi is tegnap a legbensőbb örömmel éltettük derék hadvezérünket.

De ne vegye rosz neven, ha már ma, mert vérünk kissé lecsillapult, aggódva kérjük tőle : nem vegyült-e e tettei közé a merészség mellé kockáztatása is ?

Nekünk önre szükségünk van.

Őn áldozza fel életét, midőn a vezéri kötelesség és szent ügyünk igényli.

Az élet nem a legfőbb jó.

De mi, kik bátorságában soha sem kétkedtünk, azon, a katona előtt nem kellemetlen hibáztatást mondjuk ki, hogy sept. 21-kén a Sz.-Tamást ostromló hős seregnek hős vezére, magát kimélte legkevesbbé s nemcsak ott kockáztatta életét, hol kockáztatni kellett volna.

Egy Mészáros, egy Vetter, egy Bakonyi s még néhány név az aldunai táborból, sok reményre jogosít fel igaz ügyünk sikere iránt.

Ki ne tudná, hogy ők nevöket bemocskolni soha nem fogják s legkevesbbé a félelem által.

Ha tehát önkimélésére intünk e szép koszoruból valakit, azért van, mert bátorságra inteni szemtelenség volna.

Éljen, dicső nagy hibája mellett is Mészáros Lázár, a mi hadügyministerünk ! “

IV.

Ezenben a bánnak egy Bécsbe küldött futára elfogatott. A nála talált levelek közül 3 a képviselőház elébe terjesztették sept. 27-én.

E leveleket Jellachich katonái szállították volna, mint a ház elnöke mondá, meglehet a legközelebbi postaállomásra, meglehet tovább; de 3 somogyi kanász megtámadta a katonákat s tőlök a leveleket elvette.

A levelek ketteje Jellachichtól van, egyik gr. Latour bécsi had-

ügyministerhez, másik b. Kulmer Ferenczhez, a harmadik levelet valami Rodin vagy micsoda nevü major írja ugyancsak Latourhoz.

Jellachich Latourhoz sept. 23-káról a Balaton melletti táborból ír. Szépen megköszöni a pénzt, mellyet eddig kapott. De neki még több kell, ő, „für allgemeine Sache Oesterreichs“ küzd, s october hónapra követel 600,000 pfrtot a hó első napjára kezeibe szállítandót. Különben, ugymond, egy lépést sem mehet.

Másik levelét szinte azon keltről Kulmer Ferencz, „kedves barátjához“ írja. Azt mondja, hogy iszonyu bajba került neki egy olly sereget rögtönözni, minővel bir. A magyarok fanatizálták a hadsereget és azon reménye, hogy a magyar sorkatonaság ellene küzdeni nem fog, nem valósult. Azért kéri minélelőbb a manifestumot és ismét csak a manifestumot, különben azt fogja mondani: „trop tard.“ Említi, hogy István főhg által meg volt hiva értekezés végett a „Kisfaludi“ gőzösre; hanem ő és emberei csak ugy vélekedtek, hogy a becsületszó (mellyet a nádor adott) erős, de a gép még erősebb, majd el találják vinni. Attól is félt, ugymond, hogy akármit végezne a nádorral, azt a törvényhozás és magyar ministerium desavouirozni fogná. De különben is hiában! mert az alkudozás neki (Jellachichnak) nincs természetében. Említi, hogy a német ezredek Magyarországból kifelé indittatnak s kik bent vannak, nem tudják mihez tartani magukat.

A fenebb említett major holmi magándolgokon kívül levelében azon reményt fejezi ki, hogy Pestvárosig ellenállás nélkül fog jőni Jellachich. (?) Reményét abban helyezi, mivel a democratia fejének a népből nincs támaszuk. Egyébiránt reméli, hogy a sz. ügyhez (már t. i. a democratia eltiprásához) a többi serezed is csatlakozni fog. Attól azonban tart major úr, hogyha Kossuth és társai kézre nem kerülnek, az izgatás még meg nem fog szünni stb.

Határozat lőn, azok kinyomása.

Ministerelnök jelenté, hogy Bécsből igen fontos sürgönyöket kapott.

S valóban a sürgönyök igen fontosak valának!

Kilenczedik fejezet.

Sánczolat a Gellérthegyen, Kossuth körutja a népfölkelés ügyében. Hurban, Stur és Hodzsa Miavánál, honvédelmi bizottmány, a nádor leköszönése, Lamberg kat. parancsnok, b. Vay minisiterelnök, ülés sept. 27-n estve, a ház határozatai, Lamberg meggyilkoltatása s a ház nyilatkozata. Sept. 29-diki csata Fehérvár alatt, készülétek a nép és ház részéről.

I.

Olly eréllyel, olly lelkesülten folytak ezenben Pesten a készülétek, hogy a mindenkitől várt fergeteg elébe a legnyugodtabban, a legnagyobb hidegvérűséggel tekintettek. A sz. Gellért hegyét sánczolák s ifju, agg, férfi, nő, főúr és pór, mindenki, mint tőle telheték s mi erejének megfelelt, dolgozék. S estve a munka végezte után nemzeti lobogók alatt Rákóczy-zene kíséretében tarka csapatban tértek meg.

Ezenben Kossuth és Batthyány elhagyák Budapestet, az első népfölkelést rendezni a szomszéd magyar vidékeken, az utóbbi a bánal fegyverszünetet eszközölni. Az első mindenütt a néphez, értelméhez mérten szólt s mindenütt elragadta azt. Minden kebelt egy lelkesedés fogott el s mindenki följajánlá karát a háza védelmére. Népfölkelést illetőleg éjszakon Hurbán, Stur és Hodzsa is próbáltak a magyarok ellen illyet gyűjteni, de egy pár száz embernél többet nem kaptak s azt őrnagy Knöhr egy pár ágyuszóval (sept. 29-én) Miavánál szétverte.

Még sept. 22-én alkotott a ház egy bizottmányt, melly minisiterelnök Batthyányt törekvéseiben támogatassa. E bizottmánynak lelke Kossuth vala, s midőn a sept. 27-diki ülésben Bécsből sürgönyöket kaptak, utána küldtek.

Estve tíz óraker ült össze a ház, s Madarász L. elmondá az azóta történeteket, hogy a nádor lemondott hivataláról, hogy új ministerium alkatásával b. Vay van megbizva, s hogy Magyarhon katonai kormányzójává gr. Lamberg Ferencz nevezteték ki.

Szólo felolvassa az első iratot. Tartalma az, hogy ő felsége (mert a király nevében iratott) a polgárháborut, melly az ország

minden részeit fenyegeti, meg akarván szüntetni, gr. Lamberg Ferencz tábornagyot az országban levő hadsereg főparancsnokául kinevezi, kinek is megbízatása mindenekelőtt fegyvernyugvást rendelni s ő felsége e részben rendkívüli biztosa iránt engedelmességet és gyámolítást kíván.

Továbbá, az ország felső részein kiütött lázadás elnyomására morvaországi katonai erő rendeltetik, mint irva van, ugyancsak ő felsége által.

Végül a rendkívüli biztos iránt kívánt engedelmességnek azon czim adatik, miszerint Magyarország és a birodalmi tartományok között a századokig boldogított egység helyreálltassék.

A hadsereghez irt német nyilatkozványban, mellyet Zákó J. felolvasott, az előbbeni dolgokon kívül azon felszólítás is foglaltatik, hogy azon sorkatonák, kik a honvédi zászlók alatt harcolnak, térjenek vissza elhagyott zászlóaljaikhoz.

Azután elmondá, hogy ő ez iratokat koholtaknak, formájokra nézve pedig törvényteleneknek nyilvánítja.

E közben Kossuth fegyveresen a terembe lépett s körülbelül így szólt :

„Fegyveresen jelenek meg a szószéken, nem azért, mert teljes meggyőződés szerint olly időben élünk, midőn a hazának mindnyájunk karára s fegyverére szüksége van, hanem mivel most tértem vissza egy utból, mellyet a népfelkelés rendezése végett Czegléd, Kőrös, Kecskemét, Abony és Szolnok városokban tevék. És örömmel jelentem, hogy a magyar népet e hon megtartására s szabadsága biztosítására, minden áldozatra annyira késznek találtam, hogy azoknak száma, kik csak ezen városokból vagy már kiindultak, vagy rendeltetésök helyére el is értek, vagy oda utban vannak, 12,000-nél többre megy. Mielőtt azonban tovább folytatnám utamat, visszatértem magam tájékozása végett, s mély megütközéssel kelle hallanom, mik itt felolvastattak.

Mi a nádor lemondását s Batthyány ministeriuma meg nem erősítését illeti : arról tán csak azután fogunk tanácskozni, most csak az indítványra szoritkozom.

Egyszerűn szólok, mert nincs idő dictiókra s röviden csak azt mondom : hogy gr. Lamberg Ferencznek ellenjegyzés nélküli kinevezése nem egyéb, mint a magyar alkotmány eltörlése. Igen ügyes fogás, hogy azon hadsereg, mellyet ha más vezérek vezettek volna, most e haza földjét már egy párttűtő sem tapodná, a győzelem perczében állitassék meg, olly vezér kezeibe játszátván, kit minden ellenjegyzés nélkül neveztek ki.

Hogy mit akarnak elérni? megmondja maga az iromány : t. i. Magyarország és egyéb tartományok egységét. Hát hol van az megírva, hogy ez a Magyarország tartozik egy lenni a többi tartomá-

nyokkal? A másik czél tehát : Magyarországot ki akarni törülni a nemzetek sorából.“

Szólo tehát pártolja az indítványt, s feltett annak értelmében egy határozatot, mellyet fel fog olvasni s rögtön közhírré tétetni kíván. Ha a ház tagjai, sőt csak egyetlen képviselő is találkoznék, ki Magyarországnak illymódoni kormányzatába beleegyezne; szólo mint a népnek egyik szegény, de hű képviselője, isten és világ előtt óvást tenne a magyar alkotmány eltörlése ellen s azt mondaná: illyen irat, jöjön akárkitől : érvénytelen.

S felolvasá következő okiratot :

„A nemzet képviselői a törvényre s azt szentesítő királyi esküre támaszkodva, kinyilatkoztatják, hogy gróf Lamberg Ferencz, ha az országban hadsereg s akármillynemű fegyveres csapatok főparancsnokságát elfoglalni merészlené s az országban hadsereg és fegyveres csapatok összesen és egyenként, ha őt főparancsnoknak elfogadni s neki mint illyennek engedelmeskedni merészlenének : az alkotmány és nemzeti szabadság felforgatásának bűnébe esnek.

A nemzet képviselői kinyilatkoztatják, hogy mindazon akár polgári, akár katonai hatóság avagy hivatalnok, ki a fenérintett érvénytelen s alkotmány-felforgató állítólagos királyi rendelet sikeresítéséhez, vagy annak terjesztéséhez segédkezet nyujtana : magát az ország törvényes alkotmánya felforgatásának bűnében részesitené.

A nemzet képviselői kinyilatkoztatják, hogy valamint magukat az ország alkotmányának sértését hallgatólag el nem tűrni köteleseknek érzik, ugy az ország alkotmányának csonkítlan megőrzését az összes nemzet törvényszerűségétől megvárják.

Ezen határozat a miniserelnök és a képviselőháznak honvédelmi bizottmánya által azonnal közhírréteendő a legsebesebb uton, minden hatóságoknak s különösen a párttűtő és lázadó ellenség előtt álló vitéz hadseregnek és fegyveres csapatoknak megküldendő, mellyeknek alkotmányhozi hűségétől és vitézségétől megvárják a nemzet képviselői, hogy e szegény elárult magyar hazát az azt megtámadott fegyveres ellenségtől, bátor győzelemmel, haladék nélkül megmentsék s megtisztítsák, s ezzel magokat a magyar haza és törvényes szabadság megmentőinek dicső nevére érdemesítsék.

A miniserelnöknek s a ház honvédelmi bizottmányának határozatilag meghagyatik, hogy az ország védelmét s minden védelmi pontjait az alkotmány iránti hűségnek biztosítsák.

Senki máskülönben az alkotmány felforgatása bűnének sulya alatt cselekedni ne merészljen. Kelt a képviselőháznak 1848. sept. 27-kén tartott törvényes üléséből.

Z á b o r s z k y Alajos m. k., jegyző.

P á z m á n d y Dénes m. k., elnök.“

II.

Sept. 28-án a fővárost elterjesztett hírek a legizgatottabb állapotba helyezék. Közhírré lön, hogy gr. Lamberg megérkezett, elmondák, mikép a várat lefoglalni s a házat szétosztatni szándékozik. E hírek átalánossá tették az eszmét, mikép a grófnak meg kell halnia, hogy a haza megmentessék.

S lön egy borzasztó catastropha : gr. Lamberg a nép által meggyilkoltatott.

A Pesti Hirlap oct. 1-jéni számában ezt olvassuk :

„A hidon átvonuló tömegek végre találkoztak Lamberggel. Megállították bérkocsiját, s miután kilétét maga sem tagadta, előbb egy dőfessel nyakán megsebesíték, s aztán a kocsiból kirántották. Ő kérte az ingerült tömeget : bocsássák Kossuthhoz, vele akar szólni; s aztán kérte, hogy a képviselőházba vigyék. A nemzetőrök közül többen közbevetették mellette magokat, kérve a népet, elégednének meg, ha mint fogoly letartóztatatik s a képviselőháznak általadatik. „Nem, ne bocsássátok,“ kiáltozák a tömeg közül, azért akar a képviselőházba menni, hogy az országgyűlést eloszlassa.“ Mások a képviselőház alkudozási politikája ellen keltek ki, melly az árulót is kimélni fogja. E felszólalások még nagyobb fokra emelvén a nép dühét, karddal, puskákkal és kaszákkal megrohanák Lambergét, kiméletlenül szurva és vágva mindenfelől. Mondják, hogy ez alkalommal Lamberg egy sorezredi katonát megszólita, hogy ő mint katona védelmezze. A katona azt felelé : „igen, én katona vagyok : de nem vagyok hazaáruló mint az úr.“

Az irtózatosan agyonszurdalt és vagdalt holt testet Pestre a Károly-kaszárnyába hurcolá a tömeg, hol föl akarták akasztani. Azonban ezt többeknek közbejövetele megakadályozá. Innen a holt test a kórházba vitetett.

A halott zsebében több okirat találtatott, mellyekből kitűnt, hogy Majláth György országbíró volt kijelölve kir. helytartóul. Az országbíró, mint bizonyosan tudjuk, erről értesítettvén, nyilvánítá : hogy semmi olly hivatalt nem vállaland el, melly akár lényegére, akár kinevezés formájára nézve törvénytelen. Volt továbbá iratai között egy rendelet, melly az országgyűlést, ha jól tudjuk, dec. 3-ig felfüggeszté vala. Ezt hihetőleg egy másik fogta volna követni, melly a már szétoszlott képviselőket végkép elosztatá vala. S mindezen rendelkezések ministeri ellenjegyzés nélkül. Hacsak a Batthyányhoz intézett levelek, mellyek szintén az iratok közt találtattak, a minis-terelnökhez ellenjegyzés végett nem küldettek. E levelek egyébiránt fölbontatlanul hagyattak.

Azt is halljuk, hogy e véres irományok között Wessenberg bécsi ministertől is foglaltatik magánutasítás.“

Ez esemény következtében sept. 29-én összeülvén a ház, Kossuth

indítványa következtében, Pest városánál nyomozatot rendelt s következő nyilatkozatot bocsátott ki :

„A nemzet képviselői mély megilletődéssel értették, hogy gróf Lamberg Ferencz tábornok a fellázadt nép dühének esett áldozatul.

A képviselőház felszólítja a miniszerelnököt, adja tudtára ő felségének a nemzet képviselői ezen mély megilletődését s őszinte sajnálkozását, és figyelmeztesse ő felségét, milly borzasztó következményekre vezet az, ha a királyi szóval szentesített törvények uralma felett kétségbeesés támad s ennek következtében a polgári társaság kötelékei annyira bomlásnak indulhatnak, hogy a törvényes rendnek s közbátorságnak fentartása minden constituált hatóságok szives közremunkálásának sem sikerülhet.

S azért kérje meg miniszerelnök ur a képviselőház nevében is ő felségét, hogy hazánk sarkalatos törvényeinek megdöntésére királyi nevét felhasználtatni ne engedje; s ekkint vallásos törvényszerűséggel környezett királyi tekintélyével segítse a constituált törvényes hatóságokat azon rendnek, közbátorságnak s törvényszerű állapotnak helyreállításában s fentartásában, melly a tegnapi szomorú esemény által olly borzasztón megháborítottat.

A képviselőház teljes bizalommal van, hogy a miniszerelnök alkotmányos hivatalát mindaddig folytatandván, míg más törvényszerű ministerium nem alakul; meg van győződve, hogy ezáltal a fővárosbani közrend és bátorság, melly az ország sorsára nézve legnagyobb fontossággal bír, szintugy fen fog tartatni, mint a legsúlyosabb körülmények között is egészen a tegnapi napig fentartatott.

A képviselőház biztosítja a miniszerelnököt, hogy e részbeni közremunkálására bizton számíthat.

S a képviselőház megvárja a két testvér főváros hatóságaitól, nemzetőreitől s minden jó polgáraitól, hogy a miniszerelnököt ezen törekvésében gyámolítandják.

Pest város hatóságának pedig kötelességévé teszi, hogy gróf Lamberg Ferencz meggyilkolása iránt a kellő vizsgálatot megtevéen, a törvény értelmében járjon el.

A képviselőház, mint mindig, ugy most is azon meggyőződését fejezi ki, hogy a hazának megmentését semmi sem compromittálja nagyobbban, mint a törvényes rend kötelékeinek felbomlása, melly a mint a tegnapi szomorú eseményből is látható, a testvér két főváros lakossága igen hamar féktelen dühre fajul s véres jelenetekben tör ki s ezáltal a személyes bátorlét felett aggodalomba ejtett honpolgárokban a hon megmentése iránti hitet megcsökkentvén, a közremunkálási lelkesedést is könnyen lehangolhatja.

A ki a hazát szereti, az ne háborítsa a közbátorságot s ne nehezítse ezáltal a főváros felé közelgő ellenség visszaveretését.“

III.

A sept. 30-án tartott parlamenti ülésben Pázmándy jelentette, hogy sept. 29-én a bán Fehérvárról kirohánván, megtámadta a magyar seregeket.

A támadást legjobb fegyverzetű katonáival kezdeté.

A megrohanás seregeink jobbszárnyát legnagyobb mértékben érte, a középet kevésbé, a balszárnyat pedig leggyengébben.

A borsodi őrsereg, melyre az első megrohanás intézve volt, előbb visszavonult, de csakhamar összeszedvén magát, szurony-rohammal nyomult előre s az ellenséget hátraverte.

Jellachich német lovassága szinte megrohanta gyalogságunk egyik felállított osztályát. Készen várták közelében huszáraink. E közben a honvédi tüzérség, mely egy völgyben állott, hirtelen a közel első dombra felugrott s oly sükeres tüzelést kezdett, hogy a megtámadók nemcsak ki nem vihették az attaque-ot, hanem minden rend nélkül visszazaladtak, úgy, hogy huszárainknak nem is jutott szerezni ez alkalommal.

Igy tovább a csata kezdetétől esti 6 óráig csaknem folytonosan új meg új megtámadásokat vertek vissza seregeink a legnagyobb elszántsággal.

Móga vezérőrnagy az egész ütközet alatt a legfeláldozóbb elszántsággal s tapasztalt vezérhez illő higgadt határozottsággal tett meg minden intézkedéseket. Ugyanezt lehet mondani minden tisztjeinkről.

A német tüzérek, még olyanok is, kiknek egyik csapatja ellenünk harczol, a legnagyobb elhatározottsággal teljesíték köteleességeiket.

Esti 6 órakor a tüzelés csaknem egészen elhallgatott, és az ellenség visszavonult; azonban nem a központ felé, hanem jobbfelé vonulván, a vezérek és biztosok őszhangzó combinatiói után az határozott, nehogy az éjjeli támadáshoz szokott horvátok a sötétben Csákvár, Bicske és Bia felé seregeinket elkerüljék, vagy valamely elszakadt detachement Budát magát megtámadja: jónak látták seregeinket, melyek Velenczén túl Sukoró táján voltak, Martonvásárra visszavonni, hol állomásunk az eddiginél még jobb.

A visszavonulás meglehetősen rendben történt, kivéve azon kis balesetet, hogy egy kis osztály lovasságunk egy helyen gyalogságunkra bukkanván, ez utóbbi által ellenségnek gyaníttatván, ellenségesen fogadtatott, de a félreértés csakhamar ki lőn egyenlitve, úgy, hogy éjjel után 1 és 2 óra között a mieink állomásaikat tökéletesen elfoglalák.

Szomorú hír csak az: hogy Ivánka őrnagy, ki az ellenség ellen csapatjával együtt a legvitézesebbül harczott, némi vigyázatlanság és az ellenség gyalázatos árulása következtében elfogatott.

A lelkes őrnagy ugyanis és vitéz csapatja egy colonne lovassá-

got úgy beszorított egy völgybe, miszerint azt lehetne gondolni, hogy ez magát megadandja. Egy tiszt fehér lobogóval csakugyan jelt is ad, hogy értekezni kíván. Ivánka oda megy, s visszajővén csapatját rendezni akará, a midőn egy másik tiszt hasonlóan mint az előbbi megjelen. Ivánka ismét megy, még pedig vigyázatlanul a szemben álló seregek közti tér közepén túl az ellenség felé. Erre néhány lovas kiválik, derék őrnagyunkat elfogják s az egész dandár minden rend nélkül vele tova száguld. Csapatja úzóbe vette a rablókat, de hátul egy nagy ellenséges test levén felállitva, tovább üldözni nem lehetett.“

Ezután elmondá azon intézkedéseket, miket tettek s mellyeknek nyomán diadalt méltán remélnek. Elmondá, hogy Pesten népgyűlés tartatik, mellyen népfölkelést rendeznek Földváry vezérlete alatt. Végül tudatta, hogy a dolog eldőlte előtt gyűlést nem tartand, s felszólítá a házat, hogy kinek kedve van, menjen a táborba.

S valóban alakult is a képviselőkből egy vadász-csapat.

Tizedik fejezet.

Fligelli elfogatása. A pákozdi csata s a képviselő háznak eziránti határozata. A bánnak Bécs felé menése. Roth és Philippovics lefegyvereztetése Perczel által. Récei kineveztetése miniszerelnökké s a ház eziránti határozata.

I.

Fligelli vezérőrnagy a bán táborából elfogatván, Budára hozatott.

September 29-kén Pákozdnál a két sereg közt csatára került a dolog.

A magyar hadvezér, Móga, következő jelentést intézett a miniszerelnökhez :

„A mint már méltóságodnak jelentettem, parancsnokságom alatt levő táborommal Velence melletti Sukoró helysénél vettem állomást, hol is az ellenséget vártam, egy-zersmind Falka helységét egy lovas osztállyal és Seregélyes tájékát a tartalék dandárság által tartottam figyelemben. Az ellenség ma reggel fél tíz óraker jobb szárnyamat öt zászlóaljjal és egy álgyu-üteggel élénken megtámadta; én ellenébe a tolnai nemzetőrséget, Vasa- és Ernest-ezredbeli zászlóaljat, egy részét Ivánka őrnagy önkényteseknek és a Miklós-huszárokból egy osztályt állítottam. Az ütközet három óra folyásán túl tartott és az ellenség mindenütt visszaveretett. A csata alatt déli 12 óraker a csapatnak bal szárnya az ellenség közepét több álgyukkal és egy röppentyü-üteggel élénken lövöldözte.

Az ellenség lovassága s a gyalogságnak számos rohamcsapatjai elkészültek állásunk megtámadására. Egy nagyon jól czélzott tüzelése három álgyutelepünknek, felelt az ellenség álgyuzásának. A tűz két óráig tartott, mialatt a jobb szárny az ellenséget az ütközetben harcziasan visszaverte, álgyuink az ellenség derekának álgyu-tüzelését hallgatásra kényteték. Ezután az ellenség több sorai készültek az előre küldött csatározók által a támadást seregünk derekára

intézni, azonban ellene küldettek gróf Lázár 1-ső honvédi zászlóalj őrnagyának térkutatói (tirailleurs), kik tüzelésök által az ellenséget győztesen visszanyomták, minek következtében a felállított sorok a tüzérsgnek igen czélirányos tüzelése folytán magokat visszavonták.

Ezen ütközetben alkalmuk volt magokat kitüntetni, Perczel őrnagy vezérlete alatt álló tolnai nemzetőrsgnek, egyszersmind a Vasa ezrednek és Ivánka őrnagy serege egy részének. A derékben az 1-ső honvédzászlóalj és a borsodi önkénytesek; ugyszinte dicséretes megismerést érdemelnek mindannyi tüzeink.

Seregünk azon része is, melly az ütközetben részt nem vett, az ütközethez a legjobb akaratot és legnagyobb bátorságot tanusítá, és az ellenség álgytüzelései daczára, melly a második sort is érte, tántorithatlanul s félelem nélkül állott.

El nem hallgathatom erélyes és tevékeny működését a sorparancsnoknak, névszerint Holcse vezérőrnagynak, és Milbock, a Vasa ezred ezredesének, Kissnek, a hannoverai-huszárok ezredesének, ki a legnagyobb álgytüzelés alkalmával szüntelen oldalam mellett és kíséretemben volt, és a jobb szárny bátorságát élénkíté.

A tábori karom vezére Kolmann 52-ik ezredbeli százados előrelátó és felette czélszerű intézkedései, továbbá karsegédem Anakker őrnagy fáradalmaik által magokat kitüntették.

A pesti nemzetőrsereg részéről mint sebes lovagok mellém rendelt urak közül b. Luzsinszky Otto, gr. Andrássy Gyula, gr. Almássy és többen parancsaimnak köröztetése által az ütközet alatt magokat érdemessé tették, ugy gr. Szapáry Antal is minden csatánál jelen volt, és magát szorgalma által czélszerűen használtatta.

Az ellenség veszteségét bizonyosan meg nem határozhatom, de mégis legalább 100-ra mehet a halottak és sebesültek száma; részünkről a mostanig vett beadványok szerint hét halott, 37 sebesült egyén és öt agyonlőtt ló van.

Ámbár seregünk egy teljes győzelmet vivott ki, minthogy magát első állásában megtartotta, mégis katonai nézetből ezen ütközetnek eredménye csekély; ellenben annál nagyobb erkölcsi hatást tett az új csapatra, a mennyiben helyét első megütközés alkalmával diadalmasan meg tudta tartani.“

A képviselőház pedig oct. 1-jén ez iránt következő határozatot hozott:

„A képviselők háza örömmel és meglelégedéssel értesült azon diadalról, mellyel seregeink sept. 29-én Jellachich ellenséges táborát visszaverték.

Örömmel értesült azon vitéz magatartásról, melly általában az egész tábort lelkesítette, s hálát mondanak a haza nevében is azoknak, kiket a fővezér különös kitüntetésre méltóknak tartott, millyenek az egyes hadcsapatok közül az 1-ső honvéd zászlóalj, a borsodi,

a tolnai önkéntesek Perczel Miklós őrnagy vezérlete alatt, Vasa-ezrednek és Ivánka őrnagy csapatának egy része és összes tüzeink.

Egyesek közül : Holtsche vezérőrnagy, Mühlböck és Kiss ezredek, Anakker őrnagy, s tábornoki segéd gróf Lázár őrnagy és Makk tüzéri főhadnagy; továbbá . b. Luzsénszky Otto, gróf Andrassy Gyula, gróf Almássy Dénes, gróf Szapáry Antal, kik mindnyájan vezérlék és buzgón élénkiték a hadnak bátorságát.

S határozza egyszersmind a képviselők háza különös köszönetét Kohlmann tábornoki vezérnek, ki előrelátó és kiszámított intézkedései által mind itt, mind a bánáti hadviselésben jeles érdemeket szerzett magának, és minthogy áttétele nem járt anyagi áldozathozatal nélkül, annak némi pótlékaul részére 500 db arany kifizetetteti rendeltetik.

Elhatározza a képviselők háza végre és főképen köszönetét Móga altábornagy és fővezérnek, s a mint egyrésztől mind ügyességében, mind hazafiúi akaratában bizalmát fejezi ki, hogy a hazát s a nemzetet ez igazságtalan és nemtelen háborútól megmenti, czélszerűen alkalmazván azon hazafiúi erőt, mellyet a haza rendelkezésére bocsátott, úgy másrésztől várja és ohajtja az alkalmat, hogy a nevezett altábornagynak és fővezérnek kivivandó diadalát akképen jutalmazhassa meg, hogy neki az kedves és a nemzethez méltó legyen, melly azt el fogja határozni.

Büszke a képviselők háza az összes katonaság elbatározott vitézségére. És megvárja a nemzet nevében, hogy vezérei és tisztjei iránt bizalommal és szoros engedelmisséggel fog viseltetni. A katonának hazaszeretet, bátorság és a fegyelem fentartása legszorosabb kötelessége.“

A bán pedig részint a megveretés következtében, részint a bécsi mozgalmak miatt sebes mozdulatokkal sietett Bécs felé. Ugyanis Szapáry, Kiss és Mühlböck a magyar táborból hozzá siettek fegyvernyugvást eszközölni, mit is az elfogadván, ez időt Bécs felé sietésre használta. Oct. 1-én Mooron, 3-án Győrött, 5-én Magyar-Óvárott volt főhadiszállása.

A közönség figyelmét e közben következő placat foglalta el :
„Az árulók így bűnhődnek!

Gróf Zichy Ödön, fejrmegeyi volt administrator, sept. 30-kán 1/29 órakor Csepel szigeten rögtönítelő hadi törvényszék által, mint a haza ellenségeivel szövetkező hazaáruló, kötéllal kivégeztetett.“

E hatalmas coup d'état Görgei őrnagy, (kinek első missiója volt Lütichből fegyvereket hozni) követte el. Ő ugyanis gróf Zichy Jenőt (és nem Ödönt, mint a placat hibásan írta) mint a ki Jellachich táborába sietett, elfogatta, bevádolta, saját bírái által elítéltette.

II.

Az oct. 6-diki parlamentben ezredes Perczel Mórnak következő azelőtti nap érkezett tudósítását olvasták fel :

„Alólirott nem késhetik a nemzet képviselőit egy örvendetes eseményről értesíteni.

Folyó oct. hó 3-án délben a horvátok ellen táborozó magyar hadseregek 5-dik osztályának parancsnokává neveztetvén Móga tábornok úr által, az alám rendelt csapatokat Martonvásárról még az nap utnak indítám; magam estvére Ercsibe s onnét Adonyba sieték. Itt a Görgei őrnagy úr parancsa alatt álló csapatokat még egyrészből az nap estve, másrészből 4-én hajnalban utnak indítván, az 5-dik osztályt 4-én délben Szolgaegyházán szerencsésen egyesítém.

Értésemre esvén, hogy Roth generál 9000 főből álló seregeivel felfelé tódul Fejérvárnak, határozott utasításom szerint is sieték az ellenségnek megsemmisítésére.

A tolnai felkelő sereget már eleve Simontornyára utalván, a Kálozdon tanyázó ellenségnek hátulról bizgatására, annak éber szemmel tarthatása végett a kötöri felkelőket Sárosdra és Aba felé utasítám.

Görgei őrnagy urat pedig 2 escadron huszárral, négy ágyuval és 2 század Hunyadiak Báránknak Tácza felé száguldózásra küldém.

Magam a Zrinyi, Hunyadi és szabolcsi zászlóaljakkal, a kecskeméti és kun nemzetőrökkel s négy ágyuval még 4-kén Seregélyesre menék és az előtt illő helyen táborot ütök.

Görgei őrnagy úr nem csékély bátorsággal és ügyességgel 4-én délután csapataival Táczaig előnyomult, és ott a már Táczaon szállásolni kezdő horvát sereg egy részével diadalmasan összeütközött. Mi egy huszárt, Birót, vesztenk, egy huszár, Pálfi zászlótartó, megsebesült és két közvitész is megsebesült, 1 ló elesett, 2 megsebesült.

A horvátok közül számos sebeseken túl 11 esett el. Ez történt 4-én 4 és 5 óra között.

Az ellenség egy csapata Abára is beütvén, ott a Hunyadiak 6-ik százada és az abai nemzetőrök részéről vitézséggel fogadtatott és derekasan visszaveretett, Tragos Istvánnak, mint az említett század kapitányának bátor és ügyes vezérlete alatt.

Táborunk részint az élelmezés hiánya, de különösen a folytonos eső által 4-dik éjjelen át sokat szenvedett. Mindemellett 5-én korán általam Báránknak megindítatván, Roth generál egyik csapata akadt; melly is előlünk néhány ezer lépésre hátrálván, miután általam az egész had csatarendbe állítva ellenök vezéreltetett, másrészt a Görgei által parancsolt előcsapataim által is szorongatva levén, ütközet nélkül megadta magát, leraká fegyvereit, zászlóját és fogolyllyá tétetett.

A körülbelül 1500 főből álló horvát csapat Forster őrnagy úr

parancsa alatt álló kunok őrizete alá bízván, tüstént Adonynak indított 11 fogoly tiszttel; kiknek is a nemzetgyűlés további rendelkezéseig a kardhordás megengedett. Mi is főleg részemről azon okoknál fogva is történt, hogy a többi Roth-féle seregek lefegyverzése, mire már ekkor mozgalmaimnál fogva bizton számítottam, annál biztosabban és lehető vérvimélettel és a mi fő, időnyeréssel eszközöl-tethessék.

Már seregeimet pihenés nélkül Tácra indítám az ellenség sietős elnyomására, mit ezen működés által elérni remélheték; midőn a huszárok egy tisztet hozának előmbe, Roth generálnak egy Fehérvárra Beck őrnagyhoz intézett levelével, mellynek tartalma szerint ezt némi fegyvernynyugvási, vagy kiegyenlítési értékezés adására hívja fel. Az illető fogolytisztt látván Roth generál csapatai egyik legbátrabb részének elfogatását, kijelenté, hogy generálja szinte kész hová-hamarabb értékezésbe lépni. Én őt visszautasítam generáljához, egyik tisztem kísérete mellett, azon kimutatással, hogy ma délután 3 és 4 óra között Táczon, hová seregeim egy részét akkor már megindítam, Roth generált elfogadandom.

És most e perczben, midőn e sorokat írom, itt Táczon táborba szállított seregemnek pihenést engedve, hahogy Roth generál nem teszi le a fegyvert, még ma őt vagy estveig, vagy holnap hajnalban megtámadandom.

Az isteni gondviselés kimondhatlan szerencsével tetéze ekkor, midőn a haza ellenségei egy részének megsemmisítésében részt venni engede.

Balog János és Bogdanovics Vilibáld képviselő urak, kik épen azon esetnél megjelenve táboromban vannak, voltak olly szivesek e jelentés sietős átvitelét elvállalni.

Görgei őrnagy úr szorgalmas és ügyes viselete mellett, ugy Tran-gos kapitány bátor csatázásán túl, még kötelességem Gáspár Andor, Miklós-huszárezredbeli kapitány és az osztályomba sorozott két huszárszázad parancsnokának derék és vitéz eljárását általában és különösen a 4-ik délutáni tánczi ütközetben kiemelni.

Ez esemény hadseregemet igen fellelkesíté, melly kész a derék huszársággal, mellytől az ellenség retteg, vetélkedni a haza ellenségei megsemmisítésében.

Meg kell jegyezmem, hogy az abai ütközetben Herenlencz hadnagy a Hunyadiaktól kemény sebet kapott, valamint Sveda János huszárközvitéz, ki egymaga három horvátot levágott.

III.

Az oct. 7-én tartott parlament egy lépést követett el, hasonlót Caesaréhoz, midőn ez a Rubiconon átmént.

A képviselőház élnöke előterjeszté; mikint báró Hrabovszky

magyarországi főhadiparancsnok egy levelet küldött be, melyet hozzá b. Jellachich a Magyarországba beütött s az austriai hadsereg részéről hozzá csatlakozott pártütés vezére intézett, egyszersmind jelenté, hogy a nevezett pártütő vezérnek a magyar koronához tartozó főhadiparancsnokságokhoz s a felségsértő Rajacsics József, volt metropolitához a rabló szerb csoportok egyik főizgatójához intézett több rendbeli hasontartalmu levelei fogattak el; figyelmezteté a képviselőházat azon nyomtatott csatolmányra, melly állítólagosan Ferdinánd király aláírása alatt s magát miniszterelnöknek nevező Récsey Ádám ellenjegyzése mellett Schönbrunnban f. hó 3-án kelt s mellynek tartalma következő :

„Mi első Ferdinánd isten kegyelméből austriai császár, Magyar-, Cseh-, Horvát-, Tót- és Dalmát- országoknak e néven V-ik királya, Erdélynek nagy fejedelme sat.

Magyar-Erdélyországnak s ahoz kapcsolt országok zászlósainak, egyházi s világi főméltóságainak, nagyjainak és képviselőinek, kik az általunk szabad királyi Pest városunkba összehívott országgyűlésen egybegyűlve vannak, üdvöt és kegyelmünket!

Mély fájdalommal és megütközéssel tapasztalván, hogy a képviselőház Kossuth Lajos és társai által nagy törvénytelenésekre magát rávenni hagyta, sőt több törvénytelen végzéseit, királyi akaratunk ellenére, végrehajtotta és közelebbről a béke helyreállítására általunk kiküldött királyi biztosunk, gróf Lamberg Ferencz tábornagyunk ellen, mielőtt ez a törvényes formában kiadott megbízó levelünket előmutathatta volna, f. évi september 27-kén egy végzést hozott legyen, mellynek folytán a nevezett királyi biztosunk egy a dühösögre felhevült vad csoport által az utcán vakmerőleg megtámadtatt és irtózatosan meg is öletett.

Mi ezen körülmények közt azon királyi kötelességünknel fogva, mellyel az ország biztossága és törvényei megőrzésére köteleztetünk, ezennel rendeljük és végrehajtásul parancsoljuk :

1. Az országgyűlést ezennel eloszlatjuk, úgy hogy a jelen legkegyelmesebb leiratunk közhírré tétele után üléseit azonnal berekeszteni köteles.

2. A jelen országgyűlés és a képviselőháznak általunk nem szentesített mindennemű végzéseit és rendeleteit törvényteleneknek és semmit érőknek nyilatkozatjuk.

3. Horvát-, Tót- és Dalmát- országok bánja, báró Jellachich József tábornagyunk főparancsnoksága alá rendeltetnek minden Magyar- és az ahoz kapcsolt országokban, úgy nem különben Erdélyországban levő hadseregek és akármmily nemű felfegyverkezett csapatok, akár azok nemzeti örök, akár önkénytesek legyenek.

4. Addig, míg a felforgatott rend és béke Magyarországnak helyre nem álland, az ország a hadi törvények alá rendeltetik és

ennek folytán az illető hatóságok mindennemű megyei, városi, vagy kerületi gyűlések tartásától ideiglenesen eltiltatnak.

5. Horvát-, Tót- és Dalmát-országok bánja, báró Jellachich József, mint királyi felségünk teljhatalmu biztosa küldetik ki, adván neki teljhatlmat és hatóságot, hogy a végrehajtóhatalom körében azon hatóságot gyakorolhassa, mellyel e rendkívüli körülményekben, mint királyi felségünk képviselője, fel van ruházva. Melly királyi legfelsőbb felhatalmazásunk következtében mind azt, a mit Horvátországunk bánja rendelend, intézend, végzend és parancsoland, legfelsőbb királyi hatalmunk szerint rendeltnek, intézettnek, végzettnek és parancsoltnak nyilatkoztatva, Magyar- és Erdélyországnak s a hozzá kapcsolt országok minden egyházi, polgári és katonai hatóságainak, tisztviselőinek, méltóságainak s minden rendű és rangú lakosainak legkegyelmesebben rendeljük és parancsoljuk, hogy báró Jellachich József, mint királyi felségünk teljhatalmu biztosa által aláírt parancsai iránt mindenekben szüntolly hódolók és engedelmesek legyetek, mint a mikép legfelsőbb királyi felségünk iránt lenni tartoztok és tartoznak.

6. Jelesen pedig királyi biztosunk, meghagyásunk nyomán, arra ügyelni fog, hogy gróf Lamberg Ferencz királyi biztosunk megtámadói és gyilkosai, átalában ezen a főségi és emberi jogokat lábával tapodó ocsmány bűnnek indítói és részesei ellen a törvények teljes szigorúsága alkalmaztassék.

7. A polgári közigazgatás egyéb folyó tárgyai ideiglen az illető ministeriumok tisztviselői által a törvények szerint vezetetni fognak.

Mikép ennek folytán a közbirodalom közös érdekei biztosítására és igazgatásának egysége maradólag helyreállítandó, minden nemzetiségek egyenlő feljogosítása szakadatlanul biztosítandó, s ennek alapján a koronánk alatt egyesült országok és nemzetek közös viszonyai elrendelendők legyenek; mindezek, minden részek képviselői hozzájárultával, tanácskozás alá vétetni és törvényes uton elhatározatni fognak.

Kelt Schönbrunnban, october 3-kán 1848. Ferdinánd m. k. Récsey Ádám m. k. ministerelnök.

Magyar- s vele egyesült Erdélyországunk s az ahoz kapcsolt országok zászlósainak, egyházi s világi főméltóságainak, nagyainak, és képviselőinek, kik az általunk szabad királyi Pest városunkba összehívott országgyűlésen egybegyűlve vannak.

Az elnök értesíté a képviselőházat, mikint Jellachichnak említett levelei ezen csatolmány tartalmának sikeresítésére s mindennemű fegyveres népeknek a nevezett pártütő Jellachich József rendelkezése alá bocsátására vannak intézve.

Melly csatolmányának felolvasásából a nemzet képviselői tapasztalván, miként a pártütő Jellachich a király nevének saját szentségtelen czéljaira használata mellett oly lépések végrehajtásának meg-

kisértésére vetemedett, mellyek Magyarország s a hozzá kapcsolt országok törvényes függetlenségének felforgatását, a királyi esküvel szentesített alkotmány eltörlését s hazánknak 14 királyi eskü ellenére az austriai birodalomba beleolvasztását és ezzel Magyarországnak az önálló országok sorából kitöröltetését foglalják magokban ;

Ámbár ugyan a legközelebbi időkben sokszorosan tapasztalák a nemzet képviselői, mikint hazánknak a királyt környező ellenségei, a beteg királynak nevével, isten és ember igazságának s minden jognak, törvénynek s a királyi eskü szentségének lábbal tiporására szentségtelenül visszaélnék :

Mindazonáltal a felolvasott nyomtatványban foglalt merények olly égrekiáltó jog és törvénysértést foglalnak magokban, hogy annak a király által történt valóságos aláírását még a közelmultaknak szomorú tapasztalásai után sem hihetnék el.

Nem hihetik pedig annyival inkább, mivel ha az valósággal a királytól eredett volna, lehetetlen, hogy előbb az országgyűlésnek meg ne küldték vala, mielőtt a pártütés vezére annak végrehajtására s hazánk fegyveres seregeinek az alkotmányra letett esküjöktől elcsábítására tetteles lépéseket tenni felhatalmaztatnék.

De nem hihetik még azért sem, mert bármennyire beteggé s önmagával tehetetlenné lett legyen is a király, még sem hihetik, hogy ő felsége öntudatos eszméletétől annyira megfosztva legyen, miszerint keze az igazságos isten ítéletétől vissza ne rettenjen egy oly iromány aláírásánál, mellyel hű Magyarországa népeinek nemzeti és alkotmányos létele ép azon rablónak s pártütőnek zsákmányul dobatnék oda irgalmatlanul, ki minden jognak, minden törvénynek s magának a királyi tekintélynek is lábbal tapodása mellett, fegyveres kézzel támadta meg az országot, öldöklő, pusztítja, rablómódon zsarolja a magyar népet, s kit ő felsége a törvényes formákban, ministeri ellenjegyzés mellett, maga is pártütőnek nyilatkoztatott, s ki azóta pártütési bűneit az országba lett fegyveres beütésével csak sokszorosan növelte.

És nem hihetik azért is, mert lehetetlen feltenniök, hogy a király maga, bármennyire beteg s önmagával tehetetlen legyen is, nevét adhassa oda eszközül kiirtására minden kegyeletnek és ragaszkodásnak, mellyel a magyar nép tömérdek szenvedései daczára iránta viseltetett, de mellynek lehetetlen gyökerestül ki nem szagattatni a nép szivéből, ha látandja, miként : a hű magyar nemzet feletti királyi hatalmát egy rablóra ruházza, ki az országot fegyveres erővel megtámadá s azt az alkotmány felforgatásának szentségtelen munkájával bizza meg, köszönetül azért, hogy a magyar nemzet az austriai házat háromszáz esztendő előtt a magyar koronával szabad akaratból megajándékozá s 300 esztendő alatt sokszor ingadozott trónusát a nemzet vérével tartotta meg.

És végre el nem hihetik még azért is, mert lehetetlen felten-

niök, hogy akadhasson magyar, ki egy illy égrekiáltó rendeletet, melly ha végrehajthatnék, nemzetünket az élő nemzetek sorából kitörölné, anyagylkos kézzel törvénytelenül ellenjegyezni merészelné.

Ugyanazért a nemzet képviselői a király iránti tiszteletnek adják akkor jelét, midőn a felhivott irományt koholtnak s hamisnak nyilatkoztatják s abban nem látnak egyebet, mint egy alávaló csel, mellyel a párttűt Jellachich, vitéz hadseregeinknek igazságos boszujától megmenekedni törekszik, mit a nevezett párttűtőről annál inkább feltehetni vélnék a nemzet képviselői, mivel egy olly emberről, ki az őtet eltiporható vitéz seregeinknél a győzelem perczében fegyverszünetért könyörög s azt olly feltétel alatt nyeri meg, hogy a fegyverszünet perczébeni állomását mind a két tábor megtartsa, ő mégis miután a törvényt, a hazánkat védelmező vitéz hadseregeink nagylelkűségétől a fegyverszünetet megnyeré, annak ideje alatt egész táborával gyáván és becstelenül megszökött, hogy hazánknak pusztítását még egy ideig tovább üzhesse, s a magyar nemzet megsemmisítésére összeesküdött bécsi camarillától reménylt segítséget magához vonhassa, egy illy emberről tehát, hogy bűnének érdemlett büntetését kikerülhesse, a legbecstelenebb csel is alaposan feltehető.

Azon nem várt esetre mindazáltal, ha a felhivott rendelet csakugyan valóságosnak bizonyosodik, s eredetijében az országgyűlésre is megküldetnék, a nemzet képviselői tekintetbe vevén

1. Miként a mult országgyűlésnek királyi esküvel szentesített III-ik t. cz. a 3-ik §-ban világosan azt rendelné, hogy a királynak bármelly rendelete, parancsolata, határozata és kinevezése csakugy érvényes, ha a Budapesten székelő ministerek egyike által is aláíraték, s így magának egy új miniszerelnöknek kinevezése is csak hasonló aláírás mellett lehet érvényes, Récsey Ádám pedig nem Budapesten székelő minister, s ministerségéről az országgyűlés általán semmit sem tud, következésképen a felhivott rendelet mindenetre érvénytelen. Tekintetbe vevén

2. Hogy ugyancsak a mult országgyűlésen alkotott IV-ik t. cz. 6-dik §-ának világos tartalma szerint az országgyűlés az utolsó évrőli számadás és következő évi költségvetés iránti határozatnak meghozatala előtt be nem rekesztethetik, sem az országgyűlés fel nem oszlattathatik; s mivel ezen határozatok még meg nem hozattak, az országgyűlést ő felsége még rendes ministeri ellenjegyzés mellett sem oszlathatja el. És tekintetbe vevén

3. Hogy az országot az ellenségnek kezébe martalékul adni, az alkotmányt s minden alkotmányos biztosítókat eltörölni s az országot olly hadi törvények alá rendelni, mellyek szerint a senkit meg nem támadott, s csak magát a törvényt és az ország lételét kötelessége szerint védelmező nemzet minden tagjainak élete, halála a

fegyveres ellenség pártütő vezérének kezébe tétessék, a királynak joga semmi esetben nem lehet. És tekintetbe vevén

4. Hogy Magyarországnak saját törvényei szerinti kormányzatát eltörölni, azt ő felsége többi tartományainak birodalmába beleolvasztani s hazánk törvényhozó hatalmát más idegen nemzetek képviselőiből is alakítandó valamely testületre ruházni a király koronázási esküjével s úgy az 1790 : 10-dik, mint a mult országgyűlésen alkotott sarkalatos törvényekkel merőben ellenkezik :

Mindezeknél fogva a nemzet képviselői a nemzet halálát szentégtelen kezekkel alá nem irhatván, a felhívott állítólagos rendeletet, mind belső tartalmára mind alakjára s külső formájára nézve törvénytelennek, érvénytelennek és semmit érőnek nyilatkoztatják, törvényhozói kötelességöknek a törvény értelmében folytatását elhatározzák, s ezen határozatuk jogszerűségére nézve az örökké való istenre, a nemzetre s az egész világ közvéleményére annál bátrabban, annál tisztább lélekkel hivatkoznak, mert lehetetlen hinniök : hogy egy derék békes és hű nemzetnek illy hallatlanul irtózatós módon az élő nemzetek sorából kiirtását, s ez által saját lételünknek is erkölcsi bizonytalan sába tételét a világnak bármely mivel népei hallgatag elnézhetnék.

Melly határozatnak folytán a nemzet képviselői úgy Jellachich Józsefet magát, mint mindenkit, a ki őt ez országban bármely hivatalos hatósággal bírónak elismerné, neki önkéntesen engedelmeskednék, vagy épen a nemzet alkotmányos szabadságának felforgatására intézett merényleteiben segédkezet nyujtani merészlene, hazaárulónak nyilatkoztatják s a honnak minden becsületes polgárát, de különösen a vitéz magyar hadsereget s az országnak minden hatóságait és tisztviselőit a honárulásbani részvét súlyának terhe alatt arra kötelezik, hogy ezekkel akkint bánjanak, mint a törvények a honárulókkal banni rendelik.

Az ország minden hatóságainak pedig különösen is elengedhetlen kötelességükké teszik : hogy megyei, városi vagy kerületi gyűléseiket rendesen folytassák s a közigazgatás minden ágaiban törvényes kötelességük szerint folytonosan eljárjanak. A törvényes büntetés terhe alatt másként nem cselekedvén.

Végezetül minthogy a nemzet képviselői az idézett vagy koholt vagy alkotmányt felforgató iraton Récsey Ádámnak mint állítólagos minisiterelnöknek aláírását szemlélnék; és tekintetbe vevén azt, hogy ha magát ez irománynak minisiterelnökké törvényes formában lett kineveztetése nélkül írta alá, mint a ministeri czimnek bitorlója, törvényes büntetés terhe alá esik, és tekintetbe vevén különösen, hogy a mult országgyűlésen alkotott III-ik t. cz. 32-dik §-sa még a törvényesen kinevezett ministereket is minden olly tettért vagy rendeletért feleletre vonandóknak parancsol, melly tett vagy rendelet az ország függetlenségét, az alkotmány biztosítékait, a fenálló törvények rendeletét s az egyéni szabadságot sérti :

Ugyanazért a képviselőház Récsey Ádámnak törvényes kereset alá vonatását s e végett vád alá helyzetetését ezennel elhatározza.

Mindezen határozatainak, részint hozzájárulás, részint pedig az 1848-iki III-ik t. cz. 34-ik §-a értelmébeni eljárás végett a felsőházzal leendő közlésére, s egyszersmind az ország minden polgári és katonai hatóságaihoz, különösen pedig az ország vitéz hadseregeihez, mellyeknek hazafiui hűségüktől s rettenthetetlen vitézségüktől várja nemzetünk ez elárult árva hazának megmentését, megküldésére s általános közhírré tételére a ház elnökét utasítván.“

Ugyanez nap esti ülésben az elnök előterjesztvén, miként a ma reggeli ülés óta Récsey Ádámtól magán pecsét alatt egy levelet vett, mellyben három darab iromány foglaltatik.

Egyik egy királyi rendelet, „Ferdinánd“ aláírással, kelve Schönbrunnban f. hó 3-ikáról, mellyben báró Récsey Ádám magyar miniserelnökké neveztetik ki s, mellyen ugyancsak Récsey Ádámnak saját maga számára tett ellenjegyzése olvasható.

Második ugyancsak Récsey Ádámnak egy levele az elnökhez, Bécsből october 5-kéről intézve, melly mellett miniserelnöki kineveztetését s a magyar országgyűléshez intézett egy másik királyi rendeletet a ház elnökének megküldi.

Harmadik azon törvénytelen rendeletnek eredetije, mellynek Jellachich elfogott leveleiben talált nyomtatott másolatát ma reggel a háznak előterjeszté. Mellyek felolvastatván :

A képviselőház megilletődéssel tapasztalá, miként azon sejtelmé, mellynek a király iránti kegyeletből olly örömet volt hajlandó hitelt adni, mintha tudniillik az említett iromány koholt és hamis volna, nem valósult : sőt inkább a királyt környező s az ő betegeskedésével visszaélő összeesküvés zsarnoki kifolyásának bizonyodott, melly első Ferdinánd austriai császár által 5-dik Ferdinánd magyar királynak megsemmisítésére s Magyarországnak az önálló országok sorából kitörlésére van intézve.

A képviselőház tehát, reggeli határozatában kifejezett okokra támaszkodva, ezen alkotmányfelforgató s törvényellenes alaku rendeletet világos törvényeink értelmében ujabban is törvénytelennek és semmitérvőnek s annak sikeresítésére bár ki által teendő tetteleges cselekedetet, hazaárulásnak nyilatkoztat.

Ez alkalommal el nem mulaszthatja a képviselőház, istenre s a világ közvéleményére hivatkozva, ünnepélyes tiltakozással kijelenteni, mikint a törvénytelen vádját, mellyel ezen érvénytelen rendeletben méltatlanul illetetik, azokra torolja vissza, kik a király nevével az alkotmány s fenálló törvények erőszakos felforgatására illy szentségtelenül visszaélnek.

A képviselőház semmi mást nem akart, mint a király által

szentesített országos önállást s alkotmányos formákat törvényes ép-
ségben fentartani.

Ez a király nevében szítogatott lázadások s pártütés által erő-
szakosan megtámadott.

A király ezen vétkes megtámadás felett atyai szívének fájdalmát
jelentvén ki, az országgyűlést egyenesen a végett hívta össze, hogy
az ország integritásának, törvényeinek s alkotmányának ezen vét-
kes megtámadások elleni megvédésére hadi erőről és pénzről gon-
doskodjék.

Az országgyűlés gondoskodott.

De a király e gondoskodás szentesítését mai napig sem teljesi-
tette, sőt inkább Jellachichot, ki az ő királyi széke s királyi esküje
ellenére feltámadott, s kit ezért maga a király pártütőnek nyilat-
koztatott s hivatalaitól elmozdított, később ministeri ellenjegyzés
nélkül pártütéseért megdicsért s ezen dicséret az országbai fegyveres
beütésére jelszavul szolgált.

S hogy semmi hátra ne legyen, most, ugyanezen pártütőnek,
ki a képviselőház előtt fekvő adatok szerint a rabló szerb csoportok
lázasát is intézi s az országot vérbe lángba borítja, kezeibe, az
alkotmány eltörlése mellett, a magyar nemzet felett teljes hatal-
mat ad.

Az ország békében és nyugalomban volt, s örült a gondolat-
nak, hogy a haza boldogságát a népszabadság alapján kifejtheti. —
A pártütők a király nevében zavart csinálnak, s miután zavart csi-
náltak, ezt ürügyül veszik, hogy a zavar pártütő vezérének kezére
játsszák az országot.

Ezt tette a reactionalis összeesküvés, a király nevében.

Az országgyűlés pedig semmi mást nem tön, mint azt, hogy a
királyi hatalom által is elhagyott s annyi oldalról elárult országot
védelmezi, nehogy az ország szabadsága legyilkoltassék s a magyar
nemzet kiirtassék.

Hogy mely oldalon van a törvénytelenység, égrekiáltó jogta-
lanság? erre nézve a nemzet képviselői istenre s a világ közvélemé-
nyére bátran hitvatkoznak.

Végezetül, minthogy báró Récsey Adámnak, ki saját magának
ministerelnökké neveztetését maga személyében ellenjegyzé, s ekép
törvénytelenül bitorlott minőségben első lépésül mindjárt amaz
alkotmánytelforgató s az ország függetlenségét, törvényeit és a
személyes szabadságot sértő rendeletet aláírni merészlette — vétke e
szerint már világos — őt a képviselőház közakarattal honárulási vád
alá helyezi, s a felsőházat törvényértelmébenei eljárásra felszólítani
határozza.

Az elnök ezen határozatnak is minden hatóságokkali közlésére s
átalában közhirre tételére utasítatván.

Mi ezelőtt történt, előkészület vala. Maga a forradalom, a trón és dynastia elleni küzdelem ezután kezdődék el.

Bármilly fontos is vala e lépés, bár magok is előre láták annak mérhetlen következményeit, elköveték azt, bizva a nép véghetetlen erejében.

S ha valakinek, nekik volt kezökben sziverének minden kulcsa.

Csaknem féléven át s nem egy ügyben dictatori hatalommal kormányozták a hazát.

Ezalatt volt idejük a nép erejét kiismerni s tettöket, lépteiket ez ismeretre basirozhaták ezutánra, bár előre láták, hogy hosszas, véres és kétes harcz elébe néznek.

Tizenegyedik fejezet.

Az oct. 6-ki bécsi forradalom, a honvédelmi bizottmány rendszerezése, Kossuth elnöke, többi tagjai, képviselő vadászcsapat, a honvédelmi bizottmány rendelete a várparancsnokokhoz a tricolor kitüzése iránt. Récey lemondása, határozat (oct. 10-én) a nádor ügyében s (oct. 11-én) Roth és Philippovics tárgyában, továbbá (oct. 14-én) a Lajtha átlépése (17-én) át nem lépése ügyében, a várak ügye, Komárom, Arad, Temesvár, szerb mozgalmak, az ország 9 felőli megtámadtatása, Kottorónál diadal, Windischgrätz herczeg tábornagy, erdélyi mozgalmak, agyagfalvi gyűlés.

I.

Oct. 6-dika véresen kelt föl Bécs felett. Nép és katonaság közt nyílt csatára került a dolog.

Két nappal azután ez eseményt Pest is tudta s következő placat hirdeté :

„Tegnapról mára éjszaka némellyek rábirták azon olasz és német ajku gránátosokat, kik, összesen négy zászlóalj, parancsot vőnek, hogy ma reggel Magyarországba menjenek az uj cs. biztos Jellachich tábornok rendelkezése alá, rábirták mondom, hogy a parancsnak ellenszegüljenek. Korán reggel, a mint a sereg már felállítva volt, nyilvánítá, hogy Magyarország ellen nem harczol s nem megy. A főparancsnokság elrendelé, hogy lovassággal escortiroztassanak a nemengedelmeskedők. Meglőn. Tenger néptömeg csoportosult és éljenezte a vonakodó katonaságot. A mint a táborhidhoz érkeztek, a wiedenai nemzetőrök és az academiái legio már a hidakat lerombolta és így a Morvából oda érkezett nagyszámu katonaságnak el lőn az idejöhéti út zárva. A hidak felállítatni parancsoltattak. Hidászok jelentek meg, a népre ágyuztak, végtelen sok áldozat esett, de a hid mégsem rakathatott meg. A nép győzött, a pionirség nagy veszteséggel emberben és ágyukban megadta magát. A nép örömrivalgás közt hordta ide s tova Bredy bécsi brigadiros holt testét. Schlik és Frank generalisok el vannak fogva.

Délben a nemzetőrök schwarzgelb része az István-templomba vonult és midőn a győztes wiedenai osztály nemzetőrök arra vonultak, lőttek ezekre, és borzasztó egymásra tüzelés kerekedett, még az

ablakokból is történtek a wiedeniekre lődözések. Erre a nép betódult a házakba és a sárgafeketékre halált esküdött.

Délután a táborhidon hiába dolgozott pionirok a Grábenen átrontva üzőbe vétettek a diákok által és két ágyuval bíró egy bataillont száz diák borzasztóan üzött. Az ágyukat elvették tőlök. Sok lemészároltatott.“

Végül megemlíték, mikép Latour gróf s hadügyminister elfogatván felakasztatott, továbbá a fegyvertár feltörtetvén, a fegyverek szétszattak a nép között sat.

Mindez események az oct. 8-diki parlamentben felhozatván, annak új erőt kölcsönöztek, úgy hívének, hogy e körülmény elhozá a perczet, mellyben kormányát constatirozni kell. S e végre legjobbnak látták a sept. 22-ike óta működő honvédelmi bizottmányt rendezesíteni.

S e tárgyban Kossuth következő indítvánnyal lépett fel :

„A honvédelmi bizottmány eljárásaért s a legközelebb mult napokban tanusított buzgalmaért, azt gondolom, hogy a képviselőház méltán a legszivesebb méltánnyal viseltetik, s ezt én kimondhatom, mert én munkálódásainak eredményét eddig nem osztottam, minthogy hivatásom távol tartott Pesttől. Azonban isten kinyujtotta karját, kijelölni a gyors tetteknek idejét, a melly gyors tettektől függ a nemzetnek, az igaz ügynek szabadságát biztosítani, a melly ellen annyi árulás, annyi hitszegés összeesküdött. A honvédelmi bizottmánynak tehát nézete az, hogy most a jelen perczek kissé nagyobb egyszerűséget kívánnak az ország dolgainak kormányzatában, vezetésében. Az egyszerűséget értem az alatt, hogy ne legyen minden tárgy olly számos tagokból álló, mintegy collegiális tanácskozás rendelkezésétől függő, hanem hogy legyen bizonyos egység az akarásban és elrendezés a végrehajtásban, nagyobb, mint a mennyit sok tagból álló bizottmánynak tanácskozási utja, kormányzata előidézhet.

Ennélfogva a honvédelmi bizottmány azon vélekedésben van, hogy a jelen körülmények közt kormányzat nélkül a nemzet természetesen nem lehetvén, miután most ministerium nincs, ideiglenesen a honvédelmi bizottmányra kelle nemcsak azon szűkebb kört, melly az eddigi jegyzőkönyvben ki van számára jelölve, hanem ideiglenesen az országnak minden kormányzatát bizni. De ollyformán, hogy az elrendezés ekként történjék: legyen egy elnök és két tag, kik háromman együtt a honvédelmi bizottmányt tevén, ennek rendező részét alakítsák és vigyék saját felelősségük mellett és pedig azon széles hatalommal, mellyet a mostani körülmények megkívánnak, birván ezen három tag, a mennyire szükséges, azon hatósággal, hogy a honvédelmi bizottmánynak eddigi több tagjait illetőleg, kinekkinnek a végrehajtás körébeni teendőit jelölje ki, hogy mi alapon s uton kell eljárniok, azon tekintetből, hogy maga a háromtagu kormányzat minden részletességekkel ne legyen kénytelen maga foglalatoskodni,

s ezáltal az ország nagyobb érdekeire kevesebb gondot viselni, hanem kiki maga körében a folyó tárgyat végezze el; a honvédelmi bizottmány tegyen a háromtagu kormányzatnak mindig jelentést s olly kérdéseket, mellyeket saját felelősségük mellett el nem intézhetőnek gondolnának, vagy a mire nézve nincs a szabályokban említés, a honvédelmi bizottmány terjessze a háromtagu kormányzat elébe, melly aztán meg fogja mondani, micsoda elvek szerint és mi uton kell azon dolgot végrehajtani.

Ez volna egyszerű alakítása a jelen időben az ország dolgai kormányzatának. A mellyre nézve én azon vélekedésben vagyok, hogy egyáltalában nincs annak ideje most, akár micsoda theoriai dolgokba bele bocsátkozni, vagy neveket megemliteni, hanem úgy, a mint a honvédelmi bizottmány van, alakítsa magát s teendőinek körét. Csak az a különbség az eddigi s az általam proponált eljárás között, hogy eddig collegialiter mindnyájan együtt vittük; most pedig ki volna jelelve ezen három tag által a kormányzathoz tartozó minden tagnak teendője s ezen három tag intézkednék, a többi pedig végrehajtó organum volna. Ez egyszerűen minden további indokolás nélkül azon javaslat, mellyet a honvédelmi bizottmány nevében bátor voltam előterjesztteni.

Egyébként még azt is gondolom, hogy most a körülmények olyanok, hogy néhány napig a mi közhírré tennivaló van, azt a bizottmány közhírré teszi, hacsak rendkívüli dolgok elő nem adnák magokat, talán a tisztelt ház egyes tagjai is sikeresebben használhatják idejüket, mint hogy mindennap üléseket tartsunk, mert most minden ember részéről tenni a főfeladat. Ennélfogva azt gondolom, hogy a tisztelt háznak magának is érzelmével találkozom, a midőn a honvédelmi bizottmánynak azon ohajtását jelentem ki, hogy most különös missiót nem várhat, hacsak valami rendkívüli nem történik, minden, a ki érez magában tehetséget, itt vagy amott, cselekedjék. Néhány nap után ülések ismét fognak tartatni, hanem most ennek szüksége nem igen forogván fen, használjuk fel az alkalmat, menni mindenfelé, különösen a táborba és tenni mindent mindenütt, ki mit tehet a haza javára. Vannak egyes csetek is, mellyeket a honvédelmi bizottmány szükségeseznek tart, felettök különösen intézkedni, illyen például, hogy az alsó táborba egy tekintélyes választmány menjen le s utjában szedje össze a népet s rendezve a népfelkelést, 20- 30- s 40 ezer emberrel a táborba érkezvén, alakítsa magyar lábra a hadsereget. Mirenézve, a mint az elnöki jelentésből is értettük, a népen is tökéletesen megvan a készség és jó! akarat, s vitéz seregeink részéről is tegyen intézkedéseket arranézve, hogy minél sikeresebben elérjük ellenségeinket minden oldalról, de főképen ott, a hol jóformán az ellenünki átkozott ármányok támasza van, a hazának győzedelmét. Hogy és miként kell ezt megfenni, gondolom, nem volna czélszerű kimondani a ház előtt. Hanem csak annyit akartam

kifejezni, hogy a választmány ha akként fog rendeztetni, a mint előterjesztettem, vagy más szóval a mint a ház gondoskodni fog a kormányzat viteléről, ezen esetben azok, kik megbizva lesznek, a honvédelmi bizottmány kötelességének fogja ismerni még ma a képviselő urak közül azokat, kiket egyes esetekre meg akar bizni, kinevezni; a többieket pedig, ismervén hivatásukat, ott, a hol hathatnak, mindent tenni; van vadász-csapat is, ennek is van feladata s kötelessége, mert én igen nagy kötelességnek ismerem azt, hogy midőn a bécsi nép érdekeinket olly nagy buzgalommal előmozdítja, ekkor magunknak is vigyáznunk kell arra, hogy ha talán ők is valami bajba kerülnének az irántunk mutatott rokonszenv miatt, tehát mi se hagyjuk őket cserben s ezért erőt minél többet oda s aztán előre Bécsig.

Midőn én azt mondom, hogy előre Bécsig, ezt nem azon alávaló hazugságnak, alávaló tettetésnek színével fejezem ki, midőn kijelentem, hogy mi igazán, nem mint ellenség megyünk, hanem megyünk, hogy nyujtsunk segédkezet barátainknak s testvéreinknek, a bécsi népnek azon veszélytől megóvására, a melly veszélyben a mi irántunk rokonszenvnél fogva vannak.

És én felhivom a házat, mondja ki határozatilag e mai napon, hogy valamint a camarillával, a reactióval s a népek szabadságát elnyomni akaró tendenciákkal alkut ez életben nem ismer semmi áron; ugy az austriai nép irányában a legszivesebb barátságot érezve, azt, hogy nemzet nemzet irányában a találkozó érdekeket istennek örök igazsága szerint megnyugtatólag kijelenteni kész, ezt mondja ki most a tisztelt ház s az legyen előszó, hogy ha netalán ők miattunk szenvedve, a mi csapataink segítség végett hozzájuk közelednének, mondom, ez legyen az előszó: azért jövünk, hogy titeket is ugy, a mint ti jöttetek hozzánk megsegíteni bennünket, megmenteni kívánunk azon absolutisticus irányu camarillától, melly a ti szabadságtokat, mint a miénket semmivé akarja tenni; de mi szabad nép el fogjuk végezni mindazon érdekek kiegyenlítését, mellyek köztünk fenforognak.

Ez azon magyar nemzet képviselőinek nyilatkozata s ezt hallja meg isten, és hallják meg Európa népei, azon magyar nemzet képviselőinek nyilatkozata, a melly szavát nem szegte meg soha, hanem midőn hűséget mondott, túrt, szenvedett a végtelenségig, mert szavát adta; s nem ismerte határát a szenvedéseknek. Illy nemzetnek képviselői midőn kimondják azt, hogy nekünk Austria népével semmi bajunk, mi barátok s testvérek vagyunk, mi egymás közt kiegyenlítjük a dolgokat: azt hiszem, ez annyi, mint az esküvés. S ezt reménylem azon néptől, a melly megértette, hogy veszélyünk közös, a midőn az ellenünk közeledni szándoklott tábornak utját állotta, a mint megértette azon veszélynek közösségét, ugy hinni fog e nemzet szavának. Mi pedig be fogjuk váltani ezt a győzelem első percében, de épen azért, hogy beválthassuk, valamint mi segítjük,

ugy ők is segíteni fognak a győzelem kivívásánál minden árulóknak rásírorásával.

Az eredmény istennek kezében van; de én a honvédelmi bizottmány minden tagjai részéről ígéretet és fogadást teszek a nemzet képviselőinek, hogy e czélnak megközelítésére, nem bibelődve a rendes körülmények végett alakított formák kisszerűségével, e nagy perczekhez képest nagy eredményekre vezető, bátor, de meggondolt és mindenek felett elszánt s eltökélt lépésekkel közremunkálni a legszivesebb hazafiúi kötelességének fogja ismerni a választmány. Hogy ha a haza megmentésének közremunkálásaért a méltánylat kossorújának egy boglára az ő fejére is járuland, azt alázattal fogadandja; ha pedig a körülmények azt igénylik, hogy a vérpad legyen a jutalom, oda is büszkén fogok elmenni.“

Zákó indítványt tön, hogy e bizottmány elnökévé Kossuth választassék meg. Elfogadtatott, valamint elfogadtatott az is, hogy a bizottmány eddig működött tagjai mellé, Nyáry, Perényi, Pázmándy lépjenek.

Ez alkalommal tudatta Pázmándy, hogy a képviselő vadász csapat délután elinduland.

II.

Svalóban a honvédelmi bizottmány erélyesen, határozottan lépett a cselekvények terére.

Kiadott két első rendelete mutatá, hogy a küzdhomokon minő tért szándékszik elfoglalni:

„Miután isten kegyelméből s vitéz seregeink győzelme előhaladása által annyira van biztosítva a hazának szent ügye, hogy a pártütő Jellachichnak egész hadserege Székesfejérvár alatt hatalmasan már megveretvén, Bécs felé megfutamodott; Rothnak pedig 10 ezernyi rabló csoportja egytől egyig minden vezérekkel s tisztekkel együtt az ország foglyai lettek, és rövid időn az ellenség egész ereje vagy tökéletesen semmivé lesz téve, vagy a csuful megfutamlott csoport az országból egészen ki lesz szorítva: a király és nemzet nevében, az országgyűlésnek határozatából ezennel szorosán és kemény felelet terhe alatt meghagyatik minden magyarországi, erdélyi, slavoniai és horvátországi várparancsnoknak és várakban létező minden katonaságnak, hogy:

1. Ezen parancsnak a Közlönyben közhírré tétele után 7 nap alatt mulhatlanul tüzze ki a magyarországi háromszínű lobogót és valamint ezt, ugy

2. a magyar és hozzákapcsolt országok iránti hűségét és a honvédelmi bizottmány parancsa iránti kész engedelmességét ugyanakkor a honvédi bizottmányhoz mulhatlanul írásban bejelentse.

Ellenkező esetre mindenki, ki ezen két kötelességet elmulasz-

taná, mint hazaáruló tekintetik, s mint ilyen, törvényenkivülinek nyilvánítottatik és bárki által is megfogattathatik és agyonlövettetetik.

Visszahuzhatlanul kijelentvén, hogy azon esetben, ha valaki a fent megírt két kötelességnek engedelmeskedni csak vonakodnék is, mihelyt seregeink vitézsége a hazai ügynek győzelmét a pártütőnek rabló-csoportjától megtisztítván, biztosítja, minden engedetlen várbeliek, mint hazaárulók fognak megkegyelmezés nélkül szigoron megbüntettetni.

Melly parancsolat, mihez tartás és a várban leendő kihirdetés végett minden várparancsnoknak is megküldetni rendeltetik. Kelt Budapesten, october 8-kán 1848. A király és haza nevében a nemzeti képviselő határozata következtében, az országos honvédelmi bizottmány. Kossuth Lajos, elnök.

„Az országos honvédelmi bizottmány a hatóságokhoz. Tapasztaltatván, hogy az ország több hatóságai a honvédujonzokat nemcsak negyedrészen, a mint rendelve volt, hanem ezentúl egész számban is kiállítják; ezen kézségök a haza jelen körülményei közt szívesen fogadtatván, ezennel utasítva vannak az illető hadfogadó kormányok, hogy a hatóságok által hozzájok bármi számmal utasítandó ujonzokat elfogadván, azokból zászlóaljaikat megalakítsák, a feleslegről pedig a honvédelmi bizottmányhoz rögtön jelentést tegyenek, addig is ellátatásáról gondoskodván; önkényt következvén, hogy azon feles szám is a honvédekre szabott feltételek szerint, kell, hogy az illető hatóságok által kiállittassék. Budapest, oct. 8-kán 1848. A honvédelmi bizottmány nevében Kossuth Lajos.“

III.

Oct. 10-én a parlament elnöke jelenté, miszerint Récsey Ádám oct. 6-án beadta lemondását.

Ezután Kossuth köv. indítványokkal lépett fel :

„1. Méltóztassanak a nemzet nevében megparancsolni, hogy külföldön levő seregeink haza jöjenek, s ennek sikerésítésére a honvédi bizottmányt megbizni.

2. Miután olly időket élünk, midőn a hazának minden egyes polgára egyáltalában nem vonhatja magát ki azon kötelesség alól, hogy a körülmények szerint személyesen is részt vegyen a haza megmentése terhében : most nincsen arra idő, hogy külföldön sétálgasson valaki, s még kevésbbé van arra idő, hogy valaki külföldi sétálgatásait a camarilla conspiratióira használja. Annálfogva, jónak, szükségesnek és természetesenek találnám elhatározni : hogy azon körülményeknél fogva, mellyekben a jelen perczekben vagyunk, mindazoknak, kik a hon javadalmaival élnek, személyes részvétüket méltán igénybe vevén, a külföldön tartózkodó magyaroknak, akár

birtokosok, akár nem, megparancsoltatik: hogy mindenki 15 nap alatt haza jöjön, különben a haza nem jövés által, ha az ország iránti polgári kötelesség alól magát kivonja, a törvény szerinti következtéseket magának tulajdonítsa. Ezt azonban különösen kívánám értetni azokra, kik a szomszéd tartományokban vannak, és nem azokra, kik netalán az ország szolgálatában, vagy a kormány megbízása következtében külföldön tartózkodnak.“

Elfogadtattak.

Indítványozta Madarász a volt nádornak hűtlenségi perbe idézését, de az Kossuthnak következő beszéde következtében nem fogadtatott el.

„Az ilyen rendkívüli időkben az intézkedéseket a formalitások szempontjából mérni nem szeretem. Elöttem az áll, hogy olyan dolgokat, melyeket minden legkisebb baj nélkül lehet halasztani akkorra, midőn azon társaink is, kik most személyesen részt vesznek a táborozásban, visszaérkeznek, igen illendő lépésnek tartom; ellenben olyanokat, melyeket a perc sürgetősége kíván, épen a haza azon védelmének szempontjából, melly végett társaink ott küzdenek, nem gondolnám, hogy el lehetne halasztani. Illyeneknek tartom az eddigi határozatokat. A volt nádor iránti kérdést két részre osztom. Én megvallom őszintén, nem csinállok titkot, comediákat, én úgy tapasztaltam a históriából, hogy az austriai háznak mindig természetéhez tartozott, hogy midőn elbizakodhatott erejében, akkor a magyar nemzet szabadságának elnyomására mindent elkövetett, mikor pedig fordult a koczka, elkezdtek gyönyörűséges arczokat csinálni, és a magyar nemzet nagylelkűen azt mondta: legyünk jó barátok. Én tehát a dolognak két oldalát látom: egyik oldal annak kimondása, hogy a nádor, melly elmozdithatlan hivatal különben is, midőn a tábort oda hagyta, s a legveszélyesebb perczben elmenetele által semmivé tenni igyekezett az ország azon sarkalatos törvényeit, hogy külföldről nem kormányoztathatunk, hanem itt kell lenni a király képviselőjének, ki az országot itt kormányozza, midőn ezt tette, más részről a tábort oda hagyta, a legszentebb kötelességeit sértette meg, és mivel azokat megsértette, annak kimondását, hogy a milyen nagy volt a remény, melyet iránta tápláltunk, s nagy volt a bizalom, mellyel ott azon magas székre helyeztük, ugy ezen cselekedete, közte és a magyar nemzet közt ledöntetlen elválasztó falat emelt. Ezt kimondani szükségesnek tartom, azt azonban, hogy az országbóli lemondása következtében az ország kormányzatára nézve minő intézkedések tétessenek, azt igenis a győzelem utánra kell halasztani. Tehát a kérdésnek ezen részét nem kívánom tárgyalni, de azt ki kell mondani, hogy közte s a magyar nemzet közt nincs többé semmi közös viszony.“

S csakugyan annyi ment határozatba, hogy a magyar nemzet és a nádor közt minden viszony megszakadt.

IV.

A másnapi ülésben pedig Perczelnek oct. 7-diki diadala tárgyában következő határozat hozatott.

„A képviselőház hazafiúi örömmel vette Perczel Mór ezredesnek azon kedves jelentését, mellyel a nemzetnek tudtára adatik: hogy vitéz Perczel Mór ezredesünk vezérlete alatt diadalmaskodó hadseregünk vitézsége, segítettve a felkelő népnek lelkes közremunkálásától, alig egypár ezrenyi rendes erővel, a pártütő Jallachichnak Roth és Philippovics alatti majd hárommannyi zsoldosait, legügyesebb tapintattal és magyar nemzet fiaihoz méltó elszántsággal, egy csapással és egyszerre megsemmisítette és mind a főnököket, mind az egész sereget, részünkről majd semmi veszteséggel, az ország foglyáivá tette.

Büszke a nemzet illy hadseregére, melly a történetben ritka diadala által a magyar vitézség régi hírét és a magyar lobogók európai becsületét fegyelmi kitüntetésével is irta a történet lapjaira s a nemzetnek hálás emlékezetébe, és a nemzet képviselői mind Perczel Mór ezredes vezérnek, mind a megnevezett vitézeknek, ugy ezen egész hadsereg minden egyes tagjainak is méltányos megismerésüket nyilvánítják és a felkelő népnek lelkes közremunkálását az egész hazával tudatják, egyszersmind felhívják a diadalmas vezért, hogy mindazon egyes vitézeink neveit körülményes jelentésben minélelőbb tudassa a honvédelmi bizottmánynyal, kik magokat személyesen is kitüntették, hogy azokat addig is, míg a törvényhozásnak vitéz hadseregünkre már meghatározott hálája tettelegesen foganatosíthatóvá lesz, méltó figyelmének érdemesítésével kitüntethesse.“

Pázmány elnök távolléte miatt e rendeletet csak az alelnök irta alá.

A honvédelmi bizottmány pedig egy Rothot és Philippovicset perbe fogó vegyes bizottmányt nevezett ki, de a melly teljességbe soha sem ment.

V.

Ezenben a bán átlépte Magyarország határát s sergével Bécs alatt állt.

A képviselőházban nem kevés vitára adott alkalmat, hogy átlépjek-e a magyar sergek a Lajthát vagy sem?

Vége october 14-kén a parlamentben e tárgyban köv. határozatot hoztak:

„A magyar nemzet legszivesebb hálával méltányolván Bécs városnak azon hősies rokonszenvét, mellyet Magyarország szent és igazságos ügye iránt tanúsított s érezvén azon kötelességet, hogy midőn a közös ellenség vitéz seregeink által üldöztetve, Bécs ellen fordul,

ezen hősies várost baráti segély nélkül hagynia nem szabad: semmit sem késett megparancsolni a győztes magyar hadseregnek, hogy az ellenséget Austria földén is üldözze s Bécsnek segítségére siessen.

A magyar nemzetet ezen határozatnál azon biztos hiedelem vezette, hogy a segédkez, mellyet vele a hálának s közös veszélynek érzete nyújtat, barátilag fog fogadtatni, mert a magyar hadsereg nem ellenség, hanem hű testvér gyanánt utasított a Lajtha túllépésére.

A magyar nemzet ezen baráti érzelemnél fogva kötelességének ismeri, magát az osztrák nemzet kívánataihoz alkalmazni; seregeink a Lajthán átléptek, s ezzel határozott készségüket, a közös ellenség ellen Bécs oltalmára sietni, tetteleg tanusították.

De miután a magyar nemzet hivatalos közleménye folytán is, sem a bécsi hatóság legkisebb olly nyilatkozatot nem adott, mellyből következtetni lehetne, hogy a magyar seregnek segélyző közelgése invasióra nem magyaráztatik, sőt az e részbeni nyilatkozat gondosan kikerültetik, Jellachichnak lefegyverzésére semmi felhívás nem tétetik, az austriai nép védelmi felkelése el nem rendeltetik, sőt Jellachichnak Austriába beütése mindekkorig még csak ellenséges lépésnek sem nyilvánittatik; a magyar nemzet azon véleményre van kényszerítve, hogy az osztrák nemzet seregeink segélyével élni nem akar.

Minek következtében a magyar országgyűlés mind jogszerű kötelességének, mind austriai szomszédaink iránti barátságos érzelmeink szoros tartozásának ismeri, a magyar hadseregnek megparancsolni, hogy saját házáuk oltalmára szoritkozzék és semmi olly lépést ne tegyen, mellyet osztrák szomszédaink, különösen Bécs kedvetlenül fogadhatna.

Kijelentvén azonban ünnepélyesen, hogy, ha Austria s különösen Bécs részéről szomszédaink szabadságának megvédésére a magyar nemzet segédközremunkálása igénybe fogna vétetni, az illy felhívásnak nemzetünk egész erejével eleget tenni, a legszivesb kötelességének ismerendi.

Az october 17-diki ülésben pedig jelentés tétetett, miszerint a magyar seregek a bécsi országgyűléstől kapott felhívás következtében a Lajthát csakugyan átlépték s Bessel a bécsi fölkelt hadsereg fővezérével közvetlen érintkezésben állanak.

Kossuth pedig és a honvédelmi bizottmány mindent, mit illy körülmények közt tenni lehete, megtévénék. Páratlan szorgalommal egymás után állíták és szerelék fel a sereget s mindenfelé, valahol csak fenyegetett hely volt, küldözék.

Maga Kossuth elutazott a táborba. Egymás után nevezék ki a tiszteket. Így Majthényi István bárót, mint a ki Komárom várát megmentette, tábornokká emelék.

De mig a várak nagyrésze a tricolort kitüzte, Arad (parancsnok Berger) és Temesvár (parancsnok Rukawina) azt tenni vonakodának s jelesen az utolsó következő falragasztványt tüze ki:

„F. hó 3-dikán kelt kir. leirat következtében, mellynél fogva egész Magyarország haditörvény alatt áll, Temesvár várát elővárosaival együtt ostromállapotba tesszük és hirdetjük a haditörvényt.

Szinte e leirat következtében a nemzetőrsereg ezentúl a várparancsnokság alatt fog állani.

Ki izgatásra okot ad, ki a katonai hatalomnak ellenáll, vagy a ki csak ok nélkül fegyverrel jár, statárium alá kerül.

Hat személynek együtt az utcán gyülekezni tilos.

Mig a csend és rend fentartatik, az ostromállapot a kereskedeésre és iparra káros befolyással nem lesz.

Minden egyének, kik nem nemzetőrök, tartoznak fegyvereiket 24 óra alatt a katonai fegyvertárba (polgári nincs is) vinni, mellyért nyugtatványt kapnak; ki ezen parancsoknak engedelmeskedni vonakodik, haditörvény alá jön.“

VI.

A szerb vidékeken tovább hasonló keserültséggel folyt a csata, mindamellett csak egyes apróbb de gyakori ütközetek voltak, melyekben hol egyik, hol másik fél volt a nyertes.

Nevezetes Kossuthnak egy oct. 14-kén tartott beszéde, melly szerint oct. 1-ére Magyarhon ellen kilencz támadás volt rendelve. Ezt s az ez elleni intézkedéseket következőleg mondta el :

„Ennek tulajdoníthatók a vidéki rángatózások is, mik szerint Arad várost a várparancsnok bombardírozta, mire nézve a bizottmány kellő intézkedéseket tett, hogy a védelemre kész lelkes városi népnek segély menjen, Temesvár szinte ostromállapotban van. Gallicziában ellenséges mozdulatok történnek. Olmütz körül 11 zászlóalj vonatik össze, honnan, mint tudjuk Bézs felé, de felénk is vezet az ut. Jellachich és Auersperg egyesültek. Mayerhoffer átment a Dunán ellenünk működni. Nugent Kanizsa körül tön mozdulatokat. Urbán beütött. Erdélyben oláh lázadás stb. Tekintetbe véve ezen körülményeket, felhasználtatik ugyan minden erő, és pedig a katonai felkészés igen nagy sikert nyújt, de lehetetlen dolgokat azért nem kell kívánni, nem azt, hogy egy két vidék vagy pont ne jöjjen veszélybe, mert ha az erők szétszórótnak mindenfelé, el kell vesznünk. Ott, hol a szükség legnagyobb, nem lehet erőnket gyöngíteni. A honvédelmi bizottmány nem csügged. Meg nem áll addig, míg honvéd zászlóaljaink 100-ig nem fognak szaporíttatni. A mi Jellachich üldözését illeti, a ház kimondotta, hogy seregeink őt a határokon túl is üldözhetik. Ezzel minden morális akadály elháríttatott, minél többet nem lehet tenni. Mert a strategiai mozdulatokat innen irányozni nem lehet, mint akarta tenni hajdan a bécsi Hofkriegsrath, melly pamlagáról osztogatta a belgrádi seregeknek az ostrom-parancsokat. Itt a ház a katonai működések felett csak utólagosan hozhat ítéletet.

Bécsnek felajánlottuk a segílyt, kimondottuk, mikép nem invasio, hanem a barátság és irántunk nyilvánított rokonszenv viszonzása végett akarunk Bécs alá menni. Azonban diplomacice nem nyilatkozott s nem határozott sem a Gemeinde-Ausschuss, sem az országgyűlés. Az országgyűlés még azt sem mondta ki, hogy Jellachich az ő ellenségök is. Felhívásunkra a Gemeinde-Ausschuss nem érzette magát felhatalmazottnak feleletet adni, és elment az országgyűlési választmányhoz, és ez épen akkor nem ért reá, hogy aziránt rendelkezessék. Ezek olly habozásra mutatnak, melly oda is vezetheti a dolgokat, hogy a határ átlépését invasionak fogják kimondhatni. Vannak az izgatott időknék perczei, mellyekben csak azok menthetik meg a hazát, kik a perczeket rögtön felhasználják. Három nap előtt lehetett volna még az ellenséget kiverni, ha rosszul üt ki, a cselekvőkre veszélyt hozhatna, de ha jól, a nemzet sokat nyerend. Illy tettek minőségét a siker dönti el. Szónok így tön vala. De ez minden emberre nem alkalmazható, mert nehéz magunkat mások gondolkodásába illeszteni. És midőn azt akkor lehetett volna tenni, most 3 nap alatt, diplomaticai értekezés terére vitetett a dolog, s így a cselekvés teréről elmozdittatott. Itt, e mezőn, midőn mi áthatva a bécsi nép lelkes viselete által, segiteni kívántuk azt és ki is nyilatkoztattuk, hogy a Lajtat akadálnak nem tekintjük, nem hogy nem hivnak magukhoz, hanem még azt sem nyilváníthatják, hogy az, ki a mi ellenségünk, az az övék is. Illy helyzetben alapos ok lehet, hogy belássa a ház hivatva magát kimondani, hogy miután oda fent segílyünk nem kell, szoritkozni kell önmagunk védelmére.“

Perczel, ki az aldunai sereg vezényletét tartá meg, Hadostán oct. 18-ról következő hadjelentést küldött :

„Tegnap, azaz oct. 17-én, mind Letenyénél mind Kottorinál sikerülvén az ellenséget megszalasztani és e két révet elfoglalva, mind a két hadosztályt átszállítani; még az nap délután mind a két hadosztály nagyszerű eredményhez jutott.

Jelesen az első hadosztályból az átszállított Hunyadi és zalaegerszegi népségből, Trangus őrnagy úr vezérlete alatt, mintegy 3 század sietve üzőbe vevé a szaladó ellenség egy részét, azt utóléré, megtámadá és 700-at fogolylyá tett.

Mind jó fegyverrel ellátott horvátok, rendes katonatisztek vezérlete alatt. Ezek mind még az nap estve utnak indittattak Kanizsára és onnét Veszprémbe.

A Gáspár őrnagy úr parancsa alá adott második hadosztály, a már bejelentett átkelésén és 1 ágyu elfoglalásán kívül hasonló vitéz és eredménydús tettekkel dicsekedhetik.

Épen ma hajnalban vett jelentés szerint, ő, Domborunál 1900 főből álló ottani ilir sereget megtámadván, megverte; az ellenség sok halottat vesztett, 3 tisztje és 100 ember elfogott. Bornemissza

kapitány és vezérok is agyonlövetett, mi ott két halottat és néhány sebesültet számítunk, 1 ló elesett, 1 megsebesült.

És így mindössze e két hadi actióban 4 halottat a körülbelül 5 nehéz és 12 könnyen sebesültet számítunk.

A sereg általában mindenütt derekasan viselte magát. Különös érdemet szerzének a Jánosz főhadnagy parancsa alatt álló jeles honvédi tüzérség s mint már említém, Kőszörüs tizedes. E bátor vitézek, mitsem törődve, hogy közülük több elhullott, rettenthetlenül tüzeltek és avanciroztak, parancsaimat pontosan teljesítve, előre és üzék el golyóikkal a murántúli nagyszámu ellenségét.

Továbbá Trangus őrnagy a Hunyady két századdal és a zalaeegerszegiek egy századával a 700 illir elfogásával, gyors üzések által.

Mint Gáspár őrnagy úr jelenté, kit hadilag dicsérnem, rendeleteim pontos végrehajtása és általában ildomos és vitéz viselete miatt szinte felesleges, a második hadosztálynál szinte derekasan viselte magát a Zrinyi 5. század, melly 5. század Szekulics kapitány és általam helyettesített őrnagy vezérlete alatt áll. Egyszer mind Gáspár őrnagy úr szinte különösen megdicséri jelentésében nevezett Szekulicsot czélszerű intézkedéseiért.

Ha istennek hálaival tartozom, hogy vezérletemet illy nevezetes eredményekkel jutalmazza; úgy kötelességem a nemzetet figyelmeztetni azon nagy veszélyre, mellybe haditekintetben is az általában horvátsággal népesült Muraköznek az ellenség általi elfoglaltatásával és a sz. tamási mintára készületben levő megerősítésével döntetik. Ez hadilag egy igen nevezetes hely; és ha idő engedtetik csak még 2—3 nap az ellenségnek, sok ezer főnyi sereg sem foglalandja vissza.

E vidéket Jellachich ellen, az akkor ittlevő néppel, sőt sokkal kisebb erővel is, pár hétre czélszerű intézkedések mellett meg lehetett volna védeni.

Ma Csáktornyára indulok, ez igen meg van erősítve.“

VII.

A dolgok új stadiuma oct. 16-án kezdődik.

Ugyanis a király következő placatot ada ki:

„Midőn engem az october 6-kán Bécsben elkövetett istentelenségek arra bírának, hogy azon várost elhagyjam, melly a legvadabb és legelvetemedettebb szenvedélyek tüzpontja lőn, akkor még azon reményben lehettem, hogy lakossága egy részének vétkes örvénygésé tartós nem leend. Én fő- és szék városom lakosainak különben egészséges és becsületes érzelmétől megvárhattam, miszerint egész erejükkel oda munkálnak, hogy a félreismert törvénynek a tisztelet-, a gonosztevőknek az érdemlett büntetés-, a városnak a fenyegetett

élet- és tulajdonra nézve a biztosság legrövidebb idő alatt ismét visszaadassék.

Ezen várakozás meggyusult.

Nemcsak az, hogy a lázadás támasztóinak sikerült Bécsben a magokhoz ragadt hatalmat olly rettentő uralom által, millyenre a történet csak egy példát mutat, a részint félelem által ereje-vesztett, részint vad mámorba ejtett város felett megerősíteni, és az által a törvényességre való visszatérést Bécs falai közt meghiusítani, hanem még ezen falakon túl is nagyobbodott erővel terjedt ki anarchicus törekvéseik vészterhes hatása. Egy nyílt lázadásban álló szomszéd tartománnyal felségsértő szövetezések köttettek, statusaim minden részébe követek küldettek, hogy azon képmutató ürügy alatt: mintha a fenyegetett szabadságot kellene megvédeni, ott is, hol a rend eddigelé meg nem zavartatott, a lázadás zászlóját kitűzzék és az én még békes, szabad intézvények törvényes kifejlődésének elébe néző országaimat a fejtelenség, polgárháboru és enyészet iszonyatosságainak martalékul vessék.

Trónra léptem óta népeim java volt életfeladatam. Kormányom története, különösen az utóbbi két hónap története ezt egykor tanusítandja. De a gondviseléstől rám bizott kötelességekhez hűtelen lennék, ha olly törekvést tovább is el akarnék nézni, melly a trónt és monarchiát az örvény szélére viszi és az általam megerősített alkotmányos szabadság helyébe a rakoncátlan erőhatalom állapotát tenni igyekszik.

Ezen kötelességekről megemlékezvén, vérző szívvel érzem magamat kényszerülve, hogy a fejét már most minden szemérem nélkül fölemlő lázadással székvárosomban, mint szinte mindenütt, hol az magát mutatná, a fegyveres erő alkalmazása mellett szembe szálljak s ellene harcoljak, mig az egészen le nincs győzve, a rend, nyugalom és törvényesség ismét helyreállítva, és hű szolgálimnak, gr. Lamberg és Latournak gyilkosai az igazság boszuló karjának át nincsenek adva.

Hogy ezen czélt elérjem, a monarchia különféle részeiből seregeket küldök Bécs, a fölkelés fészke ellen és altábornagyomnak Windischgrätz hercegnek átadom a fővezérletet minden seregek felett, egész birodalmamban, csupán csak a gróf Radecky tábornagyom parancsa alatt álló olasz hadsereget vevén ki. Egyszersmind felruházom az említett herceget a kellő teljhatalommal, hogy ő a béke munkáját birodalmamban saját belátása szerint a lehető legrövidebb idő alatt bevégezhesse.

A fegyveres lázadás kényszerítése és a csend helyreállítása után, ministeriumom feladata leendő, hogy az alkotmányos országgyűlés tagjaival egyetértőleg, az eddigelé féktelen visszaéléssel kezelt sajtó, az egyesületi jog és a honvéd törvényes korlátozása által olly állapot idéztessék elő, melly a nélkül, hogy a szabadságot szorítsák, a törvénynek erőt és tiszteletet biztosítson.

Midőn ezen kötelességeim és jogaim érzetében rendithetlen szí-
lárdssággal hozott határozataimat népeimnek tudtul adom, mindazok
összinté és hathatós közremunkálására számolok, kiknek császárijok.
házajok, családjok, javuk és az igaz szsabadtság szívükön fekszik és a
kik jelen határozatomban az egyedüli szabadító szerre ismerendnek.
hogy a birodalmat a végrombolástól, magokat a fejtelenség iszonya-
tosságai- és minden társasági kötelékek felbomlásától megőrizzék. Ol-
mütz, oct. 16. 1848. Ferdinánd s. k., Wessenberg s. k.“

Hg Windischgrätzet pedig tábornagygyá nevezvén ki, követ-
kező átiratot küldé hozzá :

„Kedves herczeg Windischgrätz! Tekintetbe vevén a jelen kö-
rülményeket, midőn a fővárosban a nyílt lázadás a törvényes rend
helyére lépett, és a birodalom több részeiből a törvény ellenségeinek
fegyveres erő küldetik; midőn az alkotmányozó országgyűlés, biz-
tossága hiánya miatt, magas feladatát meg nem fejtheti és székváro-
som minden kormány- és közigazgatási hatóságai, kötelességeik tel-
jesítésében gátoltatvák, nem marad nekem mélyen érzett benső fáj-
dalmamra hátra egyéb eszköz, mint a törvény elleni feltámadásnak
és az anarchia túlsapongásának fegyveres erővel állani ellent.

Hogy a teendő rendelkezésekben a lehető legnagyobb egység
legyen, és mivel teljes bizodalommal vagyok ön igaz hazaszeretete
és családom irányában régóta hiven tanusított ragaszkodása iránt,
kinevezem önt főparancsnokká hadseregem minden csapatai felett,
kivevén a gróf Radeczky tábornagy alatt álló sereget és felhatalma-
zom s megbizom önt, hogy ezennel mindazon katonai intézkedést
megtegye, mely önnök alkalmasnak látszik, legrövidebb idő alatt a
csend és rend helyreállítására, mely nélkül a törvény hatástalan és
az alkotmányos szabadság szabályzott kifejlődése lehetetlen lesz.

Számolok hadseregem annyiszor megpróbált hűségére és vezére
tanusított belátására, hogy a birodalmat a fenyegető veszélytől meg-
mentendik, mint szinte Austria népének, mely atyai szívemnek olly
kedves, kilátást egy szebb jövőre nyitandanak. Olmütz, oct. 16.-kán
1848. Ferdinánd, s. k. Wessenberg, s. k.

„Kedves herczeg Windischgrätz! Tekintetbe vevén önnök
kitünő érdemeit, valamint önnök jelenlegi állását, elhatároztam ma-
gamat, önt tábornagygyá előléptetni, mely tekintetben a megkíván-
tató rendeletet a hadügyministeriumhoz kibocsátom. Olmütz, october
17. 1848. Ferdinánd, s. k. Wessenberg, s. k.“

VIII.

Lássuk az erdélyi dolgokat.

Sept. 13.-kán Balázsfalván az oláhok nagy gyűlést tartottak,
mellyre mindenfelől sereglének össze.

Királyi biztos b. Vay adott nekik erre engedelmet, mondhatni

salvus conductus s ez az, a mit a magyar lapok neki legfőképp szemére vetettek.

E gyűlésben az értelmetlen nép túlnyomó volt. De ők megjelentek, mert pópájok által küldetének oda.

Gondolni lehet, hogy e gyűlésben jelenlevő néhány értelmes ember akarata állott meg.

Végül határozatukat köv. szavakkal igdták jegyzőkönyvbe:

„A magyar terrorismus s abból következett nyomások-, elítélések-, mocskolódások-, erőszaktételek-, üldözések-, gyilkolásoktól indítva sept. 16-án Erdély román népei Balázsfalvára gyűltek tanácskozni szomorú sorsuk felett s annak javítását felsőbb helyen sürgetni. A nép kívánja :

1. A terroristicus rendszer szűnjék meg, a statarium szüntettesék meg s a törvény rende hozattassék be.

a) A terroristicus rendszerből következett nyomások, mint a barmok, gazdasági műszerek, fegyverek s több ilyenek elzalogosítása, tétessenek jóvá.

b) A terroristicus rendszer nyomán elfogatott minden rendű emberek, parasztok, polgárok s intelligensek rögtön bocsáttassanak szabadon.

2. Hogy ezentúl terroristicus rendszabályok ne követtessenek el :

a) Szűnjenek meg az üldözések, hogy senki törvényes vádlás nélkül ne ítéltesék el. Rendes birájától senkit sem vonhatni el. Ellenmondunk a vizsgáló törvényszékeknek, melly a magyar ministerium rendelete szerint Vásárhelyt volt felállítandó.

b) A falukra katonai executiot ne küldjenek ezentúl, hogy a megyei hivatalnokoknak zsarolásra ne nyitassék ut.

c) Minden nemű robot szüntettesék meg, hogy egy urbarialis bizottmány kinevezéseig a volt földesurak s megyei hivatalnokok nyomásaira ne nyitassék út.

d) Hogy a megyei hivatalnokoknak ne engedtesék meg, egy ő felségétől még meg nem erősített törvényt, millyen az ujonczállítás, behozni.

3. A román hely- és körökben a közrend biztosítása szempontjából, ő felsége megadott engedelmé nyomán, román nemzetőrség állitassék fel. Felfegyverzésök szempontjából a hadvezérség épen annyi fegyvert, álgút, kardot, dobot sat. adjon, mint e czélből a magyar- s szász nemzetnek.

4. Vegyes bizottmány neveztesék ki románok-, (oláhok) németek-, (szászok) és magyarokból (székely) parasztok-, polgárok- s értelmesekből, kik az erdélyi terroristicus rendszerből következett nyomások-, üldözések-, elítélések-, erőszaktételek-, gyilkolások- s többeféléket megvizsgálják, elítélik s elégtételt és kárpótlást szerezzenek.

5. Minden nemzet- és néposztályokból neveztessek ki egy urbanis commissio, mely a volt földesurak s most szabad parasztok közötti versenygésben ítéljen.

A román nép a szabadság mezején f. évi május 12-én tett esküjére támaszkodva, természeti s polgári jogaihoz, a nemzetgyűlés határozataihoz ragaszkodik, a két román határőrezred határozatait magáévá teszi; de törvénytelennek nyilvánítja mindazon lépéseket. (uniora állás, magyar hongyülésrei követválasztás), mellyeket némmel elámitott egyének a közhatározatok s letett esküjök daczára tettek. Ez okból kimondja:

1. Az uniót, mely ellen előre protestált, mellynek tárgyalásakor a hongyülésen nem vett részt, nem ismeri el.

2. A magyar ministeriumot, az unio következményeit, hasonlag nem ismeri el.

3. Csak ő felségétől s a császári ministeriumtól akar függeni, kiknek rendeleteit a hadvezérség utján akarja kapni.

4. Egy köz nép- és nemzetgyűlés kora megnyitását kívánja, hogy nemzeti érdekeiről tovább is tanácskozhassek, s a májusban választott nemzeti comité megerősítését, mellyet a magyar kormány embertelenül üldöze.

5. Egy erdélyi hongyülést kívánnak, mellyre a román, szász és magyar nemzet népességi számarányában választott követei megjelenjenek, beszélni az ország jövőendő sorsáról.

6. Proclamálja a császári osztrák alkotmányt, mellynek Erdélyben is legyen ereje.

7. Egy erdélyi ideiglenes kormányt kíván, a román, német s magyar nemzet tagjaiból népességi arány szerint választva, mellyek egy permanens ország-kormány létezéseig az ügyeket vezessék.

Eljen az osztrák kormány!

A Balázsfalvára gyűlt román nép.“

Ez időben, de főként ez idő után a pusztá felfegyverzésnél nem állottak meg.

Elállák az utakat s kiket ott vagy falukban találtak, magyar nemesembereket, kötözve vitték Naszódra, hol ezredes Urbán volt a parancsnok.

Gyilkolásokra még ugyan kevés, de már ekkor is volt példa. S a falusi magyarság részéről, kik jobbadán oláh falukban laktak, ellenállás helyett csak annyi történhetett, hogy nagyobb városokba igyekeztek menekülni.

Már ekkor leheté látni, milly borzasztó mérsárlások fejlődend-nek ki, s a szegény és mult időkben is annyit szenvedett hazát mekkora vértenger boritandja el!

A pártharcznak, melly egy hó eltelte előtt akkora lánggá emelkedék, első szikráit már ekkor kezdé a vihar lobogtatni.

IX.

Erdélybe is küldött a ministerium egy csomó kormánybiztost. Ezek azonban furcsa viszonyban valának b. Vayval, ki tulajdonkép fejökök vala. Ugyanis sem nem értekezhetek vele, sem tetteiket nem tudatták s így történt, hogy egyik nem egyszer contrecariorozta a másik tettét.

Sept. 20-án Sz.-Mártonból 200 önkéntes indították fékezni a balázsfalvi gyűlést. Ez volt egyik intézkedés, másik, hogy a megyék állíták az ujonczokat. A harmadikat Berzenczey rendezte t. i. a Kosuth-huszárok kiállítását, de ez igen lassan folyt, miközben ezredes Urbán Makódnál, Dézstől 4 óra járásnyira táborba szállt, honnan azonban pár nap múlva visszavonult.

Másfelől Janku, (ki a jul. 5—13 ig tartott főkormányiszéki biztosság vizsgálatát kikerülte) sept. 16-án Topánfalván vala, s ottan gyűjté a fegyveres erőt. Az volt a terv, hogy e különböző táborok és felkelők Kolozsvárt egyszerre támadják meg.

E percenként növekedő fölkelést azzal akarták gátolni, hogy Agyagfalvára székely népgyűlést hirdettek.

A főkormány azonban e gyűlést be akarta tiltani, de az önkéntesek főgába a gyűlés teremébe rohanván, a már megirt tiltó rendeletet elégették s kényszerítették azt megsemmisíteni.

Ugy lön.

A gyűlés oct. 16-ára volt hirdetve.

Töméntelen ember jelent meg, nagyrészt felfegyverezve s egy héti élelemmel ellátva.

A gyűlés elnöke gr. Mikó Imre volt, ki is a kolozsvári időközben felállított városi oltalmi bizottmányhoz következő tudósítást küldte :

„A székely nemzetnek a reá nézve emlékezetes agyagfalvi réten tartott nemzeti gyűlése kezdetéről és első napi, u. m. october 16-iki nevezetesebb eredményéről a gyűlés elnöke gr. Mikó Imre ur ő nagyméltó-ágától e hivatalos tudósítás érkezett városunkba.

A székelység nemes Csik, Háromszék, Udvarhely s csekélyebb számmal Maros és Aranyos székekből oct. 15-én szép rendben egybesereglett.

A még eddig rendes katonaság illető tisztjeik vezérlete alatt fegyverben, a többiek karddal felfegyverzett papjaik vezérlete alatt jelentek meg.

Oct. 16-án d. e. 10 órakor a gyűlés megnyitott.

Mindezek előtt meghatározottat : a magyar király V-ik Ferdinánd és magyar alkotmány iránti hűség- és engedelmességre való hitletétel.

Mi a hatvan ezret fölülmuló sokaság által, ide érte a kato-

naságot és annak tisztjeit is, legkevesbé sem gyanusítható készséggel letétetett.

Végeztetett : hogy e hitet a katonaság külön is letegye.

Határozatba ment : egy a szász és oláh nemzetekhezzi proclamatio megírása , mellynek során annak nyilvánítása mellett : miként a székely nemzet a magyar királyhoz és magyar alkotmányhoz hiveséggel és engedelmességgel, a magyar haza bármi felekezeti lakosaihoz testvéri vonzalommal viseltetik s mindenkinek jogait tisztelben tartja.

A szász és oláh nemzetek is a felség és alkotmány , ugy a székely és magyar nemzet iránti hasonló érzelmek tanusítására felhivatnak.

Nyilván kifejeztetvén : miként az ellenségeskedést a székely nemzet hasonlival torlandja vissza.

Határozatba ment az is : miként az összes székelység az idei 22-ik törvényzikk alapján nemzeti honvéddé alakuland.

S addig is , míg a székely katonáknak ilyenekké lehető átalakítása valósággal megtörténhetnék , a katonaságnak a hazai főhadi vezérségtől minden függése megszűnik.

S annak kormánya addig is , míg a magyar ministerium egy főparancsnokot rendelne , az erdélyi részekben jelenben létező kir. biztos b. Vay Miklós ur vezérlete alatt , a székely székekben működő kormánybiztosok-, és székely-huszár ezredes Sombori Sándorra átruháztatik.

Ezen végzéshez képest a csiki és háromszéki jelen volt katonaság s annak tiszti elüljárósága a felség s magyar alkotmány iránti hiveségre , a magyar ministeriumtól függésre meghiteltetett.

Valamint arra is , hogy az erdélyi részekben még létező főhadi vezérség által ezután ne talán teendő rendeleteknek engedelmeskedni nem fog , a katonaság főparancsnokai a szószékre lépve szóval s szívvel nyilváníták a felség és magyar alkotmány iránti hazafias érzelmeket.

S egyáltalában az összes székelység a magyar alkotmány és kormány erősbülése iránti szives óhaját , annak és a hazának védelmére mindenkori készségét magasztos lelkesedéssel fejezte ki.

S már képen is e szép népnek láthatók voltak jeli, hazája s nemzete iránti szeretetének s eredeti harciasságának.

Végre felszólítandónak határoztatott a királyi biztos , az erdélyi részekből minden idegen katonaságnak eltávolítására , ugy a gyulafejevári várnak s e honbeli minden más erősségeknek biztos székely őrizetelli ellátása eszközlésére.

Tizenkettedik fejezet.

Aradi események. Arad bombáztatása oct. 22-én és 23-án. Eszéket megszállja Batthyány K., Simonits Czáránál beüt. Kossuth a pahrendorfi táborban, Móga és Görgei, Parlamentirozás hg. Windischgrätzzel, Ivánka elfogatása, a schwechati ütközet.

I.

Az aradi állandó választmány a dolgok ottani folyamát köv. levéllel tudatta a honvédelmi bizottmánnyal.

„Arad, october 13-kán. Helyzetünk állásáról kötelességünknek tartjuk folytatólagos jelentésünket tenni. Folyó hó 21-én Lippa felől előre nyomult csapatunk, a Maros túlszéljén Angyalkutig előhaladván és itt ellenségünknek tetemes veszteség mellett megverésével azon álláspontot vitézül elfoglalván, tegnap azaz e hó 22-kén Máriási őrnagy parancsnok más oldalról, vagyis Pécska felől előre nyomult, és már e részen a katonaság visszavonulása mellett, minden ellenállás nélkül Uj-Aradot elfoglalta. Összes veszteségünk eddig mintegy 12 halott, 37 sebesült; a katonák részéről, mint jelenték, 50 holt, köztök 4 tiszt és számos sebesült. Ezen hadi műtét alatt a várparancsnok városunkat reggeli 6 órától 7-ig folytonosan álguztatta, több házakban sérüléseket okozott, nevezetesen a vármegyeházat számos kövésekkel megrongálta, több helyeken a lövések tüzet is fogtak, de ügyesen oltani tudó embereink által a tűz kiütése azonnal elfojtatott; 8 órakor a tüzelés megszűnván, 1 órai szünet után újra megkezdett és majd 11-ig folytattatván, mintegy 400—500 lövés tétett; tetemesen megsebesült 7 egyén, s 5 ló meglövetett. Tegnap reggel balcsapatunk Angyalkutról Lippára vonulván, ma pedig másik csapatunk részéről Uj-Arad felől plenkíroztatván, néhány álgulövés arra intéztetett, de minden siker nélkül. Általán mondhatjuk, hogy városunkat a vár pénteki napokon nyugtalanítá leginkább, hihetőleg azért, hogy piacunkat szétvervén, az idegyült emberek elriasztassanak. stb.“

October 22-kén és 23-kán Berger aradi várparancsnok viszont bombáztató a várost, miért is az aradiak a Schwarzenberg-dzsidásokat Uj-Aradról kiűzték.

Eszéket Batthyányi Kázmér vezérlete alatt magyar seregek szállták meg. Jovich várparancsnok a nemzeti lobogót már azelőtt kitézte.

De másfelől Czáránál (Trencsinmegye) Simonics serei be-
 ütöttek.

II.

Pestről Kossuth oct. 18-án indult el a táborba, utjában minde-
 nütt toborzván. A nép tömegekben tódult zászlói alá.

Ezalatt a magyar seregek kétszer anélkül mentek át a Lajthán,
 hogy a dolog ütközetre került volna.

Harmadszor is átmentek. S csak ezután oct. 26-kán küldték a
 bécsi nemzetőri főparancsnoksághoz a következő nyilatkozatot :

„A magyar nemzet legbensőbb testvéri viszonyokkal van száza-
 dok óta az austriai néphez kapcsolva. Ezen testvéri viszonyt még
 szilárdabbá tevé azon alkotmányos szabadság, melyet a márcziusi
 napokban a birodalom népei vívtak ki magoknak, s a melyet a feje-
 delem megerősített.

Közös kötelességünk azon alkotmányos szabadságot meg-
 védeni.

Ezt nyilatkoztatja ki a magyar hadsereg, mely veszélyezett
 austriai testvéreinek segélyére siet, és egész erejével üldözni fogja
 azon horvát sereget, mely Magyarországból kiűzette, jelenleg
 Austria földeit pusztítja.

Mi ugy vagyunk meggyőződve, mikép Jellachich ellenséges
 seregét Austriából elűzve és Bécs városnak szabad közlekedését s
 kereskedését helyreállitva, a legnagyobb szolgálatot teendjük mind a
 velünk testvéri kapcsolatokba lépett nép szabadságának, mind a dynastiá-
 nak s összes birodalomnak.

A magyar hadsereg kész élni s halni a közös érdekekért.
 Bécsiek! Bizzatok bennünk! Az isten el nem hagyandja igazságos
 ügyünket.

A magyar sereg táborából october 19-dikén 1848. Pázmándi
 Dénes országgyűlési elnök. Mőga a magyar sereg főparancs-
 noka. Csányi László ország biztos. Bónis Samu és Luzsénszki Pál
 biztosok.“

October 25-kén Kossuth a pahrendorfi táborba ért, hol Mőga
 neki s a tisztikarnak megmutatá herczeg Windischgrätz felszólítását,
 melyben ez kijelenti, hogy ha a sorkatonákat keze alá nem bocsátja,
 hadi t.szék elébe állitandja.

Mőga kijelenté, hogy ő utolsó csepp vérig harczoland.

Mindamellet Kossuth teljesen nem bizván benne, Görgeit tábornokká nevezte ki, oly titkos utasítással, hogy ha árulást veendő észre, fogassa el.

III.

Oct. 25-kén Ivánka ezredes a magyar táborból átküldetett hg Windischgrätzhez köv. átirattal:

„A népek története nem mutathatja fel a hitszegés, árulás és rozlelkűség hasonló példáját, minő az ármányok azon szövénye, mellyel egy csalárd udvari camarilla a magyar birodalomnak nemcsak törvényesen alkotmányos jogait, hanem állami létét is megsemmíteni törekszik.

Magyarország mindig szabad, önálló királyság volt, nem kebelezve be semmi más államba, s nem vetve alá semmi más országnak.

Ezen feltét alatt adta át Magyarország királyi koronáját az uralkodó háznak. És 14 királyaink a habsburgi házból fogadák esküvel, a magyar birodalom önállásának és alkotmányos jogainak fentartását.

Magyarországnak ezen szabadsága, ezen önállása nem új nyemrényre a márcziusi napoknak, s nem ajándoka V-dik Ferdinánd királynak, hanem olly alapföltétel, mellyen a habsburgi háznak magyar királysága alapszik.

Es mégis egy bünteljes udvari camarilla, szemtelenül jétékot üzve a kir. esküvel és a fejedelem beteges állapotával, a magyar birodalom állami létének megsemmisítésére, csendes és királyához mindig hű hazánkban lázadást gerjesztett és szegény honunkat példátlanul iszonyatos harc színhelyévé tevé.

Minden jelenségek daczára sem akarta Magyarország hónapokon keresztül elhinni, hogy azon árulás és embertelenül barbár cselszövénnyek szála magának a fejedelemnek legközvetlenebb közelében fonassanak; mert a magyar nép férfias őszinte gondolkozása képtelen volt csak gyanítatni is illy büntettnek lehetőségét.

Es maga a fejedelem a szerb lázadást felségsértésnek és báró Jellachichot, ki gögös túlbizakodottságában a törvények ellen emelte fel bűnös fegyverét, a törvények utján honáruló lázadónak nyilvánította.

De midőn látták, mikép az őszinte magyar nemzet, királyának igéreteiben túlságosan bizva, az önvédelemre elkészülve nincsen, a lázadó Jellachich hazánkat kegyetlen háborúval lepte el.

Es alig tevé ezt, álürügyök alatt az osztrák ministerium által pénz- és fegyverrel láttatván el, midőn a lázadó a fejedelem hű szolgálójának jelentetett ki. Az osztrák seregek, mellyek, a magyar ezre-

dek a császári trón védelmére az országon kívül használtatván, Magyarországon és tartományaiban a közcsend fentartására és a törvényes kormány szolgálatára voltak széthelyezve, ezen osztrák seregek magyarok által fizetve és élelmezve, felsőbb ösztönzésre, legnagyobb-részt segédkezet nyújtottak a zendülőnek, és vétkesen fegyvert emeltek azon ország ellen, mellynek védelmére esküvel és becsületökkel köteleztettek. Magyar- és Erdélyország szláv és oláh lakosai közt lázadást, zendülést támasztottak. Osztrák tisztek, még tábornokok is, szerb rabló-csordákat és fellázító oláh tömegeket vezénylenek. Az isten büntető keze által utólért Latour gróf, a volt osztrák hadügyminister, megparancsolta a magyar várparancsnokoknak, esküjüket hűtlenül megszegni, megparancsolta a Magyarország minden mellék-tartományaiban létező hadi kormányzóknak, hogy Magyarországra törjenek be, és a lázadó Jellachichot honáruló vállalatában elősegélik. És hogy ezen gyalázatosságok megkoronáztassanak, a barbárok előtt is szent közerkölcsi érzelmek iránt annyira megfélemlenek, hogy nem iszonyodtak Magyarország ezredévi állami létét és a habsburgi házból származott 14 királyai által esküvel is megerősített alkotmányát egy szentségtelen tollvonással eltörölni és a haza belsejében dulongó pártütőt, Jellachichot, az olly czudarul elárult ország korlátlan urává és az olly nemeslelkűleg hű magyarok felett katonai zsarnokká kinevezni akarni, és ezen minden emberi érzelmet fellázító erőszakoskodásra a beteg fejedelem aláírását is kicsalni.

De ennyi büntettek végre kimeríték az isten türelmét és igazságosságát. A magyar nemzetet, mivel nemesszivüleg a hitben és hűségben bizakodva, készületlen állt, gyöngének és az oroszánt halottnak hitték, melly azonban erejének érzetében csak alvék. Jellachich tapasztalta a magyar fegyverek erejét. A magyarnak történeti hősisége ezen hallatlan árulás elleni jogos harcban fényesen igazolta magát. A lázadónak hadteste a hős magyar harcosok kicsiny csapatai, sőt rögtönözve összevont, gyakorlatlan, alig felfegyverzett népfelkelési seregek által is mindenütt megveretett, 10,000 körül elfogatott és lefegyverezett, s maga a szájhős pártütő Jellachich, egyetlen csata után egészen főszeregével annyira jutott, hogy magát a megérdemlett végképi megsemmisüléstől csak a fegyverszünetnek, mellyért ő maga esengett, alávaló megszegése által mentheté meg; míg végre kegyetlenséggel bélyegzett folytonos futásaiban, a mieink által üldöztetve, osztrák földre menekült.

Ha a magyar sereg a futó ellenséget szünet és késelem nélkül túl a Lajthán követi, 24 óra alatt elérte volna őt isten boszuló igazsága.

Mi azonban, habár irántunk a példátlan erőszakosságok egész láncolatában, az emberi és isteni jog minden tekintetét megsértették, tisztelettel viseltettünk egy szomszéd barátságos nem-

zet birtoka iránt, és hős seregünk boszuló karjait megállítottuk, azon biztos várakozásban, mikép az austriai császárnak, ki egyszersmind Magyarország alkotmányos királya is, osztrák hadi ereje a benyomuló zendülőnek seregét lefegyverzendí, s így az általunk semmi által elő nem idézett polgárháboru újabb visszatértét elhárítandja.

Mi jogosítva valánk ezt várni a szentesített népjog elvei folytán, jogosítva valánk ezt várni magának a tévutra vezetett fejedelemnek önérdékében is, kinek el kell iszonyodnia azon nyomortól, mellyet a gonosz camarilla, szemtelenül visszaélve nevével, hű népeire árasztott, ha majd egyszer az isten annyi erőt adand neki, hogy a dolgok valódi állását saját szemével láthassa és szabadon megítélhesse.

Mi csalatkozánk jogszerű várakozásunkban. A helyett, hogy a vakmerőn betört pártütő, a Magyarország alkotmányos koronája ellen hitszegő áruló lefegyvereztetett és ártalmatlanná tétetett volna, gr. Auersperg, az osztrák tábornok, egyesült a lázadóval, őt védelme alá vette, és a zendülőnek így megnagyobbított erejével fenyegető állást foglalt el Bécs előtt, azon nagylelkű nemzet fővárosa előtt, mellyel minket magyarokat az uralkodó egysége és a törvényes szabadság elvesztésének közös veszélye hű szövetségesekekül kapcsol össze.

Es hogy a leghallatlanabb méltatlanságok teljességéből semmi se hiányozzék, herczegséged magát nálunk ő felsége seregeinek főparancsnokául hirdeti ki, mellyek közé ön Jellachichnak felségsértő csapatait is felvette. Ezáltal önmagát b. Jellachih lázadása részesének és Magyarország törvényei s alkotmányos trónja iránti ellenségének jelenti ki, és annyira megy, miszerint a magyar sereg tiszteit, kik esküvel köteleztetnek az alkotmány iránti hűségre, hadi törvényekkel fenyegetéssel akarja csábitani a haza ellenségének táborábai átmenetelre.

Tudva kell lenni herczegséged előtt, hogy a magyar sereg felett ő felsége érvényesen csak a hadügyminister ellenjegyzése mellett rendelkezhetik, és hogy minden más utoni rendelkezés a kir. esküvel szentesített törvény által már előre érvénytelennek nyilatkoztatatik. Herczegséged kinevezése pedig Wessenberg által van ellenjegyezve, ki nem is magyar, annál kevésbbé magyar minister; annálfogva ön semmi esetben sincs jogosítva, magának a magyar sereg felett bármí hatalmat is tulajdonítani; ugy, hogy hasonló merény hazánk ellenében nyilván kifejezett ellenségeskedést foglal magában, mire Magyarország semmi okot nem adott.

Ez ellenségeskedés még azáltal is nagyobbíttatik, hogy herczegséged a futó pártütőnek seregeit saját vezérlete alá vette fel, és így magát a Magyarország alkotmányos trónja, állami létezése és törvényei ellen intézett lázadás vezérévé tevė.

Azt kívánja tehát a közbéke, mellyet Magyarország nem zavart meg, és a dynastiának érdeke, hogy mi ámbár a legvégső önvéde-

lemre erőszakosan kényszerítve, herczegségedet az isten örök igazsága, a népjog és emberiség nevében felhívjuk : hogy jogsértő szándokával hagyjon fel, a pártütő Jellachich osztrák földre futva nyomult seregét fegyvereztesse le, s azon esküvel, „hogy Magyarország ellen többé nem fog harczolni“, tegye ártalmatlanná, és 24 óra alatt biztosítást adjon nekünk, hogy Magyarország ellen semmi ellenségeskedést sem akar megkísérteni.

A fenyegető haditörvényt illetőleg, ez a jogtalanság annyi erőszaktételei után olly borzasztó szó, mellynek valóságában az emberiség és polgárisodás iránti hitünkben nem hiszünk. Gondolja meg herczegséged, mikép az isten és világtörténet megvesztegethetlen ítélőszéke előtt az emberiség átkát vonná magára az, ki a XIX-ik században a polgárisodott Európa előtt a barbárságnak hason példáját idézné elő. Kénytelenek vagyunk kinyilatkoztatni azt is, hogy mi azon esetben mélyen elszomorított szívvel nem mulaszt-hatandjuk el azt hasonlóan viszonzani. Gondolja meg ön, hogy isten, az igazság védője 10,000 foglyokat s közöttök több tábornok és törzstiszteket adott kezeinkbe. Fontolja meg tehát ön jól váratlan szavait, mert mind azon vér, melly folyni fog, az örök isten bírőszéke előtt ön fejére fog szállani.

Elmondoituk ezzel, mit a becület és kötelesség mondani kész-tetett; hátra van még felhívni önt arra is, hogy a béke s birodalom és a trón iránti kötelesség érdekében, mellynek fenállását szent-ségtelen kézzel az udvari camarilla annyira megingatta, szüntesse meg Bécs ostromzását; s ezen nemeskeblü városnak Magyarorszá-gali szabad közlekedését, mellynek erőszakos felfüggesztése annyira ártalmas a viszonylagos kereskedési érdekre, állitassa vissza, hogy így ne legyen kényszerítve a birodalomnak fővárosa az önvédelem végső eszközeire, mellyek a trón fentartására, mi saját feladatunk-hoz is tartozik, szükségkép előre láthatlan veszélyezést és a birodalomra végetlen szerencsétlenséget idéznének elő.

Mi ezen parlamentter által, kit herczegségedhez küldve, ezzel a népjog védelme alá helyeziünk, határozott választ kérünk, mellytől fog függeni, hogy kénytelen-e Magyarország kegyelmességedet ellenségének tekinteni.

Vezérelje önt az elhatározás ezen nagyszerü perczében az igaz-ságos isten.

Pahrendorfban, a magyarországi hadsereg főtábornokszállásán oct. 25-én 1848. Kossuth Lajos, a honvédi bizottmány elnöke. Pázmándi Dénes, országgyűlési elnök. Csányi László, országbiztos.“

A herczegnek rövid felelete volt : „mit Rebellen unterhandle ich nicht.“

Ivánka pedig letartóztataték.

Dobai, nemzetőri tiszt, ki vele volt, hasztalan próbálta őt a bán-nál kiszabadítani. Dobai azonban szabadon ereszteték.

IV.

A Bécszet ostromló austriai, s Bécszet az ostrom alól felszabadítani törekvő magyar seregek közt oct. 28-án került Schwechátnál a dolog ütközetre.

A nov. 1-én tartott parlamentben egy (Perczel által Csáktornyanál elvett) illir lobogó volt az elnöki szék mellé kitűzve.

Kossuthnak a schwecháti ütközetről következő jelentését olvasák :

„Pozsony, oct. 30. 1848 éjfélkor. Ma reggel 7 órakor megkezdük a csatát. Tartott d. u. 4 óráig. Jobb szárnyunk Manschwört falut a Dunánál, melly ellenséggel erősen meg volt rakva, erős csata után ostrommal vette be s az ellenséget belőle kiverte. Guyon őrnagy, Ivánka brigádjának második zászlóaljánál a vitézség csodáját fejtette ki. Seregünk mindig előre nyomulván, az erős álgútüzet éljenkiáltással fogadta, s bátran kiállá. Ezután Görgei ezredes a Schwechat előtti parton felállított ellenséget visszaverte. Ekkor a fővezér azon oknál fogva, mivel balszárnyunkat Répási ezredes parancsnoksága alatt Langendorf felől az ellenség nagy erővel fenyegette, különösen számos lovassága által túlszárnyalni törekedett, a jobbszárny és jobbközép előhaladását megállította, de már akkor, midőn balszárnyunk ellen szerfellet nagy erő vonult össze, Répási ezredesnek támadást parancsolt. Répási ezredes itt is visszaverte az ellenséget, melly az ütközet alatt érkezett tudósítások szerint, mozdulatainak gyorsítására vasutat is használt. Hirtelen fordulván a jobbszárnyról a balszárnyra az ütközet, s a balszárnynak erősítésére a középből nagy tömeg indittatván, ezáltal a csatarend összefüggése megakadt, miáltal Görgei ezredes előnyomulásában akadályozva lőn : ekkor, bár az ellenség minden oldalról visszaveretett, a főparancsnok és Kohlmann ezredes azon véleményyt nyilvánították, hogy túlszárnyalástól lehetvén tartani, a Fische melletti posztiókba kell visszavonulnunk. Én ellenben világosan látván, hogy az első csatarendnek helyreállítása lelkesült hadseregünket Schwechat elvételeivel vagy győzelemre, vagy legalább tetemes térnyeréssel egy erős védelmi posztio elfoglalására legbiztosabban vezetheti, Görgei ezredesért küldöttem. De mielőtt e parancs sikeresíthetett volna : Schwechatból, melly ellenséggel és ágyukkal megrakva volt, erős tüzelés kezdetett ellenünk; seregeink ezt is vitézül állották s viszonozták, míg végre a jobbszárny leghátulsó sorában állott komárommegyei kaszások egy közelökbe esett bombától rendetlen hátrálásnak eredtek, ép akkor, midőn a sereg két szélszárnyainak egy vonalba hozása végett általános visszavonulás parancsoltatott. A komáromi kaszások rendetlen futamlását előbb magam, majd Re-

pezki képviselő, iparkodtunk megállítani, de ez csak pillanatra sikerült s kiadatott a parancs, hogy Fischament, Klein-Neusiedel, Enzensdorf és Schwadorf megtartásával seregünk a Fischán inneni tegnapelőtti positiót foglalja el.

Meg nem vert az ellenség sehol sem, sőt seregeink mindenütt, a hol támadtak, diadalmasan előnyomultak; de sajnosan kell említenem, hogy Bécs, bár az ütközetet ugyszólván szeme láttára, mert Schwechat majd csaknem elővárosának tekinthető, vertük, nemcsak hogy kirohanást nem tőn, de két nap óta egyetlen ágyulóvést sem hallottunk, mellyel az ellenséget foglalatoskodtatta volna. Én, mint-hogy minden élelmiszerek Fischament innenső partjára voltak rendelve, oda siettem a táborozás elrendezése végett, mert a középet és balszárnyat rendben részint láttam hátravonulni, részint a stabnak közvetlen intézkedése alatt e rendről nem kétségeskedhetém. De Fischamentre érkeztemkor a rendetlenül megfutamodott komárommegyei kaszás népek állapotást nem ismerő serege által nagy zavart láttam előidéztetve, s csaknem Rigelsburgig kellett mennem, hogy a száguldó csapatokat és a tömérdek szertár-szekereket a táborba visszatéríteni segítsem. Innen rendeletet küldék a főtáborba, hogy hacsak Móga altábornagy ur a sereg rendes visszavezetésének felelősségét határozottan el nem vállalja, a főparancsnokság Görgeinek adassék át, és mivel a megfutamodott komáromi nép oly gyorsan haladt, hogy még szekeren sem birtam utólélni, nehogy a Haimburgba s még Pozsonyba is alaptalan rémülést vigyen s hogy egyszerűs mind Pozsonyról is gondoskodjam, Hamburgig jöttem. Ott rendelést tettem: hogy a visszajövő nép feltartóztatás ék s rendbe szedessék. Haimburgból pedig Pozsonyba jöve, ennek minden véletlen elleni biztosításáról intézkedtem. Azon cél tehát, hogy Bécszet az ostrom alól felmentjük, egyedül azért, mert Bécs részéről semmi közremunkálással nem találkozáink, nem sikerült.

Veszve egyéb nincs, mint az, hogy egy csapással hazánk minden további veszélytől meg nem mentetett. Még mindig s még huzamos ideig sok reformokra lesz szükség a hadseregben. A fekete-sárga reminiscenciák a tricolor rózsza alatt is sok helyütt lappanganak, s ez a működésekre zsibbasztólag hat.

Még ez éj folytán tudósítást várok a főtáborból, hol Csányi orsz. biztosnak megbecsülhetetlen s minden fogalmat haladó fáradalmai hiven öröködnék. Ezen tudósítástól függend további rendelkezésem.

Holnapután annyi erőt küldök Simunich nyakára, a mennyi elég, hogy őt semmivé tegye. Mindenesetre addig nem távozom, míg az ország ezen részének körülményszerinti biztosítására nem intézkedtem.

Veszteségünk az ütközet nagyszerűségéhez képest csekély. Halottaink száma alig menend többre 40-nél, s a sebesülteké, nem gondolom, hogy 200-at tegyen, mert a manschwörtei táma-

dást kivéve az egész csata többnyire ágyuzásból állt, a mit vitéz tüzéink ugyancsak emberül viszonzottak.

Én magam a csatatéren 3 halottnál többet nem láttam.

Ennyit előlegesen. A nemzet vegye ezt ösztönül, minélelőbb rendes hadsereget nagyban teremteni.

Bécs iránt leróttuk tartozásunkat becsületesen.

Még egyszer kérem a bizottmányt, vegye figyelembe, hogy teljességgel Bécs alatt sem verettünk meg, hanem csak nem tudtuk egyszerre bevenni. Sokan vannak seregünkben, kik e mai napot dicsőségök közé sorozandják. A nemzet bizzék igaz ügyében és saját erejében, melyet néhány hét óta már is annyira kitüntetett, hogy ha 10 csatát vesztene is, nem volna szabad önmaga iránti bizalmában megcsökkennie.

Annyi mindenesetre bizonyos, hogy azon ellenség, melly idegen földön kétannyi erővel fáradt és rendezetlen népünket nemcsak nem bírta megverni, sőt a hol támadott, mindenütt megfutamlani volt kénytelen; azon ármáda, melly azt, hogy tönkre nem tettük, csak kiválogatott s még a napoleoni időkből is híres erős positiójának és Bécs hallgatásának köszönheti; ezen ármáda, ha nemzetünk önmagához hú, hazánkat nem fogja veszélybe dönteni; de készülnünk kell, mert az ellenség is készülend alkalmasint. Kossuth Lajos.“

Szebben, költőibben lehetlen volna e csatát leírni. Abban minden megvala, mi a netalán csüggedő kedélyeket buzdítani bírta, csak az őszinteség hangja nem. Én azt inkább feltalálom a „Marczius-“nak következő czikkében :

„A történeteket jelen soraim minden commentár nélkül s azon benyomás szerinti szavakkal fogják szemeim elébe terjeszteni, melyet az emlékezetes napon keblemben érezék.

Reggeli 8 óra előtt indult meg hadtestünk Fischament, Neusiedel és Enzersdorff előtti táborából, s előcsapataink pár percz mulva már tüzben voltak, melly seregeink előrenyomulásával nagyobb csatává nőtte ki magát.

Az ellenség Manschwörth faluba vonta magát, mellyet a miéink ágyuzni kezdének.

Most meggyúl valami, se baj, csak egy k. k. pr. pr. Heumagazin, mellyből az udv. marhák kaptak eledelt.

A láng hatalmasan lobog fel, az ágyu dörög, a kis fegyver ropog : éljen ! éljen ! öli el az ágyudörgést, mint a kis fegyver ropogását, és éljennel történik a megrohanás, éljennel vétetik be az elbarrikádózott falu, és éljennel mintegy 80 horvát, köztük egy tiszt, halálát leli az utcákon és szobákban, mellyeknek ablakaiból a miéinkre lődöztek.

A falu bevételénél, valamint egész napon át, különösen kitüntette magát bátorsága és ügyes rendeletei által gr. Guyon, tegnaptól óta ezredes. A vitéz gr. mindenütt elül ment s maga volt legmerészebb

merész seregében. A falu bevétele után látván, hogy emberei a boros pinczék után néznek, őket a lehető és veszélyes megrészedéstől megóvándó, inté, hogy ne igyanak, mert mérgezve van a bor! és egy lélek sem vágyott többé inni.

A roham és falu bevétele alatt utócsapatainkat alig lehetete tartóztatni az előnyomulástól; „menjünk, menjünk!” kiálták egy hanggal, látva bajtársaik vitéz küzdését s csak sok szóval lehetete őket visszatartani.

A falu 9 órakor bevétetvén, s őrizettel megrakatván, előre nyomul a sereg, előre Bécs felé.

Itt apró tüzelés van, csak néha szól közbe egyegy öreg ágyu zsémbes hangja, mint veszekedő gycrek soprán lármaja közé a nagyapapa bassusa.

Fél 11-re nagyobb lön a tűz, erősebb az ágyuzás.

Éljen, éljen! hallatszik ismét, s a roham előtt megszalad az ellenség lovassága, szól utána a Görgei ágyuja. Űzzük, üzzük, mint agár a nyulat, utánok lobog a tricolor s gyönyörű színei a füst hegyei közt olykor-olgykor előbuvnak, mintha isten mutatná elő, mondván: „sub hoc signo vinces!”

Az ellenség balszárnyunk felé vonul vissza, s roppant lovasságot állít 12 óra tájban elő, de alig állott csatarendben, közé küldé Répási négy 12 fontos piluláit, s a uláhn s a nehéz lovas fut mint csak futni lát, s a részünkről várt cavallerie-attaque teljesen zavarrá változott át.

És illy jól, illy sikerrel folyt a csata délután 3 óráig mind a jobb, mind a bal, mind pedig a közép szárnyakon.

Mindenütt és mindenkor odább veretett ellenünk, mindenütt és mindenkor nyomult előre seregünk, mellynél lelkesebbet, elhatározottabbat kívánni sem lehet.

Ez időtájban történt, hogy a jobbszárnyoni kaszásaink néhányai megfutamlottak, mi a vezérletnél rögtön jelentetvén, itt alkalmat nyujtott a fogak fehérenek kimutatására, holmi expectoratiókra és „ich hab's g'sagt“-okra, alkalmat nyujtott, hogy az egész napon át s a győzelmes előnyomulás minden phasysain keresztül nyöszörgött megállapodási sőt retirálási vágy kielégíttessenek, s kiadatott a parancs zum retiriren, s e szó olly vidámmá tette sokaknak seregünk előnyomulása alatt bánatos és szomorú képeiket, hogy azt gondolta volna az ember, mikép legalább is arról van szó, hogy az ellenséget két tűz közé szoritottuk.

Gallopins her! és a retiradeparancs fogadására és megvívésére egyszerre 20-an is termettek elő, midőn azelőtt egész napokon át keresni kelle őket lámpával, hogy csak egyet láthasson valaki.

Szaladó kaszásainkat azonban egy pár huszár ezalatt visszatértette, de alig állottak ismét helyeiken, jön a huszárokhoz a visszavonulási parancs. Az ágyuk megindultak visszafelé, egy hátrábbi

posítiót fedezni, a huszárok hasonlóan egy ennek megfelelő állomást elfoglalni, szóval, egy rendes retirade volt indulóban.

A mi kaszásaink azonban a visszavonulást szaladásnak veszik, s felkiáltva, hogy „hiszen már a huszárok is szaladnak“ megindultak futni és futottak úgy, miként őket Kossuth sem tudá megállítani csak pillanatig is, s megállítani maga az úr isten sem tudható vala.

Igy lón megzavarva a jobbszárny, mert a futó kaszások példáját honvéds csapatok is követték s ez oldalon a zürzavar általános volt.

A centrum és balszárny azonban, mint milly dicsőségesen nyomult elő egész nap, olly rendben és zavarban vonult hátra; a balszárny különösen kitünteté magát, s még visszavonulásban is megfutamtatá ágyuival az ellenséget.

És csak e jó tartásnak köszöhetjük a magyarok istene után, ki ma tizedmagával vigyázott reánk, hogy a jobbszárny zavarodását ellenségünk használni nem tudá, nem meré, hanem békés visszavonulást engedett.

Ez története az octóber 30-diki nevezetes napnak, melyet a történetek jövődjé írója magának megfejteni alig leendő képes, mert mimagunk sem tudnók azt magunknak kimagyarázni, miként veszt-hesse el egy egész napon át győzelmes hadsereg, minden az ellenség részéről nagyobb erő kifejtése nélkül, kivivott helyét, ha nem láttuk volna a kiadott parancsokat, szóval, ha nem lettünk volna legközelében a hadvezérnek fül- és szemtanúul, miként kelljen egy seregnek győzelmét hanyagság vagy más uton semmivé tenni.

De mind erről, mind pedig az ütközet hasznáról s a visszavonulásnak is lehető jó oldalairól, úgy másfelől a sereg organisationalis hibáiról, valamint a teendőkről elmondandóink vannak.

Még csak annyit említünk, hogy seregünk egészen Pozsonyban és mellette táboroz, egy része azonban mintegy 10,000-nyi gyalogság és lovasság több ágyútegekkel Simunics ellen ment, kit, ha meg nem szökött eddig, semmivé teendő; mert e sereg kegyelmet most már nem ad sekinek, és jól teszi.

Az ütközet és visszavonulás alatt különösen kitüntették magukat a rendes katonaságon kívül, melly kivétel nélkül derék volt, a Hunyadi-lovasság, melly mint a legjobb huszárezred viselte magát, továbbá a pesti-csatárok, úgy a hajduk és többek állítása szerint a székelyek.

Halottaink számát most még megmondani nem lehet, de a sebesültekkel együtt legfelebb 300-at lehet felvenni, az ellenség vesztesége minden bizonynal nagyobb. Ágyút egyetlent sem veszítettünk, kettőnek elfoglalását Guyon által azonban az ütközet alatt jelenté egy galoppír, ha ez való-e, nem tudom. Tüzéreink közül kettő esett el, egyik rendes tüzer volt.

Nemsokára e csata után Bécs megostromoltatott.

Tizenharmadik fejezet.

Temerin és Járek közti csata, kath. főpapok fölirata, Legedics és Simunich, Kossuth jelentése a felvidéki dolgokról, Bem szándékolt megöletése, Perczel, Damjanich és Batthyány K. diadalaik, a lagerdorfi csata, Windischgrätz emlékirata, Görgei válasza, Görgei forradalom előtti élte, az erdélyi dolgok Kolosvár elestéig.

I.

Temerin és Járek közt oct. 24-én a rácok az ó-kéri tábor egy része által megverettek, de ugyan Debelliácsot felégették s lakosait a legnagyobb kegyetlenséggel legyilkolák.

A cath. főpapok Lonovics püspök által egy feliratot küldtek a királyhoz. Semmi sikerrel.

Simunich Trencsénmegyében Zsolnát elfoglalva, hatalmasul nyomult előre.

Legedics Gácsországból Duklán keresztül beüött.

Ezen események vonták leginkább a közfigyelmet magokra.

A nov. 9-iki parlament volt az első (a nov. 7-iki jelentéktelent kivéve), mellyen figyelmet érdemlőbb tárgy került szőnyegre.

Kossuth megérkezvén, jelen volt az ülésben.

Pázmándy jelenté, mikép Batthyány lemondott követségéről.

Kossuth pedig je'entést tön felsőtábori utjáról. Elmondá, hogy azt olly helyzetben találta, melly egyrészt örvendetes volt; a hadsereget, a tömeget magát a haza ügye iránt kimondhatlanul lelkesedve találván. De másrészt szomorú jeleit is látta annak, hogy a hadsereg felsőbb köreiben nem volt olly lelkesedés, olly elhatározottság, melly szükséges, hogy a harc biztos győzelemre vezessen, miután a sors nem akará, hogy szabadságunkat könnyen pusztá ajándék gyanánt nyerjük vissza. A sors azt akarta, hogy itt is igazolja legyen, mikép az istenek is csak munkáért, fáradságért osztogatják ajándékaikat és hogy vérrel kelljen nekünk is azokat megszerezni.

Mi nyilt homlokkal mondhatjuk isten és ember előtt, hogy ha volt valaha tűró nép, ugy mi voltunk az. Árulások, ármányok, cselszövények, bujtogatások által környezteténk; és mégis azt hittük hónapokon át, hogy fölírások, küldöttségek, representatiók által

elháritandjuk a hitszegés eredményeit. De ők azzal feleltek nekünk békes és hű polgároknak, hogy fellázaszták ellenünk a népet. És azzal, hogy míg künn vitéz seregeink azon uralkodó-ház roskadozó uralmának védelmére használtattak, melly gyáva eszközül hagyja magát egy gyalázatos camarilla által használatni, mellynek minden törekvése az, hogy a népeket egymás ellen uszítsa fel, hogy egymást gyilkolják, égessék, pusztítsák, hogy aztán a temetők pusztá romjai felett uralkodhassék : addig a magyar seregeink helyett itt közöttünk levő idegen seregek nyílt ellenségeinkké váltak, fölkeltek ellenünk és már most nyílt háboruban állunk.

Azonban az elmulasztottakat helyrehozni semmi sem képes; de fölötte a historiának lesz kötelessége ítéletet hozni. Szónok, minden mulasztások után is, szükségesnek tartá, ha vezéreink által biztosítatik arról, hogy seregünkre a lajtántúli nyomulás veszélyes nem leend és hogyha megveretünk is, seregünk el nem vész, illy föltétel mellett seregeinkkel Bécsnek megmentésére mindent megkísérteni. Jól tudta ugyanis, hogy az ellenség, ha Bécset legyőzi, bizonyosan ellenünk forduland minden erejével. Ő ezt meg akarta előzni. Előtte volt továbbá, hogy Magyarország az oct. 6-diki bécsi eseményekért halálával tartozik a bécsieknek, kiket ha minden segélyökre irányzandó kísérlet nélkül veszni hagy, nemcsak hálátlanságot mutatna, hanem alkalmat is nyujtana ellenséges indulatok kifejlődésére. S aztán szónok ugy hívé, hogy ha van a nemzetben becsületérzet, azt fen kell tartani, a nemzet lételét kockáztató kísérleten kívül, minden áron, mert ezen erő az, mellynek alapján emelkedik fel a materialis erők sokszorozása is. Azon nemzet, melly azt nem őrizi, megsemmisülend. Sohasem voltak szónoknak súlyosabb percei, mint midőn magát e részben elhatározá, de megfontolva mindent, ugy találta, hogy a legfontosabb political okok sürgetik, hogy seregeinkkel előmenjen. Csak az volt tehát kérdés, találkozik-e a főtiszti karban, ki jót áll, hogy seregünk ha megveretnék is, nem fog elveszni. A fővezér ez iránt semmi reményt nem nyujtott. Mondá, hogy a tisztikar nem akar a határokon átmenni és hogyha meggyőzetünk, seregünk egészen elvész. Megkérde tehát szónok másokat is, értekezett többekkel. S csakugyan találkozott, ki a csata kedvező kimenetelére kész tervét benyujtotta, s találkozott tekintélyes egyén, ki nyilváníta, hogy habár elvesztenék is a csatát, seregünket meg lehet menteni. Ezen egyén, a mostani főhadvezér, azt is mondá, hogy nincs is immár választás, előre kell menni. És ezután szónok magára vállalá a felelősséget és elhatározta, kísérletet tenni a bécsiek megmentésére.

Beszédét ekkép végezte be :

„Egy fáj, és valóban nagyon fáj szónoknak, az alvidékre nézve, hogy ott nem háboruban, hanem folytonos öldöklésben szenved a nép. Ezen olly termékeny, e honnak egy legdrágább vidéke azon táborozás miatt inség helye lesz. Azért hajlandó lenne szónok meg-

kisérteni, hogy ott a camarilla által ellenünk felbujtogatott nép között, hacsak ideiglenesen is, némi nyugalom eszközölthetnék. Hogy ne kellene azon dús vidéknek vetetlen, műveletlenül maradni, miből bizonyosan inség, éhhalás következne. Szónok ezt nem reánk nézve ohajtaná megkísérteni, mert nekünk vannak más dús forrásaink is, hanem fáj látni még az ellenségénél is, ha ártatlan nők, gyermekek szenvednek és lesznek az éhség áldozatai, férjeikért s az atyáikért, kiket ellenünk harczba keverték. A magyar mindig nagylelkű és örömetest lesz az azok iránt, kik elcsábítottak, de azok iránt csak nem lehet engedékeny, kik fölthivták e hazára a veszélyt, e hazára, melly olly hű, hogy hűsége már bűnei közé is számíttatik. Szónok a nép iránt, melly tömegben kel föl, érzi a könyörületet, mert az mindig csak eszköz szokott lenni; de azok iránt nem érez engesztelődést, kik ezt okozták.

E szerint megkísérti szónok a béke helyreállítását. Ha sikerül, jó; ha nem, akkor azon vidék kipusztításnak nézhet elébe. A nemzet hosszas időközön át systematice gyöngítettet. Most mindenfelől megrohantatt; és mégis megmutatta: hogy győzelemmel senki sem kérkedhetik, hanem arra is, mi másképp történt, csak árulással. És ha elleneink a készületlenek és gyönggék fölött nem győzhettek; meny nyivel kevesebbé fognak győzhetni akkor, ha e nemzet készülve leend.

Bem tábornok a bécsi fölkelők vezére, e város bevétele után Pestre ért. Egy ifju lengyel őt árulással vádolván (nov. 10-én) rá lött. Az ifju elfogatott, Bem pedig a tettek mezején felelt a vádra.

II.

Ezenben a pesti közönség két diadalról értesítették. Az első Perczel, a másodikat Damjanich nyerte. Hadjelentéseik:

Perczel Csáktornyáról nov. 9-éről következőt küldött:

„Mindamellett, hogy a Stájerben fekvő szomszéd városok lakosait biztosítani szükségesnek láttam a Burich generál által ajánlott békealkudozások folytán arról, hogy hacsak az ellenség nem kényszeríti, a magyar hadsereg nem lépdi át a határokat és hogy én oka nem leszek, ha a megkezdett alkudozás sikerre nem vezet, — mégis, miután Burich generál két ízben megszegte írásbeli ajánlatát, először a kitűzött napon Nedeliczen, utóbb a határszélen megjeleni elmulasztotta volna s az időt csalárdul seregének szaporítására huzta el; továbbá, miután a a zágrábi ujság dühös fenyegetésekkel többszörösen tudatta, hogy vitéz seregeimen véres boszut álland, sőt a 124-dik számban már Muraköz visszafoglalását s Horvátországhoz csatlását is merészelt istentelen elbizakodottsággal hirdetni; ezentúl Windischgrätz proclamatiójában, mellyben a magyarokat istentelen káromlással gonosz pártütőknek szidalmazza és Theodorovics tábornoknak Palocsaihoz intézett hasontartalmu leve-

léből és sok más jelentésekből merített azon bizonyosság, hogy a Varasdon fekvő két horvát és Fridaun levő cs. k. sereg támadásomra és kiirtásomra készül s ennek napja mára, azaz f. hó 9-re legyen kitűzve: tanácsosnak tartottam ezt az egybehívott törzstiszteknek közakarattal nyilvánított helybenhagyó véleménye szerint is megelőzni és az ellenség három seregei közül legalább az egyiknek visszanyomását megkísérteni.

A csáktornyai posztó és a szükséges intézkedések megtételére a Radecky-huszárokat a dráva-hidhoz szemállásra előre rendelve, éjjel után megindulék hadseregem főrésszel és 12 ágyuval Stájerbe. Mintegy 4 óraker Holztrau mellett előcsapataim a császári sereg előőrségével megmérköztek s azt részint leölték, részint elfogták és visszakergették. A Burich tábornok parancsa alatt álló tábor 4 század Pirét, 6 század Wimpfen, 6 század Ferdinánd' Este, 2 század drago-nyos katonaságból és 4 század vadászokból, 6 hatfontos ágyuból állott, köztük 2 haubitz. Előreim csatázása után, hegy között haladó seregemnek két fontos és erős posztóban akart ellenállani az ellenség, de erős ágyuzás és gyalogságom bátor lövöldözése mellett, mind a kettőből diadalmasan kiszorított, míg végre Fridau mellett védelmet kísértve, vitéz seregem által ismét kiveretett. Fridau szurony-szegezve megtámadtatott és az ellenségnek a házakbóli folytonos lövöldözése dacára elfoglaltatott. Az ellenség nagy része futásnak eredt. Fridaun túl a tüzéség, vadászok, a lovasság állott még néhány perczig, de az is elűzetett. Az ütközet tartott reggel 6 órától 10-ig. Mi közülünk van 1 halott, 3 nehéz és 11 könnyű megsebesült. Az ellenség halottjainak száma, miután erdők s hegyek közt történt az ütközet, meg nem számíttathatott, de biztosan 50—60-ra tétethetik, többeket elejtve találtunk az utakon és vidéken. A foglyok száma 47, kik közül az olaszok és vadászok tüstént önkénytesen magyar szolgálatba állottak. A foglyok egy része sebes levén, kórházba vitétt, de 21 Pestre szállíttatott. Az ellenség tüzésége igen jelesen, a vadászok vitézül viselték magokat, a gyalogság mindenütt hamar megszaladt.

Dicsérettel kell megemlítenem Gáspár őrnagy urat és Gál alezredes tábornoki tisztet, ki a had vezetésében ügyes tapintatával istápolá rendeleteimet. Vitéz huszárainknak igen nehezen esett, hogy harcvágyukat azon bérczes hegyes vidékeken, hol faluk és városok is hegyfalukból állnak, kevés részben elégíthették ki, annyival inkább, mivel védtelen állapotban az ellenség kisebb nagyobb tüzelésének ők is ki valának téve. Az előcsapatunk Vasvári huszár őrmester alatt az ellenség lovasságával megütközött, annak egy részét levágták és elfogták. Vasvárin kívül Umheiser őrmester is dicsérettel említendő. A tüzerek ismét nagy bátorsággal viselték magokat; 2 álgyunak kereke sértetett meg és 1 ló agyonlövetett. Seregeim általánosan ismét hazafiui lelkesüléssel és vitézséggel viselék magokat; ugy a

Hunyadiak az ellenség bekerítésére küldtévén, jelesen teljesítették Trangus őrnagy alatt hivatásukat. A szabolcsiak bátor és mindig előre száguldó őrnagyuk Patai alatt, ki egy duplapuskát vett kezébe, bátran rontottak be Fridauba és a Zrinyiekkal verték vissza az ellenséget. A mai nap fődicősége Szekulich vezérlete alatt álló Zrinyizászlóaljat illeti. Az elődandár hegyeken völgyeken át valósággal rendíthetetlen előtörtetésének köszönhető az ellenségnek kétszeri megfutamlása. Különös dicsérettel kell említenem, midőn Fridau mellett a magas hegyre ágyuzás és szuronyszegezés alatt ment fel és kényszerítettett az ellenség a visszavonulásra. Bangya és Kovács kapitányok a két első századdal, mint minap Veszeli kapitány is, ügyességöket tanusították a megrohanásban. Parrag őrnagy segéd, Tompa és Mosmüller hadnagyok, Frankner őrmester és Molnár tizedes, jelesen viselték magokat; Kraichel tizedes egy sérvet szenvedett ágyu felsegélésével; ezenkívül Schuleck Jenő segédtestem a parancs gyors teljesítése által jeles érdemet szerzett magának. Az ellenség Gross-Sontagra vonult be.

Fridau elfoglalásakor, midőn az ellenség a házakból lövöldözött, fegyvereseink kényszerítették betörni és az ellenséget megsemmisíteni. Bámultam seregem szilárdságát, melly nem követett el rablást és a lakosokat, kiknek néhány a lövöldözésben részt vett, bántalom nélkül hagyta; míg a császári sereg annyira vetemült, hogy saját kedvenc népét sem kimélve, 70 gránátnál többet vettetett a városba. Pro superabundanti bebocsájtottam egy foglyot a faluba, hogy az előljárásnak adja értésére, hogy, ha valami kár történt volna, azt megtérítenem. Visszatérő seregeim Holztrauban különösen, a lakosok által előhozott borral és kenyérral megvendégeltettek. Fridau élelmezési biztos Gálnak, ellátása iránt készségét ajánlotta, de én kinyilatkoztatván azt, hogy a magyar hadsereg nem a stájerék, hanem a zsarnokság ocsmány eszközei ellen jött, köszönetmondás mellett, azt el nem fogadtam. Előnyeink voltak: nem várt megrohanás és az, hogy az ellenség nem akart ütközni, hanem visszavonult. Az ellenségnek igen jó posztíója és tájismerete, gyakorlott császári tüzérei és vadászai voltak. A nép egész vidékből kivonult és én kimentém azon szorongattatásból, mellybe az ellenségnek 3 oldalról fenyegetése által jött. Mindenütt öröm, bátorság és harczkészület foglalta el a községeket, mellyek az ellenség pusztításától fenyegetve voltak.“

Damjanics diadaláról Vetter tábornok, ki vezérkari főnökke nevezteték ki, tudósítá a honvédelmi bizottmányt.

„Damjanics alezredes úr f. hó 9-én a Lägerdorfnál táborozó ellenséget megtámadta, szétverte s Lägerdorfot elfoglalta.

Két százada a 9-dik honvéd zászlóaljnak, 1 százada a 3-iknak s 1 század székely, 2 hatfontos ágyu, egy fél század Würtemberg-

huszár s a Rózsa-lovasok valának a seregek, mellyek e szép győzelmet kivívták.

Jelesen viselték magokat: a 3-dik honvéd zászlóalj századosa Földvári s a székely század parancsnoka százados Boros, tüzér főhadnagy Freidenreich kitűnő, bátor s ügyes magaviselete által sokat tett és Rózsa Sándor, ki fegyvereivel 12 ellenséget egymaga leölt.

Két egyfontos ágyu, egy löszertaliga, nagy számú fegyverek s mintegy 2000 darab szarvas marha s juh és 1 szerb zászló lettek zsákmányaink.

A zászlót egy székely, a szaladó ellenség közül meglövén a zászlóst, ragadta ki.

Az ellenség közül legkevesebbre számítva 200 ember esett el s 68 elfogatott, részünkről Württemberg ezredbeli hadnagy Resser s a 9-dik honvéd zászlóaljbeli hadnagy Fáy urak s összesen négy ember esett el.

Orcsics és Perla helységekben csataközben tűz támadott több helyen, a Rózsa-lovasok portyázás közben az ellenséges szellemű helyekből is sok marhát hajtottak el.“

III.

Gróf Batthyány Kázmér pedig, a drávamelléki sereg vezére, Szarvas vidékéről következő hadjelentést küldte:

„A dráva-torkolati expeditió sikerülte, Friedrich gőzösnek a nagyszerű hadi szállítmánnyal a Drávából szerencsés szabadulása, a karloviczi comitét hihetőleg igen felboszantotta, minek megboszulása a drávai szabad közlekedés meggátolása, vagy más célokból is, Vukovárról 2—300 serviánt, egy zászlóalj pétervári határórt két ágyuval ismét a Dráva torkolatához felrendelt.

Ezen ellenség a Dráva torkolatát s az Eszéken alul levő falvakat folyó hó 12-kén s 13-kán megszállotta, sőt annyira ment vakmerőségében, hogy 13-án éjjel az eszéki alsó városban szállásoló honvéd 36-ik zászlóalj előreit is nyugtalanítá.

Minek következtében, részint az ellenség vakmerőségének fékezése s a vidéknek kedvetlen vendégeitől megtisztítása, részint ujonczainknak harciassá tétele végett, ellenök egy hadjáratot intéztem.

Folyó hó 15-én kedvező időtől segítve, reggeli 7 órakor Eszék várából kiindultam, az alsó városon keresztül, a Dráva mentén Vukovár-Szarvasnak vezető közvetlen s egy feneketlen sáros országúton. A balszárny a Dráva által volt fedezve, ennek szemmeltartására egy század honvéd volt megbizva. A középet s főerőt az országúton előnyomulva képezé 1 század Vása magyar sorgyalog, két század Zanini olasz, 5 század 36-dik zászlóaljbeli honvéd s 2 század a baranyai önkénytes mozgó nemzetőrségi zászlóaljból, Rác és

Molnár őrnagyok vezénylete mellett. Mellynek Ténye (helység neve) felé egy nagy kanyarulatot kellett véghezvinni, részint, hogy az ellenséget szemmel tartsa, avagy a vukovári országutról keletkezhető diversiót megakadályozza, részint, hogy azt túlszárnyalva, hátuljában vagy megtámadja, vagy futásában tönkre tegye.

Ezt a szárnyat báró Villányi genie-kapitány s Lampi a Zanini ezredből százados vezényleteik alatt képezték: 2 század Zanini, 1 század Sándor-ezredbeli sorgyalogok, 1 század baranyai s egy század pécsi önkéntesek.

Detachirozva a működő hadseregtől, figyelmező testületül a Hunyadi-csapatbeli 1 század s ezzel kapcsolatban 1 század tolnai ujoncz-honvéd, jobbra a jobbszárnytól Csepin felé voltak felállítva, hogy a Valpó, vagy Diakovár felől előnyomulható ellenséget schakban tartsák.

Végül a centrummal volt még egy lovas álgyutelep, 3 háromfontos és egy haubicz-álgyu. Illy csatarendben előnyomultunk.

Két, egész harmadfél órai, az ut roszasága végett terhes előhaladás után reggeli 10 óra előtt az ellenségre találtunk.

Az ellenség Szarvas előtt egy, Eszéktől $1\frac{3}{4}$ mérföldnyire fekvő falu előtt egy csárdánál, részére igen kedvező állomásban, készen várta seregünket.

Az ellenség helyzete következő volt: Középe az országutnak irányában egy csárdára támaszkodott, az országuton jobbra-balra sövény és árok volt; a csárda előtt az országut felsánczolva, és 2 álgyuval megrakva.

Jobbra a Dráva s a Dráva és országut között szőlődombok. Balra az ellenség balszárnyán szőlőkertek, présházak, kukoriczás s ezentúl egy negyedórajárásnyira sűrű pagony-erdő, melly a vukovári országutra dől; a centrum háta mögött Szarvas falu.

Mintegy 10 óra előtt elkezdett a tüzelés az ellenség előrei s csatáraink részéről, s az ellenség visszanyomatott, mire az álgyuzás kezdődött.

Az ellenség első álgylövésői igen jól voltak irányozva, nem úgy az utóbbiak; az ellenség részéről mintegy 12, részünkről mintegy 30 álgylövés váltatott.

Az ellenség egyik álgyuja demontiroztatott, s miután látta, hogy tűzünknek sikeresen ellen nem állhat, még jókor a balszárnyát fedező erdőbe vonult, hová egy pár kartács- és haubiczlövés utána küldetett; mire az erdő ellen kezdetett az ostrom, hol az ellenség megállva, sűrű puskalövésekkel fogadta a Zanini olaszokat s ujoncz honvédeinket, kik szinte nem maradtak lövéssel adósak, s minden ellenséges tüzet, úgy, mint előbb az álgylövéseket, az olasz magyar szabadság virulására szánt „éljenekkel“ fogadták.

Mielőtt azonban az erdő szuronnal elfoglaltatott volna, az ellen-

ség abból Vukovár felé megszökött. Veszteségünk ez ütközetben részünkről 1 halott a honvéd 36-ik zászlóaljából segényhány sebesült.

Az ütközet eredménye. Az ellenségnek, ki magát a serviánok támogatásával győzhetlennek hitte, megszalasztása, a vidéknek az ellenségtől kitisztítása, egy elfoglalt álgyu s egy zászló, végül : az ellenség lesujtása s a mi seregünk daliásságának felemelkedése.

Az ellenség részéről 17 halott találtatott ; de sokkal több lehet, kiket kocsikon magával elvitt, ezenfölül még néhány, ezek közt servián is, fogollyá tétetett.

Az ütközet fatalitásai közé tartozik, hogy az első előörsi tüzeléskor ujonczaink ellenállhatlan harczvágyának engedve, a csatát komolyan elfogadtuk, mielőtt még a kanyarulatot tevő jobbszárny a harcmezőhöz közeledhetett volna ; minek következése lőn, hogy az ellenség ámbár megveretve, meg nem semmisíthetett, mert épen az erdő mögött azon az uton, hová jobbszárnyunknak előnyomulni kellett, ennek megérkezte előtt az ellenség félórával megszökött.

A csatában vitézül viselte magát mindenki kivétel nélkül. A többieknek hátratétele nélkül azonban különös kitüntetést érdemelnek : Rácز őrnagy, mint parancsnok, a tüzérek, gróf Schmidegg kapitány s Vernek főhadnagy parancsai alatt a Zinini olaszok s ujoncz honvédeink, kik énekelve, „evvivák“ s „éljenek“ közt állták ki a golyózápport s rohantak ostromra.

Az ellenség megveretése után Szarvasra s onnét túl félórányira fekvő Beloberdó faluba vonultunk, melly a Dráva torkolatánál fekszik. Ott ellenséges sánczokat gyanítánk, azonban mitsem találtunk. A ráczok fejér zászlókkal jöttek előnkbe.

Nem találván több ellenséget, a futamodottakat pedig Vukovárig üldözni nem lévén szándékomban, pihenés s áldomás után, győzelmünk tropheáival estére szerencsésen visszatértünk Eszék várába.

A gaz ellenség az ütközet előtti napon Szarvason Szallopekalis-pán jószágán rabolt, nevezetesen kocsiját s marháját elhajtá.“

Érdekes volt a lágerdorfi csata is. Az erről küldött hivatalos jelentés :

„A temesvári ellenséges érzelmű várerősségnek Verseczet czélzó megtámadását megakadályozni szükséges lévén, valamint a Versecz és Fejértemplom közti közlekedés helyreállítása végett, Lagerdorf, melly fekvésénél fogva védelmi előnnyel bir és főbemenete két váracsalsal, 1200 jól felfegyverzett emberrel és 3 álgyuval volt ellátva, nov. 7-én Vetter tábornok által egyenes, Elek százados által pedig oldalas vonalban támadtatott meg.

A mint seregünk álgylövésnyire közeledett, az ellenség hevesen kezdett álgyúzni, mit tüzér főhadnagy Freudenreich olly hathatósan viszonzott, miszerint százados Földvári előnyomulhatott, és megrohanván az ellenség jobb szárnyát, a faluba bement,

Seregünk előnyomulásával Barta és Orosicza felől ellenség mutatkozott, melynek szétverésére Rózsa csapatának egy része kiküldetett, melly ügyes gyorsasággal az ellenséget csakugyan megszalasztotta.

A faluból Karos folyóhoz visszanyomult ellenséget egyik oldalról Resser Würtemberg-ezredbeli hadnagy, másik oldalról pedig a székelyek támadták meg, és nagy veszteségével a vizen átverték, melly alkalommal a hullámokban is sok veszett el.

Az ostrom kezdetével Vojvodinca felől százados Elek a 9-dik zászlóaljjal olly elszántsággal rohanta meg az ellenséget, hogy kevés idő alatt két álgyu, egy társzekér, 40 puská és 71 fogoly veszteséggel a faluból megszalasztatott. Ez alkalommal különösen kitüntette magát százados Földvári, ki első nyomult be a faluba. Ugy tüzér főhadnagy Freudenreich, ki ügyes vezénylete által egy embert sem vesztett, de még meg sem sebesített; ámbár az ellenséghez közel huzódott, s abban nagy kárt tett, különös elismerést és dicséretet szerzett magának Damaskin István főbíró ur is, ki több hasznos szolgálatain kívül egy csapat önkénytestet a csatúra vezénylett. Részükről hadnagy Resser megsebesített; a derék Fáy Gyula hadnagy a 9-ik honvéd-zászlóaljtól egy mellben talált golyó által elesett, midőn a sánccra föl akart lépni; ezenkívül két közvitéz halva maradt és 7 megsebesült, ezek között egy szegedi nemzetőr is. Rózsa Sándor és csapata egytől-egyig személyesített bátorság. Rózsa maga a csatázás között ötöt agyon lőtt, hetet levágott és a hol legveszedelmesebb vala, ott volt a csapat. Egy requisitíójok is volt, ugymint 1800 juhot, 402 darab szarvasmarhát, 53 lovat, 63 sörtvést és más különféle tárgyakat foglaltak.

Ezen csapat vivása látásakor akaratlanul is a sivatag gyermekei ötlenek előnkbe. Majd hegyen s ismét völgyben a legnagyobb gyorsasággal látja az ember őket száguldó paripákon az ellenséget üzni, majd pedig ravasz vigyázattal a zsákmányos marhát hajtani, s ha az ellenségtől észrevétetnek, zsákmányaikat elhagyva, azt azonnal üzőbe veszik, s ismét zsákmányaikhoz visszatérnek. Különös jóviseletök dicséretökre válik. Rózsa Sándor nagylelküleg sokaknak megkegyelmezett, az asszonyoknak pedig, kik mellökön gyermeket táplálnak, élelmök szerzésére pénzt ajándékozott. Lagerdorf nincs többé. A mint ennek elestét Ördöghidjánál az ellenség meghallá, Lalanka felé megszaladt s mégis sokan közülök a Dunán átkeltek.

Hadnagy Havancourt, ki a holtak eltakarításával bizott meg, ezeknek számát 470-re teszi, ide nem értve a tájékon szerteszét talátató, sebesülés által elhalt tetemeket.

Ebből is kitetszik, milly elszántsággal vívtak seregeink; mint-hogy az ütközet alig tartott 1 óráig, s egyedül csak szurony által a faluban közel 230 ember terített le; azonkívül a derék Freudenreich jó irányzott lövései sem mentek kárba.

Foglyok közül az asszonyok és valami 32 gyermek szabadon bocsáttatott, a többiek Becskerekre szállítottak.

Ez alkalommal teljes elismerést vivott ki magának Rákóczy őrnagy, ki különös elővigyázattal, lovasaival mindig ott termett, hol szükség volt reá.

A vásárhelyi lovas nemzetőrök is vitézségek jeleit adák, különösen pedig : őrnagy Fekete Imre; kapitány Kamocsay Mihály; főhadnagy Kovács Sándor, Nagy Pál; tizedes Schmidt János, Samu Ferencz, Gajda Péter, és Tarka Pál; közvitézek : Wárga Péter, Szabó Pál, Vetro Pál, Hordi Péter, Hódi Pál, Olasz István, Korman Pál, Lázár József, Gajdán Samuel, Szél János, Dani János, Kristó Márton, Pál, Kis Mihály és Géra Pál; kiemelendő bátorságot tanusított főhadnagy Siwkovich István, a ki, midőn főhadnagy Péchy az ellenség körülvette és ez az iszapon menekülni akarván, a lova abban megakadt, Siwkovich két emberrel az ellenséget feltartóztatta, mialatt Péchy az iszaphól magát kiségitette.

A szegedi nemzetőrök is Vojvodinczenél a szó teljes értelmében vitézül viselték magokat.

A harmadik honvédszászlóalj századának vitézei is egytől egyig jól vívtak.

A 9-ik honvédszászlóalj olly derék, hogy mindegyik veressapkás egy-egy kitünő hős.

Az egész tisztikar, jelesen : százados Sándor, főhadnagy Földvári, hadnagy Csicsery és Csikó csapataikat kitünő ügyességgel vezényelték. Az igen tisztelt oroszlán-bátorságu Fáy Gyula, ki a sánczok megrohanásánál hősként esett el, hasonlíthatlan vala.

A székelyek ez alkalommal is hidegvérüséget és bátor elszánt-ságot tanusítottak, százados Boros szakértő vezénylete alatt, midőn az ellenség hátrált, annak utját elállván, jól irányzott tüzelésök által nagy kárt tettek az ellenségben.“

IV.

Mit a honvédelmi bizottmány ez idő alatt elkövetett, sok tekintetben a csodák közé tartozik.

Mínta a földből teremtette volna, a zászlóaljakat egymásután szerelte, fegyverezte s küldözte mindenüvé, hol csak fenyegett volt.

Ekkép lőnek lehetőek a már előszámlált diadalok. Ekkép gondolhata Görgei hosszabb és tartósabb ellenállásra.

S ekkép felelhetett ő olly határozottan hg Windischgrätznek következő felszólítására :

„Altábornagy Móga- és minden Magyarországon levő cs. királyi generalisok-, stabális- és katonatisztekhez. Mult hó 17-kén hivatkozva a 3-dik és 16-dik octoberben, kelt cs. kir. manifestumokra,

ezeknek közlése mellett, azon utasítást bocsátottam önhez, hogy maga személyesen altábornagy ur Bécs előtt lévő táboromnál megjelenjen; parancsolatait követő generalisai, tisztjei és csapatai pedig minden haladék nélkül a vezérségem alatt levő cs. kir. hadhoz csatolják magokat, és tudassa utóbbiakkal, hogy az ellenszegülők a hadi törvény legszigorúbb alkalmaztatása alá fognak vetetni.

Altábornagy ur engem ezen parancsolat átvételéről october 21-én hozzám intézett jelentésében biztosított, de személyére nézve nem teljesítette, és a mint némelly katonatisztektől, kik a magyar pártütők soraiból kötelességükhez visszatértek, megtudtam, parancsa alatt álló generalisaival, tisztjeivel és csapataival nem is tudatta.

Ezenkívül altábornagy ur még azon súlyos bünt követte el, hogy magát a lázitók által a királyi hatalom ellen eszközül használtatta.

A pártütők seregeit vezérelve uraságod az ostrák főherczegség határszélét átlépte, és ezekkel fejedelmünk hiv hadát, mellynek ön maga tagja, és mellynek soraiban altábornagy ur magasabb polczra emelkedett, ellenségesen megtámadta.

Ezen bűnös tettekből azt kellene következtetnem, hogy ön maga a pártütökhöz kíván csatlakozni, és kötelességéhez való visszatérését maga kívánja lehetlenné tenni, ha ezen magaviselete azon terrorismusban, melly hosszabb idő óta Magyarhonban minden jőzan gondolkozót nyomaszt, és azon körülményben nem találna némi mérséket, hogy minden cs. kir. manifestumok, valamint a történetek igaz előadása ugyanezen terrorismus által lehetlenné vált.

Hanem ezen oldalról is nézve a történeteket, további kimélésről szó nem lehet, mert mindazon támaszpontok, mellyeket a magyar pártütés vezérei ő felsége előbbi rendeleteiben, lépéseiknek igazolására találni és felhozni kívánnának, az ismeretes septemberi események után, miután ők a törvényes tért elhagyták, és az ezekre szükségkép követett legfelsőbb rendelések után, katonatisztre, valamint minden becsületes emberre nézve, többé nyomatékkal nem birhatnak. Minden magyarnak, ki hazáját szereti, ezen kevés hónap tanuságai után azon meggyőződésre kellett jutnia, hogy a most megkezdett utnak követése mellett mindent, mit jövendőre nézve megnyerni kívánt, örökre elveszthet.

Ezen elősoroltak arra birnak engem, hogy azon időt, melly alatt ön és csapatai kötelességükhöz és zászlójokhoz, mellyre önök hűséget esküdtek, visszatérjenek, még 14 napra, azaz 26-ig kiterjesszem, melly idő alatt parancsolatom köztudomásra juthat, minek kieszközlését altábornagy urnak ismételve legszorosabban meghagyom.

Azok pedig, kik ezen időt, legyen az gyávaságból, vagy rossz

lelkületből, nem használják és még ezentúl is ő cs. kir. felsége hiv hadai ellen fegyvert fognak, azokat pártütők és árulók gyanánt a legszigorúbb haditörvények szerint fogom büntettetni. Schönbrunn, nov. 12-én 1848. Herczeg Windischgrätz Alfréd, tábornagy.“

Görgei válasza :

„A feldunai magyar királyi hadsereg szózata. Méltó boszankodással olvastuk az ő felségének a királynak neve visszaélésével kelt manifestumokat és Windischgrätz tábornagynak f. hó 12-éről a néphez intézett fölhívását, mikben a magyar nemzet ármány és árulással, lázadásra bujtogatással és ennek kíséretében rablás- és gyilkolással vádoltatik; Magyarország pedig a legféltelenebb anarchia színhelye gyanánt tüntettetik elő. De mind ennél inkább töltött el utálattal azon alávaló politica, melly midőn az egyetemes nemzetet nem reméli boszujával elérhetni, egyes honfiakat szemel ki áldozatul és midőn ezek nyakába törekszik keríteni a történetek egész terhét, a nemzetet ezen egyesek elámitott eszközének lenni hirdeti.

Mi, feldunai hadserege az alkotmányos Magyarországnak, ebből alkalmat veszünk magunknak, ismételve kijelenteni, hogy mi tökéletes tudomást szerezve a dolgok állásáról, tisztán felismertük kötelességünket. Kijelentjük, hogy ármány és árulás nem a magyar nemzet által, melly királya iránti loyálisában, szomorodva bár, de hiven, maig megmaradt, hanem a magyar nemzet ellen koholtatnak!

Hazafi örömmel nyilvánítjuk, hogy hazánk legnagyobb részében csend és egyetértés uralkodik, és az ország egészének törvényes rende azon egyes lázadási kísérletek által nincs legkevésbé is megzavarva, miket épen a reactió és azon bitorlott hatalom szitogat, melly a király nevével visszaélve, a király esküjét sárba tapodja!

Tiltakozunk azon valótlan állítás ellen, mintha minden eddig kelt kormányi intézkedések egyes magán-személyek tettei, az egész nemzet pedig és véle mi, illy egyes pártütők elámitott vak eszközei volnánk; és kijelentjük, hogy Magyarország királyi esküvel szentesített alkotmánya védelmét igaz ügynek tartjuk, és ezen meggyőződésünkben azt minden megtámadás ellen öntudattal védjük!

Kijelentjük, hogy valamint az egész magyar nemzet mindazon esküszegő árulás daczára, minőnek a históriában párja nincs, királyát folyvást olly loyálisással tiszteli, minőnek a régi és új históriában szinte párja nincs: úgy mi is óhajtjuk virradását azon napnak, mellyen a törvényes viszony a király részéről a magyar nemzettel, az alkotmány alapján visszaállittatik; hogy azonban most, midőn fejlődelmünk és a nemzet közt minden törvényes érintkezés a reactio ármányai által lehetetlenné tétetett, smiután a király törvényes helytartója, a nádor, országunkat elhagyá: mi a nemzet képviselőiben ismerjük föl azon hatalmat, melly törvényesen egyedül intézkehetik az alkotmányos Magyarország ügyei felett; hogy e hatalom kifo-

lyását, a honvédelmi bizottmányt, tökéletesen jogszerű kormányunknak tekintjük; ennek rendelkezéseiben az összes nemzetnek az alkotmányos többségben nyilatkozó akaratát hisszük manifestálva; és valamint e meggyőződésünkben eddig minden parancsait hiven teljesítettük, úgy ezentúl is sem biztatás, sem fenyegetés által meg nem ingatva, rendelkezéseit kötelességünk szerint teljesíteni szentül fogadjuk.

Kijelentjük, hogy midőn fenálló kormányunk intézkedéseit az egész nemzet magáévá teszi: mi is legnagyobb készséggel ajánljuk, sőt követelünk a felelősségben részt vehetni.

Jelszavunk: „alkotmányos jog és szabadság“, ez alatt készek vagyunk minden megtámadás ellen utósó csepp vérig küzdeni, és ez alatt remélünk minden törvénytelen erő és ármány ellen győzni! Pozsonyban, november 26-án 1848. A feldunai magyar királyi hadsereg nevében: Csány László, főkormánybiztos. Görgei Arthur tábornok.“

V.

Néhány szót Görgeinek forradalom előtti életéről.

„Görgei Artúr agg nemes család sarja, s annak ősi birtokában Topportzon (Szepesség) született 1818. januárjában.

Három fítestvére van, kiknek első növelése anyjok, egy igen mivelt, mondhatni tudományos nő felügyelete alatt történt, ki kora képzés által akarta gyermekeit a középszerűség niveauja fölé emelni. E célból Salzman rendszerére szerint kora edzéssel akarta megerősíteni őket, hogy mint erős árbocok az élet vihara előtt meghajolni ne kénytessenek.

Egy nyáron át háromszor is meghámlék a mindig meztelen nyak, kar és mell, s csizmában harisnyát vagy kapcát soha, s köpeny helyett egyetlen könnyű kabátot viseltek, s matrác helyett csak szalmazsákon háltak.

A valóban spártaiszerű nő meghalt 1828. decemberében.

A kevésbé szigorú kedélyesebb atyára maradt a gyermekek növelése, ki mintegy hét év előtt szenderült örök álomba.

Artur iskolai képzettségét részint a késmárki, részint a lőcsei tanodákban kapta. 14 éves korában mint rhetor az eperjesi főiskolába ment, honnan pár hét múlva a tulni árkásziskolába vétetett föl.

Boldogan vig kedélylyel sietett oda, mert had s ismét had s annak tanai voltak kedvencz-eszméi már fiatal szívének.

Tanárai kitünő tehetségei iránt annyi tekintettel voltak, hogy a 3 évi tanfolyamot 2 év alatt engedék elvégeznie, s a főhaditanácsnak mint leendő „vezér“-t ajánlák, atyját pedig idvezlék, mint atyját legjelesb növendéküknek. E levél ma is megvan.

Ezután Bécsbe a magyar testőrsereghez ment, hol a rend, szorgalom és erény példányképe volt. Ismeretvágyait az elébe mért tu-

dományok nem elégiték ki, az egyetembe bejárt, hallgatandó az állatgyógytant s más kedvencz-tudományait, szorgalommal és sikerrel mint az előbbieket.

Öt év mulva a nádorhuszároknál főhadnagygyá lett, de midőn már nem sokára századossá leendett, quietált, s magát a vegytanra adandó, Prágába ment.

Végzett tan után egy elzászi hölgyet vett el nőül s rokonaihoz Topportzba költözék, hol volt a kiütött forradalomig.

VI.

November elején kezdődött a császári seregek operatiója az erdélyi magyar seregek ellen, mellynek tendentiája lett volna Erdélyt elfoglalva N.-Várad felé nyomulni Magyarhonba.

Az agyagfalvi gyűlés következtében a székelyek csakugyan elhagyák földjüket s több irányban folytatták működésüket.

Egy csapat Szászrégent támadta meg s vette be.

A másik Radnót felé ment.

De kik a dolgok élén állának olly rosszul intézték működésüket, mintha készakarva lettek volna árulókká.

A sereget sem élelemmel, sem fegyverrel nem látták el. S nem egyszer vezették ágyuk ellen, annyira, hogy az az éhség s fáradtság miatt széteszolni kényszerültek.

A kik a polgári igazgatást vezették, hasonló lanyha módon jártak el. Vaynak egyetlen ellene intézett tette volna egy körlevél, mellyben megyei bizottmány kinevezését rendeli.

Irott malaszt maradt. Valamint következő proclamatiója is:

„Hazánk felett a vész mindinkább tornyosul, sőt egy alávaló eljárás és árulás azt végveszélylyel fenyegeti. Ezelőtt pár hónappal Naszódon alezredes Urbán kezdette meg gyalázatos tervét azon ürügy alatt, hogy a hozzá önkényt folyamodott népet az uralkodó felség hűségére esketvén fel, békére és engedelmességre inté a hozzá ezrenként tóduló falvak lakosait. Én és a kir. kormányzék, sejtve a rossz célzatot, nem egyszer szólaltunk hathatósan fel eljárása ellen Urbán alezredesnek a szebeni főhadvezérség előtt, ki mindannyiszor megígérte, hogy őt rendre utasítandja, s e mellett ünnepélyesen és ismételve fogadta, hogy a hazában a rendet s csendet minden áron fen fogja tartani. Ünnepélyes ígéretét be nem váltotta, mert előbb is már tekintetbe nem véve többszöri felszólításomat, rendeleteimet, megfosztva a magyar földet majdnem minden katonaságtól, minden nagyobbserü ótalomtól, alattomban maga gyulasztotta a polgárháborut. Majd főparancsnok b. Puchner Antal, ki hiv. átírásánál fogva f. hó 9-kén azt nyilatkoztatta, hogy gyöngélkedő egészsége miatt a kormányt nem vihetvén, azt letette, f. hó 18-án magát minden törvények felébe emelve, az ő felsége nevében (mellyre felhatalmazást

előmutatni nem képes), az én és a kir. kormányzék hathatós óvakodásaink s ellenmondásaink daczára a polgári és katonai hatalom átvételét megkísértvén, erőszakos igazgatását azzal kezdette meg: hogy békes polgárokat csendes lakhelyükből Urbán alezredeshez és Balázsfalvára rabságba hurczoltatni, többeket legyilkoltatni és Fejérvárosát, a várban levő katonaság szeme láttára, felgyujtatni engedte, s hogy vészfenyegető ebbeli eljárását sikeresebben folytathassa, idegen országban tanyázott katonaságot kíván felhasználni az élet s vagyon feldulására, a magyar nemzetiség letiprására, ezt maig is a legvészesb helyeken fosztván meg gyakran utósó segélyé:öl. Illy megcsalatott és megszorított állásában e hazának, mint felséges fejedelmem ez erdélyi részekben kinevezett kir. biztosa, ezek ótalmára s megmentésére a reám ruházott hatalom s kötelelességnél fogva ezennel általános népfelkelést hirdetek. Keljen fel kiki, vének s ifjak, ragadjanak fegyvert és segeljenek össze tüstént a haza védelmére, miután minden hatóság gyűjtse ekkénti fegyveres erejét az általa meghatározandó helyre késedelem nélkül, hogy egyesülvén azon 40 ezer vitéz székely atyafiakkal, kik már a haza ótalmára M.-Vásárhelyről kiindulandók, legyőzhessük azon ellenséget, ki szép ígéreteit gyalázatos csalással váltotta be, s kinek nincs más célja, mint összerombolni életünket, vagyonunkat, nemzetiségünket és dicső alkotmányunkat, idegen földd tenni a századokon át fenálló virágzó Magyarhont. A vitéz székely nemzet tömegeüstül feláll a haza ótalmára, a Királyhágón túl lakó magyarság testvéreinek védelmére sietni fog. Tudtul adom végtére, hogy mind az, ki a haza ellen fölkel és lázong, ki ellenségeinkkel kezét fog, mint arra érdemetlen, el fogja veszteni ujonnan nyert szabadságát, el azon szabad földet, melyet egy nagylelkű áldozat következtében ingyen kapott s azon föld jutalmul fog szolgálni azoknak, kik a haza megmentésére sikeres kezeket nyújtottak.

Mindezekre, mint királyi biztos, királyom V-dik Ferdinánd és szeretett hazám nevében szólítom fel az erdélyi részek minden lakosait. Kolozsvár, october 23-kán 1848. báró Vay Miklós, királyi biztos.“

Oct. 25. én b. Vay köv. hadjelentést küldé :

„A M.-Vásárhely és Ludas közt fenakadt közlekedés helyreállítására 380 gyalog honvéd és 100 Mátyás-huszár indult el a napokban, kik, midőn a Maroson átkeltek volna, egy csapat székely-huszárral Csulak főhadnagy vezénylete alatt egyesülvén, Nagylak és Vajdaszeg közt egy 10 ezernyi oláh tábort Mátyás-lovas százados gróf Bethlen Gergely és honvéd gyalog százados báró Bánffy János hős vezénylete alatt sétverték, mely 5 óráig tartó csatában, azaz nagyobbára a szétfutamadott tábor üldözésében 200 oláh, köztük a gerendi oláh pap megöletett; a mieink közül Kis nevű Mátyás-huszár halálos sebet és gr. Toldy Lajos a karján csontszurást kapott, és két

ló megsebesítettett. F. hó 24-kén Székváros rendőrségi csapata egy tömeg lázongó oláh által megtámadtatott, melly alkalommal 17 oláh esett el, a többi Bonczidáig üldöztetve (Dobokamegye székhelyéig) ott a bonczidai nemzetőrség segélyével bekerítettett, és 345 közülök lefegyvereztetvén, elfogatott.“

Az october 30-ára összehívott szász nemzeti gyűlés egy vegyes szász és oláh (katonai és civil) bizottmányt alakított a főhadikormány mellé.

B. Vay nov. 3-áról következő tudósítást küldé :

„Két hivatalos tudósítás fekszik előttem. Az egyik M.-Vásárhely felől, a másik Deézsről főispán Veer Farkastól, kinek tudósítását Beszterczéből ide érkezett utasok, jelesen Bethlen Sándor is, igazolják. Az elsöben értesítének arról, hogy Urbánt a vitéz székely tábor háromszor megújított tüzcsatában megverte, annyira, hogy Urbán nagy veszteséggel visszavonulni kénytelenítettett; úgy arról is, hogy a nyert csata után egy 6,000 főből álló huszár, honvéd és székely sorkatonákkal elegy tábor inditatott Enyed felé.

A másodikban, hogy Beszterczére számos megsebesítették érkeztek a bukovinai vadász csapatból, kik állíták, hogy csapatuknak nagyobb része sebben volna, sőt egy része a székelyekhez állott volna; hogy Urbán merre vonta magát, nem tudták megmondani. Találkozott csakugyan egy közöttök, ki azt állítá, hogy őt kevesed magával Nagy-Sajón látta. Ugyancsak Beszterczéről jöttek mondják azt is, mint Régenből ide menekült családoktól hallották, hogy a székely tábor egy része Szász-Régenben állapotott meg.

Ugyancsak beszterczei tudósítás szerint, tegnap reggel indult Beszterczéről Urbán erősítésére 300 bukovinai gränzjäger, de a kiknek századosa azt sem tudta már, merre menjen. Továbbá biztos tudósítás szerint váratik oda még Bukovinából 8 század sorkatonaság 12 álgyuval. Miről is a tisztelt bizottmányt addig is tudósítani kívántam, míg közvetlen a tábor parancsnokságától vennék körülményesb tudósítást.

Kormánybiztos Zeyk Józseftől is csak az előbb vevék Enyedről tudósítást, mellyben írja, hogy a már nagyon lehangolt kedélyekre igen jól hatott az, miszerint innen 2 század önkénytes és egy 120 főnyi önkényt vállalkozó csapat s Mátyás-huszárok mentek segítségökre, s holnap még Mátyás-huszárok fedezete alatt 1—2 álgyu is indítandó; remélni lehet, hogy ha a székely segély is megérkezik, a Fejérvár melletti Enyedet fenyegető 15 ezerre menő Janku tábora is szét fog veretni.

Ugyancsak a fenemlitett kormánybiztos jelenti, hogy rendelésem nyomán Benő őrnagy egynéhány mázsa golyónak való önt és 500 s néhány mázsa érczel vegyített önt Maros-Ujvárról hozott el s biztosított számunkra.

Vége arról is értesített, mikép csaknem bizonyos kutföböl

tudja, hogy Gedeon tábornok sorkatonákkal, álgyukkal és száz segély-seregekkel Szebenből kiindult Medgyes felé, hogy Puchner tábornok 10 nap alatt beállítandó 14,000 ujonczot rendelt ki.

A népfelkelés iránt mindenfelé kiadtam rendeleteimet, és ott, hol csak lehetőség van benne, már folyamatban is van, jelesen Kolozs megyében ma volt e tárgyban 3 helyet, u. m. B.-Hunyadon, Kolozson és Gyalun népgyűlés. Az utósóban Zeyk Károly kormánybiztos is jelen volt, s befolyt a nép buzditására. Tudósítása nyomán örömmel jelenthetem, hogy a több ezerre menő nép a legnagyobb lelkesedéssel nyilatkozott ügyünk mellett, s késznek mutatá magát utósó csepp vérig védeni azt.

Ma végeztetett ki itt kötéllal egy Tark László nevű főbujtogató.

A mezőségen egy csapat Zsivkovicz gyalog sereget lefegyvereztek az arra portyázó önkényteseim. Vay Miklós.“

B. Szolnokról pedig köv. jelentés küldetett :

„A fellázadt Zsibó helységnek és környékbeli fellázadt helységeknek megtámadására nézve tegnap éjszaka 11 óraker Nagy Károly őrnagy ur rendelkezéséből Zilahról kiindult 1500 nemzetőr, kiknek lelkesítésére nézve a jelenlevő veszély között a sereg élére állani szükségesnek látván alispán ur, az ő és a nevezett őrnagy vezérlete alatt a sereg reggeli 6 óraker a zsibói határszélben megjelent, és az Erdély felől való határrészt elállotta; azonban hire jövén, hogy Décesey László kormánybiztos ur 700 honvéd és 3000 fölül levő nemzetőrökkel Zsibót már reggeli 5 óraker bevette: Zsibóra bevonultak, és a kormánybiztos ur rendelkezése alatt álló táborral egyesültek.

Zsibón, minekutána az egész tábor a helységben széteszolva nyugodott volna, hirt kapván az előőrök által, hogy a lázadók támadásra készülnek, a lármadob megperdült, és talpon állt a sereg az ellenség elfogadására, s egy része a csakugyan közeledő lázadók elébe indított, nevezetesen Róna helység felé, honnan a Szamoson keresztül közeledtek, a lovas nemzetőri csekély csapat fogadá őket, kik sűrű tüzeléssel nyomultak előre, de visszaverettek. A győzelmes sereg visszatartóztatlanul átrohant Rónára, ott számtalan oláhokat lelőttek, számuk még nem tudatik, s a helységet, melly a lázadók bünfészke, felgyújtották, az porrá égett. Részünkről kevés a veszteség; két ló sebesített meg, és báró Eglofstein nemzetőri őrnagy egy ütést kapott, a lázadó oláhok szétfutottak Kővár vidékére, a tábor Zsibóra visszavonult, s midőn a nap fáradalmi után épen enni akartak, újra megtámadtattak, de ezek is szétveretvén s futás közben kettő közülök elfogatván, újra csendesség lőn. A magyar utasok mindenütt feltartóztattnak s kiraboltnak.“

VII.

Ekközben tudatván Puchner a kolosvári főkormánysszékkal, miszerint a polgári igazgatást ő vette át, ez köv. nyilatkozatot küldött hozzá :

„Jóllehet az újabb okok, melyeket nagyméltóságod amaz önkényszülte föllépése támogatásaul, mely szerint bizonyos, urunk ő felsége neve alatt, törvénytelen miniserelnök általi ellenjegyzés mellett, idei oct. 3-dik napján kelt, e kir. kormánynyal hivatalosan soha nem közlött manifestum alapján az Erdélyrészek kormányát átvenni s azt hadi törvény alá vonni törekszik, a kir. kormánysszéknek ez évi oct. 23-áról feleletképen tett átiratára idei oct. 23-dik napjáról e kir. kormányhoz intézett hosszadalmas nyilatkozata során fölidézett, annyira nyomatékaltanok, hogy azok czáfolatába ereszkedni valóban szükségfeletti munkának lenni látszik; minthogy azonban azon nyilatkozat rendén a kérdéselt fellépés szükségessége igazolásaul tények hozatnak föl, melyek a valósággal ellenkeznek, s a polgári kormány ellen vádak emeltetnek, melyek, mint alább megmutatva leend, egyenesen nagyméltóságodra s illetőleg a főhadi tanácsra illenek : e kir. kormánysszék a csend és rend fentartásairai mindenkori buzgó készsége érzetében, önmegtágadása nélkül nem teheti azt, hogy az érintett nyilatkozat tartalmára vonatkozólag, némi észrevételeket ne tegyen, a következőkben :

Nagyméltóságod ugyanis idézett nyilatkozata során, kérdéselt föllépése okául a már fölemlített kir. manifestumon kívül még azt is felhossa : „hogy mivel az erdélyrészi oláhságnak ingerültségét és lázongását nem n. méltóságod proclamatíója, hanem a polgári magyar tisztviselőknnek, ugy a földes uraknak azok irányában már jóval ezelőtt elkövetett zsarnoksága, némelly oláhoknak M. Vásárhelyt és Kolozsvárt polgári uton lett kivégzése, a közönség védemére föllállított sorkatonaságnak Kolozsvárt s más vidékeken is a felség iránti hűség megszegésére lett vezetése, sőt épen elfogatása, ugy a székely nemzetnek fegyveres felkelése idézte elő, a rettentési rendszer által pedig a polgári kormány, a kir. trón és a Kossuth-párt működése által polgári háboru színhelyévé vált haza megmentésére elégtelenné vált, továbbá kir. biztos báró Vay Miklós ő n. méltósága, miután a nádor lemondott, a magyar ministerium ő felsége által, mint hibásan állítani tetszik, föloszlattatott, ő maga pedig visszahivatván, újaban meg nem bizatott, többé kir. biztosnak nem tekinthető, mint e hazának ő felsége által kinevezett főhadivezére, kötelelességének látá e fejedelemséget hadi törvény és kormány alá venni.

Melly föllépési ok czáfolatát megelőzőleg, e királyi kormánysszék azt az észrevételt bocsátja előre, miként az erdélyrészi oláhságnak ingerültsége koránsem a n. méltóságod által fölhozott körülmények által idéztetett elő, hanem egyenesen a felség által megszentelt alkotmányos kormányrendszer megsemmisítésére törekvő párt

által eszközül fölvetett alezredes Urbán és czinkosai ocsmány hazudásai verték föl nyugalmából e népet, melly most, midőn szabaddá lett, magától bizony meg nem mozdult volna, s korbácsolták föl benne az indulatot, állítólag megcsorbitott nemzetisége védelmére, mellyről legnagyobb részének tulajdonképen még fogalma sincsen, s e vést és nyomoruságot árasztó tettnek nméltóságod is részesévé vált azáltal, hogy alezredes Urbánnak a N.-Szebenben comitéévé alakult czinkosainak, ugy a balázsfalvi törvénytelen oláh gyűlésnek lázítási működését, kir. biztos b. Vay Miklós ő nméltóságának többszörös, ugy e kir. kormánynak, nemkülönben e kir. főkormány elnökségének fölszólításai ellenére, nemcsak tűrte, de szembetűnőleg pártolta s hivatalos leveleiben mentette is.

Jóllehet továbbá megismeri e kir. főkormány azt, hogy az oláh ingerültséget és lázongást e honban nem nméltóságod proclamatioja idézte elő, s nem annak kiadása óta kezdődik, de hogy azt nevelte, nemcsak hiszi, sőt a közelebbi eseményeken okulva, erősíti is; mert csak azóta történnek az oláhok általi nyílt megtámadások, azóta történt Gyula-Fehérvár fölégetése, földulása, Nagy-Enyed megtámadása, a zalathnai magyarok és kir. kamarai hivatalnokok meggyilkolása, a Szebenben lakozó magyarok lefegyverzése és letartóztatása, mióta nméltóságod, idézett proclamatioja nyomán, élére tette magát az oláh mozgalomnak, a rendelkezése alatti sorkatonaságot a lázongó nép közé soroztatni rendelte, tiszteit pedig vezérül adta azon fölbőszült csapatoknak, elnyomására e honnak, melly őket kenyerével táplálja.

Ha tehát idézett ezen körülmények között a polgári kormány elégtelenné vált a haza csendessége föntartására, az nem a polgári kormánynak, hanem egyenesen nméltóságodnak, illetőleg pedig a főhadvezérségnek tulajdonítandó, s ezen okon e nméltóságod hivatali mellőzése, sőt épen visszaélése által előidézett kormány-tehetlenséget okul legkevésbbé sem használhatja föl nméltóságod az erdélyrészi kormánynak átvételére s a polgári kormány irányában fölemlített vádjait semmikép sem indokolhatja; abból ugyanis, hogy a rend e hazában, fájdalom! igen is megbomlott, nem az következik, hogy nméltóságod kormányozzon e honban, hanem inkább az, mi kötelessége, mire e kir. kormányzék nméltóságodat olly sokszor és hathatósan fölszólította, hogy t. i. segedelmet adjon a polgári rendelkezések sikeres teljesítésére, mit azonban nméltóságod szántszándékosan mellőzött; miután ugyanis kir. biztos ő nméltósága, valamint e kir. kormányzék is, több versen fölfedezte azt, hogy a vármegye tisztek az egész országban az oláhok által letétettek, hogy a vármegyei földet az oláhok praefecturákra osztották, az ország lakosait önéletük és vagyonuk iránt a legméltóbb félelem foglalta el, s mindezen intézkedések meghiusítására katonai erő rendeltetése kéretett, nem mondhatja nméltóságod sem azt, hogy ezeket maga idejében nem

tudta volna, sem azt, hogy ezen rendetlenségeket némely oláhgyének kivégzése, vagy a székelyek kijövele okozta; mert ezek; amazoknál jóval későbbre történtek, a székely tábor sem érkezett volna még ki az oroszok működő oláh elem által kiirtással fenyegetett magyar nemzet védelmére, mint Balázsfalvára és Urbán alezredeshez sok ártatlan magyarok már rabságra hurczoltattak, sokan legyilkoltattak s midőn Urbán már Szász-Régennél csatarendben állott, és a félország oláhát táborába gyűjtötte; de tett-e valamit nméltóságod, vagy a főhadivezéség ezeknek meggátlására? adott-e katonát a rend és a tisztviselők hatalma helyreállítására? semmit, és többszörös fölszólításra még feleletet sem adott, sőt volt eset, midőn a kir. biztos b. Vay ő nméltósága által kirendelt katonai fedezetet is visszaparancsolta.

És itt el nem mellőzheti e kir. kormányzék, hogy sajnálkozását ki ne nyilatkoztassa, midőn tapasztalja, hogy nméltóságod a lázításért épen tetten kapott egyének törvényes uton végrehajtatott kivégzése ellen fölszólalni láttatik, és ezt is okául kívánja fölhasználni a jelen zavaroknak; ha ugyanis nméltóságod a Szebenben működő oláh comitée-t többszöri fölszólítás következtében elosztatni kívánja vala, ha a balázsfalvi rendetlen és törvénytelen gyűléseket szétszematja, ha Urbán alezredesnek veszedelmes működéseit betiltotta, és báró Vay Miklós és e kir. főkormányzék számtalan kéréseinek engedett volna, és a magyar földet meg nem mezteleníteni a sorkatonaságtól, hanem hivatása és kötelessége szerint, a polgári minden hatóságoknak segedelmet nyújt: ma egy oláh egyén sem lenne kivégezve, ma nem pusztították az ország, és a székelyek védelemre lett kizozdulása is, mellynek egyedüli oka a nméltóságod és főhadivezéség magaviselete volt, elmaradt volna. Valóban minden e hazára háromlott veszedelemre nézve felelőség sulya méltán nméltóságod és a főhadivezéség vállaira nehezedik. Mindemmellett nméltóságod vádlólag kíván fölállani az oláh nemzeten történt sérelemre nézve, mellőzve azt, hogy az ezelőtti kiváltságos osztály minő áldozatokat hozott az oláh nép javára, s a magyar az oláh nép irányában soha megtámadólag föl nem lépett, s ha igazat kell szólni, a végrehajtó hatalom is iránta elejétől fogva mindig sok engedményekkel volt; nem bocsátottak-e egyelőre a lecsendesedés reménye és föltétele alatt szabadon az elfogott bujtogatók? nem szállott-e maga a kir. biztos ő nméltósága személyesen ki Balázsfalvára? Nem atyailag kívánta-e az oláh népet csendesíteni? Nem ismerte-e el maga nagyméltóságod királyi biztos ő nméltósága érdemeit, mellyeket szelid és okos maga mérséklete által tett a hazának?

Egyébiránt nméltóságod illy móddal föllépése s jelesen a fehérvári és dévai események azt is tanusítják, hogy politikai kérdéseket lázadás utján, mellynek már fejévé tette magát, kíván eldönteni, holott igen jól tudhatja azt, hogy ezen kérdések a Királyhágon

innen részekben el nem dönthetők, e kir. kormányzék hatóságán kívül esnek, nméltóságod köréhez pedig épen nem tartoznak, és minden csep vér, mi azért foly, czél és ok nélküli; s bár mennyire is kíván nméltóságod más szint adni a dolognak, tisztábban áll ezen állítása, hogysem azt többé kétség alá lehessen hozni; ebből kimagyarázható az is, miért kívánja nméltóságod föllépésének okát a fejedelem iránti hivség megcsonkításában keresni, holott annak sehol az egész országban nyomára találni nem lehet. A mit nméltóságod erre vonatkozólag a katonaság megkísértett elcsábításában előhoz, ezt nem lehet egyébre magyarázni, mint azon bizodalmatlanságra, mellyel a polgári rend a főhadivezéség kétséges lépései iránt méltán viseltetik, melly önoltalmára hagyatva, sőt fenyegetve a katonai hatalom által is, egy előre sejtett megtámadás ellen erőt és oltalmat kíván szerezni magának, s melly látva azt, hogy az oláhság még kiküldött katonatisztek által is lázittatik, fegyverben gyakoroltatik, s a lázongók élén kenyerén táplált katonaság áll: semmit sem hiszen inkább, mint azt, hogy nméltóságod az alkotmányt és magyar nemzetiséget egyformán és egyszerre kívánja megsemmisíteni, s valóban, ha fontolóra vétetik az, hogy nméltóságod és a főhadivezéség minden katonaságot a magyar földről elvont, s mert a magyar földön az oláh nép lázong, dul és öldököl, az ágyukat és a katonákat a szász földre vitette, a magyar nemzeti őrsereget, mint Fejérvárt, Déván és Belső-Szolnokmegyében történt, lefegyvereztette: ezekből nyilván kitünik, hogy a magyar földön az oláh lázadásnak szabad játékot kívánt engedni, midőn másfelől épen ezen tette nméltóságodnak és a főhadivezéségnek eléggé megczáfolja azon átirta során előhozott gyanusítást is, mintha a magyar földön a fejedelem iránti hűség csonkulást szenvedett volna, mert ezen esetben épen állásából kifolyó kötelessége lesz vala, a katonaságot azon vidéken tartani, hol illyes események kitörésétől félhetett volna.

Illy nyilvános ellenségeskedéseket tanusító tettek után ugyan miként is várhatja és kívánhatja nméltóságod azt, hogy a haza nagyméltóságod és a főhadikormány iránt bizodalommal viseltessék, midőn ez utósó átiratában is az oláh népnek a magyar nemzet kiirtására tett lépéseit, minden hallatlan törvénytelséggel elkövetett tetteit igazolni kívánja, s minden hibát a magyar ezelőtti kiváltságos osztályra és megyei tisztviselőkre akar háritani s az oláh nép nevében számlálja elő a rajta állítólag elkövetett igazságtalanságokat, midőn maga is igen jól tudja, hogy az csendes, s ujonnan nyert szabadsága érzetében boldog lesz vala, ha nméltóságod meg nem szenved, hogy főrangú katonatisztek, a nméltóságod szemelättára Szebenben egybegyült comité s ezek által szétbocsátott bujtogatók e népet föllármázzák; s ha nméltóságod a lázongásokat csakugyan a nemességben és a megyei tisztekben keresi, miért rohantatott meg és gyujtatott föl Fejérvár városa és Zalathna, miért öldököltettek le ottan az oláhok

által számtalan ártatlan magyarok, midőn ezen helységekből sem földesurak, sem megyei tiszték az oláh népen zsarolást el nem követhettek, minthogy ilyenek azokban nincsenek is? miként várhatja továbbá nméltóságod a bizodalmat, midőn a fehérvári, dévai, belső-szolnokmegyei s más helységekből nemzetőrseregek, mellyeket ő felsége által szentesített törvényeknél fogva alakítottak, a nméltóságod rendelkezése alatti, e haza kenyerén táplált katonákkal fegyvereztettek le, s elvétetek tőlök még a mód is, önszemélyök, háznépök s vagyonuk oltalmazhatására, és nméltóságod legjobban tudja, milly szomorú és aggasztó állapotban vannak Szeben városában is a magyarok; a szászföldön e kir. főkormányzék tudtával, szásztól senkitől egy fegyver sem vétetett el, de az oláhságtól sem, ellenben a magyar nemzet az oláh lázongásnak nméltóságod és a főhaditanács általi nyilvános pártfogása, sőt épen vezérlete és támadása miatt félti életét, vagyonát, alkotmányát, nemzetiségét, mert fájdalom! igaz az, hogy alig maradott egy magyar azok közül életben, kik szaladással menekülni és városokba vonulni elégtelenek voltak. Tudta nméltóságod azt is, hogy a Királyhágón inneni részek praefecturákra osztattak fel az oláhok által, s idegen földdé átváltoztatni intézettek, s mindezek nméltóságod átirata szerint nem hibás, nem bűnös tettek! s ezekért a büntetés a magyarokat illeti?

De kir. birtos b. Vay Miklós ő nagyméltósága állítólagos visszahívását s az Erdélyrészek ezáltal képzelt kormány nélkülségét sem hozhatja föl nmlgd kérdéselt föllépése okául, mert miután tisztelt ő nméltósága a minsterelnöki tárczát, mellyre ő felsége által fölszóllított, el nem vállalta, királyi biztosi működési körében visszamaradott, s e kört, minthogy visszahiva nincs is, s már ministeri ellenjegyzés nélkül vissza nem hívható, ezután is törvényszerűleg töltheti és tölti is be.

Végre: annál helytelenebb nméltóságodnak érintett föllépése, minthogy nméltóságod és az egész főhadivezéség az ő felsége által szentesített törvény értelmében a magyar hadügyministerium alá van rendelve, ezen ministerium pedig ma is, épen ellenkezőleg nagyméltóságod állításával, törvényes alakjában áll; mit ama körülmény is eléggé bizonyít, hogy maga ő felsége, folyó évi october 17-kéről kiadott két rendbeli kir. válaszáinál fogva, épen a hadügyminister Mészáros Lázár fölterjesztése következtében, ennek ellenjegyzése mellett nyugalmaz katonatisztet s léptet felsőbb rangra többeket, a mint a Közlöny 141-dik számában olvasható; minő joggal teszi tehát nméltóságod magát fölül a törvényeken és ragad magához olly hatalmat, mellyet sem törvény által meg nem adatott, sem a felség annak ellenére meg nem adhat? átlátni nem lehet.

Midőn tehát nméltóságodnak semmi helyes és törvényes ok alapján útja nem lehet magát az Erdélyrészek kormányára föltolni: e királyi kormányzék határozottan kinyilatkoztatja, hogy nméltóság-

god meg nem fontolt, elsiertet és e hazára csak vést hozó fölszólítást közzé nem teszi, sőt inkább nméltóságodat fölszólítja, hogy annak hivatalosan és ünnepeyesen leendő azonnali visszavonásával, a már vezérlete alá vett oláh lázongást az illetők feletti tekintélyével csillapítsa le s e haza csendessége visszaidézése tekintetéből a királyi biztossal és a királyi kormánysszékkal közremunkáljon, s ha nméltóságod a politicalai kérdéseket, mellyek különben is nem itt döntetnek el, a polgárháboru iszonyaitól különválasztani, s az elsőt maga utján elhatározni engedni, másodikat pedig megszüntetni akarja: akkor a közcsend azonnal helyre lesz állva; e királyi kormánysszék is egész készségét ajánlván, minden hatalmában levő módokat fölhasználni azon véstteljes polgárháboru elenyészttetésére, mellyet maga elő nem hozott, mellyet nem táplált, s mellytől irtózáttal borzad vissza. Egyébiránt ezennel ujabban is minden felelősséget nagy-méltóságodra és a főhadivezéségre ruházzván át, a király, a haza, a törvények és emberiség szent nevében ismételve fölkéri nméltóságodat, hogy szüntesse meg ezen borzasztó állását hazánkknak, mit, ha akar, igen könnyen és hamar meg is tehet; mert mindaz, a mi eddigelé a végveszélylyel fenyegetett magyarság és ennek óltalmára kimozdult székelység részéről történt, csak önvédelem-szülte kénytelenség levén, természetes, hogy a megtámadással a védelem szüksege is meg fog szünni.“

VIII.

Pár nap elegendő volt a dolgok állapotát Erdélyben megváltoztatni.

Az Enyednek segítségül küldött sereg Krakkánál győzött ugyan, de e diadalnak gyászos eredménye lett az ottani magyar foglyok lemészároltatása.

M.-Vásárhelyt tábornok Wardener bevette, miután a radnói tábornok (e citadellát feladván) Karácsoni elárulá.

Deést ezredes Urbán vette be. Katona Miklós sergei semmivé tették.

Enyed és utóbb Torda Janku kezébe esett.

Kolosvár mindenfelől fenyegetve levén, egy csapat küldetett Szamosujvár felé, melly november 13-kán ezredes Urbán által szétveretett.

Nov. 15-én estve Urbán már Kolosvár alatt állt.

E város Vayt árulónak tartván, maltraitirozta, s a szökni akarót elfogá.

Jelentéktelen csata volt e város alatt, melly után a kolosvári fegyveres erő (pár század sorkatonát kivéve) az ottani fiatalsággal kivonult B.-Hunyadra.

E csatavesztések után egyedül B.-Hunyad s Háromszék egy része volt magyar kezekben.

Kolozsvár eleste után, utját Urbán a b.-hunyadi sereg kikerülésével megszakasztás nélkül folytatá Nagy-Bánya felé, onnan azonban nem sokára visszatért.

A magyar kormány tehát ez oldalról is fenyegetve volt inkább, mint a többi megtámadott részekről.

Az erdélyi magyarság egy része leölve, az ottani sereg diszorganizálva, felszereletlenül, pár ágyuval ellátva.

Képzelné sem lehetne, hogy épen itt forduljon meg leghamarabb a koczka.

Tizennegyedik fejezet.

Perczelnek letenyei, Görgeinek pozsonyi tudósításai. Karassai s földvári diadalok, a dec. 4-iki parlament, a dec. 7-iki parlament, Ferencz József trónra lépte.

I.

Néhány napot ez események után a készülétek foglaltak el. Ugy látszik, mindenki tudta, hogy valaminek kell bekövetkezni, mi? azt senki sem sejté.

S ha színleges zsidadság látható volt is a honvédelmi bizottmány működési körén kívül, de ez működését annál erélyesebben folytatá.

A közönség ez idő alatt két diadalról értesítették. Egyiket Perczel, másikat Görgei nyerte, kiknek mindenike tábornok vala.

Perczel letenyei főhadiszállásáról nov. 30-áról ezeket írta:

„A fridaui győzelem után a Mura megé elhelyezett hadainknak két héten túli pihenés után, hogy az ellenség mozgalmi megzavartassanak, s az ellenünkben álló 8 generálnak, kik 10 ezernyi császári osztrák sereget vezérlenek, legyen alkalmuk vagy tiz napot haditanácskozmányban tölteni: hadseregünk balszárnyának Gáspár őrnagy parancsaalatti 3-ik hadosztálya, a középből néhány csapatok által megerősítve, Légrád ellenébe a Dráva mellé szállítottott, nov. 28-kán estvére és 29-kén 10 álgyu az ellenség sáncaival szemközt, már előttevaló nap kiszemelt posztiókba helyezve, mintegy 11 óra táján a tábornok parancsára megkezdé a tüzelést.

Az álgyuzás a köd szünetlen akadályozása közt ugyan, mégis igen hevesen mindkét részről délután 3 óráig tartott; midőn is az ellenség 8 álgyuinak nagyobb része tüzelésre alkalmatlanná tétetvén, a sűrűn leereszkedő köd miatt fel kelle a működéssel hagyni, mi ha nem történik, aligha nem nagyobb szerű eredményekről tétetethet volna Légrádról jelentés; így azonban csak a fentebb kitüzött czélok elérésére kelle szoritkoznia a tábornoknak, azon észrevétel mellett, hogy ez, miként az a 29-ikén kiadott hadiparancsból, mellyet alább közlünk, látható, mondhatni, majdnem semmi veszteséggel vásároltatott meg, míg az ellenség nagy kárt szenvedé. Isten áldása

most is fedezé seregünket , mert az ellenség közel 300 lövése csak egy álgyunkban , tüzérünkben és fogatunkban sem tuda kárt tenni, és csak a parthoz közeledő , átszállásra készülő 30 Zrinyi és 3 somogyi vitéz közül 2 somogyi kapott sebet, az egyik dicsőséges halálost, míg az ellenségnek 3 álgyuja s töltésszekere rongáltaték meg, és számos halottai vannak. Az ellenség veterán császári tüzérei tisztelettel fognak megemlékezni a magyar ujoncz tüzérek productiójára, noha ezek nagyrészt fedetlen és csak 4 álgyuinkkal, félig fedett állásból, míg amazok 3 bámulatos mélységű és erős, végtelen hosszú és roppant számú fegyverest befogadó sánczokból és árkanýokból működének.“

Görgei tábornok pedig Pozsonyból, december 3-dikáról küldte jelentését :

„Hivatalosan tudósittatik a közönség a feldunai magyar hadsereg egy részének újabb győzelméről, mellyet Haselau falunál dec. 2-án Szegedy alezredes dandár-parancsnok vezénylete alatt vívott ki. A csata részleteit alezredes urnak Görgei tábornokhoz beadott jelentéséből kivonatban közöljük.

A dec. 2-kán 4 órakor vett parancs következtében 10 órakor három század porosz nevet viselt gyalogsággal, fél század huszárral és 2 álgyuval Haselau megrohanására a Lajtha bal partján indult meg Gátról az alezredes ; miután a jobb parton Horváth huszár-századost egy század gyalogsággal, fél század huszárral és 2 álgyuval Lajtha faluba küldötte, hogy szükség esetében rohanását a tulsó oldalról is segítve , az ellenségnek a Lajthán való áttörését meggátolja.

11 óra után Haselau elébe érven, valami 400 lépésnyire a falu előtt fekvő temetőtől a tűz az ellenséges előőrök és csatáraink között megkezdett, melly ezeknek a temetőhöz érkezttükkor igen megerősödött. Csatáraink azonban sebesen nyomulván előre, az ellenséget a temetőből kinyomták, ki a faluban a házakban véve magát, onnan tüzelt, de a házak a gyalogság által megrohantatván, onnan részint kikergettetett, részint elfogatott.

Igy a faluból is kinyomtatván az ellen, miután a rohanás a jobb oldalról nem segítettett, s Prellenkirchen felől állását veszélyezéstől féltvén, az alezredes takarodót veretett, s a visszavonulás teljes rendben megkezdett.

A mindkét részről veszteségről a hivatalos jelentés később érkezik, annyit azonban mondhatunk, hogy az ellenség vesztesége nagyobb a mienknél.

Nyolcz szökevény közül, kiket Pozsonyba küldött, három meglevén sebesülve, Gáton a kórházba vitetett.

Kitüntették magukat Barcs százados, Ruzsitska főhadnagy, Kritko alhadnagy és Stvaab őrmester, mind a porosz ezredből.

Seregünk két órakor délután minden háborgatás nélkül ért Gátra.“

Másfelől Maderspach őrnagy is szétverte a karassai tábort nov. 30-án. Azelőtti nap a verbászi mozgó sereg vivott ki egy kis diadalt Földvár alatt.

II.

A december 4-diki parlamentben következő proclamatiók olvastattak :

Mi első Ferdinand sat.

„Kimondottuk 1848-ki sept. 22-én kelt manifestumunkban azon szándékainkat, mellyek bennünket a mi magyar koronánkhoz tartozó országaink tekintetében vezérlenek, és az okokra reámutattunk, mellyek az ország szomoru állapotját, szorongattatásait és szenvedéseit okozták.

A magyar országgyűlés folyamatjának egész ideje alatt annak czáfolhatatlan bizonyosságaul szolgált, hogy az ország javát nem képes előmozdítani, minthogy magát összejövetele óta mindig egy pártos felekezet által vezéreltette, és mint vak eszköz csupán arra használtatta, hogy a törvények értelmét elcsavarja, az ország javára a koronának fentartott jogokat megrövidítse, és a népeink mindnyájának javára olly annyira szükséges egyetértést Magyarország és a mi egyéb örökös tartományaink között megtárgítsa. Mindig azon igyekezett, hogy azon kötelességeket, mellyek bennünket egyrésről mint austriai császárt, másrésről mint magyar királyt illetnek, mellyek nekünk egyenlő mértékben szentek, mesterséges összeütközésbe hozza.

Azalatt, mig az ország kincsenek elpazarlását türte, és semmit sem tett, hogy ezen rosznak gátot vessen, egyszersmind a pénzbeli állapotról nézve ollyan törvényjavaslatot fogadott el, mellynek végrehajtása az általa szándékba vett mértéktelen papirospénz kibocsátás miatt szükségesképen előbbi esztendő k szomoru pénzzavarjait és következéseit maga után huzta volna. Egy ujonczállítási törvényjavaslatot terjesztett fel nekünk, melly egymástól elválasztani akarta azon hadsereget, mellynek katonái mindig mint vitezharczársak testvéri öszhangzásban viltak, a kiknek egész hadseregünk szerkezetének egységében alapuló egyetértésén minden, következképen a mi magyar koronánkhoz tartozó országainknak is, belső és külső ellenségek ellen való biztossága legfőképen nyugoszik. Végre Horvátország békítését az országgyűlés egészen figyelem nélkül hagyta, és egynémelly ki nem elégitő lépést ezen tekintetben már csak akkor tett, mikoron a horvátországi bán azon seregekkel, mellyeket vezérel, hosszabb időköz után Magyarország határát állallépte.

Sokáig nem akartunk azon reménységről, hogy végre a törvényesség és jogtisztelet ösvényt törend magának, lemondani és mind-

amellett, hogy az országgyűlés bátorkodott, végzéseit a papiros-pénz és ujonczállítás iránt a mi királyi szentesítésünk nélkül, következésképen törvénytelenül végrehajtásba vétetni, és egyéb törvénytelen intézkedései mellett az országgyűlésnek, azon reménység éltetett bennünket, hogy a törvényesség szelleme győzend. Midőn azonban a mi seregeink zászlójik és ezredeik önkényes elhagyására és így hitszegésre és szökésre csábítottak, és ezen végzés valóban végrehajtatott és azok által meg nem gátoltatott, kiknek kötelesség szerint a törvények és rend őrzőinek lenni kellett volna, midőn azon veszedelmet láttuk, mellynek a kedélyek ingerültsége mellett és minden fegyelemnek megszűnése által az országra származni kellett, és a horvátországi bánal való összeütközés mindig fenyegetőbbé lett, s az ugyanazon koronához tartozó polgárok, és ugyanazon uralkodó seregei közötti harcznak veszedelme mindig világosabban előtűnt: ekkor tábornagyi helytartónkat gf. Lamberg Ferenchezet, a ki nekünk és a hazának mindig híven szolgált, bizodalunkat teljes mértékben megérdemlette, és választásunknak úgy nemes tulajdonságai, mint azon különös körülállás által lett ajánlatos, mert született magyar és magyar földbirtokos volt, minden szükséges felhatalmazásokkal felruházva, mint közbenjárót oda küldöttük, hol a harc kiütéssel fenyegetett.

A magyar ministerium ez alatt feloszlott, a korona felölös tanácsosai állásukkal felhagytak, az ország nádorispányja leköszönt. Mindemellett, ámbátor az események gyors behatást parancsoltak, megkivántuk az alkotmányos formákat és törvényeket tartani, és gróf Batthyány Lajost, ki ideiglenesen még akkor a ministeri ügyeket folytatta, utasítottuk, hogy az általunk aláírott, gf. Lamberg kiküldését illető manifestumot ellenjegyzésével felruházza.

Azonban az országgyűlésnek képviselő testülete, a nélkül, hogy a dolgok állásáról magának tudomást szerzett, a nélkül, hogy a történetesen akkor Pestről távollevő ministernek gr. Batthyáynak visszajövetelét bevárta volna, a nélkül, hogy az események sürgetőségét tekintené, és meg nem emlékezve azon körülállásra, hogy a horvátországi bán ellen folyó esztendei junius 10-kén kiadott manifestumnak, mellyen a ministeri ellenjegyzés hasonlóképen hiányzott, mindig törvényes hatályosságot tulajdonított, az említett Kosuth Lajos által vezérlett felekezet ösztönzéséből egy végzést hozott, melly gróf Lambergnek a közneheztelésnek általadván, azon férfinak és a mi királyi biztosunknak meggyilkolását vonta maga után, kit mi a vérontás megelőzésére, a polgári háboru meggátolására küldöttünk.

Egy kötelesség-felejtett gyülekezet bűnös gyengeségét és vakságát, a szándékosan feluszított népsöpredék dühösségének utálatra méltó kitörése nyomon követte; a képviselők testületének törvénytelen és képmutató végzésére azoknak cselekvése tette fel a koro-

nát, kik gyávák és kegyetlenek egyszersemind, a békesség követjét megölték.

A jó rendnek minden kötelekei közel vannak Magyarorszáiban a tökéletes elszakadáshoz. Egy kis felekezet vakmerősködik, magát a hazával és nemzettel, törvénytelen erőszakoskodásait az ország törvényjogaival, közromlást okozó törekedésének leküzdését az alkotmányos szabadság elnyomásával azonosítani. Nincs eszköz, mellyet ezen pártos felekezet elég rosznak tartana, hogy önhaszonkereső és áruló céljait elérhesse. A képmutatás, hazugság és ámitás minden formáit kimerítette, hogy azon belevágásokat a mi jogainkba, mellyeket magának engedett, az elmellőzhetetlen szükségnek fátyolával befedje; azon árulást, mellyet a haza legszentebb érdekei ellen folyvást elkövet, a ragaszkodás és hívség csalfa színével körülvegye, és a zsarnokságot, mellyet gyakorol, azon veszedelemnek hazug álkával, mellyben állítólag a haza létezik, valóságban pedig épen ezen pártos felekezet által hozatott, eltakarja.

Mint következése ezen gyalázatos ármányoskodásoknak, egy olly harc fenyeget kitöréssel, mellynek, bárhogy forduljon, nagy szerencsétlenséget kell hozni az országra. Már keresi a pártgyűléség áldozatjait, hogy rajtok a haza megfertőztetett nevében boszuját tölthesse, minden nem a személyes szabadságnak, politicai jogok védelmének színe alatt, előnyomattatik. Az önkényes uralkodásnak egész rendszere készül emelkedni és a személy és birtok minden biztosságát megsemmisíteni.

A dolgoknak ezen állapotjában, melly szívünket a legmélyebb fájdalommal betölti, azon meggyőződésnek kellett bennünk támadni, hogy Magyarorszáiban a valódi szabadság, a törvényesség és rend ellen egy olly háboru létezik, mellynek véget vetni a béke rendszertí eszközeivel lehetetlen. Mi ennek következtetésében, minekutána az általunk kiküldött közbenjáró megöletett, f. e. october 3-án kelt leiratunk által a magyar országgyűlés kártékony munkásságának véget vetni és azt feloszlatni elhatároztuk; továbbá minden Magyarorszáiban, Erdélyben, Horvát- és Tótországban és a katonai végvidékekben álló seregeinknek egy főparancsnokot neveztünk ki azon czállal, hogy a megkivántató fegyveres hatalom segítségével az egy pártos felekezet által előidézett törvénytelen állapotnak vége vettessék, a polgári háboru megszüntetessék, és a belső békességnek visszaállítása által az alkotmányos szabadság állandó felépítése, a rendnek és mindenfelőli biztosságnak erős alapján, lehetővé tétessék. Ezeknél azon meggyőződés által vezéreltettünk, hogy általellemében azon szerencsétlenségnek, mellyel ezen pártos felekezet a közös hazát fenyegeti, mindeneknek előtte szükséges a rendet és azon békességes állapotot visszaállítani, melly nélkül egy mindenfelől kielégítő és tartóságot ígérő kiegyenlítése a különféle kérések, kívánságok és követeléseknek, alkotmányos uton lehetetlen.

Az említett oct. 3-ki leirat kibocsátása óta méltó megütközéssel értettük, hogy a Magyarország gyűlése eléggé kötelességét felejtett volt, az egyszer választott ösvényt követni és közkárt okozó munkásságát folytatni. Igazgatva és elnyomva az említett pártos felekezet által, további törvénytelen végzéseket hozott és további belevágásokat a mi jogainkba engedett végzéseké magának, és a végrehajtó hatalom hatáskörét bitorolja, egy választmányt nevezett ki, melly csak egy törvényes kormányt illethet, vakmerően magának tulajdonítja, és önkényes munkásságát egészben a legnyilvánosabb zsarnokságig kiterjeszti. Itten meg nem állapodván, bátorkodott intézkedni, hogy királyi szavunk népeinkhez el ne juthasson, és megkísértette örökös tartományaink nemmagyar részeinek lakosait, öröklött uralkodójok elleni ellenállásra felingerelni. Végre, hogy kártékony munkásságának mértékét betöltse, félrevezetve és megrémitve az említett pártos felekezet által, annyira ment, hogy a mi magyar seregeinket ellenséges berontásra a mi örökös austriai tartományainkba felszabadította és felhívta.

Ezeket tekintetbe vévén, hogy a magyar koronához tartozó minden nyelvű és származású népeink arról értesíttessenek, a mit mi királyi jogaink és kötelességeink érzetében szándékolunk: tudomásokra adjuk és kinyilatkoztatjuk tehát nekik ezennel, hogy szándékunk oda megyen, népeinknek, a kéesség, rend és ebből származó közjóllét áldásai között azon szabadság teljes élvezetét állandóan biztosítani, melly egy felekezet hazaáruló ármányoskodásai következtében mostan köznyomorusággá lőn általváltoztatva.

Nálunk minden nemzetiség mindig oltalomra és mibennünk békés kifejlődésének gondos ápolójára talált. Ezen irányzatot fogjuk mindig követni és soha nem tűrni, hogy egy nemzetiség a másikat elnyomja. Mindnyájoknak egyenlő feljogosítása a mi célunk, mellyet a rendelkezésünkre álló eszközökkel a mi magyar koronához tartozó országainkban is az alkotmányos törvények alapján elérni akarunk. A mi különösen a magyar nemzetiséget illeti, tanuja uralkodásunk egész időszaka azon gondnak, mellyet gyarapulására fordítottunk. Soha sem fogja őt a mi részünkről veszedelem fenyegetni s a felelősség azon veszélyekért, mellyek azt egy mindennel, a mi körülötte van, a megkezdett harcnak következtetésében érhetik, csupán színlett barátjainak esztelenségét, elbizottságát illetheti. Hangosan nyilatkozathatjuk ki, hogy a magyar nemzetiség, fenállásának és gyarapulásának biztos kezességét az austriai császárnak és népei mindnyájának békés egyesülésében egy összehangzó nagy és hatalmas egészszé mindig feltalálандja.

Azon engedmények, mellyeket a földmivelő népnek törvény útján az e folyó esztendő április 11-kén berekesztett országgyűlés alkalmatosságával a jobbágyi állapotok tekintetében adtunk, szentek legyenek. Semmi oldalról sem szándékoltatik ezen engedmények

megszorítása és nem is fog szándékoltni. Mindenesetre a mi alattvalóink a mi erős akaratumokban és királyi hatalmunkban mindig azon oltalomra fognak találni, mellyet dicső emlékezetű elődeinknél elnyomás és önkényes bánásmód ellen, bár honnét jött legyen is az, mindig találtak.

Ezek folytában a jelen királyi szózat mint utolsó felszólítás intéztetik mindazokhoz, a kik magokat az említett pártos felekezetek által elámították, hogy kötelességökhez a király és haza iránt halasztás nélkül térjenek vissza, és minden összeköttetésről az ország említett ellenségeivel mondjanak le. Ezen reménységben kimondjuk azon királyi szándékunkat, hogy az elcsábítottakat a csábítóktól kegyelmesen megkülönböztetendjük, azalatt, mig erősen el vagyunk határozva, ezen utóbbiak ellen azon szigorúságot alkalmaztatni, mellyet érdemelnek, és a mellyet a közjóra és jövődjő biztosítására való tekintet meilözhetlenül kiszabnak.

Végezetül parancsoljuk, hogy a 22-dik és 25-dik septemberről kiadott manifestumaink újra nyomtatásba adassanak, és a népességnek a divatozó nyelveken, a jelenvalónak kíséretében, azonnal tudomásra adassanak. Kelt Olmützben, oct. 20-kán, az ur 1848-dik, uralkodásunknak tizennegyedik esztendejében. Ferdinand, s. k.“

„Magyar koronám országainak földmivelő lakosaihoz. Kossuth Lajos és pártütő társai vakmérő kísérletei, mellyek által szerencsétlen hazátokban a hatalmat bitorolják, királytok parancsait megvetik, és az országot véghetetlen szerencsétlenséggel fenyegetik, engem fegyveres erő használatára kényszerítenek.

Egyszersmind mindazonáltal néhány szavakat kívánok hozzátok intézni, kiknek elcsábítása és megcsalátása megkísértetik.

Hirdettetik nektek, hogy seregeim az ország elfoglalására, a folyó év Szent-György havában nyert engedmények visszavételére, a magyar nemzetiség elnyomására jelennek meg köztetek,

Kényszerítés és fenyegetések közt lettetek ellenállásra fölszólítva és ezen fölhívások az én nevemben hozzátok intéztetni merésztetnek!

Megcsalattatok, ne higgyetek a csábító szavainak!

Az úri szolgálatok és dízma megszünése, mellyet hajdani földesuraitoknak adandó méltányos, a közállomány közbejöttével történendő kárpótlás mellett nyertetek, teljes épségökben fenmaradandnak, kezeskedik ezért nektek a törvény rendelete, kezeskedik királyi szavam széntsége.

A rendet és békét akarom helyreállítani, melly nélkül nem élvezhetitek a nektek adott engedmények gyümölcseit, mert a nemzetörsegi szolgálat túlfeszített kötelessége, az általános fölkelés, a mindenhol mutatkozó nyugtalanság, erőtöket felemészti.

Hazátoknak különböző ajku és nemzetiségű lakosai, jogaik kiterjesztését követelték, a harcz veszélye fenyegetőleg mutatkozott,

királytok mindent megkísértett a veszély elhárítására, de azok a felségsértők, kik minden módon elcsábítástokra törekszenek, minden kísérletemet meghiusították, és végre gyáván meggyilkoltatták azon férfit, kit a polgári háboru veszélyeinek elhárítására hazátokba küldtem.

Bizzatok királytokban, ki a magyar nemzetiséget mindig szerette és atyailag ápolta, a nélkül, hogy más nemzetiségeket elnyomott, vagy megsértett volna; csatlakozzatok hadseregemhez, segítsétek azt a rend helyreállításában, a többiben maradjatok nyugodtan, tiszteljétek mindenki jogait, mindenki tulajdonát, engedelmessédjétek a törvényes hatóságoknak és azon rendeleteknek, mellyeket a haza javára kiadandok!

Ki illy értelemben cselekszik, hiven teljesíti királya és hazája iránti kötelezéseit; ki parancsaimnak ellenszegül, mind a kettőt elárulja és kénytelennek látandom magamat, őt a szerint büntettetni.

Adtam Olmützben, november 7-dik napján 1848.

Ferdinánd, s. k.“

A parlamentben Madarász L. indítványa következtében e proclamatiók semmitérőknek nyilvánítottak s határozat lőn, hogy terjesztők rögtönitélel fognak büntettetni.

III.

Dec. 6-án titkos conferenzia volt.

Átküldettek a parlamentbe újabb proclamatiók, mellyek által tudtokul adatik, hogy Ferdinánd király lelépven a trónról, azt Ferencz Józsefnek adta át.

Pázmány indítványozá, hogy e trónváltozás alapján igyekezzenek a dynastiával kibékülni. S találkoznak, kik ez indítványt pártolák. De a többség, főként Kossuth, ellene nyilatkozott.

IV.

A másnapi parlamentben felolvastattak ezek :

„Mi első Ferdinánd, isten kedvező kegyelméből austriai császár, Magyar- és Csehország e néven ötödik, Dalmát, Horvát, Tót, Halics, Lodomér, Ráma, Szerb, Kun és Bolgár országok apostoli, ugy Lombardia, Velence, Iliria, Jeruzsalem stb. királya : Austria főhercege, Toscana nagyhercege; Lotharingia, Salzburg, Steyer, Korontán és Krajna hercege; Erdély nagyfejedelem; morvai örgróf; Fel- és Al-Szilézia, Modena, Parma, Piacenza, Guastalla, Osviczim és Zátor, Teschen, Friaul, Ragusa és Zára stb. hercege; Habsburg, Tyrol, Kiburg, Görz és Gradiska grófja; Trient és Biixen fejedelem; Fel- és Al-Luzsicza s Isztria örgrófja; Hohenembs,

Feldkirch, Bregenz, Sonnenberg stb. gfa; Trieszt, Kattaro és a szláv örgrófság ura stb.

Visszatekintve uralkodásunk tizenhárom évet meghaladott folyamatára, megnyugtató reánk nézve azon tiszta öntudat, hogy az isteni gondviselés kegyelméből nyert minden erőnk s tehetségeink, szívünk minden szándéka, uralkodói minden hatalmunk, népeink vallásosságának, erkölcsi és anyagi javának előmozdítására, terhei enyhítésére, a jog- és törvénytisztelet terjesztésére, a polgári szerkezetek kijavítására és közhasznu józan kifejlesztésére volt mindenkoron és egyedül irányozva. Nem vonta meg tőlünk a mindenség ura áldásának kegyelmét, mert meg volt engedve, ernyedetlen törekvéseinknek azon örvendetes eredményeit, mellyek birodalmaink és népeink öregbedett és vidor haladásnak indult jóllétében nyilatkoztak, szemekkel látnunk; részesültünk hiv alattvalóink hálás elismerésében, és ezek felett azon jutalmazó biztos remény táplálja szívünket, miképen uralkodói fáradozásaink üdvös sikerei, hiven megőrizve és gondosan ápolva, a jövőbe ivadékokra is általszállandának, a késő maradéknak is gyümölcsözöndenek, és az utókor ítélőszéke előtt tiszta szándékaink felől teendők maradandó tanuságot.

Igy levén lelkesítve, mély és sajtó volt azon fájdalom, melly keblünket betöltötte, midőn birodalmaink némelly részeiben, és jelesen Magyarországon is, a törvények uralmát s a közrendet, vakmerő lázítók által veszélyeztetve, számos alattvalóinkat általuk félrevezetve, ezeknek következtetésül a birodalmi belbékét, a közbátorságot, a népeink közötti jó egyetértést megzavarva, magunkat pedig királyi törvényes és alkotmányos jogainkban megtámadva látni, kényszerítettünk.

Milly intézkedésekhez láttuk magunkat királyi tisztünk és jogaink érzetében koronánk hatalmának és biztosságának épségben tartására és a főnebb említett veszélyes állapotok megelőzésére és orvoslására nyulni köteleztetve, az f. e. september hó 22-én és 25-én, oct. hó 3-án és 20-án, november hó 6-kán és 7-kén kelt királyi leirataink és nyilatkozványaink által magyar alattvalóinknak már köz tudomásukra adatott. Azon tiszta öntudat, hogy ezen intézkedéseink alkalmával is egyedül népeink valódi és állandó jóvolta lebegett szemek előtt és vezérlette szándékunkat, enyhíté ugyan a hely foglalt sajnos eseményekből származott megilletődésünket, azonban legőszintébb szándékaink ilyen meghiusultából meritett szomorú tapasztalásaink egyszersmind azon meggyőződést ébresztették fel keblünkben, hogy népeink boldogságán szívünk ohajtása szerint munkálni immár nem áll tehetségünkben, és ennek folytában érett és komoly megfontolás után azon változhatlan és szilárd elhatározásunkat születték, mellyet ezennel minden alattvalóinknak tudtul adni és ünnepélyesen kinyilatkoztatni akarunk, miszerint császári és

királyi koronáinkat s hatalmunkat letegyük, és uralkodói székünkről leszálljunk.

Miután pedig továbbá, szeretett testvéröcsénk, fenséges császári austriai fő- és magyar-királyi herceg Ferencz-Károly, ki folytonosan hiv gyámolítónk volt fáradozásainkban, hasonló meggyőződés által vezéreltetve, maga részéről azon jogáról, mely őt, egyenes maradékunk nem léteztén, úgy mint természetes és törvényes örökösünket, a pragmatica-sanctio által szabályozott, és az ország alkotmánya és törvényei által elfogadott, elismert és megállapított örökösödésnek rendjéhez képest, illetné, saját ösztönéből egyszerűen örökre lemondott, és ekkép a korona és a vele összekötött minden jog, hatalom és méltóság, szeretett testvéröcsénk elsőszülött férfinagzatjára, a mi szeretett unokaöcsénk, fenséges császári austriai fő- és magyar-királyi hg Ferencz-Józsefre, minden birodalmainkban, alkotmányosan, és törvényesen, tettelegesen és valóságosan által szállott, ezt minden népeink- és alattvalóinknak ezennel azon hozzátétellel adjuk tudomására és nyilatkoztatjuk ki, miszerint az ezekről fogalmazott ünnepélyes oklevelet, általunk, említett szeretett testvéröcsénk és házunk több fenséges tagjai által aláírva, és császári kir. pecsétünkkel megerősítve, udvari és állodalmi titkos levéltárunkba letétetni parancsoltuk.

Egyszerűen minden alattvalóinkat közönségesen, különösen pedig minden rendü hivatalnokainkat, tisztviselőinket, szolgálóinkat, a nekünk lekötött eskü és azon hódolat és engedelmisség kötelessége alól, mellyel mi irántunk, mint törvényes és öröklött királyuk és urok iránt köteleztetve valának, ezennel örökre feloldozzuk, és úgy minden jogainkat s hatalmunkat, koronánk természetes, törvényes és alkotmány szerinti örökösére, említett őszintén kedvelt unokaöcsénk, fenséges császári austriai fő- és magyar királyi hg Ferencz-Józsefre által bocsátjuk és ruházzuk, valamint parancsoljuk és meghagyjuk kegyelmesen minden alattvalóinknak közönségesen és különösen minden rendü tisztviselő-, hivatalnokok- és szolgálóknak, hogy azon hódolat-, engedelmisség- és hűséggel, mellyel nekünk mint törvényes és öröklött királyuk és uroknak tartoztak, magokat jövőben koronánk természetes és törvényes örökösére, Ő császári királyi apostoli felsége I-ső Ferencz-József iránt köteleztetve lenni tekintsék és elismerjék.

Melly királyi elhatározásunk és kir. parancsolatunk közzététele után azon hiv alattvalóinknak, kik szándékainkat méltányolva, velünk különböző hatásköreikben készséggel és őszintén közremunkáltak, háláérzetük azon tettekben nyilatkozott tanúságaiért, mellyek szívünket annyiszor megörvendeztették, ezennel érdemlett elismerésünket nyilvánítjuk, a mindenható istenhez pedig nem szününk megéltünk folytáig egyszerűen azon alázatos és buzgó könyörgéssel járulni, miszerint úgy szeretett unokaöcsénk, valamint népeink

szívét, szándékait és akaratját mindig jóra vezérelve, uralkodásának korát az igaz vallásosság és a jó erkölcsök erősödése által isten előtt kedvessé, a közjó mindennemű gyarapulása által pedig benn és künn hatalmassá, virágzóvá és boldoggá, és eképen a jövő ivadékoknak s a késő maradéknak örökre emlékezetessé lenni engedje, és áldásának kimerithetlen kegyelemforrását szétárassza népeink és házunk felett, kiknek valódi javát hordoztuk mindenkoron szívünkön és fogjuk ezentúl is a legmelegebb részvétellel éltünk végperceig kísérni.

Kelt királyi fővárosunkban, Olmützben, december hó 2-kán az urnak 1848. uralkodásunknak tizenegyedik esztendejében. Ferdinánd. Ferencz-Károly s. k.“ (L. S.)

Mi első Ferencz-József, isten kedvező kegyelméből austriai császár, Magyar, Cseh, Dalmát, Horvát, Tót, Halics, Lodomér, Ráma, Szerb, Kun és Bolgár országok apostoli, ugy Lombardia, Velence, Iliria, Jeruzsalem stb. királya; Austria főhercege, Toscana nagyhercege; Lotharingia, Salzburg, Steyer, Korontán és Krajna hercege; Erdély nagyfejedelme; morvai örgróf; Fel- és Al-Sléczia, Modena, Parma, Piacenza, Guastalla, Osvieczim és Zátor, Teschen, Friaul, Raguza és Zára stb. hercege; Habsburg, Tyrol, Kyburg, Göröz és Gradiska grófja; Trient és Brixen fejedelme; Fel- és Al-Luzsicza s Istria örgrófja; Hohenembs, Feldkirch, Bregencz, Sonnenberg stb. grófja; Triest, Kattaro és a szláv örgrófság ura stb.

Miután fenséges nagybátyánk, ő felsége I. Ferdinánd császár, Magyar- és Csehországok e néven ötödik királyának mai napon kelt legmagasb manifestumában kimondott indító okoknál fogva tetszett az austriai összes birodalom uralkodói székéről, következőleg a vele válhatlanul összekapcsolt Magyarország koronájáról is leköszönni, és miután a mi, a pragmática sanctióhoz képest szabályozott és az ország törvényeiben meghatározott örökösödés rendén uralkodásra hivatott fenséges édes atyánk, Ferencz-Károly, ő császári kir. fensége, koronához jogáról egyszersmind ünnepélyesen lemondott, természetes és törvényes örökösödési jogunk erejével, egyéb birodalmaink kormányja mellett, ezennel a Magyar- és Erdélyországok feletti uralkodást is általvettük.

Most, midőn, ha szívünk vonzalmát követhetnők, első és legkedvesebb királyi tisztünknek azt tartanók, összes törekvésünket magyar népeink boldogsága és jólléte békés öregbitésére fordítani, ezen szándokunk valóditása, melly jövendő uralkodásunk hatását jellemezze, fájdalom, a jelen pillanatban lehetlenné vált.

Egy vétkes pártfelekezet fondorkodása, melly felséges eldődünk minden atyai intéseit és komoly parancsait kigúnyolva, miután a legmegvetendőbb eszközökkel nyílt lázadást támasztott és pártütőkkel szövethelve, hiv hadseregeinket megtámadni merészlette,

hazaárulói ellenszegülésében a király és haza szentesített nevével visszaélve, folyvást megmarad, azon fájdalmas meggyőződéshez vezérel bennünket, hogy Magyarország és Erdély jó érzésű lakosainak nagy többsége királya iránti öröklött hűségét és ragaszkodását nem képes tanúsítani, mielőtt a pártütők zsarnoki nyomása alól a fegyver erejével ki nem szabadíttatik.

Mélyen elkésérülve a mellőzhetlen szükség ezen parancsa miatt, mely a királyi kötelességek legnehezebbikét tüzi előnkbe, nyugodt lelkiismerettel fogunk mégis annak teljesítéséhez, mert csak ezen uton mutatkozik nekünk a legközelebbi idők sajnálatra méltó eseményei után annak reménye, hogy Magyarországnak istentől reánk bízott népei számára a béke malasztjait, minden nemzetiségek elismerését és biztosítását és azok jóllétének felvirágzását állandósíthassuk.

Ezen czélből mindenek előtt elhatározva érezzük magunkat, a felséges elődünk által november 6-kán és 7-kén kiadott határozatokat és rendeleteket egész terjedelmökben fentartani, és minden hatóságokat azok multhatatlan teljesítéseért a legszigorubb felelősséggel tartozóknak nyilvánítani.

Meghagyjuk ennélfogva a lázadás megbabolázására felséges elődünk által a császári királyi hadseregek főparancsnokának kinevezett és teljes hatalommal felruházott herczeg Windischgrätz tábornagyot ezen állásában, megerősítjük a neki november 6-kán kelt legmagasb manifestumban kiadott felhatalmazásokat és meghagyjuk neki ujonnan, minden a közcsend és rend visszaállítására megkívántató eszközök alkalmazását.

Parancsoljuk Magyar- és Erdélyországban álló félrevezetett hadainknak, hogy említett tábornagyunk főparancsnokságának magokat alárendeljék, és azon lobogókhoz csatlakozzanak, mellyek egész a legujabb időkig mindig a hűség, a becsület és a vitézség jelvényei valának, és a mellyek mellől ők csupán hazugság és ámtítás segélyével tántoríttathattak el.

Teljes bizalommal számítunk Magyarország és Erdély békeszerető lakosainak jogéretére, öröklött hűségére, hogy önhasznukat leső vétkes pártütők csábításainak szilárdul ellentállani, hatáskörükben a mi csupán az ő javukra irányozott szándokainkat támogatni, és azon általunk buzgón óhajtott pillanat bekövetkezését előmozdítani fogják, a midőn az isten ótalma mellett meg leend nekünk engedve, a béke, az egyetértés és a bizalom szózátját hozzájuk intézhetni.

Kelt királyi fővárosunkban, Olmützben, december hó 2-án, az úr 1848-dik esztendejében. Ferencz-József, s. k.“ (L. S.)

Az országgyűlés következőt határozá :

„Országgyűlési határozat. Az országba magánuton beküldözgetett nyomtatványokból tudomására jutott az országgyűlésnek, miként I-ső Ferdinánd austriai császár s Magyarországnak e néven 5-dik

királya, Olmützben folyó hó 2-kán, az austriai császári trónusról lemondván, Schwartzenberg austriai minister által ellenjegyzett manifestumában minden népeit az ő irántai kötelességek alól minden közállományi tisztviselőket az ő irántai hűség esküje alól feloldozottnak jelentette ki. S egyszersmind kinyilatkoztatta, hogy testvércse Ferencz-Károly főherceg, az austriai császári koronáról legidősb fiának Ferencz-József főhgnnek javára szintugy lemondott.

Ennek következtében Ferencz József főherceg, magát Austria császárijának s Magyarország királyának nevezve, ugyancsak december 2-kán, hasonlókép austriai minister Schwartzenberg ellenjegyzése mellett kelt nyilatkozatában, trónusra lépését a birodalom minden népeinek kijelentette; s azon szándokát fejezvé ki, hogy minden tartományokat és népfajokat egy nagy státustestbe akarja összeolvasztani, tudtul adja, hogy e végett mindenekelőtt az ugynevezett „lázádnak“ legyőzésére a rendeleteket már meg is tette.

Magyarország s a hazzá kapcsolt országok és részek az austriai birodalom részei valamint soha sem voltak, ugy most sem azok; hanem független, önálló országot képeznek, melly saját alkotmányval bir, s csak a nemzet megegyezésével alkotott saját törvényei szerint kormányoztathatik.

S ezen függetlenségnek és törvényes önállásnak épségben tartása képezi azon sarkalapot, mellyen az austriai háznak a practica sanctióban meghatározott öröködési rend szerint, Magyarország-bani uralkodhatása alapszik.

Az austriai császári trónus iránt közbejött merőben családi intézkedések tehát Magyarország s a hozzákapcsolt részek királyi székére ugyan a magyar országgyűlés hozzájárulása s előleges beleegyezése nélkül semmi hatást, semmi befolyást nem gyakorolhatnak.

Nehogy azonban most, midőn Magyarország s a hozzákapcsolt részek önállása s független alkotmányos létele annyi oldalról fegyveres erővel hűszegőn megtámadtatik, s a nemzet, közállományi s nemzeti létének megtartása végett védelmi harcra kényszerítettik, az országgyűlés hallgatása a ros akarat által a nemzet jogainak sérelmére magyaráltassék : az ország törvényesen egybegyűlt képviselői s főrendei, mint az alkotmány őrei s a legtörvényesebb constituált hatalom, kötelességöknek tartják ezen események iránt a nemzet nevében nyilatkozni :

Magyarország királyi széke a nemzet előleges megegyezése nélkül, csak az emberiség közös törvénye következtében, a koronás király halála által ürülhet meg.

A törvényes koronás király halála esetében az, kit az öröködés közvetlenül illet, a nemzettel koronázási oklevelet kötni, az ország törvényeire s alkotmányára megesküdni és magát szent István koronájával a nemzet által megkoronáztatni köteles, a koronázás előtt is

gyakorolhatván ugyan némi fejedelmi jogokat, de csak a törvények értelmében.

Azonban ez csak a koronás király halála esetében történhetik, s ezen egy esetet kivéve, a nemzet akarata, a képviselő országgyűlésnek előleges beleegyezése nélkül a magyar királyi szék birtoka körül semmi változtatás jogszerűen nem történhetik, elannyira, hogy midőn első Ferencz császár és király a mostan is élő V. Ferdinándnak megkoronáztatása iránt a nemzetet országgyűléseni egyezkedésre felszólította, 1830-ban az országgyűlés azon világos kikötéssel egyezett csak meg V. Ferdinánd megkoronázásában, hogy atyja életében a nemzet előleges beleegyezése nélkül semminemű uralkodási jogokba ne avatkozhasssék.

Még inkább megkívántatik tehát az uralkodás változásához a nemzet előleges megkérdezése s beleegyezése, midőn a trónus birtokában még nem volt, tehát arról nem is rendelkezhető mellékágazati közvetlen praesumptiv koronaörökös és az életben levő király még netalán születhető gyermekei mellőztével, az uralkodó szék egy távolabb álló családivadéokra átruháztatni szándokoltatik.

Miután tehát a nemzet előleges hozzájárulása nélkül a fejedelméletében más senki magának királyi jogokat nem tulajdoníthat, az öröködési rendet pedig családi magánegyezkedésekkel még kevésbé változtathatja meg;

Miután a magyar királyi szék birtokához kötött köteleességekről lemondáshoz a nemzet előleges megegyezése mulhatlanul megkívántatik;

Miután a magyar királyság kétoldalu kötésen alapszik, mellynek egyik sarkalatos oldala az, hogy törvényes királynak csak az tekinthető, ki a nemzettel országgyűlési egyezkedés útján koronázási egyességelevet kötött, az ország alkotmányára, jogaira s törvényeire megesküdött, s ezen eskü következtében sz. István koronájával megkoronáztatott;

Miután azon esetben is, ha az uralkodó koronás király magát az uralkodás gondjaira erőtlennek érezi, az ország ideiglenes kormányzatáról intézkedni a nemzet jogaihoz tartozik;

És miután az Olmützben dec. 2-kán közbejött minden családi lemondások s jogátruházások iránt a magyar nemzet előlegesen még csak meg sem is kérdeztetett:

Annálfogva az austriai császári székről önkényes lemondás az austriai birodalomba különben sem tartozó Magyarország s hozzákapcsolt részek és országok önállásán, alkotmányán és sarkalatos jogain semmit sem változtathatván: az országgyűlés, mint Magyarország s a hozzákapcsolt részek és országok törvényes organuma, ezennel kinyilatkoztatja, hogy az országgyűlés híre, tudta s megegyezése nélkül, a magyar királyi szék birtokával senki egyoldalulag nem rendelkezhetik,

És azért az országgyűlés, az ország törvényes függetlenségéhez alkotmányához s a magyar nemzet sarkalatos jogaihoz szorosan ragaszkodva, az ország s hozzákapcsolt részek minden egyházi, polgári s katonai hatóságainak, tisztviselőinek, hadseregeinek s minden lakosainak a nemzet nevében meghagyja és parancsolja, hogy az alkotmány iránti hűség kötelessége szerint senkinek, kit erre jogositottnak a törvény, alkotmány és az országgyűlés el nem ismert, bármely hatóságát el nem ismerve, és senki ilyennek nem engedelmeskedve, az ország dolgaiba gyakorolni szándéklándott bármely avatkozást jogtalan bitorlásnak tekintsék, s az ország és alkotmány iránti hűség törvényszerű zászlója alatt hazánkat minden idegenszerű usurpációtól, avatkozástól s ellenséges megtámadástól megóvni és megvédelmezni hazafiui szent kötelességöknek ismerjék. Senki, a honárulás törvényes büntetésének sulya alatt, máskép nem cselekvendvén.

Melly határozatnak az ország minden hatóságaival s hadseregeivel közlése ezennel elrendeltetvén, ezen határozat mindenki általi megtartásának eszközzésére a honvédelmi bizottmány, mint melly az országnak jelen körülmények közötti ideiglenes kormányzatára az országgyűlés által megbizva van, ezennel határozatilag utasittatik.“

Tizenötödik fejezet.

A hadsereg esküje. Batthyány L. újra képviselővé választatik, Sclick beütése, Mészáros ellene küldetik, a feldunai hadsereg szózata, Hurbán megveretik, Damjanics beveszi Alibunárt, kormányi intézkedések.

I.

„Esküszöm az élő istenre, Magyarországnak s Magyarország alkotmányának hűséget; esküszöm, hogy az ország alkotmányát s annak törvényes és jogszerű függetlenségét életemmel és véremmel megvédeni kész vagyok; nemzeti zászlómat soha el nem hagyom, s a magyarországi gyűlésnek s általa megbízott vagy megbízandó kormánynak és ennek útján kinevezett törvényes elüljáróimnak engedelmeskedvén, kötelességemet mindenki ellen, kit az országgyűlés a haza ellenségének tekint, és általában véve mindig pontosan, becsületesen és hiven teljesítenem.“

Ez volt a magyar hadsereg számára kiadott esküforma, melyet is az, az ország minden részében készséggel magáénak vallott.

Ezenben és ez idő után a parlament sokat pihent. Alig volt egy két ülése s az is kevés fontossággal bíró.

Dec. 13-án jelentetett, hogy Batthyány L. Vasmegeye által képviselővé választatott. Ugyanez ülésben Berzenczey, ki Galiczián át jött Pestre, számolt tett dolgairól. Fine finali kisült, hogy a kezére bizott pénz elpazarolta és semmi eredményt sem tud felmutatni.

Ugyanez nap adott ki a honvédelmi bizottmány egy felszólítást, mellyben tudatja, hogy gr. Schlick Galiczián át beütött s Kaszát, miután a kaszás nemzetőrök az első ágyuszóra szétfutottak, elfoglalta, fölhívja a népet mögötte és előtte fölkelni.

A másnapi ülésben a parlamenti elnök kijelenté, miszerint a Schlick ellen ujabban küldendő sereget maga a hadügyminister vezetendi.

Mészáros hangos éljenzések közt a szószékre lép. Es kinyilatkoztatja, hogy ő mindenét, mit az isten adott, habár pénteken jutott is hozzá, kész a honért feláldozni. Mert most mindent, mit csak lehet, tenni a hazáért, szent kötelesség. Hanem egyszersmind méltá-

nyosságot is kér, mert sokszor, mint a Lajtánál is, a szerencsétlenség rosz akaratra és nem a véletlen eseményeknek, honnan származott, tulajdonítottatik.

Reméli szónok, hogy Pompéjust fölül fogjuk múlni, ki minden láb-dobbanásra 50 ezer embert vélt kiállíthatni, de semmit sem tön. És reméli azt is, hogy azt, kit Schlicknek hívnak, meg is fogjuk sikolni. Ez különben, szónok öt személyesen ismeri, igen jó katona.

Végre ismételve, mikép mindent akar tenni, mit csak tehet, azt kéri, hogy ítéljenek felette, de el ne ítéljék.

Besze János kérte a házat, hogy a Schlick által fenyegetett vidékre Mészárossal elmehessen. Okul azt hozá fel, hogy igen érzi, mikép már érzhangjánál fogva is többet tehet csatatéren, mint a tanácskozási teremben. Borsod és Heves vidékén pedig otthonos levén, a népfelkelés rendezésére nagy hatással működhetend.

A Schlick ügyét illetőleg Kossuth körülbelül következőket nyilvánította:

Megvallá, mikép e hir vétele épen nem lepte meg. Mert a veszély rögtön jött, a kormánynak nem is volt ideje kellően intézkedni. És a nemzetőri intézet olyan, mely a jövő biztosítékai között, ha kifejtetik, nevezetes tényező lehet, de illy czélnak jelen alakjában nem felelhet meg.

Hanem a honvéd nevezetben valami rendkívüli van. Ezek nem ugy viselik magokat, mint mások. Kassára nézve különösen méltánylattel kell megemlékezni a 42. zászlóaljról. Ez leghátrább maradt a fölszerelésben. A csatába félig meztelen lábbal, majdnem fegyvertelenül mentek. És mégis ritka vitézséggel küzdöttek. Ők a lengyel csapattal az egész ellenségi tábor ellen fedezték és biztossá tevék seregünk hátravonulását. És ezt akkor tevék, midőn a többiek ezrenként futottak. A honvédi név a historia lapjain dicső helyet foglaland el.

Schlick iránt azonban teljesen nyugottak lehetünk. Mészáros Lázár szives volt elvállalni a vezényletet. És a kormány mindent megtett, hogy a győzelem biztos legyen. Pedig el kell ismerni, hogy a kormánynak majdnem eröntúli dolgokat kell véghezvinni. A kassai sereg már néhány hét alatt tizedik leend, mely felállítottatik s lehetőleg szereltetik. És ez nagy erőfeszítést kívánván, rögtön, sietve meg nem történhetik. Nem azért, mintha elegendő kar nem lenne, vagy a lelkesedés hiányzanék. Hanem mivel olly sok prózai részletek felett kell intézkedni, miknek elkészítése, bevégzése idő nélkül vagy időn túl nem létesíthető.

De mindamellet Mészáros Lázár mindennel el leend látva, mi csak kívántatik, hogy az ellenség széttiprása bizonyos legyen. Sőt nem csak a győzelmet tarthatjuk biztosnak, hanem előre is úgy tekinthetjük ezen Schlicket, mint fegyverlicseránst, ki csak azért jó, hogy honvédeinket fölfegyverezze. Itt tehát nincs semmi veszély.

De egyet lehet ohajtanunk. Azt t. i. hogy azok, kik a bajos, veszélyes állásba estek, ne féljenek, ne veszítsék el lélekjelenlétüket. Egy csatavesztés arra nem elegendő ok. Hisz Napoleon is vesztett csatákat. Az, hogy kissé belebb nyomulhatott az ellenség, még nem baj. Ez nekünk kedvező szolgálatot tehet. Csak meg ne szokjék, vagy a felső tót megyék felé ne vegye útját. Illy helyzetben legjobb azt mondani, mit Bem vezér mondott. Ő az Erdély felé dolgozandó sereg vezénylete átvételére elutazott. E közben híre jött, hogy Urbán N.-Bányát elfoglalta. A bizotmányi elnök ezen tényt sajnálattal említé Bemhez irt levelében. És ez azt felelé: hogy inkább sajnálná azt, ha nem lenne N.-Bányán, mint, ha ott lenne. Mert ez utóbbi esetben őt elfoghatná.

Hát Rotthal mit csináltunk volna, ha mindig a Drávánál maradt ott vesztegel? Hiszen ekkor, mindamellott, hogy tömérdek költséggel ellátott sereget kelle tartanunk, mégsem lehetett volna valamit is kivinni. Annak tehát még örülni lehet, hogy mélyebben benyomul. A győzelem biztosítva van. A kormány gondoskodott elegendő erőről és pedig nemcsak rendes véderőről, hanem elegendő számról is, melly az ellenségét fölülmulandja. De a kormány számol a tiszta törzsökös magyar vidékek népeire is, számol arra, hogy Borsod és Heves lelkes polgárai a legelső intérsre ezrenként fognak fölkelni.

Csak attól lehet tartanunk, hogy megszökik az ellenség. Mert ezen emberek igen sebesen szoktak utazni. Igy történt most legujabban Hurbánnal is. Ez azelőtt isten ígéje hirdetője volt, és most ezredes. Ez a mult napokban beütött Trencsénbe, mert a határszéleket mindenütt nem lehet őrizni. Erre millió honvéd kellene. A beütés után tehát sereg alakittatott. És ez természetesen néhány napba került. Ezalatt Budetinnál ütközetre került a dolog. A honvédek és önkénytesek kiállták. De a kaszás nemzetőrök nem állták ki és elfutottak.

A nemzetőrséget sociális intézetnek kell tekinteni. Azt nem jó bizonyos egységre vonni, hanem a vidékekhez és ezeknek hajlamaikhoz, szellemökhöz kell alkalmazni. Schwechatnál megfutottak a kaszások, mert kartácsozták őket, és nekik kaszákkal kellett volna ellentállani. Ez pedig nem lehet. Legyelhonban a kaszások semmivé tették a porosz lovasokat. De erre organisatio kell. Rohanásban, kisebb csapatokban, az ellenséget jobbra balra nyugtalanítva, háborgatva, czélszerűen használtathatnak. Igy, illy pontokon ki fogják állani az ellenséget.

Midőn pedig Trencsénmegyében az ellenség ellenében részünkről a sereg kiálltatott, Hurbán megszökött és Csaczáig, vagy azon túlra is visszavonult.

Schlick előnyomulván tehát, ne ijedjünk meg. Hadd jöjjön,

Minél közelebb jön, minél mélyebben nyomult be, annál biztosabban a miénk leend.

A kormány kötelességének tartja, nem kicsinyleni a vést, melly nagy, de egyszersmind attól meg sem ijedni. Ha arra kerülne a dolog, hogy tovább a veszély nagyságának ellen nem állhat, ki fogja nyilatkoztatni a háznak, hogy nem képes védeni a hazát. De jelenleg azt látja, hogy csak kitűrés kell, és a győzelem bizonyos.

A Besze által tett ajánlatra a bizottmányi elnök beleegyezését nyilváníja, hogy határozza el a ház Beszének eltávoztatását, ki nem látta szükségesnek arra a bizottmányt felkérni. Tapasztalata szerint Besze még mindenütt nagy hatással volt a népre, mellyel magát érintkezésbe tette. Arra azonban figyelmezteti a házat, hogy túl a szükségesen a követek jelenlevő száma ne kevesítették.

II.

A parlamenten kívül ez idő alatt következő nevezetességek történtek :

A feldunai hadsereg köv. nyilatkozatot adott ki :

„A feldunai királyi hadseregnek épen most esik tudtára, hogy I. Ferdinánd osztrák császár, Magyarország e néven V-ik királya, lemondva trónjáról, föloldá népeit az irántai kötelességek alól. A király leköszönésének hírével s azzal, hogy alattvalóit feloldá az irántai hűség és kötelességek alól, egyszersmind az is tudtul adatott, hogy még a király s ifjabb testvére Ferencz Károly életében az utóbbinak fia, az ifju Ferencz József főherczeg, egy Olmützben dec. 2-kán Schwarzenberg osztrák minister ellenjegyzése alatt kibocsátott nyilatkozványban trónralépését hirdeti. De az önkénytes lemondás a trónról a magyar nemzet sarkalatos jogain legkevesebbet sem változtat. S a nemzet megegyezése nélkül, a koronázott fejedelem életében, senki sem tulajdonithat magának királyi jogokat, s még kevésbé lehet magán családi egyezkedés útján megváltoztatni az öröködési rendet. A magyar királyság kétoldalú kötményen alapszik, mellynek egyik lényeges oldala abban áll, hogy Magyarország királya csak az lehet, ki az országgal koronázási egyezményt kötött, s az ország törvényeire esküt tőn, és szent István koronájával megkoronáztatott. Miután azonban minden fenőbb érintett s családi egység útján létesített lemondások és jogát ruházások iránt a magyar nemzet még meg sem kérdeztetett : ezennel nyilváníja a feldunai magyar hadsereg, hogy az országgyűlés tudta és megegyezése nélkül senki sem rendelkezhetik a magyar királyi trón birtokáról. Nyilváníja a hadsereg, hogy Magyarország függetlenségét és a nemzet alkotmányos jogait, az országgyűlés és az általa megbizott kormány rendeleteihez képest védni, őrzeni szent kötelességének tartja. Nyilváníja továbbá, hogy az országhoz és alkotmányhozi hűségénél fogva senkit sem

ismer el följogosítottnak, kinek uralkodását az ország és alkotmány el nem ismeri; minden szándéklott idegen beavatkozást az ország ügyeibe, bitorlásnak tekintend; az ország és alkotmány iránti hűség zászlója alatt, az országot s az országgyűlés és az általa rendelt kormormány jogszerű tekintélyét minden idegen bitorlás, erőszak és megtámadás ellen kész utósó csepp véréig védeni. Melly érzelemmel a hadsereg magát, karját, vagyonát és véré, mint eddig, ugy ezen-túl is a nemzet határozása alá vetvén, ahaza iránti szent kötelességei-hez rendületlenül hiv marad. Pozsony, dec. 10-én 1848. A feldunai kir. magyar hadsereg nevében Görgei Arthur, tábornok. Csányi László kormánybiztos.“

Hurban újra beüött s Budetinnél ujra megveretett.

Damjanics dec. 12-én Alibunárt elfoglalta, szétvervén az ottani rácz táborn.

Intézkedett a kormány arról is, hogy mozgó nemzetörség orga-nizáltassék. De elvégre is e mozgó nemzetörök a rendes honvédek sorába soroztattak.

III.

Következő fejezetben a herczeg Windiscgrätz benyomulása utáni hadi történeteket adván elő, a magyar kormárnynak követ-kező rendeletét s felszólítását (kiadta december 24-dikén) igta-tom ide :

„Nyilt rendelet, mellynél fogva a haza minden lelkéseinek ezennel meghagyatik, hogy ezen rendelet vételétől kezdve a reánk következő január 8-ig bezárólag, minden isteni tisztelet napján, a haza szabadsági harcában elesett lelkes hű honfiak emlékének a katolikusoknál s göröghitűeknél szent miseáldozatot szolgáltatni, a többi felekezetűeknél pedig isteni tiszteletet tartani el ne mulasszák, s ez alkalommal mindannyiszor a néphez intézett itt következő pro-clamatiót a szószekről a népnek magyarázva fölolvassák, s a népet a haza iránti tántorithatlan hűségre lelkesítvén, abban a szabadság-éretet lelkesítsék, s előtte megfoghatóvá tegyék : mikép a legszebb polgári erény a haza szabadságát védeni, mert a szabadság a népek legfőbb kincse, nyugalma, élete, melly nélkül az élet nem egyéb, mint egy terhes szolgaság, szóval a lelkészek hivatásuk s egyszer-smind legszentebb polgári kötelességük szerint oda hassanak, hogy hiveiknek lelkében a szabadság szent vágyát tetőpontra fokozva, azt ezekben egy törekvéssé olvassák, miszerint legyenek méltók az ifju szabadságra s kikerülhessék, hogy a sirhalmaikon felnövendő fűszalak utódaik átka szellemében lengjenek.

Há találkoznék a hon lelkészei között, e rendeletet, azon szel-lemben, mellyet tartalmaz, foganatosítani vonakodó, a haza ellensé-

gének fog tekintetni. Kelt Budapesten, dec. 22-én 1848. A honvédelmi bizottmány elnöke. Kossuth Lajos.“

„Magyarország népeihez.

A mindenható isten, a szabadság, a népek istenének nevében!
Amen.

Magyarország népei szabaddá lettek a mult márcziusi napokban.

A szabadságot a nemesség adta meg. Ő hozta ezen áldozatot.

A királyt nehezen lehetett arra bírni, hogy a nemesség ezen dicső, de igazságos áldozatát neve aláírásával szentesitse.

De az országgyűlés elhatározott magaviselete s a szabadságukért fölkelt népek fenyegető állása megrettentették őt, s így irta végre alá azon törvényeket, mellyekben a népek szabadsága biztosítva van.

Aláírta, nem szíve sugallatából, hanem azért, mert féltette trónját a nép méltó boszujától.

Aláírta, mert gonosz tanácsnokai azzal kecsegtették, hogy majd, ha fordul a koczka, megszegheti esküjét, s erőszakkal megsemmisitheti azon törvényeket, mellyeket aláírt.

És ez, a mi itt mondaték, nem gyanusítás, a kormány erről hiteles adatokkal bír; minden világosságra jött.

A nádor, kit karjaitokon hordátok, kinek diadalmenetét az országon át a nép rokonszenve s az áldás imái kísérték, hűtlenül megszökött, de itt maradt irományai közt a mondottak világos bizonyosságai megtaláltattak.

S hogy igaz, a mit nektek isten színe előtt mondunk, eléggé bizonyítja, hogy szabadságunk eltiprására bérelt zsoldosok által kilencz oldalról támadtattunk meg.

Becsődítették a szerb rablók a magyar nép legyilkolására.

Felhuszították a vad ráczok, kiknek a haza legdúsabb vidéke jutott lakásul, a magyarok kipusztítására.

Felbujtogattattak, de hála istennek! többnyire siker nélkül, honunk tótajku népei.

Hurbán gaz tót papot császári hadvezérré tettek, ki alávaló czinkosaival s rablócsordájával gyilkol, pusztít, gyújtogat az országban, s akadnak tiszték a császári hadseregben, kik nem pirulnak az emberi nem e szennyétől parancsokat fogadni.

Császári hadvezérek vezeték az emberiségből kivetkőzött, gyáván dühös oláhcsapatokat, kik gyávák a harcban, de ha fegyvertelen magyarokra találának, a legkikeresettebb kegyetlenséggel, vad ordítások és hahoták közt ölik rakásra.

A vér fagy meg ereinkben, kezeinkben a toll reszket, ha a lepület fel kell azon iszonyokról emelnünk, mellyeket e baromnál aljassabb csorda véghezvitt.

Ámde nektek, testvéreink! tisztán kell látni, s nektek tudni kell, mikép bánik azon uralkodó család veletek, mellynek minden

tagját meggazdagítottátok, s mellynek trónját annyi veszélytől megóvtátok.

Halljátok és borzadjatok! Csak néhány példányt hozunk fel ezer helyett, mellyekkel undorodunk tollunkat megfertőztetni.

Erdélyben a dühös oláhság egy egész védtelen, fegyvertelen családot, a Brádi családot, hitet megingató istentelenséggel konzolta le, tizennégyen veszték el Brádiak, egy öreg apától kezdve az utósó unokáig, ezek legkisebbikét egy csecsemőt, elevenen vetették a sirba, hol nem legyilkolt, hanem halálig kinzott, szétmarczangolt szülőinek büzhödt testei közt 3 nap és három éjen át hallották haldokló sirását, a nélkül, hogy e hiénák száza között egy könyörülő lélek a kinok olly legiszonyubbjának véget vetett volna.

Közép-Szolnokban b. Huszár Zsigmondnak, leirhatlan kinzások után, oláh inasa a fejét lenyeste nyakáról s Urbánnak vitte ajándékba, ki e rémitő istentelenségért kormánybiztosnak nevezte ki.

De elég! oh honom népei! elég, a szív reped meg e szörnyűségekben.

És il'y népet, e vad és gyáva csordát, a császár kedves hiveinek nevezé!

Nem csendül-e meg a gyermek, a szegény gyermek sirása fületekben? kit atyjának, anyjának, testvéreinek összehurczolt vérsző tetemeire vetettek a mély sirgödörbe! s éhen hagytak meghalni?

És te isten! a népek istene! nyugosznak-e villámaid, s ki nem merült-e béketűrésed! Te a népek istene, te az igazság istene vagy, s mennyköveid le fognak csapni e hóhérok közé.

És ezen embereket, kik elevenen sütik meg, fűrészelik ketté embertársaikat, kik a ma született gyermeket atya kapujára szegezik: cs. kir. tábornokok vezérlik! s nincs e zsoldos seregben egy tiszt, egyetlen, ki lábaikhoz dobva kardbojtját, undorral s iszonynal fordulna el tőlök.

Irtózatoss! irtózatoss!

És újra mondjuk: e vérebekeket a császár kedves hiveinek nevezi, megdicséri; irántai ragaszkodásukat magasztalja s biztatja őket, hogy eddigi pályájukon tovább is haladjanak; hogy öljék, kinozzák, gyilkolják a tehetetlen öreget, a gyámoltalan némbert s ártatlan gyermeket, kiket az üdvezítő magához hívott s kiké a mennyeknek-országa.

Illy harcztot vívott a császár, kit saját tanácsnokai ledobtak trónjáról, miután felhasználták; illy harcztot vív Magyarország népei ellen a gyermekcsászár, kit e gaz tanácsosok a trónra kényszerítettek, hogy minden kegyeletet, melly valaha e népben az uralkodó ház iránt volt, végkép kiirthassanak.

Oh ha ez embereket, kik így boríták el vérrel, pusztitással e szegény ártatlan hazát, egy csep vére van még az emberi érzelemnek, lehetetlen, hogy alváásra hajthassák fejeiket a nélkül, hogy az isten-

telenségök miatt legyilkolt ártatlanok árnyékai füleikbe ne suttojják az örök kárhozatnak kinjait.

Mert tudjátok, Magyarhon népei, miért tették ők mindezeket? miért uszitottak benneteket egymásra? miért pártolták a vad rablók csoportjait s küldték be 9 oldalon zsoldos népeiket?

Talán feltámadt az ország a király ellen? nem, sőt mindig arra kérte, jöjjön Budára lakni, uralkodjék hű népe felett, és mi szeretettel fogjuk őt körülvenni.

Talán új jussokat akartunk tőle kicsikarni? nem; mi csak azt kívántuk: tartsa meg a törvényt, a ti szabadságtok törvényét, melyre megesküdött. De e kívánságra fegyveres hitszegéssel feleltek.

Talán el akartuk a királyt kergetni? nem, sőt mikor a bécsiek feltámadtak s ő félelmében a messze hegyek közé szökött, midőn az egész világ elhagyta: mi nem hagytuk el; kértük, rimánkodtunk neki, jöjjön közinkbe, a magyar nép megőrzi őt minden viszontagságtól; de ő nem jött, nem fogadta el kérésünket, hanem gyilkosokat bérelt Magyarország törvényeinek, a ti szabadságtoknak eltiprására.

Vagy talán nyomorogni hagyta az ország a királyt, nem gondoskodott királyi széke fényéről? nem: három ezerszer ezer, azaz három millió forintot rendelt neki a nép adójából esztendőnként udvar-tartási költségeire, annyi pénzt egy esztendőre, a mennyivel háromszázezer becsületes embert örökre boldoggá lehetne tenni.

Miért támadták meg tehát az országot?

Cselekedték azért, mert a törvény, melyet aláírt a király, gerenda volt szemökben; mert tudták, hogy ha e törvény erejében megmarad, sem életetek, sem erszényetek felett nem rendelkezhetnek, mivel a törvényekben az van, olvassátok el, és higgyetek saját szemeiteknek, hogy az ország kincsei s a haderő felett nem idegen önkény, hanem ti, az összes nép, fogtok képviselőitek által rendelkezni, kik előtt a magyar ministerek is minden tetteikről felelősök;

Mert tudták, hogy ha e törvény áll: akkor kényök kedvök szerint nem parancsolhatnak száz meg százezer ujoncot sok évi szolgálatra a császár hadseregébe, hogy azokat messze idegen földre hurczolják, s általok idegen népek szabadságát elnyomják;

Mert tudták, hogy ha ti, a nép, képviselőitek s ministereitek által rendelkezhettek a véres verejtékekkel fizetett adó felett: akkor nem zsebelhetik az adót kedvök szerint, nem tehetnek nagyobb árt a sóra, hogy a szegény népek zsebéből irtózatossággal összegekre növekedett adósságaikat kifizessék.

Mert tudjátok-e, hogy a császárnak mennyi adóssága van? tudjátok, hogy ha egy ember 600 évig élne, s reggeltől éjfélig számolná a pénzt, ki nem számolhatná.

S e rémitő összeget szerette volna a császár nyakatokba róni.

S most istentelen vezérei betörnek az országba, a hazug ajkak-

kal intik a népet : maradjon nyugodtan, mert ők nem akarják a népet bántani.

Miért mondják ezt? mert tudják, hogy a nép győzhetetlen, ha felkél rettenetes erejében, mert tudják, hogy a nép lehellete elfujhatja őket e haza földéről, mint a szél elfujja a szemetet. Azért akarják a népet gyáva semmit-tevésbe beleringatni.

De hát nem tudjátok-e, hogy a ki az országot akarja elfoglalni, a népet akarja elfoglalni? — mert az ország maga eszméletlen föld; az önkény jármát nem a föld, hanem a nép fogja hordani.

Az ország szabadsága a nép szabadsága! ha az ország szabadságát fegyverrel eltörlik, a népet tették szolgává, a nép szabadságát törlötték el.

És még azzal is hitegetnek, hogy a császár nem akar benneteket újra robot és dézma alá vetni; könnyű azt nem akarni, a mi lehetetlen; ámde ne higgyetek az ámitó szónak. A zsarnokok csak addig türik a nép szabadságát, míg nem érzik elég erőseknek magukat, hogy azt elvegyék.

Lássátok atyánkfiai!

A király a múlt tavaszkor többféle törvény megtartására adta esküvel erősített szavát, nemcsak a robot eltörlésére, együtt hozta az országgyűlés ezel a többi törvényeket is: hogy t. i. ezen népnek vérével, pénzével Bécsből nem szabad önkény szerint rendelkezni, s hogy mindnyájan egyenlő polgárok vagyunk. Alig múlt el négy hónap, és már megszünték e törvényeket. A király megirta a ti képviselőiteknek, hogy ezen törvényeket nem fogja többé megtartani, s azt akarja, hogy a magyar vérrrel, a magyar pénzzel tovább is csak ő rendelkezék; s mert ebben az ország meg nem egyezett, irtó háborút kezdett ellenünk. Négy törvény közül hármát már megszüntek: hiszitek-e, hogy a negyediket is meg nem szegik, mihelyt legyőztek?

Aztán mit értetek vele, hogy a robot megszűnt, ha más uton utósó falat-kenyereteket elveszik a német adósság fizetésére?

Im itt van oka, miért nem szerették Magyarország szabadságát, miért követtek el mindent, hogy előbb egymás ellen uszítsák a hon testvér-lakosait, azután fegyveres erővel rontsanak az országba, hódítsák meg népeit, vessék katonai zsarnokság alá, s rendelkezzenek életök és vagyonuk felett.

De él az örök isten és nem hagyta el népét! sőt keze világosan működik, mert ennyi csel, ármány, ellenség s ennyi istentelenség mellett is, még mindenütt sikerül ellenségeink elé hasonló, sokszor nagyobb erőt kiállítani!

De még nehéz napok állnak előttünk, dicső, de nehéz napok; s mi, a nép képviselői s a kormány, melly azoknak kifolyása, azon hatalomnál s roppant felelősségnél fogva, mellyet gyöngé vállaink

csak általatok támogatva viselhetnek el, felszólítunk benneteket, sőt saját hatalmatok magasztosságában, mellyet kezeinkbe letettetek, rendeljük :

Hogy keljetek fel tömegben Magyarország népei! mindenütt, mert az ellenség közelg, alakuljanak mindenütt a kormány által kijelölt vezérek alatt önkénytes szabad csapatok az ellenség kiirtására, a nép pedig mindazon vidéken, mellyet az ellenség fenyeget, keljen fel tömegben s csatlakozzék a hazát védő csapatokhoz.

Értsétek meg a kormány szavait jól: mi nem kívánjuk s nem akarjuk, hogy az ellenség fegyverei s álgyui elébe álljatok, mi nem akarunk mézsárszékre vinni benneteket, sőt kinyilatkoztatjuk, hogy ezáltal csekély szolgálatot s néha kárt tennétek az országnak.

A felkelt népnek rendeltetése nem az, hogy az ellenséggel homloksorban szembe szálljon, hogy azzal csatába elegyedjék, hogy álgyui által magát összelövesse: hanem egészen más, de olly, mi által tizszerte hasznosabb szolgálatot tehet, s neki nem kerül sem annyi veszélybe, sem annyi fáradságba.

Igyekezetek az ellenség előtt az utakat, hidakat elrontani, a hegyszorosokat elzárni éjnek idején; ti, kik minden bokrot ismertek vidékeitekben, rohanjátok meg oldalt, hátul, gyujtsátok reá a házakat, szedjétek el podgyászát, hol rabolni mennek csapatjai, álljátok el utjokat, szóval, csináljátok az ellenségnek annyi kárt, a mennyit csak tehettek.

De mutassátok meg azt is, hogy ti nem rabló csorda, nem rácz és oláh haramiák, hanem férfiak vagytok, kik a hon védelmére keltetek fel: ne bántsátok a védtelent, kárt egyedül csak az ellenségnek tegyetek, legyetek a nép őrangyalai, az ellenség pedig retgjen tőletek.

Ez azon szolgálat, mellyet az ország képviselői s a kormány vár tőletek, nem más, nem több, s kit illy csatározás közben netalán szerencsétlenség érne, s kenyérkeresetre s további szolgálatra, lábát vagy karját vesztvé, képtelen lenne: annak az ország választást enged e három között:

- 1) Vagy becsületes ellátás holtig.
- 2) Vagy 10 hold örökös földbirtok.
- 3) Vagy 1000 pengő forint.

A nép, és ezt esküvel mondhatjuk nektek barátink, győzhetetlen, ha együtt tart, ha szándéka erős, hazáját megvédeni, mit tehet 10, mit 100 hadsereg a nép milliói ellen, a nép ellen, melly az ellenségnek sem éji, sem nappali nyugtot nem ad, a nép ellen, melly előle minden élelemszereket eltakarit, a nép ellen végre, mellynek ha milliói felkelnek, botokkal szétverhetik az ellenséget.

Azért az isten s a haza szent nevében, ti Magyarhon dicső népei! testvéreink! keljetek fel tömegben, roppantná növekedett hadsere-

günk segítségtekkel tizannyi ellenséget kiirthat, mint a mennyi ellenünk tört.

Fel kaszára, villára! merre az ellenség megy, sötét tömegeiteket pillantsa meg, jobbra, balra, előre, hátra, mint az árvíz, fogjátok utait körül, aztán váljatok szét, siessetek gyűlhelyeitekre, s mikor az ellenség nem is álmodja, törjetekek egy csapatjára, egy-egy podgyászvonalára; hogy a míg ti itt megjelenve, ott széteszolva folytonosan foglalatoskodtatjátok: vitéz seregeink rajtok üssenek és semmivé tegyék őket.

Fel, isten nevében ti a nép milliói! velünk a jó ügy, igazság, velünk az isten!!! — Kelt Pesten, dec. 22-én 1848. Az országos honvédelmi bizottmány nevében, Kossuth Lajos, elnök.“

Tizenhatodik fejezet.

Windischgrätz operációja kezdete. Csaták dec. 15—19-ig. Mosonyi csata. Perczel förendeltetik. Damjanics diadala az alvidéken. Görgei visszavonulása. Levelezés Görgei, Kossuth, Perczel és Csányi közt. A cs. sergek mozdulata. Moori csata. Parlamenti ülés dec. 31-én.

I.

Hg Windischgrätz operációja dec. 15-én kezdődött meg. Az első napokban a magyarok legtöbb posztójukat csaknem minden kardcsapás nélkül adták fel s csak Parendorf és Neudorfól vonultak ki heves ágyuzás után.

Látván Görgei, hogy a felsődunai hadsereg sem szám sem gyakorlottság szempontjából a császárnak megfelelni nem tud, már dec. 17-én odahagyá a költséges pozsonyi sánczokat, hová a császáriak másnap vonultak be.

Ezután egész 19-ig küzdött csatáiról Kossuth Görgeinek következő jelentését olvasá fel, megtevén ez alkalommal az érdemkeresztek iránti indítványát is :

„A jobb dunaparti sereget Győrnél kívánván a tábornok összpontosítani, dec. 17-én a gyalogságot s a gyalog útegeket Győrbe küldötte, 18-kán délben a lovasság egy részét utasítá szintugy Győr felé, midőn jelentést kapott az előőröktől, hogy az ellenség roppant erővel Mosonyhoz közeledik.

A tábornok seregünknek kezénél levő részét az ellenség elébe vezeté s ezt megszalasztá.

Az ellenség olly sebességgel menekült, hogy őt, ugymond Görgei, minden jóakaratumk mellett sem érhattük utól. Több halott, ember és ló maradt a csatatéren, még a sebesülteket sem vívék magokkal; emberiségből teljesiténk rajtok azt, mit saját vezéreik s pajtásaik félelemből elmulasztottak. A német vasasok szertebomlottak vitéz seregünk előtt, többen még kardjaikat is elhányták, valamint több lószerszámot és más fegyvert is szedtek fel vitézeink a csatatéren.

A mult 16-ai általános megtámadásnál leginkább Zichy Lipót 10-ik huszárezredbeli őrnagy tüntette ki magát legdicőségesebben,

ki üstökön ragadván a dicső veszély alkalmát, négyszer nagyobb ellenségnek sokáig a legbátrabban ellentállt.

A mai (18-ki) ütközetben : Zehlhoffer negyedik huszárezredbeli őrnagy;

Szegedy Imre, 9. huszárezredbeli alezredes s dandárparancsnok; Görgey Kornél, ugyanazon ezredbeli őrnagy és dandárparancsnok és

Zichy Lipót, 10. huszárezredbeli alezredes és dandárparancsnok és a lovas honvédtüzérség, de általában az egész huszárság a legjelesebben viselték magokat.

A névszerint érintett törzstisztek megannyi hadvezérek; és én, mond Görgei tábornok, nyugodtan mehetek a legsűrűbb ágyutűzbe, mert biztos vagyok, hogy ha én elesem, csak megannyi jelesebbeknek engedem át a fővezérséget.

Levele végén még megemlíti, hogy a győri vonal elfoglalásával, mindazon gabonát, szénát, zabot és szalmát, mit eltakarítani nem birtunk, megégettette. Így legalább, ugymond, a győri uton, alig ha lakik jól sokáig az ellenség, s ha ezen példám utánczókra talál, majd elbánunk mi a czudarokkal.

December 19-ki levele, a n.-szombati és lajthai csaták történetére visszatérve, nem olly örömdetes eredményről tudósít, de magasztos tartalmu.

N.-Szombaban, ugymond, 1700-nyi népünk, 15 ezernyi ellenes sereg által körülfogatva támadtatott meg. Pusztelnik táborvezérkari őrnagy, Mack tüzer-őrnagy, Guyon ezredes megannyi hőse a magyar nemzetnek, a hős Ernő-zászlóalj, zászlóját veszette ugyan, de míg azt elveszté, előbb elvesztett egy egész századot, s önfeláldozó magaviselete által örök érdemet vívott ki magának a magyar nemzet szabadsága érdekében.

Dec. 15-ike hősei, Zichy Lipót huszárőrnagy, kit a csatatéren a tábornok alezredessé nevezett, a nemzet helybenhagyása reményében, Kmetty őrnagy, kit szinte alezredessé ajánl, Pöltenberg 4-ik és Kypke 10-dik huszárezredbeli őrnagy, az egész 14-dik honvédzászlóalj.

N.-Szombatban pedig Guyon, Pusztelnik és Mack törzstiszteken kívül, az Ernő zászlóalj, a volt Guyon-zászlóalj s az egész tüzer-ség, melly közül csak négy maradt seb nélkül, két tisztje elesett, maga Mack sebet kapott, Sopronban pedig Türk, a volt nádorhuszárezredbeli őrnagy.

Ellenben a porosz gyalogezred 7-dik divisiójától s különösen a Hunyadi-huszároktól első alkalommal okunk van megkivánni, hogy magokat jobban kitüntessék.“

Ezen hivatalos értesítés bevégeztével Kossuth Lajos a házat több rendbeli határozat hozatalára hívta fel. Nevezetesen, hogy az imént közölt tudósítás, a nemzet hálás elismerése mellett, mellyet

az abban érintett hősök magoknak kivívtak, az országgal hirlapok útján közöltessék. Zichy Lipót egyik legbátrabb és legérdemesebb vitéznek alezredessé való kineveztetése a ház által is erősítessék meg. Miután pedig a kormány érdemkeresztek készítése iránt intézkedett, meghagyatni kívánta a tábornokoknak és törzstiszteknek, hogy terjesszék fel azoknak neveit, kik azon kitüntetésre érdemesek, akár tiszték, akár közvitézek, illy különbségek teljes mellőzésével. Javaslá azt is, hogy készítettessék egy aranytábla, melly készen legyen befogadni azok neveit, kik érdemesek leendenek, hogy emlékök örök időkre terjesztessék.

Kmetty zászlóaljáról megemlíti a kormány elnöke, miszerint egyike a legrögtönözöttebben kiállított csapatoknak. Midőn ő, mondá, Győrben volt, e vidéken a ház parancsolatából a felső táborba menendő, a Kmetty zászlóalját még ruházatlan találta és fegyver soha azelőtt nem volt kezeikben. Akkor vezettetett először csatába. És most annyira kitüntette magát, hogy fölül azt egy sem haladja. Illy hős őrnagya is, Kmetty, ki hőstetteiért szinte alezredesnek neveztetett ki.

Az Ernő-zászlóaljról szomoruan jegyzé meg a kormány elnöke, hogy a 16-diki csatában zászlóját elvesztette. De, mondá, dicsően vesztette azt el. Azon hősiség, kitartás és önfeláldozás, mellyet szerencse nem hevít, mellyet a győzelem reménye sem éleszt, habár olly fényes sikerrel és diadallal nem koronáztatik is, nem kisebb érdem, mint az, mellyet a szerencse kedvezései kísérnek. Ajánlja tehát a háznak, hogy azon zászló helyett, mellytől az Ernő-vitézek, egy század eleste mellett fosztattak meg, készítettessék egy másik, melly tölgykoszorúval legyen feldiszesítve.

II.

A Muraközben operáló Perczel ezenben fölrendeltetéek erősíteni Görgei táborát. A rendelet őt Lendván találta, honnan rögtön fel is indult.

Kiss Ernő Damjanicsnak következő, a szerbek ellen nyert, diadaláról értesíté a közönséget :

„Mitán Damjanics ezredes f. hó 12-kén Karlsdorfot és Alibunárt bevette, elhatározá a tábornok, hogy 14-kén az ezredes segítségével, ki 13-kán egész Jankováczig nyomult elő, Tomasováczt megtámadandja.

Damjanics ezredes, ki a tábornoktól a Temes vize által volt elválasztva, a Tomasovácra történendő egyesült megtámadásról parancsot azon okból kapta későn, mert a neusinai hid helyreállítása kettőztetett megerősítés után is sokáig tartott, tehát nem tudható, hogy a tábornok serege Tomasovác előtt áll-e már, miután meg volt

a seregnek parancsolva, hogy csak akkor tegyen rohamot, ha Damjanics ezredes serege már megtette a támadást.

Damjanics azon bizonytalanságban, mert bizonyosan nem tudá, vajjon a tábornok Tomasovácznál van-e? visszavonult Jankovácra, és ekkor jelentést tett; erre a tábornok a megtámadást más napra határozá s a seregeket éjjelre bivouakiroztatá.

15-én reggel fél 4-re Jankovác felől erős ágyuzás hallatszott; a tábornok gondolá, hogy az ellenség megtámadá Damjanics ezredet, s rögtön minden sorait fegyverbe állíttatá, hogy a tomasovácsi sánczokat bármilly áron bevegye, s úgy aztán Damjanics ezredes segedelmére mehessen, s az ellenséget hátulról megtámadhassa.

De az ellenséges sánczokhoz érve, azokat már üresen s bennök csak egy ágyut és a Temesen keresztüli hidat részenként lerombolva találta.

Az első csatarendet Appel őrnagy vezérlete alatt Tomasovác előtt hagyá tehát, hogy a hidat végkép felégesse és a sánczokat lerombolja. Tomasovác nagyobb része is leégett, s ő seregével Neusina és Jankovác felé vonult s ott találkozott e két hely között Damjanics ezredes seregével, kik az ellenséget, közülök igen sokat megölvén, Dobriczáig visszaverték.

Erre az elfáradt seregek nyugvásra indítottak. A mi részünk-rőlí veszteség az ellenséghez hasonlítva igen csekély, a tomasovácsi sánczok rohammal bevételére mindenestre többbe került volna. A tábornok operatiói által kényszeríté az ellenséget a sánczok elhagyására.

E szerint tehát a ráczok tomasovácsi, alibunári és ördöghidi sánczai vitéz seregeink által bevétetvén, a pártütők fészkei lenni megszűntek.“

III.

Hatalmasan, villámgyorsan nyomultak elő a császári seregek. A tábornagy az első s második hadtesttel Rabnitzig nyomult. Lipótvárnál Šimunich, Pozsonynál tszn. Kempen osztályai állottak. Ezredes Horváth Kőszeg felé ment.

Görgei Gyórt s a költséges győri sánczokat foglalta el, várván Perczelt, ki a Muraközben Körmend s Pápa felé vette útját. Győrött Lukács Sándor volt a kormánybiztos, ki erélyesen intézkedett a népfelkelés és a katonaság organizálása körül.

Dec. 26-án csata nélkül hagyá el Görgei Gyórt, hová a tábornagy másnap délután bevonult.

Tudtára esvén ez Kossuthnak, Perczelt köv. levéllel sürgeté, hogy egyesüljön vele:

„Édes Mórom! Bizonyosan értesítve vagy már arról, a miről én nagy megütközéssel értesültem ma éjjel, hogy Görgei túlszárnyalva

vélvén magát, s mert a győri sánczolások áradás és iszap járhatlanságára voltak számitva, most pedig a fagyon minden járhatóvá vált, s így álgyuinak legnagyobb számát elveszthetni félte: Győrből visszavonult csata nélkül s levelében azt írja, hogy Bánhidára vonul! Tehát 6—7 mérföldet Bánhidáig csata nélkül!! Mi lesz ebből?... Én csak most kezdek lenni aggodalomban.

Félek, hogy elvág valahol téged is az ellenség. Pedig a te sereged hazánk tartalék-reménysége.

Miként intézzed mozdulatodat? Én nem tudom megmondani. Ismét csak elvet mondok ki: intézd úgy, hogy Szekulicsot is magadhoz vonva, fedezd mozdulataiddal a fővárost. Igyekezz Görgői balszárnyával csatlakozni; ütközz, ha valami detachirozott nem túlnyomó erő áll előtted; de mindenek előtt ne resquirozd seregedet, ne hagyj magadat elmetszteni, s combináld a két sereg mozdulatait.

A két sereg együtt, és azon erő, melyet itt rögtön összeszerzünk, talán, ha már a főváros előtt kell megtörténni az eldöntő ütközetnek: még megmentheti a hazát.

Egyébiránt Isten kezeiben vagyunk. A haza áldása legyen veled. Pest, december 28-án 1848. éjfélkor.“

Görgői pedig követendő utját következőkben tudatta Csány ottani kormánybiztossal:

„Győrött nem egyesülhettünk, mert ágyuinkat veszélyeztetnők, ha még tovább is itt maradnánk: de egyesülhetünk Sárkányon, ha Perczel, holnap 27-én Gyomótnak, Csótnak, Teszének Tamásira; és holnapután 28-kán Romándnak, Bánknak, Szombat helynek, Kis-Bérre megy. 29-kén Sárkányra, hová Horváth őrnagy ur 1 divisio huszárral, 1 álgyuüteg és 1 gyalog zászlóaljjal már 28-kán érkezik. Ha pedig kocsikra tehetne szert, úgy holnapig tovább mehetne, t. i. egészen Romándra, s mindjárt 28-kán érkezhetnék Sárkányra. Görgői Arthur, tábornok.“

Ugyancsak e tárgyban:

„Perczel tábornok urnak! Felső-Gallán, dec. 29-kén 1848. ³/₄ 12 órakor. Az ellenség utánunk nyomult Bábolnáig; ott a huszárok gyáván megfutottak, s egy gyalog zászlóalj (500 ember) gyáván elfogatta magát 15 vasas német által. Az ellenség visszahúzódt. Ma még semmi hire. A szőnyi uton eddig még nem haladott. De Csákvárnál előre tolakodhatnék: azért rendelem Horváthot Zsámolyra, hogy onnan menjen elébe ötet megtámadni, vagy engem tudósítván, valamint tábornok urat is, ha az ellenség nagyobb erővel nyomulna arra.

Kohlmann ezredest Budára küldöttem, környékét szemügyre veendő. Görgői, tábornok.“

Ugyanannak:

„Bicske, dec. 29. 1848, Kedves Mórom! Ugy hallom, Moor-

ban vagy, de abból még nem következik, hogy Sárkányt nem tartod. Kérlek, ird meg állásodat. Ma Görgeinek az elnök irt, hogy operáljon; az felel körülményesen, nem tudom, mikor fogunk már operálni, s lesz-e valami sikere? Én mindig egyesült erőt prédikáltam. Nem hallgattak reá, most lássák következményét. Igaz barátod Csányi László, teljh. kormánybiztos.“

A magyar seregek Komárom és Bicske felé vonultak. Értesülvén erről Kossuth, éjfélkor írta Görgeihez következő levelét.

„Multakról hiába beszélünk. Hogy minek kellett volna történni, nézeteimet igazolták a következesek. Erőconcentrátiót mondtam s támadást: nem történt; már most vége van. Most már koncentrálnók az erőt, csak késő ne legyen.

A seregek elvesztették bátorságukat az örökös retiradában. Kérek jelentést: hogy értsem azon tudósítását Csányinak, hogy Szél zászlóalja megadta magát, elfogatott? Letette a fegyvert? Vagy miként értsem?

Kimondhatatlanul megütközött a kormány Csányi biztos urnak mult éjfélről irt azon tudósításában, hogy a főhadiszállás Galláról Bicskére vonult. Tehát még a gallai positio is feladatik? Az nem lehet, azt a kormány meg nem engedheti.

Már harmadnapja tettem kérdést tábornok urnak, írja meg: mit szándékozik tenni? Hol fogadja el az ütközetet? Ezt tudnunk kell, hogy magunkat itt tájékozhasuk. Még csak választ sem kaptunk; s most ismét retiradáról értesülünk Bicskére!

A kormány ennél fogva rendeli: hogy a tábornok ur centrumával a felső és alsó gallai positiót tartsa meg. Bicskére innét inditunkholnap mintegy 3,500—4,000 emberből álló reservát.

A jobb szárny tartsa a neszélyi positiót, s a tatai csatornát előőrökkel rakja meg.

Az ágostyányi passage, melly a jobb szárnyat a centrummal összeköti, szintugy a jobb szárny által besatzolandó.

Balra Perczel az összeköttetést Zsemlyén át tartsa fön; Perczel a sárkányi positiót tartsa, s magát a centrummal szintugy Zsemlyén át kösse össze.

Ezen positióban az ütközetet el kell fogadni.

Ha Perczel megtámadtatik, a centrummal minden esetre, s ha lehet, a jobb szárnyal is előre kell nyomulni támadólag.

Ha a centrum támadtatik meg és Perczel tábornok nem: — ugy Perczel tábornok urnak kell okvetetlenül előrenyomulni minden erővel.

Ha a jobb szárny támadtatnék meg, szintugy Perczelnek kell előnyomulnia minden erővel; a centrummal pedig a jobb szárnyat támogatni.

A komáromi őrség, ha ágyuzást hall és kirohanást nem tchet,

vagy lövésekkel, vagy ágyuzással üssön zajt, hogy az ellenséget tévedésbe vezesse.

Pest, dec. 29-kén 1848. Éjjel 1 órakor. A honvédelmi bizottmány elnöke: Kossuth Lajos m. k.“

Perczel a Nugent 12,000 embere által nyomban üldöztették.

IV.

Az elveszett Erdély visszafoglalásával Vetter bizatott meg. Ő azonban elhivatván onnan, Bemet küldötte a kormány oda.

Feketetónál, honnan Bem operatióját megkezdte, alig volt 8000 embere s néhány ágyuja. De a katonák is demoralizáltak, hadban járatlanok, tudatlanok voltak. Bem azonban egy pár lövetéssel példát mutatván, csakhamar tudá őket illő rendre utalni.

Mindjárt (dec. 19-én) volt egy csatája, melyben az osztrákokat megvervén, embereire a bizalom helyreállítása által nagy morális hatást gyakorolt. Onnan Szamosujvár, s innen Deézs ellen ment, mellyet csakhamar elfoglalt.

Ezután Apahida felé folytatá utját, hol Wardener tábornokot meglepve, hogy annak Kolosvárról nyalábjait sem volt ideje elvitetni. Egyfelől rohantak ki az osztrákok, másfelől vonult be Bem, hogy a tisztí szállásokon égő szivarokat találtak.

Karácson-innep s Bem fogadtatása páratlan volt. Az egész város elébe ment, s utjába koszorukat, virágokat dobáltak. Boldog volt, ki az ősz bajnokot csak egy perczre is láthatá.

Nevezetes előnye volt e nyereménynek, hogy Riczkónak csucsai táborával helyreállítá a közlekedést.“

V.

Mielőtt a hadleirást folytatnók, tartsunk a két egymással szemben álló sereg felett szemlét.

A magyar hadsereg rongyos; felszeretlen vala, kevés fegyvere, öltöne egy köpeny, gyakorlata semmi, lőport nagy része nem szagolt.

Ellenében a császári hadsereg mindennel ellátva. Öltöny elegendő, hogy a tél sanyarát könnyen türheték, fegyver jó, maga a sereg betanult, századok óta fenálló.

A nélkül, hogy megnyugodott s a már is kifáradt magyar-sergeknek nyugalmat engedett volna, indult ki a császári fővezér Bécsből.

A 2-ik hadrest Komárom s onnan Bicske, az első pedig Székesfehérvár felé indittatott, míg az Ottinger-dandár Bábolna felé küldetett, hogy Perczelnek Görgeivel leendő egyesülhetését megátolja.

Perczel értesülvén erről, Moornál megtámadta Ottingert. De dispositioi sokkal rosszabbak, serge sokkal kifáradtabb vala, hogyszem szerencsével működhetett volna.

Teljesen szétveretett.

De másfelől a Komárom felé ment cs. hadtest ennek parancsnokát b. Majthényit sikertelenül szólítá fel a várat feladni.

E gyors üldözés, a moori veszteség, minden, arra mutatának, hogy a magyar ügy elveszett. Igen kevesen biztak még abban.

VI.

Dec. 31-én estve tartatott Pesten az utolsó parlament.

A főváros kedélye ingerült vala. A nép a hallott csatavesztések miatt lehangolva, sokan már hagyák el a fővárost. Mindenki remegett, mindenki hitte, hogy catastropha történend.

Illy körülmények közt ült össze a parlament, még pedig felső-és alsóház vegyesen.

Kossuth lépett föl legelőbb indítványával :

„Tisztelt ház! Használni akarom az alkalmat arra, hogy nyilvános ülésben is megmondjam, miképen én magam szólitottam fel a tanácskozmányban a házat arra, hogy az országgyűlésnek és a kormánynak ideiglenes székhelyét máshová tegye által. Én ezt szükségnek tartom a következő okoknál fogva.

Tökéletes hittel és reménnyel vagyok igazságos ügyünk győzelme iránt, hiszek istenben és hiszek vitéz seregeink kitérésében, bátor, férfias, hű magokviselésében; azonban a csatáknak kimenetele isten kezében van, és mivel táborunk már most ugyszólván itt, csaknem a fővárosban, holnap pedig egy részben Budának környékén táborozandik, azon vélekedésben vagyok, hogy ha az országgyűlés és a kormány a maga székhelyét, mielőtt a csata itt a főváros közelében vivatik, máshová át nem tenné, megtörténhetnék, hogy a csata ros kimenetele esetében zavarba jőne az ország kormánya és képviselte; pedig annak zavarba jőnie nem kell, nem szabad; hacsak az országot egy csatavesztés miatt valaki mindjárt elveszettnek és az ország igazságos védelmét nem folytatandónak nem tartja. És mivel ugy vagyok meggyőződve, hogy habár egy, két vagy tiz csatavesztés következne is, a nemzetnek igazságos ügyéről lemondani mindaddig nem kell, valameddig annak védelmére van erő és van akarat még a nemzetben: tanácsosnak tartottam, hogy ezen eventualitásnak az ország képviselte és kormánya ne legyen kitéve, hanem balesemény esetére is biztosítva legyen az ország védelmének fenakadás nélküli folytathatása és az ország kormányzása. Ezzel, tisztelt ház! tartozunk vélekedésem szerint a hazának, melly haza, habár szívének ismeri is el és méltán a fővárost, kétségtelenül nem gondolja azt, hogy Budapestnek netalán

történhető elesésével már az ország is elveszett; mert nem csak itt, más helyen is van Magyarország; 152 évig birta Budapestet a török, és Magyarország mégis volt. Most is megtörténhetik, hogy ideiglenesen megszállhatja az ellenség Budapestet, szándékosan mondom megszállhatja, mert e város nem ostromra való, de azért, ha a kormány együtt lesz, működhetik folytonosan s a haza nincs elveszeve. Tartozunk ezzel a hadseregnek is, mert hogy itt egy történetes csatavesztésből az első perczen rögtön minő zavarok következhetnek, nem lehet előre kiszámítani; mi pedig a hadsereg iránt általában, s különösen a seregnek azon tagjai iránt, kik véréket Magyarország szent ügyének oltalmára szánták, tartozunk nemcsak hazánk érdekében, hanem saját becsületünk érdekében is azzal, hogy bizonytalanságnak ne tegyük ki, s hogy, ha egy csatát el találunk veszteni, ne legyünk kénytelenek új kormányt alakítani, mert ezen idők nem alkalmasak arra, hogy új kormány alakításáról gondoskodjunk; van kormány, s ezt olyan karban szükséges tartani, miszerint a hadseregek lássák, hogy csatavesztések következenek bár, ha már az isteni gondviselés azt mérte reánk, de azért nem adta fel az ország és a kormány a hadsereget, s akkor a hadsereg sem fogja magát feladni.

Ezen szempontból indulva terjesztettem elő ezen kívánatomat, hozzá járult tanácskozás közben a béke megajánlásának indítványa; mire nézve kötelességemnek tartom nyilatkozni.

Kik a mult martiusi napok óta figyelmezőkre méltatták s figyelmezőkben akarták tartani irásaimat, beszédeimet és tetteimet, kegyesek lesznek igazolni azon szavamat is, mellyet most mondok, miszerint mindig azt tartottam, hogy Magyarország nem támadó harczot visel, nem akar semmit acquirálni, csak megtartani azt, a mire a király megesküdött, a mihez törvényes joga van; s miután egyebet nem, csak ezt akarja, s én a szerencsétlenségek egyik legnagyobbikán tartom a háborút, csak egyet ismerek ennél nagyobb, egy nemzetnek halálát, s egy nemzetnek gyalázatát: bizonyosan én fogok leginkább örvideni, ha a nemzetnek igazságos és törvényes jogait, becsületét, szabadságát s azon viszonyokat tekintetbe véve, mellyek köztünk s az austriai monarchia között fenforognak, a méltányos kiegyenlítést, béke utján biztosithatjuk. Tehát nem vagyok ellene, ha az országgyűlés meg akarja kísértetni azt, valljon azon részen, melly igazágtalan háborut visel Magyarország ellen, van-e valami akarat az igazságnak fentartására. Azok után, mik az ellenség részéről történtek, s azon nyilatkozatok után, miket az austriai monarchia részéről a kremsieri országgyűlésen mondatni hallottam, megvallom, nem nagy reménnyel vagyok, hogy ezen lépésnek sikere legyen, hanem ha lesz sikere: áldani fogom az órát, midőn az országgyűlés közbenjárulása által olly békét eszközöl a nemzet, melly által megvédte szabadságát és becsületét: ha pedig sikere

nem lenne e lépésnek, akkor újabb ösztön lesz a nemzetnek, megállani az igazságos harcot az utolsó emberig.

Ha meg akarjuk kísértetni, igazságos basison kibékülni, szívesen hozzá járulok s kinyilatkoztatom, hogy azokat, kik kiküldetnek, ne tekintsük olly meghatalmazottaknak, kik az országgyűlés helybenhagyása nélkül specialis feltételeket megköthetik, mert akkor részletes utasítást kellene előre adni, ez pedig az alkura nem jó eszköz. Kiket az országgyűlés meg fog bizni, kikre ezen szép hivatás és bizalom fog esni, fel fogják találni utasításukat azon szavakban, miket elmondadni hallottam, hogy t. i. kötéssék béke Magyarország szabadságának, becsületének s jóllétének megóvására. Fel fogják találni az utasítást ezen szavakban, hazafiui lelkületökben, és érezni fogják becsét a bizalomnak, mellyet az országgyűlés reájok ruház, mert az, hogy miképen fognak eljárni megbízatásukban, vagy békét hoz a nemzetnek, a szabadságnak és törvényes állásnak alapján, vagy ha békét nem hoz, lelkesedést fog hozni, s kell, miként hozzon a nemzetnek, hogy küzdjön tántoríthatlanul nemcsak kétségbe nem esve, hanem azon biztos reménnyel, melly remény végső analisisben, ha e nemzet igazságos és méltányos és a szabadsághoz méltó maradand, csak ugy csálhatná meg e nemzetet, ha isten nem volna az egekben, ki az igazságot védelmezi.“

„G. Batthyány L. Tiszt. ház! Azon kérdéshez nem kívánok szólni, mellyre épen most tisztelt kormányelnök ur véleményét kimondotta, mert azt tartom, hogy az félig meddig eldöntöttnek tekinthető, hanem kívánok szólni a másik kérdéshez, melly azzal kapcsolatban van, hogy t. i. az országgyűléssel mi történjék? Én megvallom, bővebb megfontolás után igen nagy nehézséget látok abban, hogy egyuttal az országgyűlés és a kormány innen eltávozzék, és ugyanazon időben a küldöttség is eljárjon tisztében; én azt gondolom, hogy a mostani állapot azt kívánja, miszerint a kormány olly helyzetben legyen, hogy minden akadály nélkül és biztosan intézkedhessék. A kormánynak nem lehet és nem szabad az utolsó perczen innen távozni, mert annak már ott kell lenni a maga helyén, mikor majd innen hátrább nyomul a sereg és egyáltalában mind az, ki az ellenség által innen el fog szoríttatni; de az országgyűlésre nézve azt gondolom, hogy illy nagyszámu testületnek egy helyről a másikkrai áttelepítése ilyen háborus időkben sok bajjal jár, nehezíti magának a kormánynak lépteit is, minthogy az országgyűlés az executiv hatalmat már átruházta a honvédelmi bizottmányra, melly a bizalmat a legnagyobb mértékben bírja. Eddig is megfelelt e bizalomnak s meg fog felelni, midőn törvényhozási tanácskozásnak most e perczen ideje nincs, minthogy ezen végrehajtó hatalom megmarad a bizottmánynál addig, míg azt az országgyűlés vissza nem kéri. Azt gondolom tehát, legczélszerűbb volna: az országgyűlés maradna itt addig, míg ugyszólván itt maradhatásának végperce el nem

érkezett; a kormánynak ellenben adjon parancsot, hogy rögtön távozzék Debreczenbe, és ottan biztosságban intézkedjék azokra nézve, mik a nemzet védelmére megkívántatnak. Az országgyűlésnek azután fenmarad azon tiszte, miszerint a küldöttségnek jelentését fogadja el, s bocsátkozzék érintkezésbe, bírálja meg, és határozzon a teendőik felett, a nem reménylett esetben pedig tőle fog függni, valljon in corpore által kívánja-e magát helyzetetni Debreczenbe, mit én az előzményeknél fogva nem tartok gyakorlatilag szükségesnek és hasznosnak, hanem akadályos dolognak, vagy pedig magát prorogálni fogja-e addig, míg az idők olyanok lesznek, hogy hatásköre biztosítottabb leend.“

Sok pro et contra vitatásra adott e tárgy alkalmat. Bezerédy, Madarász, Hunkár sat. szóltak hozzá, mialatt azon kérdés fejlődött ki, hogy a kormány s országgyűlés együtt menjenek-e el, vagy csak az első?

Batthány így nyilatkozik:

„Legyen szabad egynéhány szót mondanom. Ha a tisztelt ház e tekintetben eltérő véleményben van, hogy talán a honvédelmi bizottmány megszűnik kifolyása lenni az országgyűlésnek, mihelyt azt a ház más helyre rendeli: szívesen visszaveszem indítványomat. Én nem vagyok azon nézetben; mert abban meg nem egyezem, s talán a ház sem tekinti úgy a dolgot, hogy a háznak hatalmában nem volna egyes embert, vagy egy testületet kiküldeni, s így akár-melly testületet küld Debreczenbe vagy Pozsonba, az azért folyvást a háznak kifolyása, én tehát nem látom a kifolyásnak megszüntetését. És ne méltóztassanak valamit becsusztatni számba, a mi tőlem nem eredett. Ha azt mondják: ez vagy az félénk ember, azzal nem törődöm; én vagyok-e félénk vagy Madarász, azt bírálják meg mások. Én azért mondtam ki véleményemet, mert nem vagyok félénk; ha félénk volnék, nem mondtam volna ki; én ki fogom mondani véleményemet akkor is, ha Madarásztól kell tartani. Hogy a Hunkár által előterjesztett sanctiót ki kelljen mondani, arra, ki el nem fog menni, nem tartom helyesnek, nem tartom practicusnak. Én azt tartom, ma azért jött össze az országgyűlés miszerint tanácskozzék a kérdés fölött, mi történjék az országgyűléssel, maradjon-e, meddig maradjon, és hová menjen? nem pedig, hogy mielőtt e kérdés eldöntetett volna, már halálos ítéletet mondjunk. Ezt praecupatumnak tekintem, mert ha a képviselőket, kiket lelkiismeretességük és becsületérzésük nem vezérel, hogy így vagy amúgy cselekedjenek, mint rabokat Debreczenbe kell kísérni, és ott szuronyokkal körülfogni: akkor ott nem lesz országgyűlés, és ez nem nevelendi a honvédelmi bizottmánynak tekintélyét. Meg vagyok győződve, hogy ha 50 követ fog megjelenni szabad akaratánál és kötelességérzeténél fogva: több súlyt ad a nemzetnek, mint ha erőszakkal többen jelennek meg. Meg lehet, hogy rosszul fogom fel

a dolgot, de meggyőződésemet mindig nyíltan szoktam kimondani; kibuvó ajtót soha nem kerestem; s felhivom az országot, tud-e illyent felmutatni? Annyit mondok, hogy illy kényszerítő mód a törvényhozáshoz nem illik.“

Végre következő határozat mondatott ki :

„A képviselőház határozatának következtében felszólíttatván a honvédelmi bizottmány, hogy hazánknak általán, de különösen hadseregünk állapotáról és működéséről jelentést tegyen;

Ennek folytán a honvédbizottmány elnöke előadta, hogy az ellenségnek a fővároshoz közeledése miatt az országgyűlés tanácskozása minden pillanatban mostani helyén lehetlenné válhatván, az ország gyűlése és kormánya Debreczenbe általtétessek és minden törvényhatóságok ezentúl is az ország kormányának engedelmeskedni tartozzanak.

Továbbá indítvány tétetvén, hogy a haza jelen eldöntő perceiben a békes kiegyenlítés a nemzet becsülete, törvényes szabadsága és jóllétének alapjain és biztosításával megkísértessek.

Mindezek határozattá váltak, mire Majláth György országbíró, gróf Majláth Antal, Lonovits József érsek, gr. Batthyány Lajos és Deák Ferencz megbizatván, oda utasittatnak, hogy az ellenség fővezéréől fegyvernyugvást és a czéloztatott békekötést kieszközölni iparkodjanak; sőt a körülmények úgy hozván magokkal, magához ő cs. k. felségéhez Ferencz Józsefhez is járuljanak. Miről a törvényhozáshoz jelentésük elváratik.“

Éjjeli 11 órakor oszlott el az ülés.

Ekkép remény s kétség közt végződék az 1848-ik év!

1849.

Első fejezet.

Menekvés Budapestről. A kormány távozása. Csányi, Hajnik, Görgei, Perczel, Mack Pesten. Windischgrätz s az országgyűlés küldöttei. Windischgrätz bevonulása Pestre. Görgei Váczon. Batthyány elfogatik. Szala-Egerszeg eleste. Szikszói és bárczai csaták. Götz Zsolnán. Suplikác. Kiss Ernő Krepajig vonul. A parlament megnyitása Debreczenben jan. 9-én. Kossuth beszéde. Bem Erdélyben. Áron Gábor.

I.

Január első napján megkezdetett a nagyszerű népvándorlás. 20 foknyi hideg vala. Hogy ez a fölszereletlen sereg kedélyére épen olly hatással vala, mint magára a bujdokló tömegre, gondolhatni.

E hó 5 első napján Pest utczáin csak utazókkal vagy utra készülőkkel, s egy szétvert sereg kószáló maradványaival lehet találkozni.

A lánczhid álladalmi szolgálatra foglaltaték le, s nehéz ágyuk, lovasok, gyalogok egymást követék azon.

Kétségbeesésnél egyebet látni sem lehet. Mindenki összenézett, de a kapott felelet a kedélyeket még komorabbakká tette.

Hiu törekvés vala Csányi Pesten maradt kormánybiztostól biztató plakatokat adni ki. Kolosvár visszafoglalásának hire olly hidegen hagyta a kebleket, mint Macknak azon biztatása, hogy a főváros védeni fog.

S maga a vándorlás ... istenem, millyen vala az! Legnagyobb sietséggel csak a legszükségeseket vive magával, tolongott a nép a vaspályaudvarba, hogy onnan tovább szállittassék.

S kit a körülmény helyt maradni kénytete agálylyal nézett elébe a jövőnek.

A bujdosó, a földönfutó tarka tömeget a roppant hidegben, gyalog, szekeren, nőt, gyermeket, férfit vegyesen a fagyos kigyozó uton haladni látni borzasztó látvány! . . .

II.

A honvédelmi bizottmány elnöke távozása előtt következő két rendeletet adott ki :

„Magyarország kormánya kimozdul Budapestről, mert az országgyűlés nemes kötelességének hitte, még a zavar s megakadás lehetőségétől is megóvni azon férfiakat, kiket parancsa a kormány élére állított, s kiknek zavartalan egységben s hordva sziveikben a drága hont, működni, gondolni, tenni és rendelni kell mind azt, mit a haza java és szabadsága kíván. Egyetlen megakadása a kormánygépnak veszélybe döntheti a hazát : megakadás pedig nemcsak veszély által okoztathatik, hanem azon sürgés által is, mellyet egy közeli, bár legszerencsésebb csatázás is, okozhat.

Magyarország kormánya Debreczenbe vette állomását, onnan fog épen úgy mint eddig Budapestről mindent a haza javára elintézni. Bárhol legyen e hazában, mindenütt Magyarországbán van, mindenhol Magyarország népe és érdekei közepett.

A kormány szeretetében és buzgóságában Magyarország minden városa egyenlően osztozik.

Azért, polgárai, hű fia! széles Magyarországnak, midőn innen a kormány kimozdul, azt a hon érdekében teszi.

Azért éledjen föl sziveitekben a haza szeretete : azért szenvedett-e szegény haza annyit, hogy most, midőn lelke egész erejében fölbredett, azon ellenség martaléka legyen, ki a legistentelenebb ármányt idézte föl, a polgárháborut, s kivel annyiszor érezttette már fegyvere súlyát. — Nem — nem ! ezt Magyarország tenni nem fogja !

Ne rémittessétek el magatokat azon hírek által, mellyeket ármány és gyávaság részint koholnak a nép lehangolására, részint annyira nagyitnak, mekkora saját gyávaságuk és rossz akaratjok.

Seregünk buzgón kívánja a haza megmentését : nem igazat szól, ki mondja, hogy le van hangolva, s ha vesztett itt vagy amott, négyszeres erővel volt dolga. Seregünk Budapest közelében olly erős állásban van, s olly bizodalommal saját erejében, hogy isten után győzni fog.

Nem fél e sereg : csak azok, kik egy vagy más csatában elsők voltak a futásban, rémitenek el másokat, s festik a veszélyt olly nagynak saját gyávaságuk mentségére.

Erdélyben egy győzelem éri a másikat ; az aldunai tábor nagyobb részben már nyakára hágott a lázadásnak. Derék tábornokunk Mészáros Schlicknek sarkában van : szóval csak a gyávák tartatják veszettnek ügyünket.

Ezt akartuk nektek megmondani Magyarország népe : Legyetek bátrak és kitűrők ; mert ha maga Budapest kevés időre az ellen-

ség kezébe jőne, mit nem hiszünk, ez is előnyére és hasznára fordulhat isten után hadi működéseinknek.

Eddig 9—10 táborban kisebb de véres és fárasztó csatákban kellett seregeinknek szétdarabolva működni: most már mindinkább összegyűlnek seregeink, pedig sokan vannak, kik e honért fegyvert fogtak; erők egyesül s így összes seregünkkel támadjuk meg az ellenséget.

Él még a magyarok istene, s a kormány reméli, hogy a tért, melyet az ellenség eddig nyert, nem sokára visszaszerzi a hazának.

Legyetek kitűrők, isten sok bajból kivezette szerencsésen e hazát, nem fog elhagyni bennünket.

„Nyilt rendelet minden törvényhatóságoknak, tisztviselőknak, sereg- és várparancsnokoknak s az ország bármely részeiben működő kormánybiztosoknak.

Hazánk jogszerű szabadságát védő vitéz seregeink a fővárosnál állanak.

Isten igaz ügyünkben győzelemmel áldandja meg vitéz fegyvereiket.

De ha még úgy akarná is a gondviselés, hogy még több küzdelemmel és hosszabb kitűréssel lehessen csak biztosítható hazánk szent szabadsága; e nemzet nem lesz, nem lehet olly gyáva, hogy egyikét vesztett csata miatt ezeréves élet, s háromszáz esztendő szenvedés után feladja hazánk szabad önálló jövődjét, s gyermekeinek örökségül szolgálást hagyjon.

Ha tehát a főváros közelében vivendő csata kedvezőtlenül találna is kiütni, s ennek következtében a főváros pillanatnyira a hazánkat jogtalanul megtámadott ellenség kezébe kerülne is, azért még az ország nem veszne, nem veszhetne el.

Budát másfél századon túl birta a török, s azért Magyarország volt s Magyarország lesz, ha mindjárt az önkény zsoldosai néhány napra bitórolnák is hazánk fővárosa birtokát.

Az országgyűlés tehát érezvén azon kötelességet, hogy egy csatavesztés lehetsége által az ország szabadságának védelmét nemcsak feladnia nem szabad, sőt inkább férfias kitartását meg kell kettőztetnie: mulhatlanul szükségesnek tartá akként intézkedni, hogy ha kedvetlenül ütne is ki a főváros közelébeni csata; ez által a nemzet képviselote, s az ország kormányszata legkisebb felakadást vagy zavart ne szenvedjen.

És azért az országgyűlés tegnapi napon tartott ülésében elhatározá az országgyűlésnek, s az ország kormányának székhelyét ideiglenesen Pestről Debreczenbe általtenni.

Ezzel tartozott a hazának, a nemzet szabadságának, tartozott e szabadság védelmében kiomlott hazafivérnek; tartozott vitéz hadseregeinknek, mellynek ellátásáról, fizetéséről, ruházataról, fegyverzetéről gondoskodni a legszentebb kötelesség, s melly gondoskodás

egy időre valószínűleg zavarba jöbetett s felakadást szenvedett volna, ha a kormány s országgyűlés a maga működésének szakadatlan folyamát Pesten egy csatavesztés általi megakadás veszélyének kitette volna.

Annálfogva, midőn a honvédelmi bizottmány az országgyűlés ezen intézkedését az ország hatóságainak, hadvezéreinek s várparancsnokainak, s minden katonai és polgári tisztviselőinek ezennel tudtul adja; egyszersmind megvárja a nemzet nevében mindenkitől, hogy hazafiui kötelességét tovább is hiven teljesítendő.

Minden jelentések, felterjesztések s hivatalos levelezések ezentúl az ország kormányához Debreczenbe intézendők s utasítandók.

A sereg pedig ekközben mindig közelebb jött. Csatát nem fogadott el, s csak ha néha az elő- és utócsapatok összetalálkoztak, váltának pár ágyusztót.

Görgei Perczelt Czeglédre rendelé, ő maga pedig Vácz felé folytató utát.

Következő plakátot adott ki:

„Szózat a magyar hadsereghez! Bécs falai alól, hol az ellenség erőt nem vehetett a magyar vitézségen, a körülmények hatalma Budapest alá sodort benneteket.

A haza szívében dulti törekvő ellenség nyomatokban van, visszavonulatok előtte, nem gyáva félelemből, hanem hogy a főváros, a haza szíve előtt az élethalálharcban a messze haladt ellenség sírját találja.

Erdélyben a magyar seregek győzelmes karai Kolozsvárt visszafoglalták, néhány hét alatt a Királyhágon túl ellenség nem leend, és Erdély, a kedves testvérhon, a diadalnak ülendi öröminnepét.

Mészáros, a hadügyminister-vezér a Kassát rabló Schlicket megverte, ágyuit elfoglalta, és felső Magyarország kevés napok mulva ismét a magyar korona gyöngyei közt fog ragyogni.

Ime mindenfelé győz a magyar vitézség, csak ti, kiknek apáitok s testvéreitek imái kísérik harczeit, s áldásaik győzelmeteket, csak ti lennétek-e azon szerencsétlenek, kik felett a hitszegett osztrák ellenség diadalt vívhatna ki?

Nem! ti nem engedhetitek elfoglalni Budavárát, mellynek ormairól annyi hőstettek emléke néz le reátok, hol Mátyás az igazságos lakott! és Rákosnak apáink nyomairól szentelt téreit, mellynek minden csepp vize magyar csontokat áztat.

Nem! istenemre, ti győzni fogtok, lelkes magyar seregek, bizom karaitok ismert hatalmában, bizom szent ügyünkben, melly az ármánynak áldozatul nem eshetik.

Fel tehát ujult erővel, magyarok! lelkesített benneteket őseink dicső szelleme, lelkesítsen elárult szegény hazátok esdő szózata, és

ti győzni fogtok, mert velünk az igazság, velünk az isten! Görgei Arthur s. k., tábornok.“

Másfelől Csányi (erélyes segéde Hajnik Pál vala) a törvényhatóságokhoz köv. körrendeletet küldte:

„Az országgyűlés sem magát, sem az ország kormányát ki nem tehetvén annak, hogy a főváros közelében történendő csatának netalán szerencsétlen kimenetele a lakosságot alaptalan rémülésbe ejtven, a kormányt is legerélyesebb intézkedésében és működésében gátolja, székhelyét f. hó és év elsején Debreczenbe tette át.

Tanusította ezáltal, hogy nem Budapestet tekinti egyedül a magyar hazának, hanem minden talpalatnyi földet, hol magyar él.

Tanusította, hogy habár az isteni gondviselés úgy akarja is, hogy a fővárost szállja meg az ellenség dúló csordája: a hazát még elveszetteknek nem hiszi, hanem szent földjének minden léptét utolsó hantjáig védeni, mi eddig elveszett, ujtott erővel visszavenni, vagy ha isten úgy akarja, sirján veszni, eltökélttel komoly szándoka.

Tanusította végre épen e rögtöni átköltözés által, hogy hazánk megmentését biztosan reményli, mert csak így érhetette el, hogy a netalán bekövetkezendő vész perczében szabadon tanácskozhatván, megmentette hazánk törvényes kormányát, megmentette ezt a fejtelenség iszonyatos következményeitől.

A törvényes kormány tehát a fővárosból elköltözván, engem rendelt budapesti képviselőjének.

Midőn önöket ezekről értesitem s a netalán aggódó hazafiui keblek megnyugtatóására hivatalosan tudósítom: miszerint daczára a félelmet gerjesztő híreknek a főváros nyugott, az ellenség vitéz seregünk által a fővároshoz közeledésében mindeddig akadályoztatik s hogy van még annyi erőnk, hogy visszaverhetjük az ellenséget, felszólítom önöket, hogy a mennyiben velem értekezni kívánnának, jelenleg itten Pesten tartózkodom. Pest, január 3-dikán 1849. Csányi László, főkormánybiztos.“

Jan. 4-én volt a ludoviceumba fölveendők vizsgálata. Ez éjjel utazék el Görgei is táborkarával az angolkirálynéből, hol szállva volt.

Ekközben Perczel is átvette e budapesti főparancsnokságot.

„Értesítés. A folyó hó 2-kán tartatott haditanács következtében alulirt, mint a központi mozgó magyar hadsereg fővezére, Budapest városában hadi főparancsnoknak neveztetett ki.

Nem is kételkedve, hogy Budapest polgárai ismert hazafiui buzgósággal teljesítendik seregem elszállásolására és tartására szolgáló intézkedéseimet, elvárom, hogy minden, az ellenség mozdulataira vonuló ismereteiket nálam tüstint bejelentendik.

Egyébkint a haza veszélyes perczeiben, hol ármány és árulás az, mitől főképp kell óvakodni, mind a haza, mind különösen hadseregem érdekében szükségesnek látom kijelenteni, miként min-

den alkudozás és érintkezés az ellenséggel hirem és tudtom nélkül, mint amugy is bectelen árulás, rögtön halállal fog büntettetni.

Budapest, január 3-kán 1849. Perczel Móricz, tábornok és a képviselőház teljeshatalmu biztosa.“

Öt nap mulva azonban január 5-én reggel mindnyájan elhagyák a fővárost.

Maga a városi hatóság e rendeletet bocsátá közre :

„Miután az ország fegyveres csapatai e városból kivonultak s annak a császári seregek általi megszállása perczenként várható, e város lakosai, hivatkozással a folyó hó 3-kán kelt hatósági fölhevásra, intetnek : mikép minden ellenállástól vagy boszantástól leg-súlyosabb felelet és büntetés terhe alatt tartózkodjanak, sőt azokat a hatóságok e részben hozandó rendeleteihez képest fogadják be és kellőkép lássák el, így lehetővé csak a várost különben netán bekövetkezhető veszélytől megmenteni. Pest város hatósága által.“

III.

Az országgyűlés küldöttei a bicskei főhadiszállásán találták a tábornagyot. Batthyányin kívül a herceg elébe bocsáttatának. Egyezményről azonban szó sem lehet, miután a herceg föltétlen feladást kívánt.

Pénteken déltől késő estig tartott a császári seregek bevonulása Budapestre.

Fényes, nagyszerű vala e bevonulás. Magát a serget mindenki bámulta s az optimisták is hinni kezdék, hogy e rendezett, minden-nel ellátott, a rendezetlent bizonytal legyőzendi.

Töméntelen álladalmi vagyont találtak ottan, mit a magyarok-nak elvinni idejük nem vala.

Ekközben Görgei Vácra ért, hol egy proclamatiót adott ki, mellyben kimondá, hogy ő a marciusi nyeremények mellett küzd.

E proclamatiónak következő négy pontja volt :

„1. A felsődunai hadsereg esküjéhez hiv marad : a magyar királyság V. Ferdinánd király által szentesített alkotmányának fen-tartását minden külellenség ellen védeni.

2. A felsődunai hadtest épen olly határozottan álland ellen azoknak is, kik kora republicai mozgalmak által az ország belsejé-ben az alkotmányos királyságot meg akarják buktatni.

3. Az alkotmányos monarchia értelméből, melly mellett marad a felsődunai hadsereg utolsó emberig, magából következik, hogy egyedül és azon rendeletnek engedelmesskedik, mellyeket a felelős magyar kir. hadügyminister vagy annak helyettese (most tábornok Vetter) törvényes módo kiad.

4. A felsődunai hadsereg megemlékezve Magyarország alkot-mányára tett hitére, s megemlékezve becsületére, arra, hogy mit

akar és mit kell tennie, végül kinyilatkoztatja, hogy valamely az ellenséggel szőtt egyezmény eredményét csak akkor ismeri el, ha az részint Magyarhon alkotmányos formáit, melyre a hadsereg megesküdütt, részint a hadsereg hadi becsületét garantirozza.

A felsődunai hadsereg e nyilatkozatot azért adja, hogy a politikai ármányok közepett, melyeknek a közelebbi időben szegény hazánk tán kitéve leend, állását a szoros törvényes uton megtarthassa. Vác, jan. 2-án 1849. A felsődunai hadsereg nevében Görgei m. k. tábornok.

Herczeg Windisgrätz pedig intézkedék, hogy Vác és Szolnok elfoglalása által biztosítsa eddig nyert terrenumát.

Az országgyűlés követei közül gróf Batthyány Lajos letartóztatott.

IV.

Lássuk az ország többi részeiben hadjáratokat.

Gr. Nugent Dahlen tábornokkal Szala-Egerszegig nyomult, mindenfelé kellő őrizeteket hagyva.

Gr. Schlick dec. 28-án Miskolczig nyomult. A Perger-dandár Szikszó felől hátban, a Deym brigade frontban operáltak. A szikszói erős posíciót keményen tartá a gyöngé, gyakorlatlan magyar sereg, de megveretett.

Jan. 4-én Mészáros vezette ellen a seregeket. Kassa s a bárczai magasakközt volt az ütközet. De Mészáros mesterétől, (ő hajdan adjutánsa volt Schlicknek) kemény lecskét kapott. 10 ágyut, 500 foglyot s 1 zászlót, 10,000 db aranyat s irományai nagy részét elveszté. Buzgalom, kitartás, ügyesség, minden megvala Mészárosnál, csak szerencse nem. Tetézte ezt a nemzetőrség s népfölkelés gyávasága is. Mészáros a parancsnokságot Klapkának adta át, ő maga Debreczenbe ment.

A Kárpátok közt kis erejük volt a magyaroknak, mellyel tábornok Göcz előhaladását gátolni tudták volna. Jan. 2-kán foglalta el Zsolnát. A magyarok Turóczba vonultak vissza.

Perczre bár, de az alvidékeken is elhagyá a szerencse a forradalmi seregeket. Suplikác, vajda dec. 27-én meghalt s a rácok Knicaninnal Pancsovára vonultak. Kiss Ernő megtámadta őket január 2-kán. Páncsován néhány ház fölégettették. De Knicanin visszanyomta a magyarokat egész Jabuka és Krepajig. Ez volt Kiss Ernőnek utolsó hadi tette. Ékközben a rácok is seregeik mellé tetemes erősítést kaptak.

Január első napjai ennyi vést hozának a forradalmi pártra!

V.

Az országgyűlés Debreczenbe érkezvén, üléseit január 9-kén kezdte meg.

Pázmány nem jelenvén meg Debreczenber, mint korelnök Palóczy foglalta el a széket. Az ülések a ref. tanodában tartattak.

Ez ülést Kossuth köv. beszéddel s indítványokkal nyitá meg :

„Tisztelt ház! a honvédelmi bizottmány kötelességének ismeri a tisztelt házat azon eseményekről, melyek jó és balszerencse irányzatában az országgyűlésnek utolsó ülése óta közbejöttek, annyiban értesíteni, mennyiben azon értesítés részleteit a körülmények megengedik, mert a mint mi tudjuk a hadi munkálatokra nézve amég munkában levő hadi terveknek előleges kitálalása és előterjesztése nem célra vezet. Az országgyűlés kimondá azon meggyőződését, miszerint a nemzet képviselétének folytatását és a kormányzatot nem lehet kitenni a főváros falai alatt netalán vívandó egyetlenegy harcز kétes kimenetelének. Azt gondolom, az országgyűlés ezen határozatát helyeselni fogja a kérlelhetlen bíró a historia és már is igazolták az eddigi körülmények, mert én megvallom, nem számítottam arra, hogy seregünk olly hamar el fogja hagyni a fővárost, mint elhagyta. Január 5-kén vonultak ki seregeink a fővárosból a nélkül, hogy a főváros falai alatt valamelly eldöntő ütközet megkísértetett volna. Erről lehetnek különbözők a vélemények, de mindenesetre a dolog megtörtént, a dolog tény. És mi alkalmasint olly időket élünk, hogy jelenleg nem annyira a multak bírálata, hanem a jövőndő iránti gondoskodás tartozik kötelességünkhöz. Akárhová forduljanak is az események, méltányolni fogja a főváros lakossága hadseregünknél azon magaviseletét, hogy egy kétes harcز kimenetele által, mely a fővárosban lett volna vívandó, nem kívánta kockáztatni a főváros vagyoni állapotát, nem kívánta kitenni azon dúlásnak, melynek jeleit Bécs városa, ostrommal lett bevétele alkalmával ugyanazon ellenséges tábortól tapasztalta. Lehet, hogy seregeink kivonulása pillanatnyi kárt okozhat a hazának, de ha valaki tartozik iránta köszönettel, tartozni fog mindig épen a főváros lakossága, ezt megjegyezni szükségesnek tartottam. Seregeink kivonulása akként történt, hogy az egyik igen tetemes rész, a másik által kellőleg fedezve, már az új hadi munkálatoknak irányában igen sikeres előhaladást tőn akkorra, midőn az ellenség észrevette, hogy a főváros kiűritetett. Hogy merre ment seregünknél azon része, arról nem szólhatok bővebben, hanem ez alkalommal arra kell kėrnem a tisztelt házat az egyik vezérnek jelentése folytán, méltóztassék megengedni, hogy Frideczky képviselő úr néhány napig ne legyen kénytelen megjelenni a ház előtt, mert ott ő reá valami teendő vár. Seregünk kivonulván a fővárosból, haditanács tartott, melyben jelen voltak a táborvezérkari főnök Vetter tábornok, nem különbeu Görgei, Perczel,

Répassy és Lázár tábornok urak és a táborvezéri karnak több tisztjei, ennek következtében állapítottatott meg egy hadi munkálati terv, mellynek végrehajtása körül a lehetőségig intézkedni a bizottmány kötelességének ismeri. Seregeinknek több részeiről, mert úgy kívánván a sors, hogy eddig sokfelőli vidékeket valánk kénytelenek őrizni, részint örvendetes, részint nem örvendetes híreket kell mondanom. Örvendetesek az erdélyi események, hol Bem tábornok mindeddig a legfényesebben igazolta a kormánynak és nemzetnek benne vetett bizodalját. A ki általvett mondhatom egy deorganisált és a balesemények által hangulatában megcsökkent csekély sereget és azon sereg a küzdelmek által a bátorság ösvényén mindinkább erősödve, most már a legbátrabb és legharczszomjazóbb seregeink közé tartozik annyira, hogy mint Bem tábornok hivatalos jelentésében írja, csaknem kétségbe esnek azok, kiket a hadi munkálatoknál fogva egyik vagy másik pont őrzésére hátrahagyni kénytelen. Irja egyszersmind, hogy ő nem kíván a törvényhozó testnek és kormánynak alkalmatlankodni ezuttal segítségkéréssel, sem ember, sem fegyver, sem pénz, sem ruházat, sem élelem, sem ló tekintetében. A sereg, mellyet meglehetősen elmállott állapotban és számban adtunk kezébe, egyéneken jelenleg 20,000 körül áll, és azt gondolja, hogy Erdélynek számba vevén kútforrásait, azon sereget lépései közben mindinkább szaporitandja. Ámbár én részemről kijelentem a háznak, hogy Bem tábornok hadimunkálatai mindezen szép ajánlatai mellett is különös fontosságot nyernek azáltal, hogy az országgyűlés itt van, de a kormány nem fog csupán arra támaszkodni, és mindenesetre intézkedni fog, ha a körülmények úgy kívánandják, segéderőről az ő táborának szaporítására és általában azon vidéknek fedezésére. Utolsó levele, mellyet vettem, Beszterczéről szól, mellyet Naszóddal az oláhlázadás fészkeivel együtt január 2-án foglalt el és különös méltánylattal kell emlitenem, hogy eddig még mindig meg szokta mondani előre, mellyik nap, mellyik órában mit fog elfoglalni, eddig még minden előremondásai teljesültek. Megirta dec. 20-kán, hogy 25-én Kolozsvárt el fogja foglalni, 29-én megirta, hogy január 2-án el fogja foglalni Beszterczét és Naszódot, szóval minden tervei eddig pontról pontra teljesültek. Miskolcz tájékán, úgy hiszem értesítve van már a ház, nem olly örvendezettető volt azon harc, mellyet Mérszáros hadügyminister intézett, egyébiránt jelenthetem, hogy egy pár harczedzett zászlóaljnak oda rendelését tartván szükségesnek, a kormány intézkedett, hogy a hadvezér azt megkapja, mi már eddig táborával egyesült is, mondhatom, hogy legjobb zászlóaljaink egyike van a küldött segítség közt. Történtek lemondások a tábornál egyes tisztek részéről, történtek egyes átmenetelek is, mi illy körülmények között a historiában meg szokott történni. Egyébiránt seregeink megvannak és nem kívántatik semmi egyéb, mint hogy a népnek lelkesedése által támogatva, a tisztelt képviselő ház maga férfias

kitartásával vezérelje az igazságos diadal felé, mert vezéreink akként vannak meggyőződve, többektől kaptam már e részben tudósítást s kevesen vannak már hátra, hogy ha vesztett ütközetek baleseményei nehézkednének is a hazára, valameddig a nemzetnek képviselője, kormánya és hadserege van, a végdiadal felett kétségbeesni nem kell. Azon vidéken vagyunk, melyly vidék valahányszor Magyarország szabadságáért küzdeni kell, legkitünőbb volt a szabadság harczában és a melyly vidék sohasem tette le fegyverét, melylyet Magyarország oltalmára emelt fel, valameddig fegyvere győzedelmével vagy becsületes békekötéssel nem volt a nemzetnek szabadsága biztosítva és kivíva. Azonszemmel most is meg fogja hatni ezen vidéknek népét, miként érzi azon kötelességet, hogy a nemzetnek azon szabadságát, melylyet ősei vérökkel szerettek, az ivadéknak meg kell tartani, ha a maradéknak átkát nem akarja magára vonni azon szabadság oda engedéseért, melylyet ezer év óta meg tudott védeni a magyar. Jónak vélném, ha egy rövid határozattal vagy felszólítással a nép irányában méltóztatnék a képviselő ház a tiszavidékeknek azon általam biztosan remélt jóhangulatát gyámolítani azon tekintéllyel, melyly fekszik a nemzet képviselői felvidítésában. Egyébiránt örömmel mondhatom, merre jöttem utamban, a nép önként, felhívás nélkül tódult azon igénytelen férfiu körébe, kinek, ha van valamelyly fontossága a nemzet előtt, az csak egyenesen azon kötelességnél fogva van, melylyet a tisztelt képviselők bizalma gyenge vállaira ruházott. A nép tódult körömbé, alkalmam volt több nagy községben a néppel egy pár szót váltani és találtam ezen tiszta tősgyökeres becsületes romlatlan szívü népet olyannak, minőnek találni ohajtottam és reméltem.

Jelentem a tisztelt háznak, hogy a honvédelmi bizottmány kötelességének fogja ismerni, azon esetre, ha az ellenséges seregek a tiszavidékeknek szent földjét megszejtésig el akarják, a népet általános felkelésre hívni fel, azon népet, melyly ugy nyilatkozott, hogy ohajtja az órát, midőn elbánhat az ellenséggel. De midőn általános népfelkelésről szólok, szükségesnek tartom megemlíteni, hogy ennek eszméivel nincs összekötve a nép részéről hadi sorban állani meg az ütközetet az ágyúk és rendes katonaság ellenében; a népnek más rendeltetése van, melyly csak segédül tekinthető a rendes hadseregek mellett. Hogy az ellenségnek pillanatnyi tovább nyomulását hadseregünk akadályozza s a lehető legrövidebb idő alatt támadólag meghessen visszanyerésére azon térnek, melylyet elvesztettünk, eziránt a kormány az intézkedéseket megtette s ígérhetem a tisztelt háznak, hogy ha váratlan körülmények nem jönnek közbe, seregeink offensiv állást veendének. Ez az, mitől a hazának megmentését várom, mert ugy ismerem a magyart, hogy bátorsága is inkább támadó, mint szenvedőleges természetü. A magyar, ha támadni kell, talán pusztá kézzel is hamarabb veszi el az ágyúkat, mintsem hogy fegyveresen a golyók előtt álljon. Ohajtom tehát, hogy a vezérek megértsek a

nemzetnek ezen geniusát. Jelentem továbbá, hogy a kormányzat folytatásához szükséges eszközök leszállítása nagyrészen már megtörtént; azonban, midőn a legszivesebb köszönetet nyilatkoztatom magam és a kormány s ha szabad mondanom, a képviselőház nevében Debreczen város lelkes polgárságának vendégszerető magyar érzelmű fogadásaért s azon készségért, mellyel az országgyűlés kívánatainak teljesítése elébe ment, másrésről meg kell vallanom, hogy oly soknemű kiterjedt házakra van a kormánynak szüksége, miszerint nagy baj nélkül mindent itten elhelyeztetni nem lehetett és azért a kormányzati eszközöknek egy része Nagyváradra szállított, a hol némi erősség is van. Ezt ki kellett jelentenem, nehogy balmagyarázatokra adassék alkalom, nehogy valaki tudja isten mit gondoljon, hogy a löszerek s a fegyvergyár egy része tovább szállított; ez nem más okból történt, mint hogy itt nem tudunk azoknak biztos helyet adni. Nagyváradon vár is levén, több katonai készülétek vannak, itt pedig lehetetlen összeszorulnunk mindennel, a mire a kormánynak szüksége van. Egyébiránt a nervus rerum gerendarum a pénz, erre nézve azon határozatok nyomán, miket az országgyűlés meghozott, történt gondoskodás, hogy fenakadás ne legyen, hanem már Pesten tapasztalható volt az aprópénznek nagy hiánya s ezen fogyatkozást különösen a nép az apró forgalomban nehezen érzi. Ki kell mondanom, hogy a nép, ha azt gondolná, miként ezen körülmény az ország állapotjának valamely rossz állására mutat, vagy hogy a kormány nem tesz mindent, mit e részben tenni kell, nagyon tévedne. Ez a dolgok természetében fekszik. A historia mutatja, valahányszor az országban háboru van, az ércpénz a forgalomból eltűnik, legyen bár a háború győzedelmektől kísérve vagy veszteségektől követve, az mindegy, az ércpénzt az emberek el szokták tenni, s csak a békés nyugalmas korban szokott ez ismét megjelenni. Ez tehát sem rossz állapotra nem mutat, sem a kormány nem mulasztott el e részben semmit is, mert ha millio számra verethetnénk is a huszasokat mindennap, az mind eltűnnék. Nem mondom, hogy magam is nem estem volna e gyarlóságba, hogy eltettem volna az ércpénzt és ha nem tettem el, csak azért nem tettem, mert valóban nincs mit eltenni; ebből nagy fogyatkozás van a mindennapi forgalomban. Tehát bátor volnék a háznak becses engedelmet kérni arra nézve, hogy 30 és 15 p. kros kincstári utalványokat legyen szabad készíttetnem, mellyek pótolják az aprópénz hiányát. Tudósítom egyszerűs mind a házat, miképen magyar feliratú rézpénz és kisebb 12 és 6 kros ezüst pénzeknek veretése iránt is intézkedett a kormány. E részben nem kértem előleges engedelmet, mert nem volt rá szükség, hanem mi a kincstári utalványokat illeti, erre nézve bátor vagyok engedelmet kérni. Ennyiből áll az, mit jelenleg mondani lehetett. Kétségtelenül legérdekesebb volna mindenkire nézve, ha elmondanám, hol állanak seregeink és micsoda tervök van, hanem méltóztas-

sanak e részben e méltó kíváncsiságot a haza érdekének alá rendelni s nekem megengedni, hogy ne szóljak. A honvédelmi bizottmány részéről méltóztassék a ház elfogadni azon nyilatkozatot, hogy valamедdig az országgyűlés bizalma kísérni fogja lépteit, valamедdig csekély tehetségünket de becsületes akaratunkat a kormány vezetéseben igénybe venni méltóztatnak, addig éjjelünk nappalunk minden fáradozásaira méltóztassanak számítani s arra, hogy mi kétségtelenül a vész perceiben sem fogunk lemondani. Valamint fentartjuk azon szabadságot magunknak, hogy midőn jó lelkiismerettel elmondhatjuk, talán már jó volna pihenni, kinyugodhassunk, de mig a veszély tart, addig bizonyosan nem.“

Ezen indítványok átalános szavazattal elfogadtattak.

VI.

Bevonulván Bem Kolozsvárra, ott következő proclamatiót adott ki :

„A felső erdélyi hadsereg főparancsnokától Erdély lakosaihoz ! A magyar hadsereg jó, hogy kiszabadítson titeket a reactio rabigája s a katonai zsarnokság alól. A magyar álladalom alkotmánya által biztosított szabadság ismét életbe lép. Mindennemű politicalai vétke-kért átalános bocsánat biztosittatik az egész országra nézve. Amde midőn a multakra fátyol vettetik, midőn az eltévedt lakosoknak kegyelmes bünbocsánat adatik, figyelmeztetnek egyszersmind az ország minden lakosai, hogy az alkotmányszerű kormány ellen elkövetendő minden politicalai vétkek haditörvényileg fognak büntettetni. Azon lakosok, kik kezeikben fegyverrel fogatnak el, ugy szintén, kik magyar hadseregeink belépte után rögtön mindennemű hadi tűzfegyvereiket át nem adják, halállal büntettetnek. Felhivatnak azért e hon minden lakosai, hogy a náluk létező mindennemű hadi tűzfegyvereket a legközelebb eső katonai hatóságnak azonnal adják be. Minden a hadsereg élelmezésére tartozó kellékek és megrendelt szállítások a tisztek által nyugtatványoztatni s a kormánybiztosok által ki fognak fizettetni. Kelt Kolozsvárt, a főhadiszálláson dec. 27-én 1848. Bem, tábornok.“

E nyereményének s ezután elönyomulásának köszönheté, hogy a székelyekkel egyesült.

E földön egyedül Háromszék tartá magát. Áron Gábor az egészen elzárt, bekerített vidék számára ágyukat öntött, lőport, gyutasot készített.

Sokat tett ez ember jellemszilárdsága, hogy annyi ideig tart-hatá magát.

Második fejezet.

Pest ostromállapotba tétele , a fegyverek beszedése iránti rendelet, Havas J. kir. biztos. A magyar kormány első működései Debreczenben, bankgyár, fegyverkészítés. Pártok Debreczenben, Nyáry, Hunfalvi, Kazinczy, Kovács, a jan. 13-iki országgyűlés, határozat a letartóztatott küldöttek ügyében. Hadjárat január végeig.

I.

Bevonulván Pestre Windischgrätz, Havas Józsefet e két város királyi biztosává nevezte ki, ki is e hivatalát erélyesen és pontosan folytatá.

Azután Ferdinánd királynak leléptét s Ferencz József trónra léptét sat. tárgyzó placatok ragasztattak ki.

Gr. Wrba altábornagy a városnak maga ahhoz alkalmazása végett következő placatot adott ki:

„Hirdetés. Ő hercegsége Windischgrätz Alfred cs. kir. tábornagy által, azon teljes hatalmánál fogva, mellyel ő felségétől felruházott, Pestmegyében bezárólag Buda és Pest városokat, a Jász-Kun kerületekben, továbbá Esztergom és Fehér megyékben katonai kerületi parancsnoknak neveztetvén ki, szükségesnek tartom az ő hercegsége által immár kibocsátott proclamatiókra vonatkozólag köztudomás és a legszorosabb hozzátartás végett következőket kihirdetni.

1) Buda és Pest városok és a fennevezett vármegyék s kerületek ostromállapotba helyzetnek.

2) A békes polgár személye és vagyona védetik, ellenben összecsoportozások, lázadások, szóbeli vagy írásbeli felingerlések, és ő felsége első Ferencz-József császáruk és királyunk kormánya ellenei fellázítások rögtönitélet utján haditörvények szerint fognak büntettetni, hasonló fenyték érendvén azt, ki merészleni vagy kísérteni fogná a katonákat engedetlenségre vagy hitszegésre csábítani.

3) Mindenkinnek tilos, falragaszokat katonai hatóság engedelmével nélkül felragasztatni vagy közhírré tenni, az ez ellen vétkezők rögtönitélet utján haditörvények szerint fognak büntettetni, valamint

az is, ki a katonai hatóság által felragasztott hirdetményeket leszakítja.

4) Minden polgári hatóság katonai parancs alá rendeltetik, mellynek ótalma alatt hivatalos eljárását gyakorolni fogja. Azon polgári tisztviselő, ki ezen rendeletnek szóval, tettel, vagy mulasztással ellenszegül, nem különben az, ki a katonai hatalomnak nem engedelmeskedik; pártütők társának nyilvánítottván, katonai törvények szerinti rögtönítélet alá esik.

5) A nemzetőrség az ostromállapot alatt előlegesen feloszlatatik.

6) Buda-, és Pest város lakosai mindennemű fegyvert különbség nélkül, magán fegyvereket térítvény mellett, ezen hirdetéstől számítandó 36 óra alatt az illető kapitányi hivatalnál átadni tartoznak, melly azokat a katonai parancsnokságnak átadandja.

7) Kinél ezen határidő elmúltával fegyver találtatik, haditörvények szerinti rögtönítélet alá esik.

8) Minden közgyűlések, gyülekezetek és clubbok a városban úgy mint a fennevezett megyék és kerületek bármely helyén tilalmaztatnak, az ez ellen vétkezők rögtönítélet alá esnek.

9) Minden összeköttetés az ugynevezett honvédelmi bizottmánnal, vagy annak elnökével, vagy pedig az immár feloszlott országgyűléssel ezennel legszigorubbán tiltatik. Kik azoknak parancsait nyilvánítják, velők hivatalos vagy bizalmas közlekedést üznek, a haditörvények teljes szigora alá esnek.

10) Minden külföldiek és jövevények haladék nélkül összeiratnak; azok, kik magukat elegendően nem igazolhatják, vagy különben gyanusak, a katonai hatóság rendelkezése alá adatnak, melly egyedül van jogositva tartózkodási jegyeket adni. Minden háztulajdonos lakosaiért felelős; ki idegennek tartózkodási engedelem nélkül szállást ad, haditörvények szerint fog büntettetni.

11) Utlevelek csak úgy érvényesek, ha azok az illető katonai parancsnokság által láttamoztatnak. Kelt Pesten, 1849. évi január 7-kén. Gróf Wrbná Ladislaw m. k. altábornagy és a 2-dik hadsereg parancsnoka.“

De a tábornagnak kiadott azon rendelete, hogy azon cs. kir. katonák, kik magyar kormány alatt szolgálnak, ha visszatérnek, kegyelmet nyernek, hatás nélkül hangzék el.

Ugyanez időben egy katonai politikai bizottmány ült össze, megvizsgálni a politikailag compromittáltakat.

Másfelől az ott maradt képviselők, köztök Pázmándy, tisztelkedtek a tábornagnál. Pázmándy befogatott, de nem sokára fölmenteték.

Nézzünk szét a tiszai vidékre menekült kormány tettei felett.

Alig volt egy pár mértföldnyi birtok tulajdona, sergei mindenütt verettek, vezérei mindenütt visszavonulásban, fegyvere kevés, katonája demoralizált s az is zúgolódo, pénze elfogyva sat.

Idő, körülmény, minden, minden ellenök esküdött.

S mintha a vész szerezte volna meg bátorságukat, mintha annak tornyosulása növelte volna erejüket, e perczekben fejtették ki a legnagyobb erőt.

A fővárossal ügyes kémek fentarták a közlekedést.

N.-Váradon és Debreczenben bankgyárt állítottak.

A vezérekhez biztató rendeletek küldettek.

A katonák közt jutalmak, díjak osztattak ki.

Egymásután szerelték fel a zászlóaljokat, szereztek ujonczokat, gyártottak gyütacsot, lőport, öntöttek ágyut, fegyvert.

Az el nem foglalt megyékben emissariusok működtek.

Külföldről megszerezték tábornok Dembinszkyt, ki Kassán át mint czukrászlegény jött be az országba.

II.

A zajosabb, nevezetesebb ülések egyike volt a jan. 13-iki.

Olvastatott ugyanis a kiküldött országos választmánynak Bicske jan. 4-ről küldött következő jelentése :

„Mult évi december 31-kén történt kiküldetésünk következtében folyó évi január 1-ső napján délután Promontoriumba mentünk a főhadiszállásra. Onnan két tisztnek kíséretében Hamzsabégre értünk, hol az ottani katonai parancsnok Géczy huszár-hadnagyot adta mellénk 12 legénynyel és egy trombitással katonai kíséretül, s a tisztnek meghagyta : hogy minket a császári tábor előőrségeig kísérjen. Mi Hamzsabégről megindultunk későn este, s mivel Martonvásáron sem tudták megmondani, hogy az érintett tábornok előőrsei melly tájon állanak, a kíséző tiszt nem tartotta czélszerűnek tovább menni, s a sötétben bizonytalanra tévelyegni. Ott késtünk tehát néhány óráig, s reggel megindultunk Vál felé, mert értésünkre esett, hogy herczeg Windischgrätz főtábornokot hihetőleg Csákvár vagy Bicske táján fogjuk találni. Válban megtudtuk, hogy azon éjjel Verebre érkezett egy tetemesebb hadcsapat, általmentünk tehát azonnal Verebre, de mire oda értünk, onnan az egész cs. katonaság előre nyomult Baracska felé. Verebről tehát elküldöttük a kíséző huszártisztet Baracska felé azon megbizással, hogy ott, hol az említett tábornak bármelly részét találja, ittlétünket jelentse be, s a parancsnokot szólítsa fel, hogy minket a szokott módon Windischgrätz herczeg főtábornok urhoz kísértesse. A tiszt este visszaérkezett, s a Baracskan talált tábor főparancsnokától b. Jella-chichtól azon választ hozta, hogy mi a főtábornokot másnap délben már Bicskén találandjuk. Katonai kíséretet nem küldött, de kíséző huszártisztünknek adatott egy iratot, mellyben Bicskéig háborítatlan utazása biztosított. Mi tehát másnap január 3-kán déltájban kíséretünkkel együtt háborítatlanul ide érkezünk, s azonnal a kíséző

huszártisztet és gr. Majláth Antalt elküldöttük, hogy minket hg. Windischgrätz főtábornok urnál jelentsen.

Csakhamar értesítettünk arról, hogy a hg. főtábornok a küldöttségnek négy tagját elfogadja ugyan, de gf. Batthyány Lajost nem fogadhatja. Ezen izenetre, miután egyik társunk elfogadása megtagadtatott, mint országos küldöttség érdemileg ugyan nem működöttünk volna; nehogy azonban bármit elmulasszunk a célnak elérésére, s reménylve azt is, hogy ha a herczeg főtábornok böles kiegyenlítésre czélzó küldetésünkről értesítve lesz, talán hajlandó leend, az összes küldöttséggel érintkezésbe bocsátkozni: mi négyen, ugymint Majláth György, Lonovics József, Majláth Antal és Deák Ferencz a herczeg főtábornok előtt megjelentünk. Majláth György ország bírása előadá, hogy mi a magyar országgyűlésnek küldöttjei vagyunk, s erre a hg főtábornok azonnal azt felelte, hogy ő a magyar országgyűlést el nem ismeri, minthogy azt ő felsége eloszlatta. Elmondá mégis az ország bírása békes kiegyenlítésre czélzó küldetésünket, de a herczeg főtábornok határozottan azt válaszolá, hogy azok után, mik az országban történtek, sem fegyvernyugvásról, sem bármi egyéb egyezkedésekről szó sem lehet, hanem egyedül csak feltétlen alávetésről (unbedingte Unterwerfung). Ő az országot fegyverrel fogja elfoglalni, katonai kormányt hozand be, s majd akkor ő felsége fogja elhatározni a jövődre teendőket. Most azonban ő felségéhez sem bocsát minket, mert őtet ő felsége teljhatalommal ruházta fel, s ő felsége sem adna egyéb feleletet. Ő tehát tanácsolja, hogy feltétlen alávetéssel igyekezzünk kegyelmet nyerni ő felségénél. A katonaság azonnal tegye le a fegyvert, s esküdjék hűséget ő felségének, az elfoglalt várak pedig haladék nélkül adassanak által.

Mi ezen válasz után, látván, hogy miután az országgyűlés sem ismertetné el, s mi országos küldötteknek nem tekintetünk, s ő felségéhez sem bocsátatunk, kérdést tevén az iránt, hogy mikor és mi módon mehetünk vissza? kérdésünkre az válaszoltatott, hogy mivel a hg főtábornoknak előrenyomuló seregei hadi munkálataikat már Buda közelében is megkezdették, visszamenetelünkre most intézkedések nem tétethetnek addig, mig azt a hadi munkálatok megengedik.

Eltávozván a herczeg főtábornoktól, azonnal szállás rendeltett számunkra, s gf Batthyány Lajos is velünk együtt van. Ellátásunkról rendelkezések tétettek s a legillendőbben bánnak velünk. Kiséretünk, a huszártiszt és legényei szintén nem levének visszabocsátva.

Ez volt küldetésünknek eddigi lefolyása, mellyről sietünk az országgyűlést előre tudósítani. A herczeg főtábornok ajánlotta, hogy tudósításunkat szokott katonai uton tovább juttatja.

Ez ülésen fejlődött ki a két párt.

Egyiknek, melly Austriával minden áron békülni akart, vezére Nyáry. Többi tagjai : Hunfalvi, Kazinczy, Kovács L. sat.

A másik e békülést minden áron ellenzette.

Hevesen, mondhatni, kiméletlenül kelt ki azon part Nyáry ellen, ki határozatukat ellenzette.

Milly határozottan, nyíltan kikelt ellene, mutatja köv. beszéde :

„Nagy figyelmetlenség volt az előttem szólott képviselőktől, midőn azt mondták, hogy én olly bolondot mondtam, miként, ha nyerünk is, készek vagyunk akárminő békére. Beszédem elején azt mondtam, hogy a nemzetek közötti háboruban s viszonyokban az igazság : a hatalom, s ez igen természetes; a mellyik győzedelmes lesz, az fog szabni a másiknak szabályokat és törvényeket. Ha Windischgrätz lesz győzedelmes, ő a maga státusdománya szerint fog intézkedni Magyarországra nézve, és ha Magyarország lesz győztes, nem marad az 1848-i törvényeknél és az eddigi biztosítékoknál, hanem többet kívánand. Megmondom terjedelmesebben, miért kívántam a békének a határozatba betételét. Magyarországon még senki nem tudja, mert nyíltan e ház sohasem nyilatkoztatta ki, mi téren állunk. Minket megtámadtak, a védelem terére állottunk s mégis mit mindent ösze nem beszéltek rólunk! Egy külföldi lapban azt irták, mikint a czél nem egyéb, mint hogy Kossuth Lajos meg akarja magát koronáztatni. Pedig így van, egyik ezt, másik republikát mond és a harmadik nem tudom mi képtelenséget. Nagyon szükséges, hogy ha valaki a szerencse idején nem volt határozott, legalább akkor legyen határozott, midőn a veszedelem szélén áll. Ne csináljunk illusiót, mondjuk ki tisztán, hogy ha a nemzet nem teszi azt, a mit Kossuth Lajos tisztelt barátunk mondott, el van veszve az ország; nem kell a vész elhárítását egyedül istentől várni. Adott az isten a magyarnak agyába velőt, használjuk fel azt okosan. Magunkra vagyunk hagyva, most Európa sympathiájára ne számítsunk, hanem legalább azon erőket, mellyek él vannak tőlünk bizonyos határvonal által zárva, ne hagyjuk ezen titubatióban tovább is; mondjuk meg tisztelt ház, miért nem hagyjuk el a hazát? azért mert faladni a nemzet jogát nincs hatalmunkban, mi nemcsak egyesek, hanem mint tisztviselők, képviselők a nemzetnek nyilatkoztatjuk, hogy nincs hatalmunkban feladni a nemzet jogát és egyezkedni nincs hatalmunkban, meg kell azt védeni, mig lehet. De ha kimondjuk, hogy az 1848-diki törvényt, mert ez a status quo, ez a legkisebb, védjük, azon térre vagyunk szoritva, hogy azt oltalmazunk kell fegyverrel is s folytatnunk a háborút és hogyha látjuk is, hogy nem győztünk, még akkor sem egyezkedhetünk, mert hatalmunkban nincs, a békét ez alapon soha ki nem zárjuk. Az szintolly köteleesség, hogy a statusquot oltalmazzuk, mint kötelelességünk az, hogy tovább a dolgot ne vigyük, mint ezen statusquomeg tartásaig, mielőtt a nemzet egy része elvérzenék, vagy az ország egy része elfoglaltatnék, ha lehet, békét eszközöljünk. Akkor, ha Win-

dischgrätz bennünket legyőz, nem kell béke, akkor békéről nincs szó, valamint akkor sincs, ha mi győzzük le Windischgrätzet, mert ekkor senki sem fogja mondhatni, hogy Magyarországnak visszaadatott a dynastia által előbbeni joga. Ha legyőzetünk, szabadon rendelkeznek velünk, ha mi győzünk, mi leszünk a szabadon rendelkezők. Egyébiránt fogadják el indítványomat, vagy nem, nem értem azon ellenvetéseket, mellyek ellene tétettek, különösen legnevezetesebb volt ezek közt az, mit Kossuth Lajos tisztelt barátunk mondott, mit nem is gondoltam, hogy fel lehessen hozni. Én nem Windischgrätz irányában hoztam fel azt, mert vele tisztában van a dolog, midőn azt mondja: Unbedingte Unterwerfung, hanem felhoztam Magyarország irányában még akkor is, ha annak egy részében van is az ellenség, mert ha nem tudja az ellenség által megszállott rész, mi alapon vagyunk s ha egyedül a Tisza környékére, a hol most ellenség nincs, terjeszkedünk ki, ez a vidék soha Magyarországot megmenteni nem fogja; ha pedig az egész ország tudja, mi alapon vagyunk s részt vesz, hacsak morális segélylyel is a védelemben, akkor győzni fogunk. A szavazás a rendi országgyűléshez hozzáiillet, mikor is minden harmadik negyedik szó az volt, hogy szavazzunk. Kállay Ödön következetlenséggel vádolt ezen szavaim miatt: „Nemzetnél a hatalom s erő az igazság, s azt mondja, hogy én szóban keresem az erőt. Ő talán azt gondolja, hogy csak vasból csinálják az erőt és morális erőt nem hiszen, holott a legnagyobb morális erőt is morális erők mozgatják. Ha akarjuk, hogy hassunk azon részére is az országnak, melly el van foglalva, mindent határozottan s tisztán kell kitenni, mert különben nem sokára azon idő fog bekövetkezni, mellyben ellenünk fognak nyilatkozni.“

Nem hallgattatának meg. Elvetették Nyárynak azon záradékát, hogy minden esetben készek a békére. Hozatott tehát ezen határozat:

„Olvastatott az ellenséges császári hadsereg fővezére Windischgrätz herczeghez fegyvernyugvás s onnan Ferencz József austriai császárhoz a Magyarország ellen folytatott jogtalan háborúnak az ország jogainak integritása, nemzetisége és nemzeti becsületének sérelme nélkül leendő békés kiegyenlítése végett a törvényhozó testület m. évi december 31-én kelt határozata erejénél fogva utasított küldöttségnek Bicskén f. hó 4-én kelt s az országgyűléshez intézett levele, mellyben jelenti, mikép a nevezett herczeg Windischgrätz a küldöttség egyik tagját, gróf Batthyány Lajost épen nem, a többi négy tagot pedig, u. m. Majláth György országbirót, Lonovics József egri érseket, gróf Majláth Antalt és Deák Ferencz képviselőt pedig elfogadta ugyan, azonban nem mint az országgyűlés küldötteit, mivel azt a trónról lemondott V-dik Ferdinánd király által elosztatottnak állította. A küldöttségnek a békés kiegyenlítésre célzó szavaikra pedig azt válaszoló: hogy azok után, mik az országban történtek, sem fegyvernyugvásról, sem bármely egyéb egyezkedésről

szó sem lehet, hanem egyedül csak föltétlen alávetésről (umbedingte Unterwerfung), hogy ő az országot fegyverrel fogja elfoglalni, katonai kormányt hozand be s majd akkor ő felsége (értsd a magyar trónra alkotmányellenesen lépni akaró s meg nem koronázott Ferencz József austriai császárt) fogja elhatározni a jövőre nézve teendőket. Most azonban Ferencz József császárhoz sem bocsátja a küldöttséget, mert ez őt teljhatalommal ruházta fel s az sem adna egyéb feleletet. Tanácsolja tehát hg Windischgrätz, hogy feltétlen alávéttéssel igyekezzünk kegyelmet nyerni az austriai császárnál. A katonaság azonnal tegye le a fegyvert s esküdjék hűséget Ferencz Józsefnek, az elfoglalt várak pedig haladék nélkül adassanak által.

Melly válasz után látván a küldöttség, hogy miután az országgyűlés nem ismertetnék el, s ők országos küldötteknek nem tekintetnek s Ferencz József austriai császárhoz sem bocsátatnak, kérdést tőnek Windischgrätz herceghez az iránt: mikor és mimódon mehetnek vissza? s kérdésükre az válaszoltatott, hogy mivel a herczeg tábornagynak előrenyomuló seregei hadimunkálataikat már Buda közelében is megkezdették, a küldöttség visszamenetelére most intézkedések nem tétethetnek addig, míg azt a hadimunkálatok meg nem engedik. Minek következtében a küldöttség tagjai, gr. Bathyány Lajost is ide értve, a kíséretökre rendelt tiszt- és többi katonákkal együtt ott tartóztatnak s tartóztatnak mai napig.

Melly jelentés nyomán, miután a magyar nemzet nem valami új jogok megnyerése, hanem csupán királyi esküvel is biztositott s most hitszegőleg fegyveresen megtámadott ezredéves országos létele, önállása és alkotmányossága megvédése végett kényszerült az önfenntartás természeti törvényénél fogva szinte fegyveresen ellenállani; s miután, hogy a további vérontást megszüntesse, az alkotmánybiztosítása feltétele alatt maga részéről békeajánlatot tőn s a helyett, hogy az elfogadtatott volna, az austriai császár teljhatalmú fővezére által a nemzet küldöttsége népjogellenesen letartóztatott s föltétlen alávetés követeltetvén, az alkotmány megsemmisítésével az ország elfoglaltatni s katonai kormány alá vettetni fenyegettetik: a képviselő ház ezen feleletből teljesen s a legméltóbb indignatióval meggyőződván, mikép az austriai ház, melly eddigi fenállásáért is anynyi hálával tartozik ezen nemzetnek, olly fenhéjázó hangon s olly zsarnok feltételeket nem átall szabni, minőket még tökéletesen megvert nemzet irányában sem szabad tennie, holott a magyar nemzet eddig nemcsak hogy leverve nincs, sőt seregeink száma és vitézsége s a nép áldozatkészsége győzedelmet is ígér, egyakarattal elhatározta: miszerint országos lételet, függetlenségét, alkotmányát és nemzetiségét utolsó emberig, utolsó csep vérig tovább is védelmezni fogja.

Melly határozat sok ezer példányokban kinyomatni, a nép és hadsereg közt mielőbb kiosztatni rendeltetett.

Kossuth Lajos kormányelnök indítványára minden egyes képviselő ünnepélyes ígéretet tőn s illetőleg a képviselő ház elhatározta :

Hogy mindaddig egy sem fog eltávozni és a képviselőház együtt maradand , míg a haza megmentve nem leend.

Ugyancsak a kormány elnöke további indítványára még következő határozatokban történt megállapodás :

1. Miszerint ezen határozat kihirdetése napjától mindaz , ki a harczban gyáván megfutamlik, főkép a tiszték , mint hazaáruló halállal fog büntettetni.

2. Miszerint a kormány főbb gondjai közé számítsa, ügyelni, hogy a hadjáratok által a népmínél kevesebb terhet érezzen ; minden zsarolás, bár ki kövesse is el, szinte halálbüntetést huzandván maga után. Végre

3. Hogy mindazt, mit a nép kiszolgált, a kormány vagy adóba elfogadja, vagy pedig készpénzben kifizesse s mennyiben az álladalom pénzereje a tüsténti kifizetést itt ott nem engedné : a képviselőház ezennel ünnepélyesen fogadja s ezen kötelezést a nemzeti becsület oltalma alá helyezi, hogy mihelyt a körülmények megengedik, az álladalom részére tüstént minden bárminemü kiszolgáltatás törvényes kamatokkal együtt fog megtérítettni.“

III.

A Közlöny a hadjelentések sorát következővel nyitotta meg :

„Balassa-Gyarmat jan. 14-kén 1849. Miután az ellenség seregeinket folyó hó 11-kén Oroszi, Vadkert és Ipolyság környékén utólérte volna, Görgői táborvezér ugyanez nap utócsapatát Guyon ezredes vezérlete alatt az ipolysági szőlőkben és Tompa vidékén ágyukkal erősen ellátva olly szerencsésen helyezé el, hogy az ellenség előrenyomulván mitsem gyanított elrejtett katonáinkról ; 11 órájtán minden gond nélkül be is vonult a nehéz lovasság Csóricás tábornok, Noszticz és Wallis parancsnokok vezérlete alatt a szőlőkertek mellett Ipolyságba, hol erős ágyutüzeléssel fogadtatott a mi részünkről. Az ellenség rémületében annyira megzavarodott, hogy önvédelmére nem is gondolván, majdnem minden lövés nélkül megfutamodott, és a csatatért nagy számú holtakkal elboritva hagyta el. Ugyancsak Guyon ezredes parancsnoksága alatt történt folyó hó 12-én, miután az ellenség Ipolyság körül ismét összeszedte magát, egy másik, az előbbihez hasonló ütközet. Folyó hó 13-kán miután Görgői táborvezér utócsapatát tetemesen megerősítette, Varsánynál állította föl csatarendbe, és hasonló szerencsével működött az ellenség vesztére. Ugyanez nap történt egy kisebbszerü előcsatározás Verebélynél, hol Schwarzenberg előőrei kénytelenek voltak visszavonulni.

Seregeink igen lelkesültek, az ellenség emberei szembetűnőleg levertek; s a felvidék hegy völgyei közt mintegy bizonyos legyőzéstüket sejdítik.“

IV.

Az ezutáni ülésekben a nemzethez bocsátandó proclamatió felett vitáztak. Következő proclamatió hitelesítették:

„Az 1847/8-dik évi országgyűlésen alkotott törvények a nemzetnek új chartája.

Háromszázévi küzdelmeinknek tizennégy király esküje és hitlevele által biztosított, de azok megszegése miatt soha valósággá nem válhatott függetlenségünknek biztos alapköve tétetett le e törvényekben.

Szétörtettek a hűbéri bilincsek, szabaddá lett a hazának minden fia, szabaddá a föld, a nemzet minden fiainak édes anyjává a haza.

Nem erőszak csikarta ki e törvényeket; a fejedelem eljőve önként és megerősíté, s ígéré királyi hitére, hogy megtartja s tartatja azokat.

És a nemzet nyugodtan néze jövőjébe, háromszázéves fáradalmainak s küzdésének sikerét látá; látá e hont, mellynek dús gazdagsága századokon át mesterséges utakon szivattyuztatott ki idegen testek gyarapítására, colonialis és alárendelt aljas állásából föl- és kiemelkedni, virágzani jóllétben és boldogságban.

Várva várta az alkalmat, hogy a képviselőlet alapján összehívandó nemzetgyűlés a letett alapokon megkezdhesse hajdani nemzeti nagyságunk s dicsőségünk nagyszerű épületének munkáját.

Azonban már május havában a rácز lázadás kitört. Első leplezett kísérlete a reactionnak az 1847/8-dik évi törvények semmivétételére.

A király összehívá a nemzetgyűlést, hogy gondoskodjék módokról, mellyekkel a nyílt lázadást el lehessen nyomni, s a békét helyreállítani.

És a nemzetgyűlés teljesíté föladatát, kötelességét; de a fejedelem megtagadá megerősítését azoknak, mellyek előterjesztésére hívá föl a nemzetet.

A reactio, eleméből, a sötétségből kilépett, a szabadsággyilkolás leveté a képmutató álarczot, és nyíltan izent harcztot életre halálra nemzetünk ellen.

Az események a nemzet szemei előtt bonyolódtak le, nyílt könyv az, mellynek lapjain kiolthatlan betűkkel vannak följegyezve a történetek, a vád barbár népeknél is tisztelőben tartott eskü és hit megszegése, ártatlan emberek, nők, gyermekek legyilkoltatása, békés falvak fölgyujtása s kiprédáltatása, dús boldog vidékek elpusztítása, a világon leghűbb nép, a magyar nép kiirtása eseményei

vannak följegyezve a történetek lapjain; vértől párolognak e lapok, s az utókor undorral fog eltelni az események olvasásakor, melyek meggyalázzák a legnemesebb teremtményt, az embert, meg magát az emberiséget. Ez események kiirthatatlanul vannak és legyenek bevésve a magyar nemzet szívébe.

És miért történt mind ez? Az 1847^{7/8}-diki törvények tán csorbiták a királyi jogokat, tán megingadoztatták a trónt? Épen nem; sőt ellenkezőleg: szilárdíták azt, mert a trón szűk alapra volt állítva az aristocratia kevés száma miatt, az 1848-diki törvények által 15 millió természetes védője lett a trónnak, 15 millió szabad ember szívében gyökerezett a trón és a király hatalma, tekintélye neveltetett, mert szabad nép és föld felett uralkodandott a király, mert nem biztosabb-e Anglia koronája, mint a muszka autocrata vagy chinai császár koronája? nem fényesebb-e a magyar korona, melyet tizenöt millió szabad ember tesz föl a fejedelem fejére, mint a cseh, vagy vaskorona?

De történtek ezen undorító s kebellázító események, hitszegések, mert nem türheték azt, hogy az 1847^{7/8}-diki törvények által korlátoztatott s megakadályoztatott az osztrák ministerium, hogy fecsérelje, mint eddig, a magyar vért és pazarolja a magyar kincset az absolutismus támogatására s más népek leigázására.

Nyíltan kimondatott ez azon okiratban, melyet az osztrák a magyar ministeriumhoz intézett.

Miként intézkedett és milly utat követett a nemzetgyűlés hazánknak e vészes napjaiban és körülményei közt; milly mérséklettel járt el szabadság- és nemzetmentő tiszteben; mennyire óvakodott csak a tiszta igazság, a szerződések természetes postulatumainak is eleget tenni: tudva van a nemzet előtt. És midőn az ármány a magyar királyt megfosztá trónjától, milly loyalsan és ősi törvényeink s maga a már egyik rész által megszegett *pragmatica sanctio* szellemében és korlátai közt nyilatkozott, nem titok a nemzet előtt.

A magyar korona szent, s az örökösödés rende megállapítása óta nem vad erőszak s vérpatakok által lehet és kell ahhoz jutni; öröm, nem a keserűség, nem a kétségbeesés könnyűnek kell a nemzet szemében föltűnni, midőn a fejedelem Europa egyik legszebb koronájával fölékesítettik, áldás ohajtásának kell lebegni a nemzet ajkain és nem az elfojtott átok és boszú indulatának dulongani a keblekben. Reményt s jóllétet kell a fejedelemnek első felléptével terjeszteni, nem dülással s rombolással kezdeni meg pályáját!

Olmützben a mult évi december 2-kán történt események következtében hazánk az osztrák seregek által megtámadtatott, a háboru eseményei s az elemek okozák, hogy az ellenség a főváros közelébe nyomult.

A nemzetgyűlés, mint egyedül constituált hatalom, mellynek vállaira nehezedett a nemzet és szabadság megmentésének magasz-

tos de vészes kötelessége, a körülmények megfontolása után a nemzet és szabadság érdekében elkerülhetetlennek tartá ülése helyét megváltoztatni, s nem tenni ki a nemzetgyűlést s a kormányzat szükséges eszközeit és segédforrásait egy a főváros közelében vivandó csata kétes kimenetelének, nem magát a fővárost s annak lakóit az illy harc által csak felbőszíthető soldatesca rombolásainak s vad dulásainak.

Budapest elesése fájdalmas mindenkinek, fővárosa hazánknak, de nem maga hazánk, szent a hazának földje a dús téreken, szent a hegyek és sziklák kopár ormain, egyaránt ad erőt az elszánt hazafiának küzdeni nemzetéért, szabadságáért, egyaránt érdemli meg, hogy kiontott vérével áztassa azt, mert egyaránt fogamszik meg benne a szabadság gyenge, de hihetetlen gyorsasággal erősödő csemetéje; nincs előnye a haza földje egy részének a másik felett, nincs több igénye Pest pompás csarnokaiak, mint a földmives, a napszámos egyszerű szegény gunyhójának; minden része szabad már a hazának, s így védeni kell; minden fia szabad már a hazának, s minden egyesnek számára biztosítani szent kötelességünk.

Illy nézetekből indulva ki, tevének át üléseinket hazánk szabadságharczaiban kitünő szerepet vitt Tiszavölgye fővárosába Debreczenbe. Innét intéztetik szabadságharcunk nem védőleg már többé, hanem támadólag.

És most kinyilatkoztatjuk a nemzetnek, mint annak bizodalma által hivatottak nemzetünk megmentésére s ősi szabadságunk kivívására, hogy mi feladatunknak megfelelni elszántak vagyunk.

Ezer évig tartá meg az aristocrazia e nemzet életét, voltak dicső fénypontjai, voltak borús kétségbeejtő napjai e hazának. — Egyenetlenkedése a sir szélére vitte, de véraldozatokkal mosta el bűnét, s átadá nekünk a nemzet életét, át a szabadság szűzen megtartott anyagát, mellyből tétetett le uj chartánk alapja.

Kevés számú volt az aristocrazia, természetesen nem kedvelt és támogatott a nép által, mint a polgárjogok kizárólagos birtokosa; gyűlölt és üldözött fölülről, mint az absolutismus ellensége, s megtörhetetlen gátja: és mégis megtartá a nemzetet.

Az 1848-dik évi országgyűlésen a haza független, fiai s földje szabadokká lettek; az ármány által a nemesség kezéből kivett fegyver a népnek visszaadatott; a tulajdon varázs ereje köt mindenkit e földhöz; a hazának néhány százezer természetes védői milliókra szaporodtak, és most veszhetne el e nemzet, most veszhetnének el a szabadságot, most üthetné föl a zsarnokság az absolutismus uralmát e hazában? Nem, az nem lehet, vagy ha gyáván oda engedjük, mind ezt, akkor megérdemeltük, hogy szolgák legyünk s a kérlelhetetlen bíró, a historia, üsse a gyávaság ezer halálnál becstelenitőbb bélyegét e nemzetre.

Nemzetünk! mi érezzük hivatásunkat, látjuk a veszélyt, melly

minket fenyeget, ti a szabad Magyarország sorsát bizátok reánk' midőn képviselőül választottatok, mi visszavisszük nektek, a szent hitbizományt, mellyet kezeink közé tevétok le. Nemzetünk! csak egy cél lebegjen előttünk; ellenségeink megsemmisítése, erre egyetértés, áldozatkészség és elszánt akarat kell, és sirhantjainkon maradékaink áldása leng, tisztelt lesz emlékünök, mint őseinké előttünk, kik küzdöttek s elvérezték a szabadságért, mellyet hagyának reánk, s mellyet megoltalmazni kötelességünk. Nehéz munkánkban számítunk a nemzetre, mi e véres harcot csak úgy vivhatjuk sikerrel, ha a nemzet el nem hagyja magát, ha erőt teremt és anyagot nyújt, mellynek kellő fölhasználása s rendezése a mi tisztünk.

E nemzet csak önmaga által veszhet el; ha egyesülünk, ha akarjuk: nincs hatalom, melly megsemmisítsen, ha gyávák leszünk, nincs hatalom, melly megmentsen.

Éljen a nemzet, éljen a szabadság! Asztalos Pál, választmányi előadó.“

V.

Lássuk a hadi eseményeket.

A jan. 13-diki aszódi csatában a császáriak győztek. Alezredes Geramb elesett.

Tábornok Ottinger jan. 13-án Szolnokot elfoglalta. A vaspályát, mellyet a menekvők elrontottak, helyreállíttatá.

A legjelentékenyebb csata Windschachtnál volt. A császáriakat Chorich, a magyarokat Görgei vezette. Az előbbi szuronycsatával foglalta el Windschachtot. Görgei Selmecezen túl vonult.

Bemet is elhagyá a szerencse.

Kinyomta ugyan Puchnert Kinpolungig, de ez a Bukovinából gyűjtött erővel Dornáig visszanyomta.

Innen Bem, egyesülve a székelyekkel, Medgyes ellen ment (jan. 17-én), hol Puchner állt.

Puchner innen Szebenbe vonult.

Jan. 21-én a Kis- és Nagy-Csűr s Vizakna előtti hegyen megjelen, s másnap megtámadja Szebent.

Szeben keményen megerősítve, redouteokkal ellátva volt. Még a gyermek is fegyvert fogott a magyarok ellen.

Mikes K. ezredes első a küzdő magyarok sorában elesett.

Bem keményen megverettet, 5 ágyut vesztett, A szelindeki tetőkön foglalt positiót.

VI.

Nevezetes, hogy a véisztörvényiséki rendszert a magyar kormány ez időben hozta be.

Szemere Bertalan kormánybiztos a felsővidéken e helyt publikáltatá azt.

Meg kell említenem, hogy azt a magyar kormány mind végig lanyhán használta.

Volt ugyan egy párt, a Madarászé, melly azt szerette volna néha alkalmazni, de ez sokkal gyávább vala. S a naponként erősbülő, naponként fejlődő s később is csak csselfogás által legyőzött békepartiak nem tarthatának, hogy e szóval dühös jacobinusok valaha a girondisták sorsára juttatandják.

Harmadik fejezet.

Klapka Tarczalnál győz. Perczel szolnoki diadala. A követi lajstrom átvizsgálása. Enyed szomorú sorsa. Csatarajzok a branyicskói győzelemig. Aradi, szegedi csaták. Miskolcz visszafoglalása. Eszék capitulál. Simunich és Ordódy. Guyon. A febr. 10-iki ülés. Viták a Közlöny felett. Nyáry és Kossuth feleletei. Pest állapota január- és februárban.

I.

Január vége felé a hadi koczka megfordult.

Klapkának e hó 22-én Tarczalnál csatája volt tábornok Schlickkel, ki részint Tályán, részint Liskánál tört át, de nemsokára visszanyomatott.

Schlick másnap Kisfalud és Keresztúr közt megújítja támadását s annyi eredménnyel, hogy a két sereg (a lizskai és tarczali) Mádon egyesült. A véres csata mindkét félnek elegendő sebesültet okozott. 24-én azonban teljes csendességben onnan is elvonult.

Ha nem eredménydúsabb is, de mindenesetre jelentékenyebb volt Perczelnek szolnoki csatája.

Jan. 22-én volt e csata.

Perczel következőt ír róla :

„Előhadam és oldalosított csapataim 22-én fél kettőkor Szolnokot megközelítvén, azt a benlevő két lovas ezredből és 2 ütegből álló ellenség ellenállása daczára elfoglalák.

A Tiszán innen Szolnok előtt az ellenség egy század lovasságával a vizsgálatra elküldött huszárcsapat összeütközött, közüle többet levágott és elfogott; azt megszalasztván.

Az ellenség ezután rövid ideig tartó ágyuzással védé az előhadnak Tiszáni átkelését és észrevéve oldalosított csapataim közeledését, sietve kivonult Szolnokból és az Abony felé fekvő vidéken csatarendbe kiállva, fogadta a Szolnokban egyesült előhadam és oldalas csapataim lovasságának támadását. Több mint másfél órán át mindkét részről folytatott kemény tüzelés után a csatapiacot elhagyni és visszavonulni kényszerült, számos halottat hagyva maga után.

A Würtemberg-huszárok különösen kitüntették magokat, a nagy köd okozhatta veszélyektől aggodalomnak tulajdonítható egyedül,

hogy e győzedelmes nap nem adá kezünkbe az ellenség összes itteni erejét.

Előhaladásom diadalmas megkezdése és az ellenség 2000 főből álló lovasságának alig 1300 főnyi lovasságom általi megveretése reményt ad a megkezdett hadjárás szerencsés jövődjére.“

E támadás nyomán tábornok Ottinger, az osztrákoknak ottani vezére, visszanyomult Albertiig.

Gondolhatni, mekkora zavart okozott e rögtöni visszavonulás Pesten.

25. és 26-án a budapesti őrség részint gyalog, részint vasuton a fenyegetett helyre ment. Gr. Wrbná erélyes proclamációval inté a várost, magát nyugodtan viselni.

26-án maga a tábornagy is Üllőre s 27-én Czeglédre ment.

Látván Perczel, milly túlnyomó erő megy ellenök, a Tisza mögé visszavonult. 28-án a császáriak csata nélkül másodsor vonultak be Szolnokba.

II.

Debreczenbe a szerint, mint az ügyek jobb fordulatot öltének, kezde a Madarász-párt hatalmasodni.

Egy s más alkalommal sok galibát csinált túlzásaival a parlamentben, jelesen a jan. 26-dikiban, midőn a követi lajstrom átvizsgálásáról volt szó.

Ugyanez napi ülés végén egy erdélyi képviselő az oláhok által földdel egyenlővé tett Nagy-Enyed sorsát következő eleven színekkel rajzolá :

„Azon vért-fagyasztó tettekhez, mellyeket a vad oláh nép már elkövetett, méltóztassanak a jan. 8-ki nap történetéből némelleyeket meghallani. Értem a nagy-enyedi esetet. Január. 8-án az oláh tábor beizen Nagy-Enyedre, azon városba, melly egész Erdélyországban a legnemzetiesb, legmagyarabb szellemü s melly, ha meg nem akadályoztatott volna felsőbb rendeletek által, máskép tüntette volna ki magát; ezen Nagy-Enyedre beizen egy kilenczezerből álló oláh csorda; nagy rettegés volt mindenütt a városban; este felé új követekek érkeznek, hogy 8-án nem fognak az oláhok beérkezni. A lakosok lefeküsznek és 11 óraker felköltik a puskalövések, kiszaladnak és a város legnagyobb utcájára lángban van és a gyilkolás elkezdődött; leölettek irgalom nélkül öregek, ifjak, asszonyok és csecsemők, egy Török Dániel nevü ügyvéd elevenen megsüttetett; egy 80 éves öreg az utczákon végig hurczoltatott s azután megöletett; ez történt egy öreg asszonnyal és sok mással. A lakosok akkor voltak kénytelenek kün menedékért futkosni, midőn 15 fokon állott a hideg, midőn az apró gyermekek megfagytak, az öregebbeknek kezei s lábai fagytak el. A szülők gyermekeiket, ezek szülőiket nem találák; közönséges

és általános volt az összezavarodás. A kik a városban maradtak, rab-ságra hurczoltattak. Illy állapotban vannak tehát azon derék szel-lemü város lakosai. Tiszt. képviselőház! Erdély különös tekintetet érdemelt mindig s most is érdemel; legutolsó küzdelmeinknek is Erdély támaszpontja; kérdem, ha Erdélyben olly szerencsésen nem működhetnénk, mint működik jelenleg Bem, ha az annyit gyalá-zott erdélyiek segítségével nem működhetnénk, valljon hol volnánk most? Erdélyben a magyar szabadságért kinzott, még életben levő nyomorultaknak, hogy biztos menedékök legyen, arra tekintettel kell lennünk s e tekintetben Nagy-Enyed város lakosait különösen a ház figyelmébe ajánlván, azt indítványozom : hogy az illy utolsó inségre jutott, elszéledt és magokat nagy bajjal összeszedett, a kolos-vári iskolai épületben letelepedett nyomorultaknak egy bizonyos mér-sékelt összegü pénzt határozni méltóztassanak.“

A ház a szegény menekülőknél kölcsönt adni határozott.

Ugyancsak e véres párt mesterkedése volt az is, hogy az ország-gyűlés rögtönítelő bíróságot határozott felállíttatni.

Néhány napig folyt következő törv. javaslat felett a vita :

„Javaslat : a rögtönítelő hadi s polgári vegyes bíróságok felál-lítása , szerkezete, eljárása s ítélete alá tartozó esetek meghatározása tárgyában.

1. §. A honvédelmi bizottmány felhatalmaztatik, hogy a hadi munkálatok, táborzások, vagy rendes katonai parancsnokságok működése helyén, s általában ott, hol a körülmények megkívánák, rögtön-ítelő ; hadi s polgári vegyes bíróságot alakíthasson.

2. §. Ezen bíróság, melly az alább meghatározandó esetek-ben ugy katonai mint polgári egyének felett ítélt, öt tagból fog állani.

3. §. Az elnök lehet akár polgári akár katonai egyén, a köz-bírák közül pedig kettő mindig polgári s kettő katonai leend, kiket, az országgyűlési testület tagjainak kivételével, alkalmas egyénekből a honvédelmi bizottmány nevez, egyszersmind egyik vagy másik tagnak törvényes akadályoztatása esetére a bíróságnak helyettesítés által nyomban lehető kiegészítéséről, valamint a bírósági tagok illető napi béréről is gondoskodik.

4. §. Közvádlót, ki a vádlott ellen a közállomány nevében eljár, a honvédelmi bizottmány nevez.

5. §. A 20. éven alóliak, örültek és terhes asszonyok kivételével, ezen rögtönítelő bíróság ítélete alá tartozik sors- és nemkülönb-ség nélkül a magyar haza polgárai és lakosai közül, legyen az pol-gári, egyházi vagy katonai egyén :

a) Ki a magyar haza, annak polgári alkotmánya, független önállása s területi épsége ellen valósággal fegyvert fog, vagy máso-kat illy cselekvésre izgat.

b) Ki az ellenséggel czimborál, annak szabad akaratból, tettle-

ges kényszerítés nélkül, bármi szolgálatot tesz, kémül szolgál, eleseget, fegyvert, pénzt visz, zsoldosokat szerez, utat és ösvényt mutat, írott vagy szóbeli utasítással segedelmére van.

c) Ki az ellenség rendeleteit, intézkedéseit s csábító felhívásait ellenállhatlan kényszerítés közbejötté nélkül foganatba veszi s terjesztgeti.

d) Ki Magyarország katonáját s bármely más polgárát, ugy szintén bárminemű fegyvert, lőport s egyéb hadi szereket az ellenség kezébe szolgáltat.

e) Ki ellenállhatlan kényszerítés közbejötté nélkül az ellenségtől hivatalt, vagy bárminemű megbízást elfogad s annak érdekében működik.

f) Ki az ország hadseregét, vagy annak osztályát, vagy szolgálatban eljáró bármely hivatalnokát, biztosát, futárát szándékosan tévutra vezeti.

g) Ki az ország seregének élelemmel, zsolddal, szállással ellátását, vagy tovább szállítását tettelegesen és szándékosan akadályozza.

h) Ki reá bizonyított ártani való rossz szándékkal a népet az ellenség hadseregének erejéről, számáról, irányáról s győzelméről nagyitva koholt álhirekkel rettegésbe hozza, nyugtalanítja, lázítja.

i) Ki az országgyűlés, annak határozatai, rendeletei s intézkedései ellen engedetlenségre izgat.

k) Ki magánál, tudva, ellenséges katonát, vagy kémet rejteget.

6. §. Rögtöni rajtakapás esetében az illy bűnösök bárki által elfogathatók, de vagy az illető polgári vagy legközelebbi katonai hatóságnak nyomban általadandók.

7. §. A rögtönítelő vegyes bíróság eljárása következő:

a) A vádlott egyén általadása után legfeljebb 24 óra alatt a bíróság elébe állítandó.

b) A bíróság azonnal összeül, s jelen szabályok felolvasása után a tagok egyenként következő esküt tesznek le: „Esküszöm az élő istenre, hogy minden kedvezést, félelmet és gyűlölséget, s bármi személyes tekintetet félretévén, egyedül a vizsgálatból kifejlő okok s erősségek nyomán s a felolvasott szabályok értelmében, benső meggyőződésem szerint szabadon s igazán ítélendek.“

c) A bíróság az egész eljárásról készítendő rendes jegyzőkönyv vezetésére saját tagjai közül jegyzőt választ.

d) A vádlott önmagát védheti vagy tetszése szerint védőt nevezhet; ha azonban ezt a bíróság általi felszólíttatásától számitandó 6 óra alatt nem tenné, részére védőt a bíróság rendel.

d) A vádlott sem vallomásra, sem bárminemű nyilvánításra nem kényszeríthetetik; ha azonban önként nyilatkozni kíván, ebbeli

szabad nyilatkozata tulajdon szavaival az egész bíróság jelenlétében pontosan feljegyeztetik, melly előtte felolvastatván, általa, ha kívánná, a bíróság valamennyi tagja által pedig mindenesetre aláíratik.

f) A tanuk és pedig elsöben a vádlóé, ugy a vádlotté, mindenkor az összes bíróság előtt, szemben a vádlottal, a közvádlónak és a vádlottnak vagy védőjének jelenlétében körülményesen kihallgatandók.

g) Mind a közvádló, mind a vádlott és annak védője, mind a bíróságnak tagjai tehetnek a tanuknak kérdéseket.

h) A tanuknak előadása és a kérdésekre adott minden felelet azonnal feljegyeztetik s nyomban felolvastatván, a bíróság tagjai által aláíratik.

i) A tanuk kihallgatása után kívánhat a közvádló bővebb vizsgálatot is, melly miatt az eljárás felfüggeszthető, de 12 óránál tovább nem halasztható.

k) Ellenben, ha a vádlott kívánja az eljárás felfüggesztését azért, hogy ellen próbáit megszerezhesse, a bíróság szótöbbséggel fogja meghatározni az időt, meddig az eljárás felfüggesztetik, figyelemzve különösen arra, hogy az időnek rövidege a próbák megszerzését lehetetlenné ne tegye. Illy esetben köteles a bíró mindent elkövetni, hogy a vádlottnak ártatlanságát ne talán bebizonyítható ellenpróbák megszerzethessenek.

l) Ha azonban a vádlott a vádbeli tetten éretett, vagy ha az ellene felhozott és általa meg nem gyengített bizonyítványok olly erősek és nyilvánosak, hogy a vádnak valósága kétségtelen és a személynek ugyanazonossága is bizonyos, a bíróságnak joga leend az eljárás felfüggesztését teljesen megtagadni.

m) Ha az eljárás fel nem függesztetett, vagy a felfüggesztési idő lefolytával ismét megkezdett, és a közvádlónak s vádlottnak tanui rendesen kihallgattak: a közvádló röviden előadja ismét a vádat, annak próbáit, ezután pedig a vádlott vagy védője mondják el azt, mit a védelemre szükségesnek látnak, mellyek után a bíróság külön szobába vonulva ítéletet hoz, s az ítéletet minden tag aláírja.

n) Az eljárás nyilvános, hacsak az álladalom érdekében felmerülő fontos okok a nyilvános eljárást károsnak nem mutatnák, melly esetben azon okok, mellyek miatt a nyilvánosság mellöztetett, jegyzökönybe iktatandó.

o) A vádnak bebizonyítására mulhatlanul szükséges a vádlottnak a körülményekkel összehangzó elismerése, vagy ennek hiányában legalább két, kifogás nélküli teljes hitelü tanunak összehangzó határozott bizonyítása.

p) A vádlottnak akár elmarasztalására akár teljes felmentésére minden tagnak egyhangu beleegyezése szükséges.

q) Elmarasztalás esetében csak halálos büntetést mondhat a bíróság, mely mindenkor puskapor és golyó által hajtatik végre, felmentés esetében pedig a vádlott azonnal szabadon bocsájtandó.

r) Ha a vádlott sem el nem marasztaltatott, sem teljesen ártatlannak nem találtatott: a köztörvény szerinti rendes bíróságnak átaladandó.

s) A rögtönítelő-bíróság ítéletétől sem felebbvitelnek, sem kegyelemérti folyamodásnak helye nem leend, hanem a vádlottra kimondott halálos ítélet a vádlottnak azonnal kihirdettetik, s 3 óra múlva a bíróság egyik tagjának jelenlétében végrehajtatik.

t) A végrehajtásnál jelen volt bírótág a bíróságnak, mely folyvást együtt van, jelentést tesz a végrehajtásról. Ezen szóbeli jelentés is jegyzőkönyvbe igtattatik, s ekkép a jegyzőkönyv befejeztetvén, a bíróság minden tagja által aláíratik, s az igazságügyi minis-
teriumnak megküldetik.

u) A rögtönítelő bíróság eljárásának minden egyes esetre nézve, az eljárás megkezdésétől az ítélet végrehajtásáig számítandó háromszor 24 óra alatt teljesen be kell fejezve lenni; kivétnak ezen szabály alól azon esetek, mellyekben a k) alatti szabály értelmében az eljárás a vádlott kérelmére lön ideiglenesen felfüggesztve. Ily esetekben a háromszor 24 óra az eljárás ismétli megkezdésétől szá-
mittatik.

v) A rögtönítelő bíróság tagjai az ezen törvényben megállapított szabályoknak szoros megtartásáért szigoru felelettel tartoznak.

8. §. A hadügyminis-
teriumnak folyó évi január 28-dikán 121 és 127 szám alatt rögtönítelő haditörvényszék iránt kelt rendeletei, mennyiben a fent elősorolt esetekre vonatkoznak, ezennel megszüntetnek.“

III.

A csatatéren ekközben nevezetes események történtek:

Mintha a földből nőttek volna ki a magyar sergek, naponként szaporodtak, s mintha az eddig szenvedett csapások nevelték volna erejüket, naponként erősültek.

Szemere jan. 31-ről írta, mikép Schlick sergei hiában próbáltak átmenni a Tiszán. Február 6-ról pedig Miskolczról következő hadjelentést küldte:

„Ismét Miskolczról irhatok, hová a hadsereg egy része ma dél után vonult be a népnek örömkönnyei között. Mióta az ellenség fergege átment életén, azóta még lángolóbban ég hazafisága. Egy huszár lovagolt mellettem, és azt is üdvözölték, élteték, csókolták még köpönyegét is; a nép tömegben indult előnkbe, üdvezítőknak, megváltóknak nevezett, szóval, ez valami szivreható látvány volt; nem láttam embert, ki nem sirt örömeiben. Megjegyzem, miképen

csak akkor tudta meg a város jövetelünket, midőn az ongai parton feltűnt a szép sereg.

Február 2-dik és 3-ka között Guyon serege Iglón halt. Az árulók Rumánt és Harikoczit nevezik fejöknek, éjjel az ellenséget a város közelébe vezérlék. A várost az ellenség több helyen röppentyűvel fel is gyújtá, de Guyon nem volt rest seregének rendezésében, mint az árulók kiüzésében sem. Az ellent minden nyert helyzetéből hősiessen kiverte, és üzte Szepes-Váraljáig. Holtakban és sebesültekben számlál 30—40-et, az ellenség 200-at. Elfoglalt 1 ágyut és sok ezer röppentyűket, mi becses foglalmány. Nem kétlem, e vidéken ez csak kezdete folytonos és nagyszerű győzelmeknek.“

Február 11-kén megtámadták a szerbek Szegedet. Az ottani magyar seregeknek parancsnoka gróf Hadik volt. E seregek legnagyobb részben nemzetőrökből álltak. Hadik következő jelentést küldte róla :

„Van szerencsém tisztelt elnök urat egy győzelemről tudósítani, mellyet ma a rácok és szerbek ellen kivivtunk.

Tegnapelőtt megtámadásuk és visszaveretésök után a rabló ellenség magát Szőregen fészkelte be, a helységet több erős sánccokkal látván el.

Hogy ezen, Szegedre nézve igen veszedelmes állásból kikergethessem, a Tiszán hidat verettem, melly tegnap készült el, a megtámadást ma reggelre kellett halasztanom.

Intézkedéseimet minden hátul, vagy oldalról megtámadás ellen megtevé, a hidon átkeltünk s Igmándy őrnagy és dandárparancsnok vezénylete alatt Szőreget megtámadtuk és sáncaival együtt bevettük.

A sétvert ellenség 8 ágyuja közül egy 6 fontos, több társzeke-rek és zászlók estek kezeink közé. Ez utolsók közül hármat előlegesen is felküldök. Az ellenséges halottak száma több százakra megy, de mi is fájjaljuk néhány derék vitézeinket. Halottaink és sebesülteink száma közel 60-ra megy.

Különösen kitüntette magát a Váza-zászlóalj.

Szőreg porrá égettetett.“

Aradnál is volt febr. 7-én s 8-án csata.

Gál Miklós volt az ottani seregek parancsnoka.

Következő hadjelentést küldte :

„Az ellenség folyó hó 7-kén Vingától nagy erővel Uj-Arad felé tartván, csapataimmal és minden ágyummal a Maroson át, a legsebbebb rendben Ó-Aradra vonultam.

8-kán reggel az ellenség a Maros partját megrakván, a csatát ágyukkal s apró fegyvertűzzel megkezdé. Intézkedést tettem, hogy négy honvédszázad még a mult éjjelen Glogováczból Arad felé vonuljon, s ellenséges bekerítés ellen a jobb szárnyat fedezze. Ezen csapatka Aradtól egész a csálai erdőig volt felállítva.

9 óráig a csata legszebb rendben ment, ekkor azonban némely századokban, a félenkebb polgárok menekülési készülleteinek látására némi zavar támadt!

En ágyutelepeimhez sieték a zavarból következhető eseményeket meggátolni s a részben meg is zavart rendet helyreállítani, mi rövid perczek alatt sikerült is, úgy hogy csapataimnak egy részét három colonneba állítva, az ellenség elé indítám, mely már a városba is benyomult, ezen működés által azonban középhe és két szárnyba fogatva, délutáni 3 óráig feltartatott, ekkor pedig Asztalos 29-dik zászlóalj százados által, ki egyik kezében a nemzeti lobogóval, másikában karddal járt elül, négy századja segélyével annyira visszaveretett, hogy midőn délutáni 4 órakor Villám 38-dik zászlóalj őrnagy és Szentiványi százados egy ujonnan alakított zászlóalj parancsnoka, csapatjaikkal megérkeztek, az ellenség minden oldalról megtámadtatva, több száz halottjainak, ezek közt Joannovich Mihály őrnagynak, egy ingenieur-századosnak, egy Leiningen-zászlóalj századosnak s több altiszteknek hátrahagyásával a Maroson átfutni kényszerült.

A mi veszteségünk nagyon csekély.

Az ütközet alatt a Rukavina-ezredből két tiszt és 50 közember átjött hozzánk.

Egyedüli kárunk a Maros partján állott sóraktár elégeése, melyet az ellenség éjnek idején vetett gyújtó rakétáival borított lángba.

Ma reggel a tüzelés mindkét részről ismét megkezdett, mindeddig azonban eredmény nélkül, mert helyét mindenikünk megállotta.

11 órakor az ellenség vezére egy iratot küldé hozzám, melyben Joannovich őrnagynak kiadatását kérte, ajánlva helyette minden kezénél levő foglyaikat. Ebből látszik, milly sokat tartottak nevezett őrnagyra, kit mi azonban, miután megholt, foglyaink pedig az ellennél úgy sem volnának, ki nem cserélhattünk.

A részleteket s egyes jelesek kiemelését későbbben fogom felterjeszteni, addig is azonban jelentem, miszerint Asztalos százados a 29-ik honvéd-zászlóaljtól, Boczko k. biztos által s az én hozzájárul-tommal kitünő magaviseleteért a harcztéren utólagos jóváhagyás reményében őrnagygyá neveztetett ki.

Az osztrákok ennek következtében Temesvár és Vinga felé visszavonultak.

Eredmény- és következményeiben mindezeknél dusabb volt a branyicskói csata, melyet febr. 5-én Guyon nyert. De erről a közelebbi fejezetben.

Nevezetes csapás érte a magyar ügyet azáltal, hogy Simunichnak Ordódy feladta Lipótvárat, bárha azt könnyen védhette volna. 1300 embert s 38 ágyut adott át.

IV.

A febr. 10-iki parlamentben nevezetes dolgok történtek.

Ugyanis Madarász József interpellálta a honvédelmi bizottmányt, hogy a Közlönyben Jókai aláírással megjelent néhány cikk szellemét magáévá teszi-e a honvédelmi bizottmány?

Nyáry ezen a rouge-párt által tett interpellációra következőleg felelt :

„Hallottam, de nem voltam szerencsés jelen lenni, midőn a honvédelmi bizottmány felszólítását félreértve, némelyek censurának gondolták azt, a mi teljességgel nem censura, t. i., hogy a honvédelmi bizottmány és az országgyűlés által kinevezendő két tag mindig olvassák meg azon cikkeket, melyek a hivatalos lapban kijönnek, melyek nem hivatalos közlemények, hanem olyanok mindenestre, melyek a honvédelmi bizottmány és a ház többségének meggyőződésével megegyeznek. Miután Bezeredy indítványára oda-utasított a honvédelmi bizottmány, hogy maga rendelkezék, tehát rendelkezett is : azon hivatalos lapot a honvédelmi bizottmány egyik tagja Jósika Miklós mindennap átnézi, s csak az ő átnézése után iktattatnak a cikkek a Közlönybe, és épen azon cikkek is, melyek a Közlöny 23-dik számában megjelentek, keresztülmentek Jósika Miklós kezein, és így megjelentek ugyszólván a honvédelmi bizottmány általnézésével. Ennyit felelek. A háznak nagyobb része ezt osztja vagy nem osztja? az más kérdés; de így történt.“

A rouge-párt nem nyugodott meg, különösen Irányi, egyike a leggyávább embereknek, henczegett, most, midőn a dolgok jobbra kezdenek fordulni, legjobban.

Végre Nyáry szilárdul, nyiltan, mint pártvezérhez illik, tette le következő nyilatkozatot :

„Azt hallom mondani, nincsenek a felelettel megelégedve. A kérdés az volt: tudott e erről a kormány? s én azt mondtam, tudott; mimódon? ollymódon, hogy a h. bizottmánynak egy a végre kinevezett tagja a lapot megvizsgálja. Tehát szükségtelen volt arra szavazni, hogy a felelettel meg van-e a ház elégedve, mert azzal meg kell elégedve lenni, miután a dolog úgy történt. Hanem más az, ha egyéb kérdést tesz a ház, t. i. meg van-e elégedve a kormány eljárásával. Nem látom által, ha tőlem azt kérdik, kétszer kettő hány? s én azt mondom: négy, s velem meg nem elégesznek; de az is más kérdés, meg van-e valaki azzal elégedve, mit a honvédelmi bizottmány tesz? Én nem tartom olly gyerekségnek Magyarország állapotát, hogy illy dologra azt lehessen mondani „tovább.“ A ház határozatának ellenszegülni nem lehet; de engedje meg nekem, miután a h.-b.-nak szinte egyik tagja vagyok, hogy figyelmeztessen a házat és minden hazafit, miről van itt kérdés? A hazát meg kell menteni, és nem úgy, hogy számtalan véleménykülönbségre oszljunk mint-

egy készakarva, hanem meg kell menteni; nekem, ki a kormány-
és e háznak tagja vagyok, nincs más politikám; s ha egyszer
meg van mentve a haza, akkor véleménykülönbségben határozzon a
többség a felett, mit kell tenni? Talán megengedik nekem, ki a
honvédelmi bizottmánynak tagja vagyok, hogy beszéljek, mert igen
furcsa, ha egy részről azt mondják, hogy meg vannak vagy nincse-
nek megelégedve a honvédelmi bizottmány eljárásával, s más rész-
ről, ha a honvédelmi bizottmány egy tagja beszél, nem akarják
kihallgatni. Igen rövid a calculus, hamar bevégezzük a számadást
egymással. Meglehet, hogy én azok közé tartozom, kik nem fogják
fel a haza jelen körülményei közt azt, mit tenni szükséges; én azt
sokszor mondtam kisebb nagyobb körökben, én, a ki soha sem kor-
mányi sem egyéb hivatalra nem vágyódtam, soha senki kezéből el
nem fogadtam, mert feladásomul azt tűztem ki: mihelyt a haza
rendes állapotban lesz, figyelemmel kísérni a kormányt, akár
milyen lesz eljárása; hogy nekem senki hivatala, sem címe, sem
diszjele nem kell, azt bebizonyítottam a múltban, s ha élni fogok,
bebizonyítom a jövőben; én szabad ember vagyok, annyira sza-
bad, hogy nem voltam befolyása alatt a hatalomszónak, de nem
voltam befolyása alatt a tömegnek sem. Ha szabad, a nélkül, hogy
magamnak érdemet tulajdonítanék, hivatkozni a martiusi napokra,
fognak engem ismerni azok, kik elfogulva nincsenek. Ha én a mar-
tiusi napokban a pünkösdi királysággal kaczerkódtam volna, tudtam
volna magamnak azon helyet megszerezni, mellyről mást én utasi-
tottam volna el; de én még azt sem kívántam, hogy valami elnök
legyek, mert tudom azt, hogy a ki a hatalmat nem ismeri, azt a
hatalom elnyomja, mert nem bír vele. Én tehát szabadon beszélhe-
tek, annyival szabadabban, mert engem talán, egy két kérdést
kivéve, nem is pártoltak, tehát a bizodalomért nincs mit köszönni,
én mindenfelől szabad vagyok. A mint egyszer egy conferentiában
kimondtam, september 11-ke óta többször ismételtam, hogy minden
magyarnak csak egy véleményben szabad lenni, s e vélemény az,
hogy a hazát meg kell tartani. Második politikai elvém az, hogy min-
den érdeket pártolni kell; harmadik: ellensége a hazának az, ki
véleménykülönbséggel visszavonást akar előidézni. Én érzem, meg-
lehet, hogy nem jól fogom fel, ha nem ez a ház politikája, nem
tartja meg, hanem elveszti hazát. September 11-ke óta, a mint önök
tapasztalhatták, többet beszéltem, de nem azért beszéltem nyil-
tan, mintha valakitől féltam volna, én senkitől és semmitől nem félek, ezt
bebizonyítottam és be fogom bizonyítani, hanem azért, mert akkor,
mikor az austriai kormány olly kezek által intéztetik, mellyet önök
nem látnak, akkor nevetségesnek tartom factiosus vitákba eresz-
kedni a felett, mi a teendő. Most a politikának ollyannak kell lenni,
melly kezet fogjon abban, hogy megtartsuk a hazát, nem pedig bő
beszédünek az iránt, hogy egyik vagy másik uton mentsük meg a

hazát; ez végre farizeusi szerep lenne, miről meg van írva a bibliában, hogy a farizeusok és sadduceusok azon veszték össze, hol kell dicsérni az istent, végre mind a kettő megbukott, és álhítűnek neveztetett. Nem az a kérdés, hol és miként? hanem hogy kell. Én nem nézek véleménykülönbséget, baráti kezet nyujtok minden véleménynek a nélkül, hogy a magamét feláldoznám. Azt mondom: meg kell menteni a hazát; a többire nézve majd eljön az idő, mikor szabadon mozoghat minden véleménykülönbség; akkor szétoszolhatunk véleményben; részemről ha legjobb barátaim lesznek is a kormányon, épen olly figyelemmel kísérem tetteit a kormánynak, mint máskor, s ha hibázok, nem fogok ellenmondani, hanem meg fogom magamat győzni. A mult kormányban nekem a legjobb barátaim voltak, és én kimondtam, hogy a kormány eljárásával nem vagyok megelégedve; oda ültem az ellenzéki padra, és barátim által kormányhivatalra voltam felszólítva, s némellyek azt mondták, azért nem vállaltam fel, mert csak altitkárnak neveztek s nekem olly emberrel, mint Szemere, szolgálni kisebbség lett volna. Azok engem nem értettek, kik ezt beszéltek. De vártam, hogy engem magamviseletéről megértsenek. Mikor én fel voltam hiva a kormányra, nem fogadtam el a hivatalt soha, nem a nemzettől, nem a hazától, mert azt hiszem, sem én, sem azok, kik most a kormányon vannak, nem valók arra, hogy kormányoznának, hanem valók arra, hogy a kormányt, akármilyen legyen az, szilárddá tegyék azáltal, hogy folytonosan működjenek; csak a bizodalom, mellyet önök kifejeztek, tett képessé bennünket a kormányra, és nem is lesziünk rá képesek, ha önök a bizodalmat megvonják, és elvesztik a hazát; és miként kell a kormányt pártolni? minden felekezetességnek véget kell vetni, minden dicsvágynak, minden emberi gyengeségnek ellene kell mondani és kezet fogni abban, hogy megmentsük a hazát. Én egy példát hoztam fel egy jó barátom előtt, ki engem megértett, és azt mondta, hogy igazságom van; arról volt szó, ha valljon ezen ugynevezett honvédelmi bizottmányon valami változtatást tegyünk-e vagy nem; de midőn a hirlapok azt mondták, igen csudálkoznak azon nyomoruságos viseletén a bizottmánynak, hogy azóta már egy vagy más részre határozottan nem nyilatkozott. Én azt elszenvedtem, és fogok is többet elszenvedni, sőt elszenvedtem még, hogy csaknem kimondták nevemet, hogy még valami botrány is történhetett volna; tehát én attól sem félek, nem azért, hogy meg nem történhetik, mert velem is, a mi emberrel lehet, minden megtörténhetik, hanem az nem történik meg soha, hogy meggyőződésemet feláldozzam. Tehát azon jó barátom, mikor azt mondta, hogy talán mégis kellene valamit tenni, egy hasonlatossággal álltam elő, és azt mondtam: ha nekem egy zsupra vagy kévére van szükségem, s az egészet akarom, ha azon politikával élek, hogy az egynéhány legmagasabban álló szálát fogom meg s azt huzom ki, az egész kévét

elvesztem. Ha már most a véleménykülönbségnek fogunk engedni, az történik velünk, hogy néhány szál a kezünkben marad, hanem az egész kicsuszik kezünkből és nem a miénk. Tehát ha az egészre van szükségünk, sokkal jobb politica, a derekát megfogni, ott vannak az apró és hosszú szálak, azok mind tényezők a haza megmentésében, és nemcsak azon véghetetlen nagy tehetségek, mellyeknek ha az ember szemökbe néz, nem olly igen nagyok; hanem Magyarországnak szüksége van most minden magyarra, és azért mondtam én és mondom most is: ha valahol nagyobb számu emberek összejönnek, ne azt kérdezzék egymástól, milly political hitű, hanem álljanak egy tömegbe, a helyett hogy külön fractiót szerezzenek. Tehát ebben méltóztassanak praeter propter megítélni, hogy milly politicám van; ha ez a háznak nem tetszik, örömet átadom helyemet, méltóztassék olyannal betölteni, ki a háznak politikáját képviseli; de fájdalommal kell kimondanom: ha a háznak nem ez a politikája, ez a ház néhány hétig együtt ülhet, de soha a hazát meg nem menti.“

É tárgy még a másnapi ülésben is szőnyegre hozatott, mikor Kossuth nyíltan a parlament előtt bevallá, hogy ő alkudni kész.

De lássuk ekkor-nap tartott beszédét:

„Legelőször annyit kénytelen vagyok kijelenteni, miként sajnálom, hogy az interpellatio hírlapi czikk körül forog. Én sokkal komolyabbnak tartom ezen időt, mintsem hogy illyessel foglalkozzunk s hogy erre nézve a kormánynak kelljen nyilatkozni. Ezt előrebocsátom. Azonban a képviselőház parancsolt s nekem nyilatkoznom kelle.

A honvédelmi bizottmány érezte annak szükségét, tisztelt ház, hogy a sajtónak hatalmas eszköze a közvélemény tájékozásában annál kevésbé hanyagoltassék el, minthogy az ellenség a közvéleményt Magyarország dolgainak állása iránt mindenféle rágalomokkal, mindenféle gyanusításokkal és fonák előterjesztésekkel iparkodik megmérgezni és félrevezetni. Pesten a sajtó szabadon működött, mert hiszen a magyar országgyűlésnek és az ennek kifolyását képző honvédelmi bizottmánynak terrorismust vetni szemére csakugyan nem lehet; igazán mondom, sok vád van a világon, a mi alapos, és sok, a mi nem alapos; hanem ezen vád, már legyen érdem, vagy legyen hiba, igazán nevetséges, ha terrorismus vettetik szemére akár a képviselő háznak, akár a honvédelmi bizottmánynak. De az ellenség részéről azt mondják Pesten, a Figyelmezőben lehet olvasni, hogy nálunk nem lehet szabadon szólani, nem lehet szabadon írni; én pedig a mennyire tudom, elítélés csak egyetlen egyszer, vagy egyszer sem történt; a sajtónak szabad tér engedtetett azon reményben, hogy a sajtó olyan, mint Achilles lándzsája, melly ha sebet ver, maga legjobban gyógyítja meg. Erészben nem is kellett volna annyit engedni, a mennyit engedett s ha hiba történt, az abban állott, hogy egy kissé nem voltunk kemények. A pesti catastropha után nagy válto-

zás történt a sajtóra nézve! a nyilvánosság organumai megkevesedtek és ugyszólván az Alföldi hírlapot kivéve a magyar journalistica a Közlönyre volt reducálva. Ezen lap rendeltetésénél fogva egyáltalában nem volt más, mint hivatalos értesítés tényekről és rendeletekről; de teljességgel nem az, a mi az időszaki sajtó többi organumainak rendeltetése, hogy véleményt képviseljen és mivel más organum nem volt, másrészt pedig a népben csaknem általánosan elharapózott azon gondolat, hogy mi a Közlönyben van, azt a kormány mondja, habár az a nem-hivatalos részben álljon is: arról gondolkoztunk, hogy meglevén ezen vélemény és nem levén más organuma a sajtónak a vélemények szabad surlódás általi tisztítására, valljon nem lehetne e részben intézkednünk, hogy mi a Közlönynek nem-hivatalos részében mint vélemény, okoskodás, résnoment jelenik meg, a kormány gondolkozásának lehessen mondani? Gondolkoztunk tehát, hogy lehetne ezt elérni? de nehézséget találtunk s őszintén megvallom, sok journalisticai talentumot ismerek, de senkit kivéve s alkalmasint a ház tagjai is így vélekednek, senkiről el nem ismerem, miként valakinek véleményét úgy tudja képviselni, hogy csak valaki is általánosságban rámondhassa: ez éppen úgy van írva, mintha magam mondanám. Azt gondoltuk tehát, hogy miután a kormány ezen lapnak tulajdonosa, úgy kellene eljárnia, mint egy laptulajdonos szokott, ki maga, vagy szerkesztője által minden cikket megnézet előre s azt mondja, hogy ezt felveszem, ezt nem veszem fel s így a Közlönyben is, a mennyiben kormányvéleményt képviselt, megnéztettek a cikkek, hogy nem ment-e belé, mi az országgyűlésnek s ennek kifolyásának a honvédelmi bizottmánynak gondolkozásával ellenkezik.

De ebből még nem következik, hogy mind magáénak vallja a kormány azt, a mi bele megy, hanem csak az, hogy ne menjen belé az ő nézeteivel ellenkező. Errenézve nem tudtunk mást tenni, mint felkérni a képviselő házat, hogy a bizottmány részéről kiküldött egy tag mellé egy pár tagot rendeljen a felügyeletre. A ház ezt sem találta jónak, mert, mint hallám, a censuráról tétetett említés, pedig nem az volt nézete a kormánynak, csak azon viszonyban vélte magát lenni, a milly viszonyban áll egy lapnak szerkesztése irányában a tulajdonos, ki azt veheti fel lapjába, mi neki tetszik. Így levén a dolog, a honvédelmi bizottmány egyik tagját, Jósikát kérte meg, miként vállalná magára a Közlöny felügyeletét, hogy ne menjen bele olyan, mi a kormány nézetével s irányával ellenkezik s ennek következtében azt adta utasításul Jósikának, hogy előlegesen tekintse meg a Közlönybe iktatandó cikkeket. Jósika azonban ezt inpracticus dolognak tartotta s az interpellatio következtében tanácskozáván a bizottmány, Jósika azt jelentette, hogy ezen megbizatásnak azáltal vélt eleget tenni, hogy kik fel voltak szólítva, hogy irjanak a Közlönybe, néhány általános utasítást ad, miszerint tájékozhaszák magokat, hogy

olvasmit irjanak, mi az országgyűlés többségének politikájával nem ellenkezik s adta nekik a következő utasítást: 1-ször, hogy a kormánynak politikája legyőzni az ellenséget s megmenteni a hazát. 2-szor az 1848-diki törvények által biztosított országos jogoknak hatást, elfogadást és tiszteletet szerezni. 3-szor kikerülni mindent, mi szakadást okozhatna. 4-szer ellenünk szórt rágalmakat megczáfolni s 5-ször a Közlöny stylusában azon decorumot tartani meg, melly egy hivatalos lap fontosságával s komolyságával megegyező. Ezen utasítást adta Jósika az íróknak, kik a Közlöny számára cikkek írásával foglalatoskodnak s előlegesen nem nézte meg a beigtattott cikkeket. Egyik feleletem tehát az, hogy a kérdéses cikkekről a honvédelmi bizottmánynak semmi előleges tudomása nincs s nem volt; hanem ha azt kérdi a ház utólagosan, hogy hát magáénak ismeri-e a kormány azt, a mi a Közlönyben írva van, erre nézve, általánosságban, a nélkül, hogy megmondanék, mit kíván különösen a ház, nem lehet felelni; mert nincs a föld kerekiségén egy cikk is, akárki írja, mellyet magam részemről aláírnék, mert lehetnek benne olyan dolgok, miről talán egyik ember azt mondja: ez igaz, a másik azt mondja: ez igaz ugyan, de nem kellett volna kimondani, a harmadiknak pedig a stylus és az összeállítás nem tetszik. Én tehát hirlapi cikket egészen magaménak ismerni nem fogok, valamint arra sem lehet senkit is felszólítani, hogy mondja meg, miszerint magáénak egészen nem ismeri, mert vannak olyan dolgok a cikkekben, mellyeket az ember elismer s vannak olyanok, mellyeket el nem ismer. Alázatos kérésém tehát az volna, hogy arranézve, valljon a kérdéses hirlapi cikkeket a honvédelmi bizottmány magáénak ismeri-e vagy sem, ne kívánjon a ház feleletet. Hanem ha a ház valamelly cikkben kijelentett elvre nézve szólítja fel a kormányt, valljon követi-e azon elvet vagy nem, erre nézve a kormány tartozhatik felelettel s én ismervén a háznak bölcsességét, az interpellatiót nem is értettem másképen, mint hogy a ház a kormány politikáját akarná tudni. Ha ezt méltóztattak alatta érteni, van egy rövid, de igen rövid feleletem s az egyértelmű azzal, mit sok ízben volt szerencsém a ház előtt kinyilatkoztatni, egyértelmű azzal, mi eddig a ház határozatait nagy körülményekben és kérdésekben vezette. Én t. i. a politikát úgy definiálom magamnak, hogy a politica az exigentiák tudománya. Ha azt kerdik tőlem, miképen akarom, vagy miképen akarná a honvédelmi bizottmány Magyarország dolgait bevégezni, erre nézve mint politicalai kérdésre nem tudok felelni, mert a politica az exigentiák tudománya, mert nem ismerem a körülményeket, mellyek közt Magyarország állapotát bevégezni kell, tehát nem tudom, miképen lehet bevégezni. Nekünk, kik a haza védelmi terén állunk, csak kettő lehet feladatunk, t. i. óvakodni attól, hogy a jelen körülmények vonzó kötelére akarjuk vonni a jövőt, mellyet nem ismerünk, hanem védelmezni a hazát akképen, hogy Magyarország dolgai bec sületes

kiegyenlítésének semmiféle utja bevágva ne legyen, hogy a nemzet bölcsesége és a körülmények szerint akként intézhesse el dolgait, mint legjobb és legtanácsosabb. Ha tehát a ház tölem Kossuth Lajostól azt kérdi: republicanus vagyok-e vagy monarchista, erre nem felelek, hanem ha azt kérdi: mit akar a kormány s micsoda politikát követ? azt mondom: követi azt a politikát, hogy védeni kívánja a hazát igazságtalan megtámadás ellen s e védelem közben semmi utat nem akar elzárni, hogy Magyarország ügyei a nemzet jogai, becsülete és szabadsága alapján egy egyenlítettessenek ki, mint a körülmények szerint kiegyenliteni legtanácsosban lehet. Több politikát nem vallok be e perczen s többet bevallani nem lehet. Ehhez még azt adom, hogy jövőre nézve, mi a politikát illeti, ismerem a kormánynak kötelességét, hogy bármi is történjék velünk, soha semmi esetben meg nem engedi Magyarország ügyeit olyan irányba sodortatni akárki által is, hogy akárminő egyének akár egyénisége akár politikája decidáljon a nemzet sorsa felett, hanem hogy mindenkor a nemzet maga decidáljon.“

E beszéd után Madarász József jelenté, mikép ő Kossuth nyilatkozatával teljesen meg van elégedve.

S ezzel e tárgy befejezettek tekintetek.

V.

Pesten ekközben a political vizsgáló bizottmány többeket elítélt. Ezek közt őrnagy Söll, Csömy molnár, meglövettek. Czuczor egy költeményeért 6 évi várfogságra ítéltetek. Móga és Lázár 10 évi várfogságra lőnek ítéelve.

Febr. első napján gr. Lamberg innepélyesen eltemettetek.

Ugyancsak e hó elején a meghódított vidékek hódolati nyilatkozatot küldöttek be. E hódolatok azonban semmi fontossággal nem bírtak, miután, a mint kivonultak a császáriak valamelyik helyből s a magyarok bevonultak oda, nemcsak azokhoz is hasonló nyilatkozatot küldöttek, hanem ügyöket tettelegesen előmozdító demonstratiók tétettek.

Bármilly szigoru rendszabályokat bocsátott is ki tábornok Wrba, bármilly példás büntetést szabott azokra, kik a Debreczneli közlekedést fentartják: semmi eredménye sem lett annak.

A febr. 11-dikén kiadott rendelet nemcsak megújítja ezt, hanem azon zsidókra is, kiknek községéből valaki illyszerü bűnért elfogatik, ez 20,000 pfrtot fizet.

Negyedik fejezet.

A lapok Debreczenben. Esti lapok. Átvonulás a Stureczen. Korotnoki csata. Branyicskói csata. Csányi és Bem. Piskii csata. Leiningen Czibakházánál. Klapka Kompoltnál. A kápolnai ütközet. Bem hadjárata.

I.

A békepártiak Debreczenben ekközben terjesztendőik elveiket, egy organumot nyitának meg Esti lapok czim alatt Jókai Mór szerkesztése mellett.

Főbb dolgozótársai Kazinczy, Kovács, Zichy A. valának.

S valóban, kik a Madarász-uralmat már megunták, kapva kapták e lapokat, mert annak legfőbb kizárólagos tendenciája volt, ezt suiteje-vel megbuktatni.

Madarász L. hatalma akkor tetőponton álla, e lap pellengérré állítá. Kezdetben sajtó utján próbálta ellensúlyozni. Testvére által megindittatá a Debreczeni lapokat, semmi hatása sem lön, valamint a Márczius is régi befolyásából sokat vesztett.

Az Esti lapok kimondott elve volt, nem zární el a békülés utját s pártja igen nagy vala.

E három lapon kívül (ezek közül a Debreczeni hirlap egy pár héti élet után meghalt) kettő vala : a Közlöny és az Alföldi hirlap.

II.

Csaknem egész febr. közepéig el volt Görgei a debreczeni kormánytól vágva.

A windschachtí csata után Bayer ezredes vezénylete alatt serege egy részét Körmöcz felé küldte. De ez a legnagyobb vésznek levén kitéve, éjfélkor, midőn senki sem gyanítá, annak koromsötétjét felhasználva, egész seregével átment a Sturecz hegyi tunnelen, mellyet árkászok által kelle járhatóvá tenni, s mellyen át a mult században Rákóczy tett átvonulást.

Borult idő vala, havazott, az orkán sivitva fútt el a táj felett. Az éj és táj vadonvolta a hideget növelte.

S ez ut mégis olly sajtóságos vala!

Parancs szerint szólni nem vala szabad, de ha egy ágyu- vagy markotányosnői szekér elsülyedt, ki tilthatta volna el a káromkodást! S ilyenkor az oldalvást hallgatva lovagló huszárok is leszálltak lovaikról.

S ez nem vala mind! a lovak botorkáztak vagy horkoltak s nem egyszer tünt fel a hóból egyegy félig elsülyedt honvéd!

Jan. 19-kén a Szánthónáli csata után Görgei Tokaj, Tarczal és Keresztúr felé vette útját, hol 22-kén Schlick tábornok által megtámadtatván, őt kétségbeesett heves csata után keményen megverték s visszavonulni kényttették. Görgei seregének erejét bámulandó ügyességgel tudá felhasználni.

Rosenbergben hg Windischgrätz követével találkozék s alkuozott is vele. Görgei a béküléstől már ekkor nem volt idegen, azonban részint mert föltételei nem fogadtattak el, részint mert a magyar fegyverek szerencséje más helyt is kedvező fordulatot vett, félbenzakadtak.

Febr. 3, 4-én Korotnoknál első jelentékenyebb dia
dalt aratott.

III.

Görgei febr. elsején 1849. Szepes határain átlépett. Guyon osztálya a gömöri szorosokon Iglóig nyomult; Görgeié Kézmárc vidékét borította el.

Lőcsén Kiesewetter cs. őrnagy egy Nugentféle zászlóaljjal, 3 congréve rakétával s 50 könnyü lovassal tanyázott.

Ez megtudván egy iglói ember által a magyarok jelszavát, febr. 3. és 4. közti éjen Iglóra megtámadást rendezett.

Az előőrsökön, a jelszó által megcsalván őket, szerencsésen átjött s már a városhoz közel volt, midőn a legközelebbi előőrsök az ellenséges lovasokat észrehevék, lövöldözni kezdének s így az iglói őrséget fölébreszték.

Kiesewetter már ben volt a városban, mikor ezek gyülekezni kezdtek, azonban a 10,000-nyi magyar sereg ellenében megállni ugy sem birván, heves utcai csata után visszavonult, két rakétát s vagy 30 embert vesztvén.

Febr. 4-kén Lőcsén s Szepesvárálján keresztül visszavonult a branyicskói hegysszorulatig. Négy óraker délután gr. Deym tábornok 11 ágyuval, 4 század lovassággal és 4 zászlóalj gyalogsággal megérkezett Kassáról és Kiesewetter csapatjával egyesülvén, a branyicskói hegytetőn állást vön.

Az ágyuk egy hegyssikon voltak felállitva, honnan a golyók az egész utat beérheték; a gyalogság a hegy másik oldalán, hol tulajdonkép csak a szoros kezdődik. A többi utak is őrséggel elláttattak. A főhadiszállás Sirokkán volt.

Guyon 10,000-nyi gyalog, 23 ágyu és 1,500 lovas seregével

febr. 4-kén Szepesváraljára érkezett és másnap Guyon egy szepesi mérnök által készített terv szerint egyszerre az ellenséges sereget mind elülről megtámadni, mind hátulról körülvenni szándékozik.

Mindkettő sikerült.

Febr. 5-kén Korotnokra érkezvén, két zászlóaljnak parancsot ad, rohammal elfoglalni a hegyet. Kiválasztá a két legroszabb, rongyos, félénk ujonczokból álló zászlóaljt és két kartácscsal töltött ágyut állítván föl mögöttük: vorwärts, Sturm! kiált. A zólyomi zászlóalj habozik, Guyon lövet reá és 5 ember elesik. Ekkor rohanva mentek fel a meredek hegynek egész az ellenséges ágyukig s kettőt elfoglaltak. Egy német tüzér felkiálta: „a magyarok bolondok, mi lövünk s ők ránk törnek.“ Gr. Deym tábornok pedig az előleges ágyuzás nélküli szuronyszegezést taktikátlauságnak mondván, a hegy másik oldalának védelmére elvonult.

Az Ujházi-vadászcsapat akkor már mellékuton felmászván a hegyre, a Sz. Anna melletti austriai csapatot elüze.

Nagy veszélyben levén ekként a hadtest, a branyicskói szorost odahagyá s Eperjesre vonult.

A zólyomi zászlóalj új lobogót kapott ezen felirattal; „Branyicskói diadal febr. 5-kén 1849.“

IV.

Erdélyben a kormánybiztos kezdetben Beóthy volt, de ez Bem kívánatára onnan elmozdittatván, helyette Csányi küldetett le. De Bem ezzel sehogy sem tudott sympathisálni. Neki különös szenvedélye volt a politikai kormányzatot is vezetni, s miután ez által intézvényei nem egyike ferdén ütött ki, a Csányi rendeleteivel összeütközött.

Ebből a két ember közt surlódásokra került a dolog, úgy hogy Bem nem egyszer sürgette annak elmozdítását.

Egyike volt az általa felállított institutióknak a véstörvénytörvényész, melly Roth híres lelkész (mint ki a küüllőmegyei szász falvakat szász székekbe kebelezte) halálra ítélte.

S ez is az, mit Bem különösen ellenzett, miután ő amnestiát hirdetett.

De lássuk hadjáratát.

Vizaknánali kemény megveretése után Bem szüntelenül veretve Dévára ment s onnan csatáiról következő hadjelentés küldetett:

„Bem tábornok azon segítségvel egyesülés végett, melly a Maros völgyén hozzá utasított, Dévára vonulván, miután ott a várt segéderővel február 8-kán egyesült, nyomban megfordulva február 9-én r. 1/9-kor előre nyomult, miszerint Medgyesnél a székely segéderőt magához vonja s a több pontokon elhelyezett csapatokat is

őszpontosítva az ellenség főerejét s fészket egész erővel megtámadhassa.

Utjában 9-kén az ellenség főereje által, mely 6 zászlóalj gyalogyságból, 2 osztály lovasból s 5 ágyúütegből (30 ágyuból) állott, a Piski melletti hidnál megtámadtatott. De ámbár egész seregünk a csata kezdetekor még meg nem érkezett volt, mindazáltal 10 órán át tartott makacs és véres ütközet után este 6 órakor az ellenség olly nyomatékkel visszaveretett, hogy vad és rendetlen futásban volt kénytelen menedéket keresni s egy ágyuját is vitézeink kezében hagyni.

Bem tábornok a futamló ellenséget az éj daczára Padig üldözte s másnap 10-kén az ellenség üldözését és seregeink előnyomulását Szászvároson át Szászsebesig folytatta s bár oda késő éjjel érkezett, pihenés nélkül még azon éjjel oldalt Alvinczra vonult s ott az ellenség egy zászlóalját egészen szétverte.

11-kén egy ügyesen kiszámított cselmozdulat segítségével előhaladását a gyula-fehérvári vár tátongó ágyui és a Szászsebesen őszpontosult ellenséges hadsereg között, a Maros és Küküllő közti hegyeken át szerencsésen folytatván, estve Bervére érkezett, győzelem-koszoruzott seregének a roppant fáradalmak után egynapi pihenést engedvén, Medgyesre s onnan egész őszpontosított erejével az ellenség fő s utolsó fészke ellen előnyomulandó.

A Piski mellett levő hidnáli kemény ütközetben az ellenség holtakban és sebesültekben 1000 embert vesztett, közöttök van legvitézebb tisztjeinek egyike, Losénau ezredes. E dicső diadalt részünkről holtakban és sebesültekben 300 hősnek hazafivére pecsételte meg. Az ellenséget maga Puchner vezette.

Bem tábornok ugy ezen előnyomulással, mely által nemcsak az ellenséget verte meg, de vitéz seregeinek egyesülését is eszközölte s hadseregének Kolozsvárral megszakadva volt összeköttetését újra kinyitotta s biztosította, valamint az e végett előbb Dévára történt remek visszavonulásával is vezéri dicsőségének koszorújába egy újabb boglárt tűzött s a hozzá csatlakozott új seregeket dicsően avatta be a győzelem utjába.

Személyét illetőleg megjegyzendő, hogy a Dévára történt visszavonulás közben egy puskaagolyó jobb kezének közép ujját szétzúzván, a hős tábornok saját inasa által vágatta le a szétzúzott ujat és sebének bekötöttvén, mintha semmi sem történt volna, oda ment, hol a veszély legnagyobb volt.“

V.

E közben két jelentékenyebb csata történt.
Klapkának Kompoltnál előörsi csatája volt.
Hadjelentéséből érdemes közleni :

„Klapka ezredes mezőkövesdi főhadiszállásán megtudván, hogy azon ellenséges seregek, mely legujabb időkben Pestről Gyöngyöstre érkezett, két század gróf Auersberg nevű vasasokból álló előcsapatja Kompolton tanyáz, azt február 18-kán reggeli órákban megrohantatá.

A terv kivitelét a derék Dessewffy Arisztid ezredesre bízta, ki is a megrohanást 5 és egynegyed órakerreggel 4 gyenge huszár századdal olly vitézséggel vezérelte, hogy az ellenség tökéletesen meglepetve, rövid de kemény csatázás után, többet 50 halottnál a csatatéren hagyván, szétverve és rendetlenül megfutamodott, zsákmányul hagyván vitéz huszárainknak 35 foglyot lovastul együtt, az osztály zászlójának szalagját, a tisztek vezetéklóvait és podgyászait, sok ruha- és fegyvereket, s köztük az ellenség parancsnokának gróf Coudenhoven-nak kardját és sisakját. A foglyok közt van egy főtiszt és egy főorvos.“

A czibakháziról gróf Vécsey február 24-ről következő hadjelenést küldte :

„Ma reggeli háromnegyed 6 óraker a sánczokhoz (Czibakháza mellett) rendelt előrseim észrehevék, hogy Varsány felől az ellenség előrenyomul; mire a mieink csatakerrendbe állittattak, s tüstént ágyut küldék a szükségés fedezettel Nagy-Kér felé az ellenség előnyomulásának, s ha lehet, visszavonulásának is gátlására; a többi ágyuimat részint a helység baloldalán, részint a hid mögé elhelyezém.

Az ellenség ereje 6 osztály lovasságból, 2 zászlóalj gyalogságból, u. m. a Károly főherczeg és bánáti ezredbeliekből, egy 6 fontos, egy 12 fontos és egy röppentyüágyu-ütegből állt.

A csata reggeli 8 óraker kezdődék, mindjárt kezdetben leszerelék tüzeink az ellenség 2 ágyuját, azonban folyvást tartott a tüzelés. 10 óratájban az ellenség 2 gyalog zászlóalja és 2 ágyuütege előbbre nyomult s a hidat ostrommal igyekeztek elfoglalni, de kartácsaink által ebben meggátoltattak. Ekközben elküldém gróf Leiningen őrnagyot a 19-dik gyalogezred 3-ik zászlóaljának három századával s a pozsoni vadászokkal csatárlánczban a hidon át, s visszaverők az ellenséget. A csata hevében gróf Leiningen őrnagy az ellenségnek néhány fegyvereseit mieinknek tartván, azok által körülvétetett s elfogatott épen akkor, midőn már az ellenség gyalogsága folytonos visszavonulásban volt; ekkor a közülök visszamaradtak, számszerint mintegy 60-an, Leiningen őrnagyot magokkal vivék a hid közelében levő korcsmához. Látván ezt a mieink, a Schwarzenberg nevet viselő gyalogságot többé visszatartóztatni nem lehetett, „el von fogva őrnagyunk“ kiáltással rohantak előre, követe a többi majdnem minden gyalogság által, és szemközt az ellenség majd minden ágyuival s 6 osztály lovasaival, kik azonban a támadást ujabban megkísérteni nem

merék, a miéink megmenték őrnagyukat azért, hogy a korcsmát ostrom alá vevék.

A 6-ik hadosztálybeli utászok szakasza Pottak századosnak személyes vezénylete alatt a leghevesebb ágyu- és puskatüzelés közt kétszer rontá el, s annyiszor helyreállítá a hidoni közlekedést.

A korcsma ostrománál az ellenség részéről 17-ten estek el, közöttök 2 tisz és pedig egyik Lord Digby a Jellachich-huszároktól, másik Ivánovics százados. Ezeken kívül 2 tisz s 31 közcivítész elfogatott.

A 19-ik gyalogezredbeli hadnagy Talabér különösen kitüntette magát. Ő törte be a korcsma ajtaját, ő rohant első az ostromlott korcsmába.

Erre az ellenség teljesen visszavonult. S ezt még ideje korán tevé, mert már ekkor a Damjanics tábornok serege is közeledék, mely azonban a csatában részt nem vett.“

VI.

Eredmény- s következményeiben sokkal fontosabb volt a kápolnai csata.

A császári hadseregek fővezére erről következő hadjelentést küldte :

„Herczeg Windischgrätz Alfred tábornagy urnak kápolnai tábori főhadiszállásáról e perczen érkezett a csataterén ónnal irt tegnapi tudósítás a cs. kir. seregek által az említett helyés mellett kivivott két napi győzelmes csatáról, valamint a gróf Schlick altábornagy seregéveli egyesülésről. A pártütők Eger és Poroszló felé szaladtak és folyton üzetnek. Zanini ezredbeli egy zászlóalj zászlóstul elfogatott. Veszteségünk csekély. Seregeink lelkülete, mint mindig, kitünő. Kelt Budán, február 28-kán 1849. Duca di Serbelloni s. k., cs. kir. altábornagy.“

„Mután gróf Wrba és herceg Schwarzenberg altábornagyok hadlábai folyó évi február 26-án Gyöngyösről Kápolna felé és Arokszállásról Kál felé előnyomulván egy óra távolságra Kápolnán innen délutáni 2 órakor az ellenségre akadtak, mely balszárnyával Kálnál állott s e helység és Kompolt közti erdőt elfoglalva tartotta, és fölállított hadi rendét a Gyöngyös és Kápolna közti főuton is túl terjesztette, gróf Wrba altábornagy az első ágyulövésekre, melyek herceg Schwarzenberg altábornagy hadlábától áthallatszottak, maga részéről is az ellenséget, mely nagy haderőt fejtett ki, megtámadta.

Kezdetben úgy látszott, mintha az ellenségnek szándoka lett volna balszárnyunkat fenyegetni, minthogy egy erdős dombot elfoglalt és azt két zászlóaljjal megrakta, azonban egy századnak a 6-dik vadász-zászlóaljból Feldegg kapitány alatt, két század főherceg István- ezrediek segítségével történt szuronyali merész rohama elegendő

volt elüzésére és ezen érdekes pont elfoglalására. Ez alkalommal Salis őrnagy egy gránátarabocská által megsebesítettet. Ezután az ellenség a két előnyomuló hadláb közé két huszár-ezredet rendelt benyomulni.

Civalart nevet viselő dzidás-ezredből 4 század Baselli őrnagy parancsa alatt ezen megtámadásnak ritka elszántsággal elejét vették és noha előbb egy tömegben álló gyalog zászlóaljat vertek szét, mégis álmélkodásra méltó rendben, egy szárny Kresz-féle könnyű lovasság által segítve, ama két huszárezredre rohantak és azokat nagy veszteséggel visszaverték.

A mieinkből itt Weisenthurm hadnagy és 6 dzsidás elesett, 35 megsebesítettet. Az ellenségből 60 holt és erős sebesedettek maradtak helyben. Ezután az ellenség minden ponton visszavonult s Kápolna s Káal felé üzöbe vétetett, hol a bekövetkezett setétség a harczot félbe szakasztá.

Gróf Schlick altábornagynak, ki hadtestével már f. évi február 25-kén Pétervásárra érkezett, tegnap estvére Verpeléig kelle előnyomulni, hogy a fősereggel egyesülhessen. De azon pontra el nem juthata, mivel a siroki szorost az ellenségtől elfoglalva találta, mellyet csak egy igen dicső harcz után nyerhete hatalmába. Ezalatt az éj beállott, mellyet e hadsereg azon állásban tölte.

Reggel 27-én a megtámadás tábornagy ő herczegsége által folytatott, miután a baloldalon is azon irányban élénken folytatott ágyúzás Schlick altábornagy közeledését tudtul adá.

Schlick altábornagy az ellenséget egész Verpeléig üzé maga előtt, holott ez meglepedett s magát makacsul védelmezte. A helység mégis Krieger dandára által rohammal bevétetett, hol a Latour gyalog-ezred 2-ik zászlóalja magát különösen kitüntette; az ellenség sebes futással a dombokra vonult; egy osztály Eger felé a hegytorokat közé szorítottatott.

Ugy látszik, hogy az ellenség Kápolna birtokát különös fontosságúnak tekinté, minthogy az ütközet folytán két izben megkísérté annak visszafoglalását, miután azonban nem sikerült számos ágyúival Wyss dandárát onnan elüzni, s időközben Coloredó dandárja is a hasonvonalon levő Döbrő faluba előnyomult, és az ellenség megtámadó hadlábainak jobb oldalát veszélyeztette, sietett a dombokon át visszavonulni.

Schwarzenberg herczeg Kálíg előment, melly helyet rohammal bevette; a visszanyomott ellenséges seregek, mellyek nagy számú ágyúkkal voltak ellátva és a Maklárnáli állásba vonultak, Kápolnán túl egy órányira üzettek, hol a bekövetkezett setétség és a seregek fáradtsága a további üldözést félbenszakasztatá.

Ámbár túlnyomó ellenséges erők ellen, seregeinknek kitünő lelkesedése és vitézsége, a tábornok urak czélszerű vezérlete, és

derék tüzeink élénk és hatályos tüzelése mégis minden akadályokat legyőztek.

A mindkét részről vesztesség számokban határozottan még ki nem mutatható. Az ellenség részéről az legalább is 300 holtra és 1000 fogolyra mehet, kik között 15 tiszt találtatik, egy zászló elfoglaltatott. Zülow százados halálát a Preussen vasas ezredből és Schutz hadnagyét a 2-dik vadász-zászlóaljból fájlaljuk. A megsebesültek között találatnak Sauer kapitány a Latour-gyalagezredből, Uichtritz kapitány és Hoffmann főhadnagy Preussen nevű vasas-ezredből, valamint Weckbecker kapitány a 2-ik vadász-zászlóaljból. Kelt Budán, márczius hó 1-jén, 1849. A cs. kir. hadsereg főhadikormányára által.

Érdekes e mellett tudni a Dembinszki felőli hadjelentést:

„Dembinszki altábornagynak már több napok előtt kijelentett azon combinatióját, hogy az ellenség Eger vidékén fog akarni elnyomulni, a történetek tökéletesen igazolták.

Az ellenség nagy erőt vont össze a Tarna völgyén, s eldöntő csatára látszott készülni.

Dembinszki fővezér a csatát február 27-kén szándékozott elfogadni. Azonban már február 26-kán, midőn még Görgei tábornok hadosztályai a harcztérre nem érkezhettek, s jóformán csak Klapka ezredes hadosztálya foglalta el harczállomását, délután két órakor a csata irtózatos ágyutüzzel megkezdetett s a három mérföldnyi (kompolt-kápolna-verpeléti) vonalon mindenütt kifejlődvén, szakadatlanul tartott mindaddig, míg a sötétség a csatának véget nem vetett. Ez napon hazánk ellenségei minden ponton hátranyomattak s vitéz seregeink megtarták harczállomásukat. Több ízben kéz-viadalra került a dolog, huszáraink két század dsidást a szó szoros értelmében összevagdaltak.

Február 28-kán jókor reggel a nagyszerű ütközet újra kezdődött, Windischgrätz maga vezérelt, Schlick, Sultzig serege is támadólag vonult Verpelét felé. Vitéz seregeink nyolcz óra hosszan álltak s viszonozták, hol védőleg hol támadólag az iszonyatos tüzet, a nélkül, hogy az ellenségnek a harcztérből egy talpalatnyit engedtek volna. Délután 3 óratájban a fővezér Kápolna helységet két ízben ostromlá s győzedelmesen be is vette, ekkor, midőn a győzelmet már csak aratni kellett volna, a Zanini olasz-zászlóalj, mely a közös nyomás keserves érzeténél s a közös szabadságszeretetnél fogva igazságos harczunkbani részvétre méltatva volt, az ostrommal bevett faluban rút árulással átment hazánk s hazájuk ellenségeihez.

Ezen árulás, de kivált a kétnapi csatázásban kifáradt seregeknek mulhatlanul szükséges percnyi pihenés tekintete, a csatát félbenszakíták, az ellenség is egészen kimerülve lehetett, mert a tüzelést mindkét részről mintegy elvágták.

Seregeink a csatatértől egy órányira foglaltak helyet a keresend-maklári vonalon. A főhadiszállás Maklárra tétetett, seregeink legszebb rendben foglalták el állomásukat. Az ellenség nem mert utánuk nyomulni.

S 28-án reggel seregeink parancsot kaptak ismét előre a komolt-kápolna-verpeléti vonalon állomást venni.

Az ellenség Tófalut, Kápolnát, Kált meggyujtotta.

Az ütközet nagyszerű volt. Ágyu-foglalás vagy vesztéség egyik részről sem történt.

Első nagyszerű csata, mellyre eddig különválva működött különféle hadseregeink külön osztályai egyesültenek, s az ellenség megtanulhatá, hogy hadsereggel van dolga, melly az igaz ügynek szent lelkesedése mellett bizalommal szeretett vezéreinek intéseire fegyelmes renddel ügyel s melly minden talpalatnyi tért csak drága vér árán engedne oda.

Az ellenség öszpontositá legfőbb erejét, s egy talpalatnyi tért nyerni annyira nem vala képes, hogy az általa is elhagyott harcztér-vonalon a nagy ütközet utáni reggel febr. 28-kán seregeink 10,000 emberrel megerősödvé, már ismét jó kedvvel s bátran készen állottak, óhajtva várva kétnapi ütközet után az új csatát.

Február 27-dike bizalommal töltheti el még a kétkedők keblét is.

Dembinszki altábornagyot egy kartácsdarab nyakszirten sujtá; de ez nem akadályozá őt, hogy az ütközet végeig a legveszélyesebb helyeken megmaradna, csak lovat kelle változtatnia, mivel lovát egy golyó megsérté.

A kéz-viadalban seregeink mindenütt győztesek voltak. Az irtózatos álygutüz által itt ott pillanatnyira megzavarodott csapatok egy biztató szóra rendbe állottak vissza, s szuronyt szegezve rohanták meg újra az ellenséget. Február 27-ke szívemelő dicsőségnapja volt a magyar szabadság védseregeinek. A személyes vitéség nagyszerű jelenetei, mellyekben e nap tábornokainktól kezdve le a közvitészek bátor tömegéig olly gazdag volt, későbben adatnak át a hálás közönség méltányló tudomásának. A honv. b. nevében, Kossuth."

VII.

A másnapi országgyűlésen Kossuth következő beszédet tarta e tárgyban :

„Utólagosan bocsánatot vagyok kénytelen kérni a tisztelt képviselő háztól, hogy egy pár napra a kormány székhelyéről el kellett távoznom a nélkül, hogy a képviselő háznak, mint az különben kötelességemben állott volna, arra előlegesen engedelmet kikérem; de a körülmények olly fontosoknak és sürgetőknek látszottak, hogy 24 órai vesztéséget a hazára nézve igen károsnak gondolt a honvé-

delmi bizottmány, s azért utólagosan bátor vagyok alázatosan bocsánatot kérni, hogy elmenni kénytelenítettém.

Elmenetelemnek fő célja, bizonyos igen ijesztő alakban mutatkozni kezdett egyenlenségeknek a táborbani kiegyenlítése volt volna. Errenézve méltóztassék a képviselőház azon örvendetes jelentésemet kegyesen venni, hogy röviden szólva, istennek hála! minden rendén van, semmi baj sincs.

Egyébiránt ezen alkalommal a hadi munkálatokról a következőket van szerencsém jelenteni. Dembinszki altábornagy ur már ezelőtt mintegy két héttel, akkor még, mikor Kassa és Putnok táján állottak seregeink, azon véleményét fejezte volt ki a honvédelmi bizottmánynak, hogy igen valószínűleg az első nagy ütközetek Eger táján lesznek. Megvallom, hogy a katonai tudományokban jártasságot magamnak nem igényelvén, ezt nem igen tudtam akkor megfogni; azonban ez belátását igazolja, mert ugy történt, 26-án 27-én és gondolom tegnap is ütközet volt; de már ennek eredményéről nem tudok bizonyost. Eger táján Tarna völgyén volt az ütközet nagyobb szerű, mint a minők eddig hazánk védelmének mostani egész historiájában előkerülnek. 26-án nem voltak még a kiszemelt positiókban együtt seregeink, csupán csak Klapka ezredes urnak seregosztálya volt Egeren túl Verpelét táján elhelyezve s a főhadiszállás Egerben, hol Dembinszki maga volt jelen és a nép által fáklyás zenével üdvözlöttnév, a többi közt azon szivreható jelenet adta magát elő, hogy az ellenség tözsomszédjában akkor, mikor mondhatnám, csaknem — nem akarom mondani, minden, de legfőbb disponibilis erejét összevonta az ellenség, Eger városának összes lakossága a főhadvezérnek és kormánybiztosnak kezébe tette le azon esküt, hogy a hazát minden kitelhető áldozattal és eréllyel fogja védelmezni. Nem levén 26-án seregeink még egészen összepontosítva, a tábornok-vezér nem szándékozott 26-kán már csatát kezdeni, hanem legyen, hogy az ellenség kívánt csatáznai, legyen, hogy némelly seregparancsnokaink ütközetvágya szolgáltattott a megtámadásra alkalmat az ellenség részéről: mintegy 2 óratájban délután megkezdett a csata olly irtózatos ágyuzással, mihez hasonlót hallani még nem igen volt alkalmunk és tartott addig, míg az ütközetnek a sötétség véget nem vetett. Akkor 26-án az ellenség 3 órai hosszú vonalon a csata minden positióiról visszaveretett és a mi seregeink azon positiókat foglalták el, mellyeket az ütközet előtt az ellenség tartott. 27-én, mikor már két osztály, Guyon és Kmety osztályvezérek Görgei táborának többi részeivel csatlakoztak volt, reggel hajnalban mindjárt megkezdte az ellenség a támadást, a csata színhelye a Tarna völgye volt Verpeléttől Kálíg, a hol három helységet, Tótfalut, Kápolnát és Kált, az ellenség föl is égetett. Megkezdődvén hajnalban az ütközet, 8 óra hosszant tartott a nélkül, hogy seregeink csak egy talpalatnyi földet is vesztek volna. Azonban,

délután mintegy három és négy óra közt, mikor Dembinszky altábornagy személyesen vezetné az ostromot Kápolnára, hogy az ellenséget onnan kiverje, a minthogy szurony szegezve győzedelmesen be is vonult; mikor bevonult a faluba, akkor a Zanini-zászlóalj, az egyetlen idegen zászlóalj, melly seregeink között volt, a győzelem után, minden lövés nélkül átment az ellenséghez, újabb jelül annak, hogy csak magában bizhat a magyar. Természetes, hogy egy illy erős zászlóaljnak, 8 órai fárasztó csata után, miután előttevaló nap folytonos csatázásban fáradtak seregeink, általmenetele némi kis zavart idézett elő, mellynek nehogy káros következései legyenek, a fővezér czélszerűnek találta a seregeket a csata előtti posztiókba visszarendelni, a mi ugy történt meg, hogy a főhadiszállás Maklárra tétetett által. A kik ismerik e vidéket, tudják, hogy egy jó órai távolságra van. Ott állomásoztak tehát seregeink, tegnap reggelre ismét parancsot kapva, hogy az ütközet előtti posztiókat foglalják el s oda vonuljanak be. A tegnapi napnak tehát eredményét nem tudhatom, hanem ezen parancs, mellynek még tanuja voltam s melly tegnap reggel adatott ki, hogy seregeink az ütközet előtti posztiókba vonuljanak, igazolni látszik azon hirt, a mi egyébiránt csak hír, hogy a tegnapelőtti csata végével, mikor a mi seregeink a maklári csata előtti vonalba vonultak, az ellenség Gyöngyös felé vonult vissza. De erről positiv tudomásom nincs, csak onnan gyanítom, mert a fővezér azon parancsot adta ki, hogy seregeink az ütközet előtti posztiókba menjenek. Az altábornagy várta a megtámadást tegnapi is, egyébiránt mind ő, mind Görgei tábornok ur azon véleményben voltak, hogy ha az ellenség nem támad, ők fognak támadni, miután már 2 nehéz divisióval, kilencz—tizezer emberrel erősebbé vált seregünk, mint tegnapelőtt volt, mert két osztály nem vett részt az ütközetben, Kmety osztálya általában nem vehetett részt, Guyon pedig az ütközetnek csak végére jött. Egyes bravourokról és fényes tettekről, minthogy azokat tökéletesen revellálva kell általadni a nyilvánosságnak, jelentést nem tehetek, hanem örömmel mondhatom, hogy egész seregünk, mellyben, tagadni nem lehet, megvan a lelkesedés, de másrésről nem minden osztályban van meg a kellő gyakorlat, még a tiszt urak közt sem igen sok javult azon időtől fogva a gyakorlatban, fegyelemben és rendtartásban, mióta utolsó alkalommal láttam a sereget, mert akkor, mondhatom, a háromnegyed résznyiben megnyert győzelem után egy fegyverzetlen és rendetlen sereg közébe vetett bombának sikerült annyi bajt okozni, melly az egész sereget rendtelenségbe hozta. Még egész bizonyossággal mondhatom, hogy ha seregünk egy része az ellenség irtózatos tüzelése alatt megzavarodva hátrált is, nem volt arra szükség, hogy saját tisztai állítsák helyre a rendet, hanem, ha egy más zászlóaljbeli tiszt szól is hozzájuk: „szuronyt szegez, előre“ megtörtént s így esett meg, hogy megfutamodott zászlóalj egy szóra ismét neki indultak

és szuronnal üzték el az ellenséget s már e tekintetben az ellenség seregeink támadását ki nem állotta, hanem ágyukban hogy erős az ellenség, az igaz. Nem mondhatom tehát, hogy a tegnapelőtti napon fényes győzelmet nyertek volna seregeink, melly ha megtörtént volna, az ütközet olly nagyszerű volt, hogy azt jórészből Magyarország sorsára nézve eldöntőnek lehetett volna mondani. Az ellenségnek körülbelül 24—30 ezernyi ereje volt a csatában, azonban elvesztve sem volt az ütközet, hanem a lipcei másodnaphoz volt hasonló, melly nem dönté még el a csatát, mert tegnapi ismét visszamentek seregeink a csata előtti vonalba. A Zanini-zászlóaljnak általmenése nagy szerencsétlenség volt s ohajtottam volna, mondotta volna meg szándékát az ütközet előtt, akkor eleresztettük volna őket, mert furcsa dolog, hogy azon bataillon hagyjon el bennünket, mellynek élén a fővezér a helységbe vonult be. Az eredmény tehát az, hogy talán még egy alkalommal sem voltak seregünknek különböző osztályai egyesülve illy nagy számban nagy erőnek ellenében, ugyszólván, eldöntő alakot magára ölthető ütközetben, mert eddig csak seregosztályok csatáztak s az eredmény az, hogy becsületesen megállották a sarat, úgy hogy tábornokaink egyike, ki hős elhatározásu férfi, hanem a multak tapasztalásainál fogva nem nagy bizodalommal viseltetett seregeink gyakoroltsága iránt, az ütközet után azt mondá, hogy nem lehet már most Magyarország sorsáról kételkedni! Habár szerencsétlenség történt is, nem lett belőle szaladás s egy buzdító szó elég volt helyreállítani a sereget, a mi jó jel s a jövőre nézve biztosítékot foglal magában. Ennyit jelenthetek ez uttal. Több sebesültekkal a huszárok közül szólottam magam is, kik, a mint drastice szokták magukat kifejezni, azt mondák, hogy dzsidások úgy heverték a földön, mint a csirkék, hanem biz ők is sokan nehéz sebeket kaptak. Szám szerinti veszteségről nem tehetek jelentést, mert az ütközet eldöntő perceiben senki sem számította össze, egyes osztályokról tudok annyit, hogy például Szekulics osztálya 12 embert vesztett, Guyon osztálya, melly az arriére garde-ot képezte a hátravonulásnál, vesztett 20—25 embert. Egyébiránt a kik ott voltak, mind ütközetben voltak; még a gránátosok is. Számról tehát nem szólhatok, a hirt pedig nem említem, mert ezerekről szólanak az ellenség részéről, valamint a mi részünkről is nem kevésről; mindenestre az ütközet véres és kemény volt. Most tehát legjobb reményvel várom a tegnapi nap kimenetelét, mert bizonyos, ha tegnapelőtt a mi seregeink hagyták is abban az ütközetet estefelé, hanem személyes tapasztalásból mondhatom, hogy csaknem csudás dolog volt, egyszerre, mintha elvágták volna az ágyuzást, pedig a futamló sereget az ellenség kergetni s löni szokta, s körülbelül mind a két sereg kissé kifáradt s hátrább vonult, újra kezdendő a csatát. Ennyi jelentésem van jelenleg, mellyben első örvendetes eredmény seregeinknek megedzett gyakoroltsága, másik pedig, hogy az első nagy eldöntő

ütközetet nem vesztettük el, ha nem mondhatjuk is, hogy eredményes győzelmet vívtunk ki; és a harmadik, hogy azon baj, mellynek elintézése végett mentem le a táborba, megszűnt.“

VIII.

Bem febr. 27-éről következő jelentést küldé :

„Febr. 23-án elhagyám Medgyest, az ellenség pedig (Urbán, Fidler és Malkovszky vezérlete alatt) febr. 26-án hagyá oda Beszterczét és én üldözém őt a Bukovinába vezető uton késő éjjelig. Csupán Rusznál találtam először részéről gyenge, később azonban Borgo-Brundnál már meglehetősen makacs ellenállásra. Ez utóbbi helyen két óra hosszant tartott a csata; mellynek eredménye lón, hogy az éj bekövetkeztével az igen hosszan terjedő Borgo-Brund és Tiha falvakat ostrommal bevettük s az ellenséget teljesen kivertük, ki is azonnal a hegyek közé huzódott. Az ellenség részéről 7 halott s mintegy 30 sebesült maradt a harcztéren, mi 1 halottat s 11 sebesültet számolunk.

Febr. 27-én az ellenséget egész a határszélekig kergetém s a királyhágóntúli utolsó falut Marosényt is megszállottam.“

Ötödik fejezet.

Machinációk az Esti lapok ellen. Szolnok bevétele Damjanich által. Kossuth jelentése. Szeben és Brassó bevétele. A márczius 19-iki ülés a Zichy-perben.

I.

Az esti lapok ekközben keményen kikelvén Madarász és pártja ellen ez minden ármányt elkövetett betiltatni e lapot. Jelesen a cautio letételéért indított ellene pert, de hasztalan! a cautio letétetett s a lap nem szünt meg ostroma lenni a pártnak s élethalálharczát folytatni vele.

Damjanics és gróf Vécsey Szolnokot rohammal márczius 5-kén bevették. Ottinger Rékas felé folytatta utját. Ez alkalommal sok fogoly, lőszer, fegyver, 11 ágyu s 7000 pfrt foglaltatott el.

A márczius 9-diki ülésben Kossuth a háznak következő jelentést tett :

„Midőn a legutóbbi alkalommal szerencsés valék a tisztelt háznak jelentést tenni arról, hogy a Dembinszki altábornagy vezérlete alatt működő hadseregek körébeni némelly differentiák a táborbani gyors megjelenésemet szükségessé tették, akkor egyszersmind szerencsés valék azt jelenteni, hogy istennek hála, azon differentiák kiegyenlítették, és seregeink, a verpelét-kápolna-kompolti vonalon az ellenség főerejével megütközvén, habár nem is vívtak ki eredményes győzelmet, de a csatát el nem veszítették, és másfél napi erős ütközet után mintegy egyórányi távolságra a csatától megállapodva, harczszomjasan, elhatározva élni halni a hazáért, várják az ellenséget. Ezen jelentésem utánra következő napon a mint a hivatalos hirlapból tudni méltóztatnak, Mezőkövesd és Szihalom táján szinte ütközet volt, mellynek kezdete a legszebb eredményekkel, elhatározó győzelemmel látszott ígérkezni a nemzetnek, mert alig támadta meg az ellenség az ott felállított seregünk utócsapatját, mellyet a vitéz Kmety alezredes vezérlett, már is a támadó ellenség csapata szétveretve, kivált lövességének legnagyobb része, részint lekonczolva, részint pedig szertefutva, elhagyta a csa-

tatért és seregünk birtokába négy ágyu jutott. Megvallom, hogy már azon alkalommal, midőn ezen győzelemrőli rövid tudósítást vettem, várva vártam egyszersmind a másik tudósítást arról, hogy ez csak kezdete azon csatának, melly előnyomulással s győzelemmel fogja további lépteiben a nemzetet megörvendeztetni. Annál meglepőbb volt reám nézve, midőn kevés órák mulva azon tudósítást vettem, hogy seregeink a Tiszán innen, Tisza-Füreden állanak, s 35,000 embernyi tömegbe vannak öszpontosítva; egyszersmind vettem azon tudósítást, hogy a seregbeli tiszti kar és Dembinszki altábornagy között olly differentiák ütöttek ismét ki, mellyek a hazát a győzelemre okvetlen szükséges katonai fegyelemnek felbomlása által veszéllyel fenyegetik. És ismét csakhamar másodizben jöttem azon helyzetbe, hogy nem lett légyen idóm a tisztelt háznak engedelmet alázattal kikérnem, hogy t. i. azon differentiák kiegyenlítése és ebből a hazára eredhető veszélyek elhárítása végett a táborbai menetemet megengedni méltóztassék; hanem saját felelősségemre, a hadügyminister s az ország táborvezérkarának főnöke kíséretében nyomban a hadsereghez indultam. Mielőtt a helyszínére megérkeztem volna, vettem Szemere Bertalan országos honvédelmi bizottmányi tag s felsőmagyarországi teljhatalmu országos biztos urnak tudósítását, mellyben arról értesít, hogy azelőttvaló nap az egyesült seregnek, egy dandárát kivéve, melly előörsökön volt, minden törzstisztei egyesülvén, tanácskozmányt tartottak, azon tanácskozmányra országos biztos urat mint az ország kormányának képviselőjét meghívták, sőt őtet azon tanácskozmány vezérletére felhívták, s ezen tanácskozmányban közakarattal egyetlenegy szó kivétel nélkül a fővezér Dembinszki altábornagy irányában bizalmatlanság nyilatkoztatott ki, különösen a következő pontoknál fogva:

1. Hogy Schlick serege a mi vitéz és őtet mármár körülkerített hadosztályaink közül kimenekülni engedtetett.

2. Hogy annak Windischgrätz főtáborávali könnyü egyesülése megengedetett.

3. Hogy a kápolnai csatában a győzelem nehezítettett az által, hogy rögtön az ütközet előtt a különböző hadtestekhez tartozó hadosztályok felállításában nem tartatott meg a hadosztályok egysége, hanem egyik osztály a másikkal összezavartatott, és magok az alvezérek is csak rögtön, minden előtudósítás nélkül vették az elfoglalandó állomásokról szóló rendeletet, s így olly seregeknek állottak élén, mellyeket nem ismertek, mellyek dandárparancsnokainak neveiről sem volt előlegesen tudomások, ugy hogy egészen ismeretlen sereggel kellett küzdeniök, a mi nem történt volna, ha mindegyik hadtest együtt maradván, mindegyik, eddig ismert, megszokott vezérének vezérlete alatt állítottatott volna ki; mit az alvezérek annál inkább szükségesnek tartottak volna, mivel minden hadseregi osztálynak megvannak saját erényei és gyarlóságai, s csak hosszas tapasztalatok nyomán

lehet azoknak felosztása iránt akképen intézkedni, hogy az erősebbek a nagyobb erőt kívánó helyekre, a gyengébbek pedig a kevesebb erőt kívánó helyekre állittatván, állásaik által a sikert sok részben biztosithassák. Majd ismét elkövetkezett a panasz, hogy nem úgy ütött ki, mint kellett volna, a mezőkövesdi ütközet, mellynek dicsőséges megkezdését szerencsém vala emliteni, s mellyben 30 ezer ember egy tömegben és harczszomjasan volt egyesülve az ellenség irányában, melly számra is csekélyebb volt, úgy hogy a tisztikar s a hadvezérek, ha a csata az ellenségtől elfogadtatik, vagy ha ő harczot nem ajánlván, részünkről kezdetik meg, a győzelmet csaknem bizonyosnak tartották, annyival inkább, mert a magyar természetéből merített tapasztalásnál fogva a 30 ezernyi sereg egyik dandára által megkezdett szerencsés siker a lelkesedést annyira emelte, hogy kimondhatatlan nagy bajba került s a fegyelmet fentartó parancsnoknak nagy erkifejtésre vala szüksége, a seregeket a fővezér parancsa nélküli támadástól visszatartóztatni. Azonban hogy a csata nemcsak el nem fogadtatott, hanem a seregeknek hátravonulás parancsoltatott, viszont topographiai ismeretek nélkül nagy részben Egerfarmosnak a seregnek mocsárokon s árkokon keresztül való vezetése által történvén, övezetig voltak kénytelenek vitéz seregeink a vizen keresztül gázolni, s az ágyuk megmentése is csak azáltal lett eszközölhető, hogy sok helyen a legénység vontatta ki a posványból az ágyukat, míg néhány ló elveszett. Illy uton vezetettet vissza a hadsereg Poroszlóig, onnan pedig Tiszafüredig, Görgei tábornok ur parancsot kapván, hogy egy osztályt Poroszlón az ellenség ellenében tartson, a minthogy Görgei személyes vezérlete alatt felállította azon hadosztályt, de kémeik által biztos kútfőkből tudósítást kapván, hogy az ellenség három oldalról, alulról, fölülről és szemközt túlnyomó erővel ötet már-már megtámadni készül, úgy hogy, kivéven a tiszafüredi defilét, magát csaknem bekerítettnek kénytelen volt tekinteni, s tekintetbe vevén másrésről azt, hogy a Poroszlóról Tiszafüredre vezető töltés veszélyes defilének tekinthető, mert csak épen azon keskeny töltésen lehet a seregeknek előre vagy hátra menni, mert ha tágabb tér nyílik is imittamott a mellette fekvő rétekre, de sok helyt erek vágják keresztül a terrenumot, melly ereknek áthágásával a töltésre s azon levő hidakra kell visszatérni, úgy hogy Görgei tábornok ur a legnagyobb veszélynek látta osztályát a visszavonuláskor kiteve s a töltés végén felállítandó ágyukkal irtózatossá sok veszteségébe került volna a hazának a Füredre eszközözendő visszavonulás. Azért a katonai disciplina megsértésével kétségtelenül, a fővezér parancsának ellenére, az előörsöket kiállitván, osztályát megmenteni s haszontalanul fel nem áldozni magát ösztönöztetve érzé és maga is Füredre visszavonult. Végre hozzá járul még azon ok, hogy a seregek a 3 napi csatázás közben, hozzájárulván a 4-dik napi visszavonulás, ugyszólván semmit nem

ettek, mit a tisztikar és alvezérek annak tulajdonítottak, hogy a fővezér nem tette meg az intendatúránál a kellő dispositiókat az iránt, hol és mellyik helyen tartassék készen az élelmi szerek gyűjteléke.

Illyen panaszok alapján nyilatkozott az összes tisztikarnak bizalmatlansága a fővezér iránt, melly minthogy nem egykét személytől, hanem az egész tisztikartól eredett, s mert a veszélyek és kötelességek közt is a fontosabbra ügyelni Szemere országos biztos ur magát ösztönöztetve érezte, nem akarván a hadsereget kitenni annak, hogy épen az ütközet előtti perczben az összes tisztikarnak katonai törvényszék elébe állítása által a seregnek ellenség elébe vezérlete csaknek lehetetlenné tétessék, s ezáltal a megbecsülhetlen idő elvesztegetessék, a kormány nevében szükségesnek látta akként intézkedni; hogy

1. A tisztikarnak felszólítására jelentést tegyen a kormányhoz, s kérje fel, hogy a kormány elnöke személyesen menjen a táborba, s a differentiak felett határozzon.

2. Hogy addig, míg az elnök megérkeznék, Dembinszki altábornagy ur legyen szives a vezérletet akként vinni, hogy az alvezérek közül egy kettőt haditanácsba magához hívni sziveskedjék; melly határozatot és megállapodást Szemere Bertalan kormánybiztos ur mint ideiglenesen a kormány nevében tett, Dembinszki fővezérnek tudtára adván, ő a haditanácsnak tartását és a dispositiókban tanácskozólag való részvétét bárkinek is határozottan és olly eltökéllett férfias szilárdsággal tagadá meg, miszerint azon jellemző kifejezéssel élt: hogy, ha süvege tudná, mit gondol feje, még süvegét is eldobná, nem hogy mással tanácskozzék. A dolgok ezen helyzetében Szemere Bertalan országos biztos ur ideiglenesen akként intézkedett, hogy a seregben a legidősebb tábornok, a ki Görgei volt, ideiglenesen vigye a parancsnokságot, addig, míg a hozzám intézett felhívás következtében megérkezném és a hadügyministerium közbejöttével intézkedhetném. Illy stadiumban találtam a dolgokat a táborba érkeztemkor. Méltóztatnak a tisztelt képviselők az előadottakból látni, hogy milly előzmények jöttek már itt közbe, mellyek némi moralis kényszerűség színét is viselték. Meg kell valanom, hogy a tisztikarnak s alvezéreknek illy rendkívüli fellépése maga Görgei tábornok ur által is a katonai disciplinával rendes körülmények között olly annyira össze nem egyeztethetőnek nyilatkoztatott ki, miszerint egyenesen kimondá, hogy ha ő volt volna Dembinszki, és irányában e szerint tagadta volna meg az engedelmességet Görgei, Görgeit főbe lövette volna; és ezt azért mondja, miszerint a kormány meggyőződjék arról, hogy midőn ő életét, és a mi előtte még szentebb, becsületét is kész volt kockára vetni, ezt csak azért tehette, mert lelkének legbensőbb meggyőződése szerint

ugy látta tökéletesen a dolgokat, hogy ha ezt nem teszi, a hazára nézve roppant veszély fogna következni.

A hadügyminister Vetter táborvezérkari főnök urral a hely szí-
nén megérkezvén, mindenekelőtt ugy a fővezér, mint a sereg-
parancsnok urakat magunk elébe kérettük, s egymás jelenlétében a
dolgok állása iránt felvilágosítást kívántunk, a mi meg is történt.
Mindkét részről megtétettek a nyilatkozatok, s azon nyilatkozatokat
hallotta a hadügyminister is jelenlétemben, s az egész seregnek
együtt volt törzstisztikarát kihallgatta, s a dolgok állásáról ma-
gának tökéletes felvilágosítást szerezni iparkodott, valamint én is
iparkodtam, s meg kell vallanom, miszerint azon meggyőződésre
jutottam, hogy a legközelebbi napoknak eredménytelensége igen is
meglepő: hanem, hogy olly tökéletes bizonyossággal el tudja az
ember határozni, valljon csak épen és egyedül magának a fővezér-
nek hibás dispositioi miatt, vagy egyszersmind talán egyik vagy
másik részről pontatlanság, s a közremunkálásrai készségbeni lanyha-
ság, vagy talán a két ok együtt okozhatta ez eredménytelenséget,
annak kipuhatolására és megítélésére hosszabb idő s több heteken
keresztül tartó hadi vizsgálatok volnának szükségesek, s a körülmé-
nyeket ugy látom, hogy az országnak állapota s az időnek megbé-
csülhetlen fontossága most teljességgel meg nem engedi, hogy
ilyen vizsgálatok tétele végett, hadseregeink ellenséggel szemközt
heteken által hurczoltatva, inactivitásba tétessenek; s midőn egy-
részről kinyilatkoztattam, mint az ország kormányelnöke, hogy a
tisztikar részéről a fővezér irányában lett bizalmatlanság nyilatkoza-
tát a katonai fegyelemmel összeegyeztethetőnek teljességgel nem
ismerem, s én azt határozottan roszalandónak tartom s roszalom
is, másrészről Dembinszki altábornagy urat felszólítottam, valljon
tekintve a hazának jelen körülményeit, miket fővonásaiban említeni
már alkalmam volt, elégedettnek érzi-e magát ezen elégtétellel
vagy nem? szives készséggel ugy nyilatkozott, hogy ezt tökéletesen
eléгли, hanem kinyilatkoztatta, hogy katonai reputatioját sokkal
magasbra becsüli, mintsem hogy ne kéré magát dispensáltatni azon
sereg vezérletétől, mellyben iránta bizalmatlanság nyilatkozott,
mert ő nem biztos arról, hogy a seregnek magasabb és alacsony-
abb állásu tiszteiben egyenként és összesen nemcsak hideg en-
gedelmességet, hanem azon szives készségü közremunkálást fogná
feltalálni, melly a győzelemnek és sikernek feltétele. Azért ő saját
maga becse iránti tartozásból kinyilatkoztatni véli magát, hogy to-
vábbá ezen sereget nem vezérelheti, hanem kéri, magát más
intézkedésekre használtatni, magát egyébiránt a kormány dispositioja
alá bocsátván.

A dolgok helyzete így volt, és én megfontolva minden körü-
lményeket s értekezvén az alvezérekkel s bizonyosságot szerezvén
magamnak azoknak hazafui indulatuk iránt, akkép intézkedtem

Tiszafüreden, hogy a Szolnok körül egyesült hadseregnek vezérlete iránti dispositiót függőben tartván, a sereg Tiszafüred táján volt részének, nevezetesen Görgei, Répási és Klapka vezénylete alatti hadosztályának, melyet máshová besorozni a kormány szükségesnek nem tartott, vezérlete Görgei tábornok urra bizassék, minthogy e részben a rendeletet ki is adtam és Szemere Bertalan kormánybiztos urat utasítottam arra, hogy a kormány nevében folytonosan a seregnél maradván, a mint egyrésről a politikai és politialis hatóságot gyakorolja, ugy másrésről örökórával legyen a felett, valljon a hadjáratnak politikai irányzata, mellyet kiszabni egyedül a kormány joga s kötelessége, hiven megtartatik-e, és folytonos világosságban tartsa a kormányt mindazokról, mellyeket a hadsereg nézve a kormánynak tudni érdekében áll. Görgei tábornok ur szives nyílt férfias készséggel mindezen intézkedéseket, miket ugy e tekintetben, mint különösen a sereg élelmezésére nézve az intendanturánál, továbbá a rendes ellenőrségnek a pénzkezelés körüli behozatala iránt tettem, a leghelyesebbeknek és természetszerűeknek elismerve, s a hazának hűséget, a kormány iránt engedelmességet, mindnyájunk személye iránt pedig a legférfiasabb szives őszinteségét ajánlván, azon meggyőződéssel jöttem vissza, hogy az összes sereg fővezére iránti bizalom hiányát azon egyetértés fogja pótolni, mellyet a halott nyilatkozatok folytán közte és a többi vezérek között fenmaradandónak állhatatosan hiszek.

Alig érkezém meg a fővárosba, Dembinszkitől egy levelet vevék, mellyben azt adja tudomásomra, hogy ámbár ő a kormánynak lépéseiben tökéletes megegyezését kinyilatkoztatta, mivel azonban időközben az ő dispositioi következtében Damjanics és Vécsei tábornok urak fényes győzelemmel Szolnokot nemcsak bevették, hanem Ottinger brigadjának megtámadása ellen győzelmes visszatorlással meg is tartották, jogát véli fenforogni, felszólítani a kormányt, miként neki azon elégtétel adassék meg, hogy a fővezérséget győzelmeinek közepette tovább folytathassa. Azt gondoltam és gondolom most is, nem bocsátkozván azon dispositiókba, mellyeknek következtében Szolnok bevételét, s mellyeknek mivoltáról értesülve vagyok, egy általában nem látom a körülményeket akkép fenforogni, hogy a kormány maga rendelkezéseiben ma adott szavának becsületeivel könnyelműen 24 óra alatt játszassék, s azért mivel a 3-dik és 9-dik zászlóalj, derék, vitéz és hős tábornokuk vezérlete alatt mondhatni a veszély előtt szemet hunyni nem tudó bátorsággal rohanja meg az ágyutelepeket, és a pusztító kereszttűz között 11 ágyut elvesz s az ellenséget kiveri, nem láttam elegendő okát fenforogni, hogy a kormány által 24 óra alatt szükségesnek talált intézkedések megváltoztattassanak, s az egyenletlenség s zavarodás magva hintessék el ismét a seregben. Én tehát Dembinszki ur kérelmét kereken megtagadtam, s megmondám neki, hogy nagyon csudálkozom

ezen kívánságán. Meg voltak téve a hadiministerium táborvezérkari osztály részéről tudtommal s megegyezéssel a hadi munkálatok folytatása iránti intézkedések és utasítások, de csak egy pár óra alatt is tapasztalnunk kellett, hogy egy országnak olly hosszú vonaloni hadvezérletét és tovább is a távolabb levő debreczeni bureauból sikerrel intézni nem lehet, hanem hogy a helyszíne az, honnan az egységnek a rendelkezésekben kifolyni kell s honnan kell egyszermind azon egységből kifolyó rendelkezések pontos teljesítésének biztosságáról magának a fővezérnek jelenléte által intézkedni. Hozzá járult ehhez még azon körülmény, miként, ha a kápolnai és mezőkövesdi ütközetekért az ellenség kebelében Te Deumokat tartottak is irányunkban Pesten, az egy kis respectust gerjeszthetett, sőt gerjesztett is; másrésről pedig a szolnoki győzelem egy kissé talán többet is gerjesztett a respectusnál. Mindenesetre a dolog úgy áll, hogy a szolnoki győzelmet hadviselésünk kiindulási pontja gyanánt minden időveszteség nélkül haladéktalanul, rögtön a legnagyobb eréllyel felhasználni a hazának olly érdekében áll, hogy ha ezen alkalom elhalasztatnék, olly alkalom halasztatik el, mellyet, meglehet, egy egész évi táborozás fáradságaival sem lehetne helyrehozni. És ezen szempontból indulva, széttekintve egyszermind Europa politicalai conjuncturái között, mellyek minden erőfeszítésünknek megkettőztetését látszanak igényelni, s mellyek iránt, midőn az időt arra alkalmasnak látandom, a tisztelt ház bölcs határozatát felhívni májđ szerencsés leszek, akkint valék meggyőződve a képviselőháznak, mint a mellytől venni kell a honvédelmi bizottmánynak munkálkodásabani irányzatát, előleges tanácskozásobani véleménye nyomán is, hogy rögtön és azonnal egy fővezér nevezetessék ki ollyformán, hogy a Tisza körül két főponton egyesült hadseregeink, nevezetesen mellyek Szolnok táján, és mellyek Tisza-Füred táján állanak; bár több rendű hadosztályokból egyesülve, két nagyobb hadtestet képezzenek, és a felsőnek már Tisza-Füreden tett intézkedéseim folytán vezérlete Görgei tábornoknak, az alsónak vezérlete pedig, miután Vécsey tábornok nemes resignatióval, mellyért a hazának nagy méltánylatát és köszönetét érdemli, a vezérletet, mert a hazára nézve úgy jobbnak látta, ideiglenesen Damjanics tábornoknak általadta volt, Damjanich tábornoknak adatván, és az ezen hadseregtestébe beolvasztott hadosztályok, a régi számokat természetesen megtartván, úgy az aradi, és a legközelebbi órákban Perczel tábornok ur vezénylete alá bizandó szeged-bácsi hadseregnek, nem különben az ország váraiban levő őrségeknek élén álljon. Valamint a fővezérnek kineveztetését épen e pillanatban, midőn az összes seregben harmóniát, az összevágó egybehangzást és minden oldalról egy célra dolgozást mulbatlanul szükségesnek találta a kormány, úgy az egyének között szétnézve, minden körülményeket megfontolva, legcélszerűbbnek azt vélte,

hogy Magyarország hadseregének fővezérévé mindaddig, valameddig az egyesült munkálatoknak szüksége tartand, Vetter tábornok neveztessek ki. Egyszersmind azonban kötelességemnek tartottam a tisztelt ház irányában kinyilatkoztatni, miként én számotvetve a kötelességek között nemcsak azért, mivel nem hiszem, hogy Debreczenből távollétem, bár kevesebb vagy hosszabb ideig tartson is, az ország kormányzatában legkevesebb csorbulást okozna, azért mert tisztelt társaim, a honvédelmi bizottmány tagjai, nélkülem úgy, mint velem együtt, az ország hasznára legjobb belátásuk szerint intézkednek, úgy mint eddig is intézkedtek; hanem azért is, mert mint a honvédelmi bizottmány elnöke ott vélem leginkább helyemet lenni, hol a kormányzati befolyásnak a legrögtönösb intézkedési szüksége foroghat fenn: elhatároztam magamban minél gyakrabban és minél több időt a táborban tölteni. Mert a táborbani jelenlétem által, nem csekély személyem befolyásával, hanem azon hatóságnál fogva, mellyet a nemzet akarátának következtében hivatalos állásomban viselek, és a mellynek súlyát és tekintélyét mindenki irányában fentartani tudom is, fogom is, nyujtsak a nemzetnek biztosítékot a részben, hogy a hadseregben nem fog történni semmi olyan, mi a sikert kockáztathatná, el lesz háritva minden olly akadály, melly az előmenetelt nehezithetné, és fen lesz tartva azon katonai fegyelem és a felsőbbség rendelkezései iránti szives készség, melly készség a hadseregek ismeretes hazafiszerezetével és lelkesült vitézségével párosulva kétségtelenül biztos győzelemnek néz elébe. És el levén e szerint határozva a seregekbeni fegyelem, a fővezér iránti engedelmesség tekintetében biztosítást kerestem és találtam abban 1-ör, hogy a hadseregeket és azoknak vezéreit, valamint különösen a két nagyobb hadtestet vezénylő tábornokokat is, olly hazafui tiszta szeretettől ismerem sőt tudom lelkesülve, miszerint bizton elmondhatom, magamat és mindnyájunkat beleértve, hogy csak úgy lehet a hazát szeretni, mint ők szeretik, jobban nem. 2-or. Találtam a biztosítékot magának Vetter fővezér urnak férfias erélyében, miszerint kétségtelen tudományához képest bir azon tehetséggel, hogy magának a hadseregben kellő tekintélyét mind megszerezni mind fentartani tudja, mert én akként vagyok meggyőződve, hogy nagyon gyengén állana azon fővezér tekintélye, ki mástól volna kénytelen kivánni azon tekintélynek támogatását, és ön magában az elegendő biztosítékot fel nem találná. 3-or. Végre az egész sergek hazafui érzelmein kívül találtam biztosítékot abban, miszerint el valék sőt el is vagyok határozva, időmnek legnagyobb részét a táborban tölteni, pedig azon elhatározással, hogy érezve a rajtam fekvő felelősséget, melly felelősség tekintetéből a nemzet akaratóból vállaimra bizott hatóságot teljes kiterjedésében gyakorlom, el levén arra is határozva, miszerint akkép fogok megjelenni a hadseregnél, hogy vagy én nem élek, vagy az nem, ki a kormány

íránt engedetlen mer lenni. Ekkint állottak a dolgok a tegnapi napon, midőn a körülmények sürgetős voltánál fogva Vetter tábornok, ki egyszersmind a legöregebb tábornok az activitásban levők között, altábornagygyá kinevezetett s a fővezérségre felhivatott. Épen a rendeletek kiadásával foglalatoskodtam, midőn egy szerencsés véletlen bizonyos értekezés végett a hadjáratra nézve Görgei tábornokot körünkbe hozá. A tegnapi tanácskozmányban egy érdeemes követ urnak azon kérdésére: valljon biztos vagyok-e, nyujthatok-e elég biztosítékot, hogy a fővezéri kinevezés a sergeknél engedelmességgel fog találkozni? csak azon biztosítékot mondhattam, mellyeket most előszámláltam, de most már tiszta lélekkel mondhatom, e tekintetben egység van, s most a tisztelt ház és a nemzet nyugott lehet, hogy a hadsereg vezérei között megvan és meglesz az engedelmesség, egyetértés és azon öszhangzás, mellyet a hazafiui érzet és katonai köteleesség érzete sugáil, és a mellytől a hazának megmentésére szükséges öszhangzás kétségtelenül megkivántatik. Ezek levén jelentéseim a dolgok mostani állására nézve, hogy és miként nyomulnak már e perczen és nyomulandanak a legközelebbi napokban seregeink előre, annak elbeszélésétől, esdeklem, méltóztassanak feloldozni; kérésem csak az, hogy a tisztelt ház az elmondottakról tudomást véve, vagy ezen történeteket helyeselni és az által a mondottak nyománi intézkedéseknek a nemzet akarátának súlyával erőt kölcsönözni méltóztassanak, vagy pedig bölcseségük szerint, ha máskép tartják jónak, máskép intézkedni sziveskedjenek.

Jelentem egyszersmind a tisztelt háznak, hogy ma egy, nem akarom mondani fényes, hanem részemről legalább sokáig kedves emlékezetemben maradó jelenetben voltam szerencsés részt venni, mellyről megvallom, sajnálom hogy nem intézkedtünk úgy, miszerint olly helyen történt volna, hol a közönségnek minél nagyobb része lehetett volna tanuja a kormány s a kormány által a nemzet azon akarátának, miszerint nem az, hogy meg akarja hálálni vitézeinek azon feláldozását, miként véröknek s éltöknek koczára vetésével iparkodnak a hazát megmenteni, mert ez olly érdem, mellyet meghálálni nem lehet, hanem hogy lehettek volna tanui a kormány azon akarátának, hogy az érdemeiket méltányolva, magát az érdemek kitüntetésére kötelezve érzi. Értem, tisztelt ház, hogy ma történt az országgyűlés kegyes jóváhagyása következtében felállított katonai érdemrendeknek, a mennyiben ezen jelek ideiglenesen elkészültek, legelső kiosztása a tisztelt ház több tagjai jelenlétében; azoknak, a kik jelen voltak, nevezetesen Vetter altábornagy, Görgei tábornok és vitéz követtársunk Perczel tábornok uraknak mellei ezen érdemrend közép-osztályával a nemzet nevében nem mondom feldiszesítettven, hanem a nemzet nevében keblökre tüzetvén azon zálog, hogy valamint ők szívök tisztasága s igaz magyar érzelmöknél fogva a hazának

mindig hivei maradnak, úgy azon zálog odatűzésével a nemzet lekötötte irántuk a nemzet nagyrabecsülésének, tiszteletének s érdemeik elismerésének zálogát. A többi tábornok urak, a kik egyuttal szinte ezen napról ezen érdemjellel feldiszesítették, nevezetesen Kiss Ernő altábornagy ur, betegsége miatt akadályozva volt jelen lenni, a ház elnöke többek kíséretében volt szíves magára vállalni azon fáradságot, hogy azt nekie személyesen átadja. Valamint szintén Bem tábornok urnak, úgy Damjanich tábornok urnak és a manswörti s a szerencsétlen bár, de emlékezetben nagyszerűen dicső nagyszombati, nemkülönbén a branyicskói csaták oroszlánbátorságu hőisének, Guyon ezredesnek, kire nézve jelentem, hogy a kormány indítatva találta magát, a nemzetnek egyik főkincsét Komárom várát hűségére bízni. Ezen érdemrendjelek kiosztása elrendeltetvén, az illetőknek úgy okleveleik, mint érdemjeleik is a maga útján kézhez szolgáltatnak.

Ezekből állanak jelentéseim, a mikre nézve a tisztelt háznak határozatát, helyeslő vagy roszaló, mindenesetre bölcs s hazafiui indulattól vezérlett intézkedését kikérvén, magamat kegyes türelmökbe ajánlom.“

A ház ez intézkedésekbeni teljes megnyugvását nyilváníta.

II.

Erdélybe ekközben Brassó és Szeben által a fenyegetett két város megvédésére 10,000 muszka hivatott be.

Bem Kis-Kapusnál márcz. 2-án keményen megveretett. Márcz. 4-én azonban Medgyesen volt, hol keményen kezdé magát sánczolni.

11-én már bevette Szebent. Következő hadjelentést küldte:

„Istentől megáldott napunk vala ma, mert olly szerencsés voltam, hogy Nagy-Szebent végre valahára sikerült ostrommal bevenni s éjjeli egy negyed tizenkettőre a városba, melly torlaszokkal volt védve, bevonulni.

Már tegnap szerencsés voltam Medgyesről elnök urhoz irni affelől, hogy engem az ellenség Segesvárnál bekeríteni, három oldalról egyszerre megtámadni s megsemmisíteni kívánt. Én használtam ez alkalmat s az egyenes országunton indultam Szeben felé, azalatt, míg ő egy a mostani évszakban járhatlan uton bekerítéssel vesződött.

Szemközt állottunk 4000-nyi muszka gyalogsággal, mintegy 2000 osztrák gyalogsággal és közel 600 kozákkal, ellátva nagyszámu ágyukkal. Délutáni 4 óratájban Nagy-Szebenhez érkezém s az ellenséget ott már csatarendben készen és pedig a jan. 21-diki csataterén felállítva találtam. Én visszaverém őt ujoncz székelyeimmel egész a város falaihoz, itt azonban a sánczokat nagyobb részt csak szuronysegezve kellett bevennünk. Elfoglaltam az ellenségtől több ágyut, löszertárszekeret s több száz fegyvert; a mennyiséget

azonban még ma nem tudhatom, erről majd holnap tehetek részletes tudósítást.

Elfeledém mondani, hogy több muszka foglyaím is vannak. U. i. A mint fenebbi jelentésemet végzém, szólottam az itteni tisztviselőséggel, elébök adám ügyök igaztalanságát s biztosítám őket affelől, hogy a magyar kormány minden előbbi vétségeikre bűnbocsánatot ad, hanem az ezentúl elkövetendő vétségek szigoruan fognak büntettetni. Ők mindent megígértek, sőt még azt is, hogy a muszka interventio ellen is óvást fognak beadni.“

Ezután Brassó ellen ment. Onnan következőt irt :

„Folyó hó 19-én reggel Vledényből seregemmel kiindulván, Feketehalom előtt az ellenséggel, melly ott állást vett találkoztam, mintegy három óráig tartó harcz után seregem az ellenséget állásából kiverte s Feketehalmon túl Vidonbákig üzte, hol előcsapatom beszállásolt, magam pedig Feketehalomra főseregemmel visszatértem. Mai nap a Brassó felé való előnyomulást elintézendő Vidonbákra mentem, hol tudomásomra jött, hogy az ellenség éjjel Brassó előtti állomását elhagyta s az országból a temesi és töröcsvári szoroson kivonult. Ezen hír bevalósult azáltal, hogy Brassó város küldöttsége ma reggel Vidonbákon előmbe jött s föltétlen megadását kijelentette; én tehát összes seregemmel ma négy óraker délután Brassót elfoglaltam, megtevév rendeletemet : hogy a nevezett két szoroson futó ellenség üldöztessek s a két szoros netaláni betörés ellen biztosittassék. E szerint az erdélyi hadjáratnak vége van, miről a közönséget tudósíttatni kérem.“

III.

Madarász L. ekközben a Zichyféle holmik közül többeket elorozván, hogy nyomorult tettét elpalástolhassa, a Közlönyben a nemtartható holmik elárvereztetését hirdeté.

Márcz. 19-diki konferenciában meghatározatván e dolgot a nyilvánosság szőnyege elébe vinni, Kazinczy köv. interpellatiót tett:

„Azon kérdést intézem a honvédelmi bizottmányhoz : valljon a Közlöny mai számában megjelent árverési hirdetésben foglalt különféle ingóságok, nevezetesen arany és ezüst ékszerek, zsebórák, burnót-szelenczék, ruhaneműek és egyéb tárgyak, mellyek ma délután nyilvános árverés utján fognak eladatni, egy részét teszik-e a gróf Zichy Ödöntől elfoglalt vagyonoknak? “

Madarász László h. bizottmányi tag : „Mielőtt ezen interpellatióra megtenném feleletemet, először is köszönetemet kell nyilvánítanom, hogy kérésemre a ház nyilvános ülésben kívánja e tárgyat partractálni. Ezen interpellatióknak kitételéből értem, mikint azon kérdés intéztetik a honvédelmi bizottmányhoz : valljon a Közlönynek bizonyos számaiban közhírré tett azon arany és ezüst ékszerek,

zsebórák, burnótszelenczék, ruha és egyéb nemüek, mellyek ma délután fognak elárvereztetni, a hazaáruló és már e miatt fel is függesztett Zichy Ödön grófnak lefoglalt vagyonai egy részét teszik e vagy nem? Én ezen interpellatióra nyiltan kijelentem, hogy igenis azt teszik; de azt kell megjegyeznem, hogy a Közlöny ezen számaiba hiba csusztatott be, mert az árverés az eladási összeírás szerint fog megtörténni, a miben pedig a drágasági ékszerek nem találtnak. Így nem tudom, minő hibából csuszhatott be az, hogy arany és ezüst ékszerek stb. A többi igenis áll, ezen vagyonok azon gróf Zichy Ödönnek, a ki nem is tudom hirtelen, mellyik szigeten felakasztatott, jószágából hozattak Pestre, onnan pedig a honvédelmi bizottmány rendeletéből a finanszministerium közbejöttével a vasuton Debreczenbe szállítottak és itt a honvédelmi bizottmány rendeletéből azon javaknak egy része, melly aranyfal is volt vegyítve, lefejtetve már valóban is összeolvasztatott, alapját teszi az arany és ezüst hypotheka-banknak, a többi minden drágaságok pedig, mellyek becsők által figyelmet érdemlők és mellyek inventáltattak, el vannak rakva, letéve inventálás mellett és bepecsételve a pénzügyministeriumnak általadandók, mint p. o. kard sat. Ennek következtében bátor vagyok figyelmeztetni a házat arra, hogy én nem értem a képviselő urnak ezen interpellatióját s kérném, fejtené ki nézetét bővebben, mellyek az árverésre vonatkozhatnak, mert nyiltan kimondom, miszerint én, bár ismeretes vagyok kisebb nagyobb tekintetben Európa parlamentjeivel, de mióta parlament létezik, soha licitatiót parlamentben tárgyalatni nem hallottam. Ezek iránt az interpelláló képviselő urnak nyomos okait ohajtanám hallani.“

Kazinczy Gábor: „Az előttem szolt bizottmányi tag nem érti az interpellatiót, én tehát megmagyarázom. Ha a ház bizonyos vonatkozásban nem állana a végrehajtóhatalommal, ha nem tudnám, hogy az országos honvédelmi bizottmány semmi nem egyéb, mint kifolyása az országgyűlésnek, mert az országgyűlés constituált hatalom, bizonyosan egyike volnék azoknak, kik mindig ellenzenék, ha a törvényhozóhatalom a végrehajtóhatalom körébe át akarna csapni. Miért? mert a végrehajtóhatalom felelős, holott a törvényhozóhatalom szabadkezü. De miután ez úgy nincs s a kormányi hatalom tette, kell, hogy a ház által egyszersmind magáévá tétessék, azt hiszem, akár árverelés, akár nem, kivált ha nagy kérdések rejlenek a licitatióban, egyenesen a ház elébe tartozik. Én gróf Zichy Ödön vagyónainak eladásait in thesi sem tartom törvényesnek, nem tartom pedig törvényesnek azért, mert a magyar példaszó igen helyesen mondja, hogy egy rókáról két bőrt huzni nem lehet. Én a legszerencsétlenebb elvnek tartom azt, hogyha a büntetőigazság a vagyon elkobozására is kiterjeszkedik, mert ez civilizált népeknél a barbar népek maradványaira mutat. De Zichy Ödön nem is nota által öletett meg, hanem hadi törvények szerint ítéltetett el s kérdem: mondjon itt bárki pél-

dát a világhistoriából, hogy egy ember, ki a haditörvények által itéltetett el, egyszersmind jószágainak elkoboztatására is büntetett volna, miután felakasztatott. És így én azt mondom, hogy az illy jószágelkobozás mindaddig, míg politikai bíró által miczérai fordítása ki nem mondatik, politicalag el nem ítéltető. De tovább megyek : nincs is reá semmi legkisebb alapos ok is; a hol a haza megmentésére eszköz és mód kell, azt akárhogy és akármiként is, kipurancsolni az álladalomnak kétségtelen jogában áll, de azt hiszem, az olly apróságokkal, mire nézve Madarász László azt mondta, hogy épen nem ékszerek és a melly pedig már a rendőri hivatal által háromszor van hirdetve, mit nyer az ország? semmit! mert vagy van értéke, vagy nincs; ha van, bocsásson ki rá az ország papirjegyeket és ekkor meglevén értéke, nyert vele az ország a nélkül, hogy becsértéke semmivé tétetett volna, ha pedig nincs értéke, ekkor az ország semmit nem nyer azon csekélységnek és apróságnak eladásával. Figyelmeztetem a házat, hogy épen azon perczekben, a midőn meglehetős sötéten borong reánk a jövő, az efféle dolgoknak illy helyen, a hol hála istennek a luxus ugy, mint más városokban, annyira kifejtve nincs, mondom, az efféle dolgoknak egy pár ember kezérei átbocsátása, mellyeket a jelen időben kellőleg senkinek módjában nincs kifizetni, mi következéseket fog maga után vonni. Azt hiszem továbbá, hogy vele az ország nem kap semmit; mert mit kap érte? papiroost, ugyanazt a papiroost, mellyet a státus alapfogalma szerint is, ha alapul fogna tekintetni, harmadfélanyszor bocsát ki. Figyelmeztetem a házat, miszerint átlépni bizonyos terrenumra igen könnyű, hanem visszalépni igen nehéz. Politikában, midőn két fél áll egymással szemközt, a rabló ellenség és nyomorgatott nemzet, ha olly térre megyünk át, hogy : „ha te ütöd az én zsidómat, én is a tiédet“ akkor, a midőn látszik, hogy a Duna minden tájékei ellenség kezében vannak, a midőn látszik, hogy Windischgrätz proclamatiójában különben is kárpoztás alapjául tüzte ki az itt levő képviselők javait, hová vezet ez? Az elárverezésnek az lesz a következése, hogy az ellenség egyikét is másikat is elkobozza és nyomoruságot teremtünk elő s olly terrenumra visszük át működéseinket, mellynek veszélyes következései lehetnek.“

Még következő két beszédet lesz érdemes közleni :

Nyáry : „Ha Zichy Ödön most végeztetett volna ki s az lenne a kérdés, hogy elfoglaltassék-e Zichy Ödön jószágá vagy nem? Én érteném az esetet, hanem most, miután a nemzet birtokába tette magát Zichy Ödön javainak, nem értem, s megvallom, végtelen sovány dolognak látom azt, hogy ezen a téren olly nagy dolgokat feszegetünk: valljon van-e joga a nemzetnek retorsionalis vagy akármi uton azon jószágot így vagy amugy kezelteni, mert azt itt senki nem tagadja, hogy mi birtokában vagyunk Zichy Ödön jószágának. Ha épen prókátorok akarunk is lenni, Zichy Ödön deficiált, a status

birtokába tette magát a hátramaradt javaknak. Most csak az a kérdés, s megvallom, ez nem a képviselőház elébe tartozó kérdés. Legyenek egy kis türelemmel, bizonyosan, ha valaki olly phlegmával veszi fel a dolgot, minővel kellene és pártkérdést nem akar belőle csinálni, igen tisztán látja. Most csak arról van a kérdés, mimódon kezeltessék a jószág? ha ez a kérdés ide tartoznék, akkor az is ide tartozik, hogy Zichy Ödön jószágai hogy kezeltessenek? domestic-e, vagy árendába adassanak. És hogy valljon nincs-e ott még az angol, belga, vagy nem tudom miféle rendszer s behozassék-e? Ha semmi egyébnek nem venné is a ház, hanem zár-kérdésnek csak a régi törvényekhez ragaszkodva; ha zár-kérdés, ekkor a ház megengedi azt, hogy a zárgondnok a res servando non servabiles eladhatja s különbséget tehet a ruhák és egyéb olly dolgok között, melylyek romlandók. Ez olly táblabirós dolog, hogy ha pártkérdéssé nem akar tétetni, soha nem is jöhet ide a ház elébe. Kimondom nyiltan, kivált miután a honvédelmi bizottmánynak egyik tagja megmondá, hogy ezen dolog a honvédelmi bizottmány elébe került s ott elhatározottat, miként nem látja helyesnek az arany és ezüst ékszerek, a preciosumok, drágaságok eladatását, hanem hogy csak azok adassanak el, mellyek épen a táblabirói rubricába tartoznak, a res servando non servabiles. Ha ezen szempontból veszi fel a ház és nem megy azon elv kifejtésére, mellynek kifejtése, higyjék meg önök, nem a jelen perczehez való, azon argumentumok, hogy mit fog tenni az ellenség? olly argumentumok, mellyek sem pro sem contra semmit nem bizonyítanak, ebben magában, hogy ellenség, benne foglaltatik az, hogy neki Magyarországon jövendője nincs: mi bizonyos tekintetben nem úgy fogunk intézkedni, most jelenleg, a mit sokszor mondtam, a status quo fentartása a kötelességünk, ha ezt fen nem tudjuk tartani, nincs jövendőnk. Ha az elvkérdésről letérve azt mondja a ház, mi azt akarjuk, hogy a magyar statusnak mindenképp a lehető legnagyobb haszna legyen és mi azt hisszük, hogy Debreczen nem alkalmas arra, hogy itt egy Zrinyi-dolmány eladathassék, akkor nem fogjuk eladni; de ha nem ebből indulunk ki, akkor engedjék meg, hogy az elszámált dolgok ne elvkérdésből határozottassanak meg, hanem vagy abból, hogy olcsón adattak el, vagy hogy res servando non servabiles. Mellyet más nem is ért, csak a táblabiró; hogy ennél fogva azokat eladathassa a honvédelmi bizottmány.“

Kovács Lajos: „Ki kell előre is jelentenem, hogy ezen kérdést igen nevezetes elvkérdésnek tartom, valamint azt, hogy pártkérdésnek nem tekintem; de ki kell jelentenem azt is, hogy bár Nyári Pál vagy akárki is táblabirónak tartson érette, ezen kérdésben igen nagy fontosságot látok. Méltóztassanak figyelmezni jól, mert a dolog nem azon a téren áll, a mire elvezettetni látszik. A honvédelmi bizottmánynak magam is tagja voltam akkor, midőn ezen kérdés a honvédelmi bizottmányban tárgyalatott, akkor is egészen ellenkező

vélekedésben voltam. Egyenesen azt rendelte a honvédelmi bizottmány, hogy gróf Zichy Ödönnek minden vagyoni zár alá tétessenek. Mert méltóztassanak meggondolni és ez nem olly kis dolog, a javak sem inventálva, sem elítélve nincsenek, már pedig bíró és ítélet nélkül Magyarországon senkinek vagyonát elvenni nem lehet. Kimondotta tehát a honvédelmi bizottmány azt, hogy miután a javak felett bíró nem ítélt, az országgyűlés nem rendelkezett, csak zár alá lehet venni. Mi történt? zár alá vétetett a jószág akként, hogy kiküldetett a közvádoló, a pénz- és igazságügyministerium küldöttjei és még egy követ, ezek inventálták a javakat és lepecsételték. Ezen vagyon most már nem egyéb, mint a nemzet kezében zár alá tett depositum, akár bíró, akár országgyűlés útján. Már most azon kérdést intézem a házhoz, hogy miután itt ez a dolog a honvédelmi bizottmány határozatából így áll, lehet-e valakinek azon vagyonhoz nyulni vagy sem? Én azt mondom, ha közbe nem jött akár a bírói akár más ítélet, azon vagyon szent depositum. Nem értem én a kormánynak azon intézkedését, ha p. o. olly portékák volnának, melyek elavulnak vagy becstelenné lesznek, de az órák, szelenczék stb. nem levén romlandók, nem szükségkép eladandók. Ha illy elkobozások s eladások a kormány rendeletéből történhetnek, akkor nem tudom, kinek vagyona lehet itt az országban biztosságban? Ez a végrehajtó hatalom körébe nem tartozik, ez nevezetes elvkérdés, azért én az eladást nem helyeslem.“

Mindamellet a kérdéses holmik elárvereztettek.

Hatodik fejezet.

Perczel hadjárata. Madarászpárt bukása. Jelentés a Zichyféle ingóságok ügyében. Görgei hadjárata. Csatak : Hatvan-, Tápió-Bicske-, Isaszegnél, a magyar seregek előnyomulása. Apr. 14-ike Debreczenben, függetlenség. Welden főparancsnok. Asboth a Rákoson. Pest odahagyása. Nagy-Sarlói ütközet. Komárom felszabadítása az ostromzár alól.

I.

Az alsóvidékek serei január és február havakban felparancsolatván, a Bánát- és Bácskaságban a magyar ügy hanyatlani kezdett. A rácok és alsóvidéki császári seregek parancsnokai hatalmasan nyomulának előre, annyira, hogy a magyarok csak védelmi állapotra kényszerültek szorítkozni. Azonkívül a rácok borzasztó gyilkolásokat vittek véghez. Hideg téli éjen meggyújtották a magyar falvakat, lakosait szétkergették, az el nem futhatottakat irtózatosan legyilkolák.

Márcz. 15-én tehát Debreczenben a magyar kormány Perczelt az alsóvidékre küldé, hogy azt azon sereggel, mellyet maga gyűjtött, foglalja vissza s Péterváradot az ostromzár alól mentse fel.

A szerencse Perczelt e hadjáratban különösen kegyelte. Zombornál, Sirignél és Horgosnál egymásután csatákat nyert s Batthyáy Kázmérral Pétervárad ellen mentek, azt élelemmel ellátandók.

Innen viszont a Bácskaság ellen ment s apr. 2-kán alig 2000 főnyi dandárral bevette Szent-Tamást és az ottani óriási sánczokat, mellyek alatt már annyi megveretést szenvedtek a mult évben a magyar seregek.

A csata nagyszerű volt. Déli 12 órától 4 óráig tartott és véresen s rohammal végződék. Ki elgondolja, hogy mennyi leszámolnivalójuk volt a magyaroknak a rácokkal, képzelheti, hogy milly védelem ellen kelle itten küzdeniök.

De végre győztek s a kiállott sérelmet visszafizették. Kegyelmet nem adtak; eszökben volt, hogy rokonalk sem kaptak kegyelmet. Gospodince és Szent-Tamás hamuvá lettek.

Nem sokára azonban Stratimirovich éjjel megtámadván Perczelt, kinek serei erre nem valának elkészülve, ötöt Kácsra visszavonulni

kényteté. De Perczel hamar rendbe szedte magát; apr. 13-án Kovil-Szent-Iványon túlnyomá elleneit s már apr. 19-én Ó-Becsén volt.

Apr. 24-én Kikindánál, 25-én Török-Becsénél nyert nevezetes csatákat, e helyeket viszont visszafoglalván.

Apr. 29-én Jankahid és Elemérnél, másnap pedig Nagy-Becskereknél nyert csatákat. Ekképen az ő, Bem és Vécsey sergei közti közlekedés utjában semmi sem állt.

Bátran elmondhatni, hogy Perczel személyes bátorsága e csaták megnyerésére igen sokat tett, melyet folytonos diadalmenethez méltán hasonlíthatni.

II.

A parlamentben ekközben nevezetes dolgok történtek.

Az Esti lapok által Madarász L. ellen emelt vádak következtében egy számoltató bizottmány nevezetett ki, mely a Zichyféle ingóságok körüli eljárást vizsgálándá meg.

E bizottmány elnöke Kubinyi Ágoston vala.

S a vizsgálat egész máskép ütött ki, mint azt várták volna.

Kubinyi Ágoston az eljárókat nyilvános lopással vádolta s következő jelentést adott be :

„A számoltató bizottmány a nemzeti képviselő háznak 905 számú határozata által, hazaárulási bűn miatt kivégeztetett gróf Zichy Ödön lefoglalt ingóságainak számbavétele s erről teendő felvilágosítás végett küldetett ki. Minthogy pedig a kérdéses ingóságok egy része, némelly ezüst s arany értékűek t. i. beolvasztatni, egy más része, melyek a tartás alatt romlandóknak és meg nem tarthatóknak ítéltettek s a honvédelmi bizottmány által elárvereztetni rendeltettek : szükségessé lőn, az érintett rendeletek végrehajtásával foglalkozottakat oda utasítani :

1. Hogy mind a beolvasztott, mind az elárvereztetett, mind végre a megmaradt ingóságok összeírásai ujjlag készíttessenek el, hogy a számbavétel a Budapesten maradt leltárrali összevetés során annak idejében megtétethessék.

2. Hogy a kezelésben résztvett egyének, miután több mulasztási s rendetlenségi hibák merültek fel, nyilatkozataikat mutassák be.

E nyilatkozatok be is adattak, nevezetesen I. s II. alatt álladalmi pénzügyi titkár Duschek Ferenczé, III. alatt honvédelmi bizottmányi tag Madarász Lászlóé, IV. alatt a Budapesteni összeíráson s megbecsülésen jelen volt pénzügyi titoknok Fekete Lászlóé. Az elősorolt nyilatkozatokhoz vannak mellékelve a fenébb érintett új leltárak, s azon jelentések s rendeletek, melyek a beolvasztás és árvereztetés részletesb körülményeit tárgyalják.

Ez iratok egybevetése után a számoltató választmány következőleg jelent :

A kérdéses ingóságok , igazságügyi tanácsos Kiss Lajos, pénzügyi titoknak Fekete László , közbíró Koczán József által , előbb Gorove István , később Boczkó Dániel képviselők jelenlétében, Budán a díjazó-hivatalban összeírván és szakértő egyének közbejöttével megbecsültetvén , minden óvatossággal ládába tétettek a ládák kulcsokkal kellőleg lezárva s lepecsételve a főpénztári hivatalnak őrizés végett általadattak , az összeírások az igazságügyi , a lepecsételt kulcsok pedig a pénzügyi ministerségnél tétettek le ; megjegyeztetvén, hogy a ládák hátára egy papiroson a belsőtartalom feljegyeztetett, és hogy az összeírások jelenvolt múzeumi igazgató Kubinyi Ágoston és régiségek őre Erdi János által külön válogatott ingóságok , nehogy a többiekkel összevegyüljenek , a gazdasági hivatalból hozott Verschlagba rakattak , s a Verschlag leszegeztetett.

Mult esztendő december 31-kén a kérdéses ládák honvédelmi bizottmányi tag Madarász Lászlónak átadatni a honvédelmi bizottmánytól rendeltetvén , azok a főpénztári hivatal által a nála levő átvételi nyugtatvány mellett oly módon lezárva s lepecsételve, miként átvétettek, a lepecsételt kulcsokkal együtt az e végre megbizott hivatalnoknak kézbesítették. A Budapestrőli eljövételkor a vaspályaudvarnál néhány rendőri hivatalnok tizenegy ládával, melyek közt voltak a gróf Zichy Ödön-féle ingóságokkal megrakottak is, az akkor induló álladalmi pénzügyi titkár Duschek Ferenczet megkereste a végett, hogy ezen ládák a főpénztárral és pénzjeggyárral Szolnokra együtt szállitassanak. A mi meg is történt. De miután Szolnokon a szóban forgó ládák után senki sem tudakozódott, a fenebb nevezett titkár azokat Debreczenbe hozatta , és itt a rendőrség által visszakivántatván , annak lezárva s az eredeti pecsétekkel ellátva kiszolgáltatta.

Debreczenben a többször említett ingóságok egy része a honvédelmi bizottmány rendelete folytán a rendőrségtől a pénzügyi ministerség által, erről vezetett jegyzék mellett, miként az I.-hez mellékeltékből kitetszik, átvétetett s beolvasztatott, egy része pedig, miként a III.-hoz kapcsolatokból kitünik, a rendőrség által elárveztetett.

Es miután honvédelmi bizottmányi tag Madarász László önmaga akkint nyilatkozik , hogy a kérdéses ingóságok iránti intézkedésre a honvédelmi bizottmány által ő utasított , a pénzügyi ministeriumhoz pedig e végett ő általa Salamon Sándor küldetett, hogy a ládák a rendőrségi hivatal teremében már Pesten megvoltak , s azoknak Debreczen felé szállitása iránt a rendőrséget ő utasítá , hogy a ládák Debreczenben , mint a rendőrség czime alatt küldött holmik, ismét a rendőrségi szobába tétettek ; látnivaló , hogy ha ezen ládákban

volt ingóságok kezelésénél hibák és mulasztások történtek, ezen hibákért és mulasztásokérti felelet és kárpótlás terhe honvédelmi bizottmányi tag Madarász Lászlóra, mint a honvédelmi bizottmány által felhatalmazott itézkedőre, s illetőleg kiküldötteire, háramlik.

A kezelésnél időközben elkövetett hibák kiválólag ezek :

1. Azon pontosság és gondoskodás, mely az álladalmi javakra nézve mulhatlanul igényeltetik, sem az átvételben, sem a Debreczenbeni szállításban a rendőrség által meg nem tartatott, miként ez a III.-hoz 7-dik sz. a. csatolt nyilatkozat több kitételeiből, jelesen : „ez esetre (t. i. a Zichy Ödön-féle javaknak a rendőri hivatalhoz lett átküldésére) nézve épen semmi tudomásom sincs, hogy mikor és ki vitte oda, mikor, ki, és miképen vette által, valamint arról sem, hogy mi volt bennök, hanem azon sürgős körülményben utasítám a rendőri biztosságot, hogy a vasuton szállitassa Debreczen felé“ továbbá, „Debreczenben mint a rendőrség czime alatt küldött holmik, a rendőrségnél szobába tétettek, s ott heverték,“ elegendőleg kitetszik. Sőt miután Szolnokon ezen ládák után a Debreczen feléi szállításra utasított rendőri biztosság még csak nem is tudakozódott, egyedül álladalmi titkár Duschek Ferencz gondossága eszközzé, hogy a kérdéses ládák Debreczenbe szállitattak.

2. A kezelési hűség sem a holmik eltartásában, sem a hivatalos pecsétek kellő megőrzésében meg nem tartatott : ugyanis az I., II. és III. alatti nyilatkozatok összehangzó tartalmával igazoltatik, hogy a megbecsült s külön válogatott ingóságok minden óvatossággal ládákba tétettek, a ládák Budapesten lezárattak, a Verschlag pedig leszegeztetett, s mindenik körülköteve, az összeírók ketteje által lepecsételtetett ; s így lepecsételve a főpénztári hivatalba letéteztet : a későbben érkezett koffer, s két szekrény, miként előbb a ládák, hasonlóan leltározattak, s az átadás szinte azon módon történt meg, továbbá, hogy a főpénztári hivataltól a rendőrségnek a ládák a lepecsételt kulcsokkal együtt ollymódon lezárva és lepecsételve, miként átvétettek, adattak által, végre hogy a ládák Debreczenben is lezárva s az eredeti pecsétekkel ellátva szolgáltatottak ki a rendőrségnek ; mégis ezek ellenére, Fuchs Vilmos pénzügyi tanácsos nyilatkozata szerint az elrendelt beolvasztás végetti megjelenéskor, egy vasas láda kulcsal, két koffer pedig lakattal zárva találtatott, egy nagy láda fedele csak néhány szeggel volt leszegezve, három skatulya és két fiókos szekrény pedig egészen nyitva, és csak zsinórral bekötve valának. Lepecsételve nem volt egy sem, csak részint feltört, részint leszakasztott régibb pecsétetek leheté rajtok látni, a kinyitott ládában régi ezüst edények, zsebórák, üvegedények, kardok, török, távesővek, lószerszámok, szentségtartók sat. összevissza hányva pakolatlanul heverték a legnagyobb rendetlenségben, részint össze is törve vagy megsérülve találtattak. A III.-hoz 4-dik

számu csatolmányból rendőri titoknok Nyiri Jósa előadásából ide vonatkozólag kiemelendő ezen kitétel, „ekkor felbontván a több apró pecsétekkel ellátott papircsomót, kivettük a kulcsokat és a ládák felnyitásához fogtunk; ugy szintén ez: a ládák pecsétekkel voltak ellátva, de a pecsétek nagyobb részt töröttek valának.

3. Hivatalos visszaélés volt az, miszerint a honvédelmi bizottmálynak a képviseleti házat megnyugtató határozatán túl olly vagyonok is eladattak, mellyek eltarthatók valának, sőt a hazai művészet s régiség-tudomány tetemes kárával s lenézésével számos régiségek, művészeti drágaságok s több ingóságok, mellyek mint az összeíráskor a Musaeum számára Musaeum igazgatója Kubinyi Ágoston és Erdy János által kiválasztattak, külön rakva voltak, Debreczenben elkótyavetyéltettek. Különben ezen árverésnél figyelmet érdemlő két eset az,

a) hogy midőn sok eltartható holmik eladattak, sok romlandók, mint p. o. ruhaneműek, megtartattak.

b) A 17. sz. a. említett két órára nézve sem az nem tűnik ki, hogy azok nyilvános árverésen adattak volna el, sem az nem igazolatik, hogy azoknak ára mikor és howá fizettetett.

4. Fuchs Vilmos nyilatkozatának ezen kitételei „a feltűnő rendetlenség pedig, és a drágább ékszerek hüvelyekben szembeötlő hiányok,“ „kötelesnek érzi magát alólirt megemlíteni, hogy az éteszközök hüvelyekben is több tárgyak, különösen pedig egyikben valamennyi kávéskanál, hiányzottak, mint azt az üres helyekről látni lehet,“ továbbá Fekete László IV. alatti nyilatkozatának ezen kifejezése, „hallám Mérey Mór tanácsostól s Nyiri Jósa titoknoktól, kik az egészre felügyelni látszottak, miként a pecsétek feltöretve levén, a gyémánt gombokról nem tudnak semmit, min annyira inkább megijedtem, mivel a futrálban levő gyűrűknek mintegy fele hiányzott.“ Végre a III.-hoz 15-dik sz. a. mellékelt leltár következő megjegyzései: „28 p. Egy nagy börtokban két osztályban magyar ruhára való ékszer igaz kövekkel és gyöngyökkel kirakva, mellynek egy része szétszedve találtatott, és az összeíró küldöttség által több hiányok miatt tökéletesen össze nem rakathatott, a kiküldöttek pecsétjeivel azonnal lepecsételtetett, megjegyztetvén, miszerint a zárt az olvasztó hivatal zárkulcsa hiánya miatt multkori alkalommal feltörni kénytetett, most azonban a kulcs a tok fogantyujára rákötve találtatott; a 29. p. a. egy nagyobb chrysolitkövekkel kirakott nyakláncz, s egy kisebb: az egészből ugy látszik hiányzik egy broche, s a kisebb lánczból 4 tag, mellyeknek kövei 10 darabba összeszedve, helyeikre tétettek, az ezen ékszereket foglaló börtok lepecsételtetett; s az összeírás végén „a 28. sz. a. ékszerekre vonatkozólag az aláírás előtt Fekete László titoknok ur kijelentésére, ki a budai összeírásnál jelen volt, a kiküldöttség megjegyzeni kívánta, miszerint az említett sz. a. tokban foglalt tárgyakból a szétszedett ékszerek,

mellyek Budán együvé tétettek, nem a nevezett tokban, hanem külön csomóban összekötve találtattak. Továbbá, hogy az illető ládák, mellyekbe az összes ingóság lezárva volt, csupán rendőri pecséttel volt lepecsételve. Mindezek, ha nem bizonyítják is, de igen terhelőleg jelentik föl azon körülményt, miszerint a hanyagsági s visszaélési hibákhoz talán azon botrányos merénylet is járult, hogy a szóban forgó ingóságok némelleyei elsikkasztattak. Minthogy azonban illy nagy s közbotrány alapjául szolgáló ténynek a legerősebb gyanu terhelése is túl világosan és kétségtelenül kell bizonyíttatnia, arranézve, hiányzik-e az ingóságokból valami, és mi? s a megkísértett eltőkités mikor s ki által vitetett véghez? csak akkor tétethetik határozott jelentés, ha a régi leltárnak az újabbali egybevetése s ennek folytán szükségelt czélszerű nyomozások végrehajtottak. Egyébiránt.

Óhajtott volna ugyan a számloltató választmány intézkedni, hogy azon ingóságok, mellyek a muzeum számára kiválasztandók lennének, tétessenek külön, minthogy azonban a közbejött árverelés ezt már szükségtelenné és sok tekintetben feleslegessé tette, az e részbeni intézkedéssel felhagyott.

A fenebbiekrőli jelentés azon megjegyzéssel mutattatik be, hogy az elárvereztetett ingóságokból bejött összeg 2995 ft. 37 kr. p. p. III-hoz 21. sz. a. mellékelt nyugtatóvány szerint a rendőrség által az álladalmi főpénztári fiókhivatalba befizettetett, a megmaradt többi ingóságok pedig két ládában, mellyek kellően lezárva és az összeiró bizottmány négy tagjainak pecséteivel ellátva vannak, ugyanazon pénztári hivatalnál III.-hoz 23. sz. a. csatolt térítvény szerint letétettek. Debreczen, april 6. 1849. Kubinyi Ferencz, bizottmányi elnök. Szacsvay Imre, bizottmányi előadó.“

S az olly nyomoru, olly bűnös Madarászpárt a közönség tapsai közt meg vala buktatva.

III.

Márczius vége felé kezdődtek meg en gros az operatiók s merőben Görgei terve szerint, hogy Tiszafüredről debouchirozzanak, a megbetegült s a halálig boszantott Vetter helyett Görgeire bizván a fővezérséget.

A magyar seregek Gályavölgyben Mácsától Fényszaruig erős helyzetben állanak. Az operatiókat két directióban folytaták. Egyik sereg a gyöngyösi uton nyomult előre, a többi colonne-ok Jászberényt megkerülve, ott egyesültek s a Zagyváni hidon átkelve folytaták utjokat.

Ekkép Hatvan átellenében az ellenség oldalában manővroztak.

Apr. 2-án Hatvannál volt a nevezetesebb csaták elsője, melyet rohammal vettek be. A honvédek egy része szuronnyal küz-

dött, másik könnyebbnek tartá a puskaágyat, de olly hideg vérrel és bátorsággal, mintha diszmenetre készültek volna. Hadtestét ezután Görgei a tábornokká kinevezett Gáspárra bízta.

Hatvan hamuvá égett, a mellettei hidat pedig tábornok Schlick a merész és heves támadások daczára elrontatá.

Mig Klapka Tápió-Bicske körül diadalmasan operált, a jobb szárny Aszódot és Bagot bevette, honnan Isaszeg felé ment.

A harcztér három meredek, erdőkkel sűrűn benőtt hegy vala. A magyarok Isaszeget elhagyni kénytetének, néhány zászlóalj rendetlenül szaladt. De a szerencse nem sokára visszatért.

Három szuronytámadást vesztének el. Iszonyu áldozat, iszonyu emberéletbe kerültek azok. De a negyediket megnyerték. (Apr. 6-án) A császári seregek főhadiszállásukat Gödöllőre tették át, miután Gáspár odaérkezése miatt ottan tovább nem tarthatták volna magukat.

Hogy e támadások, e csaták lelke Görgei volt, mondanom is fölösleges. Mint egy hadisten mindenütt elül állt, a küzdőket lelkesítve, bátorítva a seregeket. Ki ekkép látta őt kivont karddal kezében, villogó szemekkel fehér lován elül menve, példát mutatva s bátorítva a seregeket, saját embere el nem hiheté, hogy ez ember áruló lehet.

Görgei Pestet semmi áron sem akarta csata színhelyévé tenni s operatióit is ekkép folytatá.

Kerepest és Czinkotát elfoglalák, egy más osztály pedig Üllőig és Monorig nyomult elő a vaspályán, mig a jobb szárny Váczig terjeszkedett ki (apr. 10.)

Az itteni csatában — megnyerte Damjanich — tábornok Göcz elesett és elfogatott. S midőn kívánatára Görgeit elébe hívák: „Én tábornok Göcz vagyok,“ mond halk hangon s meghalt. Görgei egész katonai disszel temetteté el.

A császáriak Párkányról Győr felé mentek, a magyar főhadiszállás Gödöllőre tétetett át.

A parlamentben ekközben tartott ülések egyik nevezetesbike volt a márcz. 28-diki, mellynek rövid vázlatát nem leend érdektelen ide igtatni:

„Olvastatott s hitelesített az utolsó ülések jegyzőkönyve. Az elnök bejelenté, hogy Ágoston József képviselő folyamodást intézett a házhoz, mellyben kéri magát a távollevő s nem igazolt képviselők irányában hozott határozat alól felmentetni, mert ágyban fekvő beteg Pesten. Rövid szóváltás után, a ház nevezetes többsége által, mind a jelen, mind az ehhez hasonló osztályba eső képviselők folyamodása egyszerűen félretétetni rendeltetett, vezérfonalul szolgálván azon határozat, mellynél fogva az 1-ső márcziusig meg nem jelent képviselők, állásukról önként lemondottaknak tekintetnek. E szerint Ágoston József megszünvén képviselő lenni, kerülete (Borsod megyében) új választásra lesz a ház elnöke által utasítandó. Kubinyi

Ferencz által az utolsó ülésben tett s Szalay Ferencz által módosított indítvány olvastatott fel, mely szerint : 1. Az országos és kormánybiztosi foglalkozással megbizott, vagy az országgyűlés helyszínétől bár mi szin alatt távollevő képviselő, távolléte ideje alatt képviselői díj-ját nem huzandja. 2. A hadi szolgálatban levő képviselők hadi szolgálatuk ideje alatt képviselői és viszont ez utóbbi szolgálatuk alatt hadi fizetéseiket nem huzandják. 3. Azon képviselők, kik álladalmi hivatalt viselnek, ha ez által elvállalt kötelességeiket nem teljesíthetik, egyedül a képviselői díjt huzandják. Ezen indítvány, bár a képviselőház tetszését már eleve is megnyerte, ki fog nyomtatni s aztán kerül tanácskozás alá.

Az igazoló választmány előadója, Dobolyi Sándor, előadja az igazoló választmány Komárommegye udvardi és ócsai választókerületeinek képviselőkül elválasztott Csernátoni Cseh Lajos, Thaly Zsigmond megválasztásáról szóló jegyzőkönyvei iránt beadott jelentését. Csernátonit a választmány igazoltnak tekinté. Olvastatott a választásról szóló jegyzőkönyv, mellyből kitűnik, miként nevezett Csernátoni a megyei igazgató választmány által a választás vezérléte kiküldött elnök jelenléte alatt a választó közönség által egyhangulag választatott el, mégpedig miután a választókerület székhelye Udvard az ellenség kezeiben volt, Szentpéterről pedig, hová a választási hely kitűzetett, honnan azonban a választók, nehogy a közellévő ellenség által háborittassanak, tovább kényszerültek vonulni, Izsa helységben. E tárgy élénk vitát gerjesztett a házban. Luzsinszky, Martincsek, Madarász József, Raggályi, Kállay s Dobolyi Sándor, Csernátoni Cseh Lajost igazolandóknak vélték s szért a választmány véleményét pártolták, leginkább a következő okoknál fogva. Luzsinszky a körülmények rendkívüliségét kérte figyelembe venni, mellyek, szerinte, az eszközök rendkívüliségét is megenedik, a választó népek ezen igaz hazafiúságát, miután ez jobban ismerte Halassy Ede előbbi képviselőjét, mint a képviselőház s tudta, hogy az a gyűlésen megjelenni nem fog, méltányolni ohajtotta, Csernátonit is igazoltnak véli tekinthetni. Martincsek nem lát az új választásban revocatiót, csak azt, hogy a választók nem levén bizalommal volt képviselőjük iránt, ezzel más egyént kívántak felruházni és a ház úgy fogja a nép iránti bizalom jelét adni, ha választottját igazolja. Madarász József annyival inkább elfogadhatónak látja Csernátoni megválasztását, mert a képviselőház az országgyűlés kezdetén a helyettes képviselőket is igazolta. Szerinte ezen indítvány márc. 25-én megtétvén, elmellőztetett s később a komáromi választások hírére hozatott ismét elő, hogy a ház a nép új képviselőit elfogadhassa. Szónok különösnek tekinti azok véleményét, kik azt mondják, hogy a választókerületek nem választhatnak, hacsak a háztól felszólított hatóságok által nem utasítatnak az új választásra, mert hiszen ekkor, ha például valamely kerület képviselője meghalna és

a ház elfeledné új választásra felhívni, ezen kerület nem lenne képviselve. Szóló nem barátja a revocációnak s a helyettesítést nem tartja alkotmányosnak, Csernátonit azonban a körülményeknél fogva igazolandónak véli s a ház felett álló nép jogait a nemigazolás által nem kívánja csorbíttatni. Ragályi aggodalmat lát abban, valljon lesz-e ezen választókerület oly helyzetben, hogy másod ízben is választhasson? ezen esetben nem szeretné, ha az országgyűlésen képviseletlenül maradna s azért Csernátonit igazolandónak véli. Kállay az új választottat mindaddig igazolhatónak véli, míg törvénnyel nem bizonyítják be előtte, hogy a választás érvénytelen.

Az igazoló választmány véleményével ellenkező nézetben voltak s azért Csernátonit nem igazolhatónak vélték: Kubinyi Ferencz, Szunyog, Pálffy, Kazinczy, Csiky és Tóth Lőrincz. Kubinyi nem tartja érvényesnek a választást, ha ez nem a képviselőház felszólítása következtében történik, mert a választó kerületek hatóságát a választás bevégzésével befejezettnek tekinti; Szunyog nem tartja Csernátonit igazolhatónak, mert a ház határozatilag kimondá, hogy márczius 1-ig minden képviselő bírja székét, ezen választás pedig sokkal előbb történt. Szerinte ez nem lenne egyéb revocational, pedig emlékezik a ház, mit mondott, midőn egy esztergommegyei képviselő ellen küldői bizalmatlanságot jelentvén ki, őt vissza akarták hívni; azt mondá: hogy e tárgyban majd csak maga a ház lesz a bíró. Pálffy a ház határozatát, melly szerint mindazon kerületek, mellyeknek képviselői lemondottaknak tekintetnek, új választásra lesznek utasítandók, a jelen kerületre is kiterjesztendőnek véli. Madarász József előadására megjegyzi, miként a ház a helyetteseket az országgyűlés kezdetén csak a Királyhágón túli részekből fogadta el, de a körülmények, mellyek ezen esetre állottak, nem állanak a mostanira is. Kazinczy Madarász Józsefnek mondott szavaira, hogy t. i. a nép e ház felett áll, megjegyzé, miként ez nem így van, mert e ház felett semmi sem áll, mert ez maga a souverain nemzet képviselője. Figyelmezteté a házat, hogy a parlamentarist modort személyek végett meg ne buktassák. Emlékezteté a házat, Trefort Ágoston pestvárosi volt képviselő esetére. Trefort választói mindaddig nem választottak új képviselőt, míg erre a ház által nem utasítottak. Szóló a ház fenálló határozatait lerombolni károsnak tartja s ezért e választást érvénytelennek ismeri.

A hosszasan tartott tanácskozás által eléggé megvitattott tárgy végre szavazat által döntetett el, Csernátoni Cseh Lajos választását a nevezetes többség nem igazolhatónak mondván ki s az illető kerületet új választásra utasítandónak rendelvén.“

IV.

Ennyi diadal, illy váratlan siker elkábitá az embereket, kik a polgári kormányzat hajóját vezették.

Apr. 12-én Madarász felett ki kellett volna mondatni az ítéletnek.

De e dolgot egy más feledékenységbe sülyeszté.

Említők, hogy a Nyáry-párt minden áron békülni akart, s midőn ez azt hívé, hogy ügye a legfényesebben áll, Kossuth a konferenciában indítványozá, hogy az uralkodó ház detronizáltassék.

Két nap konferenciáztak.

A követi kar nagy része, mert abban a bukás magvát látta, nyíltan ellenzé, okokat hozza fel a párt ellenében, melly kába merénýt még akadolni sem tudá.

Hasztalan! kimondák a detronizálást (Debreczen, apr. 14-kén a ref. egyházban), kimondák a magok bukását!.....

Következő okiratot bocsátának közre :

„Mi a magyar álladalmat törvényesen képviselő nemzetgyűlés, midőn jelen ünnepélyes nyilatkozatunk által Magyarországot elidegeníthetlen természetes jogaiba visszahelyezve, minden hozzátartozó részekkel és tartományokkal egyetemben az önálló független európai státusok sorába iktatjuk s a hitszegő habsburg-lothringi házat isten és világ előtt trónvesztettnek nyilatkoztatjuk: erkölcsi kötelességünknek ismerjük, ezen elhatározásunk indokait nyilvánítani, miszerint tudva legyen az egész művelt világ előtt, hogy e lépésre a halálíg üldözött magyar nemzetet nem túlzott elbizakodás, s nem forradalmi viszketeg, hanem a türelem végső kimerültsége s az önfentartás kénytelensége vezeté.

Háromszáz esztendeje mult, hogy a magyar nemzet, szabad választás által az osztrák házat kétoldalu kötések alapján a királyi székhé emelé.

És e három század nem egyéb, mint a folytonos szenvedés három százada.

Isten ez országot a jóllét és boldogság minden elemeivel megáldotta. Közel 6000 négyszeg mérföldnyi területe sokszerü bőségben van elárasztva a felvirágzás forrásaival, tizenöt milliónyi népe kebelében hordja az ifju erőt s fogékonyságot, hogy Európa keletén a népszabadságnak és civilisatióinak hatalmas tényezője s Európa békéjének mint hajdan öre volt, ugy jövendőben biztosítója legyen.

Soha egy dynastiának háládatosabb feladat nem jutott az isteni gondviseléstől, mint jutott a habsburg-lothringi háznak Magyarországon.

Elég volt volna, nem akadályoznia természetes kifejlődését, s most Magyarország a legvirágzóbb országok között állana.

Elég volt volna, nem irigyelnie a mérsékelt alkotmányos szabadságot, melyet e nemzet egy ezredév viszontagságai között féltékenyen megőriztetett, s királyai iránt a példátlan hűség kegyeletével azonosított; s a habsburg-lothringi ház a magyar nemzetben trónusának rendithetlen támaszát még sok ideig feltalálhatta.

De ezen dynastia, melly egy uralkodót sem mutathat fel, ki népei szabadságában kereste volna erejét és dicsőségét, a magyar nemzet irányában firól fira a hitszegés politikáját követé, s vagy nyílt erőszakkal azon dolgozott: hogy ez országot törvényes önállásától s alkotmányos szabadságától megfosztva, a már előbb minden szabadságból kivetkőztetett császári tartományaival egy közös szolgaságba összeolvassza; vagy, ha e részben a nemzet törhetlen vigyázata által magát gátolva érezte, minden igyekezetét oda fordítá, hogy Magyarország, erejében elzsibbasztva, kifejlődésében feltartóztatva, a császári tartományoknak gyarmatul szolgáljon, miszerint azok Magyarországból s annak rovására minél több hasznot huzhasanak, s e haszon által képeessé tétessenek azon terhek elviselésére, mellyekkel rájuk az alkotmányaiktól megfosztottakra a pazar gazdálkodású császári uralkodás akadály nélkül nehezedett, s nehezedett nem alattvalóinak érdekében, hanem a korlátlan uralkodás európa-szerte terjesztésének s a népek szabadsága elnyomásának érdekében.

Több ízben történt, hogy e zsarnok rendszer ellenében, mellynek minden lépését vagy nyílt erőszak, vagy bűnös ármány és cselszövény bélyegzé, a magyar nemzet, önfentartása végett, fegyveres védelemhez volt nyulni kénytelen.

És bár diadalmasan vívta az igazságos védelem harczeit: erejének használatában mindig olly mérséklett s a királyi szó iránti hitben mindig olly bizakodó volt, hogy győzelmes fegyverét azonnal letette, mihelyt királyai a nemzet jogait és szabadságait egy újabb alkukötéssel, egy újabb esküvel biztosították.

De hiában volt minden újabb kötés; minden újabb királyi eskü az uralkodóház ajkairól egy újabb hitszegés kezdete volt, s a magyar nemzet országos életének megsemmisítésére intézett politikája háromszáz éven át soha nem változott.

Hiában ontá vérének nemzetünk ezen házért, valahányszor az veszélyben forgott; hiában áldozott e dynastiának családi érdekeiért annyit, mennyinél többet nemzet nem áldozott soha királyaiért; hiában felejté túlzott nagylelkűséggel minden újabb ígéretnél a multak sebeit; hiában ápolt kebelében olly törhetlen hűséget királyai iránt, melly még a szenvedések között is a vallásosságig emelkedett; a habsburgi s utóbb habsburg-lotharingi ház uralkodása Magyarországon utódról utódra a folytonos hitszegés históriája maradt.

És a magyar nemzet mindemellett tiszteletben tartá a kapcsolatot, melly őt kétoldalú kötésekkel ezen dynastiához kötötte, s

ha most, az önfentartásnak természetes kötelességénél fogva, e hit-szegő háznak trónvesztését és száműzetését elhatározza: ezen igaz-ságos ítéletre csak azon tapasztalás által volt indítható, hogy a habsburg-lothringi ház kérlelhetlenül összeesküdött Magyarország státuséletének kiirtására, és önmaga tépte szét azon kötelékeket, mellyek őt a magyar nemzethez csatolták, mit Európa előtt nyílt kérkedéssel be is vallott.

Több ok van, melly isten és világ előtt minden nemzetet fel-jogosít, hogy a felette uralkodott dynastiát trónjáról száműzze. Illyenek:

ha az ország ellenségeivel, rablókkal, pártütőkkel a nemzet elnyomására szövetkezik;

ha az esküvel szentesített alkotmány s országos státusélet eltörlésére fegyveres erőszakkal támadja meg alattvalóit, kik ellene fel nem lázadtanak;

ha erőszakkal eldarabolja s megcsonkítja az ország területi épességét, mellyet fentartani megesküdött;

ha idegen fegyveres erőt használ saját alattvalóinak legyilkolására s törvényes szabadságuk elnyomására.

Minden egyes ok elég bűn arra, hogy a dynastia a trónt elveszítse.

A habsburg-lothringi ház példátlan hiszegéssel mindezen bűnt együtt és egyszerre követte el, s elkövette a magyar nemzet státus-élete eltörlésének határozott szándokából, elkövette annyi árulás, annyi rablás, gyujtogatás, öldöklés, kegyetlenség, a népjognak olly lábbaltapodása kíséretében, hogy e bűneinek historiája felett elborzad az emberiség.

Alkalmul ezen hiszegésre az osztrák háznak azon törvények szolgáltak, mellyek az ország alkotmányának biztosítására a mult 1848-ik tavasszal hozattak.

Ezen törvények pedig a honpolgárok belső viszonyaira vonatkozó gyökeres reformokkal ujja teremték ugyan az országot, mert eltörölték a hűbéri adózásokat s papi tizedet, a népnek, nyelvre s vallásra való tekintet nélkül, képviseleti jogot adtak, az előbb aristocratiai szerkezetű országgyűlésen letették alapját a jogegyen-lőségnek s eltörölték az adómentességek privilegiumát, visszaállították az erőszakkal elnyomott sajtószabadságot, s visszaéléseinek fékezésére eskütszéki institutiót alakítottak; de bár a februári franczia forradalom által előidézett szellemi rázkódtatás következtében az austriai birodalomnak csaknem minden tartománya forrada-lomban s a dynastia egészen gyámolatlan volt: a hú magyar nem-nemzet nem igyekezett ezen körülményt arra felhasználni, hogy a király ellenében új meg új jogokat szerezzen a nemzetnek, hanem megelegetett azzal, hogy nemzeti szabadságát, önállását és függet-

lenségét a ministeri felelősségre alapított közigazgatási rendszer által újabb meg újabb királyi hitszegések ellen biztosította.

De azon önállás és függetlenség, melyet azáltal biztosított, nem volt új szerzemény, hanem régi, s törvény és királyi eskük által folytonosan fentartott jog, melly még azon jogszerű viszonyon sem változtatott legkevesebbet is, mellyben Magyarország az osztrák császári birodalom irányában állott.

Magyarország ugyanis Erdéllyel s minden egyéb hozzá tartozó részekkel és tartományokkal az osztrák császári birodalomba soha bele nem olvadt; hanem mindig önálló, független, szabad ország volt, még azután is, hogy a *pragmatica sanctio* elfogadásával a magyar királyságra nézve szintazon örökösödési rendet állapította meg, melly az uralkodó-háznak egyéb országaira és tartományaira nézve meg volt állapítva.

Világos bizonyosság erre magának a *pragmatica sanctio*nak azon törvénybe iktatása, melly által a magyar koronához tartozó országok területi épsége s az ország önállása, függetlensége, alkotmánya és szabadsága határozottan fentartattak.

Világos bizonyossága ennek az, hogy a trónörökösök a *pragmatica sanctio* után is csak akkor lettek Magyarország törvényes királyai, ha a nemzettel koronázási alkukötésre léptek, s annak és az ország alkotmányának és törvényeinek megtartására megesküdvén, szent István koronájával megkoronáztattak.

A koronázási alkukötésekben pedig mindig be foglaltatik, hogy a trónörökösödési rend mellett is Magyarországnak minden jogai, szabadságai, törvényei és egész alkotmánya sérthetlenül fentartandók.

Egyetlen egy volt a *pragmatica sanctio* óta a habsburg-lothringi házból eredett trónörökösök között, II. József, ki ezen alkukötést alá nem írta, az alkotmányra meg nem esküdött, s koronázatlan halt meg. De épen azért a magyar királyok sorában meg sem jelenik, s minden tettei és rendeletei érvénytelenek.

Utóda II-dik Leopold csak illy koronázási alkukötés, eskü és koronázás mellett ülhetett a magyar királyi székbe, melly alkalommal a királyi esküvel szentesített 1790: 10-dik törvényben ujjal világosan kijelentetett: hogy Magyarország szabad ország, egész kormányformájára nézve független és semmi más országnak avagy népnek alá nem rendelt, hanem saját önállással és alkotmánnyal bíró, s ennél fogva saját törvényei és szokásai szerint kormányzandó.

Igy esküdött meg és lett királlyá 1790. után I. Ferencz is, ki, midőn a római császárság megszűntével az osztrák császári czímet felvette, tömérdek törvényszegései között annyi tartózkodással mégis birt, hogy nyíltan elismerné, miként Magyarország a hozzá tartozó részekkel és tartományokkal az osztrák császárság részei közé nem tartozik; a minthogy amattól mindig külön vámvonal által el is volt, és van különítve.

Igy esküdött és lett királlyá végre azon V. Ferdinánd is, ki a mult évi törvényeket a pozsonyi országgyűlésen szabad akaratból szentesítette, de esküjét mihamar megszögvén, a magyar nemzetnek az önálló nemzetek sorából kitörlésére családja többi tagjaival összeesküdött.

Pedig a magyar nemzet a hűségnek pietásával ragaszkodott e hitszegőhöz. A mult évi martiusi napokban is, midőn császári birodalma felbomlásnak indult, midőn Olaszthonban fegyvereit egymást követő veszteség érte, midőn császári lakában minden perczen az elűzéstől remegett, a magyar e körülmények kedvezései közt sem kívánt egyebet, mint hogy biztosítsák az alkotmány és biztosítsanak azon ősi jogok, melyekre az osztrák házból 14 király és ő maga is megesküdött, de mindannyian hitöket szegték.

És midőn e régi jogok új biztosítékul a ministeri felelősség törvényét szentesítette, és a magyar ministereket kinevezte, a magyar nemzet lelkesedéssel karolta körül ingadozó trónusát.

E vésznapokban is, mint már több ízben, az osztrák házat a magyar hűség mentette meg.

De még le sem röpött az eskü ajkairól, már összeesküdött családjával s öröklött absolutismusi vágyai büntársaival: a magyar nemzetet semmivé tenni.

Öszeesküdött pedig főleg azért, mert ministeri felelősség institúciója mellett Magyarország önálló alkotmányos kormányzatát a bécsi cabinetnek nullificálnia többé nem lehetett.

Magyarországot előbb egy Budán székelő kormányzék igazgatta magyar királyi helytartó-tanács név alatt, melynek elnöke a nádor vala, ennek is világos törvényekkel meghagyott kötelessége volt a magyar alkotmányt, önállást és törvények szentségét megőriznie, de mivel collegialis forma mellett a személyes felelősség semmivé leszen, ezen kormányzék kezéből a bécsi cabinet lassankint minden hatalmat kivőn, s azt igazgató kormányzék állásából a király nevével takarózó udvari önkény postájává sűlyesztette.

Igy történt aztán, hogy bár Magyarország törvény szerint önálló kormányzattal bírt, mégis az ország pénzével s a nép vérével idegen czélokra az absolutisticus bécsi cabinet rendelkezgetett, kereskedelmi érdekeinket a népeket kizsákmányló császár érdekeinek egyoldalulag alárendelte, elzárt a viláfgoragalom érintkezéseitől, s hazánkat gyarmati helyzetbe sűlyesztette.

Ez az, mit a ministerialis kormányformának behozatala jövendőre meggátlandó, s a papiroson hervadó országos jogokat s királyi esküt valóságga érlelendő vala.

Ez, és különösen az ország pénzével s a nép vérével önkényes rendelkezhetés lehetlenítése volt az ok, miért hogy az uralkodó ház hitszegően elhatározá, hogy istentelen bujtogatásokkal Magyarországot vérbe lángba borítsa, s midőn a belső erő minden kötelékeit e

szerint megszagatnia sikerülend, a belháboruban vérző országot fegyveres erőszakkal eldarabolja, a magyar nemzetet az élő nemzetek sorából kitörülje, s az eldarabolt országot, önállásától megfosztva, az osztrák birodalom státushalmazába beolvassza.

E czéljának kivitelét azzal kezdette meg, hogy a ministerium alakítása közben egy osztrák tábornokot a törvény elleni pártütés zászlójának a magyar koronához tartozó Horvátországban feltüzése végett azon ország bánjává nevezett.

Es pedig azért szemelte ki a pártütés kezdeteül Horvátországot és Slavoniát, mert az oda tartozó határőrvidéki részek katonai szerkezeténél fogva ott legtöbb kész fegyveres erőt vélt találhatóni s azon vidékek lakosai hosszú idő óta minden polgári jogokból alkotmány ellenére kizárva, katonai szolgaságuk megszokása által a császár nevével legkönnyebben valának felbujtogathatók.

Es kiszemelte a pártütés kezdetéül Horvátországot és Slavoniát azért, mert az erőszlatás szándokából ott a magyar nemzet elleni gyűlölséget embertelen politikája már évek óta bujtogató s azt a nemzetiségi szenvedélyek felizgatásával s gyalázatos eszközökkel úpolásával egy pártnál a dühösségig ingerelnie sikerült, mindamellet hogy a magyar nemzet a horvát és slavon nemzetiséget nemcsak elnyomni soha nem akarta, sőt azoknak belkormányzatukban is szabad fejlődést engedett, polgári jogokban pedig horvát és slavon testvéreivel nemcsak testvériesen megosztzott, hanem nekik még saját jogainak megcsonkításával különös kiváltságokat és szabadalmakat is engedett.

A bán tehát a császár nevében pártot ütött, s nyílt lázadást kezdett a magyar király ellen, ki ama császárral azon egy személy vala, s lázadását annyira vitte, hogy Horvátországnak és Slavoniának nyolczszázados kapocs után Magyarországtól elszakasztását s az osztrák birodalomhoz csatolását decretáltatná.

Nemcsak a közvélemény hanem kétségtelen adatok a pártütés megindításáról a király nagybátyját Lajos főherceget, Ferencz Károly főherceget, a király öcsését, s különösen nejét Zsófia hercegnőt vádolák, s mert a bán, pártütésében egyenesen a császár iránti hűség leplét használta, a magyar ministerium megkérte az uralkodót, hogy nevének ezen szentségtelenítését s a családjára vetett homályt egy ünnepélyes nyilatkozattal háritsa el.

Akkor még az uralkodó ház ügyei Olaszthonban roszul állottak, s azért az álarczot nyíltan levetni nem merte. Annálfogva a bán és párthiveit pártütőknek, felségsértőknek és lázadóknak 1848-dik esztendőben junius 16-diki rendeletében nyilvánította. De mig ezt nyíltan kijelentette, a pártütőt és czinkostársait császári udvaránál kegyelmekkel halmozá, s pénzzel, ágyukkal, fegyverrel, lőszerekkel segítette.

A magyar nemzet bizván a királyi nyilatkozatban, nem sietett

a pártütőt saját fészkeben megtámadni, hanem a polgárvérontást, ha csak lehet, elmellőzendő, a pártütés tovább terjedésének gátlására szorítkozott.

Csakhamar hasonló módon felizgatva, Magyarország délkeleti részein a szerbajku lakosok lázadtak fel.

A király ezt is lázadásnak nyilatkoztatá, de szintugy mint amazokat, pénzzel, fegyverrel, ágyukkal, lőszerekkel segítette, saját császári tisztjei s tisztviselői gyűjtötték be a szomszéd Szerbiából szerb rablócsoportokat a rácz pártütők segítségére s a békés magyar és német lakosok legyilkolására vezérlették és az egész combinált horvát-rácz lázadás intézése a pártütő horvát vezér kezeibe tétetett.

Következtek a rácz lázadásban iszonyatosságok, mellyeknek hallatára is elborzad az emberi sziv. A békés lakosok legyilkoltattak a kínzásoknak legirtózatosabb nemeivel, egész virágzó városok s falvak elpusztítottak, a gyilkolásoktól menekült magyar saját hazájában földönfutó koldus lón s az országnak legvirágzóbb vidéke siralom völgyévé tétetett.

A magyar nemzet védelmezni vala kénytelen magát, de nemzeti seregeink nagy részét az osztrák cabinet már előbb Olaszhonba küldé a lombard-velenceziek legyőzésére s bár saját hazánk ezernyi sebekből vérzett, annak ótmárá haza nem eszertette.

A többi magyar seregek legnagyobb része az osztrák tartományokba volt a törvény ellenére elhelyezve, nálunk pedig az országban többnyire osztrák seregek tanyáztak, mellyeknek legnagyobb része inkább a pártütésnek támasza, mint a törvény s belbéke ótalmazója volt.

Sürgöttük ezen idegen katonaságnak az örökös tartományokban tanyázó magyar ezredekkel fölcserezését. Részint megtagadtattott, részint minden uton késleltetett. S ha vitézeink a haza veszélyének hírére életveszélylyel csapatonként haza indultak, üldözőbe vétettek s ha ittott a túlnyomó erőnek engedni valának kénytelenek, nem csak lefegyvereztettek, de halállal is büntetettek, mert hazájokat akarták a rablók és pártütők ellen védeni.

A magyar ministerium sürgette a királyt, utasitaná törvény értelmében az országban minden hadsereg- és várparancsnokságokat, hogy az alkotmány iránt hűséggel s a magyar ministeriumnak engedelmességgel tartoznak. A parancs köröztetés végett István főherczeg nádor és királyi helytartóhoz Budára leküldetett, a levelek megirattak s postára tétettek, de a király öcsce, a nádor királyi helytartó annyira vetemedett, hogy a ministerelnök által ellenjegyzett rendeleteket a postáról visszacsempészné, a mint azok később, midőn ő az országból hűtlenül eltávozott, hátrahagyott irományai között feltaláltattak.

A pártütő bán megtámadással fenyegette a magyar tengerpartot, az ország kormánya fegyveres erőt küldött a király megegyezé-

sével Styria felé Fiume megmentésére s a fegyveres erő utközből Olaszországba menni kényszerítettet és Fiumét a pártütők erőszakkal elfoglalták s a magyar koronától elszakították.

És ezen gyalázatos ármányt a bécsi cabinet tévedésnek nyilatkozta, mint tévedésnek monda azt is, hogy a horvát pártütőknek fegyvert, pénzt, ágyukat és lőszert küldött.

Általában titkosan utasítva lettek ugy a pártütők, mint a katonai és várparancsnokok, hogy ha jön is roszaló, vagy a magyar ministerium iránt engedelmességet rendelő királyi parancs, annak ne engedelmeskedjenek, hanem az osztrák ministerium utasításait kövessék.

Soha gyalázatosabb játék nemzettel nem üzetett.

A magyar nemzet e szerint pénz, fegyver, hadsereg nélkül az ellentállásra készületlenül, rendszeres ármánnyal és árulással körülhálózva, önkénytesekkel, nemzetörökkel s gyakorlatlan fegyvertelen népfelkeléssel volt magát a kiirtás ellen kénytelen védelmezni s a magyar hadseregnek az országban maradt részeitől segítettve, nyilt csatákban mégis győzött mindenütt, de több absolut szellemű tisztek- s vezéreknek ármánykodása s árulásai miatt a sánczerőségekbe vonult rácz, szerb és határór lázadást hirtelen le nem győzheté.

Uj erőteremtésről kellet gondoskodnia.

A király, szinleg még mindig engedve az elutasíthatlanul törvényes kívánságoknak, 1848. jul. 2-ra országgyűlést hirdetett s a nemzet képviselőit felszólította, hogy a horvát és rácz lázadásnak legyőzésére, az ország békéjének helyreállítására fegyveres erőről s pénzforrásokról gondoskodjauak, egyszermind maga s egész királyi családja nevében kinyilatkoztatta, hogy a horvát-pártütést s a rácz-lázadást a legünnepélyesebben kárhoztatja.

Az országgyűlés gondoskodott. 200,000 emberben s 42 millió forintban a szükséges erőt megszavazta s törvényjavaslatait királyi szentesítés végett felterjesztette; egyszersmind példátlan hűséggel a királyt, ki akkoron Bécsből Innsbruckba szökött, felszólította, jöjjön Budára, segítsen jelenlétével a pártütés lecsillapításában s támaszkodjék a magyar nemzet hűségére, melly őt és trónusát meg fogja óvni minden veszélytől.

De ezen kérés hasztalan volt. Sőt időközben Radecki győzvéen Olaszországban, e győzelemben elbizakodva a habsburg-lothringi ház, elérkezettnek vélte azon időt, hogy az álarczot levesse s nyilt erőszakkal lépjen fel a belháboruban vérző Magyarország elnyomására.

A horvát bánt, a pártütőt s ő maga a király által is pártütőnek nevezettet, most már kedves hívének nyilatkoztatta, pártütéseért megdicsérte s kezdett ösvényének folytatására hivta fel.

Hasonlót nyilatkoztatott a vérben fürdő rácz lázadók iránt.

Ez volt a jelszó, mellyre a pártütő horvát bán időközben királyi

pártfogás alatt gyűjtött seregeivel pusztítva, rabolva a Dráván áttört, mire az országban volt osztrák seregek nagy része hozzá pártolt, az eszéki, aradi, temesvári, gyulafehérvári várparancsnokságok s bánsági és erdélyi hadparancsnokságok hűtlenül elárulták az országot; felső Magyarországra, egy a király által osztrák ezredessé emelt tót pap, a király szemei előtt Bécsben toborzott cseh rablókkal beütött s a pártütő horvát vezér azon elbizakodással haladt előre a védtelen országban a főváros felé, hogy ellene a magyar hadsereg nem fog küzdeni.

Az országgyűlés még most is bizott a királyi esküben s a király felszólítottatott, hogy a pártütést szüntesse meg; de válaszul az osztrák ministerium egy nyilatkozványára hivatkozást nyert, melyben az jelentetik ki, hogy a magyar nemzet önálló kormányától a magyarpénz-, had- és kereskedelmi ügyek kormányzatát elvonni elhatározott akarata, egyszersmind a király a fegyveres erő és hadi költségek iránt saját felhívására alkotott törvényektől a szentesítést megtagadta.

Erre a magyar ministerium leköszönt, de az új ministerium alkotására felszólított miniszerelnök által előterjesztett ministeri jelöltek meg nem erősítették.

Az országgyűlés a nemzet megmentésének kötelességétől ösztönöztetve, a pénzfürészeket határozatilag elrendelé s katonaaállítást parancsolt.

A nemzet teljes készséggel engedelmeskedett.

A nemzet képviselői egyszersmind felhívták a király öcsését István főherceg nádor királyi helytartót, szálljon eskü szerinti kötelességénél fogva táborba a pártütők ellen. Elment, nagyszavakban fogadott fényes ígéretekkel; de miután a pártütő horvát bánnal küldöttei által üzeneteket váltott és már-már ütközetre kerülne a dolog, a tábor titkon elhagyá, sőt az országból is hűtlenül eltávozott.

Irományai között pedig előtaláltatott az előre kikoholt terv, miként fog Magyarország Styriából, Austriából, Morvából, Sziléziából, Gallicziából és Erdély felől egyszerre kilencz oldalról megtámadtatni. ?

És az osztrák hadügyminister felfogott levelezéseiből kisült, mikint utasítottak a Magyarországot környező osztrák tartományok hadi parancsnokai Magyarországra beütni s combinált hadi munkálatokkal a pártütőket gyámolítani.

És megtörtént a beütés kilencz oldalról, míg ben a hazában a felizgatott népségek polgárháboruja dühöngött. Mindnyája között legkeservesebb az Erdélybeni támadás, mert ezáltal Erdélynek Magyarországali tőkéletes egyesülése, mely 1791. eszt. óta sürgetett közóhajtás volt és a mely a múlt évben, előbb a magyar s csakhamar az erdélyi országgyűléseken hozott s az uralkodó által szentesített törvényeknél fogva úgy lön valósággá, hogy az 1848-diki julius

2-káni magyar nemzetiggyűlésen Erdélynek összes képviselői s köztük a szászok is megjelentek, erőszakosan felbontatni megkísértették; sőt Erdélyben a hitszegő osztrák vezérek nem elégették a rendes seregekkel hadviselést, hanem a pártütő szászok által gyámolittatva, fellázították az oláh népséget, mely a törvény által neki ajándékozott szabadság ellen feltámadva, barbár vandalizmussal gyilkolta, kizozta a védtelen magyar lakosokat, nem kimélve sem nőt, sem gyermeket, sem gyámoltalan öreget, s rommá égették és felprédálták a legvirágzóbb városokat s falvakat s köztük N.-Enyedet, Erdélyben a tudományok egyik székhelyét.

De a magyar nemzet ennyi árulástól, erőszaktól s veszélytől környezve, bár fegyvertelenül, készületlenül, kétségbe nem esett jövendője felett.

Önkénytesekkel s népfelkeléssel szaporitá csekély rendezett erejét s az igazság érzetéből merített hazafiai lelkesedéssel pótolván a gyakorlat hiányát, a pártütő horvát tábort megverte s miután vezérok az ütközet után nyert fegyverszünetet arra használta, hogy becsületszavát szegve, vert seregével az éj sötétében megszökött, az országból kikergette. Egy másik több mint 10,000 főnyi serege pedig körülkerítve, vezérestül együtt utolsó emberig elfogatott.

A vert sereg Bécs felé futamodott s V-dik Ferdinánd király annyira vetemedett az erkölcstelenségben, hogy annak vezérért a megvert, megfutamlott pártütőt Magyarországon a királyi hatalom teljhatalmu képviselőjévé nevezné s magát a lázadás lecsillapítása végett egybehitt országgyűlést csak ministeri ellenjegyzés mellett s így is a következő évi költségvetés megállapítása után engedi feloszlattatni, jogtalanul eloszlatoznak nyilvánítván, alkotmányt és minden alkotmányos institutiokat, hatóságokat, törvényszékeket felfüggesztve, az egész országot haditörvényszék alá s a polgárok életét, vagyonát, becsületét azon pártütő zsarnok kényének s korlátlan hatalmának alája veté, ki, mint a haza ellensége fegyveres kézzel támadta meg az országot, a törvényt és az alkotmányt.

Sőt a hitszegő osztrákház még e borzasztó cselekedetnél sem állapodott meg.

A pártütő bánt a Bécset ostromló seregeknek ótalma alá fogadta, s miután Bécset egyesített erejük által ostrommal bevették s meghódították, az egész egyesült sereget Magyarország meghódítására vezették.

A még mindig hű magyar nemzet parlamentert küldött az ellenséghez. Parlamenterje elfogatott s börtönre vettetett s a magyar nemzet igazságos felkiáltása feleletre sem méltattatott, hanem mindenki, a ki ártatlan hazáját védeni merné, akasztófával fenyegettetett.

Mielőtt azonban a zsarnok dynastia főserege beütne Magyarországra, az olműtzi palotában családi revolutio eszközöltetett,

V-dik Ferdinánd lemondott a trónusról, melyet annyi vérrel, annyi hitszeggéssel megfertőztetett, a király testvéröccsének, az örököségi jogról szintugy lemondott Ferencz Károlynak fia, az ifju Ferencz József főherczeg kiáltotta ki magát osztrák császárnak s magyar királynak.

De a magyar nemzet alkotmányos trónjáról a nemzet nélkül családi pactumok által senki sem rendelkezhetik.

És mégis a magyar nemzet annyira nem óhajtott egyebet, mint törvényeinek fentartását s azoknak óltalma alatt a becsületes békét, hogy ha ezen trónváltozásra a magyar nemzet megegyezése törvényes uton felkéretik s az ifju herczeg a magyar alkotmány fentartására esküt tenni ajánlkozik, a magyar nemzet semmit sem késett volna, őt, mielőtt kezét polgárverbe mártotta, diplomaticai kötések alapján királyának fogadni és szent István koronájával megkoronázni.

De ő megtagadva mindent, a mi isten s ember előtt szent, nemcsak erre nem ajánlkozott, sőt inkább kivetkőzve az ifju kebel romlatlanságából, első szavával kikiáltotta, hogy Magyarországot, melyet ő, a lázadó, lázadónak mert bélyegezni, fegyverrel hódítandja meg s hogy élte feladatának ismeri, azt ezredév óta fentartott önállásából kivetkeztetve, az osztrák birodalomba beolvasztani.

És szavát, a mennyire tehette, igyekezett is rettenetesen beváltani. Ráküldte Magyarországra Windischgrätz teljhatalmu helyettesének vezérlete alatt álló seregét s egyuttal Galliczia és Styria felől az országot külön seregekkel megtámadtatá.

A magyar nemzet védelmezé magát a reámért halál ellen. De mert ennyi ellenség ellenében s ben az országban vandal lázadóktól zaklatva, még egész védelmi erejét ki nem fejtheté, elejénte hátrálni vala kénytelen; s hogy a fővárost a prágai s bécsihez hasonló ostrom szerencsétlenségétől megmentse s e jobbra érdemes nemzet sorsát készületlenül egy ütközet kockájára ne tegye, elhagyá magát a fővárost is, s az országgyűlés és nemzeti kormány mult január elején Debreczenbe tétetett át, az igazságos isten segedelmébe s a nemzet erejébe vetett azon biztos reménnyel, hogy a főváros elhagyásával a nemzet nem fog elveszni.

És hála istennek, nem vezett el!

Azonban még ekkor is megkísérté a békés kiegyenlítést, köveket küldött a hitszegő dynastia fővezéréhez, de ő kevély elbizakodással az alkudozást elutasítá, a magyar nemzettől feltétlen megadást mert követelni s az ország békekövetjeit az Olmützbe menetelben meggátolva, letartóztatta, sőt azok egyikét, a volt ministerelnököt, fogságra vetette s megszállván az elhagyott fővárost, ott a hóhér bárdjával zsarnokoskodott, hadifoglyaink egyrészt legyilkoltatta, másrészt súlyos börtönre vetteti s a többieket embertelen

éhségre hárhóztatja, vagy az olaszországi seregekbeni szolgálatra kényszeríti.

S hogy semmi se hiányozzék az austriai ház bűneinek mértékéből, Erdélyben a vitéz magyar hadsereg által megveretve, az orosz czár segítségéhez folyamodott s a szomszéd Oláhországból úgy a magas porta tiltakozása, mint az európai hatalmak bukaresti consulainak ellenzése daczára a népjog megsértésével, orosz seregeket hozott be Erdélybe a magyar nemzet legyilkolására.

És e végre, hogy ennyi bűneinek gyümölcsét biztosítsa, Ferencz József, ki magát magyar királynak meri nevezni, f. évi márczius 4-kei s 6-kai manifestumaiban nyíltan kimondja, hogy a magyar nemzetet kitörli az élő nemzetek sorából; területét öt részre feldarabolja, Erdélyt, Horvátországot, Slavoniát, Fiumét s a magyar tengerpartot Magyarországtól elválasztja; Magyarország belső területéből a ráczt rablók számára külön vajdaságot kiszakít s általában az egész országot önállásától, törvényes-függetlenségétől s országos lételetől megfosztva, az osztrák birodalomba beolvasztja.

Ime elszámoltuk egyszerü historiai igazsággal a habsburg-lothringi ház példátlan bűneinek hosszú sorát s az örökkévaló isten ítéletére s a világ közvéleményére hivatkozva mondjuk ki, hogy a hitszegő házzal a kibékülés lehetsége megszűnt, s tartozunk isten törvényének, tartozunk hazánknak, tartozunk a jognak, tartozunk a morálnak, becsületnek, Európának s a civilisatio érdekeinek, hogy e hitszegő dynastiát a magyar királyok trónjáról száműzve, adjuk át isten ítéletének s a közvélemény, morál s becsület utálatának.

Tesszük pedig azt halálra sértett nemzetünk törhetlen erejének érzetében.

Ime három hónap óta szállotta meg hazánk fővárosát a hitszegő ellenség és nemzetünket készületlenül lepte meg; de a magyar nép az élethalálharcz közepett nőtt erejében, s diadalmas harcok közt szerezte magának a meggyőződést, hogy hazáját meg fogja menteni.

Három hónap óta a zsarnok ellenség minden erejével egy talpalatnyi földet sem nyert, sőt vesztett tért tér után, ütközetet ütközet után.

Három hónap előtt a Tiszáig valánk visszaszorítva s most már igazságos fegyvereink egész Erdélyt visszaszerezték, Kolozsvárt, Nagy-Szebent, Brassót visszafoglalták s az osztrák ház seregeit egyrészt Bukovinába üzték, másrészt úgy őket mint a segítségükre jött orosz seregeket tökéletesen megverve, Erdélyből utolsó emberig kiűzve, Oláhországba menekülni kényszerítették.

Felső-Magyarország nagyrészt meg van az ellenségtől tisztítva.

A ráczt lázadás megtörve, erősségeik Sz.-Tamás és a római sánczok ostrommal bevéve s a Tisza és Duna közti vidék egész Bács-vármegyével, le egészen Titelig a nemzetnek visszaszerezve.

Maga a hitszegő osztrákház fővezére pedig minden egyesült

erejével öt egymásutáni ütközetben megverve s a Dunáig s részint a dunántúlra visszakergetve.

És azért mindezek alapján az örökkévaló isten igazságára s a művelt világ ítéletére hivatkozva, és nemzetünk természetes jogaira úgy, valamint nehéz szenvedések alatt tetteleg bebizonyított erejére támaszkodva azon kötelességnél fogva, melly minden nemzetet az önfentartásra ösztönöz, ezennel az általunk törvényesen képviselt nemzet nevében kijelentjük és határozzuk, a mint következik :

1. Magyarország a vele törvényesen egyesült Erdélylyel és hozzátartozó minden részekkel és tartományokkal egyetemben szabad, önálló és független európai statusnak nyilvánittatik, s ezen egész státus területi egysége feloszthatatlannak s épsége sérthetetlennek kijelentetik.

2. A habsburg-lothringi ház a magyar nemzet elleni árulása, hitszegése és fegyverfogása által, nemkülönben azon merény által, miszerint az ország területi épségének eldarabolását, Erdélynek, Horvátországnak, Slavoniának, Fiumének és kerületének Magyarországtól elszakítását s az ország önálló státuséletének eltörlését fegyveres erőszakkal megkísérteni, e végett idegen hatalom fegyveres erejét is a nemzet legyilkolására használni nem iszonyodott, saját kezeivel szaggatván szét úgy a *pragmatica sanctio*t, mint általában azon kapcsolatot, melly kétoldalú kötések alapján közötté s Magyarország között fenállott, ezen hitszegő habsburgi s utóbb habsburg-lothringi ház Magyarország s a vele egyesült Erdély és hozzá tartozó minden részek és tartományok feletti uralkodásból ezennel a nemzet nevében örökre kizáratik, kirekesztetik, a magyar koronához tartozó minden czimek használatától megfosztatik, s az ország területéről s minden polgári jogok élvezetéből számkivettetik.

A minthogy ezennel trónvesztettnek, kirekesztettnek és száműzöttnek a nemzet nevében nyilvánittatik.

3. Midőn a magyar nemzet elidegenithetlen természetes jogainál fogva az európai statuscsaládba önálló és független szabad státusként belép, egyszersmind kinyilatkoztatja, hogy azon népekkel, mellyek vele ezelőtt egy fejedelem alatt állottak, békét s jó szomszédságokat alapítani s folytatni és minden más nemzetekkel barátságos kötésekkel szövetkezni elhatározott akarata.

4. Az ország jövőendő kormányrendszerét minden részleteiben a nemzetgyűlés fogja megállapítani, addig pedig, míg ez a főnebbi alapelvek nyomán megállapíttatnék, az országot egész egyetemes kiterjedésében a nemzeti gyűlés minden tagjainak egyajku felkiáltásával s közmegegyezésével kinevezett kormányzó-elnök Kossuth Lajos fogja a maga mellé veendő ministerekkel úgy saját magának, mint az általa nevezendő ministereknek személyes felelősségük s számadási kötelezettségök mellett kormányozni.

És e határozatainkat adjuk tudtára a művelt világ minden

népeinek, azon erős meggyőződéssel, hogy a magyar nemzetet, mint a független önálló nemzetek sorában egyik testvéröket, azon barátsággal és elismeréssel fogadandják, melly barátságot és elismerést a magyar nemzet nekik ezennel általunk felajánl.

És adjuk tudtára Magyarországnak s a vele egyesült Erdély és hozzátartozó minden részek és tartományok lakosainak azon kijelentéssel, hogy az említett egy és oszthatlan magyar álladalom minden hatóságai, községei, városai, kerületei, megyéi és polgárai, szóval, minden egyesek s testületek, a trónvesztett habsburgi s utóbb habsburg-lothringi ház iránti hűség s engedelmesség kötelességei alól teljesen és tökéletesen feloldva vannak, sőt attól a nemzet nevében eltiltatnak, s mindaz, ki a nevezett házból netalán a királyi hatalom bitorlójául fellépni merészkedő egyént tanácscsal, szóval, vagy tettel gyámolítaná, honárulási bünt követ el.

Melly határozatainknak életbeléptetését s közhírré tételét a magyar állodalom kormányának meghagyván, azt minden e végre szükséges törvényes hatósággal ezennel felruházuk s a rendeletei és intézkedései iránti törvényes engedelmességre a nemzet nevében minden honpolgárt kötelezünk.

Kelt Debreczenben, 1849-ki april. 19-dik napján tartott nemzeti gyűlésünkből.

A magyar nemzet törvényesen egybegyűlt főrendei s képviselői.

B. Perényi Zsigmond, a főszózat másodelnöke. Almásy Pál, a képviselőház alelnöke. Szacsavay Imre, jegyző.

De ez csak néhány ember akarata volt.

A hadsereg nyiltan ellenzé, az ország kárhoztatá, kikelt ellene, ezáltal mindenki az ügy bukását elkerülhetlennek látta.

Idéztük ez oklevelet egész terjedelmében, hogy lássa mindenki, hogy meggyőződjék mindenki, milly kábitó szavakban, a tények milly nevelésű összeállításában kereste e párt míve sikerültét.

Tények hozattak fel benne, szavakba burkoltattak azok, mik elárulák, hogy csak azért kapkodtak azokhoz, mert e lépésnél a nép, a nemzet sympathiájára nem számítának.

Jól tudák, hogy a nép szíve gyökeréből királyi érzelmü, hogy sem idő, sem körülmény nem tudá kitorleni szívéből a költő azon szavait: „a legelső magyar ember a király!”

Jól tudák, hogy e lépés Európa sympathiáját elfordítja tőlök. Phrasisokhoz, sok fényes szavakkal mitsem jelentő phrasisokhoz folyamodtak tehát e tárgy körül.

Jól tudák, hogy a magyarok istene elfordítja tőlök arcját, elveszi rólok kezét, midőn e tényt elköveték!....

V.

S valóban e lépés által elveszték a szerencse csillagát, mely csak kevés ideig mosolyga még reájok!

Apr. 11-én tszn Welden vette át a seregek parancsnokságát, kinek minden törekvése a cs. hadsereg koncentrálása volt.

Ez időben bocsáttattak ki az ugynevezett Zwangsnóták (magyar kir. kincstári utalványok.)

A Pest felé nyomuló hadsereg parancsnoka Asboth vala, ki is apr. 11-én a Rákoson csatát nyert. Hadjelentés:

„Az ellenség 4000 emberrel 24 ágyuval s fél batteria rakétával támadta meg Asbóth ezredet, ki az ellenséget három posztóból egész a kőbányai szőlőig sőt azokon túl a pesti téglavetőig visszaverte.

A kun lovasok a huszárok segítségével két rakétastatiót foglaltak el az ellenségtől, melynek legénységét a szó legszorosabb értelmében levágták.

Kövessy tüzérfőhadnagy fél hatfontos üteggel magát különösen kitünteté.

Egy ágyunknak minden lovai ellövettek, de azért az ágyu el nem veszett, mert Lukosik százados a pozsonyi vadászoktól derék vadászai által a lovavesztett ágyut biztosságba vonatta.

A méltán fájlalt Harsányi századoson kívül, magokat különösen kitüntették a Bocskay-husároktól László százados, Sívágó Gábor tizedes, és Ungváry Péter közvitéz, továbbá Mészáros Endre nemzetőri főhadnagy és segéd, nemkülönben Súlyomi Péter tizedes a kun lovasoktól.

Szintugy 11-én a VII-dik hadosztály (Gáspár) Pest felé egy nagyobb demonstratiót hajtott végre, mely alkalommal az ellenséges seregek Uj-Pestig, a pestvárosi erdőcskéig s a tüzérdepot-épületekig hátranyomattak.

Apr. 23-ig az összes cs. hadsereg kivonult Pestről, csak tábornok Hentzi alatt maradt Budán pár ezrenyi várórség.

Pestet Aulich hadteste vette be, ki is itt következő plakátot bocsáta ki:

„Polgárok! Győzelmesen közelg a magyar hadsereg a nem sokára egészen felszabadulandó Magyarország fővárosához.

Mi nektek szabadságot, függetlenséget és békét hozunk!

Mi elhozzuk nektek ezen legdrágább kincseket, hogy azokat jövendőben élvezhessétek.

Mi tehát felszólítunk benneteket napi foglalkozástokat elövenni, hogy a fővárosban a béke és csend semmi által meg ne zavartassék.

Mi testvérileg üdvözlünk benneteket, és lelkesedve felkiáltunk veletek:

Éljen a haza!

Éljen a szabadság!

Éljen a mi kormányelnökünk, sulyosan veszélyeztetett hazánk megszabadítója Kossuth Lajos. Pestmelletti tábor, apr. 25-én 1849. Aulich, tábornok és a második hadtest parancsnoka.“

VI.

Görgei meggyőződve néhány színleges támadás után, hogy az osztrák főerő Pest előtt áll, két erős colonne-ban egyenesen Léva felé nyomult Ipolyságon át. Itt (apr. 18.) mintegy 30,000 embere volt, katonák, kik alatta és általa bajnokokká lenni megtanultak. Ezekkel Kálna, Bars és Sz.-Benedeknél három colonne-ban a Garan vizén átment.

Ez nap Nagy-Sarlónál ütközetre került a dolog. Láttuk az azelőtti valóban nagyszerű csatákat. Hiában próbálnám ezt leírni. Elég egyszerűen annyit írni, hogy a többiek mind fölülmulta. A hely meggyuladt, a csata még délben is tartott, midőn az osztrákok visszavonultak.

E csata által Komáromnak ostromzár alóli felszabadítása lehetővé lőn (apr. 20.) egy heves és véres szuronycsata után Érdekes lesz Görgei hadjelentését e tárgyról közleni:

„Az I. és II. hadtest (Klapka és Damjanich) ma Komáromig előnyomultak.

Előnyomulásunk által e nagyfontosságú vár a bal duna- és vágpartoldalról megszállás alól felszabadítottatott, azonban a Dunán túl húzott parallelákból lövöldözés folyvást tart, ámbár az ellenség ostromlóvegeinek száma, különösen a tarackoké, nagyon csökkentenek látszik.

A vár eddigi ostromoltatás által keveset szenvedett.

Lenkey tábornok ma négy zászlóalj gyalogság-, egy osztály huszár- és egy üteggel a várat Csallóköz felől megszállt ellenséges hadsereg ellen tett egy kirohanást, mire az ellenség állomásait odahagyva, három gőzhajón a szigetről a Duna jobb partjára átkelt, de a mieink által üzőbe vététvén, ismét több embert veszített, kik kezeink közé fogyokul estek. A mi veszteségünk csekély volt.

A Csallóköz ezzel szinte megtisztult az ellenségtől.

Minden tudósításokból és saját tapasztalatom után azt következtethetem, hogy ellenséges sereg Komárom megszállását nem igen fogja sok ideig folytatni.

Kedves köteletségemnek nézem még azt is megemlíteni, hogy a haza iránti jó szellem, mely a komáromiakat lelkesíté, a szenvedett sok veszteség és veszedelmek dacára is épen nem csökkent, és minden dicséretet érdemel. Az utóbbi hidrakásnál (a Dunán keresztül) a polgárok a legnagyobb ellenséges tűz közepett munkás részt

vettek, valamint most is, midőn seregünk a várhoz közeledék, a lakosság a Zsitván és a vidéknek megáradott árkaival átívő hidak helyreállításához szükséges épületfát a legnagyobb készséggel és gyorsasággal állította ki.

Épen most érkezett tudósítás szerint Görgei Armin őrnagy és mozgócsapatparancsnok Kőrmöczbányára bevonult, minek következtében az ellenség Turóczig visszavonulván, a mieink a bányavárosokat ismét elfoglalák.

Ez volt a pont, hol a magyar hadsereg ügye legjobban állt. Ezután hanyatlani kezdte.

Az ország legnagyobb része kezökben, a főváros visszafoglalva, csak ittott volt még egy pont, melyet meg kellett volna küzdeniök.

Igy az oláhok, így a rácok, így a többi nemzetiségek még leküzdve nem voltak, bár a körülményeknek hódolni kénytetének.

Igy Budán egy élethalálharczra kész tábornok, egy kő, mellyen át kellende esniök s melly a végbukás magvait hordozá magában.

De ezt a függetlenség kimondása óta mindenki látta az átalános zsibbadásban, melly mindenfelé túlnyomó volt!

Hetedik fejezet.

Irányi budapesti kormánybiztos. Buda ostroma és bevétele, levelezés Hentzi és Görgei közt. Perczel alvidéki hadjárata. Uzdini csata. Bem a Bánátban, orsovai deputatio. A Szemere ministerium kinevezése s beigatása. Orosz interventio s eziránti rendeletek. Hétszemélyes és kir. táblák. A felső hadsereg vezényletét a király veszi át. Proclamatiója.

I.

Pest bevétele után, Buda osztrák kezekben lévén, e városra nézve teljhatalmu kormánybiztossá nevezteték ki Irányi Dániel.

Mindaddig míg táblabírói dictiókat kelle az oppositio érdekében a parlamentben mondani, Irányi helyén vala, de e fiatal kellő ismeretekkel el nem látott egyén mint kormánybiztos a két város szeretetét megnyerni nem tudá.

Kossuth megrendelé Görgeinek, hogy 10,000 emberrel vegye be Budát, 30,000 pedig Komáromon fölül üldözze az osztrákokat.

Görgei megforditva cselekedett. S még egy másik baj vala, hogy Gáspár visszavonult s Damjanich lábát töré.

Megkezdett tehát Buda ostroma. Máj. 4-én Görgei és Hentzi közt köv. levelezés folytattaték :

„Tábornok! Budát a magyar hadsereg bekerítette, és csak parancsomat várja, hogy a várat azon eréllyel támadja meg, melyet csak egy nemzetnek élethalálra küzdő önvédelme olthat minden egyes vitézbe.

Önnek feladata : Budát huzamosb időre megmenteni, egy elvesztett feladat! Fogadja el ajánlatomat, melyet önnek emberiségből teszek :

Adja meg magát!

A feltételek következők :

Becsületes hadifogság, a tiszték fegyverestül, a legénység fegyvertelenül.

Azon tekintély, mellyel a magyar táborban bírok, a hadfegy, mellyet rendületlenül kezelek, személyes becsületem, mellyet megsérteni eddig senkinek, még Osztrákhonnak sem szabadott, a mint ezt önnek a „rebellis-csordák“ sikerei eléggé bizonyítják, kezesked-

nek önnek a tett feltételek szigorú megtartásáról, minthogy becsületszavammal állok jól érettek.

Győr, Sz.-Fehérvár, Komárom, Nyitra, Hanzsabék, a bányavárosok, sőt az egész Vágvonallal kezünkben van, és Buda a legszűkebben van körülveve. Az ugynevezett Budavára nem vár, ön pedig, tábornok, megfoghatatlan módon választotta meg az osztrákoktól egy Don-Quixottei feladat kivételére; minek ha a legtragikáiban felel meg, aligha megóvhatandja magát a nevetségességtől.

És ha mindez nem rendíti meg önt, rendítse meg azon gondolat, hogy ön magyar, hogy önnek nagy tartozást kell leróni a hazáért, és hogy az ehhez alkalmat én nyújtom önnek!

Ha érett férfiúi megfontolás után mégis megmarad ön azon határozatánál, hogy az ugynevezett Budavárát a legmakacsabban védendő meg; akkor én önt egy lelkesült támadó seregnek szenvedélyes kitörései ellen nem védhetem ugyan feltétlenül, de a behozott hadifoglyokkal még akkor sem fogunk nemtelenül bánni, mert ez lovagias hadviselési módunkkal és emberiségi érzetünkkel ellenkezik; ha pedig ön az ugynevezett Budavárnak végsőig megvédésével összekötöndi a lánczvidék megrontását vagy Pestnek bombáztatását, a honnét ön megegyezés alapján egyáltalában nem tarthat meg támadástól, és melly tett nyilván csak alávalónak mondható, akkor önnek becsületszavamat adom, hogy a vár bekövetkezett bevétele után az egész várórség kardra fog hányatni, és én még családjának jövőjéről sem állhatok jól.

Ön parancsnok az ugynevezett Budavárának, de egyszersmind atya is és született magyar, gondolja meg, hogy mit cselekszik. A hazának, az emberiségnek nevében szólítom önt fel, és feleletét legelőbb délutáni 3 óráig elvárom.

Tapasztalván azon gyalázatos, becstelen rendszert, melly szerint parlamentaireink osztrák részről mint bűnösök letartóztattnak és mint ilyenekkel bánnak velök, ezen iratot önnek egy osztrák hadifoglyot által küldöm meg. Főhadiszállás Budán máj. 4-kén 1849. Görgei Arthur m. k., tábornok.“

Hentzi vezérőrnagy és budai várparancsnok felelete Görgeihez, a magyar sereg tábornokához.

„Tábornok! Tetszett önnek engemet, mint az ugynevezett budai vár parancsnokát peremptorice felszólítani, hogy három óra alatt magamat megadjam, a várat átadjam, s magamat a vitéz várórséggel együtt, mint hadifoglyokat kegyelmesen elvitessem. Erre én önnek azt válaszolom: hogy Budavára önnek gyors elvonultával 3. 4. és 5-dik januárban igenis nem volt vár, a mi a szétbomlásban levő magyar sereg futása által eléggé bizonyul, de ez idő óta Buda tartható helyé alakított, mellynek szerencséje lesz önnek a leghatározottabb ellenállással utját állani.

Felszólítom tehát önt, tábornok ur, önnek Buda bástyáira

nézve egészen hatálytalan tüzelésével felhagyni, minthogy különben kénytetve leszek, egy pár nap mulva Pest városát szinte ágyuimmal megtámadni, mihez olly roppant segédszerekkel vagyok ellátva, hogy Pestnek végromlása okvetlenül be fog következni, a mihez már most is kell nyomulnom, megtámadtatva levén Pest részéről is.

Egyébiránt fel kell önt világositanom, hogy én nem vagyok magyar, hanem schweiczi és naturalisált osztrák, hogy Magyarhon iránt semmi kötelezettséggel nem terhelhetem, hogy családom önnek nem áll hatalmában, és habár volna is, ezt nem vetném mérlegbe, azért végszavam önhöz :

Én a helyemet, mint kötelességem és becsületem kívánja, utósó emberig meg fogom védeni; feleljen ön arról, ha e miatt a két szép testvérvám fel fog áldoztatni. Buda, máj. 4-én 1849. Hentzi m. k., vezérőrnagy és várparancsnok.“

A történeteket láttuk.

Pest bevételét. Budán osztrák őrség maradt. Kossuth a nemzet nevében parancsolá Görgeinek, hogy Budát vegye be.

„Most már minden elveszett, mond Görgei, e stratégiai baklövés által.“

De azért a parancsot teljesíté.

Görgeinek a Svábhegyről küldött két hadjelentése az ostrom folyamát legtisztábban írja le.

„Folyó hó 11-kén az ellenség 3 osztály dzsidással, 3 zászlóalj gyalogsággal és vadászokkal, 6 ágyuval és röppentyüvel Lesvár felé közeledvén, előőrseinket megtámadták; de Pöltenberg ezredes urtól segítségre küldött 3 osztály huszár és 9 ágyu megérkezével az ellenséget különösen tüzéreinknek jól irányzott lövéseivel Eneséig visszaverték, ki egész Csornáig visszavonult.

Veszteségünk 2 sebesült tüzér, a huszároktól pedig 1 tizedes és 3 közvitéz elfogatott; az ellenségtől elesett egy dzsidás-tiszt több ember és ló, és a mint egy később átszökött őrmester és 2 közember állitják, huszonhét halottat, sok sebesültet és 12 lovat vesztett az ellenség.

Trebersberg tüzér-százados ez alkalommal igen jelesen viselte magát, miután ágyuival az ellenséget visszavonulásra bírta, a keskeny töltésen egy ágyuval személyesen az ellenség után nyomult, és a legnagyobb golyózáporban az ágyut maga irányozván, kemény és jó tüzelése által az ellenség hátsapatát szaladásra kényszeríté, melly bátor előnyomulás által a többi ágyuk is tért nyervén, felállitathattak. E kitünő viseletért Trebersberg százados 3-dik osztályu érdemjellel diszesittetett fel. Ugyanaz nap reggeli 6 óraker 6 Csallóközben is 3 osztály lovasság 3 ágyuval Dunaszegnél felállitott előőrseinkre törtek, de 3 órai csatázás után ismét Hédervárra visszavertek.

Az átszökött őrmester beszéde szerint, minden oldalról átalá-

nos megtámadás volt e napra meghatározva; de mivel az enesei oldalról a megtámadás visszaveretett, az ellenség terve füstbe ment.

Hentzi, budai várparancsnok, fenyegetését tegnap este borzasztón teljesítette. Jól célzott számos lövések által sikerült neki a pompás dunasort több helyeken egyszerre meggyújtani. A tűz, nagy szél által élesztve, csakhamar elterjedt és Pestnek legszebb részét hamuvá tette. Borzasztó látvány volt! Az egész várost lángtenger borította, és a füstgomolyok közepett az égő gránátok csillagzárorként iszonyatos dörgéssel zuhantak a szerencsétlen városra. Nincs toll, melly e látványt egész valóságában leírhatná; „de én részemről az egész tüneményben az austriai dynastia halálpompájára gyújtott fáklyának lobogását láttam, mert a kiben e hazában még egy szikrája volt a kegyeletnek a hitszegett dynastia iránt, azt a tegnapi tett örökre kiirtotta; s ezért bár szivből fájlalom a főváros pusztulását, én az ellenség ezen gyalázatos tettét, mellyet akadályozni hatalmamban nem állott, de mellyre részemről semmi ok nem szolgáltatott, csak a vár annál erélyesebb ostroma által megtorlani törekedendem, és annál szentebb kötelességemnek ismerem, a fővárost minél hamarabb illy minden emberiségből kivetkőzött ellenségtől felszabadítani.“

„Ma reggeli 3 órakor Csepelszigetnél vetett hajóhidunk elrombolására az ellenség a budai lánczhidoszloptól 3 gyújtó és 4 kövel terhelt rontó-hajót bocsátott le a Dunán; de felállított őrségünk az ellenség szándékát megsejtvén, olly erélyesen járt el hivatásában, hogy a hajókat elfogva elsüllyeszté. Rohlitz főhadnagy, mint kinek rettenthetetlensége-, ügyésége-, s erélyességének egyedül köszönhetni az ellenség káros szándokának olly szerencsés meghiusítását, századosul lön előléptetve.“

Május 19-dik- és 20-án cseletámadások történtek, 21-re virradóra volt az elhatározó támadás. Előtte egész éjen át ágyuzás folyt, mintha roham nem is történendnék.

Két óra után a fehérvári rondella s a bécsi kapu tájáni rés egyszerre támadtattak meg. Mintha Róma harcrosai keltek volna ki sirjaikból, megújulva láttam Julius Caesarnak a teutonok elleni küzdelmét s megújulva láttam a teutonok védelmét a római sas ellen.

A honvédek egy része puskatüzet adott, más része a kartácszapor daczára létrákon mászott fel, s ha 10 elhullott is, a 11-ik mégis rohant.

Görgei a Heiderich-háznál, hol főhadiszállása volt, a tornáczon fel s alá járkált egyszerű őrnagy ruhában sipka nélkül s nézte a távcsövön át a harc folyamát.

Másfélórai folytonos kartácsstűz után néhány zászlóalj feljutott a várba, Ludwig kormánybiztos kérdé Görgeit: megirhatom-e Debreczenbe, hogy a vár be van véve, s figyelmezteté Görgeit az olaszok által kitűzött fehér zászlóra.

Emlékezik ön Melasra Marengónál? mond a fővezér. Ön megteheti, én még nem.

Négy óra lehetett. A hajnal első sugárai már kisütöttek.

Ott ott! mond Görgei, pillanatra kigyult arczezal, ott lobog a nemzeti tricolor! Eljen a honvéd!

S aztán néma és komor lön. Volt e komorságában valami, mi a Carthago romai fölött siró Cato arczához hasonlított.

Mint Róma bajnokai, e várossal, úgy küzdének a honvédek itt is. Mindkét vezér nyert, hogy diadala által eltemesse, miért küzdött!

A bevett várból Rákóczy és éljenek harsogának, éljenek a szomszéd városból.

Éljenekkel még nem vétetett be vár, mond Görgei. Nyergeltett s oda ment, hol a pusztítás és halál angyala irtózatoss nyomorkat hagyott. A helyszínén jutalmazá a bajnokokat. Többi közt egyiknek a golyó által kilyukasztott köpenyére tüzte fel az érdemrendet: „ügyelj ugymond köpenyedre, mert ha mindenüvé tűzők érdemrendet, furcsán fogsz kinézni.“ A lég mephyticus kipárolgással volt saturálva, az utcák kövezete cserép-, üveg- és gránátarabokkal telve, az utcákon merev tetemek nyujtóznak, a házak megrongálva s a nádori lak leégve volt.

Buda bevételét ő maga stratégiai baklövésnek nevezé.“

II.

Perczel, mint kezdé, hasonló szerencsével folytatá az alvidéken táborozását.

Perczelnek a Bánát és határórség visszafoglalására tett csatái közt az utólsó s egy időre teljesen befejező volt a május 7-iki, az uzdini csata.

Perczel teljesen győzött s az ellenség kétfelé oszolva, vad futásban keresett menedéket. Azonban a rácság és oláhság közül igen sokan megadták magokat, mint Perczel jelenté: „térden állva esdettek nőik számára kegyelmet.“

A máj. 7—10-diki napokróli hadjelentést nem leend érdektelen közölni:

„A május 7-iki uzdini csata következtében a mokrini, basahidi, melenczei csaták folytán amugy is tetemesen fogyott és lehanggolt egyesült szerb- rác- császári hadsereg tökéletesen megsemmisült, és nemcsak Bánát, de a határórség elfoglalása is ezáltal be van végezve.

A német- oláh határőrök, ugy a tótok is, legnagyobbbrészt szétfutottak, és haza takarodva helységenként adják meg magukat. A

ráczság, értem a bánáti megyebelieket, ma vagy ezer szekérrel adá meg magát nőstül, gyermekestül.

Rettenetes egy látomás, 4—5000 népséget látni, melly pár nap óta futva mit sem evett. Ők szekereikkel, családaiikkal lakhe-lyeikre parancsoltattak; fegyvereiket a Dunán átkelt szerémi határ-őr csapatok és császáriak vitték el.

Pancsova küldöttsége már itt volt. A ráczság onnét Zimonyba szökött.

Ma délután a közel fekvő helységekben polgári igazgatás beho-zatala rendeltetik el.“

„Mint már jelentém, az uzdini csata elhátározó volt: az ellen-ség kétfelé oszolva, vad futásban kerese menedéket. Nagy része, jele-sen a ráczföld népe és igen sokan a végvidéki tót-oláh-német kato-naságból, elvált vagy elmaradt az ellenséges táborokból, és haza, meg a szomszéd helységekbe menekült, míg alig harmada az ellenem állott nagy erőnek volt képes a Temesen Opovánál és ugy szá-mukra készen állott gözösökön és dereglyéken Szurdoknál a Dunán átfutni.

Bene alezredes Opovára küldetvén, ott a rácz földnépből sok ezer kocsikon megszámlálhatlan sokaságot talált és szoritott meg. Férfi, nő, gyermek, bánáti és bácsi megyékből, kiket a csábító császári had nem engede magával a Dunán átkelni. Rettenetes sors éré e bűnös szerencsétlen népséget; több napokon át futva, éhezve, térdre hullva könyörgének kegyelmet. A férfiak csak nejeik és gyermekeik élteért könyörögtek, átkozva a császárt, a szerbeket és panjaikat.

Ők, mikint az Uzdinnál elfogottak, eredeti helyükre podgyá-szaikkal elutasítottak.

Egyik dandárommal Páncsováig sieték, még két kis ágyu, 30 töltésszeker, 600 löfegyver, több dob, két császári és nagyobb mennyiségű rácz lobogó is birtokunkba esett, sőt még két a magyar-ságtól előbb elfoglalt lobogó is. Ezentúl nagy mennyiségű élés- és ruhánemű.

A népség lelkesedéssel fogada. Az elfutott lakosságnak 8 nap szabatott a visszatérésre. Polgári igazgatás fog rendeztetni, míg az országggyűlés határozand.

Epen most veszem Bem altábornagy szives tudósítását, melly szerint Fehértemplomnál ő is megverte a császáriakat.

A melenczei csata april 29-én Becskerek és Melencze közt az eleméri, jankahidi és mitrai vonalon ment végbe.

Eznap hadammal Melenczét áthaladva, a fenti vonalban üték tábort, másnapra az ellent Becskereken megtámadandó; ő bizva 40 ágyujában és roppant számában, ezt nem várá el, hanem dél-után 4 órakor Mitra és Elemér közt 11 erős colonneval ellenem moz-dula. En szokás szerint be nem várám, hanem szinte élébe sieték.

És mintegy 5 órakor kezdődött azon nagy csata, melly Bánát meghódíttatását lehetségessé tevé és az egyesült császári- szerb- rác hadak megsemmisítését következteté.“

III.

Bem erdély visszafoglalásával nem elégült meg. Kinyomult a Bánátba s részint Perczelnek adott utasításokat, részint maga operált.

Bem fegyverei mint Erdélyben ugy a Bánátban is annyi szerencsével harcolnának.

Sergei Károlyi alezredes vezénylete alatt (máj. 8-án) megszállák Fehértemplomot. 10-kén ő maga is oda érkezett s Petrilovánál a császári sergeket megvervén, Szászka ellen ment s ezt el is foglalta volna, ha a szaladó sergek a hidat el nem rontják.

Ezáltal a császáriak kényszerítve voltak a Bánátot másodszor is odahagyni (május 16-kán.)

E tárgyban Orsováról május 16-ról küldött hadijelentése :

„Különös szerencsémnek tartom kormányzó urat arról értesíthetni, hogy isten segítségével sikerült nekem Magyarországnak a Bánátot nagy áldozatok nélkül visszaszerezni. Közeledésemre az ellenség mindenütt megfutott, annyira s olly gyorsan, hogy azt el sem érhettem; Orsovát pedig lövés nélkül elfoglaltam. A népet mindenütt barátságosan fogad, mert tudják a káránsebesiektől, hogy csak javukat óhajtjuk.

Az ellenség erős volt, ereje mintegy 14,000 emberből s 40 ágyuból állott, ez éjjel hagyta el Orsovát és Szkelakladovára ment Oláhországba; én a török basához küldött levelemben ezen átkelés ellen protestáltam és őt a népjog tiszteletbentartására és ennek értelmében az átkelt sereg lefegyverzésére felszólítottam.

A sereg, mellyet a Bánátból kivertem, Puchner régi hadseregéből, a temesvári őrség egy részéből s két zászlóalj végvidéki katonákból állott. Ezen szerencsétlen népnek egész erejét már kiszívta az ellenség, mert minden hadi szolgálatra alkalmas férfit magával vitt, csak öregeket, asszonyokat s gyermekeket hagyván hátra.

Kötelességemnek ismerem kijelenteni, hogy ezen működésemben Perczel tábornok erélyes és szives segédkezet nyújtott; nem említem bátorságát, haditehetségét, mert ezek ismeretesek; nála nélkül ezen működés nem végeztetett volna el olly gyors sikerrel.

Még csak Temesvárt kell elfoglalni; a vár már olly jól van körülvéve, hogy onnét a várőrség többé ki nem jöhet, legfelebb a maga megadására. A várőrség kirohanást kísérté, hanem az általam ott hagyott sereg által visszaveretett; ugy gondolom, illy kísérletektől jövőre óvakodni fog. Az ellenség visszaverésénél különösen Perczy alezredes tüntette ki magát; ezen visszaveretés eredménye

a várórség tökéletes demoralisatióját fogja előidézni. Küldöttem a várba 15 fogolyt, kiket Orsován fogtam el, hogy lássák azok sorsát, kiknek a várat kellett volna felszabadítani; úgy vélem, hogy ez a vár megadását csak siettetni fogja. Bem.“

Orsováról pedig Omer pasához mint a török hadsereg Oláhországban főparancsnokához Bem levelet irt, mellyben Puchnernek lefegyverezését követelte, mi azonban nem történt meg.

A küldöttség, eljárásáról következőleg számolt.

„Tisztelt altábornagy ur! Tegnap napon kapott szóbeli parancsa következtében Ujorsovára indulván, midőn a Duna magyarországi partjára érkeztünk s a szigeten levő török várórségnek a kihívó jelt megfuvattuk, azonnal a várból egy csolnak 24 török katonával hozzánk ájtött, velök Hassan Effendi őrnagy a bas veje, és Ali Sülejman tüzér-százados, kik is bennünket az ujorsovai várórség parancsnokához Ozmán bey basához átvittek. Midőn a Duna közepére értünk, azonnal az ujorsovai váron s a basa lakásán tiszteletünk jelére (mint a velünk levő török tisztek magyarázák) a török lobogó felvonatott: a várba beérvén, a diszrendben felállított török katonaság között Ozman bey basához bevitettünk, ki is bennünket felállva fogadván, kölcsönös tiszteledés után az átadás végett reánk bizott leveleket neki átnyujtottuk. Miután a hozzá intézett leveleket környezetéből néki senki nem tudta megmagyarázni, azokat felbontva nekünk visszaadta, s tartalmukat megmagyarázni kérte; mellyeket mi elolvastván, értésére adtuk, hogy az elsőben független hazánk kormánya nevében altábornagy ur által arra szólittatik fel, hogy miután a független magyar haza kormánya most másodikban tapasztalni kénytelen, hogy ellenségünk, az osztrák hadsereg, a magas porta tartományaiba menekült és ezen fegyveres bemenetelt a török udvar meg nem gátolta, ezáltal mintegy közvetve a független magyar haza iránt ellenséges indulatot mutat, hogy ezen ellenséges indulat részünköről ne viszonzottassék: kívánja a magyar kormány nevében altábornagy ur, hogy az összes osztrák sereg lefegyvertessék, fegyvereik altábornagy urnak a magyar kormány részére átadassanak, az emberek pedig további rendeletig letartóztatassanak.

Elofvastuk a második levelet, mellyben az osztrák erő által elrabolt két gőzös s három vontatóhajó mint magántulajdon a társaság részére visszaköveteltetik. Végre elolvastuk a harmadikat, mellyben altábornagy ur a Duna túlsó részéről seregünkre történt lövöldözések ellen tiltakozik. Mind a 3 levélre nézve szóval a legszivesebben megigéré, hogy altábornagy ur kívánsága szerint fog intézkedni.

Szinte azonnal elinditá az Omer basához czimzett levelet rendeltetése helyére. A magyar országgyűlés függetlenségi nyilatkozatát, mellyet neki átadánk, a legszivesebben vette.

Miután a török szokás szerint bennünket kávéval és dohányzás-

sal megvendégelt, barátságos kézszerítésével és szives szomszédi egyetértésrei kéréssel elbocsátott, látogatások tevésére seregünket, s részérőli visszontlátogatások elfogadására bennünket felkért, s tiszteletét altábornagy urtól kezdve egész az utolsó közembernek is küldötte.

Mint egy figyelmet érdeklő dolgot érdemesnek találjuk azt is jelenteni, hogy apróságok vásárlása alkalmával bankjegyekkel fizetvén, a kereskedők által, a minket kíséző török tisztok jelenlétében, meg voltunk kérve, hogy ne osztrák hanem magyar bankjegyekkel fizessük a vett tárgyakat.“

IV.

A május 2-diki ülésben Kossuth következő előterjesztése fogadtatott el :

„Kossuth Lajos, a nemzet parancsából Magyarország s minden hozzátartozó országok, részek és tartományok kormányzó-elnöke ezennel adom tudtára minden törvényhatóságoknak, egyházi, világi s katonai hivataloknak, tisztviselőknak és lakosoknak, mikint én az álladalom ideiglenes ministeri kormányzata s kormányzati szerkezete iránt a nemzetgyűlésnek következő előterjesztést s illetőleg tudósi-tást nyujtottam be :

Kötelességemnek tartom a nemzetgyűlésnek jelenteni, mikint a nemzetgyűlés által reám ruházott hatóságnál fogva ministerekül következőket neveztem ki :

Belügyministerré, egyszersmind a ministeri tanács elnökévé Szemere Bertalan képviselőt.

Külügyministerré gr. Batthyány Kázmér baranyai főispánt.

Pénzügyministerré Duschek Ferencz pénzügyministeri status-titkárt.

Közlekedési ministerré Csányi Lászlót.

Vallás- és közoktatási ministerré Horváth Mihály, vál. csanádi püspököt.

Igazságügyministerré Vukovics Sebő képviselőt.

A hadügyminister iránt jelentésemet legközelebb megteendem.

A kereskedelmi ministerium vezetését az illető minister kineveztetéseig ideiglenesen gróf Batthyány Kázmér külügyminister viendi.

A mi a kormányzatnak organismusát illeti, ennek a designált ministerium már itt levő tagjai közegyetértésével történt megállapításánál két alapelv tartatott szem előtt.

Egyik az, hogy midőn a nemzetgyűlés april 19-én hozott függetlenségi határozatában az ország jövő kormányrendszerének minden részleteiben a nemzetgyűlés által történendő megállapításáig azt rendelé, hogy az országot egész egyetemes kiterjedésében a

magam mellé veendő ministerekkel úgy saját magamnak mint az általam nevezendő ministereknek személyes felelősségünk s számadási kötelezettségünk mellett kormányozzam, csak ideiglenes kormányt alapított, az alkotmányozás hatalmát pedig, mint a függetlenségi nyilatkozat által a nemzetgyűlésre visszaszállott népfenség természetes corolláriumát s egyszersmind a kormányzat egész működése felett a felelősségre és számadásra vonás folytonos gyakorlásának jogát is magának tartotta fenn. A miből természetesen következik, hogy a nemzetgyűlés hatóságára, működésére és működési körére, idejére s formájára nézve bármit is határozni, szóval a nemzetgyűlés iránt s felett rendelkezni az ideiglenes kormányzati organisatio köréhez nem tartozhatik, hanem mindez a dolog természeténél fogva magának a nemzetgyűlésnek van fentartva.

Következésképp az álladalom ideiglenes kormányának a nemzetgyűlés irányábani viszonya a folytonos felelősségben, számadási kötelezettségben s törvényei és határozatai iránti engedelmségben határozódván, csak arra van szükség, hogy a kormányzó és ministerek közti kölcsönös viszonya szükséges egység s összhangzás végett fővonásaiban kijelöltessék. S errenézve alapul második vezérély gyanánt az vétetett fel, hogy ezen viszonyoknak akkép kell meghatározatni, miszerint a nemzetgyűlés folytonos örökösén kívül a nemzet a maga szabadságának és függetlenségének biztosítékát ebben is feltalálja.

Ezen elvből indulva, az alkotmányos élet kelléke szerint, a ministerekkel abban állapotam meg :

1. Hogy a kormányzó bármely rendeletei, parancsai, határozatai, kinevezései csak úgy érvényesek, ha a ministerek egyike által is aláíratnak; következőleg

2. Hogy a kormányzó csak a ministerek által kormányozhat.

3. Hogy a kormányzónak valamint felelőssége, úgy hatósága is a magasabb, úgy egyházi mint világi és katonai hivatalok kinevezésén kívül, különösebben az álladalom kormányzati politikájának meghatározására s a rendezést és szabályozást meghatározó rendeleteknek megállapítására szorítkozik. Mikre nézve tehát a ministerek sem összesen, sem egyenként, a kormányzó megegyezése nélkül nem határozhatnak. Míg ellenben

4. Az egyetértéssel megállapított kormányzati politikát s rendezést szabályzó rendeletek végrehajtása körében a közigazgatás minden ágaira nézve a ministerek saját hatóságukkal és saját felelősségök mellett intézkednek. A ministerek választása, következőleg ha felelősség érzetében azt elkerülhetlennek látná, részben vagy egészben változtatása is, ezen ideiglenes kormány egész ideje alatt a nemzetgyűlés határozata értelmében természetesen a kormányzó hatóságához tartozván.

5. Oly rendelkezések, mellyek az álladalom sorsának s jövő-

dőjének alakulására lényeges befolyással lehetnek, mint például: hadüzenet, béke- és szövetségkötés, teljes érvényességet csak a nemzetgyűlés helybenhagyásával nyerhetnek.

Ezek azon állapotások, miket a nemzetgyűlés helybenhagyása alá terjeszteni valamint köteleességemnek úgy elegendőnek is tartottam. Minden egyebek az alkalmazási részletekhez s az eljárás formáihoz levén számíthatók.

Annyit mindazonáltal a kormányzati ügyek tárczaszerinti felosztására nézve megemlíteni nem tartok feleslegesnek, hogy azon ministerium, melly az 1848. 3. t. cz. által a király személye mellé volt rendelve, a volt dynastia hűségese s a nemzet függetlenségi nyilatkozata által magában elenyészvén, helyébe az álladalom külügyeinek igazgatása végett a külügyminister lép. Ellenben más egyeb az megszűntetett ministerium köréhez számított ügyek, mint nevezetesen a katonai hivatalokrai kinevezések, az illető minister ellenjegyzési köréhez tartozandnak.

A megkegyelmezési jognak gyakorlatára nézve pedig czélszerűnek látszik egy kegyelmi széknek felállítása, melly 4 tagból álland, kiket a kormányzó nevez ki. Ezen kegyelmi szék fogván az igazságügyminister elnöksége alatt minden megkegyelmezési ügyekben, de csak bírói ítélet után, határozni. A megkegyelmezési oklevél pedig az igazságügyminister ellenjegyzése mellett a kormányzó által a nemzet nevében fog aláíratni és kiadatni.

Ezen elvek alapján vélném úgy a kormányzó által a nemzetgyűlés előtt, mint a ministerek által a kormányzó előtt leendő esküformát megállapítandónak, melly a jelen körülmények szerint alig volna többre terjeszthető, mint a nemzet függetlenségi nyilatkozatának minden következményeiben fentartására s a nemzetgyűlés törvényei s határozatai iránti engedelmességre. Kelt Debreczenben, május 1-jén 1849., az ország kormányzó-elnöke, Kossuth Lajos, m. k.“

„Melly előterjesztésemet a nemzetgyűlés mai napon tartott vegyes ülésében a ministeri kinevezésekre nézve kellő tudomásul vevén, többi részeire nézve pedig helyeselvén és helybenhagyván ezennel közhírré teszem, hogy a fennevezett ministerek mai naptól kezdve kormányzati hivatalos működéseiket megkezdték. Kelt Debreczenben, május 2-án 1849. Kossuth Lajos, országos kormányzó.“

Az új ministerek május 14-én igtattattak hivatalaikba.

V.

A hadügyministerséget ideiglenesen Klapka vezette.

Hire futamodván ekközben a muszka intervenciónak, következő két rendeletet s óvást bocsáta ki a magyar kormány :

„A ministeri tanács előterjesztése a kormányzóhoz.

Az országot idegen hadsereg beavatkozásának veszélye fenyegeti. A muszka katonaság egy csoportja azóta talán már át is lépte a magyar föld határait.

Mi nem hisszük, hogy Európának alkotmányos kormányai a zsarnokhatalom e példátlan vakmerőségét tétlenül elnézzék. Mi nem hisszük, hogy ha a kormányok azt elnéznék is tétlenül, Európa szabad népei a nemzetek örök jogának e halálos megsértésére harczra ne keljenek. Mi nem hisszük, hogy volna Európában szabad kormány és szabad nép, mellynek mind jogérzetével mind érdekeivel ellentétben nem állana elnyomása egy nemzetnek, melly egykor a kereszténységnek bátyája volt a keleti bálványimádás ellen, s jelenleg előharczosa a szabadságnak a sötétség és szolgaság ellen, egy nemzetnek, melly idegen segély és a szomszéd népjogok sérelme nélkül képes volt jogszerű önállóságra és függetlenségre emelkedni Európa szabad nemzeteinek sorában.

Mi nem hisszük soha, hogy a népek elhagyjanak egy népet s hogy isten veszni engedje a szabadság és emberiség örök elveinek dicsőséges diadalát.

Mi megvárjuk az Európa sőt az egész művelt világ által megállapított és bevallott nemzeti jogok sérthetlenségének nevében, hogy Európa népei fogják teljesíteni kötelességeiket.

Azonközben a magyar nemzet is fogja teljesíteni kötelességét, hogy saját függetlenségét megvédvén, ereje legyen Európa minden népei veszélyezett szabadságának biztosításában is közremunkálni.

Isten, az igazságos és mindenható, megáldotta eddig fegyvereinket, a szent szabadság fegyvereit az osztrák hadsereg legyőzésében. A muszka hadsegedelem honvédeink lángpallosa elől gyalázatosan futamlott ki hazánk földről. Folytassuk a harczot bátran, seregeink megszokták a győzelmet; Európa népei ébrednek fegyverrel kezökben, isten pedig kísértetbe ejti bár a szent ügyet, de áldása még nem hagyta azt el soha.

Megnyugtató ugyan annak tudása, hogy a nemzet sorsa felett egy hatalmas hadsereg áll őrt, mellynek mind számát, mind lelkesedését, mind vitézségét tekintve, az igazságos diadal kivívásán egy pillanatig sem kételkedhetünk, kivált miután néhány rövid hét lefolyása alatt számra nézve csaknem még egyszerannyival fog az szaporittatni.

De kell, hogy hadainkon kívül az összes nemzet részt vegyen a harczban. Veszélyben van hazánk, nemzetiségünk, vallásunk, szabadságunk, életünk; mindezt megmenteni hirdettessék keresztesháború országszerte.

A muszka jogtíró beavatkozása által mindenkinek mindene veszélyezve van.

A muszka szabadságunkat fogja elragadni, mert a muszka csak rabot és szolgát ismer.

A muszka hazánkat fogja gyarmattá alacsonyítani, mert a muszka nem tűr maga körül önálló s tőle nem függő birodalmat.

A muszka nemzetiségünket fogja kiölni, a magyarét, a németét, az oláhét, a ráczt, a tótét egyaránt, mert gyűlöli mindazt, mi nem muszka, s testvérjének a lengyelnek ásott sírjába minden más nemzetiséget is még kegyetlenebb szívvvel eltemetend.

A muszka vallásunkat fogja eltiltani, mint Lengyelországban a catholicismust üldözi, Lieflandban, Esthlandban a protestansokat kínozza, az óhitűekre saját formáit és patriárcháját erőteti, az izraelitákat pedig rémületes szenvedésekkel sanyargatja.

És vele, mint sötét borulat, a vadság és műveletlenség hosszú uralkodása közeledik.

Nincs e szerint sem jog, sem érdek, nincs vallás, nincs nemzetiség e hazában, mellyre a muszka beavatkozás által védelem helyett eltipratás és végveszély ne várakoznék.

Tehát minden vallás, minden nemzetiség, a szabadság, a függetlenség mind egyesülni fog, mindennek egyesülnie kell, az országos kereszties háboruban részt venni. Hadseregünkhöz így milliók csatlakoznak. Egyesek elvesznek, de a nemzet megél s megáll és megmenti erejével és példájával Európát magát.

E kereszties háboruja a szabadságnak Felső-Magyarországra nézve, véleményünk szerint, azonnal kimondandó, hogy, ha a fölkelés órája üt, az országos háborura a nép készen találtassék.

Szükségesnek tartjuk különösen :

1. Hogy a muszka beavatkozás ellen Európa színe előtt a nemzet nevében ünnepélyes óvás tétessék.

2. Hogy a nép felhívások által az általános fölkelésre buzdításék.

3. Hogy folyó hónap 27-étől kezdve 3 héten keresztül minden ünnepnapon és csütörtökön az egyházakban mise tartassék és könyörgések s egyházi beszédek mondassanak elhárítása végett azon irtózatot veszedelemnek, melly az európai népek szabadságát, különösen a magyar nemzet legdrágább kincseit fenyegeti.

4. Hogy minden polgárra nézve f. é. június 6-ára a bőjtölés kötelezőleg mondassék ki.

5. Hogy a 2-dik pontban meghatározott napokon napjában kétszer, minden templomban, minden harangok meghuzattassanak.

6. Hogy annak idejében a püspöki kar és papság papiöltözetben a fölkelő néppel együtt jelenjen meg s a népet az emberi nem szabadságáért halált szenvedett megváltó nevében hősi harcra buzdítsa.

7. Hogy intézkedés történjék, miképen a határszéleken a beavatkozó muszka sereg elöl minden élelmiszerek és szükségletek egész mérföldekre elháríttassanak, az álladalom tökéletes kárpótlást igényén azoknak, kiknek ezáltal kár okoztatik.

Mindezeknek végrehajtásával a közoktatási és a polgáriakra nézve illetőleg a belügyminister bizatnék meg.

E hallatlan, zsarnoki, jogellenes beütés illy rendkívüli módokra kényszeríti a kormányt, azon kormányt, melly a nemzet által megállapított népfenség elvét, a nemzeti jogok szentségét és a magyar név becsületét minden áron épségben meg akarja őrizni.

S a ministeri tanács ohajtja önnek megegyezését és nevét itt is szemlélni s szemléltetni, miután a nemzet megszokta annak sikeres vezérlete és elővilágítása mellett vívni és kivívni a szabadság diadalát. Debreczen, május 18-kán 1849. Ministerelnök Szemere Bertalan, külügyminister gr. Batthyány Kázmér, vallás- és közoktatási minister Horváth Mihály, pénzügyminister Duschek Ferencz, közlekedési minister Csányi László, igazságügyminister Vukovich Sebők.“

„A ministeri tanács főnirt előterjesztését az igazságos isten segedelmébe vetett bizodalommal, sikerének teljes reményében, helyeslem, jóváhagyom s megerősítem, annak végrehajtásával a belügyi, vallás- és közoktatási ministerek azon meggyőződésem kijelentésével bizatván meg, hogy a nemzet e rendelet felhívásának vallásos ihletéssel fog megfelelni és leszen országos lételünknek s vallási és polgári szabadságunknak dönthetlen oszlopa, mert istennek, vallásnak s a hazaszeretetnek paizsa alatt egy lelkesült nemzet győzhetetlen. Kelt Debreczenben, május 18-án 1849. Kossuth Lajos, kormányzó. Szemere Bertalan, belügyminister.“

„A magyar nemzet ünnepélyes óvása az orosz avatkozás ellen.

A magyar nemzet országos életének velejében megtámadtva, az igazságos isten segedelmével lehódította a pártütést, mellyet törvény és alkotmány ellen maga a hitszegő uralkodó ház a legirtózatosb ármány és erőszak által felbujtogatott.

És az ország határszéleig visszakergette a nemzet szabadságának s önállásának meggyilkolására törő austriai hadseregeket.

S az egész nemzetnek egyhangu lelkesedésével s közmegegyezésével, elidegeníthetlen nemzeti jogánál s az önfentartás szent kötelességénél fogva kimondotta öröknevelő száműzetését a habsburg-lothringeni háznak, melly magát a legirtózatosb bűnökkel és hitszegésekkel megfertőztette.

Soha nemzet igazságosabb harcztot nem vivott.

Soha uralkodóház igazságosabban nem büntettetett.

Soha nemzet méltóbb várakozással nem remélheté, hogy köz-

megállapodással alakított nemzeti kormányának a béke s nyugalom ölen azon sebek gyógyítására lehetend fordítani gondjait, mikkel a trónvesztett zsarnok e nemzet keblét elárasztotta.

És ime minden hadizenet nélkül orosz fegyveres tömegek mutatkoznak a szomszéd Galliczia és Krakkó területén, Magyarországot az istentelen habsburgház fölhívására betöréssel fenyegetők.

Minden készülétek, minden tudósítások arra mutatnak, hogy a szintolly zsarnok, mint saját bűnei miatt erőtlen habsburg-lothringeni ház, az orosz hatalommali szövetség által igyekszik a sokat szenvedett magyar nemzet sirján emelni fel ujra zsarnok hatalmának trónusát.

A magyar nemzet el van határozva, e megtámadásnak is ellenállani.

El van határozva inkább utolsó emberig elvérezni, mintsem hogy gyilkosát urának fogadja el valaha.

De midőn e komoly és rendithetlen határozatában ájtatos reménnyel hiszi igazságos fegyvereinek győzelmét, egyszersemind az engesztelhetlen elkeseredés érzetével kiált fel isten s a mivelt világ népei előtt és ünnepélyes óvást teszen az orosz hatalmasság igazságtalan avatkozása ellen, melly egy hitszegő zsarnok kedvéért minden emberi és nemzeti közjogot szentségtelen lábbal készül tiporni.

Teszi ezen óvást a kényszerített önvédelem kétségbe vonhatlan kötelességének érzetében.

Teszi azon köz népjog nevében, melly az álladalmak kölcsönös viszonyainak fölszentelt alapját képezi.

Teszi azon szerződészek, nyilatkozatok és óvások nyomán, melylyek a nemzetek életét a bitorlás túlhatalmaskodásai ellen minden más népek jogéretének közös oltalma alá helyezik.

Teszi a szabadság, az európai egyensúly s a civilisatio nevében.

Teszi az emberiség s azon ártatlan vér nevében, melly illy háboruban kiontvá, boszuért kiáltand fel az igazságos istenhez.

A magyar nemzet biztosan számít reá, hogy ezen óvására minden jogot tisztelő és szabadságot szerető nép, meleg rokonszenve felelend.

De bár az egész világ által elhagyatnék is, határozott öntudattal jelenti ki isten és világ előtt, hogy a zsarnok erőszaknak meghajolni nem fog, hanem önvédelmének igazságos harcát utolsó csepvérig megvívandja.

Isten s a mivelt világ legyen bíró közöttünk és zsarnok megtámadóink között. Kelt Debreczenben, május 18-kán 1849. Kossuth Lajos, kormányzó. Gr. Batthyány Kázmér, külügyminister.“

Másfelől a cultusminister országos imát és bójtöt rendelt.

Nevezetes rendelet volt másfelől épen ez időben, hogy a hét-személyes és kir. táblák s váltófeltörvényszék feloszlattatának. (Deb. maj. 26-án), azok helyett új törvényszékek állittatandván fel.

VI.

A magyar kormány június 5-kén tartá Budapestre fényes bevonulását.

Utolsó csilláma diadalaiknak! . . .

A felső császári hadsereg vezényletét maga az uralkodó Ferencz József vette át, ki is a táborban megjelenvén, nagy lelkesedéssel fogadtaték.

Következő proclamációt bocsáta ki :

„Egy vétkes párt, lelkiismeretlen felforgatók által vezetettve, miután botrányt botrányra tetézt s a hazugság és ámitás minden eszközeit kimeríté, hogy titeket felségsértő hűtelenségre bírjon s elszakítsa azon köteléket, melly hosszú évsorokon át népeinket békés egyetértésben összefűzé, nyílt háborút visel királytok ellen, hogy őt örökölt jogaitól megfossza és a fölöttetek s mások vagyona fölötti uralmat magához rántsa. Azon álürügy alatt, mintha nemzetiségtek vagy szabadságtok forogna veszélyben, feláldozza testvéreitek és fiaitok véré, a nyugalmas polgár vagyonát, virágzó országtok jóllétét s fegyverre szólit benneteket ellenünk, királytok ellen, ki minden népeinek, azoknak is, kik ezelőtt azt nem birták, szabad alkotmányt adott, nagy birodalma minden nemzetiségeit biztosította, mindegyiket egyenjogositá. És e párt nemcsak eme kárhozatos tevékenységére szoritkozik. A mi komoly megintéseinket megvetve, főtámaszát most más országok csócselékében keresi. A nyugalomzavarók és kalandorok ezrei, emberek vagyon és erkölcs nélkül, csak bűnös szándékuk közössége által összekötve, állnak zsoldjaikban s már a lázadás vezéreivé levén, a ti költségeiteken, a ti véreteken akarják gyalázatos terveiket kivinni, titeket mint idegen ármányok vak eszközeit minden igaz szabadságnak, minden törvényes rendnek felforgatására használni. Illy bűnös törekvést megakadályoztatni, titeket elnyomóitoktól megszabadítani s a monarchiánknak nagy többség által olly hön óhajtott békéjét biztosítani, nemcsak a mi köteletségünk s rendithetlen szándékunk, hanem egyszersmind minden kormánynak feladata, mellynek a gondviselés által reabizott népek nyugalma és jóllétét a béke és rend közös ellenségei ellen megóvni kell. Ezen érzeményekkel telve, felséges szövetségesünk, az orosz császár ő felsége velünk egyesült, hogy a közös ellenséget leküzdjük. A mi kívánatunkra s teljes egyetértésben velünk jelennek

meg seregei Magyarországbán, hogy a rendelkezésünkre álló hatalommal egyesülve a virányaitokat pusztító háborúnak véget vessenek. Ne tekintsétek őket mint hazátok ellenségeit, ők barátjai királytoknak, kik őt szilárd határozatában: Magyarországot a hazai és idegen gonosztevők elnyomó igájából kiszabadítani, a legerélyesebben támogatják. Ugyanazon fegyelemmel, mint saját seregeim, minden hű státuspolgárnak érdemlett ótalmat adandnak, ugyanazon szigorral haladandnak elő a lázadás legyőzésében, mig isten áldása az igazságos ügynek győzelmet nem ad. Kelt cs. kéjpalotánkban Schönbrunnban majus 12-kén 1849.

Ferencz József s. k.

Schwarzenberg s. k.“

Nyolczadik fejezet.

Csorna, Zsigárd és peredi csaták. Arad capitulál. Hadi tervelések, követség Görgeihez, Miskolcz eleste, szaladás Pestről, győri és komáromi csaták, Görgei a hadi törvényszék elébe hivatik, magyar sereg állása. A magyar hadsereg huzódása. Váczi csata Sasz és Görgei közt. Ez utóbbi huzódása Losonczig. Guyon diadala Verbász- és Hegyesnél. A kormány működési kezdete Szegeden. Az orosz hadsereg beütése Erdélybe. Brassó s Beszterczevidék eleste. Bem napi parancsa. Korponai Tiszafürednél. Vetter visszafoglalja a Bácskaságot. Erdélyi hadjárat. Bem visszavonulása Taczig. Móczok elleni csaták. Vasvári eleste.

I.

Nagyobbszerű ütközet Csornánál történt. Görgei erről következő hadjelentést küldö jun. 13-ról Győrből. :

„Van szerencsém ezennel két győzedelmes ütközetről tudósítást tenni, mellyeknek egyikét Kmethy ezredes Csorna mellett, másikat pedig Zambelli ezredes vívta ki.

Addig, míg én Győrből egy színleges megtámadás végett Ötvenynek előre haladtam, s az ellenséges erős osztályokat, mellyek ezen helység előtt állomásoztak, Pöltenberg tábornok által visszanyomattam; Kmethy ezredes Csorna mellett megtámadá az ellenséget, míg szinte Zambelli ezredes Enese- és Kónynak egyirányu magasságra előnyomult.

Az ellenség mind a két ponton visszaveretett, s elcájente rendesen, de később vad futásban vonult vissza Bósárkány felé, s a mieink által, kik már Jákóházáig haladtak előre, mostanáig is üzetnek.

A fényes csornai csata, mellyről én e pillanatban még csak előleges tudósítást tehetek, sok áldozatunkba került. Elesett 3 lovas százados, u. m. Desewffy, Münster és Dzworkowski; megsebesült Mikovényi őrnagy, s azonkívül 8 tiszt; legénység közül halott és sebesült van 100.

Az ellenség halottai, Wyss tábornok, gróf Bombelles őrnagy s 3 ismeretlen főtiszt; sebesült s elfogott tiszt 2, szinte egy házban elrejtve találtatott és elfogatott herczeg Salm hadnagy, azonfölül

150 halott fekszik a csatatéren őrmestertől lefelé. Nehéz és könnyű sebesült s elfogott több 50-nél. Halottak között van 50 dzsidás. Ezenfölül, a mint a barbacsi parasztok beszélik, sok szekér sebesülteket vitt az ellenség magával.

Kmethy ezredes a haza elismerését ujjal megérdemlé, szinte ugy Zambelli ezredes is, fáradszhatatlan működéseik által.

A körülményes tudósítás később fog beküldetni.

Nagy-Sándor tábornok, Mocsonok és a Vág vize között, a túlnyomó erővel bíró ellenséget olly határozottsággal támadá meg, hogy ez nemcsak a Vágon túl hátrált, de még az általa vert vághidat is fölégette maga után.

Ugy látszik, mintha még ekkoráig sem érkezett volna meg az ellenség számára a kedvező időpont az offensive megkezdésére.“

Másik a zsigárd- és peredi csata volt. Erről junius 20-ról köv. hadjelentés küldetett :

„Knézics tábornok és Asbóth ezredes hadtestei Görgei hadügyminister személyes fővezérlete alatt tegnapelőtt (junius 20-kán) győztek.

Az ellenség Zsigárdból, Királyrévből és Peredből, (a Vágon túl Pozsonymegyében) kiveretett.

Mult szombati nem sikerült előnyomulásunk következtében Görgei fővezér személyesen ment fel a hadsereghez, s éjjel megérkezvén, reggeli 2 órakor táborunk már megindittatott Zsigárd és Királyrév felé. Az ellenség hadát Zsigárdon Pott, Királyréven Fleissing, Pereden Herzinger tábornokok vezérlék. Az ágyuzás 7 óra előtt kezdődött, az ellenség mindenütt visszanyomatott. 8 óra tájban azonban segélyt kapván, Pereden erős állást vón, de Görgei végig lovagolván vitéz hadaink homloksorát, ezek szurony-szegezve rohanták meg az ellenséget s kedvező állásából kiverték. 13 tiszt és 70 közlegény estek foglyokul kezeinkbe.

Seregeink jun. 21-kén a nyert győzelem következtében előbbre nyomultak.

Távol a csatahelytől, a folyón innen, az aszadi hidnál egy botrányos nevetséges dolog jött közbe, melly a pletykahír szárnyain tovább hordva, egészen alaptalan nyugtalanítást okozott Komárom vidékén, s onnan idáig még inkább nagyitva elterjedt.

Az egész dolog ennyiből áll. A táborhelyen az élelmi szerek mellett fedezetül egy egészen új ezrednek ujoncz-huszárai voltak felállítva, kik a túlparton kivivott győzelemről semmit sem tudva, azon, nem tudni mikint támadt vak lármára, hogy az ellenség jó! békés állomásukból elfutottak, s a népben rémülést gerjesztettek, pedig az ellenségnek hire sem volt; mert az a Vágon túl vitéz seregeink által dicsőségesen megveretett. Az egész vak lármának semmi más következése nincs, mint az, hogy a kik okozták, s a kik általa magokat elragadtatni hagyták, szigoruan fognak büntettetni.“

II.

Következő június 29-diki falragasz nem kis zavart okozott Pesten :

„Arad várának capitulationalis oklevele mindkét részről ünneptélyesen aláírva a kormányhoz immár megérkezett.

Győrnél ellenben csatát veszítettünk.

Erdélyben a Besztercze felé beütött orosz visszavonult.

Brassóból még előbbre nem nyomult, sőt brassói fellegvárunk is tartja magát.

Nincs veszteni való idő, haladéktalanul fegyverre száljon minden férfiú!“

S valóban az oroszok beütésének hire elterjedvén, a magyar bankjegyek kelete megcsökkent, azokat elfogadni senki sem akarta.

Kevés sikere volt a kormány azon kiadott rendeletének is, hogy a nép tömegestül keljen fel.

S az olly hosszas időn át Berger által páratlan buzgalommal védett Arad várának capitulálása sem csinált semmi kedvező hatást.

A magyar kormánynak utolsó tette volt Pesten a „Március 15-ének“ betiltása.

Ezenben az orosz seregek beütöttek, s az ujonnan rendezett, Olaszhonból elhozottakkal szaporított császáriaknak vezényletét Haynau tábornagy vette át.

E miatt az éjszaki hadtest Miskolczig vonult, a dunai pedig Győrből, miután itt Görgei elég aljas volt 50,000 osztrákot 10,000 emberrel megtámadtatni, Komáromba huzódott.

Kossuth és a ministerium pedig hadi terveléseit folytatá, daczára annak, hogy Görgei tőle s a többi táblabiráktól hadi tervet nem akart elfogadni, nevetségesnek tartván, hogy ezen emberek 20 mér-földről rendezzék a hadi operatiókat. Végül következő tervben állapodának meg :

„Komárom, mint elárkolt tábor 30,000 emberrel az 1-ső és 8-ik hadtestből ellátva, az osztrák főhadserег előnyomulását gátolandja. E vár és a hadserег vezére Klapka tábornok; helyettese Aschermann ezredes.

A második és harmadik hadtest Aulich tábornok alatt a Duna bal partján, állását a Nyitra folyó mentében veszi, és különített csapatok által összeköttetésben álland Dembinszki altábornagygyal s Komárommal. Ezen egyesített hadtestnek, melly majd a szükséges segedelem megérkezéttel főhadsereggé alakuland, előleges feladata leendő a Duna bal partján az ellenséges erőt szemügygyel s egyszerűsmind schachban tartani, a bányavárosokat fedezni, s magának egy olly állást biztosítani, mellyből a segedelem megérkezéttel csakhamar ismét támadólag előre haladni lehessen. Visszahuzódási vonal

Vác vagy Miskolcz felé, mint azt tudniillik a körülmények megkívánják.

Kmety hadosztálya a főváros bevétele után Veszprém felé szállong, és innen magát Komárommal összeköttetésbe teszi. Ezen szállongó hadosztály feladata a Duna jobb partjáni vidékeket védeni, magát annyira, mint lehet, megerősíteni, végre ha Bem tábornok a Dunán átkel, ez és Komárom közt az összeköttetést minélelőbb megszerezni. Visszahuzódási vonal Buda felé. Buda be nem vétele esetében Kmety ezen hely további zárata végett a nevezett főváros alatt marad; itt minden kitelhető segítségeket magához von, és veszedelmeztetés esetében a főhadsereggel Esztergom- vagy Pesten át csatlakozik.

A felsőmagyarországi hadtest, Dembinszki altábornagy alatt, kisebb részével a felsőmagyarországi szorosokat szemügygyel tartja, főerejével pedig, a mellett, hogy a főhadsereggel mindenkori közlekedésben áll, figyelmét a felső Vágdunára és Nyitra folyóra kiterjeszti. E hadtest rendelkezése alá esik a Mármarosban és Beregben alakulandó Jurich alezredes hadosztálya is. Visszahuzódási vonal Miskolczon át a Tiszához.

Arad és Temesvár ostromára, továbbá a Bánát és Bácska biztosítására, ugyanott maradand Perczel tábornok, hadtestének felével, Vécsey tábornok egész hadtestével.

Bem altábornagy tulajdon seregével s Perczel tábornok hadteste felével Titelt elfoglalván és egy támadás által Pétervárt az ellenséges sereg zárata alól felszabadítván, a Duna bal partjára áttér, s a folyamon (á cheval) felfelé halad, azután a hol és midőn a körülmények engedik, a Dunán átkel, ha pedig ez nem történhetnék, akkor a főhadsereggel csatlakozik, mellynek parancsnoksága ezen esetben ő reá ruháztatik.

A tartalék Dessewffy tábornok alatt magát egyik osztályával (Hadik) a közép, másik osztályával pedig (Pulszky) a felső tiszamelléken helyezi el, s itt magát tökéletesen kiegészítvén és rendezvén, várja a hadügyministerium további rendeleteit.

Erdélyben Czecz tábornok viszi a hadi főparancsnokságot, kinek főgondjai közé soroztatik, az oláh lázadások végképeni elnyomása, Károlyvár bevétele, és minél nagyobb számú segélyseregek Magyarországba való beszállítása.“

Utóbb azonban ezt magok is elvetették.

Innen furcsa surlódások származtak.

A táblalabirák készítnek egy más operationalis tervet, mit Görgei nem fogadott el, ki az operatio centrumául Komáromot választá ki, de miáltal a kormány e várba, vagy mint Görgeinek terve volt, Tihanyba (mellyet erősíteni kezdének) kénytetett volna vonulni. Midenkép nyakába akarták erőszakolni. Végre boszusan tudokra adja, hogy a császáriak Komárom alatt állanak, s mivel ő ottan

ellenállani sem nem tud, sem nem akar, fusson a kormány, a merre tetszik.

Pesten azonban e levél megérkezte előtt nevezetes dolgok történtek. Conferenciáztak, okoskodtak, tanakodtak, nem tudtak hová lenni. Végre elhatározzák, két tábornokot küldeni Görgeihez, felszólítandók őt az engedelmességre, s koncentrálni minden erejüket alsó Magyarhonban, azon világos rendelettel, hogy ő 25,000 emberrel Buda alá húzódjék. A tábornokok Kiss Ernő és Aulich voltak, velök ment Csányi is.

Az nap, (jun. 30-kán) melynek éjjelén a két tábornok fölment Komáromba, leérkezett Görgei levele.

Görgei a követséget egész illedelemmel fogadta, kijelentvén, hogy a kormány felsőségét, mint annak tagja, nem tagadja.

De nem így a kormány. Görgei tudósítására legnagyobb zavarba jött. Miskolcra tetemes orosz sereg fenyegetés s alig volt valami erő, mit ellenébe tenni tudhata. Hitte, hogy Görgei nélkülözhetend övéiből s ime most értesült, hogy neki is igen csekély serege van.

A kormány zavarodva futott el, a hivatalnokok egy része Kecskemétiig meg sem állt, Kossuth Czeglédén lakott, egyedül Csányi, Vukovics és Szemere székeltek még Pesten.

Kossuth igen is átlátta, milly roppant erő megy ellenök. Sikert csak a koncentrálás esetében remélt, akkor is, mint leveleiben azt maga is megismeri, úgy, ha az összes seregeknek, mint porosz Fridrikének, egy főnöke lesz.

Bémet szerette volna, de ez Erdélyben volt; Görgeitől félt, s még sem meré láb alól eltenni; tartott tehát nagyszerű haditanácsot (2-kára viradólag), kinevezte Mészáros s mellé rendelé mint tábornoki főnököt Dembinszkit. Az országgyűlést pedig, mint mellyről, bár mennyire ismeré is gyengeségeit, föltételezé, hogy e tetteért feleletre vonandja, ideiglenesen feloszlatá. Fővezért tett, annak mellőzésével, kit az legméltóbban illetett, meg nem kérdésésével a hadügyministernek. Meg sem akará fontolni, milly káros következményei lehetnek ennek csak Görgei természetes jelleméből is kifolyólag.

Görgei a győri vesztett csata után seregeit Komárom előtt rendezé s a szőnyi sánczoknál positiót foglalt. Az orosz-osztrák seregek, számszerint 50,000-en, Ács felől támadták meg ötszörte kevesebb erejét.

Kemény csata volt. Az osztrákok a sánczokat csaknem elfoglalák, midőn Görgei diszöltözetben e szavakkal: „ne féljete! a golyó ma csak engem keresend!” huszárait ágyuk ellen rohamra vezette. E harcban egy osztrák főtisztelti párcsatában sebet kapott.

Annyi eredménye e csatának csakugyan volt, hogy Görgei

megtartá positióját, s a kormány időt nyert nyugodtabban folytat-
hatni költözködését.

Midőn a harcából fáradtan haza érkezett, Kossuth két általunk
említett institutiójának hire lépé meg, hogy Dembinszki és Mészáros
helyette fővezérek.

III.

Görgei a következetlen le- s föltevéseken boszankodva, kijelenté
(3-án), hogy a kormánynak engedelmeskedni nem fog, hanem tőlük
függetlenül, belátása szerint folytatandja működéseit, bennök legke-
vesbé bizván.

Kijelentette azt is, hogy a katonai ítélőszék előtt megjelenni
nem fog, miután betegsége által gátolva van.

Mit ez a kormánynak ígért, meg is tartá, Komárom alól Vác
felé vonult s csak némi közeli seregekkel egyesülhetett. (Jul. 13.)

Maga a kormány folytatta útját Czeglédről Kecskemétre, s
Kecskemétről Szegedre, sem itt, sem ott nem időzve, mignem Sze-
ged homokjain partra szállt.

Itt első gondja volt a pénzgyárt fölállítani, de ez az illető mi-
nister Duscheknek, kit maga Kossuth is nélkülözhetlen rosznak
nevezett, hanyagsága miatt koránsem ment olly gyorsan, mint várni
lehető.

Kossuth 12-én Szegedre érkezvén, az ottani lelkesült nép fényes
fáklyás zenével fogadta. A nagy szabadságtért fáklyatenger s annak
vöröslő fénye lepte el, míg a mély csenden át Kossuth szózata, mint
orkán, áthangzott.

Beszédének két főpontja volt; hogy hadi működések centru-
mává Szegedet választják, s ezért hiszi, hogy Europa szabadsága
Szegedről sugárzand ki; és hogy ha találtatnék olly nyomoru, ki a
hazát leigázni s dictatori hatalomra vergődni erőködnék, azt önmaga
gyilkolná meg.

IV.

Görgei Vác felé, Perczel, Dembinszki s Mészáros a tiszai
volnalban lefelé huzódtak. Az első, mert már separálta magát, az
utóbbiak, hogy a tiszavonalt fedjék.

Váczon mozlém őrség vala herczeg Bebutow vezénylete alatt,
melly Görgei közeledtére rögtön Ujfaluba huzódott (15-kén). Este
volt, midőn Görgei 30,000 emberével megérkezett s kemény positiót
foglalt el Dukánál, mire Hatvan- és Hortról az ottani orosz csapa-
tok Bebutow hg segítségére siettek. (Jul. 15-kén).

Az orosz sergeket Sasz tábornok vezette. Elszánt hosszas csata
kezdődött, mellyben az oroszok részéről a lovasság, Görgei seregé-

ből pedig a tüzekek tüntették ki magokat, annyira, hogy azok heves támadásai s ezek elhatározott ellenállása miatt a győzelem ez nap egy részre sem dőlt el.

Másnap (július 16-dikán) az orosz seregek gyors fordulatokkal concentrálták az erőt, Görgeinek pedig meg akarták gátolni azt, kinek ereje azonban a Nagy-Sándoréval 45 ezerre nőtt. Ennek következtében Váczon utczai csata kezdődék. Mindkét fél harczosai ez nap is olly kétségbeesett viadalt fejtettek ki, mint az azelőttin, mellynek következtében Vác az oroszok által kiraboltaték.

Az utczai harc Görgei erejét sokkal jobban kifárasztá, hogysem tovább csatát küzdhetett volna: kirendelvén tehát Nagy-Sándort fedezetül, maga tovább huzódott. A hidon biborszín tábornoki öltönyében megállt, s a granát- s golyózapor daczára az ágyuk átmenetelét elrendezé, mellyeket a honvédek köpenyeikkel eltakarva s páronként ráfekve vittek át a hidon. Közelében 8 gránát esett le s a hid 3 helyt kezdett égni. De bátorságát semmi sem volt képes megingatni.

18-án reggel a balassa-gyarmati uton Görgei s az orosz sergek összetalálkoztak annyira, hogy ágyutüzeket is váltottak. Amaz azonban ügyes fordulattal kisikult, s estvére Vadkertre érkezett. Az itteni csata következtében azonban Görgei főhadiszállását A.-Gudanyra tette át.

Másnap Görgei a károsi szorost (hegy és folyó közt) védeni akarta, de e tervet Grabbe tábornoknak Zólyommegyéböli közeledése meghiúsítá.

Ekkor ő Losoncz felé vette utját s ottan positiót foglalt. De Görgeinek koránsem volt annyi ereje, hogy a két oldalról nyomuló ellenséget itten feltartani tudta volna. Innen Gyöngyös felé sietett (22-én. És még innen sem ment lefelé, mi tetemes áldozatok után még ekkor is nevezetes hasznót hajthatott volna, hanem separatisticus tervének megfelelőleg fölment Miskolczra. Sasz orosz tábornok nyomban üldözé.

Az alsó táborban ezalatt sokkal szerencsésebben folytak a forradalmi párt dolgai.

Július 4-kén a magyarok hármias megtámadást intéztek az alvidékeken működő császári sergek ellen, mellyeknek legfőkép a déli sergek concentrálását meggátolni volt főfeladata.

A bán Verbász és Hegyes felől megelőzé a támadást, 48 ágyuja s 12,000 embere lehetett.

A forradalmi sergeket Guyon vezette, ki túlnyomó erejét olly ügyesen fel tudá használni, hogy a bán szétvert seregei 10 órai csata után Kis-Kérre kénytettek vonulni. A császári sergek, hivatalos jelentés szerint, több törzstisztet s két ágyut vesztenék e harczban.

Ugyanez nap Perlasz s Földvár is megtámadtattak, de siker nélkül.

V.

Az oroszok Erdélybe Lüders és Grottenhjelm vezénylete alatt különböző helyeken, az első Töröcsvárnál, az utóbbi Pojánánál, ütöttek be.

Lüders jun. 17-én a sinai zárdához érkezett, s a két tábor elő-örsei már szemben álltak. A magyarok ennek következtében a zárdáig visszavonultak, az oroszok pedig koncentrálták az itt betörendő erőt. E koncentrálás 18-án esteig már megtörtént.

19-én reggel 3 órakor csatarendben állanak az oroszok. Lőporát mindenki magával vitte, a mállás szekerek hátramaradtak.

Az útszoros legtágasabb Predialónál. Erdők-koszoruzta hegyek közt kigyózdik végig. Az oroszokat ágyutüzzel fogadták; azonban elvégre is a túlnyomó erőnek engedni kénytetve, azalatt is nem sokára hátráltak a székelyek.

De ez a legjobb rendben történt, s többször csatarendben kiállták a tüzelést, elfoglalták a hegyeket, ágyukkal lövöldöztek le, köveket hajgáltak alá. Atalán, mint rendesen, vitézségüknek itt is gyönyörű jeleit adák. A csata reggeli 6 órától délután 2 óráig tartott. Ez nap a székelyek Predialónál foglaltak helyet.

Másnap tábornok Lüders két colonne-ban rendezé el a támadást, egyfelől a töröcsvári szoros, másfelől a balra vezető ut felől. A tömösi szoros szélesen kezdődik s keskenyen végződik. Itt kemény elszánt csaták folytak, annyira, hogy az oroszok tetemes vesztes után posztitót cserélni kénytettek. Ennek következtében a székelyek visszavonultak s Brassót is elhagyták.

Az e csatában részt vett székelyek száma alig volt ezeren fölül. Több mint 400-an hullottak el. Kiss Sándor ezredes sebet kapván, elfogatott; ő azonban utóbb, midőn vallatni akarák vinni, felbontá sebet, s vérét elfolytani engedé. Magyar lapok e szoros védelmét a thermopilaei csatához hasonlíták. Annyi orosz hivatalos jelentések után is áll, hogy a székelyek kétségbeesett védelemmel állottak ellen s hogy mit kétségbeesett védelem, személyes vitézség megtehetnek, mindent megtevének.

Brassó az orosz kezébe esett.

Jun. 27. és 28-án Grottenhjelm orosz tábornok a Beszterczevidék szélén felállított székely sergeket megfutamtatá. Bem ennek következtében következő napi parancsot bocsátá ki :

„Napi parancs.

A haditörvényszéknek, melly a végett neveztetett vala ki, hogy azokra, kik a junius 27. és 28-iki csatákban zászlójok-, fővezérök-, parancsnokaik- s bajtársaikat gyalázatos megszaladással cserben hagyták volt, törvényt mondjon, ítélete nyomán vagy tömeg székelyeket agyonlövetnem, vagy őket százanként kell vala megbotlatnom. Az elsőt nem akarom tenni, mert hiszem, hogy azok a vak

félelem által ragadtattak el s még hasznos szolgálatot tehetnek a szabadságnak, miután már az asszonyi gyáva remegést szívökből kiirtották; a másikat sem, mert nem úgy akarok velek bánni, mint barmokkal. Mihezképest elhatároztam, hogy most az egyszer a szoros igazság helyett kegyelmemet éreztessem s a június 27. és 28.-diki napokban megfutamlott honvédek bűnét megbocsássam. Nem tehetem, hogy ez alkalommal ne figyelmeztessem azon székelyeket, kik velem néhány csatatűzben dicsőségesen kiállották a sarat, miszerint ők mindenütt, hol a muszkákkal szemben állnak, rokonaik- és saját szabadságukért verekednek. Ha itt bebocsátjuk a muszkát az országba, utját Maros-, Gyergyó-, Csik- és Háromszék felé veendi, szint-ugy megfordítva ez történnék, ha Háromszékre bebocsátnók; tehát itt is, ott is ugyanazon ellenség ellen harczolunk. Itt kell a muszkát legyőznünk, ha akarjuk, hogy kedveseink Háromszéken megmentve legyenek, s ha mi szabad emberekből nem akarunk jobbágyságra süllyedni. Itt kell mindenek előtt a muszkát megszorítanunk, mert Háromszék felé már más csapataink vannak utban, hogy azt ott is összehúzzák. Figyelmeztetlek továbbá arra is, mikép az ellenséges lovasság ép azáltal győzhet le titeket és vagdalhat össze, ha elszéledtek. Míg az egyenként szállingozó bizonyos veszélynek van kitéve, a tömeg legyőzhetetlenül áll, kivált, midőn tudjátok, hogy ágyuimmal nem mozdulok oldalatok mellől. Maradjatok hát együtt, maradjatok mellettem, míg én talpon állok, s akkor nincs a világnak olly hatalma, melly minket legyőzzön. Majd megláthatjátok apáitok-, nőitek-, rokonaitokat is; de mint győzelmesek, mint szabad emberek fogjátok visszontlátni; őrizkedjete hát, hogy a gyávaság szemrehányását senki közöleték meg ne érdemelje, s hogy a gyalázat öröksége, mint a régi magyaroknál volt szokásban, unokáitok unokáira ne szálljon. Legyetek és maradjatok a végső leheletig szabad és vitéz székelyek, mert itt nemcsak az forog kérdésben, miként mentődjete meg vitézségtok által a muszka korbácsuralomtól, hanem a nemzet becsületének megóvása is, mollyet elődeitek 1400 évek alatt Európában megőriztek volt. Legyetek Atila nagy királytokhoz méltók, s a hős hunnosoknak becsületére való ivadékaik. Besztercei főhadiszállás, jul. 5. 1849. Bem J., altábornagy.“

S ezzel hét hatalmas orosz sereg volt Erdélyben, számban túlnyomó, ágyúkkal ellátott.

VI.

A magyar seregek kivonulta után Pest néhány napig katonák nélkül maradt. Jul. 11-én azonban Wassin őrnagy csapatával Budát elfoglalta.

A kormányzó a tiszai sereg vezényletét Perczelre bizta, s ezenkívül 12 ezer új embert, kiket nagyrészben maga Perczel toborzott,

adván keze alá, sergeit 24 ezerre szaporitá, mellynek egy része Abonyt s vidékét, más része az Abonytól Szolnokig terjedő vonalt védte, míg Knezics tábornok Tokajig nyomult. Ez intézvénynyel viszont arra számított, hogy Görgei hatalmát ellensúlyozza, mert tudá, hogy Perczel s Görgei milly ellenséges lábon állának egymással.

Korponai ezredes keze alá Kardszag mellé a Tiszafüredtől Polgár- s Csegéig terjedő vonal megvédése végett jászkun népfölkelés gyült, meggátolni az oroszoknak a Tiszáni áttörhetést, mellynek daczára is azonban az oroszok széltében vissza- s átjáráltak azon.

Nagy-Várad fedezésére, mellyet a kormány leendő menhelyének előre kinézett, 9600 ember szállt Püspökinél táborba. A Miskolcz felől Debreczenbe nyomult orosz erő ennek hallatára hirtelen visszavonult, ekkép felszabadítván a tiszavonalt.

Jellachich, fenebb említett veszett csatája következtében, Tittelle vonult. Bánffy ezredes az écskai, lukácsfalvi, aradácsi seregkel hirtelen követé, szándékozáván előbb ott lenni, mint a bán. De e szándoka nem sikerülhetett.

E győzelem, valamint Vetternek a csatornáni átkelésre tett ügyes intézvényei, Bácskát viszont a magyar kormány kezébe juttaták s Péterváradot az ostrom alól felszabadíták.

Tittel bevételeire is próbát tettek. Erről Kossuth maga megvallá, hogy kemény harapás leend, a minthogy be sem is vétetett.

VII.

Ekközben a Beszterczénél beütött orosz seregek hatalmasan nyomultak előre.

Mert az azt gátolni szándékozó csatákban rendezetlen székely nemzetőrség, oly emberek, kiknek fiaik s unokáik más helyeken a küzdők sorában voltak, vettek részt.

Mindamellet, miután Bem rendezettebb erővel hozzájuk csatlakozott, nevezetes csatákat küzdött. Több helyeken visszavonulni kénytetette az orosz erőt.

Tábornok Pawlow jul. 10-én ennek Besztercze táján táborozó sergét megtámadá, s 11-én Kis-Budakig nyomá.

12-kén azonban Bem viszont Nagy-Sajóig vonult, de akkor az ottani összes orosz erőtől támadtatván meg, Beszterczét odahagyni kénytetett.

A visszavonulás alkalmával, midőn szekere Beszterczén keresztülment volna, rá lőttek a toronyból. A kocsiban Lukenics adjutans volt, ki rögtön meghalt; a vezér pedig, a várost elkerülve tevén vonulását, csak ezáltal menekült meg.

Julius 16-dikán az oroszok a Szerétfalván positiót foglalt székelységet megtámadták, míg Grottenhjelm maga Villak mel-

lett operált, a harinai havasokat pedig egy orosz főhadnagy választá posztiojául.

E hármás támadásnak azon sikere lett, hogy a székelyek Taczig kénytettek, mindamellet jelentéktelen veszteséggel, vonulni. Innen a magyarok két colonneba osztva, Tekefalvára s Lechnitzre nyomultak.

De 21-én Grottenhjelm viszont ellenök menvén, előbb Dédrára, onnan 22-kén Szászrégenbe mentek. Egy pár órai heves csata után Szászrégen is orosz kezekbe esett.

Lüders tábornok, ki Brassót foglalá el, miután Clam-Gallas osztrák tábornok is jul. 15-kén bevonult oda, Engelhardt tábornok alatt előörsöket küldött Szeben felé. Fogarasnál azonban magyar sergekre akadván, ott csata volt, mellynek következtében a magyarok, túlnyomó erő miatt, Fogarast elhagyni kénytettek.

VIII.

Ezenben a császári sergeknek tetemes segélyei érkeztek. Tábornok Nugent Muraköz- s Horvátországon át sietett a szorongatott bán segítségére; Eperjes felől pedig báró Sacken orosz tábornok az éjszakai helyeket foglalta el, részint mivel az ottani erő igen gyöngé vala, részint mivel a nép több helyeken fölkelt, s a császári sergeknek tetemes kárt okozott.

A muszkának Erdélybe tett beütése következtében a havasra felszorult oláhok kicsapásokat tettek, falvakat égettek, a magyarokat gyilkolták mindenfelé. Meglehető erő küldetett ellenök. De a havasi csaták a legbizonytalanabbak s borzasztóbbak. Hegy hegyet, erdő erdőt követ. Ott minden csucs egy vár, minden fa egy rejtekhely. Lelővetel, s nem tudod honnan jó a csapás. Előnyomulsz, s egy nagy csapat hirtelen hátad mögött terem. Két csata volt itten, mindkettőben a magyarok vesztének.

Az utóbbiban Vasvári Pál, midőn egy elesett ágyuját felállítani lováról leszállt, elesett. Ő a márcziusi napokban a forradalom kezdetében nevezetes szerepet vitt, később mint a Rákóczy-csapat őrnagya, fegyverrel küzdött a forradalomért, mellyet előhozni tolla segített. Jeles ismeretekkel bíró történész vala.

Kilenczedik fejezet.

A parlament megnyitása Szegeden. Szemere beszéde az ország állásáról. Hunfalvi interpellatiója. Kossuth levele Görgeihez. Görgei Miskolczon. Zsolnai csata. Geszthelyi csata. Görgei vonulása Nyiregyházáig. Visocki s Perczel levonulása Szegedig. Szász-Régen eleste. Bem diadalai Székelyföldön. Bem hadjárata Moldvában. A segesvári csata jul. 31-kén. Szegedi viszonyok. Kossuth találkozása Bemmel. Perczel fenyegetései a kormány irányában, a haditanács határozata ennek letétele iránt. Aulich rendelete s annak napi parancsa. Kossuth utazása Madarasig, találkozó Görgeivel. A conferenzia Görgeit fővezérré teszi. Jul. 28-iki ülés, a nemzetiségi egyenjoguság kimondása. Szemere beszéde. A zsidók emancipatiója. A szegedi lőpor-raktár a légbe röpül. Szemere Görgeihez utazik. Szeged elfoglalása.

I.

Körülbelül ilyenformán állanak a dolgok, midőn Szegeden placatok hirdetéek, hogy julius 21-kén a parlament megkezdi ülészeit.

E nap végre fölviradt. Az idő komor vala, mint az emberek kedélye. A kormány naponként jobban veszté népszerűségét, nem a titkolódzásért, mellyel tetteit elburkolá; nem az intrigákért, melyeket a tömeg csak sejtett de nem tudott; nem azért, mert tudva volt, hogy politikája az országgyűlés előtt is titok: hanem, mert tettei, rendeletei kedvező eredményt nem mutatának.

Az ember csak sejté, hogy az ügyek mikép állanak, de positivum quid semmi sem vala. Görgeiről hallgattak. Bem a mőczok miatt stafétát épen nem vagy csak nagy kerüléssel küldhetett. Perczel s Visocky seregeiről a kapott híreket csak sejtetni sem engedé. Azt tudá mindenki, hogy az orosz-osztrák sergek ereje a miénket túlhaladja, de tájékozni még Szemere intime barátai sem tudák magokat.

A hirlapok mit sem irtak. A Közlöny kinevezésekkel, a Szegedi Hirlap kérdőjelekkel volt telve, sőt az utóbbi fel is szólítá a kormányt, hogy Görgei ügyében nyilatkozzék.

Hire is volt, hogy első ülésében ezt megteendi, s épen ezért a

képviselők terme a kinyitás napján kíváncsi néppel zsúfolásig megtelt.

Ekkorra hirdeté a felsőház üléseinek megkezdését is az agg Perényi, a forradalom főnökei közül a tisztalelkűek egyike, mellyen az önmagát lett volna eltörlendő, de a mi a halasztgatásban elvégre is elmaradt.

II.

Végre a várva várt első alsóházi ülés megnyílt. Rendes elnök helyett Palóczy, az ősz becsületos férfiú mint korelnök nyitá meg. Üdvözölte a képviselőket.

Utána Szemere, egy dandy könnyűségével, szétnéz a rendezken s szónokolni kezd.

Azelőtti nap a titkos konferenciában az ellenzéki pártból többen nyíltan kimondák, hogy ha a ministerium az ország állásáról (mit még Pesten jul. 2 án megígért) nem számol, ha a görgeiügy mibenlétét, mellyről mindenféle hírek keringenek, a ház elébe terjeszteni nem fogja, interpellatiók történendnek, mik könnyen vád alá vetését hozhatják magok után. Szemere, ministeriuma nevében, mindent megígért, de keveset tartott meg.

Szemerének ez nap tartott beszéde szónoki ritka tehetségének fényes bizonytsága.

„A nemzetnek, — ugymond, — három ohajtása van.

Első az osztrák-orosz seregek legyőzése. E részben ő a legjobb reméli, miután a főváros ott van, hol a kormány, s Budapestnek, mint pontatlan helynek, elhagyása nem hat az események folyamára, s miután nem remélünk, haem számítunk.

Kötelességének tartja e helyt az ország állásáról is számolni. Az országnak csak nyolczadrésze az ellené szok számánál seregeinké csak 10,000-el kisebb. Görgei, hir szerint Vácznál csatát nyert. A szolnoki sereg a Tiszát fedi. Temesvárt a Banátban 40,000 ember cernirozza. Jellachich Tittelből a kameniczai sánczon túl Eszék felé vonult. Mármarost sóbányáival egy kicsiny, de elszánt sereg védi. Bem eddigelé Havasalföldön van mint az oroszok ellensége s e vidék felszabadítója. Az ágyúk által fedezett tiszavonalon 30,000 ember áll. A szolgálatot nem tevő törzstisztek rendezik a népfölkelést. E tájon magának a kormányzónak vezénylete alatt egy 30—40,000 emberből álló tartaléksereg fog felállittatni. Azon körülményt is, mint részökre kedvezőt, megemlíté, hogy seregeink naponként nőnek, mert a nép és tájak barátaink, mig az oroszok száma, e kettő által fogyasztva, naponként apad.

Második ohajtása a nemzetnek az, hogy a fellázadt népfajok lecsendesíttessenek. Borzasztó, uraim, azon inség és nyomor, melyet a románok és rácok szenvedtek, önmagukat számüzvén saját

földeikről; de még borzasztóbb azon kegyetlenség, mellyet azok a magyar és német népfajokon elkövettek. Megfoghatlan vakság azon népek részéről az, hogy azon dynastia ármányai által engedik magukat fellázittatni, melly őket elnyomta: de még nagyobb lelketlen-ség vezéreik részéről, hogy némileg, ha nem is egyenesen, épen azon dynastia érdekében használják fel a népek erejét, mellytől származik a nép minden szenvedése. sat.

Harmadik ohajtás, hogy Európa a nemzet függetlenségét ismerje el. Itt legszebb szavakba burkolva mondá el, hogy bár ezt az európai politica jelen állásától nehezen remélheti, azzal vigasztalja hallgatóit, t. i. hogy Európa népei rokonszenvét birják, mit a philhungarusoknak, kik minden országból sereglenek vitéz tábornokjaink keze alá, szép száma is bizonyit.

Megemlíté Odillon, Barrot és Palmerston következetlenségét is, kik különböző alkalommal másképp nyilatkoztak ügyeikről, a mint most tesznek. Különben azt hiszi, hogy édes hazánk, melly annyi török és tatár pusztítást kiállta, ki fogja állani ez újabbat is.

III.

Végre feláll Hunfalvi, azon ohajtást nyilvánítva, hogy a kormány a külföldi udvarokkal folytatott levelezéseit eléjük terjeszsze. Második kérdését a görgeiprocessusban intézé, nem világosan ugyan, de érthetőleg körülírva: hogy ki hibája, mikép Buda ostrománál annyi időt pazaroltak el tétlenül? mellynek hibáját Kossuth Görgeire s megforditva ez arra kívánta tolni.

A külügyminister feleletet ígért ugyan, de Irinyi és Szemere felszóltak, okadatolva annak meg nem történhetését.

IV.

Görgeinek Miskolczig tett hadjáratát láttuk. E hirre tábornok Grabbe, ki fölfelé a bányavárosok fedezésére sietett, Losoncra vette utját. E város, azelőtt néhány orosz tiszt benne megöletvén, fölégettetett háromnap szabad rablás után annyira, hogy lerombolatlanul alig nyolcz ház maradt. Innen Tokaj felé olly sebesen ment, hogy már julius 24-én Bényén volt.

Ezenben julius 23-án az orosz főerő Ábrányból Miskolcz felé erőtetett szemlegezésre seregeket küldött ki. Harsány falu határán az erdő szélénél találkoztak ez és a magyar recognoscirozó seregek s kemény tüzelés után az utóbbiak Miskolcz melletti erős positiójukra vonultak.

Görgei, a még mindig gyöngélkedő Görgei, azon hirre, hogy az oroszok Emőd, Keresztúr és Ónod felől bekeríteni szándékoznak, egy hadi cselt használt. Seregei egy részét e positióban hagyá

s úgy rendezé el, mintha egész tábor volna ottan. Ő maga pedig Pöltenberg tábornokot, magát élelelemmel ellátandót, Miskolczra küldé, hogy e várost ostrommal vegye be. De tábornok Tscheodajew már elvonulván belőle, üresen találta azt. Ezenben az orosz főerő megtámadá a Görgei vezénylete alatt hátramaradt sereget s ez még néhány positiót foglalván el, magát keményen védelmezve, Miskolczon túlvonult.

A Sajó balpartján túl Miskolczon Zsolcza felé mocsáros sikságok területnek el. Görgei seregével Ónodtól Sajó-Ládig ezek mellett foglalt helyet, a Sajóni hidat elrontván. Ez július 25-én történt.

Reggel 10 órától estve 6-ig keményen csatáztak. Mindkét részről ágyuk dolgoznak.

Egyike volt a legszebb, a legnagyobbszerü ütközeteknek. Estére azonban az orosz ágyuk Görgeit, mint a hadjelentés írja, elhallgatni kényteték. Angol lapok megemlítvén e csatát, Görgeinek hibául teszik ki, hogy csak az orosz tüzéség ellen manoeuverirozott s szuronyait nem használta, pedig tudhatá, hogy ebben van főereje.

Az ezt követő nap legvilágosabb bizonyosága, hogy Görgei a sereg concentrálását egyedül s makacsságával gátlá meg.

Ugyanis maguk az orosz tábornokok is azt hívék, hogy Görgei ezután a Tisza irányában működendik, az orosz seregeknek Tiszán átkelését meggátlandó. Ki is volt rendelve Tscheodajew tábornok, őt, ha Tisza-Füred felé megy, nyomban üldözni. Miután Görgei felhasználva Kossuthnak azon jelentését, hogy a tiszavonal kellőleg van fedezve, Tokaj felé vette útját, a nyomban üldözéssel felhagytak.

Az orosz főhadiszállás kardcsapás és minden ellenállás nélkül áttétetett Tisza-Füredre, miáltal a tiszavonal elveszett.

Egy csapat Tokaj felé rendeltetett, melly megindulván, a Hernádon a hidat szétrombolva találta. Görgei előőrsei Gesztely mellett a folyó jobb partján valának. E sereg ellen tábornok Grabbe tetemes erővel küldetett (Július 28-án). Négyórai heves csata után, mellyben Görgei, bár töltnye nem volt elegendő, győztes maradt, tábornok Grabbe Ónodra s onnan (július 29.) Putnokra vonult.

Görgei főhadiszállását Görömbölyre tette át, megvédendő legelőbb a berettyóvonalt, miután ezt a tiszavonallal többé nem tehetette.

A varsói herczeg pedig Tisza-Füredről Debreczenbe akarta főhadiszállását áttenni. Meg is indultak némi csapatok, de vízhiány miatt visszatérvén, Csegére fölmentek (július 29.) s itt vonultak át a Tiszán. S ezzel a herczeg e folyón, melly a mult századokban anynyi csatában olly erős határfal volt, átment.

V.

Azonban Görgei Tokajból Nyiregyházára ment (július 31.), az ottani hidat lerombolá, mikor aztán tábornok Sacken Tokajt elfoglalá. Görgei ollyforma mozdulatokat tevén, mintha a Sacken és Grabbe tábornokok közti közlekedést el akarná zárni, a fővezér július 31-én Csegén helyt maradt s csak Tokaj elfoglalása után folytatta utját.

Visocky s Perczel tábora azonban Czegléden koncentrálván erejét, utját le Hatvan, s a zsámboki e napokban elvesztett csata után Szeged felé vette. Próbálták ugyan a közlekedést saját s Görgei serege közt helyreállítani, de az nagy részben Görgei makacssága miatt nem sikerült. Turánál ugyanis megveretvén, bár veszteségek nem volt tetemes, kénytettek Nagy-Kátára visszavonulni.

A Haynau vezénylete alatti orosz és osztrák seregek azonban, Pesten kevésé kinyugodván, lefelé indultak, részint a kormányt székhelyéből háborítandók, részint a déli sereggel egyesülendők, melly említett csatavesztései következtében Tittelen alul koncentrálá magát.

Haynau seregéből egy csapat tehát Kunszentmiklós, a másik Baja, a harmadik pedig Zombor és Zenta felé ment, csakugyan hatalmasan előfelé nyomulva a nélkül, hogy a forradalmi párt seregeivel valahol találkoztak volna.

Maga a fővezér orosz és osztrák katonáival (jul. 23. és 24-kén) Kecskeméig ment, míg tábornok Benedek elősietett s Czibakházánál a Tiszáni átmenetet fedezni akarta.

Ez előnyomulása az orosz-osztrák seregeknek, a felosztás, a manoeuvrirozás, mellyel a Tiszáni átmenetet megkisérték, hadjáratukban a fénypont. Mind a strategiai terv, mind annak villámsebes és pontos kivitele, az élén állókat a leghiresb tábornokok sorába emelik. Ezen átmenetnél Moreaunak a Rajnáni átmeneti tervét alkalmazzák. S valóban a Tisza rájok nézve épen olly fontos vala, mint erre nézve a Rajna.

Perczel és Visocky sergeiket haladék nélkül Kecskeméten át a szegedi sánczokig retiráltatták.

VI.

Grottenhjelm Szász-Régnél megállapodott. Miután sem Lüders tábornok előbb nem hatolt, sem tábornok Clam-Gallas Veresatoronynál, Brassó irányába vivén seregeit, nem ütött be, nem tartá czélszerűnek tovább nyomulni. E tájon azonban a székely ezredek nem hagyának neki békét. Ritka nap folyt le egy kis csata nélkül, mellyben hol egyik hol másik fél volt győztes.

Jul. 16-kán Szerétfalvánál történt viadal által azonban a Beszterczéveli közlekedhetés fentartása veszélyeztetve levén, Grotten-

jelm tábornok a sereg egy részével Beszterczére tért vissza, más része pedig Sz.-Régenen foglalt positiót egy csata után, mellynek következtében a forradalmi seregek, bár kezdetben a szerencse nekik kedvezett, e várost elhagyták.

Ezenben Lüders tábornok Verestoronynál beütvén, Szebent, mellyet a forradalmi seregek elhagytának, elfoglalá (jul. 21-kén), míg a Bárczaságból Clam-Gallas tábornok nyomult előre. Czélja volt a két seregnek egyesülni s Károlyfehérvárt az ostrom alól felszabadítani.

Az ennyi oldalról megszorított honvédek Három és Udvarhely székekre vonultak, hol Bem tetemes erőt szándokolt koncentrálni, mi neki annyira is sikerült, mikép Brassó és a Bárczaság jul. 23-án a legnagyobb rettegésben volt, hogy az előnyomuló székelységnek az ottani katonaság nem leend képes ellenállni.

S valóban a császári seregek vesztett csata után Illyefalva- és Aldobolyig vonultak vissza. Brassóból a pénztárak elvitettek. Ennek következtében a székelység a csiki erdőkből kiment s megtámadta az egyesült orosz-osztrák seregeket. (22-én.) Ez nap Illyefalu- s Szentkirályig nyomattak. Másnap folytatták a csatát. Szemérlében azonban a székelység olly keményen tartá magát, hogy azt a császári seregek felgyújtani kénytetének. Ugyanez történt másnap (24-kén) Szepsi-Szentgyörggyel is, melly ekkor viszont császári kezekbe esett. A magyar seregek Csik szélén, Málnáson állapodtak meg.

VII.

Ezen előkészületek után július 23-kán Bem fölhasználva a császári seregek visszavonulását, az ojtozi szoroson át Moldvába tért. Az ősz tábornokot legfőként azon meggyőződés vitte e lépésre, hogy ő és seregei az annyifelőli megtámadásnak nem tudandnak megfelelni. Hitte hogy Moldva fölkelend. Onnani segítségkapás, legfőképp pedig a csangó magyaroknak kihozatala, kiket mint telepet használtak volna, volt főczélja.

Moldvában Bem kezdetben meglehetősen sikerrel dolgozott, úgy hogy néhány csatát szuronyszegezve megnyervén, egész Oknáig nyomult.

Néhánynapi ottmulatás után azonban visszanyomatott, mikor aztán az ojtozi szorost tábornok Moller foglalá el. Eredménye e benyomulásnak semmi sem lett, legalább nem az, mit Bem remélt. Ugyanis seregéhez önkénytes csatlakozókat nem talált.

De Bemnek Moldvábai beütése előre elkészített dolog volt. Kossuthnak Boleses és Bolliak oláh emigránsok, még Szegeden ajánlatot tettek oláh legiók felállítására, s Kossuth ezeket Bemhez utasítá, hogy miután ő az elvet elfogadta, a detaile-ok iránt vele értekezzenek.

VIII.

Az Erdély sorsát eldöntő ütközetek egyike Segesvárnál volt június 31-kén. A forradalmi sereget Bem, az orosz-osztrák tábornok pedig Lüders személyesen vezették. Bem kétszer nagyobb sereg ellenében állt, mindamellett oly ügyesen tudta vinni a dolgot, hogy a győzelem mármár részére hajlott, kivált midőn tábornok Skariatín elesése által a tábor meg kezdett zavarodni.

A csata sorsát az e perczen segítségül érkezett dzsidások fordították meg. Ugyanis akkora hévvel s annyifelől támadak meg a gyalogságot, hogy ez üzelve a kozákoktól, Keresztúr felé futni kénytetett.

A magyar seregek e csatában hét ágyut, két zászlót, töméntelen löport, málhás szekereket, köztük a Bem utazó kocsiját, továbbá ugyanennek tiszteleti szablyáját, mellyel a kolosvári polgárok megtisztelék, s mintegy 500 foglyot veszének.

Bem, ki kétlovas hintójában s mindenütt elül járt, maga is sebet kapott. Köpenyébe burkolva, lováról a földre hullott s csak azáltal menekült meg, hogy magát hirtelen feltalálva, arcát köpenyével elrejté s magát halottnak színlé.

Csata végeztével azonban négy székely huszár észrevén, hogy a szeretett apó schol sincs, érte jöttek, felkeresék s magukkal vitték.

Ez nap az oroszok vesztesége is tetemes vala.

Bem és tábor a M.-Vásárhelyre vonultak, szándékozván az összes erőt oda concentrálni.

Ezenben többen a székely városok s falvak közül az orosz előnyomulásnak a forradalmi propagandisták szónoklatai következtében erősen ellenállván, fölégettettek. Ez, valamint a szász-sebesi veszített csata, a fanatismus harczával ellenálló székelyek erejét megtöré. Volt ezután is ellenállás a seregek, de nem a székely népfölkelés részéről, melly Bemnek ezelőtt oly hatalmas támasza volt.

IX.

Kossuth Szegedről Aradra (hol fényes fáklyás-zenével fogadták) s onnan Temesvárra utazott, Bessel találkozándó.

E találkozás aprólékosságai titok, mit kettőjükön kívül aligha tud valaki. Főbb vonalai azonban akkoron annyira közbeszéd tárgyai valának, hogy e leírásom-aligha tévedend!

Kossuth az utolsó időben — mint említők — többször nyilatkozott akkép, hogy az összes magyarhoni s erdélyi seregek vezényletét Bemnek szándékszik átadni. De e nyilatkozatot nyilvánosan sohasem tevé, valamint Görgei ellen nyilvánosan föllépni sohasem mert.

E találkozás célja volt most, miután Görgeinek separatisticus célja napnál világosban vala látható, az ősz bajnokkal értekezni, hogy miután sikerült a sereget valamimódon concentrálni, a fővezényletet emennek kezébe játszsa.

De másik célja volt e találkozásnak a Moldvábai beütésről értekezni, miáltal mind a török politikát megfordítani, mind a sereget szaporítani remélék.

Perczel és seregei ezenben jöttek lefelé a nélkül, hogy Haynau hadát a Tiszánál valahol feltartani tudták volna. Ő maga átlátta a concentrálás elkerülhetetlenségét. De gyanítá azt is, hogy annak meglette után a fővezér nem ő leend. Pedig lelkében a hit élt, hogy a „hazát egyedül ő képes megmenteni.“

Rá izen a ministeriumra, hogy ő a legidősebb tábornok. Görgeit, a nálánál két nappal fiatalabbat, maga mellett nem tűri el. Dembinszkyt s Mészároost egy darabig még ugyan elszenvendendi, de ha a ministerium őt fővezérré nem nevezi ki, rá ront s felakasztatja.

Szemere azon volt, hogy Perczelt nevezzék ki, Csányi és Aulich minden áron Görgeit akarák s határozottan kimondák, hogy Perczelt le kell hivatálból tenni, miután a kormánynak illy affrontot tűrnie nem szabad.

Ez csakugyan keresztül is ment; s ekkép midőn pár nap mulva Perczel Szegedre jött, Aulich hadügyminister tudatá vele, hogy többé nem tábornok, hanem seregeit Visockynak adja át.

Perczel következő napiparancsot adott ki:

„Napiparancs.

A mult hónap végén rendkívüli veszélyekbe sodort hazánk megmentésére nem késtem segédkezemet a kormánynak legelső felhívására odaajánlani, és felyevém a bántalmakat, mellyeket csak pár nappal előbb is diadalmas hadjárat után kellett szenvednem.

És most, miután egy pár nap alatt egy nevezetes haderőt gyűjték és szerkeszték össze, miután a tökéletesen bomlásnak indult közigazgatás számára több héti időt szerzek rendezésre, ugyanazon helyen, honnét kiindulva a hazának dicsőséget és végtelen hasznot szerzek, és ugyanazon sereg szomszédságában, melly ezen dicsőségnek részese, a következő ministeri parancs által a parancsnokság tőlem elvétetik. A ministeri rendelet így szól:

Szeged, julius 30-kán.

Folyó évi julius hó 29-én tartott ministeri tanács határozatánál fogva tábornok ur az eddig parancsa alá helyezett sereg parancsnokságától fölmentetvén, ezennel utasítom, hogy azt Visocky tábornok urnak átadni mulaszthatlan hazafiui kötelességének ismerje. Hadügyminister: Aulich.

Csak rövid ideje, hogy a Czepléden és környékén alakított, valamint a 9-dik hadtest feletti parancsnokságot átvevém. Kevés alkalmam lehetett velök a szabadság harczaiban közremunkálni, de a

kezdet mégis feljogosít hinni azt, hogy tetemes eszköz leendek a szabadságot mindenünnen környező veszélyek leküzdésében, és ezért kedves vala nekem a szolgálat közöttök, és csupán az esik most nehezemre, hogy tőlök ép a harcz perceiben kell megválnom. Mindamellett nem akarván bajt bajjal tetézni, sem vizsályt idézni elő a seregben, ezen utolsó parancsammal csak bucsut mondok a hadsereg összes főtisztei- s népségéhez. Perczel Mór, tábornok.“

Szemere e határozat után lemondott hivataláról.

Pár óra mulva azonban sikerült Kossuthnak öt a fenyegető veszélyeknek elébeterjesztése által tárczájának ujabbi elvállalására birni.

Ekkor kezdének legelőbb azon hírek kerengeni, hogy Görgei alkuszik az oroszokkal; de ezt mindenki ellenei koholmányának vélte, mignem Kossuth július 25-én maga elutazott oly czállal, hogy Görgeivel a concentrálás iránt s az ügynek voltaképen mibenléte felől tanácskozzék, mit a tömeg a fenebbi hir basisául használt fel. Harmad napra Kossuth visszatért a nélkül, hogy Görgeivel találkozott volna, mint maga ír Perczelnek: „Madarasig mentem, egy órányira a muszka előörsöktől.“

X.

A császári sereg azonban három oldalról sietének Szeged felé.

Az elsőt Makó felől, miután az Alpárnál a Tiszán átment s Czibakházánál a magyar sereget visszanyomta, maga Schlick vezette. Ez aug. 1-jén Kunszentmiklóson volt.

A második csapat magának Haynaunak vezénylete alatt aug. 2-kán Kis-Telekre ért a nélkül, hogy apró igénytelen előörsi csatákon kívül mást küzdött volna.

A harmadik sereg Bácskából jött a bánnak vezénylete alatt.

Ezen előnyomulások következtében az előbb Perczel, most már Dembinszky és Mészáros vezénylete alatti sereg lehető jó rendben a páratlan erős szegedi sánczok alá vonult.

De másfelől a Guyon tábornok vezénylete alatti hadtest is felrendeltetett a Bácskaságból, csatlakozandó a fenirt erőhez.

Most mindenki hitte, hogy a két egyesült erő Szeged 40,000-nyi fegyveres népével, melly a környéket pusztító ráczok ellen néhány csatát már maga kiállott, s mellynek fiai közül egy sem vala, ki löporszagot nem érezett volna, sikeresen tudand ellenállani.

Annnyival keserítőbben hatott a kedélyekre azon ministeri rendelet, hogy a nemzetőri puskák adassanak be.

Az okozta csüggedést még a július 28-diki parlamenti ülés sem oszlatá el.

Hadjelentéseket tettek, s Duschek 60 millió kölcsönt kért, számolván a mult évben megadott közül 59 millióról.

Szemere a nemzetiségi egyenjogúságot azon alapokon, miken a titkos conferenzia határozá, indítványozá. E szerint az irtó hadat folytató nemzetiségek amnestiát kapnak, a municipalitások megmaradnak, s mindenik nemzet nyelvre egyenjogu; melly t. javaslatát következő módon indokolá :

„Ha Magyarország multjába visszapillantok, ugy látom, hogy Magyarország a multban nem az élők, hanem a halottak országa volt.

Kiváltsággal birtak egyesek; emberi joga nem volt senkinek, cz volt az élő egyének sorsa, a nemzetiségeké pedig az volt, hogy felettök mindnyájok felett egy nagy halott uralkodott: Rómának nyelve.

Sok idő kellett ahhoz, míg a magyar nyelv illő helyét elfoglalta, sok munkába került, míg a magyar nyelv diplomaticai polczra felemelkedett. És a hová a magyar nyelvnek fölemelkedni nem kellett, mert nem volt diplomaticai hely, mert szoros szempontból nem volt szükséges, azt nem foglalta el a többi népeknek és nemzetiségeknek nyelve, hanem elfoglalta ok és szükség nélkül vagy a német vagy a latin nyelv.

Bekövetkezett a forradalom. Minden forradalomban csak annyi élet van, mennyi erő, mennyi igazság és mennyi életrevaló eszme van benne.

A mi forradalmunknak három alapeszméi vannak, mellyeken mint megannyi oszlopon nyugszik.

Az első eszme : a kormányformának megigazítása.

Eddig az ország kormányzati tekintetben gyámság alatt volt. Tehát be kellett hozni a parlamenti kormányformát, hogy a nép igazgassa magát, a nemzet maga intézkedjék sorsa felett.

Második eszme volt : az egyéni jogok biztosítása. El kellett törülni a királyságokat, ki kellett mondani a jog- és kötelességbeli egyenlőséget, hogy azon elv kimondatván, tekintessék az érdem és ne a név és czim, jutalmaztassék a képesség és ne az ősök hosszú sora, vesztse el koronáját a nemes, gróf és herczeg, hogy mindeknek, kik az országban laknak, megnyerjék az egy egyenlő koronát, melly ezen szóban rejlik : szabad polgár és szabad ember.

A harmadik nagy alapeszme : a nemzetiségek és népiségek szabad kifejlődése.

Engedtessék minden népeknek a nemzeti szabad kifejlődés. A nemzetiség nem czél, hanem eszköze a szabadságnak, mint a szabadság sem czél, hanem eszköze az emberi és polgári tökéletesedésnek! És e kifejlődés semmi más tekintet által ne korlátoltassék, mint a statuegység fentartásának és a czélszerű gyors, pontos igazgatás lehetőségének tekintete által.

Az első eszme életbelépttetett.

A második eszme, a jog- és kötelességbeli egyenlőség, olly gyors-

san, olly hamar ment át a nép vérébe és annyira minden megrázódtatás nélkül, mint az sehol nem történt.

A harmadik, a népiségek kifejlődése iránt még kevés történt az országnak háboruviszonyai miatt.

De azt hiszem, bekövetkezett a legvégső idő, hogy a nemzetgyűlés elveit e részben nyilvánítsa. Jól tudom, hogy a lázadt románok és rácok között vannak, kik a szegény népet személyes nagyravágyásuknak, önzésöknek áldozzák fel, de vannak, lehetnek, kik nemzetiségökre nézve a jövő előtt aggódnak, és ezeket meg kell nyugtatnunk, miattok s magunk miatt.

En tehát azt tartom, a nemzetgyűlésnek nyilatkoznia kell. Hadd lássák a népfajok, hogy mi nem akarjuk azon osztrák politikát követni, melly minden népeket, egymás ellen ingerelvén, elnyomott. Hadd lássa Európa, hogy azon magyar nép, melly földét megosztá a többiekkel, melly a szabadságharcot maga víja főképen, melly évek óta maga küzd valamennyi néptársai jólléteért, hadd lássa Európa, hogy mi magunk vívtunk; hadd lássa a világ, hogy mi a legujabb forradalmak életjeleit jól ismerjük, hogy míg a régi forradalmak csak a szabadságot kívánták és nyerték meg, mi értjük az új történet új forradalmait, és hogy mi nemcsak a szabadságot adjuk meg a polgároknak, de megadjuk a népeknek saját nemzetiségüket is. Mi, kik e földet meghódítók, kik nevet adtunk a birodalomnak, kik minden században új harcot kezdünk a szabadságért, mi minden népet testvérünknek tekintünk, e szó él szívünkben, nemcsak ajkunkon van.“

Indítványozá továbbá, hogy a zsidók emancipáltassanak, beleértvén a keresztényekkel házassulhatás megengedését is. Ez is megkapta vivátját.

A közfigyelmet e napokban egy körülmény vonta magára, tábornok Répásynak véletlen halála s ünnepélyes eltemetése, melly gyászünnepélyen Kossuth s a városban levő katonák jelen valának.

E nap délelőttjén Ujszegeden a zsótérházbani löporos raktár meggyuladván, iszonyú robajjal szétveté magát. A legtöbb közeli házak sérülést kaptak, s több mint 800 ember lett áldozata.

Ezenben az országgyűlés azon végzését, minélfogva Görgeit nevezték ki fővezérnek, megvitték Kossuthnak. Ő az országgyűlési deputatióval tudatá, miszerint e rendeletnek magát szivesen alávetendi, s machinatióit ellene mégis folytatá.

Julius 30-án Szemere elutazott Görgei táborába, részint hogy mit Kossuth ki nem vihetett, eszközölje ki, részint hogy a fenebbi határozat létesítését megpróbálja. Mindamellet, hogy ez ember ellen ármánykodtak, félték tőle. De midőn Szemere oda érkezett, már minden késő volt!

Haynau és Schlick táborai Julius vége felé olly közel állottak a sánczokhoz, hogy egy csata elkerülhetetlennek látszék. A magyar

sergek positiója erős vala. Jól készített mély sánczok, abban elhelyezett teméntelen batteriák, az alájok gyült két tábor, mellynek összes ereje 35,000 ember lehetett, minden arra mutatott, hogy itten csata fog lenni, annyival inkább, mert e positio elvesztésével az egész tiszavonalt, a magyar vidékeket, mellyekben leginkább biztak, honnan folytonosan új erőt merithettek, elvesztendék. Azonkívül a szegedi nemzetőrség, 20,000 fegyveres ember, nem kis segítségökre lehetett volna.

A július 30-án tartott haditanácsban egyhangulag kimondatott, hogy Szeged alól elhuzódnak. E határozatot aug. 1-seje estejéig teljesülésbe is vették, s két irányban Nagy-Várad és Ó-Arad felé huzódék a parlament, a kevés számúra apadt ministerialis személyzet, és az ujságírók coetusa.

Augustus 1-jén maga a sereg is, négy hidat vetve, a Tiszán átvonult.

Az elvonulás számításán kívül olly sietve történt, hogy a töméntelen fáradtsággal megtöltött gabnatárákat, töméntelen ágyu- s lőpor-munitiót, ezenkívül a betegek nagy részét (300-on jóval fölül) ott hagyák.

Aug. 2-án a császári sergek Szegedre bevonultak, a forradalmi tábornokok pedig arriéregarde-jokkal a Tiszán túl (a mellyeni hid fölégettetett) Új-Szegeden foglaltak positiót.

Tizedik fejezet.

Klapka kiütése Komáromból. Görgei Nyiregyházán. Görgei állása Nagy Sándorhoz. Debreczeni csata s annak következményei. Bem hadjárata. Szeben bevétele s elvesztése. Károlyfehérvár felszabadítása. Bem Dévára vonul.

I.

A komáromi várban Klapka volt a parancsnok. Aug. 3-án észrevévén, hogy a császári cernirozó sergek a folytonos csapatleküldés által nagyon meggyengültek, a várból két oldalról tetemes erővel kirohant, és sergeit a Duna jobb partján az erdő mögött állítá fel.

Dandárparancsnok Barkó dandárát Mócsa és Pusztá-Harkály közt helyezé el. Előbb keményen tartotta magát, Klapka azonban a csata hevében megkerülvén őt a Duna bal partján, visszavonuláshoz kénytetett folyamodni. Hivatalos jelentés szerint Klapka ágyui olly ügyesen voltak felállítva, hogy a hid elrontása nem sikerült.

Veszteség a császáriak részéről tetemes, kik majdnem minden podgyászukat, ágyujukat, lőporukat elvesztették.

E kiütés által, mely alkalommal Klapkához sz.-fehérvári népfölkelés csatlakozott, Bécsnek Pestteli közlekedése egy pár hét folyama alatt meg volt szakasztva s csak aug. 20-kán sikerült Jablonovszki dandárának a Nagy-Igmándról történt előnyomulás következtében az ácsi hegyek elfoglalása által a közlekedést helyreállítani, miután ugyancsak e dandár csapat Székes-Fehérvárba ellenállás nélkül bevonult.

Aug. 3-án egy orosz csapat, miután a városnál a hódolatnyilvánítást megrendelé, Debreczenbe bevonult, 4 nap mulva azonban a várost odahagyni kénytetett.

II.

Görgei Tokajból Debreczen felé vonult, seregének egy részét Nagy-Kálló, Vámos-Pirts és Szent-Mária felé küldvén s Nagy-Sándort Debreczenbe rendelvén, feltartani az orosz erőt; nem mintha a kormánynak N.-Váradra teendett húzódását, melly terv a császári

sergek villámgyors előnyomulása következtében meghiúsult, fedezni, nem mintha az itt történelmet koncentráló létesíteni akarta volna. A tervet, mit megkezdett, páratlan számítással, okos kombinációval s következetességgel folytatta.

Az út, mit tett s mit teendett ezután, egy lángeszű de fegyverét letenni szándékozó tábornoknak hadjárata volt, hadjárat, mely által katonai talentumát ki akarta tüntetni s mely által katonai becsületét meg akarta menteni.

Az orosz sereg fővezére főhadiszállását Ujvárosba tevén, illyforma dispositiókat tett :

Tábornok Grabbe a bányavárosokba küldetett, részint a zavarókat lecsendesíteni, részint az arrafelé történhető vonulást meggátolni.

Ezredes Chrulew Miskolczon át Szolnokra ment egy csapat gyalog- és lovassággal s négy ágyúval, hogy a Benedek tábornok vezetése alatti osztrák sereknek a Tiszáni átmenetelt biztosítsa, könnyítse.

Görgei, kinek főhadiszállása Nyiregyházán volt, Nagy-Sándort azon világos rendelettel küldé Debreczenbe, hogy ha megtámadtatik, lassan húzza magát vissza. Vele szemben az orosz sereg a Tisza mentében voltak felállítva.

Ezenben Nagy-Sándor 7,000 emberrel és 40 ágyúval megérkezett Debreczenbe. Küldetésének célja volt az oroszokat Görgei elvontáig feltartani s akkor vele csatlakozni.

Sajátságos állás volt e két ember közt.

Nagy-Sándor átlátta annak árulását s erről korán értesíté Kossuthot, sőt egy hadi tanácsban kimondá, hogy a ki dictator akarna lenni, Brutusává válnék.

Görgei mindezekért neheztelvén rá, rendesen olly helyekre küldé, hol bizonyos volt megveretése s veszni hagyá őt.

Kossuthnak pedig panaszkodék, hogy löpora nincs, s midőn ez küldött volna neki, nem ment érte, elhozandó azt, mit áldozat nélkül megtehető, hanem utát mindig más irányban vette, mint ígérte.

Augustus 1-jére viradólag az orosz seregek mintegy 80 ezeren Ujváros elébe érkeztek, honnan Debreczen felé indulának. A főhadvezér jelenté: „Ujvárosban az ellenségről semmi tudomást nem szerezhettem magamnak. Az ország minden lakosa annyira ragaszkodik Görgeihez, hogy köztök kémeket találni nem lehet.“ Mindazáltal lehetőnek találván, hogy Görgei egész erejével arra tart, mindenféle vizsgáló csapatokat küldött.

Másnap, aug. 2-án, Ujvárosból, a málhás szekereket ottan hagyva, két oldalról indulának Debreczen felé.

Debreczentől nem messze azonban a kukoricza miatt nem lehetett az utat folytatni. Másképp rendezkedének tehát.

Nagy-Sándor serei előőrseit a dombok, kertek mögé, gödrökbe

olly ügyesen rendezé el, hogy csak 4 escadron lovasságot s két ágyut leheté közülök látni. Az orosz lovasság ezeket a várostól elvágandó, előnyomult. E perczben a golyók s gránátok mindenfelől hullának rájuk, mire ők is hasonló tüzzel feleltek.

Megállítá tehát a fővezér a lovasságot s hadi rendbe alakította a forradalmiak iszonyu tüzelésének közepette.

A varsói herczegnek e csatáról irt hadi jelentése kiemelé a forradalmi seregek tüzéreit, mint a kik rejtett positiók mögül nehéz kaliberjeikkel remekül irányoztak, annyira, hogy daczára, mikép ricochet-lövésaik igen messze estek, a fővezérnek batteriáit vissza kellett huzatnia, sok ló s tüzer sebesülvén meg. A lövésbeli egyensulyt csak egy jól elhelyezett batteria tudta helyrehozni, mikor az ágyuk mögött töméntelen gyalogságot leheté látni.

A fővezér ezenben észrevevén, hogy a forradalmi sereg balszárnya megkerülhető, intézkedett, hogy az megtörténjék. Tábornok Gillenschmidt a kapott rendelet következtében 4 üteggel előnyomult, Alig hogy ennek előnyomulása által a magyar tüzerek megváltoztatták állásukat, két dandár parancsot kapott, hadi rendben, dobszóval a város ellen menni, más két dandár pedig azokat a támadásban gyámolítani. A támadás megtételét kozákokra s muzulman lovasságra bízta. A magyar seregek ekkor a város előtt állottak.

A túlnyomó erő, a gyors megtámadás, az ügyesen intézett s épen azért észre nem vett hadi csel a magyar lovasságot annyira megrémíté, hogy az lóhalálában szaladt be a városba, hol Nagy-Sándor és tisztjei a támadással mit sem gondolva, vig ebéd mellett ülének. Herczeg Bebutow tábornok a keze alatti muzulmánokkal s hegyi kozákokkal e zavarodást fölhasználva, a hasonlag futásnak eredt gyalogságot megtámadá s Debreczenbe vonulni kényteté.

Beérve a kozákok s muzulmánok, az üldözést olly hévvel, olly szakadatlanul folytaták, hogy 4 ágyut, a málhás szekerek s élelmi szerek nagy részét s meglehetős löport foglaltak el. Gondolni lehet, hány szerencsétlen végzé életét ez üldözés alatt. Ezenben a bal szárny is utánok sietvén, sokan elfogattak, ugy hogy azok számát ezeren fölül tehetni.

Ezenben beállván az éj, felhagytak az üldözéssel. Nagy-Sándor serege jó messze haladt Debreczentől, hová az orosz sereg még az nap bevonultak. Hitelt érdemlő adatok szerint, ha az orosz bal szárny Görgei üldözésére siet, őt könnyen kényszerithette volna már ekkor letenni a fegyvert.

Ez legfényesebb diadaluk az oroszoknak az egész hadjáratban s legnagyobb veszteség, mit ekkorig a magyar sereg szenvedtek. Mindamelltt, hogy a veszteség illy nagysága sok tekintetben a csatakerülő magyar tiszték hanyagságának tulajdonitható, magoknak az oroszoknak is tetemes veszteségük volt. Részükről elhullott s meg-

sebesült két tábornok, 27 tiszt s több mint 300 közember. A magyarok vesztesége azt sokkal fölülhaladta.

Mint említém, e csatát maga Paskiewics varsói herczeg rendezé, kinek főherczeg Konstantinon kívül, ki mindenütt elül állt s golyózápor közt buzditá katonáit, tábornok Rüdiger tette a legnagyobb szolgálatot.

Nagy-Sándor a seregromokkal Várad-Püspökiig vonult. Görgei erről s a veszített csatáról Kis-Máriánál, tehát jóval fenebb, értesült.

Nagy-Sándor seregének missiója volt, feltartani az orosz seregeket, miglen Görgei lehúzódhatandik. Nagyvárad felé. Daczára a roppant áldozatnak, roppant veszteségnek, mi a honvédek demoralizálá:ára nagy befolyással volt, Görgei czélt is ért. Mert ő ezenben Debreczentől balra Nagyvárad felé levonult.

Egyesülvén Nagy-Sándor seregmaradékával, Nagyváradra ment, hol ő még magyar sereget találni remélt.

Innen azonban pár nap mulva Világos s Arad felé folytatá utját.

Orosz tábornok Rüdiger, Görgeinek nyomában volt, augusztus 7-én megszállta Nagyváradot s még némi erősítéseket csatolván seregéhez, folytatá utját Arad felé.

Ez utban semmi csata, semmi ütközet nem történt. Görgei elül ment s az oroszok utána, mintha comitivái lettek volna.

III.

Bem a szászsebesi veszített csata után néhány huszár kíséretében (ezek közt voltak azok is, kik őt a csatamezőn feltalálták) augusztus 2-án Maros-Vásárhelyre érkezett. Intézkedett, hogy az országból minden erő oda mint központba gyűljön, hogy az orosz seregek ellen a csatát folytathassa.

Rendeletet küldött Kolosvárra Kemény Farkasnak, hogy a keze alatti 4000 emberrel, 800 lovassal s 12 ágyuval aug. 4-ig oda menjen. Az ezt illető levelek elfogatván, tábornok Lüders Fogarasból kiindult és Segesvárnál tábornok Dick dandárjával egyesülvén, aug. 4-ikére Gálfalvára érkezett.

Bem ezenben már augusztus 3-kán Medgyesre ért, egyesült Keménnyel, miáltal serege 7000 emberre s 14 ágyura szaporodott s mielőtt az oroszok észrevették volna, Szeben felé utban volt.

Szebenben tábornok Haszford volt, kit Stein, (ugyanaz, ki Károlyfehérvárt cernirozá) Bem rendeletei nyomán e városból kicsalván, vele csatát küzdött s azt el is veszté.

Mig Lüders e híreket kapá s mig meggyőződheték, hogy Bem Szebent megtámadni s Haszfordot az országból kiszorítani akarja, ő már hegyenvölgyön túl volt, annyira, hogy Lüders tábornok az ő

üldözésére nem gondolhata, hanem meg kelle azzal elégednie, hogy 500 hadjáratára ügyelő kozákokat küldött ellene, bármily világos vala, hogy Haszford Bem ellen Szebent védeni képes nem leend.

Ő maga tehát lehető leggyorsabban Medgyesen keresztül Vizakna felé sietett, ugy hogy 6-án már odaért.

Ezenben Bem 5-én Szeben alatt állt. Haszfordot már Vizaknánál megtámadta s mérges ceatával Szebenig üldöze. Szebenben utcaharcz kezdődött, melly Haszford részére igen roszul ütött ki. Ugyanis azonkívül, hogy töméntelen embert vesztett el, kényteték Szebent odahagyni s Talmácsba vonulni.

Aug. 6-án azonban Lüders seregeivel már Szeben alatt állott. Mintegy 8 óra felé Bemet egész erejével megtámadta.

Bem e csatában csak 6 zászlóalj-, 500 lovas-, s 18 ágyuval vett részt. Többi emberei részint a várost fedezték, részint Haszfordot üldözik. Ő kezdetben az orosz bal szárnyat fenyegeté; azonban ez egy zászlóaljjal megerősítettén, a jobb szárnyat akarta megkerülni, mi azonban a kozákok előrohanása miatt füstbe ment.

Ezen előnyomulás Bem positióját bizonytalanná tevén, tábornok Lüders intézkedett, hogy a dzsidások elegendő ágyuval a jobb szárny positiójából egy hegyet elfoglalva, onnan véletlenül nyomljanak előre s támadják meg Bemnek bal szárnyát.

Ugy lőn. A bal szárny e véletlen támadásra szaladásnak indult s a centrumot fedezetlen hagyá. A dzsidások erre a centrumot támadták meg, de kemény tüzeléssel fogadtattak. Mindamellet a sokkal túlnyomó erőnek engedni kénytettek, s ezek is, valamint a jobb szárny, elhagyák a csatatért, Szerdahely felé vevén utjokat. A dzsidások nyomban üldözvén, mintegy 10 ágyut s 1200 foglyot vesztenek.

Miután azonban a sereg az azelőtti napokban tett hosszas utazások miatt fáradt volt, az üldözéssel fel kellett hagynia.

Haszford tábornok az ágyuzásból észrevevén, hogy Szebennél a fősereg ütközik, támadólag lépett fel, de makacs ellenállás után is csak annyira mehetett, hogy üldözőit kényteté a szerdahelyi ut felé vonulni.

Ekközben a székelyföldön Gál Sándor volt a fővezér. Változó szerencsével néhány csatát küzdött Szentgyörgy-, Tasnád-, Kászon-és Nyergesen s elvégre is makacs ellenállás és igen sok veszteség után is nem maradt egyéb hátra, mint a gyergyói szorosokból Kolosvárra menekülni.

Clam-Gallas tábornok e csaták után, mellyekben maga is felette sokat vesztett, Maros-Vásárhely felé sietett, hogy e positió elfoglalása által mind a még folytonosan makacsul de páratlan elszánt-sággal is ellenálló székelyeket zablán tartsa, mind a Kolosvárt levő sergek ellen küldött csapatoknak rezervája legyen.

Grottenhjelm rendeletet kapott hadtestével Tordán át Kolosvár ellen menni s elfoglalása iránt próbát tenni. Erősítésül mellé rendelék

rendelék Dick tábornok dandárát Medgyesről s az azelőtt Clam-Gallas alatt küzdött orosz csapatokat Udvarhelyről.

Dick tábornok Balásfalván, Tövisen át Tordára vette útját.

Mind a három hadtest oly mozdulatokat tett, hogy ha csak lehet, augusztus 15-kén, mint rendeltetése helyén, Kolozsvárt, Tordán, Maros-Vásárhelyt legyen.

Lüders tábornok pedig a fősereggel augusztus 11-kén Károly-Fehérvárnak ostrom alóli felszabadítását eszközölni kiindult Szebenből. Szerdahely és Szászsebes közt még az nap talált a magyar előőrsökre, kik rövid csata után ez utóbbi helyre húzódtak vissza.

Bem, ki a Szebennél szenvedett veszteség után is szokása szerint csakhamar rendbe tudta magát szedni, Szászsebesen a magasokon volt s ott várta s támadást mintegy 7 zászlóaljjal, 600 lovassal s 18 ágyúval.

Tábornok Lüders háromakkora erővel sietett ellene s a netalán Bem által teendő visszavonulás háborítására. Szászpián felé 500 kozákokat küldött, kik észrevétlenül rendeltetésök helyére értek.

Daczára a túlnyomó erőnek Bem keményen tartotta magát. Az ellene küldött lovasságot ágyutüzzel oly ügyesen fel tudá tartóztatni, hogy az kezdetben visszavonult. A későbbi támadást azonban Bem nem tudta kiállani, és Szászsebesből a legjobb rendben visszavonulást kezdett, de már az Alvincz és Szászpián közti hegyeken positiót foglalt. Az ellene ment dzsidásokat visszanyomta, s csak akkor zavarodtak meg a huszárok, midőn a fenirt 500 kozák egészen véletlenül reájok rohant, a kik aztán Szászváros felé vették útjokat.

Veszteség e napról mindkét részről tetemes.

Bem seregeivel a legjobb rendben Dévára vonult.

E csata folyama alatt a károlyfehérvári várőrség, mely öt havon át tábornok Stein által művészileg rendezett s páratlan kemény ostromot példátlan önmegadással tűrt, kirohanást tett Maros-Portus felé, hol egy vizsgáló csapat volt felállítva. Erélyes ellenállás után e kis számu vizsgáló sereg Borberekén át a zsibói csúcsokig nyomatott.

Aug. 14-én az orosz főtest Lüders vezénylete alatt Szászvárosra, az előőrsök pedig Piskiig mentek.

Utolsó fejezet.

A kormány Aradon. Uj-Szegedi, szőregi csaták. A kormány Uj-Aradon és Lugoson. Bem Lugosra érkezik. Temesvár ostroma. Kis-Becskereki csata. A magyar seregek állása ezután. Görgei feladja a berettyóvonalt, alkudozása az oroszokkal, propagandája. Nagy-Sándor csatát vesz Uj-Aradnál. A magyar hadseregek állása. Kossuth lelépett a kormányról. Görgei dictátor. Görgei fegyverlerakása. Arad capitulál. Az erdélyi seregek fegyverletétele. Vécsey Boros-Jenőnél. Lugos odahagyása. Elvonulás Lugosról. Kmety hőstette. Kimenekülések. Munkács, Pétervárad, Komárom capitulálnak.

I.

Szeged odahagyása előtt csak pár nappal is igen bizonytalan, legalább titok vala, hogy a kormány hová vonuland. Ez okozá, hogy mindazon tagjai a kormánynak s maga a Közlöny is, kik előbb elindultak, Arad kikerülésével Nagyváradnak vették utjokat. Innen származott az is, hogy a Közlönyből későbbig csak egy szám jelent meg, az is augusztus 5-én s egészen új alakban.

A kormány még jobban devalválódott, minden szükségfeletti tagjai elbocsáttattak, részint mert kevés pénz vala, részint mert az ezentúlra a hadsereggel akart menni, ő maga Aradra utazott.

A szegedi hidak elrontása s e városnak Haynau seregei által történt elfoglaltatása után a magyarok Uj-Szegeden foglaltak arriéregardájokkal positiót, a főerőt Szőreg felé utba indítván.

Haynau Jablonovszky s Benedek dandárainak egy részével és Paniutine hadosztálya egyik zászlóaljával Liechtenstein vezénylete alatt támadást intéztetett Uj-Szeged ellen.

A hátrahagyott magyar seregeknek rendelet volt ugyan hagyva, semmi derekas csatába nem ereszkedni, mindazáltal kezdetben a támadókat a sánczokig visszanyomták.

Később azonban heves de rövid csata után, mialatt Uj-Szeged egy része lángok áldozata lett, odahagyták e helyet, rendben vonulva a főerő után.

Tábornok Benedek, magyar származású, a legünnepeltebb bajnokok egyike, e csatában, midőn dandárosztálya a leghevesebb ágyutűzbe rohant, könnyű sebet kapott.

A magyar hadtestet Dembinszky, Mészáros, Guyon, Dessewffy és Visocky kormányozták. A lengyel és olasz legionáriusokkal, mellyek külön hadosztályként az utószor említett tábornok dandárát képezték, a sereg száma 25,000 ember lehetett.

E hadtest Szőregen és Ó-Szent-Iványon foglalt positiót s ott sánczoló el magát, az osztrák seregnek átmehetését s illetőleg előnyomulását gátolandók.

Augustus 5-én délután tábornok herczeg Liechtenstein Ferenc vezénylete alatt az osztrák főerő nagy része, egyesülve Paniutine muzsika csapatával, a magyar sereg ellen támadást intézett.

A herczeg jól combinált terve szerint a lovasság a magyar bal szárny megkerülésével előnyomult az ezek mögött felállított bateriák ellen, míg egy más osztály a Maros mentében Szőreg ellen vonult.

A forradalmi sereg kemény s kitartó ellenállása daczára estve felé Szőreg a tüzerek sikeres működése miatt be volt véve. A támadásban Benedek tábornok is részt vett sebe daczára, s most ismét kapott egy ujat, de a melly hasonlólag nem volt veszélyes.

Üldözésről azonban szó sem lehetett s csak másnap 5-én nyomultak Makóig, hol töméntelen élelemszer s néhány osztrák fogoly jutott kezökbe.

Ugyanez időben Ramberg altábornagy, Baját fölégetve, Kani-zsánál heves csata után átment a Tiszán.

A magyar sereg Temesvár felé vették utjokat. S ez az, mit Görgei mentsége gyanánt s Dembinszky vádlásaul felhoz.

Ezalatt a kormánynak egy része Lugosra vonult, ezek közt Duschek, más része pedig Uj-Arad helységében s a Maros túlpártján levő várban maradt, ezek közt maga Kossuth is, ki pár napig onnan bocsátá ki rendeleteit.

Lehangolt kedélyek közepett találta Lugost a menekültekkal Bem, ki a szászsebesi csata után hadát Lázár vezérlete alatt Déván hagyá. (Aug. 9-én.)

Alig egy pár órai ottmulatása után Temesvár alá idült, az ott történendő csatában részt veendő.

Ekkor a magyar sereg már meglehetősen kezdetek desorganizálódni. Nagyobb csapatok nem szökdösének ugyan még, a seregmozdulat rendét illető parancsok annyira mennyire megtartattak ugyan, de az elégtelenség minden nyomon látható volt.

Az élelem, miután dús raktáraikat Szegedről elszállítani nem volt idejük, nem szolgáltaték ki pontosan, pedig seregben mi sem képes olly hamar rendtelenséget hozni elő, mint épen ez.

Illy körülmények közt érkezének 9-én Kis-Becserekre, hová a

legtöbb rendelkezhető erőt összegyűjték, egyesülvén Vécseynek Temesvárt cernirozó csapatával.

A Kis-Becskek alá gyűlt serget Dembinszky és Mészáros kormányozák.

Állomásuk itten jó volt, azonban Haynau megérkezvén, abból csakhamar kicsaladni engedék magukat, s így egy mocsáros sáros helyre szorultak túl a patakon.

Azonban tüzéség s lovasság által itt is sok ügyességet s merész ellenállást fejtettek ki, s a Beregszó patakon túli erdőkbe rejtett huszárok által a császáriak bal szárnyát megkerülni ügyekvének.

Ennek bevételéhez annyi elhatározottsággal, oly sok ügyességgel fogtak, hogy a császáriaknak Paniutine osztályát s a reser-vaágyukat is csatarendbe kelle állitniok.

Ezen erő sem volt elegendő. A magyar sereg ennek ellenében is keményen tartotta magát, sőt a jobb szárnyat vissza is nyomta. Herczeg Liechtenstein Hodonyról e perczben érkezett meg tetemes tartaléksergeivel, hol egy kisebb csatában az arra tartó magyar serget visszanyomta. Rögtön a már visszanyomott jobb szárnyhoz csatlakozván Sz.-Endrénél a mármár elvesztett csata sorsát megfordítá.

Ugyanis a jobb szárnyról a felállított magyar huszárok, ujonczok, kik most először voltak csatában, megfélelkezve a huszárnév dicsőségéről s legyőzhetlenségéről, szaladni kezdettek, miáltal az ágyuk teljesen fedezetlen maradván, azok közül a legtöbb a tüzérek önfeláldozása által karddal mentetheték meg.

Azonkívül néhányan közülök a 3 órányira előnyomult bal szárnyat, hol Bem volt a parancsnok, „minden elveszett“ kiáltásaikkal zavarba hozák, ugy hogy azok is szaladni kezdettek.

E visszafutásban, midőn Bem előre lovagolt volna, buzditandó, s ha lehet, rendbeszedendő a sergeket, leasett lováról s megsérté karját.

E csata desorganizálta a magyar sergeket.

Rendetlen futásban kerestek menedéket, a harcokban kevés vérézett el, de teljesen szétszórattak. Nagy része a közeli erdőkbe menekült, a más pedig tömegestül megszökött, s ekkép igen sokan közülök elfogattak.

A nap diadalát herczeg Liechtenstein vívta ki, mint ki a csaknem elveszett csatát rögtön megérkezésével annyira megfordítá.

A magyar sergek közül egyedül Vécseynek néhány zászlóalja s Kmetynek egy dandára vonultak némileg rendben vissza, mennyiben az ütközet derekas folyamában alig vettek részt.

A császáriak részéről e diadalnak egyik igen nagy nyereménye volt Temesvárnak a cernirozás alóli felszabadítása.

Ugyanis Haynau tábornagy tetemes lovassággal a kapuk alá nyomult. Az ezt védő néhány zászlóalj azonban képtelen lévén

ezeket feltartóztatni, a vár az ostrom alól még az nap (aug. 6-kán) esti 9 órakor felszabadítottatott.

Ugyanez nap a fenirt csata folyama alatt gróf Schlick, ki Mezőhegyesre némi aerarialis lovak visszafoglalása végett küldetett, Vinga felől előnyomult.

Ez és a császáriaknak Temesvárból tett kirontása nagyon könnyíték a diadal kivívását.

E csata előtt a magyar sereg száma 40,000 lehetett, e nap alig 9000-re apasztá. A többiek részint hadi foglyokká lettek, részint elszöktek, részint elhányták fegyvereiket.

Néhány nap mulva is ezen esemény után szomorú volt a környék képe. Oláh falukban, ellenséges földön, kiéhezett honvédek jártak, kenyeret koldulva azoktól, kik által annyira gyűlöltetének, s kik bukásukat olly kárörömmel tekinték! Három négy emberből álló csapatokban jártak a szerencsétlenek, s keresték a zászlóaljakat, mellyek közül némellyik 30, 40 emberre apadt!

A magyar sergek ezután 3 osztályban foglaltak helyet.

Kmety 2500 emberrel Rékason állt.

Vécsey 4000-rel Kiszetónál foglalt positiót. E falvak a Temesvártól Lugosra vezető utban egymástól alig másfél órányira fekszenek.

Guyon és Bem Lugos előtt ütének tábort, melly nem egészen 3000 emberből állt. Ez utóbbi táborba még négy nap mulva is gyülekezének a honvédek.

II.

Nagyváradról Görgei Aradra sietett, miután már a berettyóvonal sem volt képes fedni, hogy ottan a déli magyar sereggel egyesüljön. Ha Dembinszky Temesvár helyett Aradra megy, (mit ez, miután Görgeinek azon szándoka, hogy fegyverét letegyje s a magyar tábornokokat orosz-osztrák kezekre játsza, tudva volt előtte, nem tehetett) tán még tarthaták volna magukat, de ekkor bukásuk is nagyobb lett volna, mert az összes de meggyengült magyar erő a négyakkora orosz-osztrák had ellenében küzdött volna.

Augustus 11-kén Görgei seregének egy hadteste, az, mellyet Nagy-Sándor vezetett 9000 ember- és 42 ágyuval, Uj-Aradon találkozik tábornoszernagy Schlick hadtestével.

Még eznep megütközének. Nagy-Sándor megveretett s a Maroson átkelni kényteték Ó-Aradra, azon városba, melly ez év alatt a bombáztatás által annyit szenvedett s melly ennyi serget és menekültet alig volt képes befogadni.

A magyar hadsereg már ekkor annyira demoralizálódva volt, Görgeinek orosz propagandája annyira elterjedt benne, hogy azon

hadtest, mely Budát szuronynyal vette be, hasonszámu de csak 12 ágyuval ellátott ellenség elől megszaladt.

Másnap egész nap Görgeit fekete sejtelmek kinezák, nem a csatáért, melyet elvesztett, de mellynek kárát kipótolni még tudta volna. És sejtelmei nem csalák. Estve meghallá Dembinszky serge semmivételének hírét.

Augustus 11-ike volt.

A forradalmi vezérek egymástól elvágott és csekélyre apadt sergeik állapota kétségbeesett volt.

Görgeinek erőtetett marcheroute-ok által kifárasztott hadai Körösnél, Dembinszkynek szétvert csapata Lugosnál, Vécsey tábora Kiszetónál álltak a nélkül, hogy (e két utóbbit kivéve) egymással közlekedhettek volna.

S mikép állt az egyesült orosz-osztrák erő?

Az orosz főerő s az eriwani gróf Nagy-Váradon.

Kiss-Jenő- és Remeténél gróf Rüdiger.

Uj-Aradon gróf Schlick az osztrák hadtesttel.

Temesvárt báró Haynau az osztrák főerővel.

Dévától két állomásra az Erdélybe nyomult s egyesült orosz-osztrák haderő.

Zámtól fölfelé a járhatlan havasok s móczok sergei.

A töredécsapatok ellen legalább 15 akkora ellenség!

E napra viradólag vegyes hadi s ministeri tanács tartatott.

Az eredményt estve felé következő két plakát tudatá a néppel:
„A nemzethez!

A szerencsétlen harcok után, mellyekkel isten a legközelebbi napokban meglátogatta e nemzetet, nincs többé remény, hogy az egyesült osztrák és orosz nagy hatalmasságok ellen az önvédelem harcát siker reményével folytathassuk.

Illy körülmények között a nemzet életének megmentése s jövőjének biztosítása egyedül a hadsereg élén álló vezértől levén várható, s lelmem tiszta meggyőződése szerint a mostani kormány további létezése a nemzetre nézve nemcsak haszontalanná de károsá is válván: ezennel tudtára adom a nemzetnek, hogy azon tiszta hazafiui érzéstől indittatva, mellyel minden lépteimet s egész életemet egyedül hazámnak szentelém, magam s a ministerium nevében ezennel a kormányról lelépek, s addig mig a nemzet hatósága szerint intézkednék, a legfőbb polgári s katonai kormányzati hatalmat Görgei Arthur tábornok urra ruházom.

Megvárom tőle s azért isten, a nemzet és historia előtt felelőssé teszem, hogy ezen hatalmat legjobb tehetsége szerint, szegény hazánk nemzeti statuséletének megmentésére, javára s jövőjének biztosítására fordítandja.

Szeresse hazáját olly önzéstelenül, mint én szerettem, és legyen a nemzet boldogságának biztosításában szerencsésebb nálamnál!

Cselekvéssel többé nem használhatek hazámnak; ha halálom valami jót eszközölhet számára, örömmel adandom életemet áldozatul.

Az igazság és kegyelem istene legyen a nemzettel!

Arad vára, augusztus 11-én 1849. Kossuth Lajos, kormányzó. Vukovics Sebő, igazságügyminister. Csányi László, közmunka- és közlekedési minister. Horváth Mihály, cultusminister.“

„Polgárok!

Magyarországnak eddigi ideiglenes kormánya nincs többé.

A kormányzó és a ministerek ma hivatalaikról s a kormányról önkényt lemondottak.

É körülmény által kényszerítve a katonai főparancsnokság mellett ma a polgári hatalmat is ideiglenesen átvettem.

Polgárok! Mindent, mit sulyos helyzetünkben hazánkért tenni lehet, megteszek, harczczal vagy békés uton, akkint, mint a szükség fogja parancsolni, mindenesetre úgy, hogy a már annyira megfeszített áldozatok könnyítettessenek, az üldözések, kegyetlenkedések és gyilkolások megszüntettessenek.

Polgárok! Az események rendkívüliek és a sorsnak csapásai sulyosak, illy helyzetben előleges kiszámítás lehetetlen; egyedüli tanácsom s kívánságom, hogy lakjaitokban békésen megvonulván, ellenszegülésre vagy harczba még azon esetben se keveredjete, ha várostokat az ellenség megszállaná, mert a személy- és vagyónbiztosságot legtöbb valószínűséggel csak úgy fogjátok elérhetni, ha házi tűzhelyeiteknél polgári foglalatosságaitok mellett békén maradtok.

Polgárok! Mit Istennek megfejtetlen végzése reánk fog mérni, túrni fogjuk férfias elszántsággal s az öntudatnak azon boldogító reményében, hogy az igaz ügy örökre vesztve nem lehet.

Polgárok! Isten velünk. Görgei Arthur.“

Kossuth még az nap Lugosra utazék, s az üldöző és nyomában levő osztrák lovasságtól csak akkép tudott menekülni, hogy kocsijával az erdőségbe vágatott.

Más nap, miután Görgeinek a Maroson Lippánáli átkelési szándoka az odament osztrák erő által meggátoltaték, megkezdődtek az alkudozások Rüdiger tábornok parlamentairei s Görgei közt és folytak a világosi kastélyban, melly alá ő húzódekk.

Olly alku, melly egyik félnek föltétlen önfeladásával végződik, hamar megkötetik.

Görgei még az nap, aug. 12-én Szöllőstre ment, a helyre, hol fegyvereit lerakni határozá.

Szöllős és Világos közt hadi rendben állt a magyar sereg, kiéhezve, fáradtan s kevés tölténnyel ellátva. Azonkívül a gondolatól kinezva, hogy az orosz erőt legyőznie semmi áron sem lehetend.

Tábornok Rüdiger Kis-Jenő- és Simándról sergeivel hasonló Szöllőstre érkezett.

Augusztus 13-án délután, midőn mindkét sereg csatarendben ki

volt állítva, Görgei tábornokainak, ezek közt Kiss, Pöltenberg, Schweidel, Nagy-Sándor, Aulich, Leiningen, Lenkey, kíséretében Rüdigerhez megy s rövid párbeszéd után tábornokait visszaküldi.

Délután négy óraker bekövetkezett a fegyverlerakás.

Elül a gyalogok, hátul az ágyúk állottak, s kétoldalt a lovaság. Legelőbb általánosan tisztelkedtek, azután a honvédek tölténytáskájokat s fegyveröket egy csomóba rakták, a lovaság pedig kardját a nyeregbe akasztva, leszállt lováról.

Görgeinek ekkor 24,000 embere s 144 ágyuja volt.

A percz iszonyuságát, a bánatot, melyet minden honvéd arcza tükrözött, leirni hiában próbálnám.

A forradalom gordiusi göpének kettévágása, villámcsapás volt e lépés, mely ha a sokat szenvedett hazának békét ígért is, de egy-párnegyedéves művét semmivé s annyi véráldozatot hiabavalóvá tett!

Duschek egy félmilliónyi aranyat s ezüstöt s a banksajtót az osztrákok kezébe játszá.

Ezenkívül több millió értékű status- és magánvagyon kézbesítettett a császáriaknak.

Aug. 16-kán a bánnak déli serge egyesült Uj-Pécsnél a dunai sereggel.

Ez időtájban tétettek szabad lábra a magyarok kezébe esett foglyok, köztük Roth, Filippovics, Fligelli tábornokok.

Aradvárnak kormányzója Damjanics volt, ki lábtörése miatt az utolsó időbeni hadjáratokban részt nem vehetett.

Schlick tábornok cernirozá ugyan, de Damjanics Görgeinek mint dictátornak nyilvános parancsa szerint aug. 16-án az orosz seregeknek feladá magát, seregeinek szabad elvonulhatást kötve ki.

Az oroszok mindjárt másnap átadák az osztrákoknak. Damjanics serege is besoroztatott.

III.

Mik Erdélyben ezután történtek: sergeknek capitulatiói. A folytonos vesztesékek alatt a magyar hadak sokkal jobban el valának gyengülve, hogyses tarthatták volna magukat.

Egyetlen csata Szászsebes előtt volt, a helyt, mely márczius óta Bem kezében vala. De a magyar sergek, legyőzette a sokkal nagyobb erő által, Belamirra vonultak. (Aug. 12-én).

Augustus 14-én tábornok Grottenhjelm Kis-Czegéből Kolosvár felé nyomult. Egy csapat Mócsnál magyar sereggel találkozik, de ezek által megveretett. E csapat ezután a főerővel egyesülvén, a magyar sergeket Várad felé kényszeríté vonulni. Másnap Kolosvárt kardcsapás nélkül vette be, honnan Urbán ezredes Bánffy-Hunyad felé indult az ottani magyar sereg ellen. Egy más csapat pedig Torda megszállására ment.

Aug. 17-én a kolosváriak a Gyalunál levő magyar serget felszólíták megadni magukat, mit ezek meg is tettek.

E tájon ezenkívül még két magyar tábor volt, egyik Dézs és Szamosujvár közt, a másik Bánffy-Hunyadnál. Ez első megadta magát az oroszoknak. Az utóbbi Urbán ellen ment.

Urbán felszólítja e csapatot letenni a fegyvert. A megtagadó feleletre megtámadta őket, de visszanyomatott. A sereg parancsnokával tábornok Kazinczy Lajossal erre Sibóra ment, honnan parlementaire által értesíté az oroszokat, hogy kész nekik föltétlenül letenni a fegyvert. S ugy lön.

A tiszai magyar sereg, melly az utóbbi időben Bem parancsnoksága alatt állott s a Rékastól Lugosig terjedő vonalt foglalá el, két részre oszlék.

Egyiket, mintegy 7000 embert, Vécsey vezérlete alatt Soborsin irányában küldé, hogy az oroszoknak arrólí nyomulását gátolja meg s ha a szükség úgy kívánná, egyesüljön Görgeivel, kinek fegyverletételéről mit sem tudának.

El is indult e sereg, azonban Vécsey sokkal túlmént missióján: ágyuit Tót-Váradnál, szám szerint 72-öt, elfogák. Ő maga Borosjenőnél tette le a fegyvert, hasonlólag az oroszoknak. (aug. 19.)

Az éhség és folytonos visszavonulások által kifárasztott seregek állását lehetlen leírni. Napok, hetek óta nem kapva sem fizetést, sem eleséget, elvégre is requirálni kénytetének. S midőn a táj, részint mert ki volt élve, részint szivtelenségből, mert itt minden falu, minden ember ellenség vala, nem tudá kellőleg ellátni őket: tömegenként szökdösni kezdének.

Ekközben Kossuth, Dembinszky, Mészáros, Perczel, Hajnik, Batthyányi K. sat. különböző időben Lugosról Orsován át Oláhországba menekültek.

A Lugoson maradt erő Bem és Guyon vezénylete alatt Facseten át Erdélybe vette utát. Kmety 3000 emberrel Lugoson maradt, fedni azon seregek elvonulását. (aug. 15.)

S valóban alig hogy Bem és Guyon sergei elindulának, az osztrákok több mint 80,000-ren két oldalról hatalmasan nyomulának előre.

E dolgot Kmety vállalá fel.

Kmety az ellenök nyomult orosz-osztrák erőt félnapon át kétségbeesett harczzal feltartá. Kezdetben Lugos előtt, utóbb ben a városban utczai harcztot vívott, az osztrákokat kifárasztá s így az aznaponi tovább nyomulhatást lehetlenné tette nekik.

Kmety nem strategista, de a kivitelben páratlan, merész, katonáitól imádot vezet vala. Serge teljesen szétszóratott, ő maga Maderspach asszony segítségével, ki később e miatt egy osztrák százados által megkorbácsoltaték, polgárruhában Mehádián átmenekült.

Bem és Guyon sergei aznap Facsetre s másnap (aug. 16-kán) Dobrára (Erdélyben) mentek. A magyarhoni fiak elválva tőlük, a hegyeken át igyekeztek hazájokba jutni. Itt azonban a móczok által igen sokan meggyilkoltatának.

Sergeik száma alig egy pár ezerre apadván le, másnap (aug. 17.) ő maga is Guyonnal Oláhországba menekült.

E hadtest vezénylete Becker ezredesre maradt, ki Piskiben Lüdersnek ugyanazon föltételek alatt tette le a fegyvert, mellyek alatt Görgei. Ennek következtében a hátszegi magyar sereg capitulált.

A Dévánáli Lázár vezénylete alatti magyar sereg Simbschen tábornoknak hódolt meg.

Az Orsovánál levő s a Törökhonnali közlekedést fentartó lengyel legio legutoljára hagyta el Magyarhont. (aug. 20-án.)

Mint gondolhatni, e capitulálások alkalmával töméntelen ágyu, fegyver és ló került az osztrákok kezébe. Sok ágyu azonban a hegyekről levettetett vagy beszegeztetett, sok fegyver szétötretett, míg többen a huszárok közül lovaikat gyilkolák meg.

IV.

Még három vár vala a magyar katonaság kezében.

Munkács — inkább cittadella — aug. 26-kán föladta magát az oroszoknak.

Péterváradnak a legnagyobb s legjelentékenyebb erősségek egyikének kapuit september 7-én az osztrákoknak föltétlenül fölnyiták, még a betegekről sem gondoskodván.

Komárom, a szűz, roppant nagy s csak kiéheztetés által bevehető vár, miután néhány kicsapásaival fontosságát bebizonyította, kilencz jelentéktelen önző föltétel alatt lerakta fegyvereit.

Komárom vára feladása következő pontok alatt :

1) Az őrség szabad elvonulása fegyvertelenül; a tiszték kardjai sajátjaik maradnak.

Azon tiszteknek, kik azelőtt a cs. k. seregben szolgáltak, utlevelek adatnak a külföldre; azoknak, kik olyant nem kérnek, hazájokba szabad elmehetés biztosittatik, azok kivételével, kik önként jelentik magokat.

A honvédtiszteknek, t. i. azoknak, kik előbb nem szolgáltak, hazájokbani szabad tartózkodás, jövődő alkalmazások nélkül, megadatik.

A cs. k. ezredek közlegénysége amnestiát kap, s azon egyének is, kik azalatt tisztségre emelkedtek, hasonlólag szabadon eresztetnek, és az itt érintettek további törvényes üldözésnek kitéve nem lesznek.

2) Utlevelek külföldre mindazoknak adatnak, kik 30 nap alatt jelentik magukat.

3) A tisztek számára egy havi díj s 10 napi fizetés az őrségi községnek a cs. k. hadidíj szerint osztrák bankjegyekben kiadatik.

4) A különböző őrségi hadipénztári utalványokban kiadott kötelezvények kiegyenlítése végett osztrák bankjegyekben 500,000, mondd : ötszázezer ezüst frt fizettetik ki.

5) A Komárombani nyomorékok s kórházakbani beteg harcosok ápolása.

6) Ingó s ingatlan magánvagyon megtartatik.

7) A fegyverletétel ideje, helye s módja utólagosan fog meghatároztatni.

8) Mindkét részről minden ellenségeskedés megszüntettetik.

9) A vár hadi szokás szerint s bekövetkezett mindkét részről ratificatio után átadatik.

Aláíratott Puszta-Harkály, sept. 27-kén 1849. Haynau, m. p. F. Z. M. " Takács m. p., kapitány. Gaspartz, kapitány. Mednyánszky, alezredes. Prágai Ján., alezredes. Gr. Zichy Otto, ezredes. Gr. Eszterházy Pál, ezredes. Janik János, ezredes. Kászonyi József, ezredes. Aschermann Ferencz, ezredes, várparancsnok. Klapka György, vár- és seregfőparancsnok.

Egy része a küzdőknek kibujdokolt.

Más része a gyalázat halálával bitófán végzé életét.

A harmadik börtönben senyved.

Az utolsó magyar függetlenségi harcz ekkép lön befejezve, az olly sokáig hősileg küzdő seregek ekkép semmisültek meg.

A milly véletlenül, a milly villámgyorsan kezdődék, a gordiusi bögnek vége is akkép oldatott meg.

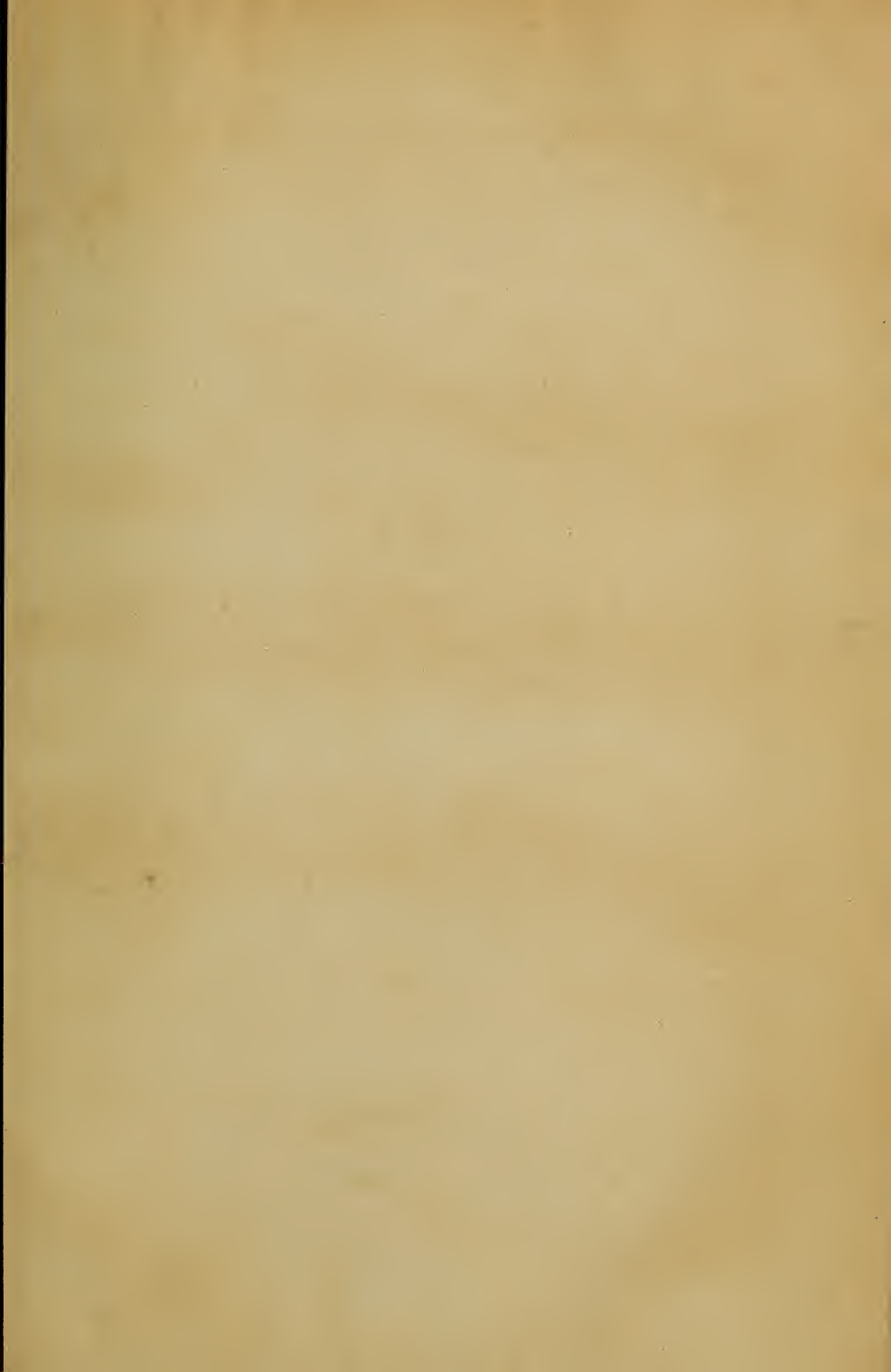
A mű által, mit alkotának, a megyei autonomia s municipalitások chinai fala, jövőre lehetlenek lőnek, de a befejezési catastropha chimaerális fáradalmuk végcélját, a függetlenség elérését is lehetleníté.

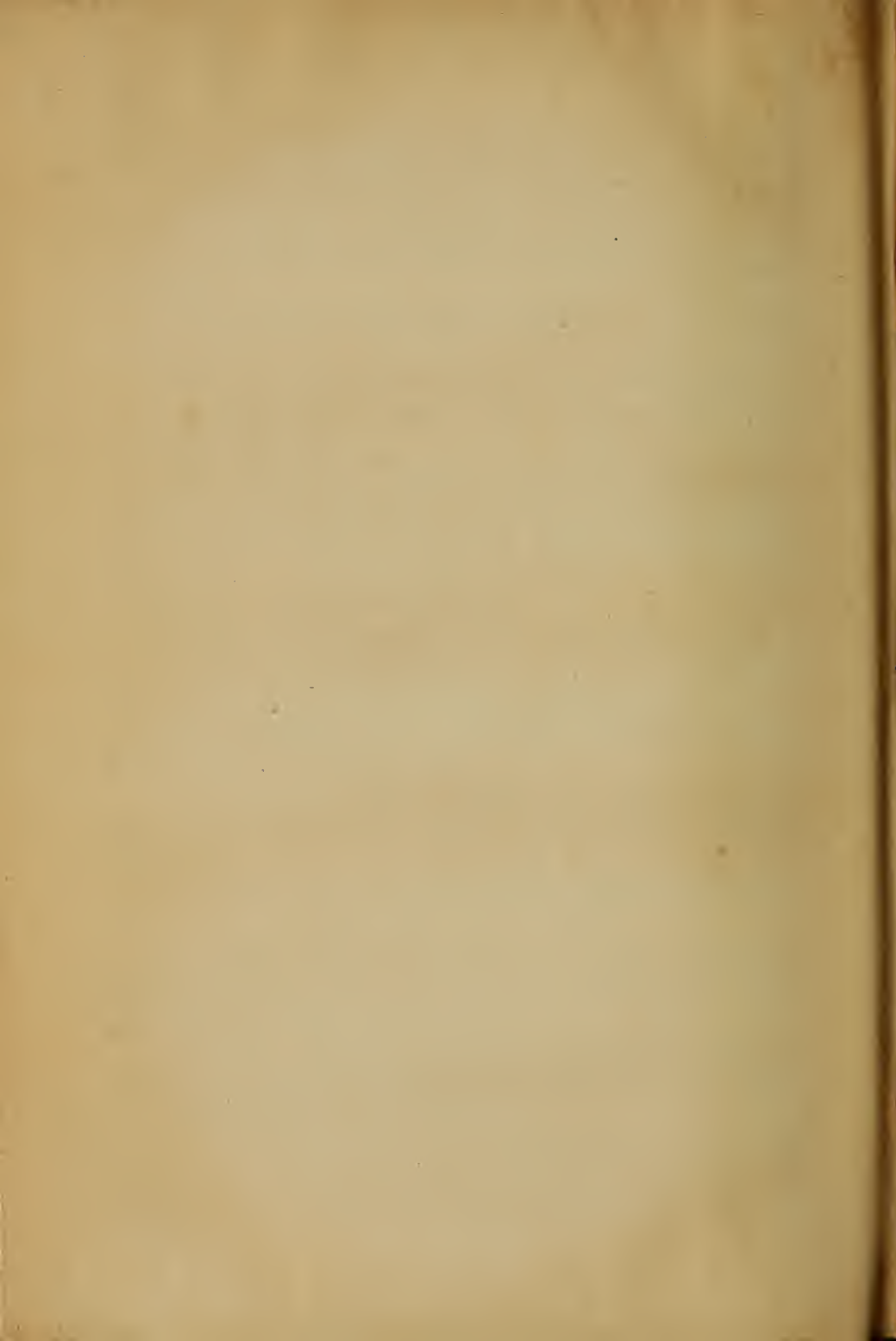
Pedig épen e pont vala az, mi művöket, mi kimondott elveiket, mellyekért zászlót ragadtak, romba dönté, megtöré a 172,000 harczoló szuronyt a belviszály által, mellyet előidéze.

Sem a tárgy sem a személyek felett, kik ez utóbbi körülményt következményeivel okozák, ítéletet hozni nem akarok. Mert az idő nem rostálta még meg az eseményt, mert a körülmények nem ollyanok : nincs joga a historiának azt tenni.

S megvallom, ezt gyöngé eröm ismerete sem engedte volna. Én csak egy pár adatkával akartam azoknak szolgálni, kik, ha a viszonyok megtisztázódnak, megtehessék azt.

.....Béke velünk s a szenvedett hazával!

LIBRARY OF CONGRESS

0 010 162 163 7

